„ARHIVSKI POGLEDI“ 7

Izdavači:
Društvo arhivskih zaposlenika
Tuzlanskog kantona
Javna ustanova Arhiv Tuzlanskog kantona

Za izdavače:
Mr. Jasmin Jajčević
Mr. Omer Zulić

Redakcija:
Mr. Omer Zulić (predsjednik), dr. Silvija Babić, dr. Miroslav Novak, dr. Sead Selimović, dr. Izet Šabotić, mr. Adnan Tinjić, mr. Jasmin Jajčević, Selma Isić, Hatidža Fetahagić

Sekretar Redakcije:
Mr. Adnan Tinjić

Glavni i odgovorni urednik:
Mr. Omer Zulić

Urednik:
Mr. Jasmin Jajčević

Lektor:
Mr. Alma Hasukić

Korektor:
Selma Isić

Prevod na engleski jezik:
Mr. Adnan Tinjić

Dizajn korica:
Mr. Adnan Tinjić

Časopis indeksiran:
Erih Plus; EuroPub; ROAD; MIAR; Slavic Humanities Index; COBISS.BH

Štampa:
“OFF-SET” Tuzla

Za štampariju:
Mirela Aljić

Tiraž:
200 primjeraka

Svi rukopisi se šalju na e-mail adresu glavnog i odgovornog urednika:
omer.arhiv@gmail.com; daztk.tz@gmail.com

Stavovi autorâ izneseni u radovima objavljenim u ovom časopisu nisu istovremeno i stavovi Redakcije, nego su isključivo stavovi autora.

„ARCHIVAL VIEWS“ 7

Publishers:
Association of Archival Employees
in Tuzla Canton
Public Institution Archives of Tuzla Canton

For Publishers:
M.Sc. Jasmin Jajčević
M.Sc. Omer Zulić

Editorial Board:
M.Sc. Omer Zulić (president), Ph.D. Silvija Babić, Ph.D. Miroslav Novak, Ph.D. Sead Selimović, Ph.D. Izet Šabotić M.Sc. Adnan Tinjić, M.Sc. Jasmin Jajčević, Selma Isić, Hatidža Fetahagić

Secretary of the Editorial Board:
M.Sc. Adnan Tinjić

Editor-in-Chief:
M.Sc. Omer Zulić

Editor:
M.Sc. Jasmin Jajčević

Proofreading:
M.Sc. Alma Hasukić

Copy editing:
Selma Isić

English translations:
M.Sc. Adnan Tinjić

Cover design:
M.Sc. Adnan Tinjić

Journal indexed:
Erih Plus; EuroPub; ROAD; MIAR; Slavic Humanities Index; COBISS.BH

Printed by:
“OFF-SET” Tuzla

Printing office representative:
Mirela Aljić

Edition:
200 copies

All manuscripts should be sent to the the Editor-in-Chief email address:
omer.arhiv@gmail.com; daztk.tz@gmail.com

Opinions of authors expressed in their papers published in the journal do not reflect views or stances of the Editorial Board, they are solely views of the authors.

UDK/UDC: 930.25 ISSN 2712-2344 (Print)
arhivskipogledi.daztk.net ISSN 2831-1051 (Online)

DRUŠTVO ARHIVSKIH ZAPOSLENIKA TUZLANSKOG KANTONA
ASSOCIATION OF ARCHIVAL EMPLOYEES IN TUZLA CANTON

JAVNA USTANOVA ARHIV TUZLANSKOG KANTONA
PUBLIC INSTITUTION ARCHIVES OF TUZLA CANTON

ARHIVSKI POGLEDI
ARCHIVAL VIEWS

7

ARHIVSKI POGLEDI / ARCHIVAL VIEWS
GOD. / VOL. VII, BR. / NO. 7, TUZLA 2026.

SADRŽAJ // CONTENTS

RIJEČ UREDNIKA.....9

A WORD FROM THE EDITOR.....13

I ARHIVSKI ČLANCI // ARCHIVAL ARTICLES

Izr. prof. dr. Miroslav NOVAK, doc. dr. Nuša KOVAČEVIĆ TOJNKO
Polazni koncept modularnog obrazovanja arhivskih stručnih radnika na operativnom i univerzitetskom nivou // The initial concept of modular education of archival professionals at the operational and university levels.....21

Jasminka MARKOVIĆ
Arhivistika u obrazovnom sistemu Republike Srbije // Archival science in the education system of the Republic of Serbia.....49

Mr. sc. Alma HASUKIĆ
Evaluacija stručnog usavršavanja u kancelarijskom i arhivskom poslovanju: Analiza stanja, grešaka i potreba administrativnih radnika u javnim odgojno-obrazovnim ustanovama Tuzlanskog kantona // Evaluation of professional development in office and archival operations: Analysis of the state, errors, and needs of administrative staff in public educational institutions of Tuzla Canton.....64

Danijela MILOVAC
Percepcija arhivskih kadrova u društvu // Perception of archival personnel in society.....80

Mojca KOSI
The archivist as an educator and influencer: Building a digital relationship with the public through the example of the Regional archives Maribor // Arhivist kao edukator i influenser: Izgradnja digitalnog odnosa s javnošću na primjeru Pokrajinskog arhiva Maribor.....91

Martina GLUMAC, Stella Maria VARGA
Nevidljivi čuvari baštine: Položaj arhivista i arhivskih radnika u hrvatskim arhivima zajednica // Invisible guardians of heritage: The position of archivists and archival staff in Croatian community archives.....110

Stevan MAČKOVIĆ
Stručni profil arhivskih radnika Istorijskog arhiva Subotica, stanje i perspektive // Professional profile of archival workers of the Historical archives of Subotica, current state and perspectives ….…….…..…….……..……..……..…..…131

Милена СТОЈИЉКОВИЋ, Сузана ПЕТРОВИЋ
Радни услови и архивски кадрови // Working conditions and archival personnel ….…….……..……..……..……..……..……..……..……..……..……..…..…145

Dr. med. Grigorije JOVANOVIĆ, Georg JOVANOVIĆ, prof. dr. Biljana ŠKRBIĆ
Bezbednost na radu i mogući profesionalni rizici na zdravlje arhivista // Public health and occupetional risks assesment of archivists ….…….…..…..…..…...156

Alenka ANDULAJEVIĆ
Arhiv kao živa scena: inovativni modeli arhivske pedagogije u arhivu Vojvodine u kontekstu evropskih trendova // The Archive as a living stage: Innovative models of archival pedagogy at the Archives of Vojvodina in the context of european trends.….…….…..…….……..……..……..……..……..……..……..…..…172

Nataša KRIŠTIĆ, Luka VRBANIĆ
Obrazovno-pedagoška djelatnost Državnog arhiva u Vukovaru u kontekstu suvremene arhivske pedagogije // Educational activities of the State archives in Vukovar in the context of contemporary archival pedagogy.….…….…..…..…...188

Doc. dr. Josip JAGODAR, Gordana SLANČEK
Pedagoške radionice u arhivu – likovne i povijesne radionice u Državnom arhivu u Slavonskom Brodu od 2009. do 2025. godine // Educational workshops in archives – art and history workshops at the State archives in Slavonski Brod, 2009–2025.….…….…..…….……..……..……..……..……..……..……..…..…203

Almira ALIBAŠIĆ, Adnan KALESIĆ
Kulturno-obrazovna djelatnost Historijskog arhiva Sarajevo u savremenom okruženju // Cultural and educational activities of the Historical archives of Sarajevo in the contemporary environment.….…….…..…….……..……..……..…..…229

Mirjana DIMITRIJEVIĆ
Arhiviranje elektronske pošte: izazovi očuvanja digitalnog kulturnog nasleđa // Archiving electronic mail: Challenges in preserving digital cultural heritage.….…….…..…….……..……..……..……..……..……..……..…..…247

Mr. Aleksander LAVRENČIČ
Praktična iskustva pri popisivanju audiovizualne arhivske građe pomoću alata vještačke inteligencije Gemini: Transkript rukopisnih popisa iz perioda 1969-1989. // Practical experiences in catalouging audiovisual archival material using the Gemini artificial intelligence tool: transcribing handwritten ledgers from the 1969-1989 period.....262

Ismeta DŽIGAL BERKOVAC
Digitalna transformacija u Kantonu Sarajevo i stvaranje preduvjeta za priključivanje JU Historijskog arhiva Sarajevo na uspostavljenu platformu // Digital Transformation in Canton of Sarajevo and the creation of prerequisites for joining the Public Institution of Historical archives of Sarajevo to the established platform......277

II HISTORIJSKA GRAĐA // HISTORICAL RECORDS

Hatidža FETAHAGIĆ
Vitez s perom - Dr. Ahmed-beg Defterdarović // A Knight with a pen - Dr. Ahmed-beg Defterdarović......291

Senad BEGOVIĆ
Vakufi u gruntovnim knjigama katastarske opštine Tuzla (1889-1901) // Waqfs in the land registry books of the cadastral municipality of Tuzla (1889-1901)......316

Erika ŽILIĆ VINCETIĆ
Tragovi vizualnog identiteta Tuzle u fundusu Državnog arhiva u Osijeku: Od arhivskoga gradiva do izložbene interpretacije // Traces of the visual identity of Tuzla in the holdings of the State archives in Osijek: From archival material to exhibition interpretation......346

Krešimir IBRIŠIMOVIĆ
Zbirka Memoranduma u Državnom arhivu u Osijeku u razdoblju od 1945-1990. godine s osvrtom na Bosnu i Hercegovinu // The Collection of Memorandums in the State archives in Osijek (1945–1990) with a focus on Bosnia and Herzegovina......365

III NOVA IZDANJA // NEWLY PUBLISHED

Mr. Jasmin JAJČEVIĆ
Omer Zulić, IZMEĐU TRADICIJE I MODERNE: Kulturni preobražaj Tuzle i okoline u austrougarskom periodu (1878-1918), JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, Tuzla 2026, 359 str......379

Ahmed HADŽIĆ
SVJEDOCI GENOCIDA: Zbornik izjava svjedoka genocida u sigurnoj zoni UN-a u Srebrenici, JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla 2026, 187 str......384

IV NOVOSTI // NEWS

Selma ISIĆ
Izvještaj sa Međunarodne arhivske konferencije "6. TUZLANSKI ARHIVSKI DANI", Tuzla, 26. i 27. septembar 2025. godine // Conference Report from the International Archives Conference "6. TUZLANSKI ARHIVSKI DANI", Tuzla, September 26 and 27, 2025......391

Šejla HADŽIĆ
Izvještaj sa „SAVJETOVANJA ARHIVSKIH RADNIKA BOSNE I HERCEGOVINE", Bihać, 5-7. novembar 2025. godine // Report on the „Advisory Meeting of Archivists of Bosnia and Herzegovina" Bihać, November 5–7, 2025.....398

Đurđija BOROVNJAK
Izvještaj sa IX Međunarodng arhivističkog savetovanja Arhivističkog društva Srbije „ŠABAC 2025" – rezime i utisci // Conference Report on the 9th International Archival Conference of the Archival Association of Serbia "ŠABAC 2025" – Summary and Impressions......404

UPUTE SARADNICIMA // INSTRUCTIONS TO ASSOCIATES.....413

O AUTORIMA // ABOUT THE AUTHORS.....421

RIJEČ UREDNIKA

Sa velikim zadovoljstvom, *Redakcija* časopisa *Arhivski pogledi*, predstavlja stručnoj i naučnoj javnosti, novi, sedmi broj časopisa. U sedmom broju publikovani su radovi autora koji su svoja izlaganja prijavili u okviru programa *Konferencije*, „7. Tuzlanski arhivski dani“, planirane za septembar 2026. godine a koji su prihvaćeni od strane recenzenata. Aktuelna i zanimljiva tema, oko koje su se okupili eminentni stručnjaci iz Bosne i Hercegovine, Slovenije, Hrvatske i Srbije, nosi naziv: *ARHIVSKI KADROVI – izazovi u 21. stoljeću*. Izbor ove teme nije bio slučajan, on je rezultat imperativa prisutnosti arhiva u javnom prostoru i potrebe za kontinuiranim plasiranjem informacija o radu arhiva, arhivskoj građi, te naučno-stručnim projektima. U eri digitalne transformacije i društvenih promjena, pitanje kadrova postaje ključna tačka opstanka i razvoja arhivske službe.

Tematski okviri obuhvaćeni ovim brojem časopisa prodiru duboko u strukturu moderne arhivistike: od obrazovanja i novih kompetencija (primjena novih tehnologija), preko arhivske pedagogije (virtuelne izložbe, društvene mreže), odnosa sa korisnicima i javnošću, te do specifičnih radnih uslova koji direktno utiču na zdravlje zaposlenih (mikroorganizmi, vlaga, buka).

Cilj radova publikovanih u ovom broju jeste aktuelizacija pitanja arhivskih kadrova kroz prizmu pozitivnih praksi i uspješnih modela djelovanja. Aktuelnost ove teme nema alternativu. Ukoliko arhivska struka nastoji održati epitet „otvorenosti“ prema javnosti, klasične metode rada više ne mogu dati željene rezultate. Naprotiv, nužno je iznalaziti nove modele i ideje kojima će se arhivi „nametati“ javnosti, animirajući istraživače da koriste arhivsku građu kao nezaobilazan historijski izvor. Stoga su iskustva arhivista iz oblasti arhivske pedagogije, prezentovana u publikovanim radovima, ključna za približavanje i unapređenje rada sa korisnicima arhiva. Multidisciplinarni pristup, koji uključuje arhiviste, informatičare, historičare i ljekare, osigurao je da ovaj broj časopisa postane reprezentativan presjek regionalnih kretanja u struci.

Kvantitativni i kvalitativni pokazatelji svjedoče o zrelosti časopisa. U ovom broju publikovano je ukupno 25 priloga, što predstavlja kontinuirani rast u odnosu na ranija izdanja. Posebno raduje činjenica da je od 20 članaka u prve dvije rubrike (koji podliježu recenzijama), jedan ocijenjen kao izvorni naučni rad, sedam kao pregledni naučni radovi, dok je 12 stručnih radova. Ovi podaci jasno ukazuju na visoke standarde koje *Redakcija* postavlja, posebno ako se uzme u obzir da određeni radovi, uprkos prijavi, nisu objavljeni jer nisu dobili pozitivnu recenziju.

Sedmi broj časopisa *Arhivski pogledi*, nastavlja misiju kontinuiranog praćenja, analiziranja i unapređenja arhivske teorije i prakse u regiji. U vremenu dinamičnih društvenih i tehnoloških promjena, arhivska struka se suočava s dvostrukim izazovom: s jedne strane, očuvanjem tradicionalnih vrijednosti i analogne baštine, a s druge, brzim prilagođavanjem zahtjevima digitalnog doba,

novim obrazovnim modelima, te redefinisanju uloge arhivista u savremenom društvu. Ovaj broj donosi raznovrsne i stručne priloge podijeljene u četiri tematske rubrike: *Arhivski članci*, *Historijska građa*, *Nova izdanja* i *Novosti*. Kroz ove segmente, autori iz različitih zemalja regije nude teorijske refleksije, praktična iskustva i rezultate istraživanja koji osvjetljavaju trenutni položaj, izazove i perspektive arhivske profesije.

Prvi, i ujedno najobimniji, dio časopisa nalazi se u rubrici *Arhivski članci*, posvećen je stručnim i naučnim radovima koji problematizuju nekoliko ključnih oblasti savremene arhivistike: obrazovanje, društveni status i sigurnost arhivskih radnika, arhivsku pedagogiju, te primjenu modernih tehnologija u arhivskoj praksi.

Pitanje adekvatnog obrazovanja i kontinuiranog stručnog usavršavanja predstavlja temelj svake profesije. Dr. Miroslav Novak (Univerzitet Alma Mater Europaea, Odjel za arhivske nauke, Slovenija; Pokrajinski arhiv Maribor, Slovenija) i dr. Nuša Kovačević Tojnko (Univerzitet Alma Mater Europaea, Katedra za psihologiju i psihoterapiju, Slovenija; Ambulanta za mentalno zdravlje Pamina, Slovenija) u svom radu analiziraju polazne koncepte modularnog obrazovanja arhivskih stručnih radnika na operativnom i univerzitetskom nivou, nudeći prijedloge za fleksibilniji i savremeniji pristup sticanju kompetencija. Jasminka Marković (Istorijski arhiv Kraljevo, Srbija) daje detaljan pregled pozicije arhivistike u obrazovnom sistemu Republike Srbije, dok mr. sc. Alma Hasukić (JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Bosna i Hercegovina), kroz analizu stanja u javnim odgojno-obrazovnim ustanovama Tuzlanskog kantona, donosi evaluaciju stručnog usavršavanja u kancelarijskom i arhivskom poslovanju, ukazujući na najčešće greške i realne potrebe administrativnih radnika.

Društveni i profesionalni položaj arhivista tema je nekoliko radova koji otvoreno progovaraju o izazovima s kojima se zaposleni u ovoj sferi susreću. Danijela Milovac (Državni arhiv u Zagrebu, Hrvatska) istražuje percepciju arhivskih kadrova u društvu, a Mojca Kosi (Pokrajinski arhiv Maribor, Slovenija) u svom radu analizira ulogu arhivista kao edukatora i „influensera“, predstavljajući inovativne pristupe izgradnji digitalnog odnosa s javnošću na primjeru Pokrajinskog arhiva Maribor, dok Martina Glumac i Stella Maria Varga (Arhiv Srba u Hrvatskoj (Srpsko narodno vijeće), Hrvatska) skreću pažnju na radnike u hrvatskim arhivima zajednica, nazivajući ih „nevidljivim čuvarima baštine“. Stevan Mačković (Istorijski arhiv Subotica, Srbija) analizira stručni profil i perspektive radnika u Istorijskom arhivu Subotica, a Milena Stojiljković i Suzana Petrović (Istorijski arhiv „31 januar“ Vranje, Srbija) bave se direktnom korelacijom između radnih uslova i kvaliteta arhivskih kadrova. Važan, a često zanemaren aspekt ove profesije – bezbjednost na radu i profesionalni zdravstveni rizici arhivista – detaljno je obrađen u zajedničkom radu autora Grigorija Jovanovića (Dom zdravlja „Zvezdara“, Beograd, Srbija), Georga Jovanovića (Biblioteka Matice srpske, Novi Sad, Srbija) i dr. Biljane Škrbić (Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, Srbija).

Savremeni arhivi odavno su prestali biti samo pasivna spremišta prošlosti. Radovi u ovoj podgrupi pokazuju kako arhivi postaju dinamični kulturni i obrazovni centri. Konceptu savremene arhivske pedagogije posvećeno je nekoliko radova: Alenka Andulajević (Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Srbija) piše o arhivu kao „živoj sceni“ kroz prizmu inovativnih modela u Arhivu Vojvodine; Nataša Krištić i Luka Vrbanić (Državni arhiv u Vukovaru, Hrvatska) analiziraju obrazovno-pedagošku djelatnost Državnog arhiva u Vukovaru; dr. Josip Jagodar i Gordana Slanček (Državni arhiv u Slavonskom Brodu, Hrvatska) daju hronološki osvrt na likovne i povijesne radionice u Državnom arhivu u Slavonskom Brodu u periodu od 2009. do 2025. godine, dok Almira Alibašić i Adnan Kalesić (JU Historijski arhiv Sarajevo, Bosna i Hercegovina) predstavljaju kulturno-obrazovnu djelatnost Historijskog arhiva Sarajevo u savremenom, tehnološki naprednom okruženju.

Treća podgrupa radova unutar ovog poglavlja bavi se tehnološkom evolucijom struke. Mirjana Dimitrijević (Istorijski arhiv Leskovac, Srbija) se dotiče jednog od gorućih problema savremene administracije – izazova arhiviranja i očuvanja elektronske pošte kao digitalnog kulturnog naslijeđa. Mr. Aleksander Lavrenčič (Arhiv Televizije Slovenija, Radiotelevizija Slovenija, Ljubljana, Slovenija) dijeli izuzetno vrijedna praktična iskustva u popisivanju audiovizuelne arhivske građe pomoću alata vještačke inteligencije (Gemini), fokusirajući se na transkripte rukopisnih popisa iz perioda 1969–1989. Na kraju, Ismeta Džigal Berkovac (JU Historijski arhiv Sarajevo, Bosna i Hercegovina) daje uvid u procese digitalne transformacije u Kantonu Sarajevo i kreiranje preduslova za integraciju JU Historijskog arhiva Sarajevo u uspostavljenu kantonalnu platformu.

U drugom poglavlju *Historijska građa* donose se radovi koji se temelje na istraživanju i interpretaciji konkretnih historijskih izvora, pokazujući kako arhivski dokumenti postaju osnova za rekonstrukciju prošlosti. Hatidža Fetahagić (JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Bosna i Hercegovina) bavi se istraživanjem lika i djela dr. Ahmed-bega Defterdarovića pod slikovitim naslovom „Vitez s perom“. Senad Begović (JU Centar za kulturu Tuzla, Bosna i Hercegovina) se bavi istraživanjem vakufa u gruntovnim knjigama katastarske opštine Tuzla u periodu od 1889. do 1901. godine, pružajući dragocjen doprinos ekonomskoj i socijalnoj historiji ovog kraja.

Veze između različitih arhivskih ustanova i regija ilustrovane su kroz rad Erike Žilić Vincetić (Državni arhiv u Osijeku, Hrvatska), koja prati tragove vizuelnog identiteta Tuzle u fundusu Državnog arhiva u Osijeku, od izvorne građe do izložbene interpretacije. Iz istog arhiva dolazi i rad Krešimira Ibrišimovića (Državni arhiv u Osijeku, Hrvatska), koji donosi analizu *Zbirke Memoranduma u Državnom arhivu u Osijeku (1945–1990) s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*.

U rubrici *Nova izdanja* donosimo prikaze dva izuzetno važna djela objavljena tokom 2026. godine, koja svjedoče o živoj izdavačkoj aktivnosti u oblasti historiografije i očuvanja kolektivnog sjećanja. Mr. Jasmin Jajčević (JU

Arhiv Tuzlanskog kantona/Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, Bosna i Hercegovina) donosi prikaz knjige Omera Zulića, *Između tradicije i moderne: Kulturni preobražaj Tuzle i okoline u austrougarskom periodu (1878-1918)*. Riječ je o djelu koje predstavlja izuzetno vrijedan naučni doprinos historiografskom izučavanju kulturne historije Tuzle na prelazu iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće. Ahmed Hadžić (JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Bosna i Hercegovina) prikazuje publikaciju *Svjedoci genocida: Zbornik izjava svjedoka genocida u sigurnoj zoni UN-a u Srebrenici*, u izdanju Arhiva Tuzlanskog kantona, koji predstavlja izuzetno važan i potresan dokumentarni doprinos utvrđivanju historijskih činjenica i očuvanju kulture pamćenja.

Časopis se zatvara pregledom najvažnijih regionalnih stručnih okupljanja održanih u drugoj polovini 2025. godine, koja su poslužila kao platforma za razmjenu iskustava i definisanje budućih pravaca razvoja struke.

Selma Isić (JU Arhiv Tuzlanskog kantona/Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, Bosna i Hercegovina) izvještava sa *Međunarodne arhivske konferencije „6. Tuzlanski arhivski dani“,* koja je u septembru 2025. okupila brojne stručnjake iz regije. Šejla Hadžić (JU Arhiv Unsko-sanskog kantona, Bihać, Bosna i Hercegovina) donosi rezime sa „Savjetovanja arhivskih radnika Bosne i Hercegovine“ održanog u Bihaću u novembru 2025. godine, dok Đurđija Borovnjak (Arhiv Jugoslavije, Beograd, Srbija) prenosi utiske i zaključke sa IX Međunarodnog arhivističkog savetovanja Arhivističkog društva Srbije „Šabac 2025“. Na kraju časopisa štampane su biografije autora radova, te upute saradnicima.

Sedmi broj časopisa *Arhivski pogledi* nudi zaokruženu cjelinu koja uspješno spaja teorijske aspekte, praktična tehnološka rješenja i historijska istraživanja. Nadamo se da će prezentovani radovi podstaći daljnji dijalog u struci, ponuditi korisne odgovore na svakodnevne profesionalne izazove i poslužiti kao inspiracija za buduća istraživanja.

Uredništvo izražava iskrenu zahvalnost svim autorima na njihovom trudu i doprinosu, recenzentima na stručnoj pomoći, kao i čitaocima koji prepoznaju važnost očuvanja arhivske baštine i unapređenja arhivske nauke. Stoga, novi, sedmi po redu broj časopisa *Arhivski pogledi* prepuštamo na čitanje i ocjenu cjelokupnoj stručnoj, naučnoj i široj javnosti.

Referentnost i kvalitet časopisa *Arhivski pogledi* dodatno potvrđuju međunarodne baze u kojima je časopis indeksiran i to: EuroPub, Erih Plus, ROAD, Slavic Humanities Index, MIAR i COBISS.BH.

Sedmi broj časopisa *Arhivski pogledi* štampan je uz finansijsku podršku Federalnog ministarstva obrazovanja i nauke, Ministarstva za kulturu, sport i mlade Tuzlanskog kantona i Grada Tuzla, na čemu im se iskreno zahvaljujemo.

U Tuzli, septembra 2026. godine.

Uredništvo

A WORD FROM THE EDITOR

It is with great pleasure that the *Editorial Board* of the journal *Arhivski pogledi (Archival Views)* presents the new, seventh issue of the journal to the professional and academic public. Published in this seventh issue are the papers of authors who submitted their presentations as part of the program of the conference „7th Tuzla Archival Days“, planned for September 2026, and whose submissions were accepted by the reviewers. The highly relevant and engaging topic, which has brought together eminent experts from Bosnia and Herzegovina, Slovenia, Croatia, and Serbia, is titled: *ARCHIVAL PERSONNEL – Challenges in the 21st Century*. The choice of this topic was not accidental; it is the result of the imperative for archives to be present in the public sphere and the need for the continuous dissemination of information about the work of archives, archival material, and scientific-professional projects. In the era of digital transformation and social change, the issue of personnel becomes a key factor for the survival and development of the archival service.

The thematic frameworks covered in this issue of the journal delve deep into the structure of modern archival science: from education and new competencies (the application of new technologies), through archival pedagogy (virtual exhibitions, social media), relations with users and the public, to specific working conditions that directly affect the health of employees (microorganisms, humidity, noise).

The aim of the papers published in this issue is to bring the question of archival personnel to the forefront through the prism of positive practices and successful models of action. The relevance of this topic is indispensable. If the archival profession seeks to maintain its epithet of „openness“ to the public, traditional working methods can no longer yield the desired results. On the contrary, it is necessary to devise new models and ideas through which archives will „assert themselves“ in the public eye, encouraging researchers to use archival material as an indispensable historical source. Therefore, the experiences of archivists in the field of archival pedagogy, presented in the published papers, are crucial for making archives more accessible and improving engagement with users. A multidisciplinary approach, involving archivists, IT specialists, historians, and medical professionals, has ensured that this issue of the journal represents a representative cross-section of regional developments in the profession.

Quantitative and qualitative indicators bear witness to the maturity of the journal. In this issue, a total of 25 contributions have been published, representing continuous growth compared to previous editions. It is particularly encouraging that of the 20 articles in the first two sections (which are subject to peer review), one was categorized as an original scientific paper, seven as review scientific papers, and 12 as professional papers. These figures clearly point to the high

standards set by the *Editorial Board*, especially considering that certain submitted papers were not published due to not receiving a positive peer review.

The seventh issue of the journal *Arhivski pogledi (Archival Views)* continues its mission of continuously monitoring, analyzing, and improving archival theory and practice in the region. In a time of dynamic social and technological changes, the archival profession faces a dual challenge: on the one hand, preserving traditional values and analog heritage, and on the other, rapidly adapting to the demands of the digital age, new educational models, and redefining the role of archivists in contemporary society. This issue brings diverse and expert contributions divided into four thematic sections: *Archival Articles*, *Historical Records*, *Newly Published*, and *News*. Through these segments, authors from various countries of the region offer theoretical reflections, practical experiences, and research results that shed light on the current position, challenges, and perspectives of the archival profession.

The first and most comprehensive part of the journal is found in the section *Archival Articles* and is dedicated to professional and scientific papers addressing several key areas of modern archival science: education, social status, and safety of archival workers, archival pedagogy, and the application of modern technologies in archival practice.

The issue of adequate education and continuous professional development constitutes the foundation of every profession. Dr. Miroslav Novak (Alma Mater Europaea University, Department of Archival Sciences, Slovenia; Regional Archives Maribor, Slovenia) and Dr. Nuša Kovačević Tojnko (Alma Mater Europaea University, Department of Psychology and Psychotherapy, Slovenia; Pamina Mental Health Clinic, Slovenia) analyze in their paper the starting concepts of modular education for archival professionals at the operational and university levels, offering proposals for a more flexible and modern approach to acquiring competencies. Jasminka Marković (Historical Archives of Kraljevo, Serbia) provides a detailed overview of the position of archival science in the educational system of the Republic of Serbia, while Alma Hasukić, MSc (Public Institution Archives of Tuzla Canton, Bosnia and Herzegovina), through an analysis of the situation in public educational institutions of the Tuzla Canton, presents an evaluation of professional development in office and archival operations, pointing out the most common mistakes and the real needs of administrative workers.

The social and professional status of archivists is the theme of several papers that openly address the challenges faced by employees in this field. Danijela Milovac (State Archives in Zagreb, Croatia) explores the perception of archival personnel in society, while Mojca Kosi (Regional Archives Maribor, Slovenia) analyzes the role of archivists as educators and „influencers“ in her paper, presenting innovative approaches to building digital public relations using the example of the Regional Archives Maribor. Meanwhile, Martina Glumac and Stella Maria Varga (Archives of Serbs in Croatia (Serb National Council), Croatia) draw attention to workers in Croatian community archives, referring to

them as „invisible guardians of heritage“. Stevan Mačković (Historical Archives of Subotica, Serbia) analyzes the professional profile and prospects of workers at the Historical Archives of Subotica, while Milena Stojiljković and Suzana Petrović (Historical Archives „31 January“ Vranje, Serbia) examine the direct correlation between working conditions and the quality of archival personnel. An important and often overlooked aspect of this profession-occupational safety and professional health hazards of archivists-is examined in detail in a collaborative paper by Grigorije Jovanović (Zvezdara Health Center, Belgrade, Serbia), Georg Jovanović (Library of Matica Srpska, Novi Sad, Serbia), and Dr. Biljana Škrbić (University of Novi Sad, Novi Sad, Serbia).

Modern archives have long ceased to be merely passive repositories of the past. The papers in this subgroup show how archives are becoming dynamic cultural and educational centers. Several papers are dedicated to the concept of modern archival pedagogy: Alenka Andulajević (Archives of Vojvodina, Novi Sad, Serbia) writes about the archive as a „live stage“ through the prism of innovative models at the Archives of Vojvodina; Nataša Krištić and Luka Vrbanić (State Archives in Vukovar, Croatia) analyze the educational and pedagogical activities of the State Archives in Vukovar; Dr. Josip Jagodar and Gordana Slanček (State Archives in Slavonski Brod, Croatia) provide a chronological overview of art and history workshops at the State Archives in Slavonski Brod from 2009 to 2025; while Almira Alibašić and Adnan Kalesić (Public Institution Historical Archives of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina) present the cultural and educational activities of the Historical Archives of Sarajevo in a modern, technologically advanced environment.

The third subgroup of papers within this chapter addresses the technological evolution of the profession. Mirjana Dimitrijević (Historical Archives of Leskovac, Serbia) touches upon one of the pressing issues of modern administration-the challenges of archiving and preserving email as digital cultural heritage. Aleksander Lavrenčič, MSc (Television Slovenia Archives, Radio-Television Slovenia, Ljubljana, Slovenia) shares highly valuable practical experiences in cataloging audiovisual archival material using artificial intelligence tools (Gemini), focusing on transcripts of handwritten inventories from the 1969-1989 period. Finally, Ismeta Džigal Berkovac (Public Institution Historical Archives of Sarajevo, Bosnia and Herzegovina) provides insight into the digital transformation processes in Sarajevo Canton and the creation of prerequisites for integrating the Public Institution Historical Archives of Sarajevo into the established cantonal platform.

The second chapter, *Historical Records*, features papers based on the research and interpretation of specific historical sources, demonstrating how archival documents become the basis for reconstructing the past. Hatidža Fetahagić (Public Institution Archives of Tuzla Canton, Bosnia and Herzegovina) explores the life and work of Dr. Ahmed-beg Defterdarović under the picturesque title „The Knight with a Pen“. Senad Begović (Public Institution Cultural Center Tuzla, Bosnia and Herzegovina) researches waqfs (Islamic

endowments) in the land registry books of the Tuzla cadastral municipality between 1889 and 1901, providing a valuable contribution to the economic and social history of the region.

The connections between various archival institutions and regions are illustrated through the work of Erika Žilić Vincetić (State Archives in Osijek, Croatia), who traces the visual identity of Tuzla within the holdings of the State Archives in Osijek, from source material to exhibition interpretation. From the same archives comes the work of Krešimir Ibrišimovića (State Archives in Osijek, Croatia), who provides an analysis of the *Collection of Memorandums in the State Archives in Osijek (1945–1990) with a special focus on Bosnia and Herzegovina*.

In the *Newly Published* section, we present reviews of two highly important works published during 2026, which testify to the active publishing scene in the fields of historiography and the preservation of collective memory. Jasmin Jajčević, MSc (Public Institution Archives of Tuzla Canton/Association of Archival Employees of Tuzla Canton, Bosnia and Herzegovina) reviews the book by Omer Zulić, *Between Tradition and Modernity: The Cultural Transformation of Tuzla and Its Surroundings during the Austro-Hungarian Period (1878-1918)*. This work represents a highly valuable scientific contribution to the historiographical study of the cultural history of Tuzla at the turn of the twentieth century. Ahmed Hadžić (Public Institution Archives of Tuzla Canton, Bosnia and Herzegovina) reviews the publication *Witnesses to Genocide: A Collection of Statements by Witnesses to the Genocide in the UN Safe Area of Srebrenica*, published by the Archives of Tuzla Canton, which represents an extremely important and poignant documentary contribution to establishing historical facts and preserving the culture of remembrance.

The journal concludes with an overview of the most significant regional professional gatherings held in the second half of 2025, which served as a platform for exchanging experiences and defining future directions for the development of the profession. Selma Isić (Public Institution Archives of Tuzla Canton/Association of Archival Employees of Tuzla Canton, Bosnia and Herzegovina) reports from the *International Archival Conference „6th Tuzla Archival Days“*, which gathered numerous regional experts in September 2025. Šejla Hadžić (Public Institution Archives of Una-Sana Canton, Bihać, Bosnia and Herzegovina) provides a summary of the *„Conference of Archival Workers of Bosnia and Herzegovina“* held in Bihać in November 2025, while Đurđija Borovnjak (Archives of Yugoslavia, Belgrade, Serbia) shares the impressions and conclusions from the *9th International Archival Conference of the Archival Society of Serbia, „Šabac 2025“*. At the end of the journal, the authors' biographies and guidelines for contributors are printed.

The seventh issue of the journal *Arhivski pogledi (Archival Views)* offers a cohesive whole that successfully combines theoretical aspects, practical technological solutions, and historical research. We hope that the presented

papers will stimulate further dialogue in the profession, offer useful answers to daily professional challenges, and serve as inspiration for future research.

The *Editorial Board* expresses its sincere gratitude to all the authors for their effort and contribution, to the reviewers for their professional assistance, as well as to the readers who recognize the importance of preserving archival heritage and advancing archival science. Therefore, we present this new, seventh issue of the journal *Arhivski pogledi (Archival Views)* to the professional, scientific, and general public for their reading and evaluation.

The relevance and quality of the journal *Arhivski pogledi (Archival Views)* are further confirmed by the international databases in which the journal is indexed, namely: EuroPub, ERIH PLUS, ROAD, Slavic Humanities Index, MIAR, and COBISS.BH.

The seventh issue of the journal *Arhivski pogledi (Archival Views)* was printed with the financial support of the Federal Ministry of Education and Science, the Ministry of Culture, Sports and Youth of Tuzla Canton, and the City of Tuzla, for which we express our sincere gratitude.

In Tuzla, September 2026.

Editorial Board

I

ARHIVSKI ČLANCI // ARCHIVAL ARTICLES

Izr. prof. dr. Miroslav NOVAK
Univerzitet Alma Mater Europaea, Odjel za arhivske nauke, Slovenija
Pokrajinski arhiv Maribor, Slovenija
miroslav.novak@almamater.si; miroslav.novak@pokarh-mb.si
Doc. dr. Nuša KOVAČEVIĆ TOJNKO
Univerzitet Alma Mater Europaea, Katedra za psihologiju i psihoterapiju, Slovenija; Ambulanta za mentalno zdravlje Pamina, Slovenija
nusa.kt@almamater.si; nusa@pamina.si

1.02 ***Pregledni naučni rad/Review scientific article***
UDK/UDC: 37:371.214:[377+378]:930.25-051

Primljeno/Received: 12. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 15. 07. 2026.

POLAZNI KONCEPT MODULARNOG OBRAZOVANJA ARHIVSKIH STRUČNIH RADNIKA NA OPERATIVNOM I UNIVERZITETSKOM NIVOU

Apstrakt: *Svrha: Arhivski stručni radnici u arhivskim ustanovama, dokumentaristi kod stvaralaca arhivske građe i zaposleni kod pružalaca usluga iz oblasti arhivske djelatnosti u savremeno se doba suočavaju s mnogim arhivskim stručnim pitanjima i s njima povezanim arhivskim stručnim odlukama. U tom smislu se postavlja pitanje u kojoj su mjeri oni stručno i operativno osposobljeni za donošenje odluka i pružanje arhivskih stručnih savjeta u vezi s cjelovitim upravljanjem dokumentacijom u savremenim, brzo razvijajućim hibridnim i elektronskim okruženjima. Osnovna svrha ovog rada jeste utvrditi kakvi su profili arhivskih stručnih radnika potrebni i za kakav se sistem obrazovanja trebamo zalagati kako bi rezultati njihovog arhivskog stručnog rada, a prije svega njihove smjernice i odluke, bili stručno i etički besprijekorni te dugoročno održivi i upotrebljivi.*

Metodologija/Pristup: Za potrebe ovog rada korišteno je nekoliko istraživačkih metoda. Osnovu predstavlja model cjelovitog i modularnog studija arhivskih nauka. On je izgrađen na osnovu iskustvene metode, koja se temelji na saznanjima i iskustvima iz oblasti studija arhivskih nauka na sva tri bolonjska ciklusa na Univerzitetu Alma Mater Europaea, uključujući iskustva u pripremama za stručne arhivske ispite, te na osnovu savjetovanja i predavanja za provjere osposobljenosti stručnih radnika koji rade s dokumentarnom građom kod stvaralaca. Model je u nastavku podržan istraživanjem internet-izvora, proučavanjem arhivske stručne literature i važećeg slovenačkog zakonodavstva. Pored toga, korištene su i druge metode, kao što su metoda sažimanja sadržaja,

deskriptivna metoda, metoda analize te metoda upravljanja ljudskim i drugim resursima. Psihološki aspekt ovog koncepta u metodološkom smislu temelji se na perspektivama i teorijama organizacijske i obrazovne psihologije, posebno u razmatranju motivacijskih faktora, otpora prema promjenama te psihosocijalnih aspekata cjeloživotnog učenja stručnih radnika. Zaključak je donesen na osnovu metode sažimanja saznanja koja su utemeljena u spoznajama i rezultatima ovog rada.

Rezultati: Za potrebe cjelokupnog ciklusa dokumentacije razvijen je i predložen model cjeloživotnog učenja stručnih radnika u arhivima, kod stvaralaca i kod pružalaca usluga iz oblasti arhivske djelatnosti. Sam model predviđa implementaciju rješenja postojeće, klasične arhivske paradigme i njenu nadogradnju u smjeru brzo rastućih potreba za novim specijalnim, multidisciplinarnim i interdisciplinarnim znanjima. Njegova svrha je prvenstveno formalizovati sistem obrazovanja arhivskih stručnih radnika različitih profila, što bi s jedne strane omogućilo viši stepen specijalizacije kako na dodiplomskom tako i na postdiplomskom studiju, dok bi se s druge strane sistemom mikrokredencijala formalizovala mnoga operativna znanja i vještine potrebne u savremenoj arhivskoj teoriji i praksi. Ovim modelom uspostavio bi se i sistem cjeloživotnog učenja u oblasti arhivske djelatnosti.

Zaključci/Nalazi: Inovativnost ovog rada ogleda se u predstavljanju koncepta modularnog obrazovanja arhivskih stručnih radnika na operativnom i univerzitetskom nivou. Njegovu osnovu predstavlja studij arhivskih sadržaja na sva tri ciklusa, koji bi bio dopunjen sistemom mikrokredencijala i različitim oblicima neformalnog obrazovanja. Na taj način dobio bi se fleksibilan, racionalan i međunarodno javno akreditovan sistem formalnog obrazovanja arhivskih stručnih radnika i dokumentarista, koji bi se mogao brzo prilagođavati potrebama struke. Istovremeno bi se time osigurali najviši mogući standardi formalnog obrazovanja i s tim povezani najsavremeniji izvori novih znanja i vještina za potrebe moderne arhivske teorije i prake.

Ključne riječi: *Cjeloživotno učenje, formalno obrazovanje, koncept modularnog studija, studij arhivskih nauka, mikrokredencijali, arhivska teorija i praksa, psihološki aspekti obrazovanja.*

THE INITIAL CONCEPT OF MODULAR EDUCATION OF ARCHIVAL PROFESSIONALS AT THE OPERATIONAL AND UNIVERSITY LEVELS

Abstract: *Purpose: Archival professionals in archival institutions, records managers at creating organizations, and employees of archival service providers are currently facing numerous complex professional challenges and decisions. Consequently, the question arises as to what extent they are operationally and professionally qualified to make decisions and provide expert*

advice regarding comprehensive documentation management in today's rapidly evolving hybrid and digita environments. The primary purpose of this paper is to determine the specific profiles of archival professionals required today and to propose an educational framework that ensures their decisions and guidance are professionally, ethically impeccable, sustainable, and useful in the long term.

Method/approach: Several research methods were used for the purposes of this paper. The basis is the concept model of a comprehensive and modular study of archival sciences. This is built on the basis of an experiential method, which is based on knowledge and experience in the field of archival sciences at all three Bologna levels at the Alma Mater Europaea University, including experience in preparing for archival professional exams, and on the basis of consultations and lectures for the qualification tests of professional workers who work with documentary materials at creators. The model is further supported by research on online sources, the study of archival professional literature and applicable Slovenian legislation. In addition, other methods were used, such as the method of summarizing content and the descriptive method, as well as the method of analysis, the method of managing human and other resources. The psychological aspect of the concept in a methodological sense is based on the perspectives and theories of organizational and educational psychology, especially in addressing motivational factors, resistance to change and psychosocial aspects of lifelong learning of professional workers. The conclusion was drawn based on the method of summarizing findings that are grounded in the findings and results of this paper.

Results: Based on sources, literature and practical findings, a model of lifelong education of professional workers in archives, among creators and service providers in the field of archival activities has been developed for the needs of the entire documentation cycle. The model itself envisages the implementation of solutions of the classical archival paradigm and its upgrade in the direction of the rapidly growing needs for new special multidisciplinary and interdisciplinary knowledge. Its intention is to primarily formalize the system of education of archival professional workers of various profiles, which would enable, on the one hand, a higher level of specialization in both undergraduate and postgraduate studies, and at the same time, with the micro-credentials system, formalize many operational knowledge and skills that are necessary in modern archival theory and practice. This model would also establish a system of lifelong education in the field of archival activities.

Conclusions/findings: The paper presents the initial concept of modular education of archival professionals at the operational and university levels. Its basis is the study of archival content at all three levels, which would be supplemented by a system of micro-credentials and various forms of non-formal education. In this way, a flexible, rational and internationally publicly accredited system of formal education of archival professionals and documentalists would be obtained, which would be able to be quickly adapted to the needs of the profession. At the same time, it would be possible to provide the highest possible

standards of formal education and the related most modern sources of new knowledge and skills for the needs of contemporary archival theory and practice.

Key words: *Lifelong learning, formal education, modular study concept, archival science studies, micro-credentials, archival theory and practice, psychological aspects of education.*

Uvod

Od prelaza u dvadeset prvi vijek nadalje, u arhivskoj teoriji i praksi uočavamo mnoge brze i opsežne promjene. U tom kontekstu posebno se ističe obrazovanje arhivskih stručnih radnika u javnim i drugim arhivskim organizacijama, kod stvaralaca arhivske građe te, na kraju, ali ne manje važno, kod pružalaca usluga iz oblasti arhivske djelatnosti.[1] Polazišta, metode i postupci nove arhivske paradigme, a time i zahtjevi za novim znanjima i vještinama, u arhivskoj teoriji i praksi manifestiraju se kroz rezultate mnogih projekata, kao i kroz zahtjeve svakodnevnog arhivskog stručnog rada. Ove pojave u različitim oblicima i obimima definišemo kao pokazatelje nove paradigme savremene arhivske teorije i prakse. Njihova kompleksnost, a time i očekivani obim potrebnih novih znanja te s njima povezanih vještina, sve je veći. Kako na objektivno-teorijskom, tako i na subjektivno-praktičnom nivou, zahtjevi se šire u različitim smjerovima. Obično u smjeru interdisciplinarnog povezivanja[2], koja su po svom sadržaju sve više multidisciplinarna [3],

[1] Aida Škoro Babić, Sodobni pristopi pedagoških procesov v arhivski znanosti v luči elektronskega arhiviranja. *Atlanti,* 27(1), 2017, 245-251. https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-2399NWBA (Pristup: 17.5.2026); Alina Mustafina, The Experience of dual training of archivists in Kazakhstan. *Atlanti* +, 32(1), 2022, 36-41. https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-58G94GBO (Pristup: 17.5.2026).

[2] Interdisciplinarnost ima različita značenja, a svima im je zajedničko sinergijsko povezivanje različitih naučnih disciplina, što omogućava kvalitativni iskorak u razmatranju istraživačkih pitanja. Martin Ožbot, Interdisciplinarnost - je sploh (še) mogoče drugače? V: *Meddisciplinarnost v slovenis*tiki. Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011, 351-356. Dostupno na: https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/30-Ozbot.pdf. (Pristup: 29.4.2026). To znači da analizira, sintetizira i usklađuje veze među disciplinama u usklađenu i koherentnu cjelinu. Bernard C. Choi, Anita W. Pak, Multidisciplinarity, interdisciplinarity and transdisciplinarity in health research, services, education and policy: 1. Definitions, objectives, and evidence of effectiveness. Clinical and investigative medicine. *Medecine clinique et experimentale*, 29(6), 2006, 351-364. Dostupno na: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17330451/ (Pristup: 29.4.2026).

[3] Multidisciplinarnost je oblik naučne (ili znanstvene) saradnje koji uključuje dvije ili više predmetnih oblasti za rješavanje istraživačkog pitanja ili istraživanje predmeta. *Multidisciplinary. Merriam-Webster.com Dictionary,* Merriam-Webster, 2026. https://www.merriam-webster.com/dictionary/multidisciplinary (Pristup: 29. 04. 2026). Pri tome crpi znanja iz različitih disciplina, ali ostaje unutar njihovih granica. C. Choi, Anita W. Pak, Multidisciplinarity, interdisciplinarity and transdisciplinarity in health research, services, education and policy: 1. Definitions, objectives, and evidence of effectiveness. Clinical and investigative medicine.

a često i transdisciplinarna[4]. U arhivskoj teoriji i praksi periodično se pojavljuju različita pitanja, dileme i promišljanja u vezi s očekivanjima, odnosno zahtjevima za teorijskim i praktičnim znanjima, odnosno vještinama, kako u arhivima, tako i kod pružalaca usluga te kod stvaralaca arhivske i dokumentarne građe.[5] Rasprave i zahtjevi za promjenama postaju posebno aktuelni kada se pojave veće nekonzistentnosti u arhivskim stručnim procesima ili arhivskim stručnim produktima, kao i onda kada se uvode nove tehnologije, posebno disruptivne, koje posredno ili neposredno utiču na teorijske i praktične aspekte obavljanja arhivske djelatnosti.

U tom kontekstu izdvojit ćemo samo neka očekivanja, odnosno zahtjeve, koji posredno ili neposredno generiraju mnoge arhivske stručne rasprave i utiču na potrebu za novim obrazovnim sadržajima:

- uzajamnost i standardizacija, prije svega, meta- podatkovnih i para-podatkovnih struktura u arhivskim informacijskim sistemima;
- intenzivna implementacija rješenja zasnovanih na vještačkoj inteligenciji i s tim povezane posljedice po arhivsku i dokumentarnu građu;
- interoperabilnost arhivskih sadržaja kako na primarnom, tako i na meta-podatkovnih podatkovnih i para-podatkovnom nivou;
- digitalizacija arhivskih stručnih postupaka i uvođenje različitih savremenih rješenja iz oblasti upravljanja dokumentacijom;
- rastuća količina arhivske građe i s tim povezano vrednovanje njenih stvaralaca, mnoštva različitih relevantnih informacija i s tim povezanih tipova podataka te meta- podatkovnih i para-podataka;
- sve kompleksnije strukture arhivskih sadržaja kod stvaralaca arhivske građe;

Medecine clinique et experimentale, 29(6), 2006, 351-364. Dostupno na: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17330451/ (Pristup: 29.4.2026).

[4] Transdisciplinarnost objedinjuje prirodne, društvene i zdravstvene nauke u humanističkom kontekstu i prevazilazi njihove tradicionalne granice. C. Choi, Anita W. Pak, Multidisciplinarity, interdisciplinarity and transdisciplinarity in health research, services, education and policy: 1. Definitions, objectives, and evidence of effectiveness. Clinical and investigative medicine. *Medecine clinique et experimentale*, 29(6), 2006, 351-364. Dostupno na: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17330451/ (Pristup: 29.4.2026).

[5] Peter. P. Klasinc, Izobraževanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom. *Arhivi*, [na spletu] 10(1/2), 1987, 7-8. Dostupno na: http://hdl.handle.net/11686/11084 (Pristup: 17.5.2026); Ludvik Toplak, Peter. P. Klasinc, Drugostopenjski magistrski študij arhivistike in dokumentologije. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: arhivistika in informatika.* Pokrajinski arhiv = Regional Archives, 2012, 197-204. Dostupno na: https://www.pokarh-mb.si/storage/app/media/Zbornik_2012/22%20Klasinc_ESM_2012.pdf (Pristup: 17.5.2026); Peter. P. Klasinc, Analiza vsebin diplom prve bolonjske stopnje arhivistike na Univerzi Alma Mater Europaea. *Moderna arhivistika*, [na spletu] 7(1), 2024, 52-63. Dostupno na: https://www.pokarh-mb.si/storage/app/media/Moderna_arhivistika_2024_1/04_Klasinc_2024.pdf (Pristup: 17.5.2026).

- nova saznanja u oblasti materijalne zaštite fizičke, hibridne i elektronske arhivske i dokumentarne građe;
- novi zahtjevi u oblasti vrednovanja i dugoročnog očuvanja arhivske građe i s njom povezanih meta- podataka i para-podataka;
- sve veća očekivanja korisnika u pogledu očuvanih i dostupnih arhivskih sadržaja itd.

Pokazatelji arhivskih stručnih djelatnosti pokazuju da se arhivski stručni radnici pri donošenju svojih stručnih odluka u pravilu oslanjaju na postojeća znanja, a time i na provjerene metode arhivskog stručnog rada. Na taj način uspješno rješavaju prije svega „tradicionalna" arhivska stručna pitanja, dok „savremena" u velikoj mjeri ostaju izvan sistemskog istraživačkog, kao i svakodnevnog praktičnog fokusa arhivskih stručnih radnika

Zahtjevi za specijalizacijama i permanentnim obrazovanjem u oblasti arhivske djelatnosti u arhivskoj teoriji i praksi ne oblikuju se samo u okviru upravljanja elektronskom arhivskom građom ili oblikovanja arhivskih meta-podatkovnih podatkovnih struktura, već i u drugim segmentima, kao što je, npr, na nivou razumijevanja i poimanja arhivskih sadržaja, na nivou etike i pravednosti koje proizlaze iz arhivske građe, ili u oblasti arhivsko-pedagoških djelatnosti[6], u oblasti komunikologije i menadžmenta u arhivskoj djelatnosti, u segmentu upotrebe statističkih metoda u arhivima i arhivskim službama, pri implementaciji naprednih metodologija rada s arhivskom i dokumentarnom građom, pri metodologijama kompleksnog vrednovanja arhivskih entiteta, rada sa stvaraocima ili s različitim profilima korisnika itd.

U arhivskoj teoriji i praksi već se skoro tri decenije koristi arhivski stručni termin „proaktivnost"[7]. To nije samo teorijsko-terminološki entitet arhivske teorije i prakse, već predstavlja način razmišljanja i obavljanja arhivskih stručnih poslova u oblasti arhivske djelatnosti. Izrazito je prisutan u segmentu vanjske službe, gdje predstavlja integralni dio nastojanja arhiva i arhivskih stručnih radnika za uspješno dugoročno čuvanje i upravljanje dokumentarnom i arhivskom građom. Na osnovu rezultata, to jeste uspješnog preuzimanja arhivske građe, možemo reći da je proaktivnost u segmentu fizičke arhivske građe dobro razvijena. Drugo je, međutim, pitanje proaktivnosti npr. na nivou metapodataka. Problemi uspješnog provođenja proaktivnosti očituju se kako u segmentu hibridne i elektronske dokumentarne i arhivske građe, tako i u segmentu centralizovano vođenih dokumentacijskih sistema stvaralaca javne arhivske građe. U ovim slučajevima uočavamo nedostatak teorijskih i praktičnih znanja i

[6] Mojca Horvat, Razvoj pedagoške dejavnosti v slovenskih arhivih. *Atlanti*, 23(2), 2013, 183-190. https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BF342FMG (Pristup: 17.5.2026).

[7] Pojmom proaktivnosti definišemo djelovanje koje uzrokuje promjene, a ne samo reagovanje na promjene kada se one već dogode. Proactive, Cambridge Dictionary. Cambridge University Press & Assessment. 2026. https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/proactive (Pristup: 29.4.2026).

vještina upravljanja ovom vrstom arhivske građe, ne samo na strani stvaralaca arhivske i dokumentarne građe, već i na strani arhivskih stručnih radnika.[8]

Pored navedenog, uočavamo još jedan važan aspekt proaktivnosti. Njega možemo definisati kao „sinhronizovana proaktivnost". Njime definišemo zahtjeve da ljudski resursi uključeni u životni ciklus (javne) dokumentarne i arhivske građe djeluju usklađeno (orkestrirano). U praksi to znači da svako svoj posao obavlja suvereno i u skladu sa standardima, odnosno dogovorima. Time oni racionalizuju očekivane i zahtijevane radove na arhivskoj i dokumentarnoj građi kroz cjelokupan životni ciklus dokumentacije, a istovremeno postižu dugoročnu racionalizaciju ljudskih resursa za potrebe cjelovitog i dosljednog upravljanja arhivskom građom, bez obzira na faze u životnom ciklusu dokumentacije.

Sinhronizovana proaktivnost mora biti razvijena do te mjere da se, npr. preuzimanjem arhivske građe u nadležnu arhivsku ustanovu mijenja samo lokacija čuvanja, te da se OAIS prijemni informacijski paket (SIP) pretvori u arhivski (AIP), bez potrebe za intervenisanjem u meta- ili primarne podatkovne strukture koje su oblikovane kod stvaralaca. U tu svrhu potrebno je osigurati odgovarajuće ljudske resurse koji posjeduju zahtijevana arhivska stručna znanja i vještine za provođenje sinhronizovane proaktivnosti. To je, pak, moguće ostvariti samo u slučaju kada su sadržaji kojima svi uključeni u životni ciklus dokumentacije moraju ovladati – kako na nivou internih pravila i arhivskih stručnih uputstava, tako i na nivou nastavnih planova (kurikuluma) za obrazovanje arhivskih stručnih radnika u arhivskim ustanovama, za obrazovanje dokumentarista kod stvaralaca arhivske građe te za obrazovanje zaposlenih kod pružalaca usluga iz oblasti arhivske djelatnosti.

Na savremene izazove obrazovanja u oblasti arhivske teorije i prakse, međutim, treba gledati i iz ugla postojeće fizičke arhivske građe. Arhivski stručni radnici i dokumentaristi u svom radu također trebaju klasična arhivska stručna znanja.[9] Izdvojimo samo: poznavanje i ovladavanje historijskim kontekstima, očuvanje i upravljanje arhivskim sadržajima na različitim pismima i jezicima, upravljanje različitim nosiocima zapisa itd. Sve to zahtijeva specijalizacije koje se mogu steći tokom dužeg perioda u tačno određenom arhivskom okruženju. Formalizacija ovakvih znanja i vještina, međutim, predstavlja važan dio izazova savremenog arhivskog obrazovnog sistema. Drugi dio tog izazova jeste osiguravanje stvarne prihvaćenosti ovih znanja u drugom, uporedivom okruženju.

[8] Magdalena Marosz, Archival education - latest changes and prospects. *Atlanti*, 30(1), 2020, 62-68. https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-BX2VED9I (Pristup: 17.5.2026).

[9] Peter. P. Klasinc, Uvod v magistrski študij arhivistike in dokumentologije - prikaz eventualnih elementov učbenika. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: arhivi in ustvarjalci gradiva.* Pokrajinski arhiv = Regional Archives, 2013, 183–194. Dostupno na: http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/Radenci2013/15_Klasinc_2013.pdf (Pristup: 17.5.2026).

Pri definisanju faktora koji utiču na opće uspješno upravljanje arhivskom građom u vremenu i prostoru, ljudski faktor predstavlja ključni ograničavajući faktor uspješne implementacije nove arhivske paradigme. Arhivski stručni radnici suočavaju se ne samo sa sadržajnim i tehnološkim izazovima, već i s psihološkim procesima prilagođavanja promjenama, očuvanja profesionalnog identiteta, motivacije za cjeloživotno učenje te savladavanja eventualnog otpora prema novim radnim praksama i alatima. Bez uvažavanja ovih psihosocijalnih aspekata, rizik od neuspješne implementacije modularnog obrazovanja i sinhronizovane proaktivnosti znatno raste.

Na osnovu gore predstavljenih činjenica možemo zaključiti da savremene arhivske ustanove, s obzirom na građu koju štite i čuvaju, trebaju više profila arhivskih stručnih radnika. Oni su, po pravilu, specijalizirani za pojedinačna sadržajno ili pojavno zaokružena područja, odnosno cjeline arhivske građe. Njihova specijalizacija se zasniva na obavljenom arhivskom stručnom radu s arhivskom građom za koju su nadležni. Istovremeno su svi ovi, po pravilu različiti profili u okviru jedne arhivske ustanove, formalno nazvani istim stručnim nazivom, npr. »arhivist«. Njihova specijalnost nije detaljno formalizirana niti posebno istaknuta, osim u određenom dijelu prilikom imenovanja ili u sistematizaciji pojedinačnih radnih mjesta. Također nisu posebno formalizirani ni zahtjevi za operativnim znanjima za pojedine profile arhivskih stručnih radnika.

Različite zahtjeve za novim znanjima u oblasti arhivske djelatnosti arhivi ostvaruju i kroz realizaciju brojnih kurseva, radionica ili drugih oblika neformalnog obrazovanja. Ona su najčešće »ad hoc«, nerijetko bez osnovne formalizacije samog događaja, zasnovana na ličnom interesu, često bez poticaja za stvarnu implementaciju novih znanja u svakodnevni stručni rad u oblasti upravljanja dokumentacijom. Upravo zato se rezultati ovakvih edukacija po pravilu ocjenjuju kao »relativno zadovoljavajući« pa sve do »relativno nezadovoljavajući«. Do ovih ocjena dolazimo kada želimo provjeriti rezultate edukacija kroz postignuća u svakodnevnom arhivskom stručnom radu. S druge strane, poznati su izuzetno dobri rezultati neformalnog učenja u oblasti arhivske djelatnosti kada je motivacija za novim znanjima iz ove oblasti visoka i obostrana – kako na strani radnika, tako i na strani poslodavca. Slično važi i za zaposlene u oblasti upravljanja dokumentarnom građom kod stvaralaca ili kod pružalaca usluga.

Osnovno pitanje ovog rada jeste kakav bi trebao biti sistem cjelokupnog obrazovanja arhivskih stručnih radnika za obavljanje njihove misije, kako u javnim i drugim arhivskim organizacijama, tako i kod stvaralaca arhivske građe te kod pružalaca usluga iz oblasti arhivske djelatnosti? Kako takav sistem obrazovanja učiniti dugoročno privlačnim kako za zaposlene u arhivskoj djelatnosti, tako i za poslodavce? Pri tome treba uzeti u obzir zahtjeve da takav sistem bude dugoročno održiv, cjelovit, brzo prilagodljiv i adekvatno formaliziran. Direktni rezultati njegove implementacije morali bi biti dugoročno primjenjivi u svakodnevnim arhivskim stručnim okruženjima, kako na strani

stručnih i drugih radnika, tako i na strani arhivskih i drugih ustanova iz oblasti upravljanja dokumentacijom.

Postojeći formalizirani sistem obrazovanja u arhivskoj teoriji i praksi na primjeru slovenačke javne arhivske službe

U Sloveniji se, prema postojećoj paradigmi obrazovanja arhivskih stručnih radnika, oni oblikuju u profile na osnovu općeprihvaćenog završenog formalnog obrazovanja [10] i njihove nadogradnje u obliku neformalnog [11] i/ili informalnog (odnosno prigodnog/povremenog)[12] učenja, posebno ako su bila stečena na osnovu rada u arhivskoj ustanovi. U Sloveniji formalno obrazovanje arhivskih sadržaja definiramo:

- na višim i visokoškolskim obrazovnim ustanovama za potrebe pojedinih studijskih smjerova koje ove ustanove izvode[13] i
- u okviru obrazovanja slovenačke javne arhivske službe za sticanje stručnih zvanja pojedinaca koji obavljaju poslove u oblasti zaštite arhivske građe.[14]

[10] Formalno učenje označava učenje koje se odvija u strukturiranom i organiziranom obrazovnom okruženju i po pravilu vodi do dodjele kvalifikacije, obično u obliku svjedočanstva ili diplome. Formalno učenje se zasniva na sistemu općeg obrazovanja koje definiraju početno, daljnje i tercijarno strukovno i stručno obrazovanje i osposobljavanje te visokoškolsko obrazovanje. Janko Muršak, *Temeljni pojmi poklicnega in strokovnega izobraževanja*. Center RS za poklicno izobraževanje, Ljubljana 2012, 32. Dostupno na: https://cpi.si/wp-content/uploads/2020/08/CPI_slovar_WEB-1.pdf (Pristup: 16.5.2026).

[11] Neformalno učenje, odnosno obrazovanje, s aspekta učenika je plansko. Rezultati ovog obrazovanja se mogu vrednovati i voditi do potvrđivanja (certificiranja). Neformalno obrazovanje se ponekad označava i kao polustrukturirano učenje. Za razliku od formalnog obrazovanja, ono ne vodi do javno važećeg (formalnog) obrazovanja. To može biti i obrazovanje u kojem uloge nastavnika i učenika nisu jasno razgraničene, odnosno u kojem učenik uči sam. Neformalno obrazovanje nije nužno institucionalizirano, a prije svega, za razliku od formalnog obrazovanja, ne rezultira svjedočanstvom ili diplomom. Janko Muršak, *Temeljni pojmi poklicnega in strokovnega izobraževanja*. Center RS za poklicno izobraževanje, Ljubljana 2012, 66. Dostupno na: https://cpi.si/wp-content/uploads/2020/08/CPI_slovar_WEB-1.pdf (Pristup: 16.5.2026).

[12] Informalno učenje označava učenje koje je posljedica svakodnevnih aktivnosti i iskustava te nije organizirano niti strukturirano u smislu ciljeva, vremena ili podrške učenju; iz perspektive učenika (odnosno osobe koja uči), ovo učenje može biti i nenamjerno. Janko Muršak, *Temeljni pojmi poklicnega in strokovnega izobraževanja*. Center RS za poklicno izobraževanje, Ljubljana 2012, 66. Dostupno na: https://cpi.si/wp-content/uploads/2020/08/CPI_slovar_WEB-1.pdf (Pristup: 16.5.2026).

[13] Miroslav Novak, Arhivistika in dokumentologija: izkušnje s študijem na daljavo in na klasičen način. *Atlanti,* 24(2), 2014, 203-214. https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-VV749WNK (Pristup: 17.5.2026).

[14] PSI, *Prijava na strokovni izpit na področju varstva arhivskega gradiva*, 2026. Dostupno na: https://www.gov.si/zbirke/storitve/prijava-na-strokovni-izpit-na-podrocju-varstva-arhivskega-gradiva/. (Pristup: 16.5.2026).

Arhivistički sadržaji na univerzitetima i višim školama

Na višim i visokoškolskim obrazovnim ustanovama u Sloveniji, sadržaje iz oblasti arhivske teorije i prakse studenti mogu studirati na Univerzitetu Alma Mater Europaea u okviru dodiplomskog studija arhivistike, koji je akreditiran 2016. godine u ukupnom obimu od 180 ECTS bodova.[15] U okviru istog Univerziteta odvija se studij drugog ciklusa (master studij), koji je akreditiran 2012. godine u ukupnom obimu od 120 ECTS bodova.[16] A doktorski studijski program je akreditiran 2019. godine u ukupnom obimu od 180 ECTS bodova.[17]

Na Univerzitetu u Ljubljani, na Filozofskom fakultetu, u okviru studijskog programa drugog ciklusa *Historije* predviđen je predmet *Arhivistika s istraživačkom metodologijom E* u obimu od 5 ECTS bodova[18] te predmet *Arhivistika u praksi* u obimu od 5 ECTS bodova.[19]

Na Univerzitetu u Mariboru arhivistički sadržaji se predaju na Filozofskom fakultetu, na Odsjeku za historiju, u okviru dva predmeta: *Arhivistika - starija i Arhivistika - novija*, u sklopu studijskog programa drugog ciklusa. Svaki predmet je u obimu od 3 ECTS boda.[20]

[15] AMEU ARH, *Univerza Alma Mater Europaea. Evropski Center Maribor. Arhivistika*. 2026. Dostupno na: https://www.almamater.si/arhivistika-vs. (Pristup: 27.5.2026). ECTS, odnosno European Credit Transfer and Accumulation System ili Evropski sistem prijenosa i akumulacije bodova, osigurava veću preglednost studijskih programa i kurseva. Kreditni bodovi predstavljaju rezultate učenja na osnovu definisanih postignuća učenja i povezanog radnog opterećenja (ECTS). ECTS, *Evropski sistem prenašanja in zbiranja kreditnih točk (ECTS).* 2022. Dostupno na: https://education.ec.europa.eu/sl/education-levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education/european-credit-transfer-and-accumulation-system. (Pristup: 28.5.2026). U članu 3. Zakona o visokom obrazovanju kreditni bod je definisan kao mjerna jedinica za vrednovanje rada koji student u prosjeku obavi. Jedan kreditni bod znači 25 do 30 sati opterećenja studenta, a godišnje opterećenje studenta iznosi od 1.500 do 1.800 sati. ZViS-1, *Zakon o visokem šolstvu*. »Uradni list RS«, št. 56/25, 2025. Dostupno na: https://pisrs.si/pregledPredpisa?sop=2025-01-2265 (Pristup: 16.5.2026).

[16] AMEU ARH DOK, *Univerza Alma Mater Europaea. Evropski Center Maribor. Arhivistika in dokumentologija.* 2026. Dostupno na: https://www.almamater.si/arhivistika-in-dokumentologija-mag. (Pristup: 27.5.2026).

[17] AMEU ARH ZN, *Univerza Alma Mater Europaea. Evropski Center Maribor. Arhivske znanosti*. 2026. Dostupno na: https://www.almamater.si/arhivske-znanosti-dr. (Pristup: 27.5.2026).

[18] ARH_E. (s.d). *Arhivistika z raziskovalno metodologijo E. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Oddelek za zgodovino*. Dostupno na: https://zgodovina.ff.uni-lj.si/arhivistika-z-raziskovalno-metodologijo-e. (Pristup: 27.5.2026).

[19] ARH_P. (s.d). *Arhivistika v praksi. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Oddelek za zgodovino*. Dostupno na: https://www.ff.uni-lj.si/arhivistika-v-praksi. (Pristup: 27.5.2026).

[20] FF UMB. (s.d). *Predmetnik s kreditnim ovrednotenjem. Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru. Oddelek za zgodovino*. Dostupno na: https://ff.um.si/wp-content/uploads/Predmetnik-ZGO-2.st_.-25_26.pdf. (Pristup: 27.5.2026).

Na Univerzitetu na Primorskem u Kopru, arhivistički sadržaji su prisutni u programu *Arhivistika i praktikum historijskih izvora*, u okviru univerzitetskog studijskog programa historije na prvom ciklusu, u obimu od 3 ECTS boda.[21]

Na Univerzitetu u Novoj Gorici predviđen je predmet *Arhivistika* na programu prvog ciklusa *Kulturna historija*, u ukupnom obimu od 4 ECTS boda.[22]

Predmet *Dokumentovanje i arhiviranje* u ukupnom obimu od 2 ECTS boda obavezan je na dvije više stručne škole, i to u Školskom centru Ljubljana, Viša stručna škola, Oblikovanje materijala[23] i na Višoj stručnoj školi za drvo i oblikovanje u Mariboru.[24]

Analiza studija arhivskih sadržaja na slovenskim javnim i privatnim visokoškolskim i višim školskim ustanovama pokazuje da su sadržaji koje nude javni univerziteti i druge visokoškolske ustanove, osim Univerziteta Alma Mater Europaea, relativno ograničeni na pojedinačne obrazovne programe. Njihov obim je do 5 ECTS bodova, što iznosi približno do 150 sati opterećenja studenta kroz različite oblike studija. Ovakvi programi ne mogu pružiti cjelovit uvid u savremene trendove i rješenja iz oblasti arhivske teorije i prakse, zbog čega studenti ne stiču cjelovita i dubinska znanja iz oblasti arhivske teorije i prakse kako bi bez dodatnih edukacija mogli učestvovati u procesima sinhronizovane proaktivnosti u oblasti upravljanja dokumentacijom. Ova dodatna znanja moraju steći sami, što u daljem procesu obrazovanja po pravilu nije formalizovano, osim u slučaju dodatnog, odnosno paralelnog obrazovanja u okviru programa iz oblasti arhivističkih sadržaja na Univerzitetu Alma Mater Europaea. Prelazak s različitih akreditovanih visokoškolskih programa na studije iz oblasti arhivske djelatnosti u Sloveniji je sistemski uređen *Zakonom o visokom obrazovanju*.[25]

Arhivistički sadržaji u okviru slovenske javne arhivske službe

Praktično, odnosno specijalističko obrazovanje iz oblasti arhivske djelatnosti u okviru Slovenske javne arhivske službe zasniva se na Pravilniku o stručnim ispitima i sticanju stručnih zvanja u oblasti zaštite arhivske građe[26] U

[21] FHS. (s.d). *Univerzitetni študijski program 1. stopnje Zgodovina. Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije*. Dostupno na: https://fhs.upr.si/wp-content/uploads/2025/09/1.-zgodovina_vsebina-predmetov.pdf. (Pristup: 27.5.2026).

[22] UNG. (s.d). *Univerza v Novi Gorici. Fakulteta za humanistiko. Arhivistika*. Dostupno na: https://ung.si/sl/fakultete/fakulteta-za-humanistiko/programi-fh/1KZ2/2025/1KZ2019/2025/. (Pristup: 27.5.2026).

[23] SCLJ. *Šolski center Ljubljana, Višja strokovna šola. Oblikovanje materialov*. 2024. Dostupno na: https://www.visjasola.sclj.si/oblikovanje-materialov. (Pristup: 28.5.2026).

[24] VLSMB, *Višja strokovna šola za les in oblikovanje Maribor. Predmetnik za študijski program Oblikovanje materialov*. 2026. Dostupno na: https://visja.lsmb.si/dokumentacija/predmetnik-oblikovanje-materialov.pdf. (Pristup: 28.5.2026).

[25] ZViS-1, *Zakon o visokem šolstvu*. »Uradni list RS«, št. 56/25, 2025. Dostupno na: https://pisrs.si/pregledPredpisa?sop=2025-01-2265 (Pristup: 16.5.2026).

[26] »Uradni list RS«, št. 33/17. Pravilnik također uređuje organizaciju pripravničkog staža i osposobljavanja u oblasti zaštite arhivske građe, ispitni program i tok stručnog ispita. Ovaj ispit je uslov za sticanje stručnog zvanja u oblasti zaštite arhivske građe. Pravilnik također propisuje vrste

pravilniku je definisano da se u oblasti zaštite arhivske građe mogu steći sljedeća zvanja: arhivski tehničar, samostalni arhivski tehničar, arhivski saradnik, viši arhivski saradnik, arhivist, viši arhivist, arhivski savjetnik/konzultant, arhivski savjetnik.[27] Istovremeno, u pravilniku je definisano i priznavanje obrazovanja, radnog iskustva, arhivskih stručnih kompetencija itd., koje su stečene drugdje. Inače, uzajamno priznavanje profesionalnih kvalifikacija državljanima država članica Evropske unije, Evropskog ekonomskog prostora i Švicarske Konfederacije za obavljanje poslova arhivskog tehničara, arhivskog saradnika i arhivista provodi se u skladu sa zakonom koji uređuje priznavanje profesionalnih kvalifikacija.[28] Time je barem formalno otvorena mobilnost arhivskih stručnih radnika u širem evropskom prostoru.

Gore definisana stručna zvanja iz oblasti arhivske djelatnosti definišu stepene i s tim djelimično povezane zahtjeve u pogledu obrazovanja, ali ne i profile stručnih radnika koje trebaju pojedine arhivske ustanove ili stvaraoci arhivske građe, odnosno pružaoci usluga iz oblasti arhivske djelatnosti[29].

Nizak stepen formalizacije profila arhivskih stručnih radnika, koji su se razvijali tokom vremena, s jedne strane je definisan opštim profilom, npr. „arhivist“ ili „arhivski tehničar“, a s druge strane jedinstvenim profilima, npr. „arhivist iz oblasti uprave za tačno određeno geografsko područje“. Višim stepenom formalizacije profila bio bi omogućen veći stepen fleksibilnosti i specijalizacije radnih grupa po organizacijama. Na osnovu profila, za ove grupe bi se unaprijed mogli planirati kompleksni stručni arhivski zadaci savremenog doba, koji bi se obavljali na lokalnom ili nacionalnom nivou.

Drugi važan segment edukacije zaposlenih u oblasti arhivske djelatnosti jesu službenici javnopravnih lica koji upravljaju dokumentarnom građom, kao i radnici pružalaca usluga koji obavljaju poslove obuhvata (digitalizacije) i pohrane građe te pratećih usluga. Važeće slovensko zakonodavstvo propisuje da oni moraju imati najmanje srednje obrazovanje i položen ispit o stručnoj osposobljenosti kod nadležnog arhiva. Položeni ispit o stručnoj osposobljenosti vrijedi za cijelo područje Republike Slovenije.[30] Sistem obrazovanja ovih profila

---

i uslove za sticanje, kao i postupak sticanja stručnih zvanja pojedinaca koji obavljaju rad u oblasti zaštite arhivske građe. PSNNAG, *Pravilnik o strokovnih izpitih in pridobivanju strokovnih nazivov na področju varstva arhivskega gradiva*. »Uradni list RS«, št. 33/17, član 1, 2017. Dostupno na: https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV12758. (Pristup: 16.5.2026).

[27] PSNNAG, *Pravilnik o strokovnih izpitih in pridobivanju strokovnih nazivov na področju varstva arhivskega gradiva*. »Uradni list RS«, št. 33/17, član 21, 2017. Dostupno na: https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV12758. (Pristup: 16.5.2026).

[28] *Isto*, član 28.

[29] Profil zanimanja je opis poslova i funkcija karakterističnih za određeno zanimanje, uz odgovarajuće opise znanja, vještina i kompetencija. Janko Muršak, *Temeljni pojmi poklicnega in strokovnega izobraževanja*. Center RS za poklicno izobraževanje, Ljubljana 2012, 91. Dostupno na: https://cpi.si/wp-content/uploads/2020/08/CPI_slovar_WEB-1.pdf (Pristup: 16.5.2026).

[30] ZVDAGA, *Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih,* »Uradni list RS«, št. 30/06, 24/14 – odl. US in 51/14). »Uradni list RS«, št. 30/06, 24/14 – odl. US in 51/14, član 39. Dostupno na: https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO4284 (Pristup: 16.5.2026).

detaljnije je uređen Pravilnikom o stručnoj osposobljenosti za rad sa dokumentarnom građom.[31] Ovim potonjim je propisano da obuku službenika javnopravnih lica koji upravljaju dokumentarnom građom, kao i radnika pružalaca usluga, provode nadležni javni arhivi[32] također vrše provjeru njihove stručne osposobljenosti.[33]

U pravilniku je također propisano obavezno dopunjavanje i obnavljanje stečenog stručnog znanja. To se provodi na način da se ono provjerava svake tri godine nakon položenog ispita stručne osposobljenosti. Pojedinci moraju učestvovati na najmanje jednom stručnom usavršavanju, ili im nadležni arhiv izdaje potvrdu o ispunjavanju ove obaveze na osnovu ostvarene saradnje u arhivskoj stručnoj oblasti. U slučaju da u periodu od tri godine ne dokažu ispunjavanje ovog zahtjeva i ne dobiju potvrdu o dopunskom usavršavanju ili saradnji s nadležnim arhivom, dužni su u roku od jedne godine od utvrđivanja tog stanja ponovo položiti ispit stručne osposobljenosti.[34]

Na osnovu odredbi gore navedenog pravilnika možemo zaključiti da postojeći sistem osposobljavanja službenika javnopravnih lica koja upravljaju dokumentarnom građom i radnika kod pružalaca usluga ima ugrađenu dobru namjeru za trajnim stručnim arhivskim obrazovanjem. Ipak, u praksi uočavamo nedostatke koji se ogledaju u sljedećem:

- relativno nizak nivo sticanja ciljanog znanja i vještina za potrebe rješavanja praktičnih stručnih arhivskih izazova. Time se dovodi u pitanje i operativnost sinhronizovane proaktivnosti. Čini se da se ispiti često polažu, odnosno učešća na edukacijama sakupljaju samo kako bi se zadovoljili zahtjevi pravilnika.
- Ponovno polaganje ispita stručne osposobljenosti svake 3 godine, ukoliko pojedinci ne ispune zahtjeve iz člana 10. Pravilnika, za njih nije stimulativno, niti na taj način stiču značajno novija stručna arhivska znanja i vještine, budući da se sadržaji osnovnog obrazovanja u tako kratkom vremenu ne mijenjaju.

Uz zahtjeve za edukacijom službenika javnopravnih lica koja upravljaju dokumentarnom građom i radnika kod pružalaca usluga iz oblasti arhivske djelatnosti, uspostavljeni su i različiti neformalni oblici edukacije, poput stručnih radionica, savjetovanja ili stručnih konferencija. Učesnici na njima po pravilu dobijaju potvrde o učešću, koje, međutim, najčešće imaju samo dokumentarnu vrijednost u pogledu samog prisustva, a ne i u pogledu stečenih stručnih znanja ili kompetencija. To predstavlja veliki izazov u svjetlu savremenih evropskih, ali i slovenačkih smjernica u oblasti cjeloživotnog učenja.

[31] »Uradni list RS«, št. 66/16.
[32] PSUDDG, *Pravilnik o strokovni usposobljenosti za delo z dokumentarnim gradivom*. »Uradni list RS«, št. 66/16, član 2, 2026. Dostupno na: https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV12754 (Pristup: 16.5.2026).
[33] *Isto*, član 3.
[34] *Isto*, član 10.

Sistem mikrokvalifikacija

Od 2025. godine je i u Sloveniji formalno uspostavljen sistem mikrokredencijala, koji uređuje *Zakon o visokom obrazovanju*.[35] Mikrokvalifikacije (engl. micro-credentials) su javno važeći službeni zapisi o ishodima učenja koje pojedinac stiče uspješnim završetkom kraćeg obrazovanja ili osposobljavanja, a koji su vrednovani prema Evropskom sistemu prenosa i akumulacije bodova (ECTS).[36] Omogućavaju ciljno usmjereno, fleksibilno sticanje znanja, vještina i kompetencija radi odgovora na nove i nastajuće potrebe u društvu i na tržištu rada, te pojedincima omogućavaju da popune praznine u vještinama koje su im potrebne za uspjeh u okruženju koje se brzo mijenja, ali ne zamjenjuju tradicionalne kvalifikacije. Po potrebi mogu dopunjavati postojeće kvalifikacije i donijeti dodanu vrijednost, a da pritom ne narušavaju temeljno načelo studijskog programa u inicijalnom obrazovanju i osposobljavanju.[37]

Mikrokvalifikacije imaju svoje karakteristike. Izdvojimo samo sljedeće:

- programi za mikrokvalifikacije traju kraće i donose manji broj kreditnih bodova (ECTS), od 1 do 9.
- Mikrokvalifikacije se zasnivaju na programima koji podliježu strogim sistemima osiguranja kvaliteta na obrazovnim ustanovama.
- Mikrokvalifikacije su trajno vlasništvo kandidata i prenose se među institucijama ili se pak slažu, odnosno udružuju u veće cjeline.
- Programi, odnosno obrazovanje za sticanje mikrokvalifikacija mogu se odvijati uživo (sinhrono), potpuno na daljinu (asinhrono) ili kombinovano.
- Omogućavaju brzo popunjavanje praznina u znanju, lakši karijerni iskorak, prilagođavanje vlastitom rasporedu te službenu potvrdu specifičnih stručnih ili održivih vještina.
- Agilan su alat za poslodavce, jer omogućavaju brzo osposobljavanje zaposlenih u industrijama koje se brzo mijenjaju, te smanjuju troškove obrazovanja u poređenju s cjelovitim studijskim programima.[38]

Za područje arhivske teorije i prakse, mikrokredencijali su veoma zanimljivo komplementarno rješenje postojećeg sistema obrazovanja arhivskih stručnih radnika. Omogućavaju formalizovan sistem sticanja novih znanja i vještina, koji je usklađen sa savremenim evropskim i slovenskim smjernicama u

[35] ZViS-1, *Zakon o visokem šolstvu*. »Uradni list RS«, št. 56/25, 2025. Dostupno na: https://pisrs.si/pregledPredpisa?sop=2025-01-2265 (Pristup: 16.5.2026).
[36] *Isto*, član 2.
[37] Council of the European Union. *Council Recommendation on a European approach to micro-credentials for lifelong learning and employability*. 2022. Dostupno na: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022H0627(02) (Pristup: 27.5.2026).
[38] O krajših izobraževanjih. *O krajših izobraževanjih in usposabljanjih za pridobitev mikrodokazil. Univerze v Mariboru*. 2026. Dostupno na: https://moja.um.si/vsezivljenjsko-ucenje/Strani/Mikrodokazila.aspx (Pristup: 26.5.2026).

oblasti cjeloživotnog učenja. Pri tome nije važno gdje su se pojedinci obrazovali, već to da li su programi adekvatno certificirani i izvedeni u skladu s potvrđenim kurikulumima.

Modularni sistem obrazovanja o sadržajima iz oblasti arhivske djelatnosti

Modularno obrazovanje za potrebe arhivske djelatnosti temelji se na postojećim akreditovanim studijskim programima i na sistemu cjeloživotnog dodatnog obrazovanja. Sistem nije namijenjen samo stručnim arhivskim radnicima, već i službenicima javnopravnih lica koji upravljaju dokumentarnom građom, kao i radnicima kod pružalaca usluga iz oblasti arhivske djelatnosti.

Kroz sistem modularnog obrazovanja, zaposleni u oblasti arhivske djelatnosti sticali bi dodatna formalizovana znanja i vještine u obimu koji im je potreban s obzirom na zadatke koje trebaju obavljati u okviru stručnih arhivskih procesa tokom cijelog životnog ciklusa dokumenata. U svakom slučaju, zaposleni u oblasti arhivske djelatnosti bi se na ovaj način mogli jasnije profilisati u svojim radnim sredinama, a ujedno bi i poslodavci mogli sistematičnije i planski upravljati ljudskim resursima koje imaju na raspolaganju za potrebe upravljanja dokumentacijom.

Polazišta modularnog sistema obrazovanja u oblasti arhivske djelatnosti

Predloženi "modularni pristup" temelji se na sljedećim polazištima:

- Uz postojeći funkcionalni sistem dodiplomskog ili postdiplomskog obrazovanja u oblasti arhivske djelatnosti, gdje se izvori znanja nalaze prvenstveno na pojedinačnim odsjecima koji izvode postojeće studijske procese, u sistem treba uključiti i druge izvore znanja, prije svega sa drugih komplementarnih odsjeka unutar univerziteta ili visokih škola i visokoškolskih ustanova, kao i izvore znanja sa drugih univerziteta ili visokih škola i visokoškolskih ustanova. To u sistemu podrazumijeva poštovanje načela relevantnih izvora novih znanja.
- Specijalizacija studija prvenstveno na višim godinama studijskog procesa na prvom i drugom ciklusu. Krajnji rezultat ovog studija bili bi stručnjaci za pojedina područja sa širokim razumijevanjem stručnih arhivskih problema i rješenja povezanih s njima. Ovaj stav u sistemu podrazumijeva poštovanje načela specijalizacije studijskih procesa.
- Akreditovani predmeti koji bi se predavali na univerzitetima ili visokim školama i visokoškolskim ustanovama trebali bi biti prvenstveno teorijski usmjereni na:
  - nacionalni i međunarodni nivo stručnih arhivskih aktivnosti,
  - metodologiju stručnog arhivskog rada, uključujući logiku, statistiku itd,

- standardizaciju u oblasti fizičke i elektronske građe,
- teoriju digitalizacije stručnih arhivskih postupaka itd,
- arhivsku praksu, ali samo u mjeri u kojoj ona podržava teorijska saznanja itd. To u sistemu podrazumijeva poštovanje načela komplementarnosti i srazmjernosti između arhivske teorije i prakse.

- Za sticanje ključnih praktičnih vještina i znanja povezanih s njima, potrebno je uspostaviti sistem potvrda (dokaza) koje bi kandidati sticali kako unutar univerziteta ili visokih škola i visokoškolskih ustanova, tako i od kompetentnih vanjskih izvora znanja koji su definisani kao nastavne baze u oblasti arhivske djelatnosti. To u sistemu podrazumijeva poštovanje načela inkluzivnosti i prohodnosti studenata između programa.
- Intenzivnije povezivanje univerziteta ili visokih škola i visokoškolskih ustanova s nacionalnom arhivskom službom, kao i s drugim nacionalnim i nadnacionalnim arhivskim službama koje bi ispunjavale uslove nastavnih baza. To u sistemu uvažava načelo kooperativnosti u provođenju obrazovnih procesa.

Profili stručnih radnika u oblasti arhivske djelatnosti

Arhivske stručne profile definira, s jedne strane, obim i količina sačuvane arhivske građe u arhivskim ustanovama, a s druge strane, zahtjevi i potrebe za očuvanjem arhivske, kao i dokumentarne građe koja nastaje u fizičkim, hibridnim ili elektronskim okruženjima kod stvaralaca, a koju će biti potrebno preuzeti u nadležne arhivske ustanove. Osnovne zakonitosti profila koji su potrebni pojedinačnim arhivima možemo predvidjeti na osnovu provedenih agregacija na nivou arhivskih fondova i zbirki.

Na toj osnovi možemo teoretski definirati sljedeće profile za upravljanje fizičkom arhivskom građom:

- Arhivist za stariju građu
- Arhivist za građu iz oblasti udruženja
- Arhivist za građu iz oblasti privrede
- Arhivist za građu iz oblasti javne i državne uprave
- Arhivist za građu iz oblasti kulture
- Arhivist za građu iz oblasti pravosuđa
- Arhivist za građu iz oblasti socijale i socijalne zaštite
- Arhivist za građu iz oblasti školstva i obrazovanja
- Arhivist za građu iz oblasti vojske te zaštite i spašavanja
- Arhivist za građu iz oblasti zdravstva itd.

Dodatni stručni profili u oblasti arhivske djelatnosti su i:

- Bibliotekar u arhivu

- Konzervator-restaurator fizičke arhivske građe itd.
- Arhivist informatičar
- Arhivist pedagog itd.

Za potrebe upravljanja elektronskom i hibridnom arhivskom građom, u novije se vrijeme javljaju zahtjevi i potrebe za dodatnim profilima. Izdvojimo tek neke:

- Digitalni arhivist i skrbnik podataka[39]
- Specijalista za umjetnu inteligenciju i mašinsko učenje[40]
- Pravnik za digitalno pravo i privatnost[41]
- Specijalista za digitalnu pristupačnost i korisničko iskustvo[42]
- Digitalni arhivista – forenzičar[43]
- Upravitelj korporativnih informacija[44]

Ako polazimo od navedenih polazišta, možemo zaključiti da formalizirani sistem obrazovanja arhivskih stručnih radnika treba postaviti na čvrste teoretske osnove koje će, s jedne strane, omogućiti daljnje specijalističke studije u okviru tog sistema. To znači da se sadržaji za redovni ili vanredni studij prilagođavaju ciljevima dodiplomskog ili postdiplomskog studija teoretskih arhivskih sadržaja. S druge strane, studij arhivskih znanja i vještina na osnovu mikrokvalifikacija (mikrodokaza) prilagođava se na osnovu potreba i zahtjeva arhivskih stručnih procesa iz oblasti upravljanja dokumentacijom. Neformalne oblike obrazovanja u oblasti arhivske djelatnosti pak bira svaki zaposlenik prema dodatnom ili specifičnom vlastitom interesu i potrebama, obično kao komplementarne sadržaje postojećem formaliziranom sistemu obrazovanja u oblasti upravljanja dokumentacijom.

[39] Digitalni arhivista i skrbnik podataka, engl. Digital Archivist & Data Curator. Detaljnije o ovom profilu u: *What does a digital archivist do?*

[40] Specijalista za umjetnu inteligenciju i mašinsko učenje, engl. AI & Automation Specialist. Detaljnije o ovom profilu u: *What Does an AI Automation Engineer Actually Do?*

[41] Pravnik za digitalno pravo i privatnost, engl. Archival Legal Expert. Detaljnije o pravnim aspektima u arhivu i s tim povezanim profilom u: Jelka Melik, *Arhivsko pravo*. 1. izd, 2024, 209. Univerza Alma Mater, Alma Mater Press. Dostupno na: https://press.almamater.si/index.php/amp/sl/catalog/book/88 (Pristup: 31.5.2026).

[42] Specijalista za digitalnu pristupačnost i korisničko iskustvo, engl. UX & Public Engagement Specialist. Detaljnije o ovom profilu u: Yu Siang Teo, J. Newhook, *UX Roles: The Ultimate Guide – Who Does What and Which One You Should Go For?,* 2025. Dostupno na: https://ixdf.org/literature/article/ux-roles-ultimate-guide (Pristup: 31.5.2026).

[43] Digitalni arhivista forenzičar, engl. Digital Forensic Archivist. Detaljnije o ovom profilu u: *What Does a Digital Forensic Investigator Do?*

[44] Upravitelj korporativnih informacija, engl. Information Governance/Records Manager. Detaljnije o ovom profilu u: Jordan Jones, Demetre Edward, *Compare information governance vs. records management*, Dostupno: https://www.techtarget.com/searchcontentmanagement/feature/Compare-information-governance-vs-records-management, Published: 24 Sep 2024. (Pristup: 31.5.2026).

<table>
<tr><th colspan="3">Dodiplomski studij - primjer</th></tr>
<tr><th>Redovni ili vanredni studij arhivskih sadržaja:</th><th>Studij arhivskih sadržaja i vještina na osnovu mikrokvalifikacija:</th><th>Neformalni oblici obrazovanja na području arhivske djelatnosti:</th></tr>
<tr><td>Obavezni arhivski sadržaji: nacionalno područno zakonodavstvo; osnove standardizacije u oblasti AG; metode arhivskog stručnog rada s AG; arhivska etika i korištenje arhivske građe; materijalna zaštita AG i zaštita informacija; osnove upotrebe AI za potrebe arhivskog stručnog rada; pomoćne arhivske nauke itd.</td><td rowspan="6">Moduli su razvijeni na osnovu praktičnih potreba arhivske struke u profesionalnim javnim i privatnim arhivima, u arhivskim službama stvaralaca arhivske građe te kod pružalaca usluga.
Programi se izvode na visokoškolskim i drugim akreditovanim ustanovama te u nastavnim bazama iz oblasti arhivske djelatnosti (odabrane arhivske ustanove).
Područja obrazovanja na osnovu mikrokvalifikacija su:
– sređivanje, popisivanje i priprema SIP-a;
– osnove materijalne zaštite AG;
– napredna materijalna zaštita AG;
– digitalizacija AG i konverzija formata;
– sistemska administracija AIS-a;
– upotreba vještačke/umjetne inteligencije (UI) u arhivskoj teoriji i praksi itd.</td><td>Priprema za stručni ispit</td></tr>
<tr><td rowspan="5">Izborni arhivski sadržaji za stariju, odnosno noviju, te hibridnu i elektronsku arhivsku građu za potrebe sljedećih profila: dokumentalista, arhivista za stariju građu, arhivista za noviju građu, arhivista informatičar, digitalni arhivista, digitalni analitičar, digitalni forenzičar, specijalista za digitalnu pristupačnost itd.</td><td>Učešća na ciljanim arhivskim radionicama</td></tr>
<tr><td>Učešće na stručnim predavanjima</td></tr>
<tr><td>Učešće na stručnim konferencijama i skupovima</td></tr>
<tr><td>Vođene i druge posjete arhivskim ustanovama</td></tr>
<tr><td>Učešće na izložbama i drugim stručnim događajima itd.</td></tr>
<tr><td>Projektni rad i praksa</td><td rowspan="2">Erasmus i druge razmjene studenata i osoblja</td></tr>
<tr><td>Završni rad</td></tr>
</table>

Tabela 1. *Primjer nastavnih cjelina formalnog i neformalnog obrazovanja iz oblasti arhivske djelatnosti na prvom nivou*

<table>
<tr><th colspan="3">Postdiplomski (magistarski) studij – primjer</th></tr>
<tr><th>Redovni ili vanredni studij arhivskih sadržaja</th><th>Studij arhivskih sadržaja i vještina na osnovu mikrokvalifikacija:</th><th>Neformalni oblici obrazovanja u oblasti arhivske djelatnosti:</th></tr>
<tr><td rowspan="2">Obavezni arhivski sadržaji: Nacionalno i međunarodno područno zakonodavstvo, standardizacija u oblasti fizičke i elektronske arhivske građe (AG); istraživačke metode u arhivskoj teoriji i praksi; teorija arhivske nauke i etika; teorija dokumentologije i organizacija informacija; teorija materijalne zaštite; teorija primjene vještačke inteligencije (AI) i upravljanje dokumentima itd.</td><td rowspan="6">Moduli su razvijeni na osnovu praktičnih potreba arhivske struke u profesionalnim javnim i privatnim arhivima, u arhivskim službama stvaralaca arhivske građe te kod pružalaca usluga. Programi se izvode na visokoškolskim i drugim akreditovanim ustanovama te u nastavnim bazama iz oblasti arhivske djelatnosti (odabrane arhivske ustanove).
Oblasti obrazovanja na osnovu mikrokvalifikacija su:
• sređivanje, popisivanje i priprema SIP-a;
• osnove materijalne zaštite AG-a;
• napredna materijalna zaštita AG-a;
• digitalizacija AG-a i pretvorba formata;
• sistemska administracija AIS-a;
• primjena vještačke inteligencije (AI) u arhivskoj teoriji i praksi itd</td><td>Priprema za stručni ispit iz arhivske djelatnosti</td></tr>
<tr><td>Učešće na ciljanim arhivskim radionicama</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Izborni arhivski sadržaji za stariju, odnosno noviju, te hibridnu i elektronsku arhivsku građu za potrebe sljedećih profila: dokumentologija, AG starije provenijencije, AG novije provenijencije, informatika, digitalna arhivistika, digitalna analitika, digitalna forenzika, digitalna uključenost i pristupačnost, arhivska pedagogija itd.</td><td>Učešće na stručnim predavanjima</td></tr>
<tr><td>Učešće na stručnim konferencijama i skupovima</td></tr>
<tr><td>Vođene i druge posjete arhivskim ustanovama</td></tr>
<tr><td>Učešće na izložbama i drugim stručnim događajima itd.</td></tr>
<tr><td>Projektni rad</td><td rowspan="2">Erasmus i druge razmjene studenata i osoblja</td></tr>
<tr><td>Završni rad</td><td></td></tr>
</table>

Tabela 2. *Primjer nastavnih cjelina formalnog i neformalnog obrazovanja iz oblasti arhivske djelatnosti na drugom nivou.*

Na metodološki uporediv način, dodatna znanja bi sticali i studenti na trećem ciklusu. Pri tome treba samo uzeti u obzir činjenicu da bi sadržaji koje bi doktorandi sticali na osnovu mikrokvalifikacija trebali tokom doktorskog studija prvenstveno biti namijenjeni potrebama njihovog naučnoistraživačkog rada u oblasti arhivskih nauka.

SWOT analiza modularnog obrazovanja na području arhivske djelatnosti

U vezi s modularnim pristupom studiju arhivskih nauka javljaju se mnoga razmišljanja o njegovim prednostima, opasnostima, slabostima i prilikama (SWOT). U nastavku izdvajamo samo sljedeće:

1. *Prednosti:*

- Modularnost osigurava dugoročno homogen i prilagodljiv sistem formaliziranog obrazovanja na području arhivske djelatnosti.
- Kombinacija redovnog, odnosno vanrednog studija arhivskih sadržaja sa studijem arhivskih sadržaja na osnovu mikrokredencijala omogućava opće i brzo prilagođavanje potrebama za novim profilima i njihovim znanjima u arhivskoj teoriji i praksi.
- Modularni pristup osigurava cjelovito prenošenje teoretskih znanja i praktičnih vještina za potrebe upravljanja cjelokupnim životnim ciklusom dokumenata, bez obzira na okruženje i status dokumenata kod stvaralaca ili u nadležnim arhivskim ustanovama.
- Modularni pristup predviđa uključivanje kandidata u sistem obrazovanja bez obzira na vrstu ili veličinu arhivskih ustanova, stvaralaca ili pružalaca usluga, kako za produbljene studije, tako i za sticanje praktičnih formaliziranih arhivskih stručnih znanja.
- Pojedinačne arhivske ustanove, stvaraoci ili pružaoci moći će prilagoditi zahtjeve za specifičnim arhivskim stručnim znanjima za svoje zaposlenike, dok će istovremeno zaposlenici akumulirati svoja znanja i iskazivati ih kroz općeprihvaćeni evropski sistem ECTS bodova.
- Psihološka sigurnost i osjećaj kompetentnosti koje omogućava modularni pristup s mikrokredencijalima.

2. *Opasnosti (Prijetnje):*

- U slučaju eventualno slabije opće i političke podrške cjeloživotnom učenju u oblasti arhivske djelatnosti, model neće biti moguće uspostaviti.
- Nezadovoljavajuće sektorsko zakonodavstvo koje uređuje sistem normiranja zanimanja arhivista i arhivara ne motivira cjeloživotno učenje u oblasti arhivske djelatnosti.
- Nizak nivo motivacije zaposlenih, u kombinaciji sa samofinansirajućim sistemom obrazovanja, ograničava ambicije zaposlenih za dodatnim sticanjem novih znanja u oblasti arhivske djelatnosti.
- Psihološki otpor i niska motivacija za rad kod starijih stručnjaka.

3. *Slabosti:*

- Sticanje formalnog obrazovanja na području arhivske djelatnosti je samofinansirajuće.
- Akreditovani studij Arhivistike na prvom ciklusu, te Arhivistike i dokumentologije na drugom ciklusu za sada još uvijek nije koncesioniran.
- Broj habilitovanih visokoškolskih nastavnika među zaposlenima u slovenskoj javnoj arhivskoj službi je relativno nizak.
- U slovenskoj javnoj arhivskoj službi je relativno malo zaposlenih, zbog čega je relativno mala baza potencijalnih kandidata za sticanje novih znanja na području arhivske djelatnosti.
- (Pre)velika opterećenost pojedinih predavača na nivou nacionalne i međunarodne realizacije projekata i programa na području arhivske djelatnosti.
- Rizik od povećanog stresa zbog stalnog učenja.

4. *Prilike (Mogućnosti):*

- Razviti i implementirati potrebna specijalna znanja u arhivskoj službi.
- Povećati broj nastavnih baza za potrebe obrazovanja na području arhivske djelatnosti.
- Povećati atraktivnost studija arhivskih sadržaja, ne samo u sferi profesionalnih upravljača arhivskom i dokumentarnom građom, već i u sferi poluprofesionalnih i amaterskih aktivnosti na području arhivske djelatnosti.
- Povećati broj habilitovanih predavača na različitim nivoima studija arhivskih sadržaja.
- Sistemom mikrokredencijala podići opću arhivsku stručnu osposobljenost zaposlenih na području upravljanja dokumentacijom, a posebno arhivskom građom te s tim povezanim informacijama i drugim važnim podacima.
- Razviti pozitivan odnos prema stručnom znanju, a time i primjeren odnos prema arhivskim stručnim radnicima.
- Osigurati općenito bolju dostupnost velikih količina arhivskih podataka različitim grupama korisnika.
- Razvoj programa koji uključuju elemente psihološke podrške i supervizije.

Psihološki faktori uspješnog cjeloživotnog učenja arhivskih stručnih radnika

Uspješnost modularnog i cjeloživotnog učenja arhivskih stručnih radnika ne zavisi samo od sadržajnog i organizacijskog koncepta programa, već u velikoj mjeri i od psiholoških procesa koji utiču na motivaciju, prihvatanje promjena i dugoročnu ustrajnost u učenju. U kontekstu brzih tehnoloških promjena (digitalizacija, vještačka inteligencija, hibridna okruženja), arhivski stručnjaci se suočavaju s izazovima koji zahtijevaju prilagođavanje profesionalnog identiteta i prevazilaženje eventualnog otpora prema novitetima.

Ključni psihološki okvir za razumijevanje motivacije za cjeloživotno učenje predstavlja teorija samodeterminacije.[45] Prema ovoj teoriji, za optimalnu motivaciju potrebno je zadovoljavanje tri osnovne psihološke potrebe: autonomije (doživljaj vlastitog izbora i samoregulacije u učenju), kompetentnosti (doživljaj učinkovitosti i napretka) te povezanosti (podrška kolega, mentora i institucije). Modularni pristup s mikrokredencijalima posebno dobro podržava potrebu za kompetentnošću, jer omogućava male, dostižne uspjehe i postepenu izgradnju samopouzdanja pri savladavanju novih vještina (npr. rad s metapodacima ili alatima vještačke inteligencije - VI).

Važan faktor je i otpor prema promjenama (engl. resistance to change), koji je čest pri prelasku iz klasične u digitalnu arhivsku paradigmu. Otpor često proizlazi iz straha od nepoznatog, gubitka doživljaja kompetentnosti, ugrožavanja profesionalnog identiteta ili brige zbog zastarjelosti znanja. Istraživanja pokazuju da je otpor jači kod starijih stručnjaka i u okruženjima s niskom podrškom promjenama.[46]

Modularni sistem obrazovanja može smanjiti ove rizike sljedećim pristupima:

- podsticanjem autonomije pri izboru modula u skladu s aktuelnim radnim potrebama,

[45] Eng. Self-Determination Theory – SDT. R. M. Ryan, E. L. Deci, Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 2000, 68-78. Dostupno na: https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68 (Pristup: 9.6.2026); R. M. Ryan, E. L. Deci, *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford Press 2017.

[46] N. Rehman, A. Mahmood, M. Ibtasam, S. A. Murtaza, N. Iqbal, E. Molnár, The psychology of resistance to change: The antidotal effect of organizational justice, support and leader-member exchange. *Frontiers in Psychology*, 12. 2021. Dostupno na: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.678952 (Pristup: 9.6.2026); V. Cieslak, C. Valor, Moving beyond conventional resistance and resistors: An integrative review of employee resistance to digital transformation. *Cogent Business & Management,* 12(1), 2025. Dostupno na: https://doi.org/10.1080/23311975.2024.2442550 (Pristup: 9.6.2026); A. B. Scholkmann, Resistance to (digital) change: Individual, systemic and learning-related perspectives. In D. Ifenthaler, S. Hofhues, & M. Egloffstein (Eds), *Digital transformation of learning organizations* (pp. 219–236). Springer 2020. Dostupno na: https://doi.org/10.1007/978-3-030-55878-9_14 (Pristup: 9.6.2026).

- osiguravanjem povratnih informacija i supervizije za jačanje kompetentnosti,
- stvaranjem zajedničkih okruženja za učenje (engl. peer-learning, radionice) radi ispunjavanja potrebe za povezanošću.

Time se povećava intrinzična motivacija, smanjuje rizik od iscrpljenosti (burnout) i poboljšava dugoročna uključenost u stručni razvoj.[47]

Zaključak

Godine 2026. navršava se 10 godina od prve uspješne odbrane magistarskog rada na Odsjeku za arhivske nauke Univerziteta Alma Mater Europaea. Od tada su na Univerzitetu uspostavljeni i dodiplomski i doktorski studijski programi. Time su zaposleni u oblasti arhivske djelatnosti dobili mogućnost samostalnog studiranja arhivistike i dokumentologije na sva tri stepena. Na drugim slovenskim univerzitetima i visokoškolskim ustanovama sadržaji iz oblasti arhivske djelatnosti predaju se u manjem obimu, u sklopu pomoćnih nauka.

U okviru slovenske javne arhivske službe razvijen je i sistem obrazovanja pripravnika za stručni ispit, kao i sistem obrazovanja za provjeru stručne osposobljenosti radnika koji upravljaju dokumentacijom kod stvaralaca arhivske građe i kod pružalaca usluga iz oblasti arhivske djelatnosti. Pored toga, redovno se organizuju i mnogi drugi formalni i neformalni oblici obrazovanja iz oblasti arhivske djelatnosti, kao što su: različite radionice, skupovi, konferencije, stručna predavanja itd.

Sve gore navedene oblike obrazovanja potrebno je, uzimajući u obzir specifičnosti, uskladiti i na toj osnovi uspostaviti cjelovit modularni sistem obrazovanja iz oblasti arhivske teorije i prakse. To bi omogućilo viši stepen specijalizacije, a samim tim i preciznije profilisanje arhivskih stručnih radnika. Istovremeno, sistem bi trebalo nadograditi u skladu sa savremenim evropskim smjernicama kako bi se uspostavio formalizovani sistem cjeloživotnog učenja i u oblasti arhivske djelatnosti.

Suština promjene postojećeg modela je u tome da bi, prema novom sistemu, pored diploma stečenih na univerzitetima i visokoškolskim ustanovama, pojedinci svoja stručna znanja mogli komplementarno sticati i nadograđivati i na osnovu programa s mikrokredencijalima. U tu svrhu bi neke postojeće

[47] R. M. Ryan, E. L. Deci, *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford Press 2017; M. Gagné, E. L. Deci, R. M. Ryan, Understanding and shaping the future of work with self-determination theory. *Nature Reviews Psychology*, 1(5), 2022, 378-392. Dostupno na: https://doi.org/10.1038/s44159-022-00056-w (Pristup: 9.6.2026); A. Neufeld, Putting self-determination theory into practice: A practical tool for supporting medical learners' motivation. *The Clinical Teacher*, 22(4), 2025. Dostupno na: https://doi.org/10.1111/tct.70140 (Pristup: 9.6.2026).

neformalne oblike obrazovanja trebalo nadograditi u formalne ili uspostaviti nove s aktuelnim sadržajima. To bi djelovalo stimulativno ne samo za zaposlene arhivske stručne radnike ili zaposlene kod stvaralaca arhivske građe, odnosno za zaposlene kod pružalaca usluga iz oblasti arhivske djelatnosti, već i za njihove poslodavce.

U okviru uspostavljanja modularnog studija sadržaja iz oblasti arhivske djelatnosti i cjeloživotnog učenja arhivskih stručnih i drugih radnika iz oblasti arhivske djelatnosti, potrebno je podsticati Erasmus i druge oblike mobilnosti za zaposlene u javnim arhivskim ustanovama. Znanja stečena tokom mobilnosti bilo bi dobro podržati mikrokredencijalima. Time bi arhivski stručni radnici dobili ne samo širi pogled, prije svega na stručne arhivske probleme i njihova rješenja, već bi ta znanja bila i adekvatno formalizovana. Istovremeno bi se razvijale, širile i održavale neformalne mreže stručnjaka, koje predstavljaju dobru osnovu za razmjenu novih arhivskih znanja i vještina, bilo u okviru modularnog sistema formalnog obrazovanja ili u okviru sistema cjeloživotnog učenja u oblasti arhivske djelatnosti.

Uspješnost praktične realizacije modularnog studija sadržaja iz oblasti arhivske djelatnosti i cjeloživotnog učenja arhivskih stručnih i drugih radnika iz oblasti arhivske djelatnosti ne zavisi samo od sadržajnog i organizacionog koncepta programa i njihove direktne praktične realizacije, već u velikoj mjeri i od političkih, finansijskih i drugih faktora u društvu i stručnoj zajednici. U tom kontekstu, potrebno je posebno uzeti u obzir i psihološke procese koji utiču na motivaciju, prihvatanje promjena i dugoročnu istrajnost pojedinaca u učenju.

Summary

In 2026, a decade is passing since the first successful master's thesis defence at the Department of Archival Sciences of Alma Mater Europaea University. Since then, the University AMEU has expanded its curriculum to include both undergraduate and doctoral study programme. This expansion has enabled professionals in the field to pursue independent studies in archival science and documentology across all three academic levels. At other Slovenian universities and higher education institutions, archival subjects are taught to a lesser extent, primarily as part of auxiliary sciences.

Within the Slovenian Public Archives Service, a system of training trainees for professional exams has been developed. Individual archival institutions also implement a system of training for testing professional qualifications for workers who manage documentation at creators of archival materials and at providers of archival services. In addition, many other formal and informal forms of training in the field of archival activities are regularly organized, such as various workshops, meetings, conferences, professional lectures, etc.

All of the above-mentioned forms of education should be harmonized, considering the specifics, and on this basis, a comprehensive modular system of education in the field of archival theory and practice should be established. This would enable a higher level of specialization and thus more precise profiling of archival professionals. At the same time, the system should be upgraded in accordance with modern European guidelines to establish a formalized system of lifelong learning in the field of archival activities as well.

The essence of the change to the existing model is that now, in addition to obtaining diplomas at universities and higher education institutions, individuals could acquire their professional knowledge in a complementary manner and upgrade it also based on micro-credentials programs. To this end, some existing informal forms of education should be upgraded to formal ones, or new ones should be established with current content. This would be stimulating not only for employed archival professionals or employees of creators of archival materials or employees of service providers in the field of archival activities, but also for their employers.

Within the framework of establishing a modular study of contents in the field of archival activities and lifelong learning of archival professionals and other workers in the field of archival activities, Erasmus and other forms of mobility for employees in public archival institutions should be encouraged. It would be good to support the knowledge acquired during the implementation of mobility with micro-credentials. This would not only provide archival professionals with a broader perspective, especially on archival professional problems and their solutions, but would also ensure that this was properly formalized. At the same time, informal networks of experts would be developed, expanded and maintained, which represent a good basis for sharing new archival knowledge and skills, either within the framework of a modular system of formal education or within the framework of a lifelong learning system in the field of archival activities.

The success of the practical implementation of a modular study of contents in the field of archival activities and lifelong learning of archival professionals and other workers in the field of archival activities does not only depend on the content and organizational designs of the programs and their direct practical implementation, but also to a large extent on political, financial and other factors in society and in the professional community. In this context, it is also necessary to specifically consider the psychological processes that influence motivation, acceptance of change, and long-term persistence in learning of individuals.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

1. AMEU ARH DOK, *Univerza Alma Mater Europaea. Evropski Center Maribor. Arhivistika in dokumentologija*. 2026. Dostupno na: https://www.almamater.si/arhivistika-in-dokumentologija-mag.
2. AMEU ARH ZN. *Univerza Alma Mater Europaea. Evropski Center Maribor. Arhivske znanosti*. 2026. Dostupno na: https://www.almamater.si/arhivske-znanosti-dr.
3. AMEU ARH. *Univerza Alma Mater Europaea. Evropski Center Maribor. Arhivistika*. 2026. Dostupno na: https://www.almamater.si/arhivistika-vs.
4. ARH_E. (s.d). *Arhivistika z raziskovalno metodologijo E. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Oddelek za zgodovino*. Dostupno na: https://zgodovina.ff.uni-lj.si/arhivistika-z-raziskovalno-metodologijo-e.
5. ARH_P. (s.d). *Arhivistika v praksi. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Oddelek za zgodovino.* Dostupno na: https://www.ff.uni-lj.si/arhivistika-v-praksi.
6. Choi C. Bernard, Pak W. Anita. Multidisciplinarity, interdisciplinarity and transdisciplinarity in health research, services, education and policy: 1. Definitions, objectives, and evidence of effectiveness. *Clinical and investigative medicine. Medecine clinique et experimentale*, 29(6), 2006, 351-364. Dostupno na: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/17330451/.
7. Cieslak V, Valor C. Moving beyond conventional resistance and resistors: An integrative review of employee resistance to digital transformation. *Cogent Business & Management, 12*(1). 2025. Dostupno na: https://doi.org/10.1080/23311975.2024.2442550.
8. Council of the European Union. *Council Recommendation on a European approach to micro-credentials for lifelong learning and employability*. 2022. Dostupno na: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022H0627(02).
9. ECTS. *Evropski sistem prenašanja in zbiranja kreditnih točk (ECTS).* 2022. Dostupno na: https://education.ec.europa.eu/sl/education-levels/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education/european-credit-transfer-and-accumulation-system.
10. FF UMB. (s.d). *Predmetnik s kreditnim ovrednotenjem. Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru. Oddelek za zgodovino*. Dostupno na: https://ff.um.si/wp-content/uploads/Predmetnik-ZGO-2.st_.-25_26.pdf.
11. FHS. (s.d). *Univerzitetni študijski program 1. stopnje Zgodovina. Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije*. Dostupno na: https://fhs.upr.si/wp-content/uploads/2025/09/1.-zgodovina_vsebina-predmetov.pdf.
12. Gagné M, Deci E. L, Ryan R. M, Understanding and shaping the future of work with self-determination theory. *Nature Reviews Psychology, 1*(5), 2022, 378-392. Dostupno na: https://doi.org/10.1038/s44159-022-00056-w.
13. Horvat Mojca. Razvoj pedagoške dejavnosti v slovenskih arhivih. *Atlanti,* 23(2), 2013, 183-190. https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-BF342FMG.
14. Klasinc P. Peter, Izobraževanje delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom. *Arhivi,* [na spletu] 10(1/2), 1987, 7-8. Dostupno na: http://hdl.handle.net/11686/11084.
15. Klasinc P. Peter. Analiza vsebin diplom prve bolonjske stopnje arhivistike na Univerzi Alma Mater Europaea. *Moderna arhivistika*, [na spletu] 7(1), 2024, 52-63. Dostupno na: https://www.pokarh-mb.si/storage/app/media/Moderna_arhivistika_2024_1/04_Klasinc_2024.pdf.
16. Klasinc P. Peter. Uvod v magistrski študij arhivistike in dokumentologije - prikaz eventualnih elementov učbenika. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: arhivi in ustvarjalci gradiva.* Pokrajinski arhiv = Regional Archives. 2013, 183-194. Dostupno na: http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/Radenci2013/15_Klasinc_2013.pdf.
17. Marosz Magdalena. Archival education - latest changes and prospects. *Atlanti*, 30(1), 2020, 62-68. https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-BX2VED9I.

18. Melik Jelka. Arhivsko pravo. 1. izd., str. 209. Univerza Alma Mater, Alma Mater Press. 2024. Dostupno na: https://press.almamater.si/index.php/amp/sl/catalog/book/88.
19. *Multidisciplinary. Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster*. 2026. https://www.merriam-webster.com/dictionary/multidisciplinary
20. Muršak Janko. *Temeljni pojmi poklicnega in strokovnega izobraževanja. Center RS za poklicno izobraževanje*, Ljubljana 2012, 157. Dostupno na: https://cpi.si/wp-content/uploads/2020/08/CPI_slovar_WEB-1.pdf.
21. Mustafina Alina. The Experience of dual training of archivists in Kazakhstan. *Atlanti* +, 32(1), 2022, 36–41. https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-58G94GBO.
22. Neufeld A. Putting self-determination theory into practice: A practical tool for supporting medical learners' motivation. *The Clinical Teacher, 22*(4). 2025. Dostupno na: https://doi.org/10.1111/tct.70140.
23. Novak Miroslav, Arhivistika in dokumentologija: izkušnje s študijem na daljavo in na klasičen način. *Atlanti*, 24(2), 2014, 203-214. https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-VV749WNK.
24. O krajših izobraževanjih. *O krajših izobraževanjih in usposabljanjih za pridobitev mikrodokazil. Univerze v Mariboru*. 2026. Dostupno na: https://moja.um.si/vsezivljenjsko-ucenje/Strani/Mikrodokazila.aspx.
25. Ožbot Martin. Interdisciplinarnost - je sploh (še) mogoče drugače? V: *Meddisciplinarnost v slovenistiki. Znanstvena založba Filozofske fakultete*, 2011, 351-356. Dostupno na: https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/30-Ozbot.pdf.
26. Proactive. *Cambridge Dictionary.* Cambridge University Press & Assessment. 2026. https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/proactive.
27. PSI. *Prijava na strokovni izpit na področju varstva arhivskega gradiva*. 2026. Dostupno na: https://www.gov.si/zbirke/storitve/prijava-na-strokovni-izpit-na-podrocju-varstva-arhivskega-gradiva/.
28. PSNNAG. *Pravilnik o strokovnih izpitih in pridobivanju strokovnih nazivov na področju varstva arhivskega gradiva*. "Uradni list RS", št. 33/17. 2017. Dostopno na: https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV12758.
29. PSUDDG. *Pravilnik o strokovni usposobljenosti za delo z dokumentarnim gradivom*. "Uradni list RS", št. 66/16. 2026. Dostopno na: https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=PRAV12754.
30. Rehman N, Mahmood A, Ibtasam M, Murtaza S. A, Iqbal N, & Molnár E. The psychology of resistance to change: The antidotal effect of organizational justice, support and leader-member exchange. *Frontiers in Psychology, 12*. 2021. Dostupno na: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.678952.
31. Ryan R. M, in Deci E. L, Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 2000, 68-78. Dostopno na: https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68.
32. Ryan R. M, in Deci E. L. *Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness*. Guilford Press 2017.
33. Scholkmann A. B, Resistance to (digital) change: Individual, systemic and learning-related perspectives. In D. Ifenthaler, S. Hofhues, & M. Egloffstein (Eds), *Digital transformation of learning organizations* (pp. 219–236). Springer 2020. Dostupno na: https://doi.org/10.1007/978-3-030-55878-9_14.
34. SCLJ. *Šolski center Ljubljana, Višja strokovna šola. Oblikovanje materialov*. 2024. Dostupno na: https://www.visjasola.sclj.si/oblikovanje-materialov.
35. Siang Teo Yu, Newhook J. *UX Roles: The Ultimate Guide – Who Does What and Which One You Should Go For?*. 2025. Dostupno na: https://ixdf.org/literature/article/ux-roles-ultimate-guide.
36. Škoro Babić Aida, Sodobni pristopi pedagoških procesov v arhivski znanosti v luči elektronskega arhiviranja. *Atlanti*, 27(1), 2017, 245-251. https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-2399NWBA.

37. Toplak Ludvik in Klasinc P. Peter. (). Drugostopenjski magistrski študij arhivistike in dokumentologije. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: arhivistika in informatika*. Pokrajinski arhiv = Regional Archives. 2012, 197-204. Dostupno na: https://www.pokarh-mb.si/storage/app/media/Zbornik_2012/22%20Klasinc_ESM_2012.pdf.
38. UNG. (s.d). *Univerza v Novi Gorici. Fakulteta za humanistiko. Arhivistika.* Dostupno na: https://ung.si/sl/fakultete/fakulteta-za-humanistiko/programi-fh/1KZ2/2025/1KZ2019/2025/ .
39. VLSMB. *Višja strokovna šola za les in oblikovanje Maribor. Predmetnik za študijski program Oblikovanje materialov*. 2026. Dostupno na: https://visja.lsmb.si/dokumentacija/predmetnik-oblikovanje-materialov.pdf.
40. ZVDAGA. *Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih* ("Uradni list RS", št. 30/06, 24/14 – odl. US in 51/14). "Uradni list RS", št. 30/06, 24/14 – odl. US in 51/14. 2006. Dostupno na: https://pisrs.si/pregledPredpisa?id=ZAKO4284.
41. ZViS-1. *Zakon o visokem šolstvu*. "Uradni list RS", št. 56/25. 2025. Dostupno na: https://pisrs.si/pregledPredpisa?sop=2025-01-2265.

Jasminka MARKOVIĆ
Istorijski arhiv Kraljevo, Srbija
jacimakus@gmail.com

1.04 ***Stručni rad/Professional article***
UDK/UDC: 930.25:37(497.11)

Primljeno/Received: 14. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 13. 07. 2026.

ARHIVISTIKA U OBRAZOVNOM SISTEMU REPUBLIKE SRBIJE

Apstrakt: *Arhivistika predstavlja interdisciplinarnu naučnu i stručnu disciplinu koja se bavi teorijom i praksom upravljanja dokumentarnim materijalom, zaštitom arhivske građe, njenom obradom, čuvanjem i omogućavanjem pristupa u naučne, kulturne, pravne i administrativne svrhe. Posebnu ulogu ima u očuvanju kulturne baštine i institucionalne memorije svake države. U Republici Srbiji arhivistika je usko povezana sa sistemom zaštite kulturnog nasleđa i javnim upravljanjem dokumentima. Obrazovanje arhivista odvija se, pre svega, kroz stručne tečajeve i usavršavanje koje organizuju nadležne institucije i kroz univerzitetske programe istorije i srodnih disciplina.*

Moderno doba zasnovano na informacionim tehnologijama donosi korenite promene u načinu stvaranja, čuvanja i korišćenja arhivske građe i nameće potrebu za redefinisanjem i uspostavljanjem interdisciplinarnih programa u obrazovanju arhivskih kadrova. S obzirom da se arhivsko poslovanje suočava sa velikim izazovima i odvija u okviru tradicionalnog i kompleksnog digitalnog sistema, organizatori stručnih tečajeva i visokoškolskih ustanova imaju zadatak da teorijske i praktične veštine prilagode digitalnoj realnosti i uspostave još čvršću saradnju u cilju unapređenja standardizacije znanja i arhivske delatnosti.

Profilisanje savremenog arhivskog kadra podrazumeva jačanje arhivskih kapaciteta u svim segmentima i podizanje svesti o važnosti arhivske struke u modernom administrativnom aparatu. Tendencije i postojeći modeli edukacije arhivista zahtevaju uvođenje i primenu novih stručnih i naučnih programa i planova, učvršćivanje saradnje između akademske zajednice, matičnih arhivskih ustanova i sektora informacionih tehnologija, radi stvaranja održivog sistema obrazovanja stručnog kadra. Modernizacija ovog segmenta obrazovanja predstavlja važno pitanje i osnovni preduslov za pravnu i tehničku bezbednost, doslednu primenu zakona i očuvanje kulturno-istorijskog i administrativnog nasleđa.

Cilj ovog rada je analiza položaja arhivistike u obrazovnom sistemu Republike Srbije, sagledavanje normativnog i institucionalnog okvira i poređenje sa međunarodnom praksom. Rad ukazuje na potrebu sistemskog unapređenja obrazovanja arhivista u Srbiji, naročito u kontekstu digitalne transformacije i elektronskog upravljanja dokumentima.

Ključne reči: *Arhivistika, obrazovni sistem, Republika Srbija, stručni tečajevi, digitalizacija, međunarodna praksa.*

ARCHIVAL SCIENCE IN THE EDUCATION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Abstract: *Archival science is an interdisciplinary scientific and professional discipline dealing with the theory and practice of records management, the protection of archival materials, their processing, preservation, and the provision of access for scientific, cultural, legal, and administrative purposes. It plays a special role in preserving the cultural heritage and institutional memory of every country. In the Republic of Serbia, archival science is closely linked to the cultural heritage protection system and public records management. The education of archivists takes place primarily through professional courses and training organized by competent institutions, as well as through university programs in history and related disciplines.*

The modern era, driven by information technologies, brings radical changes to the methods of creating, preserving, and using archival materials, emphasizing the need to redefine and establish interdisciplinary programs in the education of archival staff. Given that archival operations face major challenges and take place within both traditional and complex digital systems, organizers of professional courses and higher education institutions are tasked with adapting theoretical and practical skills to the digital reality and establishing even closer cooperation to improve the standardization of knowledge and archival activities.

Profiling modern archival staff implies strengthening archival capacities in all segments and raising awareness of the importance of the archival profession within the modern administrative apparatus. Tendencies and existing models of archivist education require the introduction and application of new professional and scientific curricula and syllabi, as well as strengthening cooperation between the academic community, parent archival institutions, and the information technology sector, in order to create a sustainable education system for professional staff. The modernization of this educational segment represents an important issue and a basic prerequisite for legal and technical security, the consistent application of laws, and the preservation of cultural, historical, and administrative heritage.

The aim of this paper is to analyze the position of archival science in the education system of the Republic of Serbia, examine the normative and institutional framework, and provide a comparison with international practice. The paper highlights the need for systemic improvement in the education of archivists in Serbia, particularly in the context of digital transformation and electronic records management.

Key words: *Archival science, education system, Republic of Serbia, professional courses, digitalization, international practice.*

Uvod

Arhivistika se kao naučna disciplina razvijala paralelno sa institucionalizacijom modernih država i potrebom za sistematičnim upravljanjem dokumentima. Počeci formalnog obrazovanja arhivista javljaju se u evropskim zemljama sa razvijenom arhivskom tradicijom u prvoj polovini 19. veka. Tokom 20. veka dolazi do institucionalizacije arhivistike kao posebne naučne discipline. Osnivaju se specijalizovane škole i katedre, a arhivistika se postepeno izdvaja iz istorije kao samostalno područje sa sopstvenom metodologijom.[1] Razvoj savremenih informacionih tehnologija koji je obeležio 21. vek predstavlja jedan od najznačajnijih zaokreta u arhivistici od njenog konstituisanja kao naučne discipline.

Razlika između tradicionalnog i savremenog pristupa u arhivistici ogleda se u prelasku iz pasivne uloge čuvara ka aktivnoj ulozi posrednika u informacionom društvu. Arhivisti više nisu samo čuvari dokumenata, već i upravljači informacijama koji učestvuju u svim fazama životnog ciklusa dokumenta. Uprkos tehnološkim promenama osnovni arhivistički principi ostaju relevantni i prilagođavaju se novom okruženju. Arhivistika u 21. veku predstavlja sintezu tradicionalnih i inovativnih vrednosti. Informacione tehnologije transformišu i proširuju tradicionalne koncepte i omogućavaju arhivima da postanu dinamični centri znanja dostupni globalnoj zajednici. U tom kontekstu, obrazovanje arhivista postaje strateško pitanje svake države sa zadatkom da osim zaštite i čuvanja kulturnog nasleđa digitalna sadašnjost postane pouzdana istorija.

Arhivska delatnost u Republici Srbiji nalazi se na prekretnici između tradicionalnih vrednosti i savremenih zahteva. Poslednjih decenija, brzina kojom se generišu elektronski dokumenti nameće potrebu za stalnim prilagođavanjem i sticanjem novih kompetencija arhivskih radnika. Adekvatno osposobljavanje kadrova postaje ključni faktor za opstanak i efikasnost arhivskih institucija. Trenutni sistem obrazovanja funkcioniše kroz stručne

[1] Bogdan Lekić, *Arhivistika,* Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd, Beograd 2006, 38-44.

tečajeve pri Državnom arhivu Srbije i Arhivu Vojvodine, i kao izborni predmet na fakultetima društveno-humanističkih nauka.

Počeci arhivske delatnosti u Republici Srbiji

U Republici Srbiji nastanak i razvoj arhivistike, od ideje do moderne naučne discipline, prešao je dug put. Srpski intelektualci okupljeni oko Društva srpske slovesnosti osnovali su arhiv, kada i Društvo 1841. godine, odnosno današnji Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu.[2] Krajem 19. veka, donošenjem *Zakona o državnoj arhivi* 1898. godine i osnivanjem Državnog arhiva Kraljevine Srbije 1900. godine, postavljni su institucionalni temelji arhivske delatnosti. U tom periodu, arhivska građa bila je poverena dobrim poznavaocima srodnih disciplina i intelektualcima širokog obrazovanja. Ministarstvo prosvete je za državnog arhivara postavilo Mihajla Gavrilovića koji se smatra prvim kvalifikovanim arhivistom i utemeljiivačem moderne arhivistike u Srbiji.[3] Uprkos sporadičnim pokušajima, period između dva svetska rata nije doneo značajniji napredak u razvoju arhivistike i školovanju stručnog kadra. Zaposleni u Arhivu ostali su bez mogućnosti pohađanja arhivističkog tečaja i škola.

Ideja o osnivanju prvog Udruženja državnih arhivskih činovnika i zvaničnika za Srbiju, Crnu Goru i Vojvodinu realizovana je u Beogradu 1924. godine s ciljem unifikacije svih arhiva državnih nadleštava i njihovog uređenja po najmodernijim sistemima. Udruženje je izabralo predsedništvo i sačinilo pravila, ali je nažalost bilo kratkog veka.[4]

Kao početak stručnog arhivskog obrazovanja u Srbiji može se označiti 1939. godina, kada je dr Aleksandar Arnautović, upravnik Državne arhive i predstavnik u Komisiji Ministarstva prosvete Kraljevine Jugoslavije izradio predlog *Pravila o polaganju državnog prijemnog i stručnog ispita za službu i zvanje u državnim arhivima*. Sadržina odredbi koje su se odnosile na formiranje stručnog arhivističkog kadra implementirana je u *Pravilima o polaganju državnog stručnog ispita činovničkih pripravnika u resoru Ministarstva prosvete* koja su stupila na snagu januara 1940. godine. U skladu sa tim Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije je 1941. godine imenovalo članove Komisije za polaganje državnog stručnog ispita stručnog i tehničkog

[2] Srpska akademija nauka i umetnosti, *Arhiv SANU*, https://www.sanu.ac.rs/jedinice/arhiv-sanu/ (Pristup: 14.05.2026).

[3] *Arhiv Srbije 1900-2000,* gl. i odg. ur. Milorad M. Radević, Arhiv Srbije, Beograd 2000, 17-21. (dalje: *Архив Србије 1900-2000*).

[4] Saša Ilić, *Zabeleške o predratnom udruženju arhivara*, https://www.arhivistika.edu.rs/clanci/obrazovanje-i-usavrsavanje/154-sasa-ilic-zabeleska-o-predratnom-udruzenju-arhivara (Pristup: 14.05.2026).

osoblja državnih arhiva za ispitni period od 1. januara do 31. decembra tekuće godine, ali je Drugi svetski rat osujetio ove planove.[5]

Stručni tečajevi kao model osposobljavanja kadrova i sticanja zvanja

Organizovana zaštita arhivske građe i izgradnja arhivske službe počela je intenzivnije da se razvija odmah posle Drugog svetskog rata donošenjem zakonskih propisa, formiranjem arhivskih središta i arhivskih ustanova. Edukacija kadrova predstavljala je jedan od ključnih izazova za profesionalizaciju struke. Već 1947. godine Državni arhiv Srbije je pokrenuo inicijativu za sistematsko obrazovanje arhivskih kadrova, a po osnivanju Glavnog arhivskog saveta FNRJ pitanje kadrova postavljeno je kao prioritetni zadatak. U Državnoj arhivi NR Srbije prvi tečaj za rukovodioce arhivskih središta održan je 1949. godine. Viši arhivistički kurs po ugledu na zemlje sa razvijenim obrazovanim ustanovama u ovoj oblasti organizovan je 1952. godine za arhiviste sa sedmim stepenom stručne spreme, a za arhivske pomoćnike 1953. godine.[6]

Tokom 60-tih i 70-tih godina prošlog veka nastavljen je rad na obrazovanju stručnog kadra u zemlji i inostranstvu. Savez za kulturu NRS ustanovio je 1956. godine pri Državnom arhivu Srbije stalni devetomesečni stručni tečaj za arhivske službenike. Od 1974. godine organizovani su naizmenično, svake druge godine, šestomesečni stručni tečajevi za visoku i srednju stručnu spremu. U ovom periodu bilo je i nekoliko stipendista u Francuskoj, bivšoj Istočnoj Nemačkoj i nekadašnjem Sovjetskom Savezu.[7]

Temelji za obrazovanje kadrova i propisani uslovi za sticanje zvanja u zavisnosti od stepena stručne spreme, godina provedenih u struci i ostvarenih stručnih rezultata postavljeni su *Samoupravnim sporazumom o zvanjima u arhivskoj struci* 1973. godine koji je četiri godine kasnije imao izvesne dopune i izmene.[8]

Od 1992. godine u Državnom arhivu Srbije uspostavljen je novi koncept edukacije. Organizovane su konsultacije u vidu sažetih predavanja u trajanju do dve nedelje i stručni ispit za kandidate sa srednjom, višom i visokom stručnom spremom.[9] Ovaj model se primenjuje i danas.

[5] Dušan Guteša, Počeci organizovanja stručnog osposobljavanja zaposlenih u arhivima - Povodom sedamdeset godina od prvog tečaja za arhiviste održanog pri Državnoj arhivi NR Srbije, *Arhivska građa u teoriji i praksi*, Zbornik Arhivističkog društva Srbije, br. 6, Beograd 2023, 244-246.

[6] *Архив Србије 1900-2000*, 299-303.

[7] Slobodanka Cvetković, *Razvoj arhivske službe u Srbiji u drugoj polovini 20. veka*, https://www.iias-trieste-maribor.eu/wp-content/uploads/atti/2013/cvetkovic.pdf (Pristup: 14.05. 2026).

[8] Dušan Guteša,Viša zvanja u arhivskoj delatnosti: izazov koji traje, *Arhivska građa u teoriji i praksi*, Zbornik Arhivističkog društva Srbije, br. 8, Beograd 2025, 207, 210.

[9] *Архив Србије 1900-2000*, 306-307.

Normativni okvir

Praktični rad u arhivskoj struci zakonski je strogo regulisan unutar pravnog sistema Republike Srbije. Prema važećem *Zakonu o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti*, stručne arhivske poslove u javnim arhivima mogu obavljati isključivo lica sa odgovarajućim obrazovanjem i položenim stručnim arhivističkim ispitom. Zakon propisuje da zaposleni koji stupe na rad u arhiv, a nemaju položen ispit, imaju status pripravnika. Stručno osposobljavanje za praktični rad traje godinu dana za zaposlene sa visokim i višim obrazovanjem, odnosno devet meseci za zaposlene sa srednjom stručnom spremom. Stručni ispit se polaže pred komisijom pri Državnom arhivu Srbije, kao matičnoj ustanovi i u Arhivu Vojvodine.[10]

Sticanje osnovnih stručnih i viših stručnih zvanja detaljnije su regulisani *Pravilnikom o programu i načinu polaganja stručnog ispita u delatnosti zaštite kulturnih dobara*[11] i *Pravilnikom o bližim uslovima i načinu sticanja viših stručnih zvanja u arhivskoj delatnosti*[12], koji su doneti na osnovu *Zakona o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti*.

Program stručnog ispita sastoji se od opšteg i posebnog dela. U okviru opšteg dela programa svi kandidati polažu sledeće predmete: Ustavno uređenje – Ustav Republike Srbije i Propise u oblasti zaštite kulturnih dobara i rada ustanova kulture. Poseban deo programa stručnog ispita razlikuje se u odnosu na školsku spremu. Lica koja rade na arhivističkim poslovima sa visokim obrazovanjem polažu Arhivistiku, Kancelarijsko poslovanje, Organizaciju vlasti i istoriju ustanova, Nacionalnu istoriju od 18. do 20. veka, Ćirilsku paleografiju sa osnovama staroslovenskog jezika, Informatiku i oblast digitalizacije i Strani jezik po izboru, a lica sa srednjim obrazovanjem polažu Arhivistiku, Kancelarijsko poslovanje, Nacionalnu istoriju od 18. do 20. veka, Digitalizaciju i Strani jezik po izboru.

Kandidati koji rade na poslovima konzervacije i restauracije arhivske građe sa visokim obrazovanjem polažu sledeće predmete: Arhivistiku, Preventivnu zaštitu arhivske i bibliotečke građe, Konzervaciju i restauraciju arhivske i bibliotečke građe, Materijale i tehnike u izradi arhivske i bibliotečke građe i Digitalizaciju, a kandidati sa srednjim obrazovanjem polažu sve osim predmeta Materijali i tehnike u izradi arhivske i bibliotečke građe. Stručni ispit se po pravilu polaže u dva ispitna roka, i to u drugoj polovini maja, odnosno

[10] *Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti*, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 6/2020, čl. 62. i 63.

[11] *Pravilnikom o programu i načinu polaganja stručnog ispita u delatnosti zaštite kulturnih dobara*,"Službeni glasnik Republike Srbije", br. 83/2020 i 118/2021 - dr. pravilnik.

[12] *Pravilnikom o bližim uslovima i načinu sticanja viših stručnih zvanja u arhivskoj delatnosti*, „Službeni glasnik Republike Srbije", br. 97/2021.

drugoj polovini novembra tekuće godine.[13] Za pojedine predmete, osim predavača iz Državnog arhiva Srbije i pokrajinskog arhiva, angažovani su i predavači sa univerziteta i instituta.

Uspešnim polaganjem ispita stiču se zakonska stručna zvanja - arhivski pomoćnik, tehničar restaurator papira, viši arhivski pomoćnik, arhivist i konzervator papira, a kasnije i dodelom viša zvanja - arhivski pomoćnik prve vrste, viši tehničar restaurator papira, viši arhivski pomoćnik prve vrste, viši arhivist i arhivski savetnik, konzervator papira savetnik.[14] Komisiju za dodelu viših stručnih zvanja u arhivskoj delatnosti obrazuje ministar nadležan za poslove kulture iz redova istaknutih arhivskih stručnjaka Srbije i naučnih radnika. Komisija ima sedam članova i bira se na period od četiri godine. Osnovni kriterijumi za dodelu zvanja su godine radnog staža u struci, ostvareni bodovi na osnovu stručnog i naučnog rada, kao i pozitivna ocena Komisije za dodelu stručnih zvanja.[15]

Arhivsko obrazovanje u Republici Srbiji

U Republici Srbiji još uvek ne postoji poseban studijski program arhivistike, iako je tokom prošlog veka bilo pokušaja da se nastava uvede na Beogradskom univerzitetu. Jedinstveni izuzetak u srednjoškolskom obrazovanju bio je u vreme tzv. usmerenog obrazovanja, koje je u Srbiji bilo uvedeno od sedamdestih do početka devedesetih godina 20. veka,[16] kada je arhivistika bila sastavni deo školskog programa. U okviru smera kultura javnog informisanja, prevodilačke i arhivsko-muzejske struke školovani su učenici za zanimanja arhivski pomoćnik, arhivar u OUR-ima i arhivski preparator.[17] Program je bio zasnovan na povezivanju praktičnog rada i obrazovanja. Učenici su znanje sticali kroz stručne predmete poput Arhivistike i Kancelarijskog poslovanja, ali i kroz praktičnu nastavu u arhivima ili registraturama velikih preduzeća. Danas, u srednjim školama predmet Arhivistika ne postoji, dok je predmet Kancelarijsko poslovanje zastupljen u ekonomskim, pravno-poslovnim i srodnim srednjim stručnim školama.

[13] *Pravilnik o programu i načinu polaganja stručnog ispita u delatnosti zaštite kulturnih dobara*, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 83/2020. i 118/2021 - dr. pravilnik, čl. 6, Program stručnog ispita.

[14] *Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti*, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 6/2020, čl. 64.

[15] *Pravilnikom o bližim uslovima i načinu sticanja viših stručnih zvanja u arhivskoj delatnosti*, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 97/2021, čl. 10. i 12.

[16] Vera Spasenović, *Srednje obrazovanje u Srbiji: stanje problemi i pravci razvoja*, https://media.anlaufstelle-anerkennung.at/Spasenovic_BKS.pdf (Pristup: 08.07.2026).

[17] Ivanka Bruk i Ljubodrag Popović, *Arhivistika za III i IV razred usmerenog obrazovanja prevodilačke i arhivsko-muzejske struke zanimanja arhivski pomoćnik, arhivar u OUR-ima i arhivski preparator*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd, Beograd 1986.

Arhivistika kao nastavna komponenta još uvek nema punu akademsku autonomiju i nije profilisana kao samostalna naučna disciplina. Centralna institucija sistema je i dalje Državni arhiv Srbije koja kao matična ustanova koordinira sa mrežom arhiva u zemlji. U visokoškolskom obrazovanju u Srbiji na osnovnim i doktorskim studijama Arhivistika je zastupljena kao izborni predmet na beogradskom i novosadskom Univerzitetu, što znači da nije usmerena ka profesionalnoj obuci već ka metodologiji istorijskih istraživanja.

Na Filozofskom fakultetu u Beogradu, Arhivistika se izučava kao izborni predmet u okviru Odeljenja za istoriju na osnovnim akademskim i doktorskim studijama, dok se na master studijama izučava predmet Digitalna diplomatika.[18] Kroz nekoliko tematskih celina studenti se upoznaju sa teorijom, metodologijom i praktičnim radom o zaštiti i obradi arhivske građe. Nastava obuhvata predavanja, vežbe (diskusija i prezentacija rada), posete Državnom arhivu Srbije i drugim arhivima u Beogradu, kao i individualne konsultacije.

Na osnovnim studijama teorijska nastava predviđa teme kao što su: teorijski osnovi arhivistike kao naučne discipline, metodologija istraživanja u arhivistici, istorija arhiva i arhivske struke, arhivska služba u Srbiji (stručni i tehnološki izazovi 21. veka), preuzimanje i smeštaj građe u depoima (uporedna analiza evropskog iskustva, standardi), međunarodne arhivske institucije, arhivsko zakonodavstvo, zaštita dokumentarnog materijala i arhivske građe van arhiva (pravni i kulturološki aspekt), sređivanje arhivske građe (metodološki pristup), informatika i arhivistika, mikrofilmovanje arhivske građe, konzervacija i restauracija, naučna delatnost arhiva (publikovanje arhivske građe i informativnih sredstava), kulturno-prosvetna delatnost arhiva (tematske i stalne izložbe, predavanja), arhiv i škola (uloga arhiva u nastavi u osnovnom, srednjoškolskom i visokom obrazovanju), obrazovanje arhivskih kadrova (polaganje stručnog ispita, specijalističke studije) i istraživački rad.[19] U okviru teorijske nastave kurs sadrži uvod u arhivistiku, istoriju arhivske delatnosti, organizaciju rada arhiva, arhivsko zakonodavstvo, zaštitu arhivske građe i dokumentarnog materijala van arhiva, preuzimanje i smeštaj građe, sređivanje i obradu arhivske građe, kulturno-prosvetnu i informativnu delatnost arhivskih ustanova, obrazovanje i stručno usavršavanje arhivskih radnika (polaganje stručnog ispita). [20]

Doktoranti se na osnovu najnovijih saznanja iz domena arhivističke teorije i metodologije naučno-istraživačkog rada osposobljavaju za istraživanje najvažnijih pitanja moderne arhivske prakse, kao što su unapređivanje metoda rada u oblasti zaštite arhivske građe, izrada naučnih i stručnih standarda,

[18] Univerzitet u Beogradu Filozofski fakultet, *Program master akademskih studija istorije 2021*, https://www.f.bg.ac.rs/istorija/program/master/2021. (Pristup: 18.05.2026).

[19] Univerzitet u Beogradu, *Arhivistika - Filozofski fakultet*, https://webserver.rcub.bg.ac.rs/sr/predmet/2464/Arhivistika (Pristup: 18.05.2026).

[20] Univerzitet u Beogradu Filozofski fakultet, *Istorija-Silabusi*, https://www.f.bg.ac.rs/istorija/silabusi/kurs/5369 (Pristup: 18.05.2026).

primena novih tehnologija u arhivskom radu, valorizacija i kategorizacija građe, publikovanje građe, istraživačka iskustva.[21]

Arhivistika se kao izborni predmet izučava i na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu na osnovnim studijama Odseka za istoriju. Predmet ima za cilj upoznavanje studenata sa arhivistikom, kao posebnom naučnom disciplinom, organizacijom arhivske službe, metodologijom rada sa arhivskom građom, kao i njenim značajem za istoriografiju i zaštitu kulturnog nasleđa. Predavanja sadrže osnovne pojmove o arhivistici, istorijatu, nastanku arhivske građe, načinima prezentacije, oblicima čuvanja, zaštite, sređivanja i obrade itd. Praktična nastava, pored izrade seminarskih radova, podrazumeva i posete Arhivu Vojvodine i Istorijskom arhivu grada Novog Sada, gde se u realnom okruženju studenti susreću sa arhivskom delatnošću.[22]

Na Filološkom fakultetu u Beogradu, na Katedri za bibliotekarstvo i informatiku, studijski program Jezik, književnost, kultura, predmet Arhivistika se izučava kao deo šireg kurikuluma na osnovnim studijama koji mogu polagati kao izborni predmet i studenti sa drugih katedri-smerova. Ključni predmeti su Uvod u arhivistiku, Arhivistika I i II. Na osnovnim studijama fokus programa je na upoznavanju sa strukom, istorijom i tehničkim metodama čuvanja dokumenata (razvoj arhivistike od antike do danas, arhivska praksa, zaštita arhivske građe i pravni okvir). Praktični rad na osnovnim studijama podrazumeva posete ključnim ustanovama kao što su Državni arhiv Srbije, Arhiv Jugoslavije, Arhiv SANU i tehničke procese sa dokumentacijom. Na master studijama ne postoji predmet Arhivistika, ali postoji predmet Dokumentalistika koji izučava napredne oblasti arhivistike (digitalni arhivi, elektronski dokumenti, savremeni tokovi informacija). U okviru doktorskih studija arhiv se posmatra kao istraživački resurs baziran na metodologiji naučnog rada i praktičnom korišćenju arhivske građe za pisanje disertacije.[23]

Zbog nepostojanja integrisanih studija arhivistike, diplomirani studenti stupaju u arhivske ustanove sa visokim teorijskim obrazovanjem iz svojih osnovnih oblasti, ali sa minimalnim ili gotovo nikakvim operativnim znanjem o samoj arhivskoj delatnosti. U praksi se suočavaju sa brojnim i složenim izazovima koje prevazilaze nakon obuke pod mentorstvom iskusnih arhivista, uspešno završenog stručnog tečaja i sticanja zvanja.

Usled institucionalnog vakuma na univerzitetima, stručni tečajevi ostaju primarni i nezaobilazni model osposobljavanja kadrova. U takvim

[21] Univerzitet u Beogradu Filozofski fakultet, *Doktorske akademske studije istorije 2021*, https://www.f.bg.ac.rs/istorija/program/doktorske/2021 (Pristup: 18.05.2026).

[22] Univerzitet u Novom Sadu Filozofski fakultet, *Studijski program na odseku istorija*, https://www.ff.uns.ac.rs/sr/studijski-programi/osnovne-studije/studijski-programi/istorija-2015-2021 (Pristup: 18.05.2026).

[23] Univerzitet u Beogradu Filološki fakultet, *Katedra bibliotekarstvo-informatika*, https://fil.bg.ac.rs/sr/katedre/bibliotekarstvo-i-informatika (Pristup: 18.05.2026); Bojan Đođević, *Nastava arhivistike na Filološkom fakultetu u Beogradu*, https://arhivistika.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/02/aj_cas_2012_01_txt.pdf (Pristup: 18.05.2026).

okolnostima oni nisu zamena za akademsko obrazovanje, već neophodna i praktična dopuna, jer savremeno arhivsko poslovanje pod uticajem intenzivne digitalizacije i priliva elektronskih dokumenata zahteva brzu adaptaciju i stalno usavršavanje zaposlenih. Modernizacija i kontinuirano sprovođenje stručnih tečajeva su neophodni za efikasno funkcionisanje institucija, opstanak struke i formiranje kadrova edukovanih da zaštite kulturno nasleđe u fizičkom i digitalnom formatu. Interdisciplinarni pristup i studijski programi predstavljaju ključni uslov za obrazovanje arhivista sposobnih da odgovore savremenim zahtevima i izazovima.

Međunarodna iskustva u obrazovanju arhivskih kadrova

Školovanje arhivista u većini zemalja odvija se na univerzitetskom nivou kroz osnovne, master ili doktorske studije. U zemljama sa dugom tradicijom obrazovni programi zasnivaju se na teoriji, praksi i međunarodnim standardima i aktivnom uvođenju savremenih tehnologija. Praksa je različita, ali se pristupi mogu svesti na edukaciju kroz dualni sistem, specijalizaciju, sertifikaciju i integraciju u okviru bibliotečko-informacionih tehnologija, što potvrđuju neki od izdvojenih primeri u ovom radu.

Jedan od najrazvijenijih i najstarijih sistema postoji u Nemačkoj, gde se arhivisti obrazuju u specijalizovanim arhivskim školama sa dugom tradicijom dualnog obrazovanja kao što su Archivschule Marburg[24] u Marburgu i u Minhenu Bayerische Archivschule.[25] U Velikoj Britaniji arhivistika se izučava na postdiplomskom nivou čije programe zvanično akredituje britansko udruženje Archives and Records Association (ARA). Programi pokrivaju upravljanje tradicionalnim i digitalnim arhivima, upravljanje zapisima i očuvanje kulturne baštine.[26] Italija primenjuje moderan program s fokusom na savremene tehnologije. Università della Tuscia nudi master studije arhivistike i veštačke inteligencije na engleskom jeziku u kampusu Rieti.[27] Osim toga, dvogodišnje javne škole funkcionišu pri 17 državnih arhiva širom Italije.[28] U

[24] Archivschule Marburg, https://www.archivschule.de/ (Pristup: 20.05.2026).
[25] Bayerische Archivschule München, https://www.gda.bayern.de/de/karriere/bayerische-archivschule/index.html (Pristup: 20.05.2026).
[26] Archives & Records Association UK&Ireland, https://www.archives.org.uk/about (Pristup: 20.05.2026).
[27] Università della Tuscia – Master's Degree in Archival Science and Artificial Intelligence, https://www.unitus.it/en/courses/second-cycle-degree/archival-science-and-ai/ (Pristup: 20.05.2026).
[28] Indeed, https://it.indeed.com/guida-alla-carriera/trovare-lavoro/come-diventare-archivista (Pristup: 20.05.2026).

Parizu postoji École nationale des chartes – PSL, kao deo postdiplomskog programa koji je zasnovan na digitalnim tehnologijma primenjim u istoriji.[29]

U Sjedinjenim Američkim Državama je poznat MLIS (Master of Library and Information Science) sa specijalizacijom za arhivsku delatnost.[30] U Kanadi su poznate master arhivske studije na University of British Columbia.[31] Arhivistika se u ovoj zemlji najčešće izučava u okviru prestižnih univerzitetskih škola za informacione nauke.[32]

Kada je reč o zemljama u okruženju u Sloveniji postoji master studijski program pod nazivom Arhivistika in dokumentologija na univerzitetu Alma Mater Europaea u Mariboru, gde se izučava savremeno i sistematsko upravljanje dokumentima u fizičkom i digitalnom obliku.[33] Arhivistika se izučava i na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Ljubljani u okviru drugih srodnih studijskih programa. U Hrvatskoj se arhivistika izučava na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Studijski program se sprovodi na Katedri za arhivistiku i dokumentalistiku pri Odseku za informacijske i komunikacijske znanosti.[34] Pored toga, obrazovanje je dostupno i na drugim visokoškolskim ustanovama, a stručni ispiti se polažu pri državnom arhivu.

Uopšte gledano, međunarodna praksa u obrazovanju arhivista danas se zasniva na integraciji akademskih studija i praktičnog rada, sa naglaskom na digitalne tehnologije. Pored tradicionalnih univerziteta, međunarodne institucije nude napredne onlajn programe i kurseve koji omogućavaju usavršavanje arhivista iz celog sveta. Na globalnom nivou posebno mesto zauzima Međunarodni arhivski savet (International Council on Archives), koji kroz svoju sekciju za obuku definiše osnovne veštine i okvire.[35] U odnosu na njih, u Srbiji postoji konceptualna razlika u obrazovanju arhivista koja se zasniva na opštem akademskom obrazovanju uz obaveznu specijalizaciju kroz tečajeve i stručni ispit.

---

[29] École nationale des chartes – PSL, https://psl.eu/en/education/masters-degree-archives (Pristup: 20.05.2026). Na portalu FranceArchives su detaljno evidentirani programi arhivistike na visokoškolskim i naučnim ustanovama u Francuskoj.

[30] Society of American Archivists – Directory of Archival Education, https://www2.archivists.org/dae (Pristup: 20.05.2026). Detaljan spisak programa nalazi se u Directory of Archival Education Društva američkih arhivista.

[31] University of British Columbia – Master of Archival Studies, https://ischool.ubc.ca/graduate/masters-programs/master-of-archival-studies/ (Pristup: 20.05.2026).

[32] Association of Canadian Archivists, // https://archivists.ca/Archival-Training-Programs (Pristup: 20.05.2026).

[33] Alma Mater Europaea, *Archival Studies and Records Management,* https://www.almamater.si/en/archives-and-records-management-master (Pristup: 21.05.2026).

[34] Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, *Arhivistika i dokumentalistika,* https://inf.ffzg.unizg.hr/index.php/hr/odsjek/katedre/arhivistika-i-dokumentalistika (Pristup: 21.05.2026).

[35] International Council on Archives-Section for Archival Education, https://www.ica.org/professional-programme/training-programme/ (Pristup: 20.05.2026).

Digitalizacija i obrazovanje arhivista u Republici Srbiji

Digitalna transformacija javne uprave i privrede u Republici Srbiji postavila je pred arhivsku struku najveće izazove u njenoj modernoj istoriji. Prelazak sa tradicionalnog na elektronsko upravljanje dokumentima ne predstavlja samo tehničku već korenitu promenu u zaštiti i očuvanju arhivske građe, obrazovanju i stručnom usavršavanja arhivskih radnika. To podrazumeva sistemsko rešenje i integraciju tradicionalnih arhivističkih načela sa naprednim informaciono-komunikacionim tehnologijama, upravljanje metapodacima i sistemima za dugotrajno pouzdano elektronsko čuvanje.

Modernizacija arhivskog sistema Srbije direktno zavisi od ljudskih resursa. Bez sistemski obrazovanog, tehnološki pismenog i pravno edukovanog arhiviste, proces digitalizacije ostaje nepotpun, a bezbednost kulturnog i administrativnog nasleđa ugrožena. Obrazovanje arhivske zajednice je fundamentalni uslov za izgradnju efikasnog, transparentnog i modernog digitalnog društva. Ključ uspeha leži u uvođenju specijalizovanih programa i stalnom usavršavanju kadrova u oblasti elektronskog arhiviranja. Samo kroz sinergiju zakonskih regulativa, savremenih IT veština i institucionalne podrške, srpska arhivistika može odgovoriti na izazove digitalnog doba i efikasno voditi savreme poslovne procese u e-okruženju i istovremeno bezbedno očuvati svoje kulturno-istorijsko nasleđe.

Prevazilaženje jaza između teorije i prakse u obrazovanju arhivista u Srbiji u velikoj meri zavisi od podrške države i postepenog usklađivanja sa novim zakonskim obavezama. Iako su novi pravni akti doneli savremene standarde elektronskog poslovanja, uspešna primena tih propisa na terenu moguća je samo uz adekvatno obučen kadar. Zbog toga je važno da državne institucije i obrazovni sistem zajednički pokrenu modernizaciju programa, kako bi se teorijska znanja povezala sa realnim potrebama. Za novu generaciju arhivista koji neće biti samo čuvari prošlosti, već aktivni lideri digitalne budućnosti, neophodne su jasne smernice i transformacija obrazovnog sistema. Dugoročno rešenje leži u uvođenju modernih studijskih programa i tečajeva uz obaveznu stručnu praksu i rad u savremenim digitalnim repozitorijumima u nacionalnom Arhivu i relevantnim institucijama.

Zaključak

Arhivistika u Republici Srbiji kao nastavna komponenta nema punu akademsku autonomiju, već postoji u okviru drugih disciplina. Sticanje znanja na fakultetima formira intelektualnu bazu i širi kontekst budućih stručnjaka, a evidentan nedostatak posebnih katedri za arhivistiku čini visoko obrazovanje nedovoljnim za direktan rad u praksi. U takvim okolnostima, stručni tečajevi se ne javljaju kao zamena za fakultet, već kao njegova neophodna, dinamična i operativna dopuna.

Sinergija između bazičnog znanja diplomaca sa fakulteta društveno-humanističkih nauka i specifičnih digitalno-praktičnih veština stečenih kroz stručne tečajeve predstavlja jedini održivi model za stvaranje modernog arhivskog kadra. Zakonski obavezno polaganje stručnog ispita garantuje ujednačen kvalitet struke, dok modernizacija programa tečajeva osigurava da novi arhivisti uspešno odgovore na izazove digitalnog doba u skladu sa savremenim međunarodnim standardima. U odnosu na međunarodnu praksu, gde se arhivistika posmatra kao moderna informaciona nauka koja uspešno spaja tehnologiju, digitalnu bezbednost, istoriju i pravo, Srbija se, sa druge strane, kao i većina zemalja nalazi na putu velike transformacije između tradicionalnih i savremenih zahteva.

Budućnost arhivistike u obrazovnom sistemu Republike Srbije leži u interdisciplinarnosti. Bez profilisanja hibridnih stručnjaka koji su podjednako istoričari, pravnici, informatičari i sl, institucije arhiva rizikuju da izgube svoju fundamentalnu društvenu ulogu i postanu nefunkcionalni spomenici prošlosti, umesto aktivni upravljači digitalne sadašnjosti. Ovaj proces, u skladu sa tradicionalnim učenjem, zahteva osnivanje samostalnih studija, jačanje digitalnih komponenti, profesionalnu standardizaciju i jačanje međunarodne saradnje. Modernizacija arhivskog obrazovanja nije samo pitanje unutrašnje reforme jedne naučne discipline, već strateški preduslov za očuvanje digitalnog suvereniteta i kulturnog nasleđa države u 21. veku.

Summary

Archival science in the Republic of Serbia, as a teaching component, lacks full academic autonomy and instead exists within the framework of other disciplines. While acquiring knowledge at universities forms the intellectual foundation and broadens the context for future professionals, the evident lack of dedicated departments for archival science renders higher education insufficient for direct practical work. Under these circumstances, professional courses do not emerge as a substitute for university education, but rather as its necessary, dynamic, and operational supplement.

The synergy between the foundational knowledge of humanities and social sciences graduates and the specific practical digital skills acquired through professional courses represents the only sustainable model for developing modern archival personnel. The legally mandated professional exam guarantees a uniform quality across the profession, while the modernization of course curricula ensures that new archivists successfully meet the challenges of the digital age in accordance with contemporary international standards. In comparison to international practice, where archival science is viewed as a modern information science that successfully bridges technology, digital security, history, and law Serbia, like most countries, is on the path of a major transformation between traditional and contemporary demands.

The future of archival science in the educational system of the Republic of Serbia lies in interdisciplinarity. Without profiling hybrid professionals who are equally historians, legal experts, IT specialists, and the like, archival institutions risk losing their fundamental social role and becoming dysfunctional monuments of the past, instead of active managers of the digital present. This process, in line with traditional teachings, requires the establishment of independent study programs, the strengthening of digital components, professional standardization, and the enhancement of international cooperation. The modernization of archival education is not merely a matter of internal reform within a scientific discipline, but a strategic prerequisite for preserving the state's digital sovereignty and cultural heritage in the 21st century.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Službene novine/Official Gazettes:

1. *Pravilnik o programu i načinu polaganja stručnog ispita u delatnosti zaštite kulturnih dobara*, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 83/2020. i 118/2021- dr. pravilnik.
2. *Pravilnik o bližim uslovima i načinu sticanja viših stručnih zvanja u arhivskoj delatnosti*, "Službeni glasnik Republike Stbije", br. 97/2021.
3. *Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti*, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 6/2020.

Knjige/Books:

1. *Arhiv Srbije 1900-2000*, gl. i odg. ur. Milorad M. Radević, Arhiv Srbije, Beograd 2000.
2. Bruk Ivanka i Popović Ljubodrag, *Arhivistika za III i IV razred usmerenog obrazovanja prevodilačke i arhivsko-muzejske struke zanimanja arhivski pomoćnik, arhivar u OUR-ima i arhivski preparator*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd, Beograd 1986.
3. Lekić Bogdan, *Arhivistika,* Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Beograd, Beograd 2006.

Članci/Articles:

1. Guteša Dušan, Počeci organizovanja stručnog osposobljavanja zaposlenih u arhivima-Povodom sedamdeset godina od prvog tečaja za arhiviste održanog pri Državnoj arhivi NR Srbije, *Arhivska građa u teoriji i praksi*, Zbornik Arhivističkog društva Srbije, br. 6, Beograd 2023.
2. Guteša Dušan,Viša zvanja u arhivskoj delatnosti: izazov koji traje, *Arhivska građa u teoriji i praksi*, Zbornik Arhivističkog društva Srbije, br. 8, Beograd 2025.

Internet:

1. Alma Mater Europaea, *Archival Studies and Records Management,* https://www.almamater.si/en/archives-and-records-management-master.
2. Archives & Records Association UK&Ireland, https://www.archives.org.uk/about.
3. Archivschule Marburg, https://www.archivschule.de/.

4. Association of Canadian Archivists, https:// https://archivists.ca/Archival-Training-Programs.
5. Bayerische Archivschule München, https://www.gda.bayern.de/de/karriere/bayerische-archivschule/index.html.
6. Cvetković Slobodanka, *Razvoj arhivske službe u Srbiji u drugoj polovini 20. veka*, https://www.iias-trieste-maribor.eu/wp-content/uploads/atti/2013/cvetkovic.pdf.
7. Đođević Bojan, *Nastava arhivistike na Filološkom fakultetu u Beogradu*, https://arhivistika.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/02/aj_cas_2012_01_txt.pdf.
8. École nationale des chartes – PSL, https://psl.eu/en/education/masters-degree-archives.
9. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, *Arhivistika i dokumentalistika,* https://inf.ffzg.unizg.hr/index.php/hr/odsjek/katedre/arhivistika-i-dokumentalistika.
10. Ilić Saša, *Zabeleške o predratnom udruženju arhivara*, https://www.arhivistika.edu.rs/clanci/obrazovanje-i-usavrsavanje/154-sasa-ilic-zabeleska-o-predratnom-udruzenju-arhivara.
11. Indeed, https://it.indeed.com/guida-alla-carriera/trovare-lavoro/come-diventare-archivista.
12. International Council on Archives-Section for Archival Education, https://www.ica.org/professional-programme/training-programme/.
13. Society of American Archivists – Directory of Archival Education, https://www2.archivists.org/dae.
14. Spasenović Vera, *Srednje obrazovanje u Srbiji: stanje problemi i pravci razvoja*, https://media.anlaufstelle-anerkennung.at/Spasenovic_BKS.pdf.
15. Srpka akademija nauka i umetnosti, *Arhiv SANU*, https://www.sanu.ac.rs/jedinice/arhiv-sanu/.
16. Università della Tuscia – Master's Degree in Archival Science and Artificial Intelligence, https://www.unitus.it/en/courses/second-cycle-degree/archival-science-and-ai/.
17. University of British Columbia – Master of Archival Studies, https://ischool.ubc.ca/graduate/masters-programs/master-of-archival-studies/.
18. Univerzitet u Beogradu Filološki fakultet, *Katedra bibliotekarstvo-informatika*, https://fil.bg.ac.rs/sr/katedre/bibliotekarstvo-i-informatika.
19. Univerzitet u Beogradu Filozofski fakultet, *Doktorske akademske studije istorije 2021*, https://www.f.bg.ac.rs/istorija/program/doktorske/2021.
20. Univerzitet u Beogradu Filozofski fakultet, *Istorija-Silabusi*, https://www.f.bg.ac.rs/istorija/silabusi/kurs/5369.
21. Univerzitet u Beogradu Filozofski fakultet, *Program master akademskih studija istorije 2021*, https://www.f.bg.ac.rs/istorija/program/master/2021.
22. Univerzitet u Beogradu, *Arhivistika - Filozofski fakultet*, https://webserver.rcub.bg.ac.rs/sr/predmet/2464/Arhivistika.
23. Univerzitet u Novom Sadu Filozofski fakultet, *Studijski program na odseku istorija*, https://www.ff.uns.ac.rs/sr/studijski-programi/osnovne-studije/studijski-programi/istorija-2015-2021.

Mr. sc. Alma HASUKIĆ
JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Bosna i Hercegovina
alma.arhivtk@gmail.com

1.02 ***Pregledni naučni rad/Review scientific article***
UDK/UDC: 930.25: 377.4:[651+930.25]:37(497.6-37 Tuzlanski kanton)

Primljeno/Received: 17. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 29. 07. 2026.

EVALUACIJA STRUČNOG USAVRŠAVANJA U KANCELARIJSKOM I ARHIVSKOM POSLOVANJU: ANALIZA STANJA, GREŠAKA I POTREBA ADMINISTRATIVNIH RADNIKA U JAVNIM ODGOJNO-OBRAZOVNIM USTANOVAMA TUZLANSKOG KANTONA

Apstrakt*: Kancelarijsko i arhivsko poslovanje predstavlja temelj zakonitog i efikasnog funkcioniranja odgojno-obrazovnih ustanova. U maju 2026. godine, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona organizirao je stručni seminar namijenjen administrativnim radnicima javnih osnovnih, srednjih škola i predškolskih ustanova. Predavač na organiziranom seminaru bio je direktor JU Arhiv Tuzlanskog kantona, mr. sc. Omer Zulić. S ciljem evaluacije seminara i dobijanja uvida u realno stanje na terenu, provedeno je anonimno anketiranje administrativnih radnika u javnim odgojno-obrazovnim ustanovam Tuzlanskog kantona. Istraživanje je obuhvatilo kvantitativnu i kvalitativnu analizu samoprocjene znanja, učestalosti grešaka u svakodnevnom radu i identifikaciju budućih potreba. Rezultati istraživanja (između ostalog) pokazali su postojanje grešaka u propisnom evidentiranju podataka u djelovodni protokol i arhivsku knjigu, te želju i potrebu ispitanika za redovnim stručnim usavršavanjem i edukacijom. Ovaj rad pruža analizu trenutnog stanja u oblasti kancelarijskog i arhivskog poslovanja u javnim odgojno-obrazovnim ustanovama Tuzlanskog kantona, osvrće se na specifičnosti trenutne sistematizacije radnih mjesta administrativnih radnika zaduženih za kancelarijsko i arhivsko poslovanje i kako to sve utječe na cjelokupnu uređenost sistema upravljanja dokumentima u tim ustanovama. Održani stručni seminar je ocijenjen vrlo uspješno: prosječna ocjena predavanja iznosi 4,72, a moduli o djelovodnom protokolu, arhivskoj knjizi i registraturnom sređivanju ocijenjeni su korisnim od 100%, 98% i 92% učesnika. Nadalje, 96% ispitanika očekuje smanjenje grešaka primjenom stečenog znanja, a 98% podržava redovne godišnje obuke. Zaključuje se da stručni ispit, bez praktičnog i kontinuiranog usavršavanja, nije dovoljan za dosljedno propisno vođenje evidencija. Rad preporučuje institucionaliziranje*

godišnjih seminara, nužnost polaganja stručnog ispita, izradu praktičnih priručnika, smanjenje rascjepkanosti radnog angažmana administrativnih radnika te radionice o izlučivanju registraturne građe i digitalizaciji.

Ključne riječi: *Arhivsko poslovanje, škole, evaluacija, stručno usavršavanje, arhivska knjiga, Tuzlanski kanton.*

EVALUATION OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN OFFICE AND ARCHIVAL OPERATIONS: ANALYSIS OF THE STATE, ERRORS, AND NEEDS OF ADMINISTRATIVE STAFF IN PUBLIC EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF TUZLA CANTON

Abstract: *Office and archival operations constitute the foundation of lawful and efficient functioning in educational institutions. In May 2026, the Pedagogical Institute of Tuzla Canton organized a professional seminar for administrative workers from public primary schools, secondary schools, and preschools. The lecturer at the organized seminar was the director of the Archive of Tuzla Canton, Omer Zulic, MSc. WIth the aim of evaluation the seminar and gaining insight into the actual situation on the ground, an anonymous survey of adminstrative staff in public educational institutions of Tuzla Canton was conducted. The research encompassed a quantitative and qualitative analysis of self-assessed knowledge, the frequency of errors in daily operations, and the identification of future needs. The research results showed the existence of challenges in the proper recording of data in the registry book (protocol) and the archival book, as well as the respondents desire and need for regular professional development and education. This paper provides an analysis of the curent situation in the field of office and archival operations in public educationla institutions of Tuzla Canton, reflects on the specific characteristics of the current systematization of workplaces designated for administrative staff in charge of office and archival operations and how this affects the ooverall organization of thedocument management system in these instituions and finally offers cocnrete recommendations for improving administrative processes in schools. The seminar was evaluated as highly successful: the average lecture rating is 4.72, and the modules on the registry book, the archival book, and records arrangement were deemed useful by 100%, 98%, and 92% of participants, respectively. Furthermore, 96% of respondents expect a reduction in errors by applying the acquired knowledge, and 98% support regular annual training. It is concluded that the professional exam, without practical and continuous professional development, is insufficient for consistent record-keeping. The paper recommends the institutionalization of annual seminars, mandatory passing of the professional exam, the development of practical manuals, a reduction in the fragmented work engagement of administrative workers, and workshops on the disposal of registry materials and digitalization.*

Key words: *Archival operations, schools, evaluation, professional development, archive book, Tuzla Canton.*

Uvod

Kancelarijsko i arhivsko poslovanje čini manje vidljiv, ali ključan segment rada svake javne ustanove, a posebno odgojno-obrazovnih institucija poput osnovnih škola, srednjih škola i predškolskih ustanova. Specifičnost školskog administrativnog sistema ogleda se u kontinuiranoj produkciji ogromne količine dokumentacije koja ima različite rokove čuvanja – od dnevnih obavijesti, instrukcija, preko finansijske dokumentacije, do matičnih knjiga i dosjea zaposlenika koji se čuvaju trajno. Pravilno vođenje, evidentiranje, arhiviranje i zaštita ovakve građe nije samo administrativna obaveza propisana zakonom, već i kulturno, pravno i historijsko pitanje[1]. Važnost edukacije zaposlenika u registraturama često se podcjenjuje jer se arhiva pogrešno smatra „skladištem starog papira" o kojem niko ne treba pretjerano da brine. Međutim, u savremenom poslovanju arhiva je informacijsko srce svake ustanove i sve veze (kancelarijsko poslovanje) koje vode do nje treba da budu propisno postavljene, precizne, jasne, jednostavne, da bi u konačnici to srce ustanove obavljalo svoju funkciju i bilo „zdravo".

U Bosni i Hercegovini, te specifično u Tuzlanskom kantonu, normativni okvir koji regulira arhivsku djelatnost jasno propisuje obaveze stvaralaca i imalaca registraturne građe.[2] Od škola se, između ostalog, očekuje da propisno koriste glavne i pomoćne knjige evidencije kancelarijskog i arhivskog poslovanja, da imaju registraturno sređenu registraturnu građu, da vrše redovno odabiranje arhivske građe i izlučivanje bezvrijedne registraturne građe u saradnji sa nadležnim arhivom (Arhiv Tuzlanskog kantona), da imaju radnika sa položenim stručnim arhivarskim ispitom. Ipak, praksa često pokazuje raskorak između strogih zakonskih normi i realnih kapaciteta administrativnih radnika u školama koji se suočavaju s manjkom prostora, nedostatkom kontinuirane obuke i problemima „naslijeđenih" nepropisno vođenih arhivskih knjiga, te problemom samog radnog mjesta administrativnog radnika čiji je trenutni koncept pomalo kompleksan i ne ide u prilog temeljitom, sistemskom pristupu sređivanju

[1] Zoran S. Mačkić, *Kancelarijsko i arhivsko poslovanje, Priručnik za neupućene ili podsjetnik za upućene*, Sedmo izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Banja Luka 2016, 17.

[2] *Zakon o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona*, „Službene novine Tuzlanskog kantona" br. 15/00, 2/02, 13/11, 11/21; *Pravilnik o odabiranju arhivke građe i izlučivanju bezvrijednog registraturnog materijala*, „Službene novine Tuzlanskog kantona", br. 16/09; *Uputstvo o primopredaji arhivske građe između imalaca i stvaralaca arhivske građe i nadležnog arhiva* „Službene novine Tuzlanskog kantona", br. 9/02; *Pravilnik o kancelarijskom poslovanju u Federaciji Bosne i Hercegovine*, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 96/19, 91/23; *Uredba o organizovanju i načinu vršenja arhivskih poslova u pravnim licima u Federaciji Bosne i Hercegovine*, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 12/03.

registraturne građe u školskim arhivama kao i njihovom održavanju u sređenom stanju.

Prepoznajući ove izazove, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona je u maju 2026. godine organizirao ciljani stručni seminar iz oblasti kancelarijskog i arhivskog poslovanja. Edukacija je bila primarno usmjerena na administrativne radnike javnih osnovnih, srednjih i predškolskih ustanova na području kantona.[3] Na području Tuzlanskog kantona postoji ukupno 131 javna odgojno-obrazovna ustanova: 31 srednja škola, 89 osnovnih škola, te 11 predškolskih javnih ustanova.[4]

S ciljem da se mjeri efikasnost ovog seminara, identificiraju ključni problemi u svakodnevnom radu te mapiraju potrebe za buduće edukacije, nakon seminara provedena je anonimna anketa.[5] Ovaj rad donosi analizu rezultata navedene ankete, na osnovu koje se formuliraju zaključci o trenutnom stanju kancelarijskog i arhivskog poslovanja u obrazovnom sektoru Tuzlanskog kantona i daju preporuke za njihovo strateško unapređenje.

Ranije analize uređenosti arhivskog poslovanja u javnim odgojno-obrazovnim ustanovama

Arhiv Tuzlanskog kantona do sada je proveo dvije analize uređenosti arhivskog poslovanja u odgojno-obrazovnim ustanovama: 2004. i 2017. godine.[6] U radu iz 2017. godine utvrđeno je da je u rasponu od 13 godina (od 2004. godine do 2017. godine) došlo do značajnog napretka u stepenu registraturne uređenosti registraturne građe javnih odgojno-obrazovnih ustanova na području Tuzlanskog kantona. Rezultati istraživanja su predstavljeni u idućoj tabeli:[7]

[3] Također, Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona je u saradnji sa JU Arhiv Tuzlanskog kantona u januaru mjesecu 2026. godine organizirao i seminar samo za sekretare osnovnih, srednjih i predškolskih javnih ustanova. O održanom seminaru pogledati na stranici: https://www.youtube.com/watch?v=aelKlnGIL78.

[4] Podatak preuzet sa web stranice Ministarstva obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona.

[5] Anketa: https://arhivtk.ba/alma.html.

[6] Omer Zulić, Uticaj tranzicijskih procesa na stanje registraturne građe u školstvu na prostoru Tuzlanskog kantona, *Arhivska praksa* br. 7, Tuzla 2004, 49-55. (dalje: O. Zulić, *Uticaj tranzicijskih procesa*); Alma Hasukić, Analiza uređenosti registraturne građe ustanova obrazovanja na području Tuzlanskog kantona, *Arhivska praksa*, br. 20, Tuzla 2017, 99-115. (dalje: A. Hasukić, *Analiza sređenosti*).

[7] A. Hasukić, *Analiza sređenosti*, 106.

Sređena građa		Prostorija		Lista kategorija		Odabiranje i izlučivanje		Arhivska knjiga		Arhivar	
2004.	2017.	2004.	2017.	2004.	2017.	2004.	2017.	2004.	2017.	2004.	2017.
48%	68%	78%	88%	87%	95%	48%	77%	43%	95%	80%	100%

Oba rada su se fokusirala na sljedeće parametre registraturne sređenosti registraturne građe: stepen sređenosti, prostor, normativni akti, arhivar, izlučivanje bezvrijedne registraturne građe, arhivska knjiga. Treba napomenuti da je 2004. godine na području Tuzlanskog kantona bilo 118 javnih škola, 2017. godine 128 javnih škola, a 2026. godine 131 javna škola.

Rezultati istraživanja iz 2017. godine ukazali su na to da je stepen uređenosti registraturne građe u srednjim školama nešto viši u odnosu na osnovne škole (za 4%). Jedan od uzroka ove neujednačenosti može se pronaći u činjenici da su srednje škole još 2004. godine imale administrativne radnike zadužene isključivo za arhivsko poslovanje, dok su u osnovnim školama te poslove, uz svoje redovne obaveze, obavljali sekretari: „Od ukupnog broja osoba zadušenih za arhivu njih 75% su sekretari škola. Međutim, nepovoljno je to što su to lica koja rade i druge poslove, a što se odražava na stanje i sređenost građe zbog „prioriteta“ u obavljanju redovnih poslova.“[8] Također, na tom tragu, u radu iz 2017. godine se navodi: „(...) čest je slučaj da ustanove srednjeg obrazovanja imaju administrativnog radnika koji je zadužen za arhivsko poslovanje, dok je kod ustanova osnovnog obrazovanja zaduženo lice sekretar škole. Što znači da su u srednjim školama radne obaveze u vezi sa arhivskim poslovanjem ravnomjernije raspoređene na radno osoblje, koje je onda u mogućnosti kvalitetnije i pravovremeno izvršava zakonske obaveze, dok je u osnovnim školama to još jedna dodatna radna obaveza sekretara škole.“ [9]

Nova radna mjesta u javnim odgojno-obrazovnim ustanovama i njihovi izazovi

Ministarstvo obrazovanja i nauke Tuzlanskog kantona je 2020. godine uvidjelo potrebu da se u svim javnim odgojno-obrazovnim ustanovama (ne samo u srednjim školama, kao do tada) omogući novo radno mjesto: administrativni radnik koji bi se primarno bavio kancelarijskim i arhivskim poslovanjem javnih

[8] O. Zulić, *Uticaj tranzicijskih procesa*, 53.
[9] A. Hasukić, *Analiza sređenosti*, 112.

odgojno-obrazovnih ustanova. Međutim, implementacija ovog rješenja u praksi se suočava s ozbiljnim izazovima. Naime, prilikom stručnih nadzora koji su vršeni od strane Arhiva Tuzlanskog kantona u školama, primijećeno je da administrativni radnici u jednoj školi često rade po 20% ili 50% radne norme, te tako jedan radnik radi u tri, četiri ili čak pet škola da bi ispunio radnu normu. Pojedini administrativni radnici u jednoj školi provedu samo jedan radni dan. Taj podatak rascjepkanog i nedosljednog prisustva u jednoj školi izuzetno utječe na mogućnost administrativnog radnika da se temeljito i u kontinuitetu posveti registraturnom sređivanju registraturne građe i održavanju arhive u registraturno sređenom stanju. Dodatni izazov predstavlja činjenica da je većina administrativnih radnika u školama angažovana na određeno vrijeme, najduže jednu školsku godinu. Svake školske godine prolaze kroz konkursnu proceduru i raspoređuju se u škole na području Kantona. Pored toga što se administrativni radnik ne može sistemski posvetiti svome poslu jer u jednoj školi radi samo jedan radni dan u sedmici, vrlo je moguće da taj isti administrativni radnik neće raditi ponovo u školi u kojoj je radio jednu školsku godinu i u kojoj je, naprimjer, započeo proces sređivanja registraturne građe. S obzirom na rezultate ankete koja je sprovedena nakon stručnog predavanja, evidentno je da većina administrativnih radnika koja trenutno radi u školama nema položen stručni arhivarski ispit i njihovo znanje o kancelarijskom i arhivskom poslovanju nije utemeljeno na teoretskom znanju koje se stječe prilikom pripreme i polaganja stručnog arhivarskog ispita. To u konačnici utječe na kvalitet njihovog rada i stepen uređenosti registraturne građe javnih odgojno-obrazovnih ustanova Tuzlanskog kantona.

Trenutna situacija koja je opisana u tekstu jedan je od razloga zašto je Pedagoški zavod Tuzlanskog kantona u saradnji sa JU Arhiv TK i organizirao stručni seminar iz oblasti kancelarijskog i arhivskog poslovanja: da se na jednom mjestu što većem broju učesnika prenesu praktične i korisne informacije koje će im pomoći da se što bolje snađu u svakodnevnim radnim zadacima, da se omogući razmjena iskustava, izazova, problema, a što će na kraju polučiti zajedničko pronalaženje propisnih i ispravnih rješenja i smanjiti stepen grešaka u njihovom radu.

Metodologija istraživanja

Istraživanje je provedeno metodom anketiranja putem online upitnika koji je bio anoniman, čime se nastojala osigurati maksimalna iskrenost ispitanika, posebno u segmentima koji se odnose na priznavanje grešaka u svakodnevnom radu. Ciljana populacija obuhvatala je administrativne radnike odgojno-obrazovnih ustanova koji su prisustvovali seminaru održanom u maju 2026. godine. Prikupljanje podataka trajalo je do 23. juna 2026. godine, a finalni uzorak obuhvatio je ukupno 50 validno popunjenih upitnika (N=50).

Upitnik je bio podijeljen u nekoliko tematskih cjelina:

- Profesionalni profil ispitanika (posjedovanje stručnog ispita, ranija učešća na edukacijama, korištenje literature).
- Evaluacija primjenljivosti prezentiranih informacija po specifičnim modulima (djelovodni protokol, arhivska knjiga, registraturno sređivanje).
- Samoprocjena kvaliteta vlastitog rada i učestalosti grešaka (prije seminara).
- Očekivanja u vezi sa primjenom stečenog znanja i prijedlozi za buduće teme.

Podaci su obrađeni metodama deskriptivne statistike.

Struktura ispitanika i indikatori nedostatne edukacije

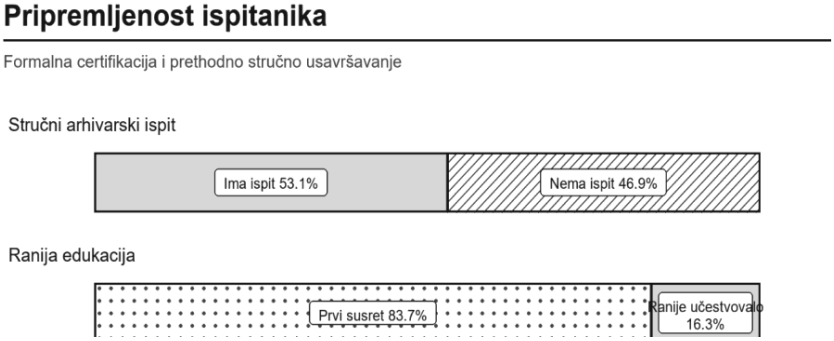
Jedan od najupečatljivijih rezultata ovog istraživanja odnosi se na nivo formalne i neformalne arhivističke pripremljenosti ispitanika. Iako zakon o arhivskoj djelatnosti propisuje obavezu polaganja stručnog arhivarskog ispita za lica koja su zadužena za arhivsko poslovanje, rezultati ankete pokazuju da značajan broj zaposlenika u školama ovu obavezu nije ispunio. Od 49 ispitanika koji su odgovorili na ovo pitanje, 26 ispitanika (53,1%) ima položen stručni arhivarski ispit, dok čak 23 ispitanika (46,9%) nema ovaj ispit. Ovoliki procenat radnika bez položenog ispita ukazuje na potencijalne propuste u sistemu kontrole i nadzora jer se prilikom konkursne procedure u javnim obrazovnim ustanovama ne traži da osoba mora imati položen stručni arhivarski ispit. To znači da novozaposleni administrativni radnici odmah preuzimaju odgovornost za obimne arhive bez prethodne zvanične certifikacije.

Pored formalnog ispita, zabrinjavajući je i podatak o neformalnom usavršavanju. Analiza pokazuje da za čak 41 ispitanika (83,7%) ovo učešće predstavlja prvi susret sa stručnim seminarom iz ove oblasti. Samo 8 ispitanika (16,3%) je ranije učestvovalo na sličnoj edukaciji.[10] Razlog tome je što se na području Tuzlanskog kantona generalno ne organiziraju redovni stručni i praktični seminari sa ovom tematikom. Tek 2026. godine Pedagoški zavod TK i JU Arhiv TK su sa nulte tačke pokrenuli pitanje stručnog usavršavanja i edukacije na polju kancelarijskog i arhivskog poslovanja.

Kada je riječ o svakodnevnom snalaženju u rješavanju stručnih dilema, pozitivna je činjenica da ogromna većina ispitanika (44) konsultuje relevantnu literaturu (zakone, pravilnike, priručnike), jedan ispitanik konsultuje kolege, dok

[10] Ovih 8 ispitanika vjerovatno pripadaju starijoj generaciji administrativnih radnika, koji rade u srednjim školama već dugi niz godina i koji su prisustvovali savjetovanju „Arhivska praksa“ u Tuzli. Savjetovanje „Arhivska praksa“ više nije aktivno, zadnji puta organizirano 2018. godine u organizaciji Arhiva Tuzlanskog kantona i Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona.

4 ispitanika uopće ne koriste literaturu. Ovo dokazuje visoku svijest o potrebi za pravnim i stručnim uporištem u radu i odgovornost koju kao pojedinci osjećaju za posao koji rade. Istovremeno, taj podatak može da se tumači i kao potreba, znak za kreiranjem lako dostupnih i razumljivih vodiča koji će administrativnim radnicima omogućiti brzo i efikasno obavljanje svakodnevnih radnih zadataka i eventualnih izazova. S obzirom na to da je trenutno stanje u školama takvo da se administrativni radnici mijenjaju svake školske godine i da su to najčešće osobe koje se po prvi puta susreću sa kancelarijskim i arhivskim poslovima, uvijek dostupan praktični priručnik bi im uveliko olakšao snalaženje na novim radnim zadacima i minimizirao mogućnost javljanja grešaka pri vođenju osnovnih i pomoćnih knjiga evidencije u kancelarijskom i arhivskom poslovanju.

Prilog 1. *Formalna i neformalna pripremljenost ispitanika.*

Evaluacija dobijenih informacija po modulima

Središnji dio seminara bio je strukturiran oko tri praktična modula s kojima se administrativni radnici svakodnevno susreću. Evaluacija ovih modula od strane učesnika potvrdila je da je sadržaj bio izuzetno adekvatan i stručno prenesen.

Djelovodni protokol: Ovo je osnovna knjiga u koju se upisuju svi primljeni i otpremljeni akti. Njena ispravnost je temelj za svaku daljnju pravnu i arhivsku obradu. Rezultat ankete je decidan: svih 50 ispitanika (100%) ocijenilo je informacije o evidentiranju akata u djelovodni protokol kao korisne, praktične i u potpunosti primjenljive. Ovakav nivo konsenzusa rijedak je u sličnim evaluacijama i govori u prilog visokoj stručnosti predavača iz Arhiva TK.

Arhivska knjiga: Vođenje arhivske knjige kao općeg inventara cjelokupne građe predstavlja obavezu stvaralaca građe koja se često zanemaruje ili provodi polovično. Čak 98% ispitanika je edukaciju u ovom segmentu dalo pozitivnu ocjenu. Međutim, u kvalitativnom dijelu, jedan ispitanik je iskoristio prostor za odgovore da ukaže na hroničan problem u praksi: stanje nezabilježene i neopisane registraturne građe u školskim arhivama, koja godinama stoji bez

ikakvog inventara, što rad novim radnicima čini gotovo nemogućim bez temeljite revizije arhive.

Registraturno sređivanje građe: Ovaj modul je ocijenjen kao izuzetno koristan od strane 92% učesnika. Ipak, nekoliko ispitanika (4%) je navelo da su im informacije bile nedovoljne ili nejasne, dok su drugi iskazali rezerve u vezi s primjenljivošću istih. Kvalitativna opservacija jednog od ispitanika otkriva srž problema: „Veoma korisne, praktične informacije, ali ih je veoma teško primijeniti u velikim školama“. Šta znači „velike“ škole? To su škole koje imaju između 800 i 1500 učenika. Evidentno je da nije isti obim i složenost poslova kancelarijskog i arhivskog poslovanja administrativnog radnika koji radi u školi sa 200 ili 300 učenika i koja se može okarakterisati kao „mala“ škola. Međutim, obaveze propisane Zakonom i podzakonskim aktima koji uređuju kancelarijsko i arhivsko poslovanje na području Tuzlanskog kantona iste su i za „male“ i za „velike“ sisteme, čak su i potrebniji „velikim“ sistemima da bi oni mogli uopće fukncionisati u svakodnevnom radu sa korisnicima.

Ključni ograničavajući faktor koji direktno utječe na kvalitet rada administrativnog radnika, kao i na samu mogućnost dosljedne primjene propisanih normi, jesu prostorni kapaciteti ustanove, odnosno, prostor koji je rukovodilac ustanove obavezan obezbijediti za smještaj registraturne građe. Bez adekvatnog prostora može se samo improvizirati u sređivanju registraturne građe. Kvalitet prostora uveliko determinira stepen uređenosti registraturne građe neke ustanove. Primjena idealnih arhivističkih standarda u uslovima kada se arhivske prostorije nalaze u podrumima, kada količina postojeće registraturne građe uveliko prevazilazi kapacitet prostorije namijenjene za arhivu, te još bez odgovarajućih polica i registraturnih jedinica pakovanja, predstavlja logistički izazov koji prevazilazi samu edukaciju.

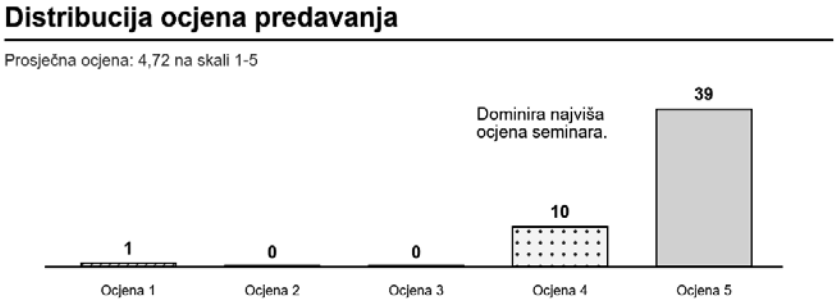

Prilog 2. *Procjena korisnosti modula seminara*.

Ukupna ocjena predavanja i očekivani utjecaj na vještine rada

Zbirni pokazatelji ankete demonstriraju apsolutni uspjeh seminara. Prosječna ocjena predavanja, mjerena na standardnoj Likertovoj skali[11] (1–5), iznosi izuzetno visokih 4,72. Distribucija ocjena pokazuje da je 39 ispitanika dalo ocjenu 5 (odličan), 10 ispitanika ocjenu 4 (vrlo dobar), dok su ocjene 2 i 3 izostale. Zabilježena je samo jedna ocjena 1 (nedovoljan), što se u kontekstu ostalih odgovora može tumačiti kao izuzetak.

Kada je u pitanju direktan utjecaj na svakodnevne vještine radnika, nijedan ispitanik nije odgovorio da seminar neće utjecati na njihov rad. Čak 72% (36 ispitanika) smatra da će usvojena znanja znatno unaprijediti njihove vještine, dok 28% (14 ispitanika) smatra da će utjecaj biti djelimičan. Ovo se direktno oslikava u jednom od komentara: „Stručni seminar mi je omogućio da dodatno unaprijedim svoje znanje i upoznam se s određenim preporukama i novim pristupima u radu. Stečena saznanja doprinijet će još kvalitetnijem i efikasnijem vođenju evidencija te dosljednijoj primjeni propisa (...)".

Prilog 3. *Distribucija ocjena predavanja na skali 1-5.*

Analiza samoprijavljenih grešaka u poslovanju

Najneposredniji, a ujedno i najalarmantniji podaci dobijeni ovom anketom jesu oni koji se odnose na učestalost grešaka koje administrativni radnici prave u svom redovnom radu. Zahvaljujući anonimnosti upitnika, ispitanici su iskreno izvijestili o vlastitim propustima, čime je detektovan stvarni obim problema na terenu.

[11] "Likertova skala koristi se za mjerenje stavova koji mogu biti pozitivni ili negativni prema objektu stava. Sastoji se od tvrdnji, a svaku tvrdnju prati najčešće pet mogućih odgovora. Odgovorima se izražava stupanj slaganja, odnosno neslaganja sa stavom izraženim u tvrdnji." *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013-2026. (Pristup: 25.6.2026).

Kod evidentiranja u djelovodni protokol samo 3 ispitanika (6%) je izjavilo da nikada ne pravi greške. S druge strane, zapanjujućih 94% ispitanika priznaje da pravi greške – od čega 70% „ponekad“, a čak 24% (skoro svaki četvrti radnik) „redovno“.

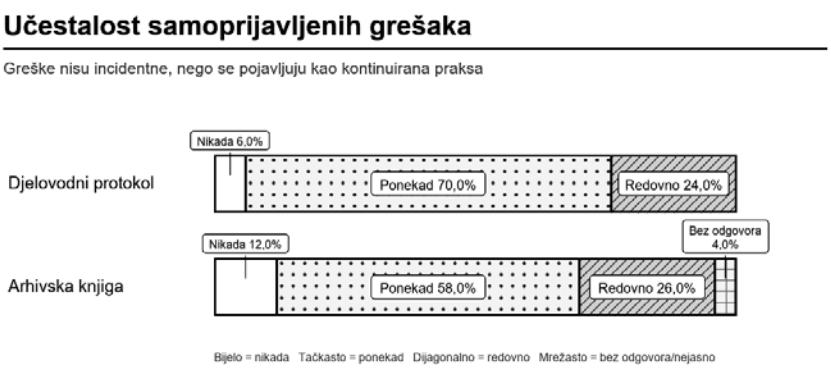
Slična je situacija i sa arhivskom knjigom, gdje samo 12% radnika nikada ne griješi. Preostalih 84% ispitanika griješi (58% ponekad, 26% redovno). Kao što je jedan od ispitanika ilustrirao: „Arhivske knjige postoje decenijama u školama. U nekima je to dobro uređeno, problem što u nekim školama nema bilješki u arhivskoj knjizi i u arhivi. Uglavnom, većina arhivske građe se nalazi u arhivi ali nije obilježeno gdje se nalazi.“ Ovaj citat je paradigma stanja u školstvu. Bez adekvatnog mentorskog uvođenja u posao, bez položenog arhivarskog ispita (što je slučaj kod blizu 50% ispitanika) i bez stručnih seminara, radnik je prepušten improvizaciji. Upravo u toj improvizaciji leži uzrok statistici po kojoj preko 80% radnika griješi pri evidentiranju registraturne građe u arhivsku knjigu. [12]

Najzanimljiviji analitički uvid dobijen je ukrštanjem podataka o posjedovanju stručnog ispita i pravljenju grešaka. Analiza je pokazala da apsolutno svi ispitanici (100%) koji nemaju položen stručni ispit prave greške u vođenju protokola. S druge strane, kod radnika sa položenim stručnim ispitom procenat onih koji griješe iznosi 88,5%. Ovaj nalaz je od značaja za struku jer dokazuje dvoje: prvo, stručni arhivarski ispit smanjuje učestalost grešaka i pozitivno utječe na rad; drugo, sâm ispit nije dovoljan. Ispit se polaže usmeno, fokusiran je na poznavanje teorije i pravnih akata, dok je svakodnevni rad podložan brojnim specifičnostima prakse koje se zaboravljaju ili pogrešno interpretiraju bez kontinuirane edukacije (što potvrđuje podatak o 83,7% radnika

[12] JU Arhiv TK provodi stručni nadzor nad kancelarijskim i arhivskim poslovanjem za ukupno 885 registratura na području Tuzlanskog kantona. Od 2018. godine na tim poslovima radi jedan zaposlenik JU Arhiv TK. Vrlo je teško, da ne napišemo nemoguće, jednom godišnje obići sve odgojno-obrazovne ustanove Tuzlanskog kantona (njih 131). Rad na terenu pokazao je da često arhivske knjige nemaju svoju funkciju u arhivama jer nisu ispravno i propisno u nju evidentirani podaci o registraturnoj građi. Da bi mogao na što lakši i praktičniji način pratiti stepen uređenosti registraturne građe registratura svih vrsta na području TK, JU Arhiv TK je od 2020. godine progresivnije krenuo u kontrolu ispravnosti dostavljenih fotokopija arhivskih knjiga, odnosno akcenat se stavio na pisanje primjedbi na dostavljene fotokopije arhivskih knjiga. Na taj način može se doprijeti sa potrebnim stručnim informacijama do većeg broja registratura iako se fizički (obaviti stručni nadzor) ne može stići do njih. Prilikom pisanja primjedbe na dostavljenu fotokopiju arhivske knjige vrši se uvid u dosije registrature: utvrdi se da li registratura ima potrebne normativne akte (*Lista kategorija registraturne građe sa rokovima čuvanja, Pravilnik o kancelarijskom poslovanju*), te radi li redovno godišnje izlučivanje bezvrijedne registraturne građe. Ovakav pristup inicira cjelokupan proces sređivanja građe kod stvaraoca, pokreće stručnu korespondenciju i savjetodavni rad, što u konačnici dovodi do primarnog cilja: sistemski uređene registraturne građe. Veća kontrola pravilnosti upisa (kako provjera u Arhivu, tako i provjera i u registraturi) dala je željene rezultate, na način da je arhivare podstakla na veću odgovornost u provođenju obaveza propisnog evidentiranja u arhivsku knjigu, te na taj način doprinijela postizanju boljih sveukupnih rezultata u registraturnoj uređenosti arhiva.

bez ikakve ranije edukacije). Da li je ispit suviše teoretski? Arhivistika, posebno u svojoj registraturnoj fazi, predstavlja izrazito praktičan zanat.

Svijetla tačka ove analize leži u optimizmu učesnika: 96% ispitanika vjeruje da će primjena znanja stečenih na ovom seminaru rezultirati smanjenjem grešaka (84% je u to sigurno, a 12% očekuje djelimično smanjenje). Jedna od ispitanica je iskreno navela: „Ne smatram da sam u dosadašnjem radu pravila značajne greške. Međutim, stručni seminar mi je pružio dodatna pojašnjenja, nove informacije i korisne smjernice koje ću primjenjivati u daljnjem radu."

Prilog 4. *Učestalost samoprijavljenih grešaka (djelovodni protokol i arhivska knjiga).*

Prijedlozi za buduća stručna usavršavanja

Da je ovaj seminar probudio interes za struku dokazuje podatak da 70% učesnika želi dodatne, napredne edukativne sadržaje (42% načelno, a 28% sa već formiranim specifičnim prijedlozima tema). Samo 30% ispitanika smatra da im nove teme nisu potrebne.

Kada se analiziraju predložene teme (rangirane po broju spominjanja u otvorenim odgovorima), jasno se ocrtavaju dva glavna pravca u kojima se škole trenutno bore s izazovima:

- „Izlučivanje registraturne građe kojoj je istekao rok čuvanja" ubjedljivo je najtraženija tema (4 spominjanja), a u suštini je identična temi „Rješavanje zastarjele dokumentacije" (2 spominjanja) i povezana sa prijedlogom „Lista kategorija građe s rokovima čuvanja" (1 spominjanje).
- „Digitalno/elektronsko arhiviranje" je druga često spomenuta tema (3 spominjanja). Prelaskom na e-Dnevnike, elektronske matične knjige (EMIS sistem) i digitalnu komunikaciju sa nadležnim ministarstvima elektonsko upravljanje dokumentima se stavlja u fokus.

Ostale predložene teme uključuju vođenje pomoćnih knjiga evidencije, pravilno pisanje u arhivsku knjigu, detaljnije objašnjenje protokola, te primjenu procedura u javnim nabavkama. Sinergija ovih potreba rezultirala je najsnažnijim mogućim odgovorom na jedno od anketnih pitanja: 98% ispitanika (49 od 50) apsolutno podržava ideju da se ovakve edukacije održavaju redovno, na godišnjem nivou.

Prijedlozi za unapređenje

Na temelju provedene analize i diskusije, moguće je izvesti sljedeće zaključke:

- Seminar Pedagoškog zavoda TK u saradnji sa Arhivom TK iz maja 2026. godine ostvario je izuzetan uspjeh i polučio iznimno visoko zadovoljstvo učesnika.
- Evidentiranje akata praćeno je sistemskim greškama (preko 84% ispitanika griješi u radu), što ukazuje na hroničan problem u praksi škola.
- Postoji nedostatak postojanja ranijih stručnih edukacija, a stručni arhivarski ispit sam po sebi nije dovoljan garant preciznog poslovanja bez kontinuirane obuke u praksi.
- Administrativni radnici su jako zainteresirani za edukacijom o procesu izlučivanja bezvrijedne građe i načinima prebacivanja na elektronsko vođenje evidencija.

U svrhu strateškog unapređenja rada, nadležnim institucijama (Ministarstvu obrazovanja i nauke TK, te Arhivu Tuzlanskog kantona) predlažu se sljedeće smjernice i preporuke:

- Uspostavljanje redovnih godišnjih obuka: prema zahtjevu 98% ispitanika, ovi stručni seminari moraju prerasti u sistemsku, obaveznu godišnju praksu, uvrštenu u godišnji kalendar stručnog usavršavanja nenastavnih radnika.
- Insistiranje na stručnom ispitu: potrebno je pojačati inspekcijski nadzor i potaknuti uprave škola da u najkraćem roku osiguraju polaganje stručnog arhivarskog ispita za onih 46,9% administrativnih radnika koji ga trenutno nemaju.
- Ograničiti rad administrativnih radnika na rad u dvije škole, da akcenat stavi na kvalitet njihovog rada i istinsku posvećenost poslovima za koje su zaduženi, a ne samo formalnom prisustvu i svakodnevnoj improvizaciji.
- Kreiranje standardizovanih priručnika: Arhiv TK trebao bi, uz podršku Ministarstva, kreirati vizuelne, praktične „korak po korak“ priručnike (ili infografike) koji će radnicima služiti kao podsjetnik za rješavanje

problema neurednih, naslijeđenih arhiva i adekvatno evidentiranje specifičnih vrsta akata.

- Fokusiranje budućih edukacija na izlučivanje i digitalizaciju: sljedeći ciklus seminara mora biti organiziran u obliku praktičnih radionica posvećenih proceduri predlaganja građe za uništenje i pripremi škola za softverska rješenja digitalnog arhiva.

Prilog 5. *Ilustracija preporučenih mjera za poboljšanje rada u arhivama školskih ustanova Tuzlanskog kantona.*

Implementacija ovih preporuka ne samo da bi rasteretila školske administrativne radnike i smanjila greške, već bi dugoročno osigurala pravnu i historijsku zaštitu arhivske građe odgojno-obrazovnog sistema Tuzlanskog kantona.

Zaključak

Rezultati istraživanja provedenog na uzorku od 50 administrativnih radnika u odgojno-obrazovnim ustanovama Tuzlanskog kantona otkrivaju kompleksnu sliku kancelarijskog i arhivskog poslovanja koja balansira između neznanja uvjetovanog nedostatkom obuka i snažne volje za usavršavanjem. Navedeno istraživanje pokazalo je izuzetno visoko zadovoljstvo edukacijom (prosječna ocjena 4,72). Ipak, anketa je razotkrila duboke sistemske probleme: 83,7% ispitanika ranije nije pohađalo ovakve edukacije, a 46,9% nema položen stručni arhivarski ispit. Kao posljedica toga, ogromna većina prijavljuje redovne greške u radu: 94% u djelovodnom protokolu i 84% u arhivskoj knjizi. Utvrđeno je da stručni ispit umanjuje, ali ne eliminira greške, čime se dokazuje nužnost praktičnog učenja. Učesnici su najviše ocijenili pojašnjenja o vođenju protokola (100%), dok su kao najveće buduće potrebe istakli izlučivanje registraturne građe kojoj je istekao rok čuvanja i digitalno arhiviranje. Skoro apsolutna većina (98%) zahtijeva uvođenje obaveznog godišnjeg usavršavanja. Zaključuje se da stručni

arhivarski ispiti nisu dovoljni, te se preporučuje uspostava redovnih godišnjih seminara kao i izrada standardizovanih praktičnih priručnika.

Summary

Office and archival operations in schools face significant operational challenges. A survey conducted among 50 administrative workers following a professional seminar by the Archive of Tuzla Canton in May 2026 demonstrated exceptionally high satisfaction with the training (average rating 4.72). However, the survey revealed deep systemic issues: 83.7% of respondents had never attended such training before, and 46.9% lack the professional archival exam. Consequently, a vast majority reported making regular errors—94% in the protocol book and 84% in the archive book. The study found that while the professional exam reduces mistakes, it does not eliminate them, proving the necessity of practical, hands-on learning. Participants highly rated explanations regarding the protocol (100% usefulness), while highlighting the appraisal of obsolete records and digital archiving as top future priorities. An overwhelming majority (98%) demanded the introduction of mandatory annual training. The paper concludes that one-time exams are insufficient for complex daily operations. It strongly recommends establishing regular annual seminars, creating standardized practical manuals for organizing messy „inherited" archives, and systematically preparing educational institutions for the transition to electronic document archiving systems.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Ankete/Polls:

1. Hasukić Alma, *Anketa:* https://arhivtk.ba/alma.html

Službene novine/Official Gazettes:

1. *Pravilnik o kancelarijskom poslovanju u Federaciji Bosne i Hercegovine*, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 96/19, 91/23.
2. *Pravilnik o odabiranju arhivke građe i izlučivanju bezvrijednog registraturnog materijala*, „Službene novine Tuzlanskog kantona", br. 16/09.
3. *Uputstvo o primopredaji arhivske građe između imalaca i stvaralaca arhivske građe i nadležnog arhiva* „Službene novine Tuzlanskog kantona", br. 9/02.
4. *Uredba o organizovanju i načinu vršenja arhivskih poslova u pravnim licima u Federaciji Bosne i Hercegovine*, „Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", br. 12/03.
5. *Zakon o arhivskoj djelatnosti Tuzlanskog kantona*, „Službene novine Tuzlanskog kantona" br. 15/00, 2/02, 13/11, 11/21.

Knjige/Books:

1. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013-2026.
2. Mačkić Zoran S, *Kancelarijsko i arhivsko poslovanje, Priručnik za neupućene ili podsjetnik za upućene*, Sedmo izmjenjeno i dopunjeno izdanje, Banja Luka 2016.

Članci/Articles:

1. Hasukić Alma, Analiza uređenosti registraturne građe ustanova obrazovanja na području Tuzlanskog kantona, *Arhivska praksa*, br. 20, Tuzla 2017, 99-115.
2. Zulić Omer, Uticaj tranzicijskih procesa na stanje registraturne građe u školstvu na prostoru Tuzlanskog kantona, *Arhivska praksa* br. 7, Tuzla 2004, 49-55.

Internet:

1. https://www.youtube.com/watch?v=aelKlnGIL78.

.

Danijela MILOVAC
Državni arhiv u Zagrebu, Hrvatska
danijela.milovac@daz.hr

1.02 ***Pregledni naučni rad/Review scientific article***
UDK/UDC: 930.25-051:316.64

Primljeno/Received: 20. 04. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 02. 07. 2026.

PERCEPCIJA ARHIVSKIH KADROVA U DRUŠTVU

Apstrakt: *Rad analizira način na koji su arhivski stručnjaci prepoznati, razumljivi i vrednovani u suvremenom društvenom kontekstu, polazeći od pretpostavke da postoji značajan jaz između stvarne složenosti njihove profesionalne uloge i razine njihove javne prepoznatljivosti. Polazište rada čini povijesni razvoj arhivske profesije – od tradicionalne uloge čuvara pisane baštine do suvremenih upravitelja informacijama – pri čemu se razmatraju promjene profesionalnog identiteta arhivista pod utjecajem digitalizacije, informacijskih tehnologija i transformacije javnoga sektora. Posebna pozornost posvećena je percepciji arhivskih kadrova među različitim društvenim skupinama, uključujući korisnike arhiva, donositelje odluka, medije i širu javnost. Analiziraju se stereotipi o arhivistima, vidljivost njihove stručne uloge te razina razumijevanja složenosti poslova koji obuhvaćaju vrednovanje, zaštitu, obradu, digitalizaciju i osiguravanje dugoročne dostupnosti arhivskoga gradiva. Istraživanje se temelji na kombinaciji analize relevantne stručne literature, anketnog upitnika i kvalitativnih intervjua provedenih s arhivskim djelatnicima, korisnicima arhiva i predstavnicima šire javnosti. Rezultati pokazuju da, unatoč općenito pozitivnom odnosu prema arhivskim ustanovama i njihovim uslugama, javnost još uvijek nedovoljno poznaje stvarni opseg stručnih kompetencija arhivista te njihovu ulogu u upravljanju dokumentarnom baštinom i digitalnim informacijama. Uočena je potreba za snažnijom javnom promocijom profesije, kontinuiranom stručnom edukacijom, aktivnijom komunikacijom putem digitalnih platformi te intenzivnijom suradnjom s obrazovnim ustanovama i donositeljima odluka. Rad zaključuje da unapređenje percepcije arhivskih kadrova nije samo pitanje profesionalnog ugleda, nego i važan preduvjet za učinkovito očuvanje kulturne baštine, jačanje institucionalne transparentnosti te razvoj suvremenih arhivskih ustanova u uvjetima ubrzane digitalne transformacije.*

Ključne riječi: *Arhivisti, percepcija profesije, digitalizacija, arhivska baština, profesionalni identitet, javna vidljivost, informacijska pismenost.*

PERCEPTION OF ARCHIVAL PERSONNEL IN SOCIETY

Abstract: *This paper examines the perception of archival professionals in contemporary society, focusing on the discrepancy between the actual scope of their professional competencies and their recognition by the public. Starting from the historical development of the archival profession, from its traditional role as the custodian of documentary heritage to its contemporary function in information management, the paper analyzes how digital transformation, technological innovation, and changes in public administration have reshaped the professional identity of archivists. Particular attention is devoted to the ways in which archival personnel are perceived by different social groups, including archive users, decision-makers, the media, and the general public. The study explores common stereotypes associated with archivists, the visibility of their professional role, and the extent to which the complexity of archival work—including appraisal, preservation, processing, digitization, records management, and ensuring long-term accessibility of archival records—is understood outside the profession. The research combines an analysis of relevant scholarly literature with empirical data obtained through questionnaires and qualitative interviews conducted among archivists, archive users, and representatives of the general public. The findings reveal a significant gap between positive attitudes toward archival services and a limited understanding of the professional expertise required for archival work. They also indicate that archivists remain insufficiently recognized as information professionals despite their increasingly important role in digital preservation, institutional transparency, and the management of documentary heritage. The paper argues that strengthening the public image of the profession requires continuous professional education, proactive communication through digital platforms, closer cooperation with educational institutions, and greater participation in public policy initiatives. Improving the perception of archival personnel is presented not only as a matter of professional recognition but also as an essential prerequisite for the effective preservation of cultural heritage, the promotion of public trust, and the sustainable development of archival institutions in the digital age.*

Key words*: Archivists, perception of profession, digitization, archival heritage, professional identity, public visibility, information literacy*.

Uvod

Arhivska profesija jedna je od najstarijih intelektualnih djelatnosti u povijesti civilizacije. Arhivisti su kroz stoljeća bili čuvari dokumenata koji svjedoče o životu zajednica, institucija i pojedinaca. Unatoč toj dugoj tradiciji, percepcija ove profesije u suvremenom društvu ostaje nedovoljno istražena i

često neprecizna. Dok se bibliotekari i muzealci relativno jasno prepoznaju u javnoj svijesti, arhivisti ostaju gotovo nevidljivi – ili su reducirani na stereotipnu sliku "čuvara prašnjavih spisa" zatočenih u mračnim depozitima.

Ovaj rad polazi od pretpostavke da postoji značajan jaz između stvarnih kompetencija i uloge arhivista u suvremenom društvu te njihove javne prepoznatljivosti. Taj jaz nije samo problem profesionalnog prestiža – on ima ozbiljne implikacije na dostupnost arhivskoga gradiva, transparentnost javnih institucija i učinkovitost upravljanja dokumentarnom baštinom.[1]

Istraživanje se temelji na analizi dostupne stručne literature, rezultatima upitnika provedenih s korisnicima arhiva te kvalitativnim intervjuima s arhivskim stručnjacima. Cilj je rasvijetliti načine na koje različite društvene skupine razumiju (ili ne razumiju) arhivsku profesiju, te ponuditi smjernice za poboljšanje njezine vidljivosti i prepoznatljivosti.

Povijesni razvoj arhivske profesije i promjene u profesionalnom identitetu

Arhivistika kao disciplina razvijala se paralelno s razvojem pismenosti i državne administracije. Od drevnih riznica glinenih pločica do suvremenih digitalnih repozitorija, osnovna zadaća arhivista – čuvanje i osiguravanje dostupnosti zapisa – ostala je nepromijenjenom u srži, ali su se oblici njezina ostvarivanja radikalno transformirali.[2]

U 19. i prvoj polovici 20. stoljeća prevladavao je model arhivista kao stručnjaka humanista – povjesničara koji skrbi o pisanoj ostavštini nacije ili države. Arhivi su bili shvaćeni primarno kao kulturne institucije, a njihova je uloga bila memorijalna i istraživačka. S razvojem moderne uprave, osobito u drugoj polovici 20. stoljeća, profesionalni identitet arhivista počeo se transformirati. Sve veći naglasak stavlja se na upravljanje dokumentacijom u tijeku njezina životnog ciklusa, a ne samo na njezino krajnje čuvanje.

Digitalizacija je donijela korjenite promjene u načinu na koji se arhivska djelatnost obavlja i razumije.[3] Arhivisti su danas istovremeno informacijski stručnjaci, tehnolozi, konzervatori i komunikatori. Ova multidimenzionalnost uloge, međutim, nije uvijek jasna, niti široj javnosti, niti donosiocima odluka unutar institucija.

[1] Za pregled razvoja arhivske profesije vidjeti: Vlatka Lemić, *Arhivi i digitalno doba*, Zagreb 2019. (dalje: V. Lemić, *Arhivi i digitalno doba*).
[2] Usp. Luciana Duranti, *Diplomatics: New Uses for an Old Science*, Lanham 1998, 45.
[3] Izet Šabotić, Hibridno arhiviranje i korisnička funkcija arhivske građe, *Arhivski zapisi*, god. XXI/2014, br. 1, Državni arhiv Crne Gore, Cetinje 2015, 119. (dalje: I. Šabotić, *Hibridno arhiviranje*).

Percepcija arhivskih kadrova u različitim društvenim skupinama

Korisnici arhiva

Istraživanja provedena u okviru ovoga rada pokazuju da korisnici arhiva – povjesničari, pravnici, genealozi i studenti – imaju uglavnom pozitivnu sliku o arhivistima, ali ograničenu na funkciju pružanja usluga. Korisnici prepoznaju stručnjaka koji im pomaže u pronalaženju gradiva, ali rijetko razumiju kompleksnost poslova koji su mu prethodili: arhivistički opis, vrednovanje, akviziciju, zaštitu i digitalizaciju.[4]

Karakteristično je da korisnici često ne razlikuju arhiviste od administrativnog osoblja. Ova konfuzija upućuje na potrebu za jasnijim komuniciranjem stručnih kompetencija arhivista prema korisničkoj zajednici, primjerice kroz edukativne programe pri posjetima arhivu ili putem digitalnih platformi. Pritom valja razlikovati pozitivan stav prema usluzi od razumijevanja stručne uloge: kako se podrobnije pokazuje u poglavlju 5., riječ je o dvjema različitim dimenzijama percepcije koje međusobno nisu proturječne.

Donosioci odluka i šira javnost

Posebno zabrinjavajuća jest percepcija arhivista od strane donosioca odluka – rukovoditelja institucija, zakonodavaca i financijera. Analiza dostupnih podataka pokazuje da su arhivske institucije u mnogim zemljama suočene s nedovoljnim proračunskim sredstvima, što je dijelom posljedica nedovoljnog razumijevanja njihove strateške važnosti.[5]

Šira javnost ima još manji uvid u djelatnost arhiva. Ako nisu korisnici arhiva, građani rijetko imaju bilo kakvu interakciju s ovom profesijom. Medijska pokrivenost arhivske djelatnosti uglavnom se svodi na senzacionalističke priče o otkrićima u arhivima ili na krizne situacije poput požara ili poplava kojima je ugroženo gradivo. Sustavna, proaktivna komunikacija o svakodnevnom radu arhivista gotovo je odsutna iz medijskog prostora.

Stereotipi i vidljivost arhivske profesije

Stereotipi o arhivistima duboko su ukorijenjeni u kulturnoj percepciji. Dominantna slika arhiviste kao introvertiranog, "prašnjavog" čuvara starih spisa,

[4] Hrvoje Stančić, Arian Rajh, Integracija digitaliziranog i digitalnog gradiva u jedinstveni arhiv elektroničkih zapisa, *12. seminar „Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture"*, Zbornik radova, Zagreb 2009, 85-88. (dalje: H. Stančić, A. Rajh, *Integracija digitaliziranog i digitalnog gradiva*).

[5] Usp. Terry Cook, The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape, *The American Archivist*, vol. 74, br. 2, 2011, 600-632.

koji radi u izoliranom prostoru bez doticaja s vanjskim svijetom, direktno proturječi stvarnosti suvremene profesije.[6]

U kvalitativnim intervjuima provedenim za potrebe ovoga rada, gotovo svi ispitani arhivisti izvijestili su o susretu s tim stereotipima – kako u privatnim razgovorima, tako i u profesionalnim kontekstima. Mnogi su naveli da objašnjenje svoje profesije prati reakcija iznenađenja sugovornika koji nisu očekivali da je posao arhiviste toliko tehnički i intelektualno zahtjevan.

Suprotno stereotipima, suvremeni arhivisti rade s naprednim softverom za upravljanje dokumentima, razvijaju sustave za digitalnu pohranu i zaštitu, upravljaju projektima digitalizacije te komuniciraju s raznolikom korisničkom zajednicom.[7] Vidljivost ovih kompetencija u javnom diskursu ostaje, međutim, marginalna.

Digitalizacija i nova uloga arhivista

Digitalizacija arhivskoga gradiva jedan je od najznačajnijih suvremenih procesa u arhivskoj djelatnosti. Ona istovremeno povećava dostupnost gradiva korisnicima diljem svijeta i postavlja nove, visoko specijalizirane zahtjeve pred arhiviste.[8]

Arhivisti koji upravljaju projektima digitalizacije moraju poznavati standarde metapodataka (Dublin Core, EAD, PREMIS), softverska rješenja za pohranu i pristup, pitanja autorskih prava u digitalnom okruženju, te strategije dugoročne digitalne pohrane. Ovo znanje daleko nadilazi predodžbu o arhivistu kao o "pisaču kataloških kartica", no ostaje uglavnom neprepoznato od strane javnosti.[9]

Paradoks digitalizacije jest da, dok povećava pristup arhivskim fondovima, istovremeno može smanjiti fizičku vidljivost arhivista: korisnici pristupaju gradivima online, bez posjeta arhivima i bez direktnog kontakta s arhivistima. Ovo zahtijeva novi pristup komunikaciji profesije s javnošću – putem digitalnih kanala, društvenih mreža i edukativnih platformi.[10]

[6] Vidjeti: Joan M. Schwartz, Terry Cook, Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory, *Archival Science*, vol. 2, 2002, 1-19.
[7] Usp. V. Lemić, *Arhivi i digitalno doba*, 78.
[8] *Isto*, 92.
[9] Usp. I. Šabotić, *Hibridno arhiviranje*, 122.
[10] Usp. H. Stančić, A. Rajh, *Integracija digitaliziranog i digitalnog gradiva*, 87.

Metodologija i rezultati istraživanja

Uzorak, metoda i postupak

Istraživanje za ovaj rad provedeno je kombinacijom triju pristupa: analizom odabrane stručne literature iz područja arhivistike i informacijskih znanosti, anketnim upitnikom distribuiranim korisnicima i zaposlenima u arhivima te dubinskim intervjuima s arhivskim stručnjacima i donosiocima odluka. Empirijski je dio proveden u razdoblju od ožujka do svibnja 2026. godine.

Anketni upitnik ispunilo je ukupno 148 ispitanika, razvrstanih u tri analitičke skupine: (1) korisnici arhivskih usluga (n = 71), (2) opća javnost izvan struke, odnosno ispitanici koji nisu korisnici arhiva (n = 52) te (3) arhivski djelatnici (n = 25). Skupine (1) i (2) zajedno čine ispitanike izvan arhivske struke (n = 123), na koje se odnose objedinjeni pokazatelji navedeni u nastavku. Po dobnoj strukturi 27% ispitanika bilo je mlađe od 30 godina, 49% u dobi između 30 i 49 godina te 24% starije od 50 godina. Prema stupnju obrazovanja prevladavali su ispitanici s višom i visokom stručnom spremom (61%), dok je 22% imalo srednju stručnu spremu, a 17 % poslijediplomski stupanj. Među korisnicima arhiva, prema profesionalnoj pripadnosti, bili su zastupljeni povjesničari, pravnici, genealozi te studenti društvenih i humanističkih usmjerenja.

Pod pojmom arhivskih stručnjaka u ovome se radu razumijevaju arhivisti i viši arhivisti koji u svome radu težišno obavljaju poslove neposredno povezane s korisnicima (referentne i čitaoničke usluge) te voditelji ustrojstvenih jedinica u arhivima. Kako bi se izbjeglo oslanjanje na iskustvo jedne ustanove, ispitanici iz ove skupine prikupljeni su iz pet arhivskih ustanova različite teritorijalne nadležnosti. Pod donosiocima odluka razumijevaju se ravnatelji ustanova, predstavnici osnivača i tijela nadležnih za financiranje te članovi upravnih i stručnih vijeća, dakle akteri koji izravno utječu na proračunske i kadrovske odluke arhiva.

Anketni upitnik sadržavao je 14 pitanja zatvorenoga tipa, organiziranih u tri tematske cjeline: (a) poznavanje i prepoznavanje arhivske profesije, (b) percipirani zadatci i kompetencije arhivista te (c) povjerenje u arhivske institucije i zadovoljstvo uslugama. Pitanja su kombinirala dihotomne odgovore (da/ne), odgovore s višestrukim izborom i ljestvice Likertova tipa (1–5). Polustrukturirani intervjui provedeni su s 12 arhivskih stručnjaka i 6 donosioca odluka.

Rezultati anketnog upitnika

Rezultati upitnika pokazuju izražen nesklad između općenito pozitivnoga stava prema arhivskoj usluzi i razmjerno niske razine razumijevanja stručne uloge arhivista. Promatrano na razini svih ispitanika izvan struke (n = 123), tek 34% njih moglo je jasno opisati čime se arhivist bavi, dok je 61% posao

arhiviste opisalo isključivo kao "čuvanje starih dokumenata", zanemarujući ostale dimenzije profesije.[11] Detaljni pokazatelji po skupinama prikazani su u *Tabeli 1.*

Tvrdnja / pitanje	Korisnici arhiva (n = 71)	Opća javnost izvan struke (n = 52)
Mogu jasno opisati čime se arhivist bavi (udio "da")	41%	25%
Razlikujem arhivista od administrativnog/uredskog osoblja (udio "da")	38%	19%
Posao arhiviste opisujem isključivo kao "čuvanje starih dokumenata"	54%	71%
Posao arhiviste zahtijeva specijalizirano visokoškolsko obrazovanje (slažem se)	66%	44%
Arhiviste povezujem s digitalnim i informatičkim kompetencijama (udio "da")	31%	17%
Prosječno zadovoljstvo arhivskom uslugom (ljestvica 1–5)	4,3	– (ne primjenjuje se)
Prosječno povjerenje u arhivske institucije (ljestvica 1–5)	4,1	3,4

Tablica 1. *Odabrani rezultati anketnog upitnika prema skupinama ispitanika.* Izvor: *vlastito anketno istraživanje (n = 123 ispitanika izvan struke).*

Naizgled proturječan nalaz – da korisnici istodobno iskazuju pozitivan stav prema arhivistima i slabo razlikuju njihovu stručnu ulogu – razrješava se razlikovanjem dviju različitih dimenzija percepcije. Pozitivan stav odnosi se na zadovoljstvo neposrednom uslugom i povjerenje u instituciju (prosječne ocjene 4,3 odnosno 4,1 među korisnicima), dok se nisko razumijevanje odnosi na poznavanje opsega stručnih poslova. Drugim riječima, korisnici visoko vrednuju pomoć koju dobivaju, ali tu pomoć ne povezuju nužno s arhivistom kao nositeljem specijaliziranih kompetencija: tek 38% korisnika pouzdano razlikuje arhivista od administrativnoga osoblja, a samo 31% povezuje arhiviste s digitalnim i informatičkim kompetencijama. Pozitivan afektivni stav i niska

[11] Izvor: *Vlastito anketno istraživanje provedeno za potrebe ovoga rada, podaci su prikazani u Tablici 1.*

prepoznatljivost stručne uloge time nisu u koliziji, nego opisuju dva odvojena sloja percepcije.

Kod ispitanika iz opće javnosti taj je nesklad još izraženiji: razina prepoznavanja stručne uloge dodatno opada (samo 25% može jasno opisati posao arhivista), a povjerenje u institucije niže je nego kod korisnika (prosječna ocjena 3,4). Budući da ispitanici iz ove skupine u pravilu nisu korisnici arhiva, ocjena zadovoljstva uslugom za njih se ne primjenjuje.

Rezultati intervjua: arhivski djelatnici i donosioci odluka

Anketni nalazi među arhivskim djelatnicima (n = 25) pokazuju snažan osjećaj nedovoljne prepoznatosti: 80 % ispitanih arhivista (20 od 25) smatra da njihova stručna uloga nije dovoljno prepoznata unutar vlastite ustanove, a 72% ocjenjuje da je javna vidljivost profesije niska. Dubinski intervjui s 12 arhivskih stručnjaka iz pet ustanova potvrdili su te nalaze: gotovo svi sugovornici opisali su iskustvo poistovjećivanja s administrativnim osobljem te izostanak sustavne komunikacije o stručnim poslovima prema javnosti.

Intervjui sa šest donosioca odluka, dopunjeni uvidom u dostupne podatke o proračunskim sredstvima ustanova, pokazali su da se arhivska djelatnost u njihovim prioritetima redovito smješta iza srodnih baštinskih ustanova, knjižnica i muzeja. Pet od šest sugovornika nije moglo precizno navesti razliku između poslova arhivista i poslova uredskoga/administrativnog osoblja, što izravno potvrđuje da problem prepoznatljivosti nije ograničen na širu javnost, nego seže i u razinu na kojoj se odlučuje o resursima.

Usporedba s ranijim istraživanjima i analizama

Dobiveni nalazi u znatnoj se mjeri podudaraju s rezultatima i tezama ranijih istraživanja. Niska prepoznatljivost stručne uloge arhivista, utvrđena u ovome istraživanju, u skladu je s razmatranjem Terryja Cooka o promjenjivu i u javnosti nedovoljno jasno definiranu identitetu arhivske struke u razdoblju njezine transformacije.[12] Slično tomu, podcjenjivanje arhiva na razini donosioca odluka potvrđuje argument Schwartz i Cooka o društvenoj moći arhiva koja ostaje slabo prepoznata u javnome i institucionalnom diskursu.[13]

Nalaz da tek manjina ispitanika povezuje arhiviste s digitalnim i informatičkim kompetencijama izravno korespondira s tezom Vlatke Lemić o tome da se preobrazba arhivske uloge u digitalno doba odvija brže od njezina javnoga prepoznavanja.[14] Razlikovanje između zadovoljstva uslugom i razumijevanja korisničke funkcije arhiva nadovezuje se na razmatranja Izeta

[12] Usp. T. Cook, The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape, *The American Archivist*, vol. 74, br. 2, 2011, 600-632.
[13] Usp. J. M. Schwartz, T. Cook, Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory, *Archival Science*, vol. 2, 2002, 1-19.
[14] Usp. V. Lemić, *Arhivi i digitalno doba*, Zagreb 2019.

Šabotića o korisničkoj funkciji arhivske građe u hibridnome okruženju,[15] dok tehnička složenost poslova integracije digitaliziranoga i digitalnog gradiva, koju opisuju Stančić i Rajh, dodatno objašnjava jaz između stvarnih kompetencija i javne predodžbe.[16]

Naposljetku, intelektualna utemeljenost struke – koju u kontekstu znanstvenih osnova rada s dokumentima razrađuje Luciana Duranti – stoji u oštru kontrastu s reduktivnom slikom arhivista kao pukoga "čuvara spisa".[17] U odnosu na navedena istraživanja, specifičan doprinos ovoga rada jest empirijsko razdvajanje afektivne (zadovoljstvo i povjerenje) i kognitivne (razumijevanje stručne uloge) dimenzije percepcije, čime se objašnjava prividna proturječnost ranijih, uglavnom kvalitativnih nalaza.

Smjernice za unapređenje percepcije arhivske profesije

Na temelju provedene analize moguće je identificirati nekoliko ključnih smjerova djelovanja kojima bi se mogla poboljšati percepcija arhivskih kadrova u društvu:

Proaktivna komunikacija putem digitalnih kanala. Arhivske institucije trebaju aktivno koristiti društvene mreže, blogove i podkaste kako bi educirale javnost o svojem radu. Primjeri dobre prakse iz inozemstva pokazuju da angažirani online nastup značajno povećava vidljivost i razumijevanje arhivske djelatnosti.

Edukativni programi za korisnike i širu javnost. Radionice, izložbe, dani otvorenih vrata i suradnja s obrazovnim institucijama mogu doprinijeti podizanju razine poznavanja profesije među mlađim generacijama, ali i među profesionalcima koji koriste arhivske usluge u svome radu.[18]

Jačanje stručnih mreža i međunarodna suradnja. Sudjelovanje u međunarodnim mrežama, konferencijama i projektima podiže vidljivost arhivske profesije i pridonosi razmjeni dobrih praksi u komunikaciji s javnošću.

Zagovaranje u javnim politikama. Profesionalna udruženja arhivista moraju aktivnije sudjelovati u oblikovanju javnih politika koje se odnose na upravljanje dokumentacijom, digitalnu baštinu i transparentnost javnih institucija. Ovo ne samo da osigurava relevantne zakonodavne okvire, već i povećava prepoznatljivost profesije u javnom prostoru.

[15] Usp. I. Šabotić, *Hibridno arhiviranje*, 119-131.
[16] Usp. H. Stančić, A. Rajh, *Integracija digitaliziranog i digitalnog gradiva*, 85-88.
[17] Usp. L. Duranti, *Diplomatics: New Uses for an Old Science*, Lanham 1998.
[18] Usp. V. Lemić, *Arhivi i digitalno doba*, Zagreb 2019.

Zaključak

Percepcija arhivskih kadrova u suvremenom društvu obilježena je dubokim jazom između stvarne složenosti i važnosti profesije s jedne strane te njezine javne vidljivosti s druge. Arhivisti su prošli put od čuvara prašnjavih svitaka do ključnih aktera u upravljanju dokumentarnom baštinom i digitalnim pamćenjem zajednice, ali taj transformativni put još uvijek nije dovoljno prepoznat, ni unutar institucija, ni u široj javnoj sferi.

Rezultati provedenog istraživanja jasno pokazuju da unapređenje percepcije arhivske profesije nije luksuz, već nužnost. Bez adekvatnog javnog razumijevanja uloge arhivista, teško je osigurati potrebne resurse za zaštitu kulturne baštine, provedbu digitalizacijskih projekata i osiguranje institucionalne transparentnosti.

Arhivska profesija stoji pred izazovom vlastitoga redefiniranja u javnoj sferi. U eri informacijske preopterećenosti i digitalnih transformacija, arhivisti bi trebali biti prepoznati kao neophodni posrednici između prošlosti i budućnosti – čuvari kolektivnog pamćenja koji istovremeno vladaju najsuvremenijim alatima upravljanja informacijama. Ostvarivanje toga cilja zahtijeva sustavno zalaganje, proaktivnu komunikaciju i stratešku viziju profesionalnih udruženja i institucija.

Summary

The perception of archival professionals in contemporary society is marked by a deep gap between the actual complexity and importance of the profession on the one hand, and its public visibility on the other. Archivists have transitioned from being keepers of dusty scrolls to key players in managing documentary heritage and the digital memory of the community, but this transformative journey is still not sufficiently recognized, either within institutions or in the broader public sphere.

The results of the conducted research clearly show that improving the perception of the archival profession is not a luxury, but a necessity. Without adequate public understanding of the archivist's role, it is difficult to secure the necessary resources for protecting cultural heritage, implementing digitization projects, and ensuring institutional transparency.

The archival profession faces the challenge of redefining itself in the public sphere. In an era of information overload and digital transformation, archivists should be recognized as indispensable mediators between the past and the future – guardians of collective memory who simultaneously master state-of-the-art information management tools. Achieving this goal requires systematic effort, proactive communication, and a strategic vision from professional associations and institutions

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Knjige/Books:

1. Duranti Luciana, *Diplomatics: New Uses for an Old Science*, Lanham 1998.
2. Lemić Vlatka, *Arhivi i digitalno doba*, Zagreb 2019.

Članci/Articles:

1. Cook Terry, The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape, *The American Archivist*, vol. 74, br. 2, 2011, 600–632.
2. Schwartz Joan M, Cook Terry, Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory, *Archival Science*, vol. 2, 2002, 1-19.
3. Stančić Hrvoje, Rajh Arian, Integracija digitaliziranog i digitalnog gradiva u jedinstveni arhiv elektroničkih zapisa, *12. seminar „Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture"*, Zbornik radova, Zagreb 2009, 85-88.
4. Šabotić Izet, Hibridno arhiviranje i korisnička funkcija arhivske građe, *Arhivski zapisi*, god. XXI/2014, br. 1, Državni arhiv Crne Gore, Cetinje 2015, 119-131.

Mojca KOSI
Pokrajinski arhiv Maribor (Regional Archives Maribor), Slovenia
mojca.kosi@pokarh-mb.si

1.04 ***Professional article/Stručni rad***
UDC/UDK: 930.25-051:659.4:004.738.5]:37(497.4 Maribor)

Received/Primljeno: 17. 06. 2026.
Accepted/Prihvaćeno: 23. 07. 2026.

THE ARCHIVIST AS AN EDUCATOR AND INFLUENCER: BUILDING A DIGITAL RELATIONSHIP WITH THE PUBLIC THROUGH THE EXAMPLE OF THE REGIONAL ARCHIVES MARIBOR

Abstract: *The role of the archivist has been rapidly evolving in the 21st century. In addition to traditional professional tasks related to the preservation, arrangement, and provision of access to archival records, archivists increasingly act as knowledge mediators, communicators, and creators of digital content. Archives are no longer merely spaces for research intended for a limited circle of specialists; instead, they are becoming open institutions that actively present their work to the wider public. In this context, archival pedagogy is gaining increasing importance, as the use of modern communication channels contributes to greater visibility of archives and strengthens historical and cultural awareness.*

This paper examines the role of the archivist as an educator and influencer using the example of the Regional Archives Maribor. It analyses the ways in which the archive addresses different target groups, especially younger generations through its website, social media platforms, virtual exhibitions, and digital presentations of archival material. Particular attention is given to forms of digital storytelling, the presentation of interesting historical documents, and the engagement of the public in discovering archival heritage. Such content brings archives closer to users in a more accessible and contemporary way and challenges the traditional perception of archives as closed and difficult-to-access institutions.

Experiences from the Regional Archives Maribor demonstrate that archivists, through the thoughtful use of digital platforms, can significantly influence how archives are perceived in society. By taking on the role of interpreters of history and creators of content, archivists contribute to the dissemination of knowledge, the strengthening of public trust, and greater community engagement in understanding and using archival records. The paper

therefore opens a discussion on the new competencies required of archival professionals and highlights the importance of communication and pedagogical skills in the work of archivists in the contemporary digital environment.

Key words: *Archival pedagogy, social media, digital communication, archivists, public.*

ARHIVIST KAO EDUKATOR I INFLUENSER: IZGRADNJA DIGITALNOG ODNOSA S JAVNOŠĆU NA PRIMJERU POKRAJINSKOG ARHIVA MARIBOR

Apstrakt: *Uloga arhivista se ubrzano razvija u 21. stoljeću. Pored tradicionalnih stručnih zadataka vezanih za očuvanje, sređivanje i omogućavanje pristupa arhivskoj građi, arhivisti sve više djeluju kao posrednici u prijenosu znanja, komunikatori i kreatori digitalnog sadržaja. Arhivi više nisu samo istraživački prostori namijenjeni uskom krugu stručnjaka, umjesto toga, oni postaju otvorene institucije koje aktivno predstavljaju svoj rad široj javnosti. U tom kontekstu, arhivska pedagogija dobija sve veći značaj, jer upotreba savremenih komunikacijskih kanala doprinosi većoj vidljivosti arhiva i jača historijsku i kulturnu svijest.*

Ovaj rad istražuje ulogu arhivista kao edukatora i influensera na primjeru Pokrajinskog arhiva Maribor. U radu se analiziraju načini na koje se arhiv obraća različitim ciljnim grupama, posebno mlađim generacijama, putem svoje web stranice, društvenih mreža, virtuelnih izložbi i digitalnih prezentacija arhivske građe. Posebna pažnja posvećena je oblicima digitalnog pripovijedanja (storytelling), predstavljanju zanimljivih historijskih dokumenata i uključivanju javnosti u otkrivanje arhivske baštine. Takav sadržaj približava arhive korisnicima na pristupačniji i savremeniji način te preispituje tradicionalnu percepciju arhiva kao zatvorenih i teško dostupnih institucija.

Iskustva Pokrajinskog arhiva Maribor pokazuju da arhivisti, kroz promišljenu upotrebu digitalnih platformi, mogu značajno uticati na to kako se arhivi doživljavaju u društvu. Preuzimanjem uloge interpretatora historije i kreatora sadržaja, arhivisti doprinose širenju znanja, jačanju povjerenja javnosti i većem angažmanu zajednice u razumijevanju i korištenju arhivske građe. Rad stoga otvara raspravu o novim kompetencijama koje se zahtijevaju od arhivskih stručnjaka i ističe važnost komunikacijskih i pedagoških vještina u radu arhivista u savremenom digitalnom okruženju.

Ključne riječi: *Arhivska pedagogija, društvene mreže, digitalna komunikacija, arhivisti, javnost.*

Introduction

Archives have traditionally been understood as institutions whose core responsibilities encompass the acquisition, preservation, arrangement, and provision of access to archival records. Through these functions, they perform an important societal role by preserving collective memory, ensuring legal certainty, and supporting scholarly research and professional activities. Over the past decades, technological advancement, the digital transformation of society, and changing patterns of information use have significantly influenced archival practice. Users increasingly seek information in digital environments, expecting rapid access to content, user-friendly services, and opportunities for direct communication with institutions through a variety of online platforms.

These developments require archives to adapt to contemporary modes of communication and the presentation of archival records. Consequently, archival institutions are increasingly extending beyond their traditional role as custodians of documentary heritage and are becoming more actively engaged in education, the promotion of cultural heritage, and public outreach. Within this context, archival pedagogy has assumed growing importance, aiming to make archival records more accessible to diverse target audiences, encourage their use, and foster a deeper understanding of their historical, cultural, and social significance.

In the contemporary digital environment, the archivist is no longer solely a specialist in archival records management. Increasingly, archivists also assume the roles of educators, interpreters of historical sources, creators of digital content, and intermediaries between archives and the public. Through institutional websites, social media platforms, virtual exhibitions, and other digital tools, archivists can effectively present archival heritage, enhance its accessibility, and strengthen the visibility of archival institutions. Such forms of communication contribute to the development of historical awareness, stimulate public interest in cultural heritage, and facilitate more effective engagement with diverse user communities.

Despite the growing adoption of digital communication channels in archival practice, the role of the archivist as a digital communicator and influencer remains relatively underexplored in archival scholarship. This paper seeks to address part of this research gap through a case study of the Regional Archives Maribor.

For many years, the Regional Archives Maribor has systematically developed a range of digital communication practices and represents an example of good practice in promoting archival activities. In addition to carrying out its statutory professional responsibilities, the institution presents its work through its official website, social media platforms, digital publications, virtual exhibitions, and other online content. In doing so, it engages researchers, educational institutions, and the public, while contributing to greater public recognition of Slovenia's archival heritage.

The aim of this paper is to analyse the role of the archivist as an educator and digital influencer through the case of the Regional Archives Maribor. It examines digital communication practices with users, the presentation of archival records in online environments, and the significance of contemporary communication approaches in strengthening the relationship between archives and the public.

The study is based on an analysis of Slovenian and international scholarly literature, the annual reports of the Regional Archives Maribor for the period 2021–2025, and an examination of the institution's digital presence across online platforms and social media.

The Development of Archival Pedagogy

Archival pedagogy has evolved in response to the need to make archival records more accessible to the general public and to foster the more active integration of archives into the educational process. Traditionally, it has encompassed guided archive tours, exhibitions, presentations of archival records, and collaboration with primary, secondary, and higher education institutions. Its primary objective is to enable users to understand the significance of archival records and to encourage their use in learning, research, and the preservation of cultural heritage.

Among the scholars who have highlighted the importance of cooperation between archives and educational institutions is Ken Osborne[1]. In his work, he discusses various approaches to integrating archival records into the educational process, including the use of primary sources in students' research activities, the development of educational materials, and collaboration between archivists and teachers. According to Osborne, such cooperation contributes to the development of critical thinking, research skills, and a deeper understanding of historical processes.

The educational value of primary sources is likewise emphasised by Jennifer Hendry[2], who argues that archives constitute an important resource for teaching history and for developing the research competencies of pupils and students. Consequently, many archival institutions have developed educational programmes, workshops, and other outreach activities designed to encourage young people to use archival records and to appreciate their historical and social significance.

[1] K. Osborne, Archives in the Classroom, *Archivaria*, št. 23 (1986–1987), 16-40. Retrieved June 2, 2026, from website https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/11364.

[2] J. Hendry, Primary Sources in K–12 Education: Opportunities for Archives, *The American Archivist* 70(1), 2007. Retrieved June 2, 2026, from website https://www.researchgate.net/publication/254726998_Primary_Sources_in_K-12_Education_Opportunities_for_Archives.

Today, archival pedagogy represents one of the principal dimensions of archives' public engagement. In addition to supporting formal education, it strengthens the relationship between archival institutions and their local communities, promotes historical literacy, and enhances public awareness of the importance of documentary and cultural heritage in contemporary society.

The development of digital communication technologies has created new opportunities for archival pedagogy to reach diverse audiences, while also significantly influencing the evolving role of the archivist within the digital environment.

The Digital Transformation of Archives

Over the past two decades, digital transformation has fundamentally reshaped the ways in which archival records are accessed and how archives communicate with their users. Advances in information technologies have enabled the large-scale digitisation of archival records, the development of online information systems, and the introduction of new services that provide users with access to archival resources regardless of temporal or geographical constraints. Vlatka Lemić[3] argues that digital transformation has not only changed the ways in which archival records are accessed but has also redefined the role of online platforms in their presentation, interpretation, and use.

One of the most significant outcomes of digital transformation has been the development of web portals and digital archives, which enable users to search for information more efficiently and access digitised archival records irrespective of their geographical location. Lemić, Mijoč, and Filipović[4] emphasise that contemporary digital archives do more than simply provide access to archival records; they also facilitate new forms of user participation in the creation, enrichment, and use of digital content.

Virtual exhibitions have likewise become an important component of digital transformation. By integrating documents, photographs, maps, and other archival sources into coherent thematic presentations, they overcome the spatial and temporal limitations of traditional exhibitions while incorporating multimedia content, interactive maps, and audiovisual materials. Such exhibitions enhance the accessibility of archival records and enable users to develop a deeper understanding of their historical context.

During the past decade, social media platforms have also emerged as an important communication channel for archives. Platforms such as Facebook,

[3] V. Lemić. *Archives and Cooperation in the Digital Age*. 2017. Retrieved June 2, 2026, from website https://nb.rs/wp-content/uploads/2021/09/t3.pdf.

[4] V. Lemić, J. Mijoč, N. Filipović. *Potentials of Digital Archives: Topotheque of Smart Novel Vilijun – Case Study*. Zagreb 2017. Retrieved June 2, 2026, from website https://www.academia.edu/38703859/Potentials_of_Digital_Archives_Topotheque_of_Smart_Novel_Vilijun_Case_Study.

Instagram, and YouTube enable the rapid dissemination of information, the promotion of events, and direct interaction with users. Through these platforms, archives present noteworthy documents, commemorate historical anniversaries, promote exhibitions and other activities, and raise public awareness of cultural heritage among diverse audiences.

A particularly significant development in this context is digital storytelling, through which archivists present individual documents, collections, or historical events by constructing narratives about people, places, and the past. This interpretative approach enables users to better understand historical contexts while fostering a stronger connection between archival records and contemporary society. At the same time, digital platforms create new opportunities for involving users in the interpretation and promotion of cultural heritage. Lemić, Mijoč, and Filipović[5] likewise emphasise the importance of participatory approaches to the presentation of digital heritage, highlighting the increasingly active role of users in the co-creation and interpretation of digital archival content.

Digital transformation, therefore, represents far more than a technological modernisation of archival institutions; it also entails a fundamental shift in their societal role. Archives are increasingly evolving into open, user-oriented institutions, while archivists, alongside their traditional professional responsibilities, are assuming the roles of communicators, educators, and creators of digital content. These developments provide the conceptual foundation for understanding the archivist as a contemporary digital influencer.

The Archivist as a Communicator and Digital Influencer: Emerging Professional Roles

The digital transformation of society has changed not only the ways in which information is accessed but also users' expectations of cultural and memory institutions. Today, archives are no longer merely custodians of documentary heritage; they are increasingly assuming an active role in its presentation, interpretation, and promotion. Consequently, the role of the archivist is also evolving. In addition to performing traditional professional responsibilities, archivists now act as communicators, educators, creators of digital content, and facilitators of community engagement. The concept of the digital influencer is examined in greater detail in the following sections within the context of archival practice.

One of the principal responsibilities of the contemporary archivist is the interpretation of historical sources. Without appropriate professional interpretation, archival records are often insufficiently accessible or comprehensible to the general public and therefore need to be placed within their

[5] *Ibidem*.

broader historical and social context. Schwartz and Cook[6] argue that archivists, through their professional decisions, play a significant role in shaping collective memory and influencing society's understanding of the past. By presenting documents, photographs, maps, and other archival sources, archivists enable users to develop a more comprehensive understanding of historical events while contributing to the dissemination of historical knowledge.

The creation of digital content has also become an increasingly important responsibility of archivists. Contemporary communication environments require the production of texts, photographs, videos, virtual exhibitions, and other multimedia content tailored to the needs of different target audiences. Eric Ketelaar[7] emphasises that archives fulfil their societal mission not only by preserving records but also by sharing knowledge, safeguarding collective memory, and actively engaging with users. Consequently, archivists no longer merely provide information about archival records; they create content that encourages users to explore, understand, and appreciate cultural heritage.

Within the digital environment, the archivist is also increasingly assuming the role of a community facilitator. Social media platforms enable direct communication between archives and users while creating new opportunities for collaboration, information exchange, and the co-creation of content. Lemić[8] highlights the importance of involving users in the presentation and use of cultural heritage and emphasises the participatory potential of digital platforms. As a result, archivists increasingly respond to users' enquiries, gather additional information, encourage discussion, and involve the public in identifying people, places, and events depicted in archival records.

These developments demonstrate that the contemporary archivist is also acquiring many of the characteristics of a digital influencer. However, this role differs fundamentally from that of influencers whose activities primarily focus on promoting products, services, or lifestyles. Archivists operate in the public interest by using digital platforms to disseminate knowledge, foster a deeper understanding of history, and promote the value of archival and cultural heritage. Their influence is founded on professional expertise, credibility, and public trust, which they cultivate through the production of high-quality content and the responsible interpretation of historical sources. In this sense, the contemporary archivist may be understood as a professional digital influencer whose primary objective is not personal visibility but rather to enhance access to archival

[6] J. M. Schwartz, T. Cook, Archives, Records and Power: The Making of Modern Memory, *Archival Science*, 2 (2002), 1-19. Retrieved June 4, 2026, from website https://www.metaglyfix.com/jbs/pprs/SchwartzCook-Archives.pdf.

[7] E. Ketelaar, Sharing: Collected Memories in Communities of Records, *Archives and Manuscripts*, let. 33, št. 1 (2005), 44–61. Retrieved June 2, 2026, from website https://www.researchgate.net/publication/254900677_%27Sharing_Collected_Memories_in_Communities_of_Records%27.

[8] V. Lemić. *Archives and Cooperation in the Digital Age*. 2017. Retrieved June 2, 2026, from website https://nb.rs/wp-content/uploads/2021/09/t3.pdf.

records, promote historical knowledge, and strengthen the societal role of archives.

Social Media as a Communication Tool for Archives

Over the past decade, social media have become one of the principal channels through which archives communicate with the public. Their primary advantages include the ability to reach large audiences rapidly, facilitate direct interaction with users, and present archival records in an accessible and engaging manner. Research has shown that social media enable archives to communicate more effectively with their audiences, increase the visibility of their collections, and stimulate interest in the use of archival records, particularly when content is timely, visually appealing, and tailored to the needs of different target groups. Individual platforms differ in terms of their communication features and user demographics, and archives therefore employ them for a variety of communication purposes.

According to the findings of this study, Facebook was identified as one of the most important social media platforms for reaching the public. Although the study was conducted more than a decade ago, and current patterns of social media use have undoubtedly evolved, its findings remain valuable for understanding the early adoption of social media by archival institutions.

Instagram is primarily centred on visual communication. Through photographs, short-form videos, and graphic content, archives can present documents, photographs, maps, and other archival records in an attractive and accessible manner. Owing to its highly visual nature, the platform enables archives to engage audiences that might not otherwise use traditional archival services, thereby increasing the visibility of archival institutions and their collections.

YouTube also plays an important role by providing a platform for publishing longer-form video content, including virtual exhibition tours, lectures, interviews, and educational programmes. Video content enables more in-depth interpretation of archival records and offers users a richer understanding of historical events and processes.

Although less widely used by archives, LinkedIn is becoming increasingly important as a platform for professional communication and networking. Archives use LinkedIn to present research projects, conferences, professional achievements, and other institutional activities, while also fostering collaboration with researchers, professional organisations, and related cultural heritage institutions.

The selection of social media platforms should be aligned with the intended audience and communication objectives, as each platform supports different forms of engagement, ranging from visual storytelling and public outreach to professional networking and educational activities.

As a platform centred on short-form video content, TikTok offers archives new opportunities to engage younger and traditionally hard-to-reach audiences. Its distinctive format supports concise, visually compelling storytelling that enables archivists to present archival records, archival work, and historical topics in a more informal and accessible manner. Guidance published by The National Archives (UK)[9] emphasises that TikTok can support the development of innovative forms of public engagement, provided that content is adapted to the characteristics of the platform and accompanied by active interaction with its user community. A similar observation applies to Snapchat, which remains particularly popular among adolescents and young adults. Although archives make less frequent use of Snapchat than TikTok or Instagram, the platform enables rapid and direct visual communication and contributes to fostering a stronger sense of connection between institutions and their audiences.

Findings published by the Pew Research Center[10] confirm that social media constitute an integral part of young people's everyday lives. Based on a survey of 1,391 American teenagers aged 13–17, conducted between September and October 2024, the most frequently used platforms were YouTube, TikTok, Instagram, and Snapchat, while Facebook continued to decline in popularity among this age group. Young people use social media not only for entertainment and creative expression but also to access information, develop personal interests, and maintain social relationships.

The continuing evolution of social media demonstrates that contemporary archivists require competencies extending beyond traditional archival expertise. In addition to professional knowledge of archival science, they increasingly need skills in digital communication, multimedia content creation, and online community management. The effective use of digital platforms enhances the visibility of archival institutions, improves access to cultural heritage, and reinforces the role of archives as open, user-oriented institutions that actively engage with society.

The Digital Presence of the Regional Archives Maribor

Digital presence has become one of the key dimensions of archival institutions' activities in recent years. This paper therefore focuses on an analysis of the digital presence of the Regional Archives Maribor during the five-year

[9] The National Archives. TikTok. Retrieved June 18, 2026, from website Retrieved June 18, 2026, from website https://www.nationalarchives.gov.uk/archives-sector/advice-and-guidance/managing-your-collection/preserving-digital-collections/digital-engagement-toolkit/platform-guides/tiktok/.

[10] M. Faverio, O. Sidoti. *Teens, Social Media and Technology 2024*. Washington, D.C: Pew Research Center, 2024. Retrieved June 18, 2026, from website Retrieved June 18, 2026, from website https://www.pewresearch.org/internet/2024/12/12/teens-social-media-and-technology-2024/.

period 2021–2025. This period was selected because it provides insight into recent trends in the digital communication strategies of archives at a time when social media and other online platforms have become the primary communication channels of cultural heritage institutions.

The selected period represents the most recent phase in the development of the Archives' digital communication strategy, during which social media, virtual exhibitions, and other online services have become integral components of its public activities. The analysis demonstrates that the Archives employ digital technologies not only to facilitate access to archival records but also to promote cultural heritage, support educational activities, and foster active engagement with the public.

Official Website

The official website of the Regional Archives Maribor[11] serves as the institution's principal digital communication platform. It provides users with access to essential information about the Archives, application forms for consulting archival records, news, information on exhibitions and events, and links to digital collections and the Virtual Archival Reading Room (VARR). According to the 2023 Annual Report[12], the website, redesigned in 2021, represents the primary point of access to the institution's services. Through news items and announcements, users are also directed to digitised archival records and online databases.

The website therefore no longer performs merely an informational function but has evolved into the Archives' central communication platform for disseminating archival content to diverse user groups. In this way, the institution transcends the traditional model of on-site archival access by providing access to information and resources regardless of users' geographical location.

Digital Collections

The digitisation of archival records and their publication in online environments constitute an important component of the Regional Archives Maribor's digital strategy. Throughout the period under review, the Archives carried out extensive digitisation activities and provided users with online access to archival records through the Virtual Archival Reading Room[13] and other digital platforms.

[11] Pokrajinski arhiv Maribor (Regional Archives Maribor). Retrieved June 18, 2026, from website Retrieved June 18, 2026, from website https://www.pokarh-mb.si/.
[12] Pokrajinski arhiv Maribor (Regional Archives Maribor). *Poročilo o delu za leto 2023 (Activity Report for 2023)*. Maribor 2024.
[13] VAČ - Virtualna arhivska čitalnica. Retrieved June 16, 2026, from website https://vac.sjas.gov.si/vac.

The 2022 Annual Report[14] states that users are provided with 24-hour access to digital surrogates through the Virtual Archival Reading Room. Available materials include the minutes of the Municipality of Maribor, records of the Negova Manor Estate, the Carinthian Plebiscite Collection, and numerous other archival fonds and collections.

Another important indicator of the visibility and use of the Archives' digital content is represented by its digital collections published on the Kamra[15] portal, where the Regional Archives Maribor cooperates with the Maribor Public Library.

Year	Number of views
2021	26,478
2022	21,659
2023	28,038
2024	20,701
2025	14,857

Table 1. *Visits to the digital collections of the Regional Archives Maribor on the Kamra portal, 2021–2025.* Source: *Annual Reports of the Regional Archives Maribor*.

The highest number of visits to the Regional Archives Maribor's digital collections on the *Kamra* portal was recorded in 2023, when the collections received 28,038 views. By comparison, 14,857 views were recorded in 2025, representing an almost 50% decline compared with the peak year of 2023 and a 43.9% decrease relative to 2021.

These figures, however, should not be interpreted as unequivocal evidence of declining public interest in archival content. During the same period, the Regional Archives Maribor significantly expanded other forms of digital access, particularly the Virtual Archival Reading Room, online exhibitions, and social media platforms, all of which demonstrated increasing user reach and engagement. Furthermore, the *Kamra* portal has experienced a substantial increase in the number of digital collections contributed by a wide range of cultural heritage institutions. This expansion has intensified competition for users' attention and reduced the visibility of individual collections. Consequently, the decline in views of individual digital collections may also be understood as a result of users distributing their attention across a growing number of digital resources and online platforms rather than as an indication of diminished interest in archival content.

[14] Pokrajinski arhiv Maribor (Regional Archives Maribor). *Poročilo o delu za leto 2022 (Activity Report for 2022)*. Maribor 2023.

[15] Kamra. *Digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin*. Retrieved June 18, 2026, from website Retrieved June 18, 2026, from website https://www.kamra.si/.

Virtual Exhibitions

During the period 2021–2025, virtual exhibitions became an important component of the Regional Archives Maribor's digital presence. They enable the presentation of archival records to broader audiences while overcoming the spatial and temporal limitations associated with traditional exhibitions.

Over the past five years, the Regional Archives Maribor has systematically integrated virtual exhibitions into its exhibition programme. Notable examples include the online exhibition Maister's Time Capsule, which provided users with access to digitised records from the *Revolutionary Events in Slovenian Styria and Prekmurje* collection, as well as the online exhibitions Holiday Greetings from the Past and Maribor in Ruins.

Virtual exhibitions represent a successful integration of archival pedagogy, digital storytelling, and contemporary approaches to the presentation of cultural heritage. They enable visitors to explore archival sources independently while providing the Archives with substantially broader outreach than is possible through conventional on-site exhibitions.

Social Media Activities

Social media occupy a central position in the digital communication strategy of the Regional Archives Maribor.

An analysis of data for the period 2021–2025 indicates continuous growth in both the number of followers and audience reach. On Facebook, the Archives had 3,168 followers in 2021 and reached 68,427 users. By 2023, the number of followers had increased to 3,976, with a reach of 76,916 users. In 2024, the Archives recorded 4,068 followers, while in 2025 the number rose to 4,185 followers, accompanied by 285,122 content views.

A similar upward trend can be observed on Instagram, where the number of followers increased from 770 in 2021 to 1,009 in 2023 and 1,100 in 2024. The Archives also maintain a YouTube channel, where they publish recordings of lectures, presentations of exhibitions, and other educational and promotional video content.

Throughout the period under review, social media proved to be an important channel for promoting archival records, disseminating information about events, and establishing direct communication with users. At the same time, these platforms have enabled the Archives to engage younger generations and strengthen their visibility both within the local community and across Slovenia.

The analysis of the Regional Archives Maribor's digital presence during the period 2021–2025 demonstrates that the institution's public communication relies primarily on its official website, the Kamra portal, the Virtual Archival Reading Room, and the social media platforms Facebook, Instagram, and YouTube. During the period analysed, no institutional presence was identified on

TikTok or Snapchat, despite the widespread popularity of these platforms among younger audiences. This suggests that the Archives currently prioritise communication channels that support the dissemination of more comprehensive content and ensure its long-term accessibility.

Nevertheless, as users increasingly consume information through short-form video content on platforms such as TikTok, Snapchat, Instagram Reels, and YouTube Shorts, expanding the Archives' presence to these platforms could represent an important strategic opportunity for engaging younger audiences more effectively in the future.

The Regional Archives Maribor as a Digital Influencer

There is no single, universally accepted definition of a digital influencer in the scientific literature, and even less so a specific conceptualisation of this term in the field of cultural heritage. Therefore, it is appropriate to begin with established general definitions of digital influencers and adapt them to the archival context. Wikipedia[16] defines a digital influencer as "a digital content creator who uses digital media platforms to influence audience behaviour both online and in the physical environment." Based on this definition, a digital influencer in the context of archival activities can be understood as an archivist or an archival institution that, through the systematic creation and dissemination of content on social media and other digital platforms, increases the visibility of the archive, promotes the use of archival materials, and strengthens public engagement in the processes of preserving and interpreting cultural heritage.

Competences of the Contemporary Archivist in the Digital Environment: Analysis of the Current Situation and Directions for Future Development

As of 31 December 2025, the Regional Archives Maribor employed 21 professional staff members working in the positions of director, archivists (regardless of professional rank), archival technicians, archival associates, and conservation-restoration technicians.

[16] Wikipedia. *Digital influencer*. Retrieved June 18, 2026, from website https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_influencer.

Field of education	Number of employees
History (historians, history teachers, master's and doctoral degree holders in history)	9
Archival studies and documentology	2
Geography	3
Linguistics (Slovenian, German, English, translation studies)	2
Ethnology and cultural anthropology	1
Art history	1
Theology and philosophy	2
Information sciences	1
Economics / business studies	2
General secondary education (gymnasium qualification)	2
Technical and maintenance fields	1

Table 2. *Number of employees according to educational background*
Source: *Internal personnel records of the Regional Archives Maribor.*

The discrepancy in the number of employees (the total number exceeds 21) results from the fact that one employee may hold qualifications in two or more different fields, for example, a degree in English language teaching and history. The table considers the highest level of education achieved by each employee (e.g. a master's degree in archival studies and documentology), while previous qualifications are not included (e.g. a previous degree in sociology and history). Official professional qualifications are also not considered, as the purpose of the overview is to demonstrate the diversity of educational backgrounds among professional employees of the Regional Archives Maribor.

Such an educational structure provides the archive with a strong foundation for the interpretation of historical sources, the preparation of professionally reliable content, research activities, exhibition development, archival pedagogy (working with pupils, secondary school students, and university students), and the creation of both popular and scholarly publications.

The Regional Archives Maribor employs several professionals with pedagogical or pedagogical-andragogical qualifications (history, geography, and language teachers), which represents an important advantage in implementing educational programmes. Based on these data, it can be concluded that the archive has exceptionally strong professional capacities for content-related work, while it is considerably less equipped for the systematic implementation of contemporary digital marketing, influencer-oriented communication strategies, and archival pedagogy in the digital environment.

Based on the above definition of a digital influencer in the field of cultural heritage, it can be concluded that the key competences of a digital influencer include the creation of high-quality content, storytelling, knowledge

of target audiences, video production skills, understanding social media algorithms, reach and performance analysis, and digital marketing. The first three competences are strongly represented within the Regional Archives Maribor. Due to the expertise of historians, ethnologists, art historians, and archivists, the archive is capable of creating high-quality narratives, as demonstrated by successful digital collections on the Kamra portal, such as *Maribor in 1965*, *The Water Tower in Maribor and the Construction of Hydroelectric Power Plants on the Drava River*, and *Jeklotehna Maribor*.

However, there are fewer educational profiles directly connected with digital marketing, social media management, video production, graphic design, user experience design (UX design), digital analytics, and public relations (PR). Such profiles are not formally represented among employees; however, this does not mean that individual staff members lack these skills, as some may have acquired them through informal learning, professional development, or self-directed education.

For the further development of the archivist as an educator and digital influencer, it would be beneficial to strengthen several interconnected competence areas.

The first area is digital storytelling. Archivists generally possess well-developed research and interpretative competences; however, they are somewhat less trained in adapting historical content to contemporary digital formats. Therefore, it would be beneficial to develop skills in web writing, scriptwriting for short videos, and the creation of content suitable for short-form video formats on social media platforms.

The second important area is video production. As users increasingly obtain information through video content, competences in mobile recording, video editing, subtitling, and the preparation of short educational materials adapted to different target audiences are becoming increasingly important.

Another important competence area is social media management. Successful digital communication today is no longer based solely on publishing content but requires strategic planning of posts, knowledge of the operational principles of individual platforms, monitoring post reach, analysing audiences, and continuously adapting communication strategies.

A particularly important development opportunity for the Regional Archives Maribor is digital pedagogy. Employees already possess a strong professional foundation for working with pupils, secondary school students, and university students; however, contemporary educational approaches require not only subject knowledge but also the use of digital learning tools, the creation of interactive educational materials, the development of online learning pathways, the use of quizzes, gamification elements, and the gradual integration of artificial intelligence into educational content.

An important component of contemporary digital communication is also visual communication. Users often perceive the visual appearance of a post before engaging with its content; therefore, competences in graphic design,

infographic creation, and the development of content adapted for publication on social media platforms are becoming increasingly important.

Summary

Digital transformation has had a significant impact on the development of archival practice and has expanded the traditional role of the archivist. In addition to preserving, arranging, and providing access to archival records, the contemporary archivist increasingly assumes the roles of educator, communicator, and creator of digital content. This expanded role enables archival heritage to be presented more effectively to diverse target audiences while strengthening the social role of archives as institutions that actively contribute to preserving collective memory and promoting historical knowledge.

The case study of the Regional Archives Maribor demonstrates that the strategic use of websites, digital collections, virtual exhibitions, and social media can significantly improve the accessibility of archival records and enhance the visibility of archives among different user groups. The growth in social media reach indicates that users readily engage with archival content in contemporary digital environments when it is presented in a professional, accessible, and engaging manner. At the same time, the analysis of the educational profile of the archive's staff confirms that the institution possesses a strong professional foundation for research, the interpretation of historical sources, and archival education. The greatest opportunities for further development, however, lie in the fields of digital marketing, video production, visual communication, social media management, and digital pedagogy.

The paper also identifies several directions for future research. It would be valuable to examine in greater detail the impact of individual digital platforms on reaching different target audiences, to investigate the effectiveness of digital storytelling in presenting archival records, and to develop indicators for evaluating the success of digital communication strategies in archives. Particular attention should also be given to the integration of artificial intelligence into archival education and to exploring the potential of new digital tools for the interpretation and promotion of cultural heritage.

The future success of archives will increasingly depend on their ability to combine professional archival expertise with contemporary communication approaches. In this context, the archivist as an educator and digital influencer does not seek personal recognition; rather, through professional, credible, and responsible communication, they contribute to improving access to archival records, fostering a deeper understanding of cultural heritage, and strengthening public trust in archival institutions.

Zaključak

Digitalna transformacija je imala značajan uticaj na razvoj arhivske prakse i proširila je tradicionalnu ulogu arhivista. Pored očuvanja, sređivanja i omogućavanja pristupa arhivskoj građi, savremeni arhivist sve više preuzima uloge edukatora, komunikatora i kreatora digitalnog sadržaja. Ova proširena uloga omogućava efikasnije predstavljanje arhivske baštine različitim ciljnim grupama, istovremeno jačajući društvenu ulogu arhiva kao institucija koje aktivno doprinose očuvanju kolektivnog pamćenja i promovisanju historijskog znanja.

Studija slučaja Pokrajinskog arhiva Maribor pokazuje da strateška upotreba web stranica, digitalnih zbirki, virtuelnih izložbi i društvenih mreža može značajno poboljšati dostupnost arhivske građe i povećati vidljivost arhiva među različitim grupama korisnika. Rast dosega na društvenim mrežama ukazuje na to da korisnici rado stupaju u interakciju s arhivskim sadržajem u savremenom digitalnom okruženju kada je on predstavljen na stručan, pristupačan i zanimljiv način. Istovremeno, analiza obrazovnog profila osoblja arhiva potvrđuje da ova institucija posjeduje snažan stručni temelj za istraživanje, interpretaciju historijskih izvora i arhivsko obrazovanje. Ipak, najveće prilike za daljnji razvoj leže u oblastima digitalnog marketinga, video produkcije, vizuelne komunikacije, upravljanja društvenim mrežama i digitalne pedagogije.

Rad također ukazuje na nekoliko pravaca za buduća istraživanja. Bilo bi korisno detaljnije ispitati uticaj pojedinačnih digitalnih platformi na dosezanje različitih ciljnih grupa, istražiti efikasnost digitalnog pripovijedanja u predstavljanju arhivske građe te razviti indikatore za procjenu uspješnosti digitalnih komunikacijskih strategija u arhivima. Posebnu pažnju treba posvetiti i integraciji vještačke inteligencije u arhivsko obrazovanje te istraživanju potencijala novih digitalnih alata za interpretaciju i promociju kulturne baštine.

Budući uspjeh arhiva sve će više zavisiti od njihove sposobnosti da kombinuju stručno arhivsko znanje sa savremenim komunikacijskim pristupima. U tom kontekstu, arhivist kao edukator i digitalni influenser ne teži ličnom priznanju; naprotiv, kroz profesionalnu, vjerodostojnu i odgovornu komunikaciju, on doprinosi poboljšanju pristupa arhivskoj građi, poticanju dubljeg razumijevanja kulturne baštine i jačanju povjerenja javnosti u arhivske institucije.

BIBLIOGRAPHY/BIBLIOGRAFIJA

Published sources/Objavljeni izvori:

1. Pokrajinski arhiv Maribor (Regional Archives Maribor). *Poročilo o delu za leto 2021 (Activity Report for 2021)*. Maribor 2022.
2. Pokrajinski arhiv Maribor (Regional Archives Maribor). *Poročilo o delu za leto 2022 (Activity Report for 2022)*. Maribor 2023.
3. Pokrajinski arhiv Maribor (Regional Archives Maribor). *Poročilo o delu za leto 2023 (Activity Report for 2023)*. Maribor 2024.
4. Pokrajinski arhiv Maribor (Regional Archives Maribor). *Poročilo o delu za leto 2024 (Activity Report for 2024)*. Maribor 2025.
5. Pokrajinski arhiv Maribor (Regional Archives Maribor). *Poročilo o delu za leto 2025 (Activity Report for 2025)*. Maribor 2026.

Books/Knjige:

1. Faverio, Michelle; Sidoti, Olivia. *Teens, Social Media and Technology 2024.* Washington, D.C: Pew Research Center, 2024. Retrieved June 18, 2026, from website https://www.pewresearch.org/internet/2024/12/12/teens-social-media-and-technology-2024/.
2. Lemić Vlatka, Mijoč Josipa, Filipović Nikolina. *Potentials of Digital Archives: Topotheque of Smart Novel Vilijun – Case Study*. Zagreb 2017. Retrieved June 2, 2026, from website https://www.academia.edu/38703859/Potentials_of_Digital_Archives_Topotheque_of_Smart_Novel_Vilijun_Case_Study.
3. Lemić Vlatka. *Archives and Cooperation in the Digital Age.* 2017. Retrieved June 2, 2026, from website Retrieved June 2, 2026, from website https://nb.rs/wp-content/uploads/2021/09/t3.pdf.

Articles/Članci:

1. Bountouri Lina, Giannakopoulos Georgios A, et al, The Use of Social Media in Archives. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 147, 2014510–517. Retrieved June 2, 2026, from website https://www.researchgate.net/publication/272164949_The_Use_of_Social_Media_in_Archives.
2. Hendry Jennifer, Primary Sources in K–12 Education: Opportunities for Archives, *The American Archivist* 70(1), 2007. Retrieved June 2, 2026, from website Retrieved June 2, 2026, from website https://www.researchgate.net/publication/254726998_Primary_Sources_in_K-12_Education_Opportunities_for_Archives.
3. Ketelaar Eric, Sharing: Collected Memories in Communities of Records, *Archives and Manuscripts*, let. 33, št. 1 (2005), 44–61. Retrieved June 2, 2026, from website Retrieved June 2, 2026, from website https://www.researchgate.net/publication/254900677_%27Sharing_Collected_Memories_in_Communities_of_Records%27.
4. Osborne Ken, Archives in the Classroom, *Archivaria*, št. 23 (1986–1987), 16–40. Retrieved June 2, 2026, from website https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/11364.
5. Schwartz Joan M, Cook Terry, *Archives, Records and Power: The Making of Modern Memory*, Archival Science, 2 (2002), 1–19. Retrieved June 4, 2026, from website https://www.metaglyfix.com/jbs/pprs/SchwartzCook-Archives.pdf.

Internet:

1. Kamra. *Digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin*. Retrieved June 18, 2026, from website https://www.kamra.si/.
2. Pokrajinski arhiv Maribor (Regional Archives Maribor). Retrieved June 18, 2026, from website https://www.pokarh-mb.si/.
3. The National Archives. *TikTok.* Retrieved June 18, 2026, from website https://www.nationalarchives.gov.uk/archives-sector/advice-and-guidance/managing-your-collection/preserving-digital-collections/digital-engagement-toolkit/platform-guides/tiktok/.
4. VAČ – *Virtualna arhivska čitalnica*. Retrieved June 16, 2026, from website https://vac.sjas.gov.si/vac.
5. Wikipedija. *Digital influencer*. Retrieved June 18, 2026, from website https://en.wikipedia.org/wiki/Digital_influencer.

Martina GLUMAC
martina.glumac@snv.hr
Stella Maria VARGA
stella.maria.varga@snv.hr
Arhiv Srba u Hrvatskoj (Srpsko narodno vijeće), Hrvatska

1.02 ***Pregledni naučni rad/Review scientific article***
UDK/UDC: 930.25-051:331](497.5):316.35:061.2

Primljeno/Received: 09. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 22. 07. 2026.

NEVIDLJIVI ČUVARI BAŠTINE: POLOŽAJ ARHIVISTA I ARHIVSKIH RADNIKA U HRVATSKIM ARHIVIMA ZAJEDNICA

Apstrakt: *Arhivi zajednica nastaju iz potrebe različitih društvenih grupa da samostalno bilježe, čuvaju te interpretiraju vlastitu prošlost. Točnije, riječ je o arhivima nastalim unutar lokalnih, manjinskih, aktivističkih, profesionalnih ili drugih interesnih zajednica, često izvan formalnih institucionalnih okvira. Usprkos tome, njihova društvena vrijednost, autentičnost i participativni karakter otvaraju nova pitanja o granicama, hijerarhijama i odnosima unutar mreža arhiva te suvremene arhivistike općenito.*

Ovaj rad analizira dva primjera, Arhiv Srba u Hrvatskoj i Centar za dokumentiranje nezavisne kulture, kao dva tipa arhiva zajednica koji proizlaze iz različitih potreba i pozicija. Arhiv Srba u Hrvatskoj promatra se kao arhiv nacionalne manjinske zajednice usmjeren na očuvanje kulturnog, društvenog i političkog nasljeđa, s naglašenom ulogom u zaštiti kolektivnog identiteta i prava na vlastitu povijest i njezinu naraciju. S druge strane, Centar za dokumentiranje nezavisne kulture predstavlja model tematskog arhiva zajednice koji dokumentira produkciju i djelovanje aktera nezavisne kulturne scene, naglašavajući horizontalne, mrežne i participativne prakse.

Koristeći se komparativnom analizom ovih dvaju primjera, rad uspoređuje ulogu, poziciju i prepoznatljivost arhivskih radnika u kontekstu arhiva zajednica, odnosno organizacije u kojima se arhiv kao takav nalazi. Sukladno tomu, cilj ovog istraživanja jest proučiti i prepoznati mogućnosti daljnje edukacije arhivista i drugih arhivskih radnika, napore uvođenja i pridržavanja arhivskih standarda, pravilnika te zakona, prilike za razvoj i primjenu arhivske pedagogije te percepciju arhivskih radnika u arhivima zajednica unutar struke, ali i u javnosti općenito.

Iako često djeluju izvan dominantnih institucionalnih struktura, arhivi zajednica predstavljaju važan prostor očuvanja pluralnosti društvenih sjećanja i identiteta. U takvim kontekstima uloga arhivista i arhivskih radnika nadilazi tradicionalne profesionalne okvire te uključuje elemente posredovanja, suradnje sa zajednicom i aktivnog sudjelovanja u oblikovanju kolektivne memorije. Prepoznavanje i osnaživanje ovih stručnjaka, kroz veću vidljivost, edukaciju i institucionalnu podršku, ključno je za daljnji razvoj arhiva zajednica i njihovu održivu integraciju u širi arhivski sustav.

Ključne riječi: *Arhivi zajednica, Arhiv Srba u Hrvatskoj, Centar za dokumentiranje nezavisne kulture, arhivski radnici, manjinske zajednice, nezavisna kultura, arhivska služba*.

INVISIBLE GUARDIANS OF HERITAGE: THE POSITION OF ARCHIVISTS AND ARCHIVAL STAFF IN CROATIAN COMMUNITY ARCHIVES

Abstract: *Community archives emerge from the need of various social groups to independently document, preserve, and interpret their own past. More specifically, these are archives created within local, minority, activist, professional, or other interest-based communities, often outside formal institutional frameworks. Nevertheless, their social value, authenticity, and participatory character raise new questions about the boundaries, hierarchies, and relationships within archival networks and contemporary archival science in general.*

This paper analyzes two examples, The Archive of Serbs in Croatia and The Centre for Documenting Independent Culture, as two types of community archives arising from different needs and positions. The former is observed as an archive of a national minority community focused on preserving cultural, social, and political heritage, with a strong emphasis on protecting collective identity and the right to one's own history and its narration. On the other hand, the latter represents a model of a thematic community archive documenting the production and activities of actors within the independent cultural scene, emphasizing horizontal, network-based, and participatory practices.

Using a comparative analysis of these two examples, the paper examines the role, position, and visibility of archival staff within the context of community archives, as well as within the organizations in which such archives operate. Accordingly, the aim of this research is to study and identify possibilities for the further education of archivists and other archival professionals, efforts toward the introduction and implementation of archival standards, regulations, and legislation, opportunities for the development and application of archival pedagogy, and the perception of archival staff working in community archives both within the profession and among the wider public.

Although they often operate outside dominant institutional structures, community archives represent an important space for preserving the plurality of social memories and identities. In such contexts, the role of archivists and archival staff extends beyond traditional professional frameworks and includes elements of mediation, collaboration with communities, and active participation in shaping collective memory. Recognizing and empowering these professionals through greater visibility, education, and institutional support is crucial for the further development of community archives and their sustainable integration into the broader archival system.

Key words: *Community archives, Archive of Serbs in Croatia, Centre for documenting independent culture, archival staff, minority communities, independent culture, archival service.*

Uvod

Arhivi zajednica predstavljaju „inicijative odozdo“, odnosno skup aktivnosti dokumentiranja, bilježenja i istraživanja baštine određene zajednice. Kao takvi, rad arhiva zajednica može se odvijati u suradnji s državnim institucijama iz područja baštine, no sam poticaj i smjer razvoja arhiva zajednica mora dolaziti iz zajednice koju dokumentiraju.[1] Iako bi “neovisni arhivi” ili “neovisni arhivi zajednica” možda predstavljali prikladniju terminologiju, u ovom kontekstu ipak prevladava “arhivi zajednica” budući da je taj izraz već široko prihvaćen u literaturi. Naime, kada se ovakva inicijativa deklarira kao arhiv zajednice, naglasak je na tome kako zajednica ili skupina samu sebe definira i identificira, što je, posljedično, i vidljivo iz ove terminologije.[2] Samim time, karakteristike i interesi koje zajednica koristi kako bi se definirala i identificirala usko je povezano s time kako definiramo zajednicu općenito. Budući da je iznimno složeno definirati ovakav pojam, u ovom radu vodimo se definicijom Andrew Flinna, jednog od ključnih istraživača arhiva zajednica, a koji istu definira kao “skupinu koja se definira na temelju mjesta boravka, kulture, vjere, podrijetla ili drugog zajedničkog identiteta ili interesa. Mnoge zajednice imaju lokalni karakter – čak i kada se okupljaju virtualno – dok druge povezuje sasvim drukčije zajedničko obilježje, poput seksualnosti, zanimanja,

[1] Andrew Flinn, Community Histories, Community Archives: Some Opportunities and Challenges, *Journal of the Society of Archivists*, Vol. 28, No. 2, October 2007, Routledge, London UK, 153. (dalje: A. Flinn, *Community Histories, Community Archives*). https://bpb-us-e1.wpmucdn.com/wordpressua.uark.edu/dist/b/596/files/2016/05/OLLI_PYCS_Session3_Reading_Flinn_Community20ArchivingChallenges.pdf (Pristup: 8.6.2026).

[2] Andrew Flinn i Mary Stevens, It Is Noh Mistri, Wi Mekin History': Telling Our Own Story: Independent and Community Archives in the UK, Challenging and Subverting the Mainstream, *Community Archives: The Shaping of Memory*, Zbornik radova, London 2009, 5.

etničke pripadnosti, vjere ili interesa, odnosno kombinacije navedenih čimbenika."[3]

Nadalje, u stručnoj literaturi i profesionalnim krugovima često se raspravlja o sadržaju arhiva zajednica, tj. njihovim zbirkama i fondovima. Općenito govoreći, arhivi zajednica obuhvaćaju sve što je nastalo ili je prikupljeno i pohranjeno unutar zajednice koje dokumentiraju. Tako se u njihovim fondovima i zbirkama mogu pronaći materijalni predmeti, papirnati i digitalni zapisi, audiovizualni materijali te osobna svjedočanstva.[4] Ipak, valja naglasiti da razina sređenosti arhivskih fondova i zbirki, koja se može pronaći u državnim arhivima, neće imati svoj izravni ekvivalent u arhivima zajednica. Naime, obzirom da na ovakvim inicijativama često rade osobe koje, barem u početku svog rada, nemaju adekvatnu izobrazbu iz područja arhivistike te nisu upoznati s točnom terminologijom, često neće koristiti stručne izraze prilikom sređivanja gradiva zajednice. Naprotiv, arhivski radnici koristit će što šire i uključivije definicije, posebice kada su u pitanju fotografije, filmovi, usmena predaja te osobni, prolazni zapisi iz svakodnevnog života koji pridonose oživljavanju pojedinca i zajednica[5].

Točnije, arhivski radnici koji rade u arhivima zajednica su aktivisti, volonteri i, kada za to ima mogućnosti i prilike, mlađi stručni arhivski djelatnici. Iako brojni arhivisti zagovaraju participativno sređivanje arhivskog gradiva kako bi stvorili inkluzivno i poticajno okruženje, određeni arhivski stručnjaci, poput Lowenthala, ipak smatraju da aktivno sudjelovanje "nestručnih" grupa narušava ugled arhiva kao čuvara povijesti.[6] To neslaganje kritičara arhiva zajednica u stručnoj arhivističkoj literaturi često proizlazi iz prisutnih promjena u tradicionalnoj arhivističkoj praksi koje daju prednost dostupnosti i uključivom upravljanju zapisima zajednice. Kao što navodi i Flinn, takvo se, uglavnom kritično, stajalište opisuje kao pristup stručnom arhiviranju "odozgo prema gore", pri čemu se manje pozornosti pridaje marginaliziranim zajednicama, a više akviziciji gradiva od važnosti za šire društvo.[7]

Kritike pristupa arhiviranju dolaze s obje strane, kako one tradicionalne, tako i one nove, participativne i uključive, ali važno je naglasiti da te kritike ne moraju biti međusobno isključive. Stručnjaci za tradicionalnu arhivsku praksu pridaju važnost tome da država stvara i pohranjuje zapise, a državni arhivi te zapise čuvaju. Taj vid djelovanja jest važan i nužan za funkcioniranje države uopće, no problem nastaje kada arhivisti iz zajednica nastoje istražiti npr. migrantsku zajednicu o kojoj nema nikakve dokumentacije u arhivima kojima

[3] A. Flinn, *Community Histories, Community Archives*, 153.
[4] *Isto*.
[5] *Isto*.
[6] Danielle Barraza, Alan Garcia i Rachae Zippererl, Community Archives as Community Building Tools, *Social Science Research Network*, 2018, 6. (dalje: D. Barraza, A. Garcia i R. Zippererl, *Community Archives as Community Building Tools*). https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3174430 (Pristup: 8.6.2026).
[7] *Isto*.

upravlja država, a ta zajednica sačinjena je od ljudi koji u toj istoj državi žive.[8] Zbog tog otpora, arhivisti i drugi arhivski radnici zaposleni u arhivima zajednica često preispituju svoju profesiju i svoj rad, tražeći alternativne načine i podršku za postizanje rezultata koji će omogućiti vidljivost određene zajednice. Iz tog razloga zagovaraju i otvoreniji pristup, ali i lakši dolazak do informacija i arhivskog gradiva koje je potrebno istraživačima te drugim korisnicima.

Arhivi zajednica pridonose građenju identiteta i međugeneracijskog dijeljenja znanja. Oni rastu iz želje da se prikuplja baština koja reflektira jednostavne identitete, iskustva i interese zajednica koje su često zanemarene ili zapostavljene u dominantnim narativima.[9] Iz tog razloga su participatorni, omogućavajući svakom pojedincu iz zajednice da aktivno sudjeluje u stvaranju i dijeljenju baštine koja se uz tu zajednicu veže. Samim time, arhivi zajednica predstavljaju jedinstveni prostor, pružajući pristupačno mjesto za aktivnosti i razvoj u sredini u kojoj se zajednica nalazi.[10]

Unatoč rastućem interesu za arhive zajednice, većina teoretiziranja na ovu temu dolazi iz zemalja engleskog govornog područja, najviše Ujedinjenog Kraljevstva i Sjedinjenih Američkih Država. Te zemlje obično imaju otvorenije pravne, regulatorne ili profesionalne strukture u okviru arhivske profesije, no postojanje arhiva zajednice koji djeluju neovisno i služe kao kritički i oporbeni glas službenim narativima te povijesnim institucijama u skladu je s temeljom vladajuće demokracije. Ipak, Republika Hrvatska predstavlja primjer zemlje srednje/jugoistočne Europe sa složenim regulatornim i profesionalnim strukturama.[11] Naime, u Hrvatskoj postoji mreža arhiva koju čini ukupno devetnaest arhiva, tj. Hrvatski državni arhiv kao matični arhiv uz osamnaest područnih državnih arhiva, svaki nadležan za gradivo stvaratelja koji su djelovali na području za koji je određeni državni arhiv odgovoran.[12] Uz tako razrađenu mrežu arhiva, Hrvatska ima i vlastiti Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, kao i povezane propise koji podrobnije određuju različite aspekte arhivske profesije te rada arhiva i arhivske službe.[13]

Kada govorimo o arhivima zajednica u Hrvatskoj, ne postoji prihvaćena stručna definicija niti koncepcija arhiva zajednica u stručnoj i znanstvenoj literaturi te legislativnom okviru. Ima svega nekoliko učenjaka i istraživača koji se bave ovom temom, često izvan državnog arhivskog sustava ili sveučilišta.

[8] *Isto*.
[9] Heather MacNeil i Terry Eastwood, *Currents of Archival Thinking,* Santa Barbara, California i Denver, Colorado, 351.
[10] D. Barraza, A. Garcia i R. Zipperer, *Community Archives as Community Building Tools*, 2.
[11] Anne J. Gilliland i Tamara Štefanac, Independent Community Archives: Challenging the Status Quo of Private and Public Archives, *Atlanti*, god. 28/2018, br. 1, 210. (dalje: A. J. Gilliland i T. Štefanac, *Independent Community Archives*). https://journal.almamater.si/index.php/Atlanti/article/view/289/266 (Pristup: 20.07.2026).
[12] Nikola Mokrović, *Od zajednice do institucije,* https://kulturpunkt.hr/tema/od-zajednice-do-institucije/ (Pristup: 8.6.2026). (dalje: N. Mokrović, *Od zajednice do institucije*).
[13] A. J. Gilliland i T. Štefanac, *Independent Community Archives*, 210.

Ipak, od osamostaljenja Hrvatske, tj. od 1991. godine, pojavljuju se entiteti s obilježjima društvenih arhiva, ali i arhiva zajednice. [14]

Samim time, kada bi se doslovno preveo izraz "community archives" na hrvatski jezik, tada bi on upućivao isključivo na arhive vjerskih zajednica, koje država priznaje te koji oduvijek vode vlastitu dokumentaciju u privatnim arhivima..[15] S druge strane, arhivi zajednica o kojima se najviše govori u stručnoj i znanstvenoj literaturi u Hrvatskoj bi se odnosili na arhive nastale kao inicijative organizacija civilnog društva. Arhivi zajednica razvijali su se tako u dva, često isprepletena smjera. Jedan od njih fokusiran je na specifične etničke ili regionalne zajednice, s velikim naglaskom na njihova iskustva, kolektivno pamćenje, sjećanje te ostavštinu tijekom ratnih zbivanja 1990-ih godina. Najznačajniji primjeri u tom području su Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Centar za mir, nenasilje i ljudska prava Osijek te Arhiv Srba u Hrvatskoj. Nadalje, drugi smjer razvoja arhiva zajednica u Hrvatskoj bavi se nezavisnom kulturnom scenom, uz elemente strateških aktivističkih alata, a ključni predstavnici su Centar za dokumentiranje nezavisne kulture, uz Autonomni kulturni centar Attack te digitalni arhiv Kulturno informativnog centra.[16]

U tom kontekstu, ovi arhivi zajednica primarno prikupljaju arhivsko gradivo od donatora ili suradnika, uglavnom članova zajednice koju dokumentiraju, a koje je zatim organizirano u fondove fizičkih osoba (npr. fond Divne Zečević u Arhivu Srba u Hrvatskoj) ili pak zbirke organizacija nezavisne kulture (npr. zbirka plakata skupine Cirkorama u Centru za dokumentiranje nezavisne kulture). Jednako tako, iz ovih primjera je vidljiva neusklađenost terminologije, koja je i ranije spomenuta, ali neupitno je da ovi arhivi ne služe isključivo kao pismohrane matičnih organizacija kojima pripadaju već aktivno prikupljaju gradivo od važnosti za svoju zajednicu. Dakako, imaju i tu funkciju, no ona je sporadična. Kako Nikola Mokrović, arhivist Documente, navodi u svom tekstu za Kulturpunkt: „U civilnom društvu postoji pak mnoštvo organizacija koje se bave širokim spektrom tema, i u njima nalazimo najrazličitije pristupe obradi i čuvanju gradiva te se može govoriti o postojanju alternativne, decentralizirane mreže organizacija koje se bave arhiviranjem."[17] Nažalost, arhiviranje, ponajviše na primjeru Centra za dokumentiranje nezavisne kulture, Autonomnog kulturnog centra Attack te Centra za mir, nenasilje i ljudska prava nije primarna aktivnost što za posljedicu može dovesti do neadekvatnog popisivanja, organiziranja te sređivanja gradiva. Glavni uzrok toj situaciji jest manjak financijskih sredstava i radnika koji bi u potpunosti preuzeli taj posao. Situacija je pak malo drugačija u Arhivu Srba u Hrvatskoj, koji djeluje kao odjel

[14] *Isto*.
[15] *Isto*, 212.
[16] Martina Glumac, *Arhiviranje nezavisne kulture kao oblik aktivizma zajednice: primjer Centra za dokumentiranje nezavisne kulture*, Diplomski rad, Zagreb 2024, 17.
[17] N. Mokrović, *Od zajednice do institucije.*

Srpskog narodnog vijeća, obzirom da, zahvaljujući takvoj organizaciji, djelatnici imaju mogućnost posvetiti se arhivskim poslovima.

Zakonodavni arhivski okvir i definiranje arhiva zajednica

U zakonodavstvu Republike Hrvatske arhivi zajednica, kako su prethodno definirani u ovom radu, nisu izrijekom prepoznati ni u *Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima (NN 61/18, 98/19, 114/22, 36/24)* ni u pripadajućim pravilnicima. Premda bi ih se moglo podvesti pod kategoriju privatnih i specijaliziranih arhiva iz članka 31. navedenoga Zakona, zakonske odredbe formulirane su dovoljno općenito da ostavljaju prostor za različita tumačenja.

Nadalje, dodatni je problem činjenica da se specijalizirani arhivi, prema važećem zakonodavnom okviru, mogu osnovati samo uz suglasnost ministra nadležnog za kulturu te moraju imati stručno vijeće i druga tijela propisana Zakonom. Istodobno, za njihovo osnivanje potrebno je osigurati odgovarajući prostor, stručne uvjete i financijska sredstva za zaštitu i čuvanje gradiva. Ako vlasnik nije u mogućnosti osigurati primjerenu zaštitu arhivskog gradiva koje se nalazi u njegovu vlasništvu, nadležni državni arhiv može preuzeti skrb o tom gradivu. Arhivi zajednica pritom se suočavaju s dodatnim izazovom održivog financiranja, budući da nisu jasno prepoznati kao zasebna kategorija u zakonodavstvu i sustavu javnih politika. Zbog toga su često izloženi institucionalnim očekivanjima da svoje djelovanje usklade s modelima rada privatnih i specijaliziranih arhiva. Takav pristup polazi od pretpostavke da su postojeći profesionalni standardi i institucionalni interesi najprimjereniji za upravljanje gradivom koje se čuva u arhivima zajednica. Samim time, posljedica toga može biti postupno uključivanje gradiva arhiva zajednica u kategoriju „gradiva od javnog interesa“, čime ono podliježe različitim pravnim, organizacijskim i stručnim mehanizmima nadzora koje provode državni arhivi. Time se u određenoj mjeri ograničava autonomija zajednica u odlučivanju o upravljanju, korištenju i interpretaciji vlastitoga arhivskog gradiva.

Na ovu je problematiku još 2001. godine upozorila Živana Heđbeli. Osvrćući se na, tada novi, *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima iz 1997. godine*, navodi kako je „najpozitivnija odredba našeg arhivskog zakonodavstva ona koja govori kako je gradivo zaštićeno bez obzira u čijem je vlasništvu ili posjedu registrirano ili evidentirano“.[18] Istodobno zaključuje da je „važeći arhivski zakon, unatoč tomu što je cijeli jedan njegov segment posvećen privatnom gradivu, nedorečen i nejasan”.[19] Kao stvaratelji i imatelji privatnog arhivskog gradiva tada su bili definirani udruge, političke stranke, sindikati, vjerske

[18] Živana Heđbeli, Privatno arhivsko gradivo, *Arhivski vjesnik*, god. 44 (2001), 94. https://hrcak.srce.hr/clanak/14362 (Pristup: 8.6.2026).
[19] *Isto*.

ustanove, gospodarski subjekti i strana predstavništva, pri čemu Heđbeli ističe kako toj skupini treba pribrojiti i privatne fizičke osobe.

U važećem *Zakonu* posebno se ističu arhivi vjerskih zajednica, dok se arhivi drugih zajednica ne spominju izrijekom. Takvo normativno rješenje, iako omogućava arhivima vjerskih zajednica sudjelovanje u sustavu uz taksativno navođenje njihovih obaveza, otvara pitanje zbog čega određene vrste zajednica imaju posebno mjesto u zakonodavnom okviru, dok druge ostaju neprepoznate.[20] Naime, vlasnicima i posjednicima privatnog arhivskog gradiva propisane su određene obveze, među kojima su: obavještavanje nadležnog državnog arhiva o posjedovanju gradiva, njegovo čuvanje i zaštita, sređivanje gradiva i izrada popisa te omogućavanje pregleda gradiva ovlaštenim osobama nadležnog arhiva i, prema potrebi, provedbe sigurnosnog snimanja.[21] Prema tome, i arhivi zajednica trebali bi sređivati i čuvati gradivo koje posjeduju te o njemu obavijestiti nadležni državni arhiv. Međutim, budući da njihov status nije jasno definiran u zakonodavnom okviru, navedene obveze mogu stvarati dodatne nejasnoće, osobito među organizacijama koje nisu upoznate s arhivskim propisima ili ne raspolažu stručnim kadrom za njihovu provedbu. Arhivi zajednica razlikuju se od javnih, privatnih i specijaliziranih arhiva prvenstveno po tome što nastaju iz potrebe određene zajednice da dokumentira, čuva i interpretira vlastito iskustvo, identitet i kolektivno sjećanje. Njihova temeljna karakteristika nije vlasništvo nad gradivom niti formalni organizacijski status, već aktivna uključenost zajednice u procese prikupljanja, vrednovanja, opisa i korištenja gradiva. Zbog toga se arhivi zajednica u međunarodnoj arhivističkoj literaturi često promatraju kao zaseban model arhivske prakse koji nadilazi tradicionalnu podjelu na javne i privatne arhive.

Nadalje, pitanje stručnog osoblja dodatno je uređeno *Pravilnikom o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva te broju i strukturi stručnog osoblja arhiva* (*NN 121/2019*). U njemu se za privatne i specijalizirane arhive propisuje najmanje jedan stručni djelatnik arhivist za poslove preuzimanja gradiva i vođenje akvizicijske politike, jedan stručni djelatnik arhivist za poslove sređivanja i obrade gradiva na svakih tisuću dužnih metara gradiva, jedan stručni djelatnik za zaštitu gradiva na svakih dvije tisuće dužnih metara gradiva, odnosno odgovarajući stručnjak za zaštitu nekonvencionalnog gradiva, te jedan stručni djelatnik za rad s korisnicima i dežurstvo u čitaonici.[22]

Ako bi arhiv zajednice želio djelovati kao privatni ili specijalizirani arhiv u skladu s navedenim propisima te posjedovao određenu količinu konvencionalnog i nekonvencionalnog gradiva, morao bi osigurati više stručnih djelatnika različitih profila. Pritom pravilnik ne precizira mogu li pojedini djelatnici istodobno obavljati više stručnih poslova, što dodatno otežava procjenu

[20] *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima*, „NN 61/18, 98/19, 114/22, 36/24“, čl. 29.
[21] *Isto*, čl. 24.
[22] *Pravilnik o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva te broju i strukturi stručnog osoblja arhiva*, „NN 121/2019“, čl. 18.

stvarnih kadrovskih potreba manjih organizacija i zajednica. Jednako tako, *Pravilnik o stručnim arhivskim zvanjima i drugim zvanjima u arhivskoj struci te uvjetima i načinu njihova stjecanja* (*NN 104/2019*) djelatnike privatnih i specijaliziranih arhiva spominje tek u kontekstu priznavanja stručnih ispita i mogućnosti polaganja dopunskog stručnog ispita iz arhivske struke. Time se pitanje profesionalnog razvoja djelatnika izvan sustava državnih arhiva ne razrađuje u većoj mjeri.

Samim time, kada bi se i pokrenuo službeni proces registracije arhiva zajednica, ne bi se tretirao kao institucija, a osobe koje u njemu rade ne bi se doživljavali kao arhivisti zajednice niti kao arhivisti u bilo kojem smislu, čak i da imaju adekvatnu obrazovnu pozadinu i godine radnog staža. Također, morao bi se prijavljivati za državna ili lokalna sredstva putem postupaka namijenjenih nevladinim organizacijama, a ne putem postupaka utvrđenih za arhive ili muzeje. Trenutačni propisi nalažu da svaka osoba zaposlena u sustavu državnih arhiva mora položiti državni ispit koji provodi Hrvatski državni arhiv pod nadležnošću Ministarstva kulture, no ostaje otvoreno pitanje koliko je ta opcija dostupna arhivistima i arhivskim djelatnicima koji rade u arhivima zajednica. Osim toga, upitno je mogu li se arhivi zajednica uopće smatrati privatnim arhivima u smislu postojećeg zakonodavstva. Za razliku od državnih arhiva, oni često djeluju autonomno, oslanjaju se na volonterski rad i vlastite modele upravljanja te ponekad svjesno odbacuju profesionalne standarde i prakse koje smatraju neprikladnima za potrebe svoje zajednice. Takav pristup može dovesti u pitanje dugoročnu održivost i zaštitu gradiva, ali istodobno otvara prostor za drugačije načine dokumentiranja i predstavljanja iskustava zajednica. Iako između institucionalnih arhiva i arhiva zajednica ponekad postoji nepovjerenje oko pitanja stručnosti, odgovornosti i očuvanja gradiva, suvremena arhivistička literatura sve više ističe mogućnosti njihove suradnje i komplementarnog djelovanja u zaštiti dokumentarne baštine.[23]

Izostanak arhiva zajednica iz hrvatskoga zakonodavnog okvira stoga nije samo terminološko pitanje. Budući da nisu prepoznati kao posebna vrsta arhivske ustanove ili arhivske inicijative, njihovo se djelovanje nužno pokušava uklopiti u postojeće kategorije privatnih i specijaliziranih arhiva. Takav pristup zanemaruje njihove specifične društvene funkcije, participativne modele upravljanja i često ograničene organizacijske resurse. Posljedica je svojevrsni raskorak između normativnog okvira, koji polazi od samih arhivskih institucija, i stvarnosti arhiva zajednica, koji se u velikoj mjeri oslanjaju na volonterski rad, aktivizam i neposredno sudjelovanje članova zajednice.

Kako ističu pojedini autori, organizacije civilnoga društva rijetko uspostavljaju komunikaciju s državnim arhivima, dok upis u popis imatelja arhivskog gradiva često doživljavaju kao dodatnu administrativnu obvezu. Takvu percepciju dodatno pojačavaju nesređeno gradivo, nedostatak stručnog osoblja i ograničeni kapaciteti za njegovu obradu i zaštitu. Posljedično, prostor

[23] A. J. Gilliland i T. Štefanac, *Independent Community Archives*, 213.

koji postojeći zakonodavni okvir ostavlja arhivima zajednica ostaje vrlo ograničen, a još su ograničene i mogućnosti stručnog osposobljavanja, profesionalnog razvoja i institucionalnog priznanja arhivskih radnika koji djeluju u takvim arhivima.

Arhiv Srba u Hrvatskoj i Centar za dokumentiranje nezavisne kulture - kratki pregled rada

U ovom radu pregledat će se dva primjera arhiva zajednica u Hrvatskoj, Arhiv Srba u Hrvatskoj i Centar za dokumentiranje nezavisne kulture. Oba primjera izabrana su jer smatramo da će dati pregled stanja u arhivima zajednica u Hrvatskoj, i ukazati na situaciju i razlike čak i u arhivima zajednica. I Arhiv i Centar sudjeluju u inicijativi Arhivi odozdo koja zagovara stabilnije funkcioniranje arhiva zajednica u Hrvatskoj, pogotovo arhiva OCD-ova.

Arhiv Srba u Hrvatskoj (ASH) nastao je na inicijativu Srpskog narodnog Vijeća (SNV) i Srpskog kulturnog društva „Prosvjeta“ 2006. godine. Arhiv vrednuje, prikuplja, obrađuje, trajno čuva i čini dostupnim gradivo koje je vezano za srpske organizacije u Hrvatskoj, pojedince koji su vezani za srpsku zajednicu u Hrvatskoj i druge organizacije koje se bave antifašizmom, mirom, pružanjem pravne pomoći i sl. Osim toga dio Fonda ASH sadrži i gradivo iz Drugog svjetskog rata koje “obuhvaća dokumente o progonu Srba, pokatoličavanju, koncentracijskim logorima, ratnim zločinima, rušenju crkava i uništavanju sela, antifašističkom ustanku i učestvovanju Srba u Narodnooslobodilačkoj borbi.”[24] Osim toga, navodi Bajto: “Na to razdoblje odnose se zbirke preslika izabranih dokumenata Hrvatskog državnog arhiva i drugih ustanova, koje uključuju fondove kao što su Ponova, Diana Budisavljević, Kata Pejnović, MUP NDH, OZN-a, Bogoštovlje, Pravoslavna gornjokarlovačka eparhija i Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Hrvatske.”[25] Točnije, gradivo koje se početno krenulo prikupljati bilo je rasprostranjeno po drugim institucijama te se primarno htjelo objediniti u ASH. Iz tog razloga, Arhiv se razvio iz prikupljanja preslika, bez ikakvog izvornog arhivskog gradiva. Prepoznavanjem njegove uloge u zajednici, kao i u stručnim, arhivističkim krugovima, ASH je postupno razvijao svoj fond. Samim time, građu čine dokumenti, audiovizualni i digitalni zapisi, fotografije, knjige, novine, novinski članci, mape, plakati i drugi predmeti, registrirani i klasificirani u skladu s arhivskim praksama. Knjižnica Arhiva ima preko tri tisuće naslova, a sve veći naglasak je i na istraživačkom radu te izdavačkoj djelatnosti.[26] Iako se nalazi u sastavu SNV-a, unutar kojeg funkcionira kao odjel, njegova uloga i funkcija premašuje one vezane uz matičnu instituciju, tj. udrugu civilnog društva. Srpsko

[24] Nikola Bajto, *SNV/CHB 25*, Zagreb 2022, 146. (dalje: N. Bajto, *SNV/CHB 25*).
[25] N. Bajto, *SNV/CHB 25*, 146.
[26] *Isto*, 145.

narodno vijeće kategorizirano je kao privatni vlasnik ili posjednik arhivskog gradiva u kontekstu udruga značajnih za određeno područje. Ipak, obzirom na količinu gradiva, stručno usavršavanje djelatnika te nastojanja za osiguranjem adekvatnih uvjeta za pohranu, zaštitu i korištenje gradiva, značaj Arhiva Srba prepoznaje se u širem krugu, kako zajednice koju dokumentira, tako i arhiva zajednica u Hrvatskoj.

Prilog 1. *Čitaonica Arhiva Srba u Hrvatskoj*.
(https://hr.wikipedia.org/wiki/Arhiv_Srba_u_Hrvatskoj)

Centar za dokumentiranje nezavisne kulture osnovan je 2011. godine i vode ga udruge Kulturtreger i Kurziv.[27] Bavi se sustavnim prikupljanjem, obradom i čuvanjem materijala organizacija, inicijativa i pojedinaca aktivnih na nezavisnoj kulturnoj sceni. "Centar je prvenstveno namijenjen projektima udruga građana, umjetničkih organizacija, mreža i platformi, neformalnih grupa i inicijativa te umjetnika i pojedinaca koji djeluju i stvaraju u polju nezavisne kulture."[28] Prostor u kojem je Centar fizički smješten je klub Booksa, a digitalni arhiv dostupan je na Internet stranici te omogućava besplatno korištenje i pretraživanje materijala svim zainteresiranim.[29] Osim fizičkih materijala koji se digitaliziraju, Centar prikuplja i audio i vidio materijale te usmenu povijest. Centar ima jednu zaposlenu osobu i vanjske suradnike. "U rad Centra direktno su uključene organizacije i umjetnici čiji se materijali u njemu arhiviraju, ali i

[27] Ivana Pejić i Dunja Kučinac, Abeceda nezavisne kulture i Centar za dokumentiranje nezavisne kulture kao arhiv zajednice, *@rhiv*, br. 4, 2018, 17-18. https://hrcak.srce.hr/file/335693 (Pristup: 8.6.2026).
[28] Centar za dokumentiranje nezavisne kulture, *O nama*, https://abcdnk.hr/AbcDNK:O_nama (Pristup: 8.6.2026).
[29] *Isto*.

šira zajednica - bilo doniranjem materijala iz svojih vlastitih arhiva, bilo pomaganjem u njihovom prikupljanju, arhiviranju, digitalizaciji i promociji. Svojim radom Centar ne nastoji samo sačuvati vrijedne materijale, nego potaknuti njihovo istraživanje i kritičko promišljanje, kao i daljnju umjetničku i kulturnu produkciju kroz produkciju izložbi, javnih tribina i konferencija te kroz volonterski i edukacijski program." [30]

Prilog 2. *Prostor Centra za dokumentiranje nezavisne kulture u klubu Booksa*. (https://www.maz.hr/2017/11/23/konferencija-o-nezavisnoj-kulturi-civilnom-drustvu/)

Metodologija i rezultati istraživanja

Obzirom na poziciju arhiva zajednice u Hrvatskoj, konkretno unutar same arhivističke struke i legislativnog okvira, cilj ovog istraživanja je proučiti te prepoznati kako je percipirani arhivski radnici arhiva zajednica unutar struke, ali i u javnosti općenito. Samim time, kroz analizu i istraživanje nastojat će se utvrditi mogućnosti daljnje edukacije arhivista, uz definiranje napora uvođenja i pridržavanja arhivskih standarda, pravilnika te zakona. Naime, mogućnosti stručnog usavršavanja i uspješne primjene legislativnog okvira čine temelj arhivistike, odnosno rada arhiva, te kao takve imaju ključnu ulogu i u razvoju arhiva zajednica, posebice kada se uzme u obzir da termin "arhiv zajednice" nije definiran *Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima (NN 61/18, 98/19, 114/22,*

[30] *Isto*.

36/24), što za posljedicu otežava kategorizaciju arhivskih poslova koje obavljaju udruge unutar kojih takve inicijative postoje.

Iako najčešće djeluju izvan formalnog okvira javne arhivske službe, arhivi zajednica predstavljaju važan prostor očuvanja višestrukih društvenih sjećanja, identiteta i iskustava različitih zajednica. Njihova specifičnost pritom ne proizlazi isključivo iz organizacijskog ili vlasničkog statusa, već iz načina na koji nastaju, upravljaju gradivom i uključuju pripadnike zajednice u procese njegova prikupljanja, obrade, interpretacije i korištenja. U takvom kontekstu, uloga arhivista i arhivskih radnika nadilazi tradicionalno shvaćeni profesionalni djelokrug te uključuje elemente posredovanja, suradnje sa zajednicom i aktivnog sudjelovanja u oblikovanju društvenog sjećanja. Pritom se pitanje položaja arhiva zajednica ne promatra kroz jednostavnu podjelu na javne i privatne arhive, već kroz pitanje njihove institucionalne prepoznatljivosti, dostupnosti stručne podrške i mogućnosti uključivanja u arhivski sustav. Kako bi se ova problematika približila zajednici arhivista u Hrvatskoj i regiji, metodama intervjuiranja i komparativne analize uspoređena su dva arhiva zajednica koji predstavljaju različite pristupe arhiviranju baštine i povijesti zajednica: Arhiv Srba u Hrvatskoj i Centar za dokumentiranje nezavisne kulture. Njihovom analizom nastoji se ukazati na različite organizacijske modele, uloge arhivskih radnika te izazove s kojima se suočavaju arhivi zajednica u odnosu prema postojećem arhivskom sustavu.

Istraživanje je postavljeno prema glavnoj hipotezi da arhivi zajednica u Hrvatskoj predstavljaju specifičan oblik arhivske prakse u kojem se uloga arhivista i arhivskih radnika proširuje izvan tradicionalno shvaćenih stručnih arhivskih poslova vezanih uz preuzimanje, vrednovanje, sređivanje, opisivanje, zaštitu i dostupnost arhivskog gradiva. Specifičnost njihova djelovanja proizlazi iz neposredne povezanosti sa zajednicom, participativnih modela rada te uključivanja aktivnosti posredovanja, komunikacije, zagovaranja i aktivnog sudjelovanja u oblikovanju društvenog sjećanja. Iako se i unutar javne arhivske službe uloga arhivista posljednjih desetljeća značajno proširila prema kulturno-prosvjetnim, edukativnim i komunikacijskim aktivnostima, arhivi zajednica dodatno naglašavaju upravo odnos između stručnog arhivskog rada i potreba zajednice koja gradivo stvara, koristi i interpretira. Istodobno, njihov položaj i doprinos unutar arhivske struke i šire javnosti još uvijek nisu dovoljno prepoznati niti sustavno podržani. Na temelju glavne hipoteze definirane su pomoćne hipoteze koje su poslužile kao osnova za oblikovanje pitanja za intervju te za određivanje istraživačkog pristupa prema ispitanicima.

Pomoćne hipoteze se fokusiraju na tri konkretna područja djelovanja, tj. rada arhivskih radnika u arhivima zajednica: obujam posla, financijsku i institucionalnu podršku te stručno usavršavanje i edukaciju. Razrađeno, one glase ovako:

1. Arhivisti u arhivima zajednica često obavljaju širi spektar poslova od onih predviđenih tradicionalnom arhivističkom praksom

2. Nedostatak podrške matičnih i stručnih institucija te ograničeni resursi otežavaju primjenu arhivskih standarda i profesionalni razvoj arhivskih radnika u arhivima zajednica
3. Daljnja edukacija i razvoj arhivske pedagogije mogu doprinijeti većoj vidljivosti i profesionalizaciji arhiva zajednica

Potvrđivanjem ili osporavanjem ovih, pomoćnih hipoteza nastojat će se ujedno potvrditi ili osporiti i glavnu hipotezu, posebice jer je ista široko postavljena te je ova kategorizacija nužna kako bi se što podrobnije pristupilo istraživačkom problemu.

Zbog malog uzorka, odabrana je metoda intervjua jer omogućuje brži dolazak do potrebnih podataka. Jednako tako, obzirom da je riječ o kvalitativnom istraživanju, gdje se analiziraju stavovi, osjećaji i mišljenja ispitanika, intervju se ukazao kao prikladna metoda istraživanja. Prema Zelenici, intervju je usmena anketa, odnosno socijalni oblik razgovora koji se vodi s točno određenom svrhom i ciljevima te prema unaprijed pripremljenom planu[31]. Ipak, u ovom slučaju, odabran je standardizirani, polustrukturirani intervju. Naime, takav je intervju formalno i sadržajno razrađen na razini koja osigurava vođenje govora ispitanika prema unaprijed pripremljenim pitanjima, s ciljem provjeravanja postavljenih hipoteza. Nadalje, kao i kod ankete, intervju omogućava saznavanje podataka i informacija o doživljaju, pružajući uvid u stavove, mišljenja, emocije, karakter te pogled na određene stvari, pojave ili događaje. Intervjuom se, također, mogu dobiti podaci o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, budući da pruža mogućnost ispitivanja sjećanja ispitanika, sadašnjih stavova i mišljenja te planova za budućnost. S druge strane, jedan od glavnih nedostataka intervjua je znatno poskupljenje istraživanja, u kontekstu vremena potrebnog za realizaciju, provedbu, transkripciju te analizu intervjua. Osim toga, prilikom provedbe intervjua nije moguće osigurati standardizirane uvjete, posebice jer se intervju obavlja pod različitim okolnostima i situacijama[32].

Navedeno je uzeto u obzir prilikom osmišljavanja i definiranja istraživanja, što je rezultiralo ograničavanjem ispitanika na dva predstavnika arhiva zajednica, odnosno dva voditelja za koje je procijenjeno da bi mogli pružiti što jasniju i potpuniju sliku glede toga kakva je pozicija arhivista i arhivskih radnika, u njihovom arhivu, te kako je taj isti arhiv percipiran od strane javnosti. Kroz upitnik od petnaest pitanja, ispitanici su morali opisati svoja iskustva i mišljenja vezana uz vlastito obrazovanje i bavljenje arhivskim postupcima, rad arhiva i njegovu povezanost sa zajednicom, suradnju s državnim institucijama, primjenu arhivskih zakona i standarda, vidljivost arhiva zajednice unutar matične institucije i u javnosti te budućnost ovih oblika organizacija u Hrvatskoj.

[31] Ratko Zelenika, *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela: četvrto izdanje*, Rijeka 2000, 377.
[32] *Isto*, 378.

Samim time, intervjuirani su Milan Radanović, povjesničar i voditelj Arhiva Srba u Hrvatskoj (ASH), koji posluje kao odjel Srpskog narodnog vijeća, te Miljenka Buljević, magistra engleskog i češkog jezika i književnosti, osnivačica udruge Kulturtreger, a ujedno i voditeljica Centra za dokumentiranje nezavisne kulture, smješten u Klubu Booksa u Zagrebu.

Na temelju provedenih intervjua, moguće je uočiti kako hrvatski arhivi zajednica djeluju u izrazito specifičnim društvenim, organizacijskim i profesionalnim okolnostima. Iako nastaju iz različitih potreba zajednica koje predstavljaju, oba primjera potvrđuju da arhivi zajednica imaju važnu ulogu u očuvanju društvenog sjećanja, manjinskih identiteta i drugih specifičnih identitetskih perspektiva, ali i u dokumentiranju onih aspekata prošlosti i suvremenosti koji proizlaze iz potreba samih zajednica. Pritom se uloga arhiva zajednica ne treba promatrati kao suprotstavljena djelovanju javne arhivske službe, koja također prepoznaje važnost privatnih stvaratelja i posjednika arhivskog gradiva te s njima ostvaruje različite oblike stručne suradnje. Specifičnost arhiva zajednica proizlazi prije svega iz načina na koji zajednice aktivno sudjeluju u procesu prikupljanja, odabira, interpretacije i korištenja gradiva, kao i iz njihove usmjerenosti prema vlastitim iskustvima, potrebama i narativima. Istovremeno, intervjui pokazuju kako položaj arhivista i arhivskih radnika u takvim organizacijama nadilazi tradicionalne okvire arhivske struke te uključuje elemente participativnog arhiviranja, kulturnog posredovanja, organizacijskog rada, zagovaranja i rada sa zajednicom.

Nadalje, komparativna analiza pokazuje da oba arhiva dijele sličnu osnovnu misiju očuvanja specifičnih oblika kulturne i društvene memorije koje su često zanemarene u državnim arhivima. Međutim, njihove polazne pozicije i modeli djelovanja značajno se razlikuju. Točnije, Arhiv Srba osnovan je s ciljem prikupljanja, obrade, zaštite, digitalizacije te dugotrajnog očuvanja materijala koji govore o povijesti zajednice Srba u Hrvatskoj, ali i o civilnim te vjerskim organizacijama koje se uz tu povijest vežu te značajnim pojedincima u zajednici. Razvijen je iz spoznaje da ne postoji niti jedna centralna institucija koja se bavi prikupljanjem, zaštitom i prezentacijom materijala vezanog uz povijest Srba u Hrvatskoj. Iz tog razloga, Arhiv uz pomoć zajednice, korisnika-istraživača i donatora nastoji biti i predstavljati takvu, centralnu instituciju. Sa druge strane, Centar za dokumentiranje nezavisne kulture jedino je mjesto u Hrvatskoj koje sustavno prikuplja, obrađuje i čuva materijale organizacija, inicijativa i pojedinaca aktivnih na nezavisnoj kulturnoj sceni. Osnovan je s ciljem očuvanja, kontekstualizacije te osiguravanja dostupnosti materijala nastalih na nezavisnoj kulturnoj sceni od 1990-ih godina.

Osim u području djelovanja, ova dva arhiva zajednice razlikuju se i u načinu njihove percepcije unutar organizacija, odnosno nevladinih organizacija, u kojima se nalaze. Radanović objašnjava: „Ono što mi radimo u Arhivu više je skriveno i nevidljivo, a mislim da se uz to najviše veže problem toga što ljudi na hijerarhijskom vrhu ne znaju što je to sam pojam arhiva ili arhivistike i što rade arhivisti. Percipiraju nas kao skladište ili depo, bez da uopće razmišljaju o tome

da je arhivistika najprije znanost te da postoji niz problema sa kojima se susrećemo u radu.“ Kao odjel Srpskog narodnog vijeća (SNV), krovne organizacije srpske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj, ASH je smješten u poprilično kompleksnoj hijerarhiji što, posljedično, utječe na izvore financiranja, vidljivost i mogućnosti suradnje. Točnije, Srpsko narodno vijeće ovisi o budžetu koji donosi Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske i Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina. Arhiv Srba, skupa sa svim ostalim odjelima, donosi okvirni budžet potreban za rad unutar jedne kalendarske godine koji se, zatim, sve češće smanjuje prije nego se uopće odobri. Prema Radanoviću, takav pristup proizlazi iz nerazumijevanja arhiva, arhivistike i onoga što ASH radi u okviru arhivske djelatnosti. Jednako tako, za postojanje Arhiva Srba jako malo ljudi, izvan same srpske i arhivske zajednice, zna. Razlog tomu je i politička situacija u državi, koja onemogućava provođenje aktivnosti kojima bi se poboljšala vidljivost Arhiva, konkretno zbog straha od javnog linčovanja, kao i dovođenja zaposlenika u neugodnu situaciju. Unatoč tomu, Arhiv ima vlastiti časopis, *Tragovi*, koji izlazi dva puta godišnje, a bavi se srpskim i hrvatskim temama iz multidisciplinarne te interdisciplinarne perspektive.

Po pitanju Centra za dokumentiranje nezavisne kulture situacija je, pak, malo drugačija. Naime, iza Centra stoje udruge Kulturtreger i Kurziv, a „ključna djelatnost organizacije je promocija književnosti i čitateljskih navika kroz različite programe i veze s drugim umjetnostima. Kako je Klub Booksa izuzetno vidljiv, a Centar za dokumentiranje se nalazi u klubu, ova djelatnost je vidljiva široj zajednici te predstavlja jedan od pet ključnih programa Kulturtregera.“ Iz tog razloga, vidljivost Centra unutar organizacije je vrlo visoka dok je nešto manje vidljiv javnosti, pogotovo onima koji nisu upoznati s tom scenom. Nadalje, kao i kod Arhiva Srba, članovi zajednice su izuzetno aktivni u oblikovanju samog arhiva, budući da biraju materijale te sudjeluju u njegovom prikupljanju i opisivanju. Ipak, sam arhivski rad odvija se vrlo sporo i relativno malom vidljivošću. Projektno financiranje, koje osigurava sredstva za rad udrugama u kulturi, pa tako i Kulturtregeru, ne omogućava dovoljno sredstava za kontinuiran arhivski rad. Samim time, ovakva situacija utječe i na angažman suradnika, obzirom da sredstva dobivena ovisna o projektima ne pružaju sigurnost stalnih prihoda.

Budući da *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima (NN 61/18, 98/19, 114/22, 36/24)* ne definira arhive zajednica, oba se analizirana primjera susreću s problemima primjene arhivskih standarda, pravilnika i srodnih zakona. Samim time, iako Arhiv Srba nastoji primjenjivati standardne arhivske zakone i pravilnike koji se koriste u državnim arhivima, njihova prilagodba potrebama jednog arhiva zajednice izrazito je kompliciranа. Radanović pojašnjava: „Ne postoji nikakav zakonodavni okvir koji bi definirao način funkcioniranja arhiva zajednica, a samim time i Arhiv Srba u Hrvatskoj. Iz tog smo razloga zapravo i ušli u registar privatnih imatelja gradiva u Republici Hrvatskoj, kao privatni arhiv, jer nam je to trenutno jedina opcija koja nam omogućava da radimo

arhivske poslove po pravilnicima i zakonskom okviru te da nastavimo suradnju s Hrvatskim državnim arhivom.“ Kao jedan od načina pravilne primjene legislativnog okvira, Arhiv Srba izradio je i Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva, kako bi uredio odnos prema svojim korisnicima, odnosno načine i uvjete njihovog istraživanja u Arhivu te korištenja arhivskog gradiva. Također, Arhiv ima i vlastito stručno vijeće, na čijim se sastancima donose odluke vezane uz arhivsko gradivo, njegovo prikupljanje, doniranje i sređivanje. Nadalje, zahvaljujući suradnji s Hrvatskim državnim arhivom, zaposlenici Arhiva imaju pravo na polaganje stručnog ispita za zvanje arhivist, obzirom da Hrvatski državni arhiv osigurava mentora zaposlenicima. Točnije, Srpsko narodno vijeće potpisuje na godišnjoj razini ugovor o suradnji kojim je ta stavka zagarantirana, uz mjesečno savjetovanje glede rada s arhivskim gradivom. Uz Hrvatski državni arhiv, Arhiv Srba je pokušao ostvariti suradnju i s Hrvatskim povijesnim muzejom, „budući da je Muzej preuzeo neke materijale od Muzeja Srba u Hrvatskoj, koji je u jednom trenutku činio i jedan njihov odjel, no prestao je postojati 1960-ih.“ Osim formalnih institucija, Arhiv Srba u Hrvatskoj surađuje i s hrvatskim ogrankom udruge ICARUS te s inicijativom Arhivi odozdo, a zajedno pokušavaju stvoriti bolje uvjete rada arhiva zajednica, konkretno zagovaranjem kod državnih institucija, održavanjem konferencija i slično.“

Buljević navodi da je Centar za dokumentiranje nezavisne kulture prepoznat i definiran kao neformalni arhiv pa stoga „ne primjenjuje arhivske pravilnike i zakone, ali u svom radu slijedi dobre prakse. Koristi se standardni protokol opisivanja dokumentacijske građe za muzeje (nekada smo koristili bazu S++, ali sad smo prešli na Wikibase i Wikidata platforme s tim da i dalje koristimo isti protokol opisa građe kao S++).“ Sukladno tomu, centar ima interne smjernice za arhiviranje različitih tipova praksi, prema interpretaciji zaklade Kultura nova. Plan je izraditi i interni pravilnik, koji bi dobro došao volonterima, no trenutno za njega nema kapaciteta. Nažalost, u Centru nema mogućnosti za polaganjem stručnog ispita za zvanje arhivist, niti su zaposlenici upoznati s drugim tečajevima i ispitima koje organizira Hrvatski državni arhiv, budući da s istim nemaju uspostavljenu nikakvu suradnju. Također, većina suradnika Centra djeluje na volonterskoj bazi, a riječ je o zainteresiranim pojedincima ili o studentima informacijskih znanosti koji tamo obavljaju praksu. Stoga niti nema osnove za polaganjem stručnog ispita, ponajprije jer je uvjet za polaganje ispita minimalno jedna godina radnog staža na arhivskim poslovima, a Centar si, uz ograničene financije, tako što ne može priuštiti. Ipak, zahvaljujući studentskoj praksi, razvijen je partnerski odnos sa Filozofskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu, uglavnom putem suradničkih projekata. Također, Centar za dokumentiranje nezavisne kulture surađuje i sa Državnim arhivom u Zagrebu, Željezničkim muzejom te Muzejom suvremene umjetnosti u Zagrebu. Buljević pojašnjava prirodu navedenih suradnji: „Odnos s FFZG je partnerski od 2014. godine te s njima razvijamo različite suradničke projekte. S arhivskim institucijama i muzejima je odnos profesionalan, ali povremen, i realizira se uglavnom kroz suradnje u diskurzivnim programima. Sa Željezničkim muzejom

smo sudjelovali u navedenoj međunarodnoj konferenciji gdje je predstavljen zajednički istraživački rad."

Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je analizirati položaj arhivista i arhivskih radnika u hrvatskim arhivima zajednica na primjeru Arhiva Srba u Hrvatskoj i Centra za dokumentiranje nezavisne kulture te utvrditi na koji način organizacijski okvir, odnos prema zajednici i institucionalni položaj utječu na njihovu profesionalnu ulogu. Komparativna analiza intervjua pokazala je da, unatoč razlikama u području djelovanja i organizacijskom ustroju, oba arhiva dijele niz zajedničkih obilježja karakterističnih za arhive zajednica.

Rezultati istraživanja potvrđuju glavnu hipotezu rada prema kojoj arhivi zajednica predstavljaju specifičan oblik arhivske djelatnosti u kojem uloga arhivista i arhivskih radnika nadilazi tradicionalne profesionalne okvire, dok njihov doprinos istodobno ostaje nedovoljno prepoznat i institucionalno podržan. U oba analizirana slučaja arhivisti ne obavljaju isključivo poslove prikupljanja, sređivanja, zaštite i davanja na korištenje arhivskog gradiva, već sudjeluju u projektnom upravljanju, komunikaciji sa zajednicom, edukativnim aktivnostima, zagovaranju interesa arhiva te oblikovanju kolektivne memorije zajednica koje predstavljaju.

Pomoćna hipoteza o razlikama između pojedinih tipova arhiva zajednica također je potvrđena. Dok Arhiv Srba u Hrvatskoj djeluje kao manjinski arhiv usmjeren na očuvanje kulturnog, društvenog i političkog nasljeđa srpske zajednice u Hrvatskoj, Centar za dokumentiranje nezavisne kulture razvija model tematskog arhiva zajednice usmjerenog na dokumentiranje nezavisne kulturne scene. Ove razlike odražavaju se na načine prikupljanja gradiva, suradnju sa zajednicom, odnos prema institucionalnim strukturama i organizaciju rada arhivskih radnika.

Posebno se ističe činjenica da postojeći zakonodavni i stručni okvir u Republici Hrvatskoj još uvijek ne prepoznaje dovoljno specifičnosti arhiva zajednica. Posljedično, arhivi zajednica često djeluju između formalnog i neformalnog sektora, oslanjajući se na vlastite inicijative, suradničke mreže i ograničene resurse.

Rezultati također potvrđuju važnost kontinuirane edukacije arhivista i drugih arhivskih radnika. Oba analizirana primjera ukazuju na potrebu za većom dostupnošću stručnog usavršavanja, jačanjem suradnje s državnim arhivima te razvojem specifičnih oblika arhivske pedagogije kojima bi se povećala uključenost zajednice i vidljivost arhivskog rada. U tom se kontekstu pokazuje da su edukacija, participativni pristupi i međusobno povezivanje arhiva zajednica ključni preduvjeti njihova daljnjeg razvoja.

Naposljetku, ovo istraživanje potvrđuje da arhivi zajednica imaju značajnu društvenu ulogu u očuvanju višestrukosti sjećanja, identiteta i iskustava koja često ostaju izvan dominantnih institucionalnih narativa. Njihova vrijednost ne proizlazi samo iz gradiva koje čuvaju, nego i iz odnosa koji razvijaju sa zajednicama koje predstavljaju. Upravo zbog toga potrebno je osigurati veću stručnu, zakonodavnu i financijsku podršku njihovu radu kako bi se omogućila njihova dugoročna održivost i ravnopravna integracija u javnu arhivsku službu u Hrvatskoj. Buduća istraživanja trebala bi obuhvatiti veći broj arhiva zajednica kako bi se dobila cjelovitija slika njihova položaja, profesionalnih praksi i doprinosa suvremenoj arhivistici.

Summary

The aim of this study was to analyze the position of archivists and archival workers in Croatian community archives, using the cases of the Archive of Serbs in Croatia and the Center for Documenting Independent Culture, and to determine how the organizational framework, relationship with the community, and institutional position influence their professional role. A comparative analysis of the interviews showed that, despite differences in their fields of activity and organizational structure, both archives share a number of common characteristics typical of community archives.

The research findings confirm the main hypothesis of the paper, according to which community archives represent a specific form of archival activity in which the role of archivists and archival workers transcends traditional professional frameworks, while their contribution simultaneously remains insufficiently recognized and institutionally supported. In both analyzed cases, archivists do not exclusively perform the tasks of collecting, arranging, preserving, and providing access to archival materials, but also participate in project management, communication with the community, educational activities, advocating for the archive's interests, and shaping the collective memory of the communities they represent.

The auxiliary hypothesis regarding the differences between individual types of community archives was also confirmed. While the Archive of Serbs in Croatia operates as a minority archive aimed at preserving the cultural, social, and political heritage of the Serb community in Croatia, the Center for Documenting Independent Culture is developing a model of a thematic community archive focused on documenting the independent cultural scene. These differences are reflected in the methods of collecting materials, cooperation with the community, the relationship with institutional structures, and the organization of the work of archival workers.

Of particular note is the fact that the existing legislative and professional framework in the Republic of Croatia still does not sufficiently recognize the specific characteristics of community archives. Consequently, community

archives often operate between the formal and informal sectors, relying on their own initiatives, collaborative networks, and limited resources.

The results also confirm the importance of continuous education for archivists and other archival workers. Both analyzed examples point to the need for greater availability of professional training, strengthening cooperation with state archives, and the development of specific forms of archival pedagogy to increase community involvement and the visibility of archival work. In this context, it is shown that education, participatory approaches, and networking among community archives are key prerequisites for their further development.

Finally, this study confirms that community archives play a significant social role in preserving the multiplicity of memories, identities, and experiences that often remain outside dominant institutional narratives. Their value derives not only from the materials they hold, but also from the relationships they develop with the communities they represent. For this very reason, it is necessary to provide greater professional, legislative, and financial support for their work in order to enable their long-term sustainability and equitable integration into the public archival service in Croatia. Future research should include a larger number of community archives in order to obtain a more complete picture of their position, professional practices, and contribution to contemporary archival science.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Rukopisi/Manuscripts:

1. Glumac Martina. *Arhiviranje nezavisne kulture kao oblik aktivizma zajednice: primjer Centra za dokumentiranje nezavisne kulture.* Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveiučilišta u Zagrebu, Zagreb 2024.
   URL: https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/object/ffzg:11406/FILE0.

Službene novine/Official Gazettes:

1. *Pravilnik o stručnim arhivskim zvanjima i drugim zvanjima u arhivskoj struci te uvjetima i načinu njihova stjecanja*, „NN 104/2019".
2. *Pravilnik o uvjetima smještaja,m opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva te broju i strukturi stručnog osoblja arhiva, „*NN 121/2019".
3. *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima*, „NN 61/18, 98/19, 114/22, 36/24".

Knjige/Books:

1. Bajto Nikola (ur), *SNV/CHB 25*. Srpsko narodno vijeće, Zagreb 2022.
2. Barraza Danielle, Garcia Alan, Zipperer Rachael, *Community Archives as Community Building Tools*. Science Research Network, 2018.
3. MacNeil Heather, Eastwood Terry (ur), *Currents of Archival Thinking*. Santa Barbara; Denver; Oxford: Libraries Unlimited.
   URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3174430.
4. Zelenika Ratko, *Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela: četvrto izdanje*. Ekonomski fakultet u Rijeci, Rijeka 2000.

Članci/Articles:

1. Flinn Andrew, Community Histories, Community Archives: Some Opportunities and Challenges, *Journal of the Society of Archivists* 28, 2 (2007), 151-176. URL: https://bpb-us e1.wpmucdn.com/wordpressua.uark.edu/dist/b/596/files/2016/05/OLLI_PYCS_Session 3_Reading_Flinn_Community20ArchivingChallenges.pdf.
2. Flinn Andrew, Stevens Mary, It Is Noh Mistri, Wi Mekin History': Telling Our Own Story: Independent and Community Archives in the UK, Challenging and Subverting the Mainstream. u: Bastian Jeannette A, Alexander Ben (ur), *Community Archives: The Shaping of Memory*, Facet Publishing, London 2009, 3-27.
3. Gilliland A. J, Štefanac T, Independent Community Archives: Challenging the Status Quo of Private and Public Archives. *Atlanti*, 28(1), 2018, 207-215. URL: https://journal.almamater.si/index.php/Atlanti/article/view/289/266.
4. Heđbeli Živana, Privatno arhivsko gradivo, *Arhivski vjesnik* 44(2001), 93-101. URL: https://hrcak.srce.hr/clanak/14362.
5. Pejić Ivana, Kučinac Dunja, Abeceda nezavisne kulture i Centar za dokumentiranje nezavisne kulture kao arhiv zajednice, *@rhivi* 4(2018), 17-18. URL: https://hrcak.srce.hr/clanak/335693.

Internet:

1. Centar za dokumentiranje nezavisne kulture. *O nama*. URL: https://abcdnk.hr/AbcDNK:O_nama.
2. https://hr.wikipedia.org/wiki/Arhiv_Srba_u_Hrvatskoj
3. https://www.maz.hr/2017/11/23/konferencija-o-nezavisnoj-kulturi-civilnom-drustvu/
4. Mokrović, Nikola. *Od zajednice do institucije*. URL: https://kulturpunkt.hr/tema/od-zajednice-do-institucije/.

Stevan MAČKOVIĆ
Istorijski arhiv Subotica, Srbija
stevanmackovic@gmail.com

1.04 ***Stručni rad/Professional article***
UDK/UDC: 331.543:930.25-051(497.11 Subotica)

Primljeno/Received: 11. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 08. 07. 2026.

STRUČNI PROFIL ARHIVSKIH RADNIKA ISTORIJSKOG ARHIVA SUBOTICA, STANJE I PERSPEKTIVE

Apstrakt: *U radu se analizira postojeći stručni profil arhivskih radnika u našoj ustanovi – Istorijskom arhivu Subotica. Pored hroničnog zaostajanja za optimalnim i predviđenim ukupnim brojem zaposlenih, gde je posebno izražen problem manjka visoko stručnih i specijalizovanih kadrova, ocrtava se i pravac kojem bi se moralo težiti u budućnosti. U sklopu niza negativnih preduslova za poboljšanje položaja našeg Arhiva, gde se izraženi nerešeni nedostatak odgovarajućeg smeštajnog prostora nameće sam po sebi kao jedan od vrlo otežavajućih, pitanje stručnog kadra kao da pada u drugi ili čak treći plan. Delimično i zbog toga što njegovo rešavanje zahteva široki sistematski pristup od strane faktora koji donose odluke na državnom novou. Problematizira se pitanje da li profil naših arhivskih radnika, trenutni, ali i sagledan kroz vreme, od samog osnivanja Arhiva, odgovara zahtevima savremene arhivistike? Kako ne postoji posebno obrazovanje za arhivističku struku, svi oni su se osposobljavali kroz rad već u Arhivu. Očekivano, dolazili su sa diplomama fakulteta ili srednjeg stepena obrazovanja društveno jezičkih usmerenja. Time su uspešno, mahom nakon iskustava sa radom u školama, popunjavali i iskorištavali svoja znanja u novoj oblasti. Pored takvih tradicionalnih specifičnih znanja koja su bila neophodna oduvek, kao što je poznavanje jezika – mađarskog, nemačkog i latinskog, a koji su neophodni uslov za rad sa našom starijom građom, danas se pokazuje da arhivisti moraju imati i čitav niz sposobnosti vezanih za procese digitalizacije, koji već dugo dominiraju kao nezaustavljiv trend.*

Ključne reči: *Istorijski arhiv Subotica, arhivski radnici, stručni profil, digitalizacija.*

PROFESSIONAL PROFILE OF ARCHIVAL WORKERS OF THE HISTORICAL ARCHIVES OF SUBOTICA, CURRENT STATE AND PERSPECTIVES

Abstract: *The paper analyzes the existing professional profile of archival workers and employees in our institution - the Historical Archives of Subotica. In addition to the chronic lagging behind the optimal, needed and predicted total number of employees, where the problem of the lack of highly skilled and specialized personnel is especially pronounced, the direction that should be pursued in the future is also outlined. As part of a series of negative preconditions for improving the position of our Archive in various ways, where the unresolved lack of suitable accommodation space imposes itself as one of the most aggravating factors, the question of professional staff seems to fall into the second or even third plan. Partly due to the fact that its solution requires a broad systematic approach by the factors that make decisions at the state level. The question is whether the profile of our archive workers, current but also viewed over time, since the very foundation of the Archive, corresponds to the requirements of contemporary archival science? As there is no special education for the archivist profession, all of the workers and employees were trained through work already in the Archives itself. As expected, they came with college or secondary education degrees in sociolinguistic fields. With this, they successfully completed and used their knowledge in this for them new field of archival science, mainly after their experience working in schools, or other institutions of culture or education. In addition to such traditional specific knowledge that has always been necessary, such as knowledge of languages - Hungarian, German and Latin, which are a necessary condition for working with our older archival material, today it is shown that archivists must also have a whole range of abilities related to digitization processes, computer usage and computer science in general, which have been dominating as an unstoppable trend for a long time.*

Key words: *The Historical Archive of Subotica, archive workers, professional profile, digitization.*

Uvod

Za svaku sistematizovanu poziciju u našoj ustanovi, kako je to uobičajeno i u svim drugim organizacijama, normirani su određenu uslovi, vrsta školske spreme, posebna potrebna znanja, godine staža, itd. U skladu sa tim su ta mesta i popunjavana. To je onaj nesporni element i kriterijum bez koga niko nije mogao da se zaposli u Arhivu. No, pored njega značajan, a možda i odlučujući za uspešno obavljanje svih poslova i zadataka iz oblasti arhivistike, jeste izražena sklonost i afinitet za rad na tim mestima. Retko da iko ko samo spolja posmatra

i ocenjuje ovu specifični oblast, može da zamisli kompleksnost i složenost poslova jednog arhivskog radnika. Tako su i svi naši arhivisti i arhivski tehničari, od prvih godina osnivanja do danas, ulazili u te vode, korak po korak upoznavajući i otkrivajući suštinu posla arhivskog radnika. Od danas zaposlenih, sem jednog slučaja, svi su već imali kraći ili duži radni staž u drugim oblastima, većinom u obrazovno-prosvetnom sistemu. Pokazatelj, da u zadnja tri desetleća, gotovo nije bilo fluktuacije i napuštanja Arhiva, osim prirodnih (penzionisanja i umiranja) ukazuje na to da su se svi oni i pronašli u ovoj struci.

Ustanova Istorijski arhiv Subotica[1]

Status međupštinskog arhiva, naša ustanova ima od svoga osnivanja 1947. godine i pokriva teritoriju tri opštine, Subotice, Bačke Topole i Malog Iđoša. Prešla je dugačak put od jednog zaposlenog, bez sopstvenih prostorija i vagona razbacane građe do 8 dužnih kilometara, mahom sređene arhivske građe i jasne prepoznatljivosti u domaćoj, ali i inostranoj stručnoj i široj javnosti.

Spoljašnji okviri i uslovi koji determinišu sudbinu svake ustanove ovoga tipa, a koji zavise u prvom redu od širih, društvenih i državnih okolnosti, menjali su se tokom proteklih gotovo osam desetleća i bitno su uticali te oblikovali naš Arhiv.

U Arhivu se danas obavlja rad u okviru sledećih organizacijskih jedinica:

- Odeljenje za upravu i opšte poslove (trenutno ima 5 zaposlenih: direktor, sekretar- pravnik; informatičar, računovodstvo).
- Odjeljenje za zaštitu arhivske građe i registraturskog materijala van arhiva. (2 zaposlena).
- Odeljenje za sređivanje i obradu arhivske građe (8 zaposlenih, arhivista i arhivskih pomoćnika i jednog manipulanta).
- Centar za dokumentaciju i informacije (1 zaposleni).

[1] Dalje: IASu.

Godina	Broj zaposlenih	Količina arhivske građe i reg. mat. u dužnim metrima	Broj prostorija	Površina-m²	Broj evidentiranih registratura
1947.	1	5 vagona	1	56	18
1951.	2				
1962.	9 ukupno: 3 arhiviste 2 arh. pom. 1 admin. slu. 1 honor. adm. služ. 2 spremačice	1.524			
1970.	11	3.454	40	1.386	569
1981.	14,5			1.570	
1995.	15	3.742			745
1997.	16	3.758		1.895	766
2002.	16	4.532		1.856	768
2007.	18	5.200		2.321	810
2012.	22 ukupno 14 arhivista 2 arh. pomoćnika 1 manipulant 2 admin. služ. 3 spremačice				
2020.	15	6.957		2.805	
2025.	16 ukupno 10 arhivista	7.742		2.805	1.092

Tabela sa osnovnim pokazateljima razvoja Arhiva 1947-2025.

U čemu je značaj IASu? Naravno da je naša ustanova glavni baštinik i čuvar pisanih tragova sa ovoga područja. No, da li je ustanova uopšte važna,

kome je potrebna, i koliko je značajna? Ako posmatramo samo zadnjih deset godina, sa brojem od zahteva stranaka u 2013. godini od 2.046[2] do 642 u protekloj 2025. sigurno je da je ona bila neophodna svima koji su radi rešavanja svoj privatno pravnih poslova bili upućeni na nju.

Sa brojem od godišnje prosečno 100 istraživača[3] – korisnika arhivske građe u čitaonici, što čini zanemarljiv procenat od pola promila (0,054) od ukupne populacije na ovoj teritoriji (186.906), reklo bi se – ne!

Danas zavisimo od finansiranja na nivou lokalne samouprave, godišnji budžet nam je cca 300.000 eura[4], što iznosi manje od 1,5 eur. po glavi stanovnika. Sudeći i po tom parametru, ne deluje da je Arhiv previše važan.

Teškoće u radu se mogu podeliti u dve velike kategorije. Nedostatak kvantiteta – prostora, finansiranja, itd, ali i kvaliteta – gde spada i stručni profil arhivskih radnika uz, u prvom redu odnos i shvatanje društvene zajednice samog značaja arhiva i njegove uloge, iz čega automatski proizilaze sve negativne posledice po njegov rad i delovanje.

O dugom višedecenijskom hroničnom trajanju problema[5] dobru ilustraciju daje jedan dopis iz 1971. godine tadašnjeg direktora Jožefa Palinkaša koji je bio svedokom da se u dugom periodu niko nije javio na slobodnu poziciju arhiviste. On je napisao sledeće: „Na otvoreni konkurs za arhivistu sa visokom spremom, godinu dana se nije javio niko, naime, mali lični dohodak, uslovi rada, nedostatak stimulacija, itd, odbija kandidate. Kao predloge za rešavanje takvog stanja Palinkaš iznosi pred nadležne vlasti vrlo ambiciozan, ali i arhivističkim normama i standardima primeren plan, u kome navodi da je neophodno povećenje broja zaposlenih na trideset, izgradnja savremenog objekta, sa kancelarijskim prostorom od 300 m², spremišnim prostorom od 2.200 m², radionicama od 120 m², tri sale – za biblioteku, izložbe i sednice sa ukupno 150 m², stanom za domara, itd.“[6]

Nažalost, i nakon čitavih 55 godina, problemi su se samo nagomilavali a nedovoljno rešavali. Društveni okviri i odgovornost osnivača još nisu dostigli nivo da Arhivu omoguće da se realizuje taj plan. Trenutno, broj zaposlenih je 16, nedostaju nam specifični kadrovi koji bi radili sa građom na latinskom i nemačkom jeziku, smeštajni prostori su popunjeni, nedovoljni i neodgovarajući, radionica za restauraciju, sale za izložbe i drugo samo su daleke lepe želje.[7]

[2] Zahtevi su mahom bili vezani za postupke restitucije.
[3] Broj istraživača se kretao od 108 u 2017. do 53 u 2023. godini.
[4] Od toga iznosa na plate zaposlenih predviđeno je preko 95%.
[5] https://arhivsubotica.wordpress.com/od-problema-ka-jos-vecem-problemu-o-polozaju-istorijskog-arhiva-subotica-u-minulih-pola-veka-1975-2023/ (Pristup: jun 2026).
[6] Iz dopisa direktora Jožefa Palinkaša Opštinskoj zajednici kulture, IASu, predmet br. 02-71/1-1971. *Direktorov izveštaj pod nazivom: Stanje i problemi Istorijskog arhiva u Subotici*.
[7] https://suboticazasvakoga.wordpress.com/problemi-planovi-problemi-o-istorijskom-arhivu-subotica-1971-2022/ (Pristup: jun 2026).

Obrazovanje i osposobljavanje naših stručnih radnika - nekad i sad

U početku je broj stručnih radnika u arhivu bio skroman, malobrojan, a i sada je još nedovoljan. U povojima utemeljenja naše arhivske ustanove, težište delovanja nije moglo biti na osposobljavanju stručnog kadra, nego na rešavanju elementarnih postavki za samo funkcionisanje. Tako je 1947. godine Blaško Vojnić Hajduk[8], koji se na terenu sretao sa vagonima razbacane hartije, vršio dvojnu funkciju; bio je na čelu arhivskog područja, ali i muzeja, dok je njegov naslednik dr Mihajlo Prokeš radio kao volonter. Tek u 1951. godini kada je bio zaposlen jedan arhivist – Ivan Rudić kao rukovodilac arhivskog područja i jedan pomoćni službenik, Rudić je prisustvovao 14-dnevnom stručnom kursu u Novom Sadu 1949. godine, jednomesečnom kursu u Beogradu iste godine i sedmomesečnom kursu u Dubrovniku 1950. godine.[9] Sledećih godina dolazi do krupnih pomaka u zaštiti arhivske građe u pravom, arhivističkom smislu, kao i razvoju arhivistike. Prekretnica je nastala imenovanjem Emila Vojnovića[10] za upravnika Arhivskog središta 1. decembra 1951. godine. Nekoliko arhivista obeležilo je naredni period.

Specifični jezici starije građe, latinski i nemački tražili su i odgovarajuće profile arhivskih radnika. Upravo zbog toga je 1952. godine, kada Arhivsko područje za grad Suboticu i srez Bačka Topola prerasta u Gradsku državnu arhivu, kao dobar znalac latinskog, nemačkog, mađarskog i srpskog jezika primljen Gašpar Ulmer.[11] Sa istom motivacijom, primljen je i Laslo Mađar.[12]

[8] Blaško Vojnić Hajduk (Subotica, 1911 – 1983) https://suistorijablog.wordpress.com/blasko-vojnic-hajduk-kao-prvi-rukovodioc-arhiva-1947-godine/ (Pristup: jun 2026).

[9] *60 godina delatnosti Istorijskog arhiva Subotica, A szabadkai Történelmi Levéltár 60 éves tevékenysége*, Istorijski arhiv Subotica, Subotica 2007, 12.

[10] Emil Vojnović je rođen 1910. godine u Temišvaru. Gimnaziju ju pohađao u rodnom gradu i Novom Vrbasu. Pravni fakultet je završio u Subotici (1937). Doktorirao je u Pečuju (1942). Kao erudita i poliglota postavljen je 1951. godine za direktora Arhivskog područja (Istorijskog arhiva) u Subotici, u kome je proveo čitav svoj radni vek (1.12.1951 - 1.02.1973). Utemeljio je osnove arhivističke službe u regionu, a iza sebe je ostavio više stručnih radova.

[11] Gašpar Ulmer/ Ulmer Gáspár (Stanišić, 1915 — Subotica, 2002). Osamnaest godina Ulmer obavlja i dužnosti zamenika direktora Arhiva, tako da biva jedan od svedoka utemeljivača arhivistike, kao i realizator svih događanja vezanih za ustanovu. U više navrata bio je član i predsednik Saveta arhiva Vojvodine, da bi od 1974. godine svake godine bio u stručnom timu koji je radio u stranim arhivima (Austrije i Mađarske) radi istraživanja arhivske građe sa sadržajem zanimljivim za našu zemlju. Takođe je bio i član Savezne komisije eksperata koja je određena za utvrđivanje provenijencije jugoslovenske građe u arhivskim ustanovama Beča radi restitucije.

[12] Laslo Mađar (1937–1998). Osnovnu školu, zatim srednju školu – gimnaziju završio je u Subotici 1957. godine, a diplomirao je na Filološkom fakultetu u Beogradu, na grupi za nemački jezik i književnost, 1969. godine. Od 1964. do 1975. godine radio je kao nastavnik nemačkog jezika u osnovnoj školi u Hajdukovu. U Istorijski arhiv prelazi 1. septembra 1975. godine, gde je do 1998. godine radio na poslovima arhiviste. Zbog odličnog poznavanja jezika (mađarskog, srpskog, nemačkog, engleskog i italijanskog, dok je latinski usavršavao uz rad) dodeljen mu je posao u Odeljenju za obradu arhivske građe starije provenijencije. Od samog početka rada u Istorijskom arhivu ispoljio je veliko interesovanje za istraživački rad. U tom cilju odlazio je na istraživanja u inostranstvo, pre svega u Mađarsku, Austriju i Slovačku. Od 1982. do 1987. godine bio je saradnik

U 1985. godini primljen je u Arhiv magistar arhivistike Janoš Doboš[13], koji je tada već imao dvadeset i dve godine iskustva u Senćanskom arhivu.

„Neobrazovan, odnosno nestručan kadar u arhivu može se smatrati: elementarnom nepogodom ili tempiranom bombom, jer time arhivska građa može biti nezaštićena, zloupotrebljena, ugrožena ili uništena. Stoga je za svaku državu izuzetno bitno imati zakonsko uređenje ne samo za zaštitu arhivske građe već i za način upravljanja arhivom, izradi naučno informativnih sredstava, metodološkim postupcima rada na standardizaciji, valorizaciji, digitalizaciji, korišćenju i objavljivanju arhivske građe, kao i za školovanje i obrazovanje arhivskih kadrova. Time će svi akteri koji učestvuju u postupanju sa arhivskom građom biti osposobljeni da lakše tumače, poštuju i primenjuju odredbe materijalno-pravnih propisa i verifikovano odlučuju opravdavajući funkcije koje „pokrivaju". Kroz čitav spektar zakonskih i podzakonskih propisa u arhivskom zakonodavstvu u potpunosti treba da bude uređena arhivska delatnost, a posebno školovanje arhivskih kadrova bez obzira da li se radi o redovnom školovanju, usavršavanju, specijalizacijama, tečajevima i sl. A kako je arhivsko zakonodavstvo jedan od osnovnih stubova uspešnog obavljanja arhivske delatnosti, to mora biti usaglašeno ne samo sa sistemskim zakonodavstvom zemlje već i sa zakonima Evropske unije."[14]

Arhivski radnici IASu danas

Danas u Arhivu imamo 12 stručnih arhivskih radnika, 3 arhivska savetnika, 3 viša arhiviste i 4 arhivista, 2 arhivska pomoćnika. Velika većina od njih (5) su se školovali za nastavnike istorije. Jedan ima i titulu doktora (PhD). Na obradi i sređivanju arhivske građe radi njih 8. Pored toga radi i 1 informatičar. Njihove radne aktivnosti se mogu podeliti u dva segmenta, primarno usmereni na obradu i sređivanje građe, te ka javnosti, predstavljanjem i publikovanjem raznih radova i priloga. Zastupljeni su u stručnim arhivističkim časopisima i

Instituta za istoriju Novosadskog univerziteta, a od 1984. godine član redakcije Subotičke monografije.

[13] Janoš Doboš (1935–1998). Osnovnu školu završio je u rodnom mestu, a gimnaziju u Senti 1953. godine. Istoriju je studirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu, gde je i diplomirao 1958. godine. Svoj radni vek započeo je kao nastavnik u osnovnoj školi, zatim kao profesor istorije u Gimnaziji u Senti. Od 1961. do 1962. godine bio je i direktor te ustanove. U Istorijski arhiv u Senti zaposlio se 1. maja 1965. godine kao arhivista, a od 1972. do 1979. godine obavljao je dužnost direktora. Do 1985. godine nastavio je da radi u Istorijskom arhivu kao arhivista i stekao je zvanje magistra u Zagrebu sa temom: *Registraturski sistemi za arhive Vojvodine*.
Od 1985. godine do penzionisanja 1991. godine bio je član kolektiva Istorijskog arhiva u Subotici. U tom periodu stekao je i zvanje arhivskog savetnika. Bio je član stručnih tela u kojima je radio na unapređivanju arhivske struke.

[14] https://www.iias-trieste-maribor.eu/wp-content/uploads/atti/2017/popovic.pdf (Pristup: jun 2026).

glasilima, kao autori knjiga, članaka i studija u tradicionalnim formama, ali i kroz društvene mreže, blogove i druge digitalne sadržaje.

Već neko vreme nam nedostaju poznavaoci latinskog i nemačkoj jezika, a nikada nisu postojali uslovi za restauraciju i konzervaciju pa time ni zapošljavanje odgovarajućih profila radnika.

Dobna struktura zaposlenih je vrlo visoka, godine su im donele iskustvo, ali i pomalo okoštale inerciju kretanja po utabanim stručnim stazama.

Prilog 1. *Broj zaposlenih u IASu (1947-2025).*

Obrazovna struktura je sledeća: 6 lica je završilo Filozofski fakultet, 3 Ekonomski, 1 Političke nauke, 1 lice Tehničku višu školu, 3 srednje – Gimnaziju, Građevinsku i Hemijsku školu i 1 lice osnovnu.

Kod stručnog profila zaposlenih u IAS uočava se da od svih 11 lica sa visokom spremom ima gotovo polovina (45%) onih koji su završili studije istorije. Samim time kao da je razumljivo da se sa takvim usmerenjima, njihove aktivnosti pored primarnih arhivističkih poslova i zadataka, ogledaju u kulturno-prosvetnoj delatnosti, u pisanju i objavljivanju[15] radova iz oblasti zavičajne istoriografije, nastalih na korišćenju naše arhivske građe. No, i kod onih sa srednjom spremom[16], imamo primer da arhivski pomoćnik ima zavidnu bibliografiju sa jasnom vezanošću za lokalnu istoriografiju. Isto tako, njihova

[15] Mnogobrojni radovi, prilozi, studije, članci, monografije, itd. su im publikovani u zemlji, ali i inostranstvu, kako u klasičnom „papirnom“ obliku tako i raznim oblicima (blogovi, portali i drugo) na internetu.

[16] Lice ima stečenu diplomu građevinskog tehničara.

pisana produkcija ima vrlo malo, sporadično prinosa iz oblasti teorije i prakse arhivistike.

Profil i broj arhivskih radnika, u IASu i Vojvodini

Ukupan broj stručnih arhivskih radnika u Srbiji je relativno vrlo mali (od 350 do 400), vrlo specifično raspoređen po arhivskim ustanovama[17]. Veliki centralni (matični) arhivi obiluju zaposlenima, dok oni manji pate od deficita kadrova.

"Najveći broj lokalnih arhiva funkcioniše sa malim brojem radnika (9 do 19 zaposlenih). Za poslednjih deset godina smanjio se broj zaposlenih u arhivima, a istovremeno se povećao obim posla."[18]

Struktura broja stalno zaposlenih[19] u vojvođanskim arhivima

Ustanova	Visoka	Viša	Srednja	Osnovna	Ukupno	Količina arhivske građe
Arhiv Vojvodine[20]	46	-	20	1	**67**	**8.000**
Istorijski arhiv Zrenjanin[21]	21	2	6	1	**30**	**5.000**
Istorijski arhiv Srem	-	-	-	-	**24**[22]	**7.000**
Istorijski arhiv Pančevo[23]	8	3	7	1	**23**[24] **(19)**	**8.800**
Istorijski arhiv grada Novog Sada[25]	13	-	5	-	**19**	**9.135**

[17] Ima 36 javnih i 6 specijalnih arhiva.
[18] Strategija razvoja kulture Republike Srbije od 2020. do 2029. godine.
[19] Precizne podatke o broju zaposlenih u svim arhivima u istom vremenskom periodu je teško pronaći na javno dostupnim web stranicama.
[20] https://arhivvojvodine.org.rs/informator/ Подаци о броју запослених и радно ангажованих лица од 05. 04. 2024.
[21] https://arhivzrenjanin.rs/wp-content/uploads/2025/07/Izvestaj-o-realizaciji-poslovanja-za-2024.pdf.
[22] https://www.pefa.org/sites/pefa/files/2021-06/RS-Sremska%20Mitrovica-Apr20-PFMPR-SN-Public%20with%20PEFA%20Check_SRB.pdf.
[23] Strukturu i broj zaposlenih (19) daje sajt: https://www.pancevo.rs/privreda/zivot-u-pancevu/turizam/?pismo=lat.
[24] Poimenični spisak zaposlenih navodi 23 zaposlena: https://www.arhivpancevo.rs/sluzbe-i-zaposleni.
[25] https://arhivns.rs/wp-content/uploads/2022/11/Izvestaj-o-radu-i-poslovanju-za-2021-Arhiv.pdf.

Istorijski arhiv Subotica	11	1	3	1	**16**	**7.742**
Istorijski arhiv Senta	6	1	7	-	**14**	**8.000**
Istorijski arhiv Sombor[26]	6	-	5	1	**12**	**3.078**
Istorijski arhiv Bela Crkva[27]	5	-	3	1	**9**	**2.656**

„Profil arhivskih radnika u našem društvu je tema stalnih diskusija u arhivskim krugovima i njihovim javnim skupovima, o kojoj se ni ne može reći sve potpuno i iscrpno. Nije čak ni zahvalna uvek, jer su aspekti za njeno sagledavanje različiti. Jedni polaze od praktičnih potreba prema stanju arhivskih fondova i stepena razvoja pojedinih arhivskih ustanova, a drugi od same potrebe koje nameće savremena arhivistika, kako u našim tako i u širim – svetskim razmerama.“[28] Uobičajena je praksa da se arhivski radnici, pored primarnih poslova na sređivanju i obradi arhivskih fondova i zbirki, zahvaljujući svakodnevnom dodiru sa građom koja je i primarni istorijski izvor, okreće i naučnom i istraživačkom radu, mahom u oblasti istoriografije, publikujući u našem časopisu *Ex Pannonia,* ali i drugim, kao i blogovima (wordpress) i nizu platformi na društvenim mrežama.

Prilog 2. *Arhivska savetnica Tatjana Segedinčev drži predavanje učenicima*.

[26] https://www.arhivsombor.org.rs/images/2025/Извештај о раду Архива за 2024. годину.pdf.
[27] https://arhivbelacrkva.rs/images/2026/Извештај о_раду Историјског архива Бела Црква за 2025.pdf.
[28] https://www.arhivistika.edu.rs/clanci/obrazovanje-i-usavrsavanje/28-stanislava-blazevic-zanimanje-arhivist-aktuelnost-ili-ne (Pristup: jun 2026).

Dosadašnje iskustvo zadnjih decenija, više nego jasno pokazuje da arhivski radnici moraju imati i čitav niz sposobnosti vezanih za procese digitalizacije, koji dominiraju kao nezaustavljiv trend. Kao što ni arhivsku obuku i znanja oni ne dobijaju samim formalnim školovanjem, tako i ovu specifičnu moraju usvajaju uključivanjem u lično usavršavanje.

Stručni ispit

Do dan-danas u Republici Srbiji ne postoje specijalizovane škole za obrazovanje arhivističkog kadra. Arhivistički kadar se regrutuje sa raznih fakulteta, viših i srednjih škola, a jedino se na nekadašnjem tečaju, a danas polaganjem stručnog ispita za arhivske radnike, vrši redovna obuka i pripremanje kadrova za rad u arhivskim ustanovama.

U okviru opšteg dela svi kandidati, bez obzira na stepen školske spreme, polažu predmete: Ustavno uređenje – Ustav Republike Srbije i Propisi u oblasti zaštite kulturnih dobara i rada ustanova kulture.

Posebni deo programa stručnog ispita razlikuje se u odnosu na školsku spremu.

Za kandidate koji rade na arhivističkim poslovima *Pravilnikom o programu stručnog ispita u delatnosti zaštite kulturnih dobara i načinu njegovog polaganja* (u daljem tekstu: *Pravilnik*) predviđeni su sledeći predmeti: Arhivistika, Kancelarijsko poslovanje, Organizacija vlasti i istorija ustanova, Nacionalna istorija od 18. do 20. veka, Ćirilska paleografija sa osnovama staroslovenskog jezika, Informatika i oblast digitalizacije i strani jezik (engleski, francuski, nemački ili ruski jezik).

Za kandidate koji rade na poslovima konzervacije i restauracije arhivske građe *Pravilnikom* su predviđeni sledeći predmeti: Arhivistika, Preventivna zaštita arhivske i bibliotečke građe, Konzervacija i restauracija arhivske i bibliotečke građe, Materijali i tehnike u izradi arhivske i bibliotečke građe i Digitalizacija.[29]

Oni koji polažu stručni ispit, po pravilu su u statusu pripravnika. Dolaze sa raznih fakulteta društvenih nauka (arhivist) i opšteobrazovnih srednjih škola (arhivski pomoćnik). Za vreme pripravničkog staža arhivist treba da se upozna sa svim poslovima struke, a kasnije može da se opredeli, prema potrebi, sposobnosti i naklonosti za stariju ili noviju građu, za određeni tip građe (recimo privredna), a u perspektivi i za naučni rad itd. Za godinu dana pripravnik treba da upozna delatnost i zadatke Arhiva, osnovne teorijske postavke struke i njihovu praktičnu primenu i da shvati svoje radne dužnosti. Da bi radnik najbolje upoznao problematiku struke i najracionalnije i najefikasnije iskoristio vreme obuke, program obuke (kao praktični deo posebnog dela stručnog ispita) treba da obuhvati: osnovne zadatke sa poslovima, vreme obuke i osnovnu i neophodnu

[29] https://arhivsrbije.rs/arhivska-delatnost/strucni-ispit (Pristup: jun 2026).

literaturu. Ovakav sistem omogućuje upoznavanje sa poslovima postupno, u prirodnom nizu, od postanka građe, preko evidentiranja, sređivanja, obrade, publikovanja i niza drugih poslova, do korišćenja.

Perspektive

Kako doći do arhivskih stručnjaka idealnog profila koji su nam potrebni? Bez ikakve sumnje, teško. Planovi i želje ostaju temelj, a njihovo uporište često ne nalazi odjeka u realnosti. Primarni cilj u kadrovskoj popuni nam je da se stvore uslovi za zapošljavanje stručnjaka za jezike, latinski i nemački, da bi se nastavilo sa prekinutom obradom i sređivanjem te značajne građe. Otvaranje i približavanje Arhiva široj javnosti se mora nastaviti, kroz započete forme tradicionalnih kulturno prosvetnih delatnosti, ali i organizovanim korišćenjem svih drugih kanala, na pr. društvenih mreža. Za te i takve aktivnosti treba tražiti i odgovarajuće potencijale kod arhivskih radnika. Pokazalo se i da posebne specijalizacije u polju apliciranja na domaće i inostrane konkurse traže odgovarajuće profile, pa bi i za njih bilo dobro pronaći mesto.

Napredak i razvoj informatičko-digitalnih tehnologija, okrunjen stvaranjem Veštačke inteligencije (Artificial Intelligence) „sistema sposobnih da obavljaju zadatke koji obično zahtevaju ljudsku inteligenciju“[30], doneo je novi pristup gotovo celokupnom društvenom životu, pa tako nije izostavio ni arhive ni arhivističku praksu. Ostaje da vidimo koliko će se upravo takvi sistemi koristiti ili čak zavladati i u našoj struci. Bez ikakve sumnje sve više će biti neophodna saradnja i simbioza tehničkog i arhivističkog kadra.

Naš mali arhiv, oduvek na udaljenim marginama društva, u susretu sa novim izazovima, a uz nagomilane i nerešene, opterećujuće stare probleme, i ne može očekivati da će se, eventualno uz niz srećno postavljenih zvezda, samo odgovarajućom kadrovskom politikom privlačenja stručnih kadrova, ti problemi rešiti. Bez temeljite promene shvatanja i prihvatanja arhiva i arhivistike kao važnih poluga u kvalitetnom rastu i razvoju sadržaja čitavog društvenog života, ostaćemo na nivou nemih posmatrača u zapećku velikih promena.

Zaključak

Autor, arhivist s 35 godina iskustva, nastoji prikazati viziju položaja institucije u svjetlu trenutnih zaposlenika. Rad analizira postojeći stručni profil naših arhivskih radnika. Pored hroničnog zaostajanja za optimalnim i predviđenim ukupnim brojem zaposlenih, skiciramo pravac u kojem bismo trebali ići u budućnosti. Problematično pitanje jeste da li profil naših arhivskih radnika odgovara zahtjevima savremene arhivistike? Budući da ne postoji

[30] https://chatgpt.com/c/6a1fd269-1724-83eb-9d65-56c751acbd4b.

specifično obrazovanje za zvanje arhiviste, svi zaposlenici su se obučavali na licu mjesta kroz rad u Arhivu. Pored tradicionalnih specifičnih znanja koja su oduvijek bila neophodna, kao što je poznavanje jezika – mađarskog, njemačkog i latinskog, koji su potrebni za korištenje arhivske građe, pokazalo se da arhivisti danas moraju posjedovati i čitav niz vještina povezanih s procesima digitalizacije, koji dominiraju kao nezaustavljiv trend. Jasno je da se čak i najbolje želje, projekcije i planovi za razvoj i napredak institucije, izraženi u domenu teorije i važećih normi, u praksi mogu primijeniti samo uz saglasnost i pomoć nekoliko faktora, među kojima su vanjski faktori dominantni.

Summary

The author, an archivist with 35 years of experience, tries to depict a vision of the position of the institution in the light of current employees. The paper analyzes the existing professional profile of our archival workers. In addition to chronic lagging behind the optimal and predicted total number of employees, we outline the direction that we should be going in the future. The problematic question is whether the profile of our archival workers corresponds to the requirements of contemporary archival science? Since there is no specific education for the archivist profession, all the employees were trained on spot through work in the Archives. In addition to traditional specific knowledge that has always been necessary, such as knowledge of languages – Hungarian, German and Latin, which are necessary for utilizing archival materials, it has been shown that archivists today must also have a whole range of skills related to digitization processes, which dominate as an unstoppable trend. It is clear that even the best wishes, projections, plans for the development and progress of the institution, expressed in the field of theory and valid norms, can be implemented in practice only with the agreement and help of several factors, of which the external ones are the dominant.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. Istorijski arhiv Subotica
   - *IASu, predmet br. 02-71/1-1971.*

Knjige/Books:

1. *60 godina delatnosti Istorijskog arhiva Subotica, A szabadkai Történelmi Levéltár 60 éves tevékenysége*, Istorijski arhiv Subotica, Subotica 2007.

Internet:

1. https://arhivbelacrkva.rs/images/2026/Извештај о_раду Историјског архива Бела Црква за 2025.pdf
2. https://arhivns.rs/wp-content/uploads/2022/11/Izvestaj-o-radu-i-poslovanju-za-2021-Arhiv.pdf
3. https://arhivsrbije.rs/arhivska-delatnost/strucni-ispit
4. https://arhivsrbije.rs/arhivska-delatnost/strucni-ispit
5. https://arhivsubotica.wordpress.com/od-problema-ka-jos-vecem-problemu-o-polozaju-istorijskog-arhiva-subotica-u-minulih-pola-veka-1975-2023
6. https://arhivvojvodine.org.rs/informator/
7. https://arhivzrenjanin.rs/wp-content/uploads/2025/07/Izvestaj-o-realizaciji-poslovanja-za-2024.pdf
8. https://chatgpt.com/c/6a1fd269-1724-83eb-9d65-56c751acbd4b
9. https://suboticazasvakoga.wordpress.com/problemi-planovi-problemi-o-istorijskom-arhivu-subotica-1971-2022/
10. https://suistorijablog.wordpress.com/blasko-vojnic-hajduk-kao-prvi-rukovodioc-arhiva-1947-godine/
11. https://www.arhivistika.edu.rs/clanci/obrazovanje-i-usavrsavanje/28-stanislava-blazevic-zanimanje-arhivist-aktuelnost-ili-ne
12. https://www.arhivsombor.org.rs/images/2025/Извештај о раду Архива за_2024. годину.pdf
13. https://www.iias-trieste-maribor.eu/wp-content/uploads/atti/2017/popovic.pdf
14. https://www.pancevo.rs/privreda/zivot-u-pancevu/turizam/?pismo=lat
15. https://www.pefa.org/sites/pefa/files/2021-06/RS-Sremska%20Mitrovica-Apr20-PFMPR-SN-Public%20with%20PEFA%20Check_SRB.pdf

Милена СТОЈИЉКОВИЋ
stjmilena@gmail.com
Сузана ПЕТРОВИЋ
suzanapetrovicvr@gmail.com
Историјски архив „31. јануар“ Врање, Србија

1.04 ***Стручни рад/Professional article***
УДК/UDC: 930.25:331.108:331.4

Примљено/Received: 16. 06. 2026.
Прихваћено/Accepted: 29. 06. 2026.

РАДНИ УСЛОВИ И АРХИВСКИ КАДРОВИ

Апстракт: *Архиви и архивска делатност представљају једну од кључних карика у ланцу заштите културног наслеђа једног народа, при чему сами услови рада и стручност архивских кадрова имају пресудну улогу у очувању архивске грађе и обезбеђењу њене дугорочне доступности. Осетљиви материјал целокупног архивског фундуса изискује сталну бригу и негу, за коју су поред стручних и одговорних кадрова одговорни и наметнути услови рада.*

Радни услови у архивима немају само директан утицај на стање архивске грађе, већ и на саме архивске раднике. И баш та узајамна веза Закона о архивској грађи и архивској делатности (Сл.гл. РС 6/2020) и Етичког кодекса архивиста донетог 1996. године, гради симбиозу дуготрајног опстанка једне прошлости за садашњост и будућност.

Савремени стандарди архивске делатности прописују обавезе и одговорности у погледу чувања, заштите и стручног руковања архивском грађом, али и обавезе и одговорности чувања и заштите стручног кадра у архивима. Радни услови у архивским депоима имају директан утицај како на здравље похрањеног архивског материјала, тако и на здравље запослених. Фактори ризика у архивима могу нанети неповратну штету и архивској грађи и људском животу. Прашина, бука, неповољна микроклима, присуство микроорганизама, инсеката и глодара, неадекватно осветљење и др. доводе не само до биолошког оштећења докумената, већ и до потенцијалних здравствених ризика за архивске раднике.

Свесни смо да квалитетни радни услови, доступна стручна едукација кадрова и доследна примена законских прописа представљају основне предуслове за очување архивског наслеђа и заштиту здравља запослених у архивима, али све је то, још увек, недостижно за многе

архивске установе у земљи. Тако да ће овај рад бити и осврт на сам јаз потребног и реалног у нашим архивима.

Кључне речи: *Архивски депо, услови рада, архивски кадрови, заштита архивске грађе и архивских радника, микроклиматски услови, здравље архивских радника.*

WORKING CONDITIONS AND ARCHIVAL PERSONNEL

Abstract: *Archives and archival activities represent one of the crucial links in the chain of protecting a nation's cultural heritage, whereby the working conditions themselves and the expertise of the archival personnel play a decisive role in preserving archival materials and ensuring their long-term accessibility. The sensitive material of the entire archival holdings demands constant care and preservation, for which, alongside professional and responsible personnel, the imposed working conditions are also responsible.*

Working conditions in archives have a direct impact not only on the state of archival materials but also on the archival workers themselves. It is precisely this mutual connection between the Law on Archival Materials and Archival Activities (Official Gazette of the RS, No. 6/2020) and the Code of Ethics for Archivists, adopted in 1996, that builds a symbiosis for the long-term survival of a past for the present and the future.

Modern standards of archival activity prescribe obligations and responsibilities regarding the storage, protection, and professional handling of archival materials, but also the obligations and responsibilities of protecting and preserving professional personnel in archives. Working conditions in archival repositories have a direct impact on both the health of the stored archival material and the health of the employees. Risk factors in archives can cause irreversible damage to both archival materials and human life. Dust, noise, unfavorable microclimate, the presence of microorganisms, insects, rodents, inadequate lighting, etc, lead not only to the biological damage of documents but also to potential health risks for archival workers.

We are aware that quality working conditions, accessible professional education for personnel, and consistent application of legal regulations represent the basic prerequisites for preserving archival heritage and protecting the health of archive employees; however, all of this remains unattainable for many archival institutions in the country. Therefore, this paper will also provide an overview of the gap between the required and the realistic state in our archives.

Key words: *Archival repository, working conditions, archival personnel, protection of archival materials and archival workers, microclimatic conditions, health of archival workers.*

Увод

Историјски архиви не представљају само оставе старог папира, већ темељ правне сигурности једне земље, административног тока и центар колективног памћења једног народа. У средишту сваког архива налази се архивски кадар - стручњак чија се улога кроз историју мењала. Од чувара прошлости и учених историчара, сада се од архивиста захтева да буду и менаџери информација, ИТ стручњаци и чувари података. Вишедеценијски радници, који балансирају између изазова са којима се суочавају приликом преласка са аналогног на дигитално архивско пословање и мукотрпне борбе са превентивном конзервацијом у ненаменским просторијама, често и без основних услова за рад.

Савремену архивистику не можемо посматрати само кроз калеидоскоп историјских наука и палеографске анализе докумената, она у себи интегрише и елементе хемије, биологије, физике, архитектуре и медицине рада. Сваки документ који је похрањен у архивским депоима, није само папир, пергамент, повез, печат, аудиовизуелни материјал, већ један сложен органско - хемијски склоп, који непрекидно реагује са окружењем у којем се налази. А када те материјале депонујемо у неадекватне просторе, отварамо врата неповратним деградационим процесима, који директно угрожавају физички интегритет записа, истовремено стварајући контаминирану средину за људе који у њој бораве.

Радни услови у историјским архивима

Примарне тачке у којима би требало да архивски радници делују чине материјално-технички услови рада, микроклиматски параметри, осветљење и аерозагађење.

Материјално-технички услови рада

Материјално-техничке услове рада у архивима чине грађевински, технолошки, безбедносни и физичко-хемијски нормативи, који имају за циљ осигурање дуготрајности архивске грађе и безбедност запослених. Законом о архивској грађи и делатности[1] и подзаконским актима, ови услови су строго дефинисани. Основна сврха је спречавање деградације носилаца информација пре него што дође до трајног оштећења и нестанка записа односно на прво место ставити - превентивну конзервацију архивске грађе.

Почетком 20. века развија се свест о утицају зграде на стање културних добара која се у њој чувају, тада се организују и бројни

[1] "Службени гласник Републике Србије", година MMXX, бр. 6.

симпозијуми и објављивање публикација, а у неким земљама су израђивани и стандардни пројекти („У Русији постоји седам стандардних пројеката за архивске зграде различитих капацитета. До 1989. године 80% архива је смештено у зграде подигнуте по овим стандардима, а од оних који су у адаптираним зградама 14, 5% је у споменицима културе“).[2]

Идеални стандарди архивистике налажу нам норме локације, величина локације, геолошки састав земљишта, безбедност, приступачност, уклапање у дугорочни урбанистички план, конструкција, унутрашњи распоред[3].

Архиви у Републици Србији су, нажалост, далеко од идеалних стандарда - у реалности највећи број архивских установа је смештен у пренамењене објекте (подруми општинских зграда, војне касарне, фабричке хале или девастиране грађанске куће деветнаестог века). Озбиљни и обимни радови на пренамени простора често не могу испунити потребне услове за безбедно чување грађе и безбедан рад упошљених. Ти објекти са собом носе недостатке које није могуће адаптацијом решити: недостатак хидроизолације темеља и зидова, конструкције неадекватне носивости, које не могу издржати тежину компакт полица или саме грађе, неефикасни прилазни путеви, вертикални транспорт и др.[4]

Конструкционе карактеристике које се односе на зграду архива, односе се и на само седиште сваког архива - депо. Овде је важност на локацији, просторном распореду, зидовима, подовима, прозорима, вратима и осветљењу. Везу између безбедности и смештаја архивске грађе у адаптиране сутерене и подруме је давно раскинула пракса, јер не постоји идеална хидроизолација, а непредвиђени продори воде поред сталне могућности за оштећењем архивалија остављају погодно тле за ширење микроорганизама.

Законски захтеви за обезбеђење идеалних услова у депоима ради заштите забележене прошлости су недодирљиви идеал за већину архива у земљи. Зидови без водоводних, канализационих цеви, кречени бојом која садржи титан диоксид, подови без прагова и степеница, светле боје са вредношћу по Munsell-у не буде мања од 7. Носивост конструкције 1000-2400 кг/м² (покретне полице). Прозори окренути ка северу, двострука окна у металним рамовима са заштитним капцима и ролетнама, док врата морају бити метална, са обезбеђеним магнетним идентификационим картицама, шира од 90 цм и без прагова. Осветљење које чине правилни распореди флуоросцентних тј. лед сијалица, са интензитетом светлости који не треба бити већи од 100 лукса на нивоу пода.[5]

---

[2] Радмила Петровић, *Превентивна конзервација архивске и библиотечке грађе,* Београд 2015, 99. (даље: Р. Петровић, *Превентивна конзервација архивске и библиотечке грађе*).
[3] Р. Петровић, *Превентивна конзервација архивске и библиотечке грађе*, 99-108.
[4] Богдан Ђурић, *Физичко-хемијски и биолошки узрочници пропадања архивске грађе и мере заштите*, Београд 2019, 45.
[5] Р. Петровић, *Превентивна конзервација архивске и библиотечке грађе*, 109-111.

Микроклиматски параметри

Упознати смо да очување органских компоненти сваког од носача забележених информација захтева перманентно одржавање строгих микроклиматских вредности, које чини комбинација температуре (ºC) и релативне влажности ваздуха (%). Однос оптималних вредности температуре и релативне влажности ваздуха у депоима су, наравно, различити за различите материјале на којима је забележен запис. Сагласно стандардима ISO 11799 (папир и пергамент), ISO 18911 (фотографски филмови), ISO 18920 (фотографске слике), ISO 16245 (кутије, фасцикле, заштитни омоти) и ISO 18934/ISO 189325 (мултимедијални архиви) оптимални климатски услови у архивским депоима захтевају прецизну стабилност:

Врста архивске грађе	**ИСО стандард**	**Препоручена температура (ºC)**	**Релативна влажност (RH%)**
Папир	ISO 11799	14°C до 18°C (макс. 20°C)	35% до 50% (макс. 60%)
Пергамент	ISO 11799	14°C до 18°C	50% до 60%
Ацетатни црно-бели филм	ISO 18911	< 5°C (хладно чување)	20% до 30%
Црно-беле фотографије (папир)	ISO 18920	< 18°C	30% до 50%
Фотографије у боји (папир и негативи)	ISO 18911	-3°C до -10°C (Замрзавање)	20% до 40%
Ацетатни микрофилм	ISO 18911	< 5°C (Идеално < 0°C)	20% до 30%
Диазо микрофилм	ISO 18911 ISO 18920	< 10°C	20% до 30%
Магнетне траке (аудио/видео)	ISO 18934	8°C до 12°C	30% до 40%
Оптички медији (CD/DVD/BR)	ISO 18925	15°C до 20°C	20% до 50%

За постизање ових услова, готово је неопходна инсталација централних HVAC (Heating, Ventilation, and Air Conditioning) система са прецизном контролом влаге и филтрацијом ваздуха - што у нашој земљи представља недостижни луксуз. У већини архива у земљи системи грејања, хлађења и вентилације не постоје или се загревање врши локалним

радијаторима централног грејања током зиме и сплит системима за климатизацију током лета.[6]

Осветљење и аерозагађење

Светлост представља један од најбржих катализатора фотохемијске деградације. Стандарди и овде постоје, које успевамо задовољити само употребом лед расвете, веома често и без ув филтера, док се на јачину светлости од 50 лукса и не придаје посебна пажња у мањим архивима. Одсуство система присилне вентилације који морају поседовати филтере са активним угљем за апсорпцију гасовитих загађивача (сумпор-диоксид, азотни оксиди, приземни азот и др), који у додиру са стално присутном влагом из ваздуха граде сумпорну и азотну киселину и доводе до тзв. „киселог пропадања“[7], директно излаже грађу и запослене концентрисаном градском смогу и издувним гасовима.

Архивски кадрови

У прошлости је Француска још 1821. године основала Националну школу повеља (École nationale des chartes) у Паризу, која представља најстарију и најпрестижнију светску високошколску установу за образовање архивских кадрова, палеографа и историчара. (Основана је краљевском уредбом Луја XVIII још 22. фебруара 1821. године и данас функционише у оквиру Универзитета за науку и књижевност у Паризу)[8]. Код нас професионализација кадра почиње тек крајем 19. и током 20. века, оснивањем Државне архиве у Београду 1900 године, када је некадашњи кадровски модел у Србији карактерисао недостатак формалног архивског образовања.

Данас имамо уређен положај архивских радника у Србији Законом о архивској грађи и архивској делатности из 2020. године (примена 2021.), који Чланом 22. јасно прописује да се архив „стара о редовном и стручном усавршавању запослених у архивима“; то значи да континуирана едукација није опција, већ законска обавеза установе. Иако још увек, у Републици Србији не постоји посебна катедра за основне студије архивске науке,

[6] М. Лончар, Имплементација савремених микроклиматских стандарда у пренамењеним архивских објектима у Републици Србији, *Архивски преглед*, 44(2), 2021, 118. (даље: М. Лончар, *Имплементација савремених микроклиматских стандарда у пренамењеним архивских објектима у Републици Србији*).

[7] М. Лончар, *Имплементација савремених микроклиматских стандарда у пренамењеним архивских објектима у Републици Србији*, 62

[8] Подаци о оснивању и историјату преузети са званичне презентације установе *École nationale des chartes – PSL* (Париз), https://www.chartes.psl.eu/ (Приступ: 15.6.2026).

Законом је предвиђено да се стручна звања у области архивистике стичу полагањем посебног стручног испита.

Највећа разлика између архивских кадрова „некада“ и „сада“ лежи у дигиталној револуцији. Данашњи светски архивисти се примарно образују у оквиру тзв. *iSchools* конзорцијума (информационе науке). Они се баве очувањем „изворно дигиталне“ грађе (*born-digital records*) и раде са блокчејн технологијама у архивирању (база података која се не налази на једном месту, већ је чине мање базе (блокови) које су међусобно дигитално повезане, а које садрже информације о дигиталним трансакцијама било које врсте: од власничких листова, преко података из књиге рођених, до уговора којима се регулишу ауторска права[9]).

У Републици Србији је новим законом уведен појам електронског архивског документа, што је ставило домаће архивске кадрове пред велики изазов. Они морају у ходу да савладавају напредне ИТ алате и системе за поуздано електронско чување докумената. Ако узмемо у обзир да стуктуру упошљених у архивима чини већински број вишедеценијских радника и поред помоћи струковних удружења (попут Архивистичког друштва Србије) кроз сталне едукације, процес имплементације је тешко решив, а проблематика није само у кадровима већ и у самој опреми. Архиви су опремљени застарелим канцеларијским скенерима који захтевају потпуно расклапање књига, чиме се механички оштећује повез, уместо наменским планетарним скенерима са хладним лед светлом и „колевком“ за осетљиве повезе. И ту је кадар остављен да бира између испуњавања норме дигитализације коју намеће ресорно министарство и физичког интегритета саме књиге која се скенира.

Савремени архивски радници, без обзира да ли раде у Републици Србији или свету, да ли су у затрпаним спремиштима или уз савремене апаратуре за дигитализацију, имају истоветни Етички кодекс архивиста, донет 1996. године у Пекингу, а усвојен од стране Међународног архивског савета (ICA). Овај кодекс повезује локалну кадровску праксу са глобалним стандардима кроз принципе: интегритета грађе, веродостојности, доступности, професионалности и документовања.[10]

Архивски кадрови су прешли дуг пут од пасивних чувара прашњавих полица до активних менаџера дигиталних информација. Некадашњи модел заснован искључиво на традиционалној историографији данас је неодржив. Савремени архивист, како у Србији тако и у свету, мора бити мултидисциплинарни стручњак – истовремено историчар, правник и информатичар. Међутим, за потпуни успех ове трансформације неопходно је континуирано улагање и заштита архивских кадрова. Само кадар који доследно примењује Етички кодекс архивиста, едукован да одговори на

[9] https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Blok%C4%8Dejn. (Приступ: 15.6.2026).
[10] https://www.arhivistika.edu.rs/images/eticki_kodeks_arhivista1.pdf. (Приступ: 15.6.2026).

изазове електронске управе, може гарантовати да ће архивска грађа остати трајно и поуздано сведочанство наше прошлости и садашњости.

Фактори ризика и професионална обољења архивских радника

Упознати смо да фактори ризика у архивима могу нанети неповратну штету архивској грађи, али и људском животу. Радни услови у архивским депоима имају директан утицај како на здравље похрањеног архивског материјала, тако и на здравље запослених. Прашина, бука, неповољна микроклима, присуство микроорганизама, инсеката и глодара, неадекватно осветљење и др. доводе не само до биолошког оштећења докумената, већ и до потенцијалних здравствених ризика за архивске раднике.

Један од честих проблема у архивским депоима је присуство прашине, која се таложи на полицама, кутијама и самој архивској грађи. Она може садржати различите честице органског и неорганског порекла, као и микроорганизме који могу убрзати хемијску деградацију папира и других носача записа. Дуготрајно излагање прашини може изазвати и механичка оштећења приликом манипулације документима, а поред тога, прашина може представљати и здравствени ризик за запослене у архивима, нарочито у депоима који немају адекватну вентилацију и редовно одржавање хигијене простора.

Када релативна влажност у депоима пређе 65%, споре гљива које се налазе у стању мировања на папиру почињу брзо да клијају, формирајући мицелијуме који се хране целулозом и скробним лепком из повеза.[11] Ове плесни емитују милионе микроскопских спора у ваздух депоа, заједно са микотоксинима и испарљивим органским једињењима, које када архивиста манипулише непрашеном и неконзервираном грађом, он директно удише ове биоаеросоле. Истраживања у области медицине рада показују да дуготрајна изложеност овим патогенима доводи до развоја специфичних обољења попут: професионалне астме и алергијског ринитиса, хиперсензитивног пнеумонитиса, дерматомикозе и окуларне инфекције.[12]

Поред миколошких ризика, у депоима где је честа појава глодара (мишева и пацова) постоји реалан ризик од преношења хеморагијске грознице са бубрежним синдромом (мишја грозница) путем удисања прашине контаминиране екскретима глодара.

Историјски документи крију у себи широк спектар опасних хемијских супстанци које су коришћене у прошлости током производње папира, мастила или претходних покушаја конзервације: гвоздено-гаусна

[11] Маријан Барановић, Бруно Видаковић, Дамир Сауерборн, Берисав Перић, Миколошка контаминација затвореног простора и њен утицај на респираторни систем запослених у институцијама културе, *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, свеска 143 (бр. 5-6), 2015, 314.
[12] *Исто*, 317.

мастила, арсен и тешки метали, испарљива органска једињења, хемикалије у дигитализацији и конзервацији и др. (Студија из 2025. објављена у часопису *Frontiers in Public Health* идентификује значајне хемијске, биолошке, физичке и ергономске опасности са којима се суочавају архивисти).[13]

Рад архивских радника није канцеларијски посао пред савременим компјутерима, нити целодневно читање књига и архивских докумената - посебно не архивских радника у депоима. Њихов посао обухвата константан и тежак физички рад при преузимању, сређивању, депоновању фондова, раду на захтевима странака и др. Ручно преношење кутија са архивском грађом (3-9 кг), њихов смештај на високе полице и константно савијање стварају кумулативно оптерећење на сам кичмени стуб.

По бројним клиничким студијама из области ергономије радног места, код архивских радника је забележена појава[14]: цервикалног и лумбалног синдрома, синдрома карпалног тунела и професионална наглувост.

Један од најмање истражених, али изузетно присутних феномена у архивистици јесте изложеност секундарној трауми. Архивска грађа не представља само скуп административних папира; она је чувар сведочанстава о најмрачнијим периодима људске историје. Архивисти који раде на сређивању фондова из периода ратова, холокауста, политичке репресије, државног терора, или судских медицинских досијеа са експлицитним описима насиља и фотографијама злочина, пролазе кроз процес секундарне тј. викаријске трауматизације, по студији из 2023. године, објављеној у часопису *Archival Science*, која анализира емоционални рад, секундарну трауму и ризик од сагоревања међу стручњацима у области културног наслеђа.[15]

Све ово прати и дубоко укорењена идеологизација саме професије, којом се оправдавају висине зарада, нормализују вишеструке улоге на послу, онемогућава заузимање за своја права за безбедно радно окружење и др., а опет све води професионалном сагоревању (*burnout*), депресији и одливу висококвалификованих стручњака у приватни сектор.

[13] *Occupational Hazard Exposures Among Archivists*, 2025, https://www.frontiersin.org/journals/public-health/articles/10.3389/fpubh.2025.1631626/full. (Приступ: 15.6.2026).

[14] Проф. др Мирјана Аранђеловић, проф. др Јовица Јовановић, *Медицина рада*, 2009. https://www.scribd.com/document/385332919/Knjiga-medicina-rada-pdf. (Приступ: 15.6.2026).

[15] https://www.researchgate.net/publication/371966458_Emotional_responses_in_archival_work. (Приступ: 15.6.2026).

Закључак

Ако би се бавили детаљном научно-стручном анализом нераскидиве везе између амбијента депоа и људског фактора јасно би видели да је заштита историјских извора апсолутно неодвојива од заштите људи који их чувају. Овај рад је представљао критички осврт на дубок и алармантан јаз између потребног и реалног у нашим архивима. Пракса је недвосмислено показала да доношење модерних законских аката, попут Закона о архивској грађи и архивској делатности из 2020. године, не може донети суштински помак уколико није праћено адекватном материјалном трансформацијом саме институционалне инфраструктуре.

Фактори ризика присутни у депоима – почев од миколошке контаминације патогеним спорама плесни, преко изложености суптилним хемијским токсинима и тешким металима, па све до озбиљних ергономских деформација и непризнате секундарне трауме – деградирају здравље архивских кадрова у истој мери у којој лоши амбијентални услови уништавају носаче забележених информација. Да би смо тренутно стање превазишли и зауставили тихи егзодус стручњака из ове области, неопходно је спровести читав низ хитних мера заштите од изградње наменских архива до континуираног рада на усавршавању и заштити здравља архивских радника.

Summary

If one were to conduct a detailed scientific and professional analysis of the inextricable link between the repository environment and the human factor, it would become clearly evident that the protection of historical sources is absolutely inseparable from the protection of the people who preserve them. This paper has provided a critical overview of the profound and alarming gap between the required and the realistic state within our archives. Practice has unequivocally demonstrated that the enactment of modern legislative acts, such as the 2020 Law on Archival Materials and Archival Activities, cannot bring about substantial progress unless it is accompanied by an adequate material transformation of the institutional infrastructure itself.

The risk factors present in repositories-ranging from mycological contamination by pathogenic mold spores, through exposure to subtle chemical toxins and heavy metals, to severe ergonomic strains and unrecognized secondary trauma-degrade the health of archival staff to the exact same extent that poor environmental conditions destroy information carriers. In order to overcome the current situation and halt the silent exodus of experts from this field, it is essential to implement a whole series of urgent protective measures, spanning from the construction of purpose-built archives to continuous efforts aimed at professional development and the health protection of archival workers.

БИБЛИОГРАФИЈА/BIBLIOGRAPHY

Књиге/Books:

1. Ђурић Б, *Физичко-хемијски и биолошки узрочници пропадања архивске грађе и мере заштите*, Београд 2019.
2. Петровић Р, *Превентивна конзервација архивске и библиотечке грађе*, Београд 2015.
3. Проф. др. Аранђеловић М, проф. др. Јовановић Ј, *Медицина рада*, 2009.

Чланци/Articles:

1. Барановић М, Видаковић Б, Сауерборн Д, Перић Б, Миколошка контаминација затвореног простора и њен утицај на респираторни систем запослених у установама културе, *Српски архив за целокупно лекарство*, свеска 143 (бр. 5-6), 2015.
2. Блажевић С, Занимање архивист-актуелност или не!, *Архивска пракса*, бр. 15, Тузла 2012.
3. Латиновић Ј, Техничка заштита архивске грађе (услови чувања и смештаја), *Зборник радова Архивистичког друштва Србије*, 2018.
4. Лончар М, Имплементација савремених микроклиматских стандарда у пренамењеним архивским објектима у Републици Србији, *Архивски преглед*, 44 (2), 2021.
5. Петровић Р, Пекић З, Постојаност докумената штампаних у линијама аутоматске обраде података, *Архивски преглед*, 1-2, 1988.

Интернет:

1. Effect of moulds and mites in dust on the health of employees of archives and libraries, *ResearchGate*
2. Insights into uncovered public health risks: The case of asthma among archive workers, *PMC Public Health* (2024).
3. Occupational hazard exposures among archivists, Frontiers in Public Health / *PubMed* (2025).
4. Перовић Ивовић С, Превентивна заштита у архивима и регистратурама, *стручни чланак на порталу Архивистика.еду.рс*.

Dr. med. Grigorije JOVANOVIĆ[1]
Dom zdravlja „Zvezdara“, Beograd, Srbija
grigorije.jovanovic@dzzvezdara.rs
Georg JOVANOVIĆ[2]
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad, Srbija
vakabig@eunet.rs
Prof. dr. Biljana ŠKRBIĆ[3]
Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, Srbija
biljana@tf.uns.ac.rs

1.02 ***Pregledni naučni rad/Review scientific article***
UDK/UDC: 930.25-051:[331.45+613.6]

Primljeno/Received: 15. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 07. 07. 2026.

BEZBEDNOST NA RADU I MOGUĆI PROFESIONALNI RIZICI NA ZDRAVLJE ARHIVISTA

Apstrakt: *Radna sredina u arhivima, često je izložena neadekvatnoj ventilaciji i stoga akumulaciji štetnih supstanci, obično u visokim koncentracijama, zbog čega kontinuirano izlaganje takvom radnom okruženju može da dovede do niza zdravstvenih problema.*

Na osnovu međunarodno dostupnih literaturnih nalaza proizilazi, da se arhivisti mogu suočiti sa višestrukim rizicima u koje spadaju: hemijski rizici-usled izloženosti isparljivim organskim jedinjenjima i čestičnoj materiji koja može biti nosilac raznih toksičnih i kancerogenih jedinjenja kao što su policiklični aromatični ugljovodonici i teški elementi, koji mogu izazvati respiratorne probleme i neurološka oštećenja; biološki rizici-usled prisustva plesni, mikroorganizama i grinja, koji mogu dovesti do alergijskih reakcija i respiratornih bolesti; fizički rizici-usled neadekvatno održavane kontrole temperature i vlažnosti, i nedovoljnog osvetljenja, što može dovesti do naprezanja očiju i povreda mišićno-skeletnog sistema, usled nepravilnog držanja tela, tj., može dovesti i do hroničnih fizičkih tegoba, odnosno ergonomskog stresa. Sve ovo ukazuje da arhivisti mogu biti izloženi značajnim profesionalnim rizicima koji mogu doprineti nizu zdravstvenih problema, zbog čega je potrebno posvetiti posebnu pažnju bezbednosti i zaštiti zdravlja zaposlenih u arhivima.

[1] Specijalista fizikalne medicine i rehabilitacije.
[2] Restaurator-konzervator.
[3] Dopisni član Vojvođanske akademije nauka i umetnosti.

Iako svaki od navedenih rizika predstavlja potencijalnu pretnju po zdravlje arhivista, postoje značajne razlike u njihovim povezanim nivoima rizika. Istraživanja pokazuju da izloženost hemikalijama, zbog njihovih mutagenih, kancerogenih i hroničnih toksičnih efekata, ipak predstavlja najveći rizik po zdravlje na radu.

Upravo zbog svega navedenog, ovaj rad prvenstveno ima za cilj da sistematizuje osnovne hemijske rizike po zdravlje arhivista, u svetlu do sada sopstvenih i publikovanih istraživanja u svetu, koja se bave ispitivanjem hemijskog uticaja, tj., prisustvom isparljivih organskih jedinjenja i prašine (čestične materije: PM_{10} i $PM_{2.5}$) kako u radnoj sredini arhiva, tako i u ambijentalnom vazduhu u neposrednom okruženju arhiva, a u cilju prevazilaženja praznina u razumevanju ovih rizika i iznalaženju efikasnih preventivnih i kontrolnih mera kako bi se zaštitilo zdravlje i bezbednost na radu u arhivima, i istovremeno poboljšala zaštita arhivskog materijala.

Ključne riječi: *Arhivisti; hemijski, biološki i fizički rizici; profesionalne bolesti; radna sredina; isparljiva organska jedinjenja, prašina-(čestična materija: PM_{10} i $PM_{2.5}$); kvalitet ambijentalnog vazduha; mere za smanjenje rizika; bezbednost na radu.*

PUBLIC HEALTH AND OCCUPETIONAL RISKS ASSESMENT OF ARCHIVISTS

Abstract: *The working environment in archives is often exposed to inadequate ventilation and therefore the accumulation of harmful substances, usually in higher concentrations, which is why continuous exposure to such a working environment can lead to a number of health problems.*

Based on internationally available literature survey, it follows that archivists may face multiple risks, which include: chemical risks - due to exposure to volatile organic compounds and particulate matter that can be the carrier of various toxic and carcinogenic compounds such as polycyclic aromatic hydrocarbons and heavy elements, which can cause respiratory problems and neurological damage; biological risks - due to the presence of molds, microorganisms and mites, which can lead to allergic reactions and respiratory diseases; physical risks - due to inadequately maintained temperature and humidity control, and insufficient lighting, which can lead to eye strain and injuries to the musculoskeletal system, due to improper posture, i.e., can lead to chronic physical ailments, i.e. ergonomic stress. All this indicates that archivists can be exposed to significant occupetional risks that can contribute to a number of health problems, which is why it is necessary to pay special attention to the safety and publich health protection of employees in archives.

Although each of the listed risks represents a potential threat to the health of archivists, there are significant differences in their associated risk levels. Research survey shows that exposure to chemicals, due to their mutagenic, carcinogenic and chronic toxic effects, still represents the greatest occupetional health risk.

Precisely because of all the above, this work primarily aims to systematize the basic chemical risks to the occupetional health of archivists, in the light of our own and published research in the world that deals with the examination of chemical impact, i.e., the presence of volatile organic compounds and dust (particulate matter: PM_{10} and $PM_{2.5}$) both in the working environment of the archive and in the ambient air in the immediate environment of the archive, and with the aim of overcoming the gaps in understanding these risks and finding effective public preventive and control measures to protect occupetational health and safety in archives, and at the same time improve the protection of archival material.

Key words: *Archivists; chemical, biological and physical risks; occupational diseases; working environment; volatile organic compounds, dust (particulate matter: PM_{10} and $PM_{2.5}$); ambient air quality; risk reduction measures; public health.*

Uvod

Kulturno nasleđe igra važnu ulogu u formiranju osećanja identiteta svake zajednice. Ono ujedinjuje ljude oko zajedničkih vrednosti i omogućava im da dele kolektivnu istoriju. Stoga je potrebna odgovarajuća briga kako bi se osigurala njegova vrednost i mogućnost njegovog korišćenja i u decenijama koje dolaze.

Naša istorija je napisana na papiru, zbog čega je on i najvažniji nosilac naše kulture, jezika, nauke i religije, zbog čega se zajednice suočavaju sa stalnom potrebom povećanja mera koja će omogućiti očuvanja artefakata napravljenih od papira pre nego što budu zauvek izgubljeni. U tom smislu uloga arhiva i arhivista je neprevaziđena, zbog čega im treba posvetiti posebnu i zasluženu pažnju.

Iako je tačan globalni broj arhivskih radnika teško utvrditi, on je nesumnjivo značajan, zbog čega je i poslednjih godina, međunarodna svest o zdravlju zaposlenih u arhivima porasla, ali i pored toga zdravstveni rizici ostaju potcenjeni, pre svega zbog neadekvatne zaštite na radu i složenosti profesionalnih uticaja i rizika.

U tom kontekstu, za arhiviste je podjednako značajna i naučna oblast, bezbednost na radu, odnosno zaštita zdravlja zaposlenih od mogućih profesionalnih uticaja kojima mogu biti izloženi u toku radnog vremena, a koja ima za cilj da se bavi predviđanjem, identifikovanjem, procenom i kontrolom opasnosti po zdravlje na radnom mestu. Iako su novi procesi i materijali značajno

smanjili prisustvo mnogih štetnih supstanci, rizici u profesionalnom okruženju i dalje postoje, pa čak postaju sve više skriveni i raznovrsni, dovodeći često do hroničnih zdravstvenih problema i učestalosti oboljenja na radnim mestima.

Štetni faktori u radnom okruženju arhiva su složeni i raznovrsni, u njih spadaju hemijske supstance, biološki prisutni štetni mikroorganizmi i fizički faktori. Dugotrajna izloženost ovim faktorima može dovesti do raznih zdravstvenih problema. Na primer, štetni gasovi poput formaldehida i benzena u arhivama, kao i biološki faktori poput plesni i grinja, mogu izazvati alergijske reakcije, respiratorne bolesti, pa čak i kancerogenezu[4] i teratogenezu[5]. Pored toga, arhivisti se takođe suočavaju sa velikim opterećenjem i dugotrajnim fiksnim položajem u svom radu, što lako može dovesti do cervikalne spondiloze, lumbalne spondiloze i drugih profesionalnih bolesti[6]. Navedeno ukazuje da je potrebno posvetiti posebnu pažnju zdravlju arhivista na radu.

Upravo zbog svega navedenog, ovaj rad ima za cilj da sistematizuje osnovne hemijske rizike po zdravlje arhivista, u svetlu do sada publikovanih studija u svetu koje se bave ispitivanjem hemijskog uticaja, a u cilju prevazilaženja praznina u razumevanju ovih rizika i iznalaženja efikasnih preventivnih i kontrolnih mera kako bi se zaštitilo zdravlje i bezbednost na radu u arhivima, a istovremeno poboljšala zaštita arhivskog materijala. Pored toga, cilj ovog sistematskog istraživanja, je povećanje svesti o mogućim zdravstvenim rizicima sa kojima se mogu suočiti arhivisti, odgovarajućoj obuci i boljoj zaštitnoj opremi i sistemskoj podršci kako bi se minimizirali mogući rizici i poboljšao ukupan kvalitet radnog mesta, a time i zaštitili od mogućih profesionalnih rizika[7].

Metodologila rada

Pregled međunarodno dostupnih literaturnih podataka je podrazumevao pre svega definisanje cilja rada, i u tom kontekstu, pregled literature (tj., sprovedenih studija i objavljenih rezultata vezanih za prisustvo gasovitih i isparljivih toksičnih i kancerogenih supstanci u vazduhu radnog prostora arhiva i njihov mogući uticaj kako na zdravlje zaposlenih, tako i na integritet arhivske kulturne baštine); izbor; grupisanje i sintezu publikovanih podataka objavljenih na engleskom jeziku zaključno sa krajem 2025. godine, korišćenjem *Web of*

[4] Ritesh Agarwal, Valliappan Muthu and Inderpaul Singh Sehgal, Relationship between aspergillus and asthma. *Allergol Int*. 72(2023), 507-520.

[5] Huey-Jy Huang , Eszter Sarzsinszky and Susanne Vrtala, House dust mite allergy: the importance of house dust mite allergens for diagnosis and immunotherapy. *Mol Immunol*. 158(2023), 54-67.

[6] Benjamin Ulmar, Julia Wölfle-Roos, Tugrul Kocak and Alexander Brunner, Ulmar, Evaluation criteria for the assessment of occupational diseases of the lumbar spine—how reliable are they? *BMC Musculoskelet Disord*, 20(2019), 485.

[7] Delphine S.A. Beeckman and Patrick Rüdelsheim, Biosafety and biosecurity in containment: a regulatory overview. *Front Bioeng Biotechnol,* 8 (2020), 650. (dalje: D.S.A. Beeckman, *Biosafety and biosecurity in containment*).

publikovanih studija, sprovedenim metodama merenja, rezultatima i definicijama mogućih uticaja, kao i razlikama u metodama procene rizika i geografskim poreklima uzoraka, tj. lokacijama arhiva u svetu, u cilju dobijanja što tačnije i reprezentativne procene i rezultata, korišćen je pristup narativne sinteze da bi se sumirali i analizirali rezultati studije.

Pregled literature

Analizirani su, literaturno objavljeni rezultati sprovedenih studija, pre svega u radnom i skladišnom prostoru biblioteka i arhiva.

U fokusu ovog istraživanja je bilo prikupljanje i analiza literaturno objavljenih rezultata izloženosti zaposlenih u arhivima pre svega na prisustvo:
- čestične materije[8] u prašini, veličine čestica koje se lako mogu udisati, tj, čestica $PM_{2.5}$[9,10],

[8] Biljana Škrbić, *Tehnologija proizvodnje i primene gasa,* Novi Sad 2002, 425-427. (dalje: B. Škrbić, *Tehnologija proizvodnje).*

[9] $PM_{2.5}$ su čestice prisutne u vazduhu i prašini, čiji prečnici su manji ili jednaki 2,5 μm (mikrona) u prečniku. Svetska zdravstvena organizacija je čestične materije $PM_{2.5}$ svrstala u kancerogen klase I. U arhivama je sadržaj $PM_{2.5}$ čestica prilično visok, jer su ove čestice veoma male, mogu dugo ostati u vazduhu i ljudsko telo ih može udahnuti, dovodeći često do plućnih i srčanih bolesti. Dugotrajna izloženost čestičnoj materiji, može pojačati alergiju, pogoršati simptome astme i može prouzrokovati razne vrste raka. Preporuka Svetske zdravstvene organizacije: godišnji prosek do 5 μg/m³, a dnevni prosek do 15 μg/m³; Xiaolan Guo, Yuyin Lin,Yue Zhong, Hongjiao Yu, Yibin Huang, Jingwen Yang, Ying Cai, Feng Dong Liu, Yuanyuan Li, Qian-Qian Zhang and Jianwei Dai, PM2.5 induces pulmonary microvascular injury in COPD via METTL16-mediated m6A modification. *Environ Pollut*, 303(2022) 119115.

[10] Pored toga, ispitivanje kvaliteta vazduha u unutrašnjem prostoru Istorijskog arhiva „Ca' Granda" u Milanu u Italiji, ukazalo je da u sastav čestične materije $PM_{2.5}$ ulaze kako teški elementi, tako i postojana (perzistentna) organska jedinjenja, uključujući i policiklične aromatične ugljovodonike; Francesca Cappitelli, Paola Fermo, Roberta Vecchi, Andrea Piazzalunga, Gianluigi Valli, Elisabetta Zanardini and Claudia Sorlini, Chemical–physical and microbiological measurements for indoor air quality assessment at the ca' Granda historical archive, Milan (Italy). *Water Air Soil Pollut,* 201(2009), 109-20. Ova istraživanja, dodatno su potvrdila da prisustvo određenih jedinjenja koja pripadaju grupi policikličnim aromatičnih ugljovodonika i perzistentnih organskih jedinjenja vezanih za čestičnu materiju, može dovesti do povećanog rizika na zdravlje zaposlenih, jer su ta jedinjenja potencijalno teratogene, mutagene i kancerogene prirode. Naime, opasnost povezana sa čestičnom materijom zavisi ne samo od njene koncentracije (izražene u μg m^3), već i od njenog hemijskog sastava i veličine. Drugim rečima, proizilazi da arhivisti mogu biti izloženi čestičnoj materiji duži vremenski period, zbog čega se moraju preduzeti i efikasne zaštitne mere kako bi smanjila izloženost, a time i njihove posledice na zdravlje zaposlenih; u Portugaliji, na osnovu internog akta, preporučeno je da koncentracija $PM_{2.5}$ može da bude u rasponu od 0,1 do 10 μg/m³, u zavisnosti od kategorije konzervacije; u Italiji preporuka je na osnovu akta Ministarstva kulture baštine iz 2001. god, 75 μg/m³. Treba istaći, da su oba dokumenta pre svega fokusirana na ideju preventivne konzervacije kao načina za minimiziranje restauratorskih radova i očuvanja integriteta artefakata u zatvorenom prostoru, u koje spadaju i arhivi. U tom smislu, glavni cilj studija bio je da se sprovedu preliminarne procene potencijalnih rizika na degradaciju, sa ciljem da se na osnovu godišnjih kampanja praćenja, dobije kompletna slika mogućih faktore rizika za umetnička dela i važnost sprovođenja sličnih studija u svim zatvorenim prostorima koji čuvaju važne artefakte.

PM_{10}[11], čiji prečnici imaju veličinu od 2,5; i 10 μm, odgovarajuće, te su lako dostupne alveolama pluća, i isparljivih organskih jedinjenja[12], koja se oslobađaju kako iz arhivskog materijala[13], tako i zbog mogućeg oslobađanja iz materijala koji se koristi u arhivima, građevinskog materijala[14], kao i zbog neadekvatnog

Michelle L Bell, Francesca Dominici, Keita Ebisu, Scott L Zeger, Jonathan M Samet, Spatial and temporal variation in $PM_{2.5}$ chemical composition in the United States for health effect studies. *Environ. Health Perspect,* 115(2007) 989-995; Josep Grau-Bové and Matija Strlič, Fine particulate matter in indoor cultural heritage: A literature review. *Herit. Sci,* 1(2013), 8.

[11] Suspendovane su čestice prašine, čađi i dima prečnika 10 mikrometara ili manje. Zbog svoje veličine (oko pet puta manje od debljine ljudske vlasi), prodiru kroz prirodne filtere u nosu i talože se u plućima, izazivajući respiratorne probleme i iritacije. Prema preporukama Evropske komisije, u ambijentalnom vazduhu, koncentracije PM_{10} tokom 24 sata ne bi trebalo da prelaze 50 μg/m³, a tokom godine 40 μg/m³.

[12] Objavljeni rezultati studija sprovedenih u arhivima u Italiji, Engleskoj i Portugalu pokazali su da koncentracije isparljivih organskih jedinjenja-*Volatile Organic Compounds (VOCs),* pojedinačno, kao što su toluen i acetaldehid, u arhivama često prelaze preporučene interno definisane granice, ukazujući da njihov povećan sadržaj može biti rezultat degradacije kako arhivskih dokumenata, tako i oslobađanja hemikalija iz materijala za renoviranje zgrada i neadekvatne ventilacije. Naime, budući da se, arhivski materijal obično čuva u zatvorenim prostorijama kako bi se zaštitio, pre svega, loše projektovan ili loše održavan sistem ventilacije može ograničiti razmenu, tj., brzinu cirkulacije vazduha sa spoljašnjim ambijentalnim vazduhom, omogućavajući zagađujućim isparljivim jedinjenjima i prašini da se akumuliraju i pogoršavaju kvalitet vazduha pre svega u zatvorenom skladišnom prostoru arhiva. Pored već navedenih isparljivih organskih jedinjenja, benzen i ksilen su veoma rasprostranjena jedinjenja u unutrašnjem prostoru, a njihovo prisustvo se povezuje sa lošim kvalitetom građevinskog materijala, intenzivnim renoviranjem kao i infiltracijom spoljašnjeg vazduha i dodatno, akumulacijom benzena prisutnog u ambijentalnom vazduhu kao posledice procesa sagorevanja benzina u motorima sa unutrašnjim sagorevanjem. Sve ovo ukazuje da kvalitet unutrašnjeg vazduha arhiva, zbog hermetičnosti, starenja materijala ili unosa isparljivih organskih jedinjenja i prašine putem ambijentalnog vazduha, može da sadrži isparljiva organska jedinjenja, pojedinačno, u koncentracijama koje prevazilaze zakonski definisane vrednosti u ambijentalnom vazduhu, dovodeći do značajne kumulativne izloženosti zaposlenih navedenim neželjenim jedinjenjima.

[13] Arhivski materijal tokom dugotrajnog skladištenja, zbog starenja i razgradnje emituju različita isparljiva organska jedinjenja, uključujući i prethodno navedena. Među njima, toluen i formaldehid su najzastupljenija isparljiva organska jedinjenja, jer se oslobađaju i iz papira, mastila, lepkova itd., pod određenim uslovima unutrašnje temperature, relativne vlažnosti, svetlosti, itd. Toluen, je bezbojna, isparljiva tečnost sa izrazitim aromatičnim mirisom, nerastvorljiva u vodi, ali mešljiva sa etanolom, etrom i drugim organskim rastvaračima. Dugotrajna izloženost toluenu može oštetiti nervni sistem, uzrokujući glavobolje, vrtoglavicu i nedostatak koncentracije, kao i respiratorne probleme i potencijalno povećati rizik od raka. Formaldehid, drugo, često prisutno jedinjenje u vazduhu arhiva, je bezbojni gas oštrog mirisa, rastvorljiv u vodi, alkoholu i etru. Dugotrajno izlaganje malim dozama (koncentracijama) formaldehida može oštetiti centralni nervni sistem i funkciju jetre, potencijalno izazivajući rak, kardiovaskularne bolesti, alergijski rinitis itd. Koncentracije veće od 0,5 mg/m³ vazduha mogu dovesti do značajnih zdrastvenih problema, naročito u slučajevima oslabljenog imunog odgovora organizma.

[14] Naime, tokom renoviranja, građevinski materijali, dekoracija i nameštaj oslobađaju isparljiva organska jedinjenja poput formaldehida, benzena, toluena i ksilena. Cincinelli A, Martellini T, Amore A, Dei L, Marrazza G, Carretti E, et al. Measurement of volatile organic compounds (VOCs) in libraries and archives in Florence (Italy). *Sci Total Environ*, 572(2016) 333-339.

prečišćavanja vazduha ili provetravanja, zbog njihovog prisustva u ambijentalnom vazduhu[15].

U radu sumarno su prikazani osnovni pokazatelji objavljenih rezultata studija - tipa originalna istraživanja i merenja, sprovedenih u različitim zemljama sveta: Italiji, Irskoj, Portugaliji, Južnoj Koreji, Poljskoj, Tajlandu, Velikoj Britaniji, Kipru, Kubi, Kolumbiji, Francuskoj i Iranu, koje su se bavile problematikom čiji ciljevi istraživanja su se poklopili sa interesovanjem sprovedenim u ovom istraživanju. Pored toga, uzimajući u obzir i značajnost uticaja i bioloških i fizičkih faktora, kako na zdravlje zaposlenih, tako i očuvanje arhivske građe, deo istraživanja je takođe posvećen i objavljenim studijama koje su se bavile ovom problematikom. Od ukupnog broja studija, pet studija je bilo posvećeno samo ispitivanju hemijskih rizika, pet, ispitivanju samo bioloških rizika, jedna ispitivanju i hemijskog i biološkog rizika, dok su se tri studije odnosile na ispitivanje i fizičkog, pored hemijskog i biološkog rizika. U osam od 14 sprovedenih studija, dat je predlog mera i potrebnih akcija kako bi se uočeni, potencijalno negativni uticaji na zdravlje zaposlenih i/ili arhivske građe smanjili i održavali na bezbednosnom nivou.

Rezultati i diskusija

Zagađujuća isparljiva jedinjenja, prisutna u vazduhu unutrašnjeg prostora, mogu direktno oštetiti kulturnu baštinu izazivajući npr., pojavu „žućenja ili crnenja“, a i zbog svoje visoke reaktivnosti mogu ubrzati procese degradacije poput korozije i oksidacije materijala. Važno je uzeti u obzir da šteta koju gasovita i zagađujuća isparljiva jedinjenja prisutna u vazduhu zatvorenog prostora nanose arhivskom materijalu nije uvek očigledna i brzo evidentna. Arhivski dokumenti mogu biti direktno i indirektno oštećeni. Njihova restauracija, ako je moguća, je vremenski zahtevna i skupa, zbog čega su preventivne mere radi sprečavanja hemijskih rizika i štetnih uticaja dugotrajnog izlaganja zagađenom vazduhu veoma važne, mada retko primenjivane u odnosu na preventivne mere u odnosu na fizičke i biološke rizike. Štaviše, zagađujuća gasovita i isparljiva jedinjenja mogu delovati sinergijski[16] sa drugim parametrima rizika, kao što je neadekvatna vlažnost, temperatura, osvetljenje, prisustvo

[15] Biljana Škrbić, Specifikacija maksimalno dozvoljenih nivoa zagađujućih jedinjenja u arhivima u cilju održivosti arhivske građe i zdravlja, *IX Međunarodno arhivističko savetovanje Šabac 2025, ”Arhivi, društvo i država Aktuelna pitanja arhivske teorije i prakse”,* Zbornik radova, Beograd 2025, u štampi. (dalje: B. Škrbić, *Specifikacija maksimalno dozvoljenih nivoa*).

[16] Efekat pri kojem jedan od prisutnih parametara pojačava dejstvo drugog/ih, odnosno sinergijska interakcija je kada je kombinovani efekat dva parametra veći nego suma efekata koji prouzrokuje svaki parametar pojedinačno. B. Škrbić, *Tehnologija proizvodnje,* 410.

mikroorganizama, tako da često ukupni negativan uticaj može biti veći od onog koji izaziva bilo koji pojedinačni parametar rizika[17].

Dok zagađujuća gasovita i isparljiva jedinjenja i čestičnu materiju emituju i prirodni i antropogeni izvori u spoljašnjem okruženju (npr. u urbanim sredinama sagorevanje fosilnih goriva, sagorevanje biomase, industrijska emisija itd)[18] u zatvorenom okruženju, zajedno s doprinosom zagađujućih gasovitih i isparljivih jedinjenja iz ambijentalnog vazduha, kao što je već rečeno i arhivski materijal je moguć i odgovoran izvor zagađujućih isparljivih jedinjenja. Često, nivoi unutrašnjeg zagađenja vazduha, posebno u urbanim sredinama, mogu lako dostići nivoe spoljašnjeg zagađenja, posebno kada se ne koriste odgovarajući sistemi za prečišćavanje vazduha. Štaviše, postoji širok spektar zagađujućih isparljivih jedinjenja koja nastaju usled specifičnih aktivnosti u zatvorenom prostoru, usled emisije građevinskog materijala ili prisustva posetilaca[19] koji takođe mogu biti nosioci prašine, tj., čestične materije.

Naime, najštetnija jedinjenja za arhivsku kulturnu baštinu su gasovita jedinjenja: azotovi oksidi (NO_X), sumpor dioksid (SO_2) ozon (O_3) i isparljiva organska jedinjenja (VOCs). Navedena gasovita jedinjenja uglavnom potiču iz spoljašnjih izvora, čak i onda kada su neki unutrašnji izvori prisutni[20]. Navedena jedinjenja su odgovorna za brojne negativne efekte na predmetima koji se čuvaju u arhivima, jer dovode do njihove degradacije[21]. Azotovi oksidi (NO_X) i SO_2 potiču uglavnom od emisija iz saobraćaja i procesa sagorevanja[22]. Nasuprot tome, ozon (O_3) koji je sekundarno zagađujuće jedinjenje[23] nastaje reakcijom između molekulskog kiseonika (O_2) i atomskog kiseonika (O), i dalje može, pod dejstvom određenih uslova, tj., temperature, vlažnosti, svetlosti, …, da dovede do nastajanja peroksi acetil nitrata, veoma izrazitog oksidansa. Među isparljiva

[17] Andrea Bergomi, Valeria Comite, Vittoria Guglielmi, Mattia Borelli, Chiara Andrea Lombardi, Roberto Bonomi, Concetta Pironti, Maria Ricciardi, Antonio Proto, Carlo Mariani and Paola Fermo, Preliminary Air Quality and Microclimatic Conditions Study in the Santuario della Beata Vergine dei Miracoli in Saronno (VA). *Molecules,* 28(2023), 1615. (dalje: A. Bergomi, *Preliminary Air*).

[18] Biljana D. Škrbić, Nataša Đurišić-Mladenović, Jelena Živančev, Đorđe Tadić, Seasonal occurrence and cancer risk assessment of polycyclic aromatic hydrocarbons in street dust from the Novi Sad city, Serbia, *Sci. Total Environ,* 647(2019), 191-203.

[19] Brimblecombe P, Blades N, Camuffo D, Sturaro G, Valentino A, Gysels K, Van Grieken R, Busse H.-J, Kim O, Ulrych U, et al, The Indoor Environment of a Modern Museum Building, The Sainsbury Centre for Visual Arts, Norwich, UK. *Indoor Air,* 9(1999), 146-164.

[20] Elena Chianese, Angelo Riccio, I. Duro, Marko Trifuoggi, et al. Measurements for Indoor Air Quality Assessment at the Capodimonte Museum in Naples (Italy). *Int. J. Environ. Res,* 6(2012) 509-518. (dalje: E. Chianese, *Measurements for Indoor*).

[21] Paola Fermo, Begoña Artíñano, Gianluigi De Gennaro, Antonio Marco Pantaleo, Alessandro Parente, Fiorella Battaglia, Elena Colicino, Gianluca Di Tanna, Andouglas Goncalves da Silva Junior, Igor Gadelha Pereira, Gabriel Santos Garcia, Luiz Marcos Garcia Goncalves, Valeria Comite and Alessandro Miani, Improving Indoor Air Quality through an Air Purifier Able to Reduce Aerosol Particulate Matter (PM) and Volatile Organic Compounds (VOCs): Experimental Results. *Environ. Res,* 197(2021), 111-131.

[22] B. Škrbić, *Tehnologija proizvodnje,* 427-444.

[23] *Isto,* 451-461.

organska jedinjenja, spada i grupa jedinjenja pod skraćenim nazivom *BTEX*, odnosno: benzen, toluen, etilbenzen i ksilen, koja se kako je već navedeno mogu naći i u većim koncentracijama u unutrašnjem vazduhu arhiva.

Praćenje kvaliteta ambijentalnog vazduha, koji takođe u određenim situacijama može da dovode do povećanja koncentracije neželjenih, gore navedenih jedinjena u unutrašnjem prostoru arhiva, je definisano zakonskom regulativom[24,25]. Nasuprot tome, ne postoje ograničenja u pogledu hemijskog kvaliteta vazduha u zatvorenom prostoru koja se ne smeju prekoračiti, a jedinstveni međunarodno prihvaćen protokol još uvek ne postoji. Naime, na međunarodnom nivou, mnoge institucije koje se brinu o kulturnom nasleđu, pojedinačno, su uspostavile interne protokole koji, iako predstavljaju važne reference vezane za hemijski kvalitet unutrašnjeg vazduha, nisu nužno prihvaćene i primenljive u svim kontekstima[26].

Tako na primer, Ministarstvo kulturne baštine Italije je 10. maja 2001. godine, usvojilo direktivu pod nazivom: „Smernice o tehničko-naučnim kriterijumima i standardima funkcionisanja i razvoja muzeja“, kojom je propisalo maksimalno dozvoljene koncentracije za gasovita jedinjenja: SO_2, NO_2, O_3, čestičnu materiju PM_{10}, relativnu vlažnost , temperaturu, i osvetljenje, u vazduhu zatvorenog prostora i definisalo uslove i postupke u vezi sa metodama analize i procene kvaliteta vazduha u zatvorenom prostoru radi očuvanje artefakata u njihovom specifičnom okruženju[27].

---

[24] B. Škrbić, *Specifikacija maksimalno dozvoljenih nivoa.*

[25] Evropska Unija je razvila opsežan set zakona koji definišu standarde i ciljeve za zagađujuća jedinjenja u ambijentalnom vazduhu. Konkretno, direktive Evropske Unije o kvalitetu vazduha, i to Direktiva 2008/50/ES o kvalitetu ambijentalnog vazduha i čistijem vazduhu za Evropu (*Directive 2008/50/EC, the Ambient Air Quality and Cleaner Air for Europe*) i Direktiva 2004/107/ES o teškim elementima i policikličnim aromatičnim ugljovodonicima u ambijentalnom vazduhu (*2004/107/EC Directive on heavy metals and polycyclic aromatic hydrocarbons in ambient air*), definišu maksimalno dozvoljene koncentracije regulisanih zagađujućih jedinjenja koje se ne smeju prekoračiti u ambijentalnom vazduhu, u definisanom vremenskom periodu.

[26] Generalo, smernice i preporuke obično definišu osnovne kriterijume, dajući preporuke i sugestije o maksimalno dozvoljenim nivoima nekih od osnovnih parametara, kao što su temperatura (T), relativna vlažnost (RH), osvetljenje (I), koncentraciji gasovitih zagađujućih jedinjenja i čestične materije, ali nijedan od navedenih parametara nije definisan međunarodnom ili nacionalnom regulativom sa obavezom primene.

[27] Navedeni dokument se zasniva na nekoliko naučnih studija sprovedenih od prve polovine 1980-ih i ilustruje preporučene maksimalno dozvoljene koncentracije gasovitih jedinjenja i čestične materije (NO_2, SO_2, PM_{10}, O_3) i termohigrometrijskih parametara (T, RH, I) za zaštitu artefakata. Međutim, navedene vrednosti variraju u zavisnosti od vrste i porekla kolekcije, i preporučene su, (odnosno, institucije nisu u obavezi da ih primenjuju, ako za njihovu primenu ne postoje uslovi). Smernicama se takođe preporučuje izbegavanje naglih dnevnih promena, kao i cikličnih dnevnih i noćnih promena navedenih parametara. Pored toga, 1999. godine, Italijanski nacionalni institut za standardizaciju objavio je dokument: UNI 10829 „Predmeti od istorijskog i umetničkog interesa. Uslovi zaštite. Merenje i analiza“, radi očuvanja i konzervacije umetničkih dela smeštenih u zgradama posebno projektovanim za ovu svrhu. Ovaj tehnički standard pre svega ukazuje na preporučene opsege za osnovne mikroklimatske promenljive: T, RH, intenzitet svetlosti, sa fokusom na prosečne vrednosti i moguće raspone u zavisnosti od sezone. Oba ova dokumenta su

Pored toga, važno pažnje u kontekstu zaštite arhivske kulturne baštine, je spomenuti i standard[28], koje je pripremilo i izdalo Internacionalno udruženje za standarde (*ISO-International Standards Organization*) sa sedištem u Ženevi, kojim su definisani i preporučeni opšti uslovi skladištenja dokumenata arhivskog i bibliotečkog materijala, ali bez obaveze primene. Standard, takođe navodi preporučene fizičke uslove: relativnu vlažnost (HR), temperaturu (T), koje bi trebalo održavati kako bi se hemijski i biološki rizici koji mogu da prouzrokuju štetu i dovedu do degradacije arhivskog materijala minimizirali, ali bez navođenja koja hemijska jedinjenja i mikrobiološki uslovi mogu prouzrokovati degradaciju arhivske građe. Takođe, navode se preporučene mere u slučaju neispunjavanja navedenih zahteva za skladištenje arhivskog i bibliotečkog materijala.[29]

Iz svega navedenog, pored već objavljenog standarda: SRPS ISO 11799:2024 Informacije i dokumentacija – Zahtevi za skladištenje dokumenata arhivskog i bibliotečkog materijala, standard o kvaliteti vazduha u zatvorenom prostoru je svakako važan pažnje, jer se odnosi na arhive u kojima se čuva kulturna baština i "ide ruku pod ruku" sa očuvanjem zdravlja zaposlenog osoblja i posetilaca.

Naime, i pored opšte prihvaćene potrebe za očuvanjem kolekcija, uspostavljanje jedinstvenih granica izloženosti je i dalje kontraverzno zbog širokog spektra postojećih smernica i teškoće postavljanja jedinstvene granične vrednosti kada su artefakti (uključujući knjige, kožu, papir, pergament, mikrofilm, fotografski materijal itd) sastavljeni od različitih materijala i pokazuju različitu sklonost ka degradaciji (propadanju). Ipak, treba istaći da se u velikom broju institucija u svetu, ulažu napori da se nivoi zagađujućih supstanci održavaju ispod interno preporučenih maksimalnih vrednosti.

Ovo je naročito značajno naglasiti u kontekstu međunarodno dostupnih i objavljenih studija, da institucije kulturnog nasleđa u Portugaliji[30], Velikoj

zasnovana na ideji preventivne konzervacije kao načina za minimiziranje restauratorskih radova i očuvanje integriteta artefakta u zatvorenom prostoru, u koje spadaju i arhivi.

[28] SRPS ISO 11799:2024 Informacije i dokumentacija – Zahtevi za skladištenje dokumenata arhivskog i bibliotečkog materijala, koji predstavlja srpski prevod međunarodnog standarda: *ISO (International Standards Organization) 11799:2024 (en) Information and documentation — Document storage requirements for archive and library materials.*

[29] Naime, navedeno je i da bi se ublažili rizici koje gasovita i isparljiva organska jedinjenja predstavljaju po integritet arhivskog materijala, tj., da bi se smanjilo njihovo starenje i oštećenje, koje se manifestuje kao bleđenje rukopisa i krtost papira, da arhivi treba da primene efikasne mere ventilacije, redovno praćenje i kontrolu kvaliteta vazduha u objektima i da koriste ekološki prihvatljive materijale i tehnologije zaštite. Ove mere mogu smanjiti kako je navedeno i nastajanje i uticaj hemijski zagađujućih jedinjenja i biološke rizike u vazduhu radnog prostora, osiguravajući kako očuvanje arhivske građe, tako, iako, se u standardu ne spominje, indirektno, ipak, proizilazi i potencijalno negativni uticaji na zdravlja zaposlenih, po mišljenju autora rada.

[30] A. C. Pinheiro, C. Viegas, S. Viegas, C. Veríssimo, J. Brandão, M. F. Macedo, Indoor air quality in Portuguese archives: a snapshot on exposure levels. *J Toxicol Environ Health A*, 75(2012), 1359-1370.

Britaniji i Irskoj[31], Italiji[32,33], Južnoj Koreji[34,35], Kubi[36], Poljskoj[37], Francuskoj[38], Tajlandu[39] i velikom delu zemalja Evropske Unije primenjuju interne akte vezane za hemijski i biološki kvalitet unutrašnjeg vazduha i prate ga u cilju minimiziranja negativnog uticaja koji može da proizvede kako na arhivsku građu, tako i indirektno na zdravlje zaposlenih.

U tom kontekstu, u tabeli koja sledi, sumarno su prikazani mogući uticaji nekih od zagađujućih jedinjenja najčešće prisutnih u unutrašnjem vazduhu na ljudsko zdravlje na osnovu većeg broja sprovedenih studija na međunarodnom nivou.

Hemijske supstance	**Mogući uticaj na zdravlje**
Čestična materija, uključujući $PM_{2.5}$ i PM_{10}	Fibroza pluća, respiratorne bolesti, kardiovaskularne bolesti, iritacija i bolesti oka
Benzen	Leukemija, vrtoglavica, nepravilan rad srca, konfuzija, nesvestica
Toulen	Kardiovaskularni efekti, efekti na centralni nervni sistem, bubrege i jetru, nesvest ili smrt
Etil-benzen	Toksičnost centralnog nervnog sistema, uticaj na jetru, bubrege, pluća, iritacija oka
Isparljiva organska jedinjena (VOCs)	Hronične opstruktivne plućne bolesti
Azotovi oksidi	Respiratorne infekcije, astma i hronična bolest pluća

[31] Lorraine T. Gibson, Abdunaser Ewlad-Ahmed, Barry Knight, Velson Horie, Gemma Mitchell and Claire J. Robertson, Measurement of volatile organic compounds emitted in libraries and archives: an inferential indicator of paper decay? *Chem Cent J*, 6(2012), 42.

[32] E. Chianese, *Measurements for Indoor*.

[33] A. Bergomi, *Preliminary Air*.

[34] H. W. Lee, J. I. Jeon, H. B. Lim, K. B. Lee, S. Y. Park, C. M. Lee, A preliminary research study for distribution characteristics and sources of indoor air pollutants in the valuable archive of the National Library of Korea. *Int J Environ Res Public Health*, 18(2021), 1715-1726.

[35] Saemi Shin, Won Suck Yoon, Hyo Seon Lee, Jeong Heum Jo and Sang-Hoon Byeon, Airborne concentrations of bacteria and mold in Korean public-use facilities: measurement, systematic review, meta- analysis, and probabilistic human inhalation risk assessment. *Environ Sci Pollut Res Int*, 31(2024), 54854-54872.

[36] Sofia Borrego, Isbel Vivar and Alian Molina, Air-and dustborne fungi in repositories of the National Archive of the republic of Cuba. *Microb Cell*, 9(2022), 103-122.

[37] Katarzyna Zielinska-Jankiewicz, Anna Kozajda, Malgorzata Piotrowska and Irena Szadkowska-Stanczyk, Microbiological contamination with moulds in work environment in libraries and archive storage facilities. *Ann Agric Environ Med*, 15(2008), 71-78.

[38] Sandrine Roussel, Gabriel Reboux, Laurence Millon, et al, Microbiological evaluation of ten French archives and link to occupational symptoms. *Indoor Air*, 22(2012), 514-522.

[39] Yuparat Limmongkon, Vichai Pruktharathikul, Chanayua Jirapornkul, Boonruksa and Pongsit, Assessing air quality in various indoor environments of a university library. *Pol J Environ Stud*, 33(2024), 3283-3296.

Sumpor dioksid	Respiratorni sistem, funkcija pluća, astma i hronični bronhitis
Ozon	Glavobolja, umor, vrtoglavica, pospanost ili mučnina, bol u grudima, oštećenje vida, smanjena funkcija mozga
Aerosol	Kardiovaskularne bolesti, respiratorne bolesti, alergije, rak pluća, iritacija i nelagodnost

Da li će neko od navedenih jedinjenja, dovesti do nekog od navedenih zdravstvenih problema, zavisi od većeg broja faktora kao što su pre svega nivoi koncentracija i vremenski okviri izloženosti[40]. U svetlu toga, treba istaći da efekat iste koncentracije zagađujućeg jedinjenja nije isti i može da varira kod različitih pojedinaca ili populacija, a može varirati čak i kod jedne osobe pri izlaganju identičnim koncentracijama. Dakle, da li će koncentracija nekog od razmatranih zagađujućih jedinjenja u vazduhu unutrašnjeg prostora izazvati negativan efekat zavisi od različitih faktora, koji su povezani sa karakteristikama pojedinca (npr. starost, telesna težina, nutritivni status), postojeće bolesti i genetske varijacije. Dakle, uticaj izloženosti istoj koncentraciji nekog od razmatranih jedinjenja, ne mora i obično nije isti kod različitih pojedinaca, zbog čega i zdravstveni efekti nisu ili neće biti isti.

Ne treba zanemariti ni neke druge faktore koji mogu naštetiti zdravlju arhivista. U tom kontekstu, primer je astma, koja je hronična inflamatorna bolest disajnih puteva uzrokovana višestrukim faktorima. Često je rezultat međusobnog dejstva različitih unutrašnjih i spoljašnjih faktora. Za arhiviste, iako određene biološke i hemijske supstance na radnom mestu (npr. prašina, spore buđi, isparljiva organska jedinjenja) mogu izazvati astmu, individualno zdravlje, genetika, način života (pušenje, vežbanje) i stres takođe mogu da imaju značajnu ulogu. Dakle, astmu, nije moguće klasifikovati jednostavno kao biološki ili hemijski faktor rizika[41].

U osnovi ovog sistematskog istraživanja je povećanje svesti o zdravstvenim rizicima sa kojima se mogu suočiti arhivisti, radi razmatranja i donošenja, za početak, internih akata kojima će biti predviđeno praćenje kvaliteta vazduha u unutrašnjem prostoru arhiva, uz obaveznu periodičnu proveru ventilacije i po potrebi prečišćavanja vazduha, ako kvalitet unutrašnjeg vazduha ne zadovolji, u početnoj fazi istraživanja, zakonski propisane vrednosti za

[40] Pod maksimalno dozvoljenim koncentracijama (MDK) u vazduhu radnog prostora, podrazumevaju se prosečne koncentracije toksičnih supstanci (gasova, para i aerosola) koje pri svakodnevnom osmočasovnom radu, za vreme radnog vremena, pod normalnim mikroklimatskim uslovima, neforsiranom disanju, za srednje teške poslove, ne dovode do patoloških promena ili oboljenja, kod radnika kojima pre stupanja na rad nisu lekarskim pregledima ustanovljene smetnje za rad sa toksičnim supstancama.

[41] Liu Yang, Chen Xinting, Zhang Aie, Xu Ruiqi, Pailo Moreira and Dou Mei, Insights into uncovered public health risks. The case of asthma attacks among archival workers: a cross-sectional study. *Front Public Health*, 12(2024), 1397236.

kvalitet ambijentalnog vazduha[42], kako bi se minimizirali rizici i poboljšao ukupni kvalitet radnog mesta arhivista, a time i zaštitili od mogućih profesionalnih rizika[43]. U tom kontekstu, studija slučaja, sprovedena na godišnjem nivou, po mogućnosti, u najmanje četiri izabrana arhiva (na osnovu preporuke arhivskih radnika Bosne i Hercegovine), dala bi prve relevantne i reprezentativne podatke, tj, odgovor, kakav je kvalitet vazduha u unutrašnjem prostoru arhiva, a time i indirektno uticala na mere koje treba preuzeti. Time bi se po prvi put na našem prostoru dobili rezultati koji bi se mogli porediti sa rezultatima objavljenim u međunarodnim studijama u odnosu na kvalitet unutrašnjeg vazduha, i dokumentovala težnja svih relevantnih državnih institucija za očuvanjem kako arhivske građe, tako i zdravlja arhivskih radnika, budući da su arhivi institucije od nacionalnog i međunarodnog značaja.

Zaključak

Arhivisti se suočavaju sa većim brojem profesionalnih rizika, zbog čega je neophodno dati prioritet onim, koji su najčešće prisutni i koji mogu da izazovu ozbiljne i rasprostranjene zdravstvene posledice.

Hemijski rizici, posebno kancerogena isparljiva organska jedinjenja poput formaldehida i toluena koja se oslobađaju starenjem materijala, predstavljaju značajne rizike po ljudsko zdravlje i po integritet arhivske građe. Biološki, uključujući buđ i grinje, značajni su, jer njihovi alergeni i toksini mogu dovesti do respiratornih problema, alergija i ozbiljnijih sistemskih zdravstvenih problema. Pored toga, fizički rizici-neadekvatna kontrola temperature i vlažnosti, loše osvetljenje i ergonomski rizici, mogu pogoršati zdravlje zaposlenih bilo zbog naprezanje očiju ili povreda mišićno-skeletnog sistema. Hronične fizičke tegobe među arhivistima, rezultat su čestog prekomernog naprezanja usled produženog statičkog stanja položaja i ponavljajućih pokreta. Da bi se ublažili ovi rizici, preporučuje se upotrebu detektora isparljivih organskih jedinjenja u arhivskim prostorijama, ili kontrola njihovog prisustva bar jednom godišnje od strane nadležnih institucija. Pored toga, arhivisti bi trebalo da se podvrgnu i sveobuhvatnim pregledima zdravlja na radu najmanje jednom godišnje.

Održavanje higijene i ugradnja sistema za filtraciju vazduha su neophodni kako za smanjenje prisustva hemijski štetnih jedinjenja, tako i za izloženost plesnima i grinjama. Navedene mere, pre svega, imaju za cilj da zaštite i promovišu zdravlje i integritet arhivske građe.

[42] *Pravilnik o graničnim vrednostima, metodama merenja imisije, kriterijumima za uspostavljanje mernih mesta i evidenciji podataka,* „Službeni glasnik RS“, broj 19, 2006.
[43] D. S. A. Beeckman, *Biosafety and biosecurity in containment.*

Summary

Archivists face a greater number of professional risks, which is why it is necessary to prioritize those that are most often present and that can cause serious and widespread health consequences. Chemical risks, especially carcinogenic volatile organic compounds such as formaldehyde and toluene, which are released during the aging of materials, pose significant risks to human health and the integrity of archival materials. Biologicals, including mold and dust mites, are significant because their allergens and toxins can lead to respiratory problems, allergies, and more serious systemic health problems. In addition, physical hazards—inadequate temperature and humidity control, poor lighting, and ergonomic hazards—can worsen employee health, either through eye strain or musculoskeletal injuries. Chronic physical complaints among archivists are the result of frequent overexertion due to prolonged static postures and repetitive movements. In order to mitigate these risks, it is recommended, if possible, to use volatile organic compound detectors in archive rooms, or control their presence at least once a year by competent institutions. In addition, archivists should undergo comprehensive occupational health examinations at least once a year.

Maintaining hygiene and installing an air filtration system are necessary to reduce the presence of chemically harmful compounds, as well as exposure to molds and mites. Above all, the aforementioned measures aim to protect and promote the health and integrity of archival materials**.**

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Službeni listovi/Official Gazettes:

1. „Službeni glasnik RS“, broj 19, 2006.

Knjige/Books:

1. Škrbić Biljana, *Tehnologija proizvodnje i primene gasa,* Novi Sad 2002.

Članci/Articles:

1. Agarwal Ritesh, Valliappan Muthu and Inderpaul Singh Sehgal, Relationship between aspergillus and asthma. *Allergol Int*, 72(2023), 507-520.
2. Beeckman Delphine S. A. and Patrick Rüdelsheim, Biosafety and biosecurity in containment: a regulatory overview. *Front Bioeng Biotechnol,* 8(2020), 650.
3. Bell Michelle L., Francesca Dominici, Keita Ebisu, Scott L Zeger, Jonathan M Samet, Spatial and temporal variation in $PM_{2.5}$ chemical composition in the United States for health effect studies. *Environ. Health Perspect,*115(2007), 989-995.
4. Benjamin Julia, Wölfle-Roos , Tugrul Kocak and Alexander Brunner, Ulmar, Evaluation criteria for the assessment of occupational diseases of the lumbar spine—how reliable are they? *BMC Musculoskelet Disord*, 20(2019), 485.

5. Bergomi Andrea, Valeria Comite, Vittoria Guglielmi, Mattia Borelli, et al., Preliminary Air Quality and Microclimatic Conditions Study in the Santuario della Beata Vergine dei Miracoli in Saronno (VA). *Molecules,* 28(2023), 1615.
6. Borrego Sofia, Isbel Vivar and Alian Molina, Air-and dustborne fungi in repositories of the National Archive of the republic of Cuba. *Microb Cell*, 9(2022), 103-122.
7. Brimblecombe P, Blades N, Camuffo D, Sturaro G, Valentino A, Gysels K, Van Grieken R, Busse H.-J, Kim O, Ulrych U, et al, The Indoor Environment of a Modern Museum Building, The Sainsbury Centre for Visual Arts, Norwich, UK. *Indoor Air,* 9(1999), 146-164.
8. Cappitelli Francesca, Paola Fermo, Roberta Vecchi, Andrea Piazzalunga, Gianluigi Valli, Elisabetta Zanardini and Claudia Sorlini, Chemical–physical and microbiological measurements for indoor air quality assessment at the ca' Granda historical archive, Milan (Italy). *Water Air Soil Pollut,* 201(2009), 109-120.
9. Chianese Elena, Angelo Riccio, I. Duro, Marko Trifuoggi, et al. Measurements for Indoor Air Quality Assessment at the Capodimonte Museum in Naples (Italy). *Int. J. Environ. Res,* 6(2012) 509-518.
10. Cincinelli A, Martellini T, Amore A, Dei L, Marrazza G, Carretti E, et al. Measurement of volatile organic compounds (VOCs) in libraries and archives in Florence (Italy). *Sci Total Environ*, 572(2016) 333-339.
11. Fermo Paola, Begoña Artíñano, Gianluigi De Gennaro, Antonio Marco Pantaleo, et al. Improving Indoor Air Quality through an Air Purifier Able to Reduce Aerosol Particulate Matter (PM) and Volatile Organic Compounds (VOCs): Experimental Results. *Environ. Res,* 197(2021) 111-131.
12. Gibson Lorraine T, Abdunaser Ewlad-Ahmed, Barry Knight, Velson Horie, et al., Measurement of volatile organic compounds emitted in libraries and archives: an inferential indicator of paper decay? *Chem Cent J*, 6(2012), 42.
13. Grau-Bové Josep and Matija Strlič, Fine particulate matter in indoor cultural heritage: A literature review. *Herit. Sci,* 1(2013), 8.
14. Guo Xiaolan, Yuyin Lin, Yue Zhong , Hongjiao Yu , Yibin Huang , Jingwen Yang, et al., PM2.5 induces pulmonary microvascular injury in COPD via METTL16-mediated m6A modification. *Environ Pollut*, 303(2022), 119115.
15. Huang Huey-Jy, Eszter Sarzsinszky and Susanne Vrtala, House dust mite allergy: the importance of house dust mite allergens for diagnosis and immunotherapy. *Mol Immunol*, 158(2023), 54-67.
16. Lee HW, Jeon JI, Lim HB, Lee KB, Park SY, Lee CM. A preliminary research study for distribution characteristics and sources of indoor air pollutants in the valuable archive of the National Library of Korea. *Int J Environ Res Public Health*, 18(2021), 1715-1726.
17. Li Y, He L, Xie D, Zhao A, Wang L, Kreisberg NM, et al. Strong temperature influence and indiscernible ventilation effect on dynamics of some semivolatile organic compounds in the indoor air of an office. *Environ Int*, 165(2022), 107305.
18. Limmongkon Yuparat, Vichai Pruktharathikul, Chanayua Jirapornkul and Boonruksa Pongsit, Assessing air quality in various indoor environments of a university library. *Pol J Environ Stud*, 33(2024), 3283-3292.
19. Pinheiro AC, Viegas C, Viegas S, Veríssimo C, Brandão J, Macedo MF. Indoor air quality in Portuguese archives: a snapshot on exposure levels. *J Toxicol Environ Health A*, 75(2012), 1359-1370.
20. Roussel Sandrine, Gabriel Reboux, Laurence Millon, et al. Microbiological evaluation of ten French archives and link to occupational symptoms. *Indoor Air*, 22(2012), 514-522.
21. Shin Saemi, Won Suck Yoon, Hyo Seon Lee, Jeong Heum Jo and Sang-Hoon Byeon, Airborne concentrations of bacteria and mold in Korean public-use facilities: measurement, systematic review, meta- analysis, and probabilistic human inhalation risk assessment. *Environ Sci Pollut Res Int*, 31(2024), 54854-54872.

22. Škrbić Biljana D, Nataša Đurišić-Mladenović, Jelena Živančev, Đorđe Tadić, Seasonal occurrence and cancer risk assessment of polycyclic aromatic hydrocarbons in street dust from the Novi Sad city, Serbia, *Sci. Total Environ,* 647(2019), 191-203.
23. Škrbić Biljana, Specifikacija maksimalno dozvoljenih nivoa zagađujućih jedinjenja u arhivima u cilju održivosti arhivske građe i zdravlja, *IX Međunarodno arhivističko savetovanje Šabac 2025 "Arhivi, društvo i država Aktuelna pitanja arhivske teorije i prakse"*, Zbornik radova, Beograd 2025, u štampi.
24. Yang Liu, Chen Xinting, Zhang Aie, Xu Ruiqi, Pailo Moreira and Dou Mei, Insights into uncovered public health risks. The case of asthma attacks among archival workers: a cross-sectional study. *Front Public Health*, 12(2024), 1397236.

Alenka ANDULAJEVIĆ
Arhiv Vojvodine, Novi Sad, Srbija
alenkaandulajevic@gmail.com

1.04 ***Stručni rad/Professional article***
UDK/UDC: 930.25:37(497.11 Vojvodina)(4)

Primljeno/Received: 12. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 10. 07. 2026.

ARHIV KAO ŽIVA SCENA: INOVATIVNI MODELI ARHIVSKE PEDAGOGIJE U ARHIVU VOJVODINE U KONTEKSTU EVROPSKIH TRENDOVA

Apstrakt: *Arhivistika 21. veka prolazi kroz značajno proširenje svoje društvene uloge, pri čemu se tradicionalni zadaci prikupljanja i trajne zaštite građe danas uspešno nadograđuju proaktivnim modelima edukacije i animacije zajednice. Ovaj rad analizira iskustva Arhiva Vojvodine u domenu arhivske pedagogije, sa posebnim osvrtom na proširenje opsega klasične arhivske delatnosti kroz razvoj interaktivnih obrazovnih sadržaja.*

U fokusu rada su specifični projekti koji prevazilaze standardne okvire struke, poput specijalizovanih edukativnih radionica za decu školskog uzrasta, inovativnih scenskih prikaza i izdavačke delatnosti. Poseban segment rada posvećen je digitalnim platformama Arhiva Vojvodine, koji arhivsku građu čine pristupačnom ne samo učenicima, već i široj javnosti zainteresovanoj za proučavanje nacionalne i zavičajne istorije, kao i za istraživanje porodičnog porekla. Na taj način, arhivski dokumenti i ličnosti postaju bliska i živa svedočanstva, čime se značajno doprinosi većoj vidljivosti arhivskih kadrova kao ključnih posrednika u očuvanju identiteta.

Rad stavlja praksu Arhiva Vojvodine u širi kontekst evropskih arhivskih trendova, gde je arhivska pedagogija već decenijama integralni deo stručnog rada. Analizom ovih primera ukazuje se na neophodnost novih kompetencija arhivskih radnika, koji pored klasičnih znanja danas moraju posedovati veštine iz oblasti pedagogije, interpretacije istorijskih izvora i korišćenja digitalnih platformi za veću vidljivost arhivske građe. Zaključak nudi smernice za dalji razvoj arhivskih službi u regionu, naglašavajući da otvorenost arhiva prema svim kategorijama korisnika direktno doprinosi jačanju svesti o značaju kulturne baštine u savremenom društvu.

Ključne reči: *Arhivska pedagogija, Arhiv Vojvodine, digitalne platforme, edukativne radionice, genealogija, porodično poreklo, arhivski kadrovi, evropski trendovi.*

THE ARCHIVE AS A LIVING STAGE: INNOVATIVE MODELS OF ARCHIVAL PEDAGOGY AT THE ARCHIVES OF VOJVODINA IN THE CONTEXT OF EUROPEAN TRENDS

Abstract: *Twenty-first-century archival science is undergoing a significant expansion of its social role, as the traditional tasks of collecting and preserving archival records are increasingly complemented by proactive models of education and community engagement. This paper examines the experience of the Archives of Vojvodina in the field of archival pedagogy, with particular emphasis on the expansion of traditional archival activities through the development of interactive educational content.*

The paper focuses on specific projects that go beyond the standard framework of archival practice, including specialized educational workshops for school-age children, innovative theatrical productions, and publishing activities. Special attention is devoted to the digital platforms developed by the Archives of Vojvodina, which make archival records accessible not only to students but also to the wider public interested in national and local history, as well as genealogical research. In this way, archival documents and historical figures become vivid and relatable testimonies of the past, contributing significantly to the increased visibility of archivists as key mediators in the preservation of cultural identity.

The paper places the practices of the Archives of Vojvodina within the broader context of European archival trends, where archival pedagogy has long been an integral part of professional archival work. Through the analysis of these examples, the study highlights the need for new competencies among archival professionals, who, in addition to traditional archival knowledge, must possess skills in pedagogy, interpretation of historical sources, and the use of digital platforms to enhance the visibility and accessibility of archival records. The conclusion offers guidelines for the further development of archival services in the region, emphasizing that greater openness of archives to all categories of users directly contributes to strengthening public awareness of the importance of cultural heritage in contemporary society.

Key words: *Archival pedagogy, Archives of Vojvodina, digital platforms, educational workshops, local history, genealogy, archival professionals, European trends.*

Uvod

Arhivistika 21. veka nalazi se na prekretnici koju ne definiše samo tehnološki napredak, već i suštinsko preispitivanje društvene uloge arhivskih institucija. Tradicionalni zadaci prikupljanja, sređivanja i trajne zaštite arhivske građe, koji su decenijama činili primarni fokus struke, danas ne predstavljaju krajnji cilj, već nezamenljiv temelj za novu misiju arhiva. U savremenom informacionom društvu, arhiv prestaje da bude samo trezor prošlosti i postaje dinamičan centar edukacije, kulturne animacije i dijaloga sa zajednicom.[1]

Kulturno-prosvetna delatnost arhiva nije novina dvadeset i prvog veka, ona se negovala i ranije kroz predavanja, izložbe i stručne skupove namenjene najširoj javnosti. Ovakav model, iako značajan za afirmaciju arhivske struke i podizanje svesti o značaju arhivske građe, počivao je na jednosmernoj komunikaciji: institucija izlaže, a publika posmatra i prima informaciju. Ono što današnju situaciju razlikuje od ovog modela nije samo pojava nove terminologije, već promena u metodologiji i cilju delovanja. Arhivska pedagogija, za razliku od klasične kulturno-prosvetne delatnosti nastoji da je aktivno uključi u proces učenja kroz igru, dramsku interpretaciju i praktično istraživanje, poštujući pritom didaktičke principe prilagođene uzrastu korisnika. Ciljna grupa se takođe menja: dok je ranija delatnost arhiva bila usmerena na najširu, uglavnom odraslu javnost, savremena praksa sve više prepoznaje decu i mlade kao važnu publiku, uviđajući da upravo kod njih treba graditi naviku korišćenja i razumevanja arhivske građe još od najranijeg uzrasta. Upravo ova promena u metodu i u ciljnoj grupi, a ne u samom postojanju delatnosti — nameće potrebu za razvojem arhivske pedagogije kao zasebne, teorijski utemeljene oblasti delovanja arhivske struke.[2]

Treba na početku naglasiti da arhivska pedagogija u Republici Srbiji trenutno nema formalno-pravni status posebne delatnosti arhiva. Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti u članu 22 pominje kulturno-prosvetnu delatnost arhiva uopšteno, ali ne prepoznaje arhivsku pedagogiju, niti zanimanje arhivskog pedagoga, kao posebnu kategoriju.[3] Upravo ovo odsustvo zakonskog okvira u Srbiji predstavlja jedan od ključnih razloga zašto je razvoj arhivske pedagogije u našim arhivima, uključujući i Arhiv Vojvodine, i dalje u velikoj meri zasnovan na entuzijazmu i ličnoj inicijativi zaposlenih, a ne na sistemski definisanoj praksi.

Ovaj rad se bavi arhivskom pedagogijom kao ključnim instrumentom za povezivanje arhivskih fondova sa širokom javnošću. U fokusu je iskustvo Arhiva

[1] Amel Redžić, Husein Hadžić, Saradnja arhiva sa kulturno-obrazovnimustanovama u cilju promocije arhiva i arhivske službe sa akcentom na Arhiv Unsko-Sanskog kantona, *Arhivski pogledi,* god. VI, br. 6, Tuzla 2025, 169.

[2] Petra Đuričić, Hrvoje Stančić, Edukacijske aktivnosti nacionalnih arhiva u Europskoj uniji, *Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva*, Osijek 2018. https://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9723/1/Djuricic%2C%20Petra%2C%20Edukativne%20djelatnosti%20nac%20arhiva%20u%20svijetu.pdf.

[3] *Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti*, „Službeni glasnik RS“, broj 6/2020.

Vojvodine, koji svojim inovativnim pristupima – od pozorišnih predstava i edukativnih radionica do namenskih digitalnih platformi i izdavaštva – uspešno premošćuje jaz između administrativne prirode dokumenta i potrebe savremenog korisnika za ličnim, zavičajnim i nacionalnim identitetom. Poseban akcenat stavlja se na promenu same prirode arhivskog poziva. Savremeni izazovi pred arhivske kadrove postavljaju zahtev za novim kompetencijama, a „od arhiviste se očekuje da bude ne samo stručno, već multidisciplinarno obrazovana osoba".[4] Analizirajući praksu Arhiva Vojvodine u kontekstu evropskih arhivskih trendova, nastojaćemo da ukažemo na činjenicu da otvorenost arhiva i „oživljavanje" istorijskih izvora ne ugrožavaju njihovu primarnu zaštitu, već joj daju novi smisao i obezbeđuju joj neophodnu podršku u javnom i kulturnom prostoru.

Arhivska pedagogija: teorijski okvir i evropska praksa

Arhivska pedagogija se u savremenoj arhivistici definiše kao specifična naučna i stručna disciplina koja posreduje između primarnog istorijskog izvora i krajnjeg korisnika, ona „označava ogromno interdisciplinarno područje u kojem se arhivska teorija na savremen i promišljen način susreće sa pedagoškom praksom". [5] Dok je klasična arhivistika tradicionalno okrenuta dokumentu, arhivska pedagogija je suštinski okrenuta čoveku, tražeći kreativne načine da administrativnu građu pretvori u razumljivo i inspirativno svedočanstvo prošlosti. Sve to ne znači pojednostavljivanje istorijskih činjenica, već prilagođenu metodologiju kojom se arhivski dokument koristi kao sredstvo za izgradnju kritičkog mišljenja i jačanje kulturnog identiteta.

U evropskom kontekstu, arhivska pedagogija je već decenijama integralni deo arhivske službe, a nekoliko modela se izdvaja kao ključni putokaz za razvoj ove delatnosti. U Ujedinjenom Kraljevstvu postoje zasebna, specijalizovana odeljenja koja se bave isključivo arhivskom pedagogijom, što predstavlja glavnu razliku u odnosu na praksu u Srbiji. Ova odeljenja čine arhivski pedagozi čiji je jedini posao razvoj edukativnih programa, saradnja sa školama i kreiranje onlajn lekcija. Često su u pitanju bivši nastavnici sa određenim iskustvom u radu u prosveti koji su naknadno došli u arhiv. Pored toga, programi su potpuno usklađeni sa školskim planom i programom, a arhivi su opremljeni namenskim prostorijama (sale, čitaonice, učionice unutar same zgrade i sl). Britanski Nacionalni arhiv (The National Archives, UK)[6] postavio je svetski standard u korišćenju drame i interaktivnosti. Kroz svoj obrazovni servis

[4] Ljubica Budać, Kulturno-obrazovna delatnost arhiva i iskustva Arhiva Vojvodine, *Arhivski anali*, godina VI, broj 6, Novi Sad 2011, 54.
[5] Zorica Smilović, Arhivska pedagogija u Srbiji – iskustva, analiza, značaj, *Arhivska građa u teoriji i praksi,* Zbornik radova, br. 6, Beograd 2022, 617.
[6] https://www.nationalarchives.gov.uk/ (Pristup: 9.6.2026).

(Education Service), oni primenjuju metode „žive istorije“ (Living History), gde profesionalni edukatori i glumci interpretiraju stvarne ličnosti iz arhivskih dokumenata, omogućavajući učenicima da direktno „komuniciraju“ sa prošlošću. Njihov digitalni portal nudi edukativne sadržaje zasnovane isključivo na originalnim izvorima, čime se arhivisti pozicioniraju kao ključni saradnici u nacionalnom obrazovnom sistemu.

Prilog. 1 *Web stranica Nacionalnog arhiva Velike Britanije.*

U Francuskoj postoji duga tradicija obrazovnih službi unutar arhiva, koje često vode nastavnici koji su iz škola upućeni na rad u ahivima, zadržavajući status prosvetnih radnika. Ovaj model omogućava direktnu sponu između školskog programa i arhivskih fondova, čineći arhiv „produženom učionicom“ u kojoj se nacionalna istorija izučava kroz lokalne primere. Na sajtu Nacionalnog arhivskog portala Francuske[7] je dostupan pregled razvoja i uloge pedagoških odeljenja u okviru francuskih arhiva, njihovo formiranje polovinom 20. veka, širenje tokom 1970-ih i 1980-ih, kao i savremeni okvir iz kog vidimo da je arhivska pedagogija detaljno organizovana i uređena kroz različite sporazume između Ministarstva kulture i Ministarstva prosvete. Obrazovne službe imaju definisane ciljeve koji se pre svega odnose na informisanje, osmišljavanje aktivnosti, obuku nastavnika za rad sa arhivskim dokumentima i izradu edukativnog materijala koji je prilagođen različitim uzrastima i kategorijama poštujući didaktičke principe. Aktivnosti se izvode u samim arhivima, u školskim

[7] francearchives.gouv.fr (Pristup: 9.6.2026).

ustanovama (pojedini arhivi imaju i tzv. „arhivobuse“)[8], kao i u virtuelnom prostoru preko zvaničnih sajtova arhivskih službi. U radu ovih odeljenja se koriste savremene tehnologije kroz kreiranje i izradu različitih igara edukativnog karaktera. Poseban akcenat se stavlja na demokratizaciju kulture, tako što se uključuju mladi sa invaliditetom, deca iz socijalno ugroženih kategorija, iz ruralnih krajeva ili deca na dužem bolničkom lečenju.

Prilog 2. *Internet prezentacija pedagoške delatnosti na Nacionalnom arhivskom portalu Francuske.*

S obzirom da je Unesko još 1986. godine isticao edukativnu i pedagošku ulogu arhiva u savremenom društvu, nudeći smernice za rad i razvoj[9], ne čudi stepen razvijenosti i ozbiljnosti koji veliki evropski arhivi pokazuju u razvoju pedagoške arhivistike.

U regionu, primere dobre prakse možemo naći u Sloveniji i Hrvatskoj. Iako nemaju posebna odeljenja ili zaposlene koji se bave isključivo arhivskom pedagogijom, postoji povezanost obrazovnog sistema i arhivskih aktivnosti namenjenih đacima i studentima. Programi arhiva kao što su radionice, dani otvorenih vrata i izložbe usklađeni su sa nacionalnim obrazovnim planovima, pa posete arhivima postaju deo zvanične nastave i dobijaju na značaju kao deo

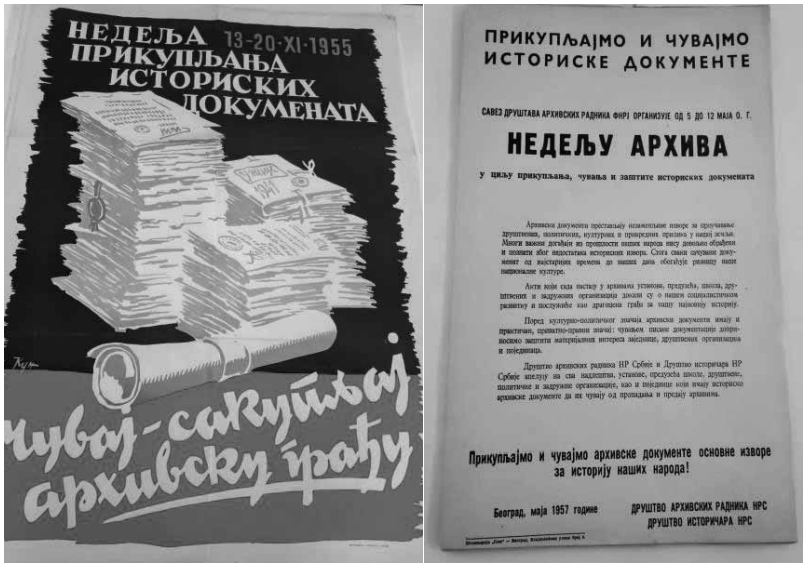
[8] Élisabeth Gautier-Desvaux, Services éducatifs et enseignement élémentaire. La solution «archivobus» aux Archives de l'Orne https://www.persee.fr/doc/gazar_0016-5522_1984_num_124_1_2878?utm_source (Pristup: 9.6.2026).

[9] Eckhart G. Franz, *Archives and Education: a RAMP study with guidelines,* 1986 na https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000070930 (Pristup: 8.6.2026).

obrazovnog procesa. U okviru Hrvatskog arhivističkog društva postoji Sekcija za arhivsku pedagogiju koja se bavi različitim edukativnim aktivnostima za članove društva i širu stručnu javnost, kao što su predavanja, radionice, tribine i sl. Ova sekcija se takođe zalaže za sistemsko rešenje kroz formiranje radnog mesta arhivskog pedagoga kroz Uredbu o nazivima radnih mjesta i koeficijentima složenosti poslova u javnim službama.[10]

Arhiv Vojvodine kao živa scena – Inovacije u praksi

Poslednjih nekoliko godine primetan je pomak ka aktivnijem uključivanju dece i mladih i u ostalim arhivima u Srbiji. Istorijski arhiv Beograda je objavio posebnu publikaciju namenjenu deci osnovnoškolskog uzrasta - *Arhiv Beograda - vodič za buduće istraživače*, autorke Zorice Smilović[11], uz koju organizuje i kreativne radionice za učenike (poput izrade porodičnog stabla na

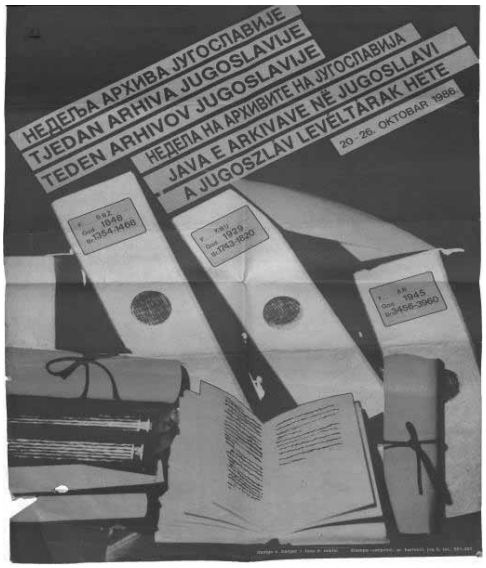
Prilog 3. *Plakati Arhiva Vojvodine za Nedelju Arhiva iz 1955. i 1957. godine (F. 540, G-V-3-b-2-1, G-V-3-b-2-2).*

osnovu arhivske građe) i redovno sarađuje sa osnovnim i srednjim školama. Istorijski arhiv Niš već nekoliko godina unazad organizuje kontinuiran program letnjih edukativno-kreativnih radionica za decu pod nazivom „ArhiVirenje", u okviru kojeg polaznici kroz igru i kreativni rad upoznaju arhivsku građu i istoriju grada – od pisama i pečata, preko mikrofilma, do antičke prošlosti Niša. Program

[10] https://www.had-info.hr/sekcija-za-arhivsku-pedagogiju (Pristup: 8.6.2026).
[11] https://arhiv-beograda.org/sr/arhiv-deca (Pristup: 9.7.2026).

se organizuje i tokom zimskih praznika, a osmišljen je i vođen od strane zaposlenih u Arhivu, što pokazuje sistematičan i dugoročan pristup radu sa mladom publikom.[12] Primeri Istorijskog arhiva Beograda i Istorijskog arhiva Niš svedoče o postepenom jačanju svesti o obrazovnom potencijalu arhivske građe u Srbiji. U tom kontekstu, u nastavku rada biće reči o praksi Arhiva Vojvodine.

Arhiv Vojvodine kroz svoju kulturno-prosvetnu delatnost tradicionalno već decenijama sarađuje sa osnovnim i srednjim školama i Filozofskim fakultetom iz Novog Sada. Još krajem pedesetih godina prošlog veka Arhiv Vojvodine aktivno komunicira i sarađuje, kako sa srodnim institucijama, tako i sa različitim kategorijama društva. U okviru Nedelje arhiva, koja je u SFR Jugoslaviji bila ključni događaj za popularizaciju arhivske struke, podizanje svesti o zaštiti arhivske građe i otvaranje arhiva široj javnosti, Arhiv Vojvodine je učestvovao kroz javne pozive građanima da donesu stara porodična dokumenta, prepiske, fotografije ili predratne račune u cilju prikupljanja „dragocene građe za našu najnoviju istoriju“. [13] Ova tradicija kulturno-prosvetnog rada nastavljena je kontinuirano tokom čitave druge polovine 20. veka.[14] Prvu izložbu originalnih arhivskih dokumenata *Pero zaneseno lepotom* Arhiv organizuje 1972. godine, povodom 125. godišnjice osnivanja Galerije Matice srpske u Novom Sadu[15], a slična praksa se nastavlja i narednih decenija – od kataloga povodom 60. godišnjice Arhiva 1987. godine, preko brojnih tematskih izložbi[16] tokom devedesetih i dvehiljaditih godina (*Svet poslovnog reklamiranja između dva svetska rata* (2011)[17] i *U ogledalu vremena – srpsko građansko društvo na razmeđi vekova* (2013)[18]) Karakter aktivnosti je, međutim, tokom najvećeg dela

Prilog 4. *Plakat za Nedelju arhiva u Arhivu Vojvodine u Sremskim Karlovcima iz 1986. (Istorijski arhiv Subotice, F. 18, 10, 1436).*

[12] https://www.arhivnis.rs/ (Pristup 9.7.2026).
[13] Plakat za Nedelju arhiva iz 1957. godine, Arhiv Vojvodine, F. 540 G-V-3-b-2-2.
[14] https://arhivvojvodine.org.rs/izlozbe/izlozbe-arhiva/.
[15] Leonila Pavlović, *Sto godina Arhiva Vojvodine 1926-2026*, Novi Sad 2026, 207.
[16] https://arhivvojvodine.org.rs/izdavacka-delatnost/katalozi/.
[17] https://arhivvojvodine.org.rs/noc-muzeja-2011/.
[18] https://arhivvojvodine.org.rs/noc-muzeja-2013/.

ovog perioda ostao pretežno isti – reč je o klasičnim izložbama arhivskih dokumenata praćenim štampanim katalogom, namenjenim najširoj publici, bez pedagoškog pristupa koji bi bio prilagođen određenom uzrastu. Od 2020. godine Arhiv Vojvodine kreće drugačijim putem – publika više nije samo posmatrač, već postaje deo priče koju arhivska građa pripoveda.

Poslednjih nekoliko godina Arhiv Vojvodine uvodi model koji spaja arhivistička znanja sa kulturnom animacijom i primenjenim pozorištem, pretvarajući na taj način instituciju u svojevrsnu „živu scenu". Uz arhivska dokumenta kao osnovu edukativnih i umetničkih aktivnosti, istorija biva oživljena i predstavljena na način koji je razumljiv, ali i koji publika može da iskusi na neposredan način. Veliki iskorak u domenu otvaranja Arhiva Vojvodine prema umetničkoj i pozorišnoj praksi predstavlja interaktivna predstava *Zarazna vremena*[19], realizovana u saradnji Arhiva Vojvodine i Dečijeg kulturnog centra Novi Sad. Ovaj projekat je direktno inspirisan arhivskom građom i postavkom izložbe *Doživeti stotu* Arhiva Vojvodine, koja osvetljava zdravstvene prilike i istoriju bolesti u Vojvodini od 18. do 20. veka. Potka za kreiranje scena bile su stvarne istorijske priče o epidemijama, karantinima, lekarima i svakodnevnom životu običnih ljudi u burnim vremenima velikih zdravstvenih kriza. Građa obuhvata dokumente o Iriškoj kugi (1795/1796), uvođenju vakcinacije protiv velikih boginja početkom 19. veka, epidemijama kolere, kao i periodu Prvog svetskog rata i kasnije variole vere. Predstava je u potpunosti prilagođena arhitekturi institucije (site-specific theater). Publika se, prateći glumce iz scene u scenu, fizički kreće kroz više prostornih celina unutar Arhiva Vojvodine koji čuva ta svedočanstva. Kroz ovaj pozorišni postupak, suva administrativna i zdravstvena dokumentacija (naredbe, izveštaji, proglasi) pretočena je u ljudske sudbine i psihološke, socijalne i kulturološke aspekte kriznih vremena. Projekat, koji su vodili stručnjaci iz oblasti arhivistike, glume i dramske pedagogije

Prilog 5. *Fotografija sa predstave Zarazna vremena održana u Arhivu Vojvodine u novembru 2025. godine.*

[19] https://arhivvojvodine.org.rs/odrzane-premijera-i-prva-repriza-predstave-zarazna-vremena/ (Pristup: 10.6.2026).

(Severina Miletić, arhivista i dramski pedagog, Armin Joha Hadžimusić i Hristina Muratidu, dramski pedagozi), dokazao je kako arhivski prostor i građa mogu poslužiti za izgradnju moderne umetničke forme koja kod publike briše distancu prema prošlosti. Savremena praksa Arhiva Vojvodine razvija arhivsku pedagogiju kroz uvođenje novih medija, učenja kroz igru i aktivnog učešća u lokalnim kulturnim manifestacijama. Ovi modeli omogućavaju da se kompleksna istorijska građa predstavi na način koji je blizak, razumljiv i atraktivan mlađim generacijama.

Arhiv Vojvodine realizuje niz raznovrsnih aktivnosti usmerenih na edukaciju mlađe publike kroz primenu arhivske pedagogije. Edukativni programi obuhvataju radionice u kojima se deca predškolskog i školskog uzrasta kroz predavanja, igre i likovno stvaralaštvo edukuju o značajnim događajima i ličnostima iz prošlosti, kao i o radu same ustanove. Kroz radionicu „Izgubljeni kovčeg Rudolfa Šmita"[20] deca istražuju arhivske depoe tragajući za kovčegom u kom je važna arhivska građa koju je tokom Drugog svetskog rata Rudolf Šmit poslao za Beč, otkrivaju kako se deo ovog ukradenog blaga vratio u Arhiv, koja je razlika između arhivske i muzejske građe, pronalaze delove slagalice, slažu fotografske kopije izabranih dokumenata iz različitih fondova i saznaju kakva se sve dokumenta čuvaju u Arhivu.

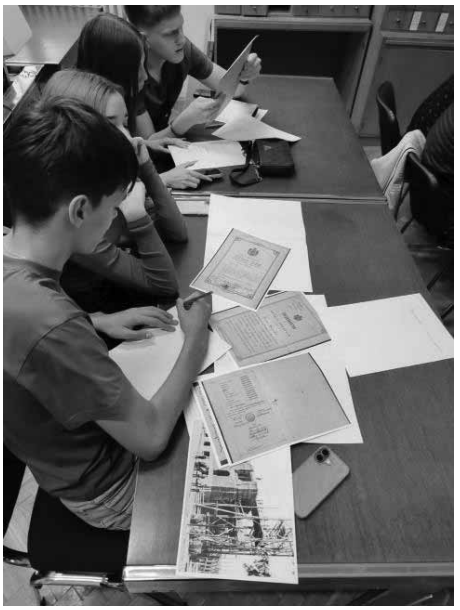
Tokom Letnjeg festivala knjige 2025. godine, Arhiv Vojvodine je organizovao dečju edukativnu radionicu pod nazivom „Dobri duh Kirilo u potrazi za kovčegom tajni"[21]. Ova aktivnost je zasnovana na istoimenom serijalu čiji je glavni lik izmišljeni duh Kirilo (inspirisan likom i delom Dimitrija Kirilovića, prvog upravnika današnjeg Arhiva Vojvodine, nekadašnja Državna arhiva) koji živi među arhivskim kutijama. Kroz ovu interaktivnu formu, deci je na prilagođen način približen pojam arhivske građe i značaj njenog očuvanja.

U okviru obeležavanja velikih istorijskih jubileja, među kojima se ističu 220 godina od podizanja Prvog srpskog ustanka i 200 godina od rođenja Svetozara Miletića, Arhiv Vojvodine je organizovao seriju tematskih izložbi i radionica namenjenih najmlađoj publici. U tom kontekstu, za decu predškolskog i školskog uzrasta organizovana je Nedelja kreativno-edukativnih radionica pod nazivom „Kako je strina pobedila crnog Arapina", na kojima su deca kroz igru otkrivala pojmove kao što su seobe (njihovi uzroci i povodi), neizvesnost, sloboda, strah za najbliže. Radionice su uključivale i mini izložbe uz koje su prošli kroz najvažnije momente koji su ilustrovali uzroke ustanka, kao i dramske zadatke kroz koje su prikazivali odnose potlačenih i tlačitelja. Povodom dvesta godina od rođenja Svetozara Miletića, realizovana je izložba pod nazivom „Svetozar Miletić – reč koja narod budi / glas Srpske Atine"[22]. Postavka sadrži selekciju nagrađenih dečjih literarnih i likovnih radova koji su nastali na prethodno sprovedenom konkursu za učenike osnovnih i srednjih škola iz Novog

[20] https://arhivvojvodine.org.rs/nsdl-14-izgubljeni-kovceg-rudolfa-smita/ (Pristup: 10.6.2026).
[21] https://arhivvojvodine.org.rs/odrzana-radionica-za-decu-dobri-duh-kirilo-u-potrazi-za-kovcegom-tajni-na-letnjem-festivalu-knjige/ (Pristup: 10.6.2026).
[22] https://arhivvojvodine.org.rs/otvorena-izlozba-svetozar-miletic/ (Pristup: 10.6.2026).

Sada, kao i prateće arhivske dokumente. Na ovaj način, kroz spoj dečjeg stvaralaštva i izvorne građe, javnosti je predstavljen rad institucije na polju edukacije i povezivanja mlađe populacije sa kulturno-istorijskim nasleđem.

Poseban segment arhivske pedagogije čini realizacija projekta BaltazART škola animacije, u saradnji sa Dečijim kulturnim centrom Novog Sada i Studijom DOM. Kroz ovaj projekat učenici osnovnih škola prošli su kroz više faza izrade animiranih filmova: od upoznavanja sa istorijskim podacima na osnovu dokumentarnog materijala koji su pripremili arhivisti Arhiva Vojvodine, preko pisanja scenarija i režije, do izrade likova, pozadine i snimanja u stop-mousn tehnici (piksilacija, animacija plastelinom i kolaž). Kao rezultat ove saradnje, u Arhivu Vojvodine organizovane su premijere dva namenska filma iz serijala „Heroine Novosatkinje". Prvi je film „Heroine Novosatkinje II deo – o Milici Tomić", koji tematizuje život ćerke Svetozara Miletića, prve žene urednice novina u Srbiji i jedne od sedam žena poslanica u Velikoj narodnoj skupštini 1918. godine. Drugi je „Heroine Novosatkinje III deo – o Savki Subotić", koji prikazuje život najznačajnijeg pedagoga praktičara u Vojvodini 19. veka, čiji je rad na razvoju narodne radinosti (tzv. narodna industrija).[23]

Prilog 6. *Srednjoškolci u Arhivu Vojvodine – predavanje i radionice u okviru izložbe „Sto godina čuvari sećanja 1926-2026"*.

U okviru pratećeg programa izložbe „Sto godina čuvari sećanja" [24] povodom obeležavanja sto godina od osnivanja, Arhiv Vojvodine je organizovao predavanja i edukativne radionice prilagođene različitim grupama korisnika. Za učenike Srednje ekonomske škole iz Novog Sada priređeno je stručno vođenje kroz izložbenu postavku i depoe, kao i predavanje o konzervaciji i restauraciji arhivske građe. U okviru prateće radionice na osnovu građe iz Zbirke dr Jovana Milekića, učenici su podeljeni u grupe sa zadatkom da na osnovu skeniranih originalnih dokumenata otkriju identitet određenih ličnosti. Didaktički koncept radionice podrazumevao je da svaka grupa dobije dosije u kojem su dokumenta složena

[23] https://arhivvojvodine.org.rs/odrzana-permijera-animiranog-filma-o-savki-subotic/ (Pristup: 9.6.2026).

[24] https://arhivvojvodine.org.rs/predavanja-i-radionice-u-okviru-izlozbe-sto-godina-cuvari-secanja/ (Pristup: 10.6.2026).

hronološki ili po nivou dostupnih informacija – od prvog dokumenta sa najmanje podataka do narednih koji progresivno otkrivaju više detalja o ličnosti. Sa druge strane, za studente Visoke škole za komunikacije iz Beograda, organizovan je program tokom kojeg im je prezentovan istorijat institucije, njena organizaciona struktura, delatnost i metodologija istraživanja, uz prateći stručni obilazak depoa i Laboratorije za konzervaciju i restauraciju.[25]

Pored razvijanja sopstvenih programa, Arhiv Vojvodine ostvaruje kontinuiranu saradnju sa drugim institucijama kulture, obrazovnim ustanovama i udruženjima građana. Rezultati ovih saradnji su organizacija različitih aktivnosti edukativnog karaktera koje deci, a i široj javnosti, zainteresovanoj za istoriju i arhivistiku, približava arhivsku građu i kulturno-istorijsko nasleđe na način koji je ne samo interesantan već i upečatljiv, jer im omogućava da na neposredan način oživljavaju istoriju.

Digitalni iskorak - platforme Arhiva Vojvodine

Razvoj digitalnih tehnologija, njihova rasprostranjenost i sve veća neophodnost u svakodnevnom radu i životu, nameće i arhivima potrebu za otvaranjem novih načina komunikacije sa korisnicima. U tom kontekstu, Arhiv Vojvodine je kreirao samostalno i u saranji sa drugim institucijama i organizacijama nekoliko digitalnih platformi koje treba da približe i omoguće korišćenje resursa Arhiva najširoj publici, čime ispunjavaju svrhu „da pruže građanima i osećaj identiteta i lokalne pripadnosti, učestvuju u oblikovanju njihove lične i kolektivne memorije“.[26]

Projekat *Mapiranje mesta sećanja i kultura sećanja Novog Sada* je višegodišnji, etapni i interdisciplinarni projekat pokrenut sa ciljem istraživanja, beleženja i afirmisanja kritičke kulture sećanja, kolektivne memorije i identiteta grada. Prvu fazu (jun 2014 – jun 2015) realizovali su Centar za istraživanje kolektivnih identiteta i političke mitologije i Kulturni centar Novog Sada, kada je pokrenut sajt i mapirane lokacije stradanja iz Prvog i Drugog svetskog rata. Drugu fazu (od maja 2017) sproveo je Centar za istraživanje kolektivnih identiteta uz podršku Sekretarijata za kulturu grada Novog Sada, proširivši bazu na lična sećanja građana iz perioda socijalizma i formiravši elektronsku biblioteku. Od 16. januara 2019. godine projekat preuzima Arhiv Vojvodine, koji bazu dopunjuje na osnovu arhivske građe i terenskih antropoloških istraživanja. Krajem 2020. izvršen je redizajn sajta uz podršku Gradske uprave za kulturu, a 2021. godine Arhiv Vojvodine objavljuje tematsku knjigu Kristijana Obšusta Kultura sećanja na prostoru Novog Sada i Petrovaradina.[27]

[25] https://arhivvojvodine.org.rs/predavanja-i-edukativne-radionice-za-studente-prateci-program-izlozbe-sto-godina-cuvari-secanja-1926-2026%cb%ae/.
[26] Ljubica Budać, Kulturno-obrazovna delatnost arhiva i iskustva Arhiva Vojvodine, *Arhivski anali*, godina VI, broj 6, Novi Sad 2011, 53.
[27] https://kulturasecanja.com/o-projektu-2/ (Pristup: 10.6.2026).

Projekat *Žrtve u Sremu 1941-1945.*[28] zasnovan je u Arhivu Vojvodine krajem 2019. godine, uz podršku Pokrajinske vlade AP Vojvodine. Ova digitalna platforma i centralna baza podataka sadrži detaljnu, pretraživu evidenciju sa blizu 40.000 imena žrtava Drugog svetskog rata (1941–1945) na području Srema. Baza se primarno zasniva na originalnoj građi Arhiva Vojvodine (Fond F. 183 – Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini), kao i na literaturi, drugim popisima, knjigama streljanih, crkvenim matičnim knjigama i foto-dokumentaciji. Svrha celog projekta je konačno i naučno zasnovano utvrđivanje broja stradalih sa ovog područja, ispravljanje grešaka iz prethodnih popisa, i doprinos negovanju kulture sećanja na žrtve Drugog svetskog rata u Sremu.

Platforma *Konfesije u regionu (1756-1895) – Prezentacija crkvenih matičnih knjiga*[29] je namenjen za istraživanje podataka u crkvenim matičnim knjigama sa teritorije bivše Bačko-bodroške županije, Torontalske i Tamiške županije odnosno današnje teritorije Bačke i Banata i susednih država Republike Hrvatske, Mađarske i Rumunije iz perioda 1756-1895. godine. Ova platforma olakšava genealoška istraživanja (pronalaženje predaka i porodičnog porekla) i omogućava slobodan onlajn pristup istraživačima i građanima iz celog sveta, ne izlažući originalnu i veoma osetljivu građu svakodnevnom korišćenju i eventualnom fizičkom oštećenju. Od početka projekta Arhivu Vojvodine je upućno preko dve hiljade zahteva za pristup matičnim knjigama, a zahtevi su stizali iz celog sveta, što govori o velikoj zainteresovanosti šire javnosti za arhivsku građu koja im pruža mogućnost istraživanja sopstvenog porekla i korena.

Na zvaničnoj veb-prezentaciji Arhiva Vojvodine dostupno je još nekoliko specijalizovanih digitalnih platformi i portala koji su razvijeni sa ciljem da se istraživačima i široj javnosti olakša pristup arhivskoj građi. Ovi digitalni alati omogućavaju brzo, efikasno i samostalno pretraživanje istorijskih izvora i dokumenata, značajno unapređujući proces naučnog i genealoškog istraživanja.[30]

Nove kompetencije arhivskih kadrova

U 21. veku digitalna pismenost i primena savremenih tehnologija predstavljaju profesionalni minimum koji se podrazumeva u radu svakog arhiviste. Kako savremeno doba nameće model celoživotnog učenja, pred arhiviste se postavlja zahtev za stalnim usavršavanjem i usvajanjem novih znanja, veština i kompetencija. Oblast arhivske pedagogije pruža značajan potencijal za povezivanje arhiva sa najširom javnošću i različitim društvenim grupama, zbog čega kompetencije arhivskog pedagoga treba razvijati upravo u tom pravcu.

[28] https://sremskezrtve.arhivvojvodine.org.rs/ (Pristup: 12.6.2026).
[29] https://maticneknjige.org.rs/o-portalu/ (Pristup: 10.6.2026).
[30] https://arhivvojvodine.org.rs/platforme-arhiva-vojvodine/ (Pristup: 10.6.2026).

Poželjno je da arhivski pedagog, pored formalnog obrazovanja iz oblasti humanističkih nauka, poseduje i određeno iskustvo u prosvetnom radu, kao i temeljno poznavanje arhivske građe koju koristi u radu sa decom i zainteresovanim građanima. Kada je reč o sklonosti ka ovom poslu, važno je da ga obavlja osoba koja poseduje entuzijazam i unutrašnju motivaciju da arhivsku građu predstavi kao zanimljivo i inspirativno svedočanstvo proteklog vremena. Pored toga, arhivski pedagog treba da poseduje znanja i veštine potrebne za osmišljavanje, koncipiranje i realizaciju različitih edukativnih radionica, dramskih prikaza i drugih sadržaja zasnovanih na arhivskoj građi, prilagođenih ciljnim grupama kojima se obraća.

Da bi arhivska pedagogija u našim arhivima prerasla iz sporadične prakse zasnovane prvenstveno na entuzijazmu pojedinaca u sistemski razvijenu delatnost, neophodno je da se ovo pitanje reši na nivou državne politike prema arhivima. Pre svega, potrebno je sistematizovati radno mesto arhivskog pedagoga u okviru arhivske nomenklature zanimanja[31] i uskladiti njegove aktivnosti sa školskim planovima i programima. Sledeći korak mogao bi biti formiranje odeljenja ili službi zaduženih za edukaciju zaposlenih u arhivima i školama, kao i za kreiranje programa koji bi pratili rad stručnih škola, ukoliko arhivi raspolažu odgovarajućom građom. Takođe, značajno bi bilo izraditi priručnike za arhiviste sa osnovnim znanjima iz didaktike, metodike i pedagoškog delovanja, kao i osmisliti aktivnosti putem kojih bi veći arhivi obilazili školske ustanove u manjim mestima. Veoma korisno bilo bi i da budžetska sredstva predviđaju stručno usavršavanje arhivskih pedagoga u zemljama sa razvijenom arhivskom pedagogijom, čime bi im se omogućio neposredan uvid u bogatu i raznovrsnu praksu drugih sredina.

Zaključak

Savremena arhivistika sve više prevazilazi tradicionalne okvire zaštite i čuvanja arhivske građe, usmeravajući se ka aktivnijoj ulozi arhiva u obrazovanju i društvenom životu zajednice. U radu se razmatra arhivska pedagogija kao disciplina koja povezuje arhivske izvore sa različitim kategorijama korisnika, sa posebnim osvrtom na iskustva Arhiva Vojvodine. Analizirani su evropski modeli arhivske pedagogije, pre svega primeri iz Ujedinjenog Kraljevstva i Francuske, kao i iskustva Slovenije i Hrvatske, gde je ova delatnost razvijena kroz sistemsku saradnju arhiva i obrazovnih ustanova.

Poseban deo rada posvećen je inovativnim programima Arhiva Vojvodine koji kroz edukativne radionice, pozorišne projekte, animirani film, izložbe i digitalne platforme približavaju arhivsku građu deci, mladima i široj javnosti. Ovakvi sadržaji potvrđuju da arhiv može biti dinamičan prostor učenja,

[31] Zorica Smilović, Arhivska pedagogija u Srbiji – iskustva, analiza, značaj, *Arhivska građa u teoriji i praksi*, Zbornik radova, br. 6, Beograd 2022, 618.

kulture i dijaloga, a ne samo mesto čuvanja istorijskih izvora. Rad ukazuje i na potrebu razvoja novih kompetencija arhivskih kadrova, posebno u oblasti arhivske pedagogije i digitalnih tehnologija, kao i na značaj sistemskog uređenja ove delatnosti kroz uvođenje radnog mesta arhivskog pedagoga, stručnu edukaciju i snažnije povezivanje arhiva sa obrazovnim sistemom.

Summary

Contemporary archival science is increasingly moving beyond the traditional framework of preserving and protecting archival records, assuming a more active role in education and community engagement. This paper examines archival pedagogy as a discipline that connects archival sources with diverse user groups, with particular emphasis on the experience of the Archives of Vojvodina. European models of archival pedagogy are analyzed, focusing on examples from the United Kingdom and France, as well as the experiences of Slovenia and Croatia, where this field has developed through systematic cooperation between archives and educational institutions.

A special section of the paper is devoted to the innovative programs of the Archives of Vojvodina, which bring archival records closer to children, young people, and the general public through educational workshops, theatrical projects, animated films, exhibitions, and digital platforms. These activities demonstrate that archives can function as dynamic spaces of learning, culture, and dialogue rather than merely as repositories of historical sources. The paper also highlights the need for the development of new competencies among archival professionals, particularly in the fields of archival pedagogy and digital technologies, as well as the importance of institutionalizing this activity through the establishment of archival educator positions, professional training, and stronger integration of archives into the educational system.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. Arhiv Vojvodine, Novi Sad
   – *F. 540 Zbirka plakata (Plakati Nedelje arhiva G-V-3-b-2-1, G-V-3-b-2-2)*

Knjige/Books:

1. Lalić Sredoje, *Arhivska služba u SAP Vojvodini 1944-1975*, Sremski Karlovci 1984.
2. Pavlović Leonila, *Sto godina Arhiva Vojvodine 1926-2026*, Novi Sad 2026.

Članci/Articles:

1. Budać Ljubica, Kulturno-obrazovna delatnost arhiva i iskustva Arhiva Vojvodine, *Arhivski anali*, godina VI, broj 6, Novi Sad 2011.
2. Đuričić Petra, Stančić Hrvoje, Edukacijske aktivnosti nacionalnih arhiva u Europskoj uniji u *Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva*, Osijek 2018. https://www.had-info.hr/dokumenti/publikacije/zbornik%20HAD_18.10._%20tisak.pdf.
3. Gotje-Devo Elizabet, Services éducatifs et enseignement élémentaire. La solution « archivobus » aux Archives de l'Orne, Année 1984 na https://www.persee.fr/doc/gazar_0016-5522_1984_num_124_1_2878?utm_source.
4. Osborn Ken, *Archives in the Classroom*, *Archivaria 23,* Ottawa 1987, na https://archivaria.ca/index.php/archivaria/article/view/11364/12305.
5. Redžić Amel, Hadžić Husein, Saradnja arhiva sa kulturno-obrazovnimustanovama u cilju promocije arhiva i arhivske službe sa akcentom na Arhiv Unsko-Sanskog kantona, *Arhivski pogledi* godina VI, br. 6, Tuzla 2025.
6. Smilović Zorica, Arhivska pedagogija u Srbiji – iskustva, analiza, značaj, *Arhivska građa u teorij i praksi*, Zbornik radova, br. 6, Beograd 2022.
7. Smilović Zorica, Potencijali Istorijskog arhiva Beograda kao partnera obrazovnog sistema u Srbiji, *Arhivska građa u teoriji i praksi*, Zbornik radova, br. 7, Beograd 2024.
8. Todorović Milan, Dukuljev Jovanka, Kulturno-prosvetna funkcija arhiva, *Arhivski pregled,* br. 1-2, Beograd 1976.

Internet:

1. https://arhiv-beograda.org/sr/arhiv-deca
2. https://arhivvojvodine.org.rs/nsdl-14-izgubljeni-kovceg-rudolfa-smita
3. https://arhivvojvodine.org.rs/odrzana-permijera-animiranog-filma-o-savki-subotic/
4. https://arhivvojvodine.org.rs/odrzana-radionica-za-decu-dobri-duh-kirilo-u-potrazi-za-kovcegom-tajni-na-letnjem-festivalu-knjige
5. https://arhivvojvodine.org.rs/odrzane-premijera-i-prva-repriza-predstave-zarazna-vremena
6. https://arhivvojvodine.org.rs/otvorena-izlozba-svetozar-miletic/
7. https://arhivvojvodine.org.rs/platforme-arhiva-vojvodine
8. https://arhivvojvodine.org.rs/predavanja-i-edukativne-radionice-za-studente-prateci-program-izlozbe-sto-godina-cuvari-secanja-1926-2026%cb%ae/
9. https://arhivvojvodine.org.rs/predavanja-i-radionice-u-okviru-izlozbe-sto-godina-cuvari-secanja/
10. https://francearchives.gouv.fr/
11. https://kulturasecanja.com/o-projektu-2/
12. https://maticneknjige.org.rs/o-portalu
13. https://sremskezrtve.arhivvojvodine.org.rs/
14. https://www.arhivnis.rs/
15. https://www.had-info.hr/sekcija-za-arhivsku-pedagogiju
16. https://www.nationalarchives.gov.uk/

Nataša KRIŠTIĆ
natasa.kristic@davu.hr
Luka VRBANIĆ
luka.vrbanic@davu.hr
Državni arhiv u Vukovaru, Hrvatska

1.04 ***Stručni rad/Professional article***
UDK/UDC: 930.25:37.091.3(497.5 Vukovar) "20"

Primljeno/Received: 12. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 29. 06. 2026.

OBRAZOVNO-PEDAGOŠKA DJELATNOST DRŽAVNOG ARHIVA U VUKOVARU U KONTEKSTU SUVREMENE ARHIVSKE PEDAGOGIJE

Apstrakt: *Arhivi kao javne, baštinske i kulturne institucije čuvaju izvorno povijesno gradivo koje predstavlja vrijedan obrazovni potencijal iskoristiv za primjenu u nastavno-školskom procesu. Korištenjem arhivskog gradiva u nastavi, učenicima se omogućuje neposredan susret s autentičnim povijesnim izvorima, čime se potiče istraživački rad i aktivno učenje, a nastavu povijesti, ali i drugih školskih predmeta, obogaćuje novim metodama rada. Rad na povijesnim izvorima pridonosi razvoju kritičkog mišljenja kod učenika, njihovih analitičkih i interpretacijskih vještina te svijesti o važnosti očuvanja kulturne baštine. Posljednjih nekoliko godina vidljiv je značajan pomak u razvoju arhivske pedagogije u hrvatskim arhivima. Tom se pomaku pridružio i Državni arhiv u Vukovaru koji je tijekom gotovo dvadeset godina svog postojanja organizirao mnoštvo edukativnih programa usmjerenih na učenike osnovnoškolskih i srednjoškolskih razreda. Organizacijom različitih radionica, predavanja i stručnih vodstava Arhiv nastoji mlađim generacijama približiti arhivsko gradivo te ih upoznati sa poviješću vlastitog zavičaja, arhivskom djelatnošću i važnosti zaštite kulturne baštine. Takve aktivnosti ujedno doprinose jačanju suradnje između arhiva i odgojno-obrazovnih ustanova te otvaraju Državni arhiv u Vukovaru široj javnosti i zajednici. U radu će, osim općenitog opisa rada arhivske pedagogije u Državnom arhivu u Vukovaru, detaljnije biti predstavljene radionice koje su zaposlenici Državnog arhiva u Vukovaru osmislili i proveli u osnovnim i srednjim školama Vukovarsko-srijemske županije. Ukratko će biti opisana struktura i tijek pojedine radionice te detalji oko samog provođenja i prilagodbe radionice uzrastu učenika. Na temelju prikazanih primjera donijet će se zaključci o dosadašnjim rezultatima rada te*

razmotriti mogućnosti daljnjeg razvoja arhivske pedagogije u Državnom arhivu u Vukovaru i hrvatskoj arhivskoj službi općenito.

Ključne riječi: *Arhiv, arhivska pedagogija, radionice, Državni arhiv u Vukovaru.*

EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE STATE ARCHIVES IN VUKOVAR IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY ARCHIVAL PEDAGOGY

Abstract*: Archives, as public, heritage, and cultural institutions, preserve original historical records that represent a valuable educational resource with significant potential for use in the teaching and learning process. The use of archival records in education enables students to engage directly with authentic historical sources, thereby encouraging inquiry-based learning and active participation while enriching the teaching of history, as well as other school subjects, through innovative teaching methods. Working with historical sources fosters the development of students' critical thinking, analytical and interpretative skills, and awareness of the importance of preserving cultural heritage. In recent years, a significant advancement in archival pedagogy has been observed in Croatian archives. The State Archives in Vukovar has actively contributed to this development by organizing numerous educational programmes for primary and secondary school students throughout its nearly twenty years of operation. Through a variety of workshops, lectures, and guided visits, the Archives seeks to introduce younger generations to archival records, familiarize them with the history of their local community, the work of archival institutions, and the importance of preserving cultural heritage. At the same time, these activities strengthen cooperation between archives and educational institutions while opening the State Archives in Vukovar to the wider public and the local community. In addition to providing a general overview of archival pedagogy at the State Archives in Vukovar, this paper presents in greater detail the educational workshops designed and delivered by the Archives' staff in primary and secondary schools throughout Vukovar-Srijem County. The structure, content, and implementation of each workshop, as well as the methods used to adapt them to different student age groups, are briefly described. Based on the presented examples, the paper draws conclusions regarding the results achieved so far and discusses the future prospects for the development of archival pedagogy at the State Archives in Vukovar and within the Croatian archival service as a whole.*

Key words*: Archives, archival pedagogy, workshops, State Archives in Vukovar.*

Uvodno o arhivskoj pedagogiji

U posljednjih nekoliko godina javne arhivske ustanove sve su više vremena počele posvećivati promidžbi arhivskih programa. To se odnosi na iskorištavanje potencijala arhivskog gradiva u smislu promicanja vrijednosti tog gradiva zajednici. Ta se promidžba očituje kroz pregršt programa koji su zaslužni za upoznavanje javnosti s arhivskim gradivom i arhivskom djelatnošću. U tom se smislu razvila i arhivska pedagogija, kao svojevrsna promidžba arhivskog gradiva i arhivske djelatnosti među osnovnoškolskom i srednjoškolskom djecom.[1] Zemlja u kojoj se arhivska pedagogija najranije spominje jest Francuska. Tamo je najranije u sklopu arhivske djelatnosti prepoznat potencijal pedagoške službe i u tom smislu pedagoške promidžbe. Takav je oblik nastave podrazumijevao korištenje arhivskih izvora kako bi se nastava što zornije mogla održati. Međutim, jedan od preduvjeta suradnje arhiva i odgojno-obrazovnih institucija jest prije svega poznavanje što se sve nalazi u pojedinom arhivu. Točnije, kada je odgojno-obrazovna ustanova upoznata s tim, lakše se može organizirati suradnja tih dviju ustanova. Uz već postojeće arhivske vodiče, ustanovama se mogu pripremiti posebne informacije o arhivskom gradivu koje se potencijalno može iskoristiti u svrhu nastave. Samom suradnjom arhiva i odgojno-obrazovnih ustanova stvara se veza između arhivista s jedne strane i nastavnika i učenika s druge strane, što dovodi do toga da arhivi mogu postati stalan izvor informacija za nastavnike i učenike.[2]

Arhivska pedagogija nema neku ustaljenu definiciju, no Ana Garić u svojem diplomskom radu „Doprinos arhiva odgoju i obrazovanju“ predlaže definiciju iste te navodi kako je arhivska pedagogija „interdisciplinarno područje u kojem se susreće arhivska teorija i praksa s pedagogijom, a bavi se, u najširem smislu, pripremom i obradom arhivskoga gradiva u odgojno-obrazovne svrhe u skladu s dobi i interesom djece, učenika, studenata i odraslih.“[3] Sličnu definiciju možemo pronaći i u arhivističkom rječniku. Također, navodi kako bi se arhivskom pedagogijom u arhivima trebao baviti arhivski pedagog, kao osoba koja poznaje arhivsku teoriju i praksu te pedagoško-didaktička načela. Arhivski bi pedagog trebao organizirati i pripremati radionice za učenike, uspostavljati i održavati suradnju i kontakte sa školama i fakultetima te ostalim odgojno-obrazovnim ustanovama, izrađivati interaktivne e-materijale i upute za provedbu radionica, interpretirati arhivsko gradivo itd.[4] Nažalost, u velikoj većini hrvatskih arhiva arhivska pedagogija uvelike ovisi o osobnom angažmanu arhivista koji imaju određeni interes prema arhivskoj pedagogiji i radu s djecom. Međutim, sve brži razvoj arhivske djelatnosti i protoka informacija trebao bi biti popraćen i razvojem i modernizacijom arhivske pedagogije među učenicima koji sve svoje

[1] Jozo Ivanović, *Priručnik iz arhivistike I. dio*, Zagreb 2010, 134.
[2] Bernard Stulli, Kulturno prosvjetna djelatnost arhiva, *Priručnik iz arhivistike*, Zagreb 1977, 265-266.
[3] Ana Garić, *Doprinos arhiva odgoju i obrazovanju*, Diplomski rad, Zagreb 2014, 20.
[4] *Isto*, 20.

informacije dobivaju preko pametnih telefona. Samim time arhiv kao ustanova informalnog obrazovanja ima iznimno važnu ulogu u poticanju motivacije učenika i u poticanju nastavka formalnog obrazovanja. Suradnjom arhiva i odgojno-obrazovnih institucija stvara se nova politika promidžbe i vidljivosti arhiva u javnosti te se ostvaruje dugoročna korist za obje ustanove. Dosadašnja suradnja arhiva i odgojno-obrazovnih ustanova u velikoj je mjeri bila ograničena na učeničke posjete arhivima ili izložbama koje je pripremio i organizirao arhiv. Međutim, u posljednjih se nekoliko godina razvojem arhivske pedagogije, i utemeljenjem posebne Sekcije za arhivsku pedagogiju Hrvatskog arhivističkog društva, suradnja arhiva i odgojno-obrazovnih ustanova razvila i na održavanje tematskih radionica u arhivima, ali i u školama, što svakako vrijedi pozdraviti. Posebice treba naglasiti kako ta suradnja nije više ograničena na učenike viših razreda osnovne škole i učenike srednje škole, već se te radionice održavaju među učenicima svih uzrasta. Sve nas to navodi do zaključka kako bi u skorom vremenu arhivska pedagogija mogla biti organizirana kao zasebna djelatnost unutar arhiva i pomoći učiteljima osnovnih i srednjih škola da iskoriste puni odgojno-obrazovni potencijal koji se krije u arhivskim ustanovama.[5]

Pregled arhivske pedagogije u Državnom arhivu u Vukovaru – primjeri dobre prakse

U suvremenim pristupima obrazovanju sve se više prepoznaje potencijal arhiva kao javnih, baštinskih i kulturnih ustanova koje čuvaju vrijedne izvore za poučavanje i istraživanje. Uključivanje arhivskog gradiva u nastavni proces učenicima omogućuje izravan rad s izvornim dokumentima, čime se razvijaju vještine kritičke analize, interpretacije povijesnih izvora i samostalnog istraživanja. Takav pristup pridonosi boljem razumijevanju povijesnih procesa, ali i osvještavanju značaja zaštite, očuvanja i dostupnosti dokumentarne baštine kao sastavnog dijela kulturnoga nasljeđa.

Polazeći od navedenih spoznaja, Državni arhiv u Vukovaru tijekom gotovo dva desetljeća sustavno razvija obrazovne sadržaje namijenjene učenicima osnovnih i srednjih škola.[6] Kroz radionice, predavanja, stručna vodstva, tematske projekte i druge oblike suradnje s odgojno-obrazovnim ustanovama, učenici se upoznaju s različitim vrstama arhivskog gradiva, načinima njegova nastanka i čuvanja te društvenom ulogom arhiva. Poseban naglasak pritom se stavlja na aktivno sudjelovanje učenika i primjenu iskustvenih metoda učenja, koje potiču veće zanimanje za lokalnu i nacionalnu povijest. Na taj način arhiv ne djeluje samo kao ustanova za trajnu pohranu i zaštitu gradiva, nego i kao važan obrazovni partner koji doprinosi razvoju povijesne svijesti,

[5] Ljerka Vuk, Arhivska pedagogija kao dio procesa modernizacije arhivskih ustanova, *Arhivska praksa,* br. 17, Tuzla 2014, 339-349.
[6] Petar Elez, Arhivsko-pedagoške aktivnosti Državnog arhiva u Vukovaru 2013-2017, *5. kongres hrvatskih arhivista : Arhivi u Hrvatskoj (retro)perspektiva*. Zbornik radova, Zadar 2017, 489-503.

kulturne pismenosti i razumijevanja kolektivnoga pamćenja među mladim naraštajima.

U ovom će se poglavlju predstaviti nekoliko primjera pedagoških aktivnosti koje provodi Državni arhiv u Vukovaru[7], a koje zorno ilustriraju ulogu i djelovanje Arhiva u području arhivske pedagogije.

Analiza dokumenata

Radionica je osmišljena kao rezultat suradnje Državnog arhiva u Vukovaru i nastavnice pravne grupe predmeta u Prve srednje škole Vukovar, koja izvodi nastavu učenicima smjera upravni referent. Zahvaljujući neposrednoj blizini škole, učenici redovito posjećuju Arhiv u sklopu nastavnih aktivnosti, no radionica je provedena i za učenike Ekonomske i trgovačke škole Ivana Domca u Vinkovcima te su u tom slučaju arhivisti odlazili u učionicu.

U uvodnom dijelu radionice učenici se upoznaju s poviješću arhiva, njegovim temeljnim zadaćama te ulogom koju arhivske ustanove imaju u očuvanju kulturne baštine i osiguravanju dostupnosti informacija javnosti. Budući da polaznici kroz svoje strukovno obrazovanje stječu znanja iz područja uredskog poslovanja, poseban naglasak stavlja se na razvoj i način vođenja pomoćnih uredskih evidencija tijekom 20. stoljeća, kao i na suvremene oblike upravljanja dokumentacijom u okviru važećega uredskog poslovanja. Središnji dio radionice čini praktičan rad tijekom kojega učenici, uz pomoć radnih listića, analiziraju odabrano arhivsko gradivo koje se trajno čuva u Državnom arhivu u Vukovaru. Kako bi sadržaj bio što bliži njihovim obrazovnim interesima i budućem profesionalnom usmjerenju, za analizu se odabiru dokumenti iz fondova sudske uprave te gradivo nastalo u uredskom poslovanju njihove škole. Na temelju provedene analize učenici iznose svoja zapažanja i zaključke te raspravljaju o značaju uredskih evidencija i arhivskog gradiva za razumijevanje rada javnih ustanova i procesa upravljanja dokumentacijom, te informacijama koje mogu dobiti analizirajući povijesne izvore.

Analiza starih razglednica

Razglednice se u arhivskom kontekstu shvaćaju kao arhivsko gradivo te se sukladno tome trebaju i prikladno opisati i srediti. Kako bi se razglednice što duže očuvale, trebale bi se skladištiti u bezkiselinskim omotnicama izrađenim od poliestera, polietilena i polipropilena. Međutim, najbolja metoda očuvanja razglednica jest njihova digitalizacija i pohranjivanje u digitalne zbirke te se

[7] Državni arhiv u Vukovaru, https://www.davu.hr/index.php/arhivska-pedagogija/radionice (Pristup: 8.6.2026).

nakon toga mogu koristiti njihove digitalne preslike.[8] Sukladno tome, u Državnom arhivu u Vukovaru se čuvaju dvije zbirke razglednica. Prva je Zbirka razglednica Vinkovaca (HR-DAVU-VK-778) koja je i digitalizirana te nedavno preuzeta Zbirka razglednica i fotografija Vukovara (HR-DAVU-VK-843) koja trenutno još nije digitalizirana. Za potrebe radionice „Analize starih razglednica" korištene su odabrane razglednice iz prve zbirke i to u digitalnom obliku te kao kopije istih. Radionica „Analiza starih razglednica Vinkovaca" provođena je među osnovnoškolskom i srednjoškolskom djecom, ovisno o njihovom uzrastu. S obzirom na to da su za potrebe te radionice korištene stare razglednice Vinkovaca, te su radionice provođene u školama u Vinkovcima. Cilj je same radionice upoznavanje učenika osnovnih i srednjih škola s područja Vinkovaca s razglednicama kao povijesnim izvorom, s izgledom Vinkovaca u prvoj polovici 20. stoljeća, ali i s jezičnim značajkama jezika iz tog vremenskog razdoblja. Radionica je najprije održana u Osnovnoj školi Bartola Kašića Vinkovci, zatim u Glazbenoj školi Josipa Runjanina Vinkovci te u Gimnaziji Matije Antuna Reljkovića Vinkovci. Budući da su uzrasti djece drugačiji, pripremanju se radionice moralo pristupiti na dva načina, odnosno s dva gledišta. Radionica koja je održana u osnovnoj školi, budući da se radilo o drugim razredima, bila je organizirana na poprilično jednostavan, ali prilagođen način. Učenici su, nakon uvodnog predavanja o arhivima i arhivistima, rješavali asocijacije, premetaljke, rebuse, zagonetke, a čak su se okušali i u dešifriranju „pigpen" šifre, kako bi došli do poznatih vinkovačkih lokaliteta. Nakon što bi uspješno odgonetnuli o kojem se lokalitetu radi, prikazana im je stara razglednica na kojoj je taj lokalitet te fotografija kako taj lokalitet izgleda danas. Naravno, nakon prikazivanja starih razglednica ukratko im je ispričana i povijest tog lokaliteta. Nadalje, u srednjim je školama ista radionica bila organizirana na drugačiji način. Naime, s obzirom na to da se radi o starijoj i zrelijoj djeci, ali i o većim razredima, učenici su podijeljeni u manje skupine te je svaka skupina dobila razglednicu koju je bilo potrebno analizirati prema zadanim smjernicama. Budući da su učenici radili u skupinama, odabrane su razglednice isprintane u većem formatu i na tvrđem papiru kako bi se mogli koristiti. Nakon što su učenici izanalizirali avers i revers razglednice, izložili su svoja zapažanja, nakon čega je uslijedila kratka rasprava o tome prepoznaju li o kojem se lokalitetu u Vinkovcima radi. Na kraju radionice nastupila je kratka, ali plodonosna rasprava o korištenju starih razglednica kao potencijalnih povijesnih izvora.

Escape room u Državnom arhivu u Vukovaru

Suradnjom Državnog arhiva u Vukovaru i nastavnice informatike Osnovne škole Siniše Glavaševića u Vukovaru osmišljena je i provedena prva edukativna *escape room* aktivnost u organizaciji Arhiva. Koncept radionice

[8] Krunoslav Leko, *Umijeće sakupljanja razglednica*, Rijeka 2015, 120-121.

temelji se na prepoznavanju dodirnih točaka između informatike i arhivistike, prvenstveno u području prikupljanja, organizacije, obrade i interpretacije informacija. S obzirom na temu radionice, *Utjecaj njemačke kulture u gradu Vukovaru*, aktivnost je naknadno proširena te realizirana i u suradnji s nastavnicima povijesti i njemačkoga jezika. Zahvaljujući mogućnosti prilagodbe sadržaja i razine složenosti zadataka, radionica je provedena s učenicima različitih dobnih skupina.

U uvodnom dijelu radionice učenici se upoznaju s temeljnim pojmovima arhivske struke, uključujući arhiv, arhivistiku i arhivsko gradivo, te imaju priliku pregledati odabrane dokumente iz fondova i zbirki Državnog arhiva u Vukovaru. Nakon toga slijedi kratko izlaganje o prisutnosti i utjecaju njemačkoga stanovništva na društveni, gospodarski i kulturni razvoj Vukovara, od prvih organiziranih doseljavanja tijekom 18. stoljeća do suvremenoga razdoblja. Posebna se pozornost posvećuje elementima njemačke kulturne baštine koji su ostavili trajan trag u lokalnoj zajednici, uključujući jezične utjecaje vidljive u uporabi germanizama. Središnji dio radionice čini edukativna igra u formi *escape rooma*, u kojoj učenici rješavanjem niza međusobno povezanih zadataka nastoje doći do završnog rješenja. Aktivnosti se temelje na analizi informacija, dekodiranju i kodiranju poruka, logičkom zaključivanju te interpretaciji sadržaja povezanih s predstavljenom temom. Kroz suradnički rad i primjenu stečenih znanja učenici postupno dolaze do tražene kombinacije kojom otključavaju završni zadatak. Takav pristup učenju omogućuje aktivno uključivanje učenika u proces usvajanja znanja, potiče razvoj kritičkog mišljenja i problemskoga rješavanja te pridonosi boljem razumijevanju lokalne povijesti i kulturne baštine kroz korištenje arhivskih izvora.

Prilog 1. *Učenici OŠ Siniše Glavaševića Vukovar na* escape roomu *u Državnom arhivu u Vukovaru.*

Radionica „Znamenite osobe moga zavičaja“

Radionica je namijenjena učenicima nižih razreda osnovne škole te na zanimljiv, edukativan i interaktivan način povezuje povijest, arhivsko gradivo i osnove prirodnih znanosti. Tijekom radionice učenici se kroz odabrano arhivsko gradivo upoznaju s razvojem i promjenama izgleda svojega grada kroz vrijeme te se susreću i s istaknutim osobama koje su svojim djelovanjem obilježile povijest Vukovara i Hrvatske. Naglasak je stavljen na prvog hrvatskog nobelovca i uglednog kemičara Lavoslava Ružičku, čiji se život i znanstveni rad učenicima približavaju na njima razumljiv, zanimljiv i interaktivan način. Kroz kratku priču o njegovu djetinjstvu, školovanju, istraživanjima i važnim otkrićima učenici upoznaju koliko su trud, znatiželja i upornost važni za postizanje uspjeha. Posebna se pozornost posvećuje njegovu doprinosu razvoju kemije i činjenici da je svojim radom stekao svjetsko priznanje i Nobelovu nagradu, čime je ostavio značajan trag u hrvatskoj i svjetskoj znanosti.

Sudjelovanjem u jednostavnim, sigurnim i zanimljivim pokusima, koristeći materijale iz svakodnevne kućanske upotrebe, učenici na pristupačan način upoznaju osnovne kemijske procese, promjene tvari i reakcije koje mogu pratiti vlastitim opažanjem. Takav način rada potiče njihovu znatiželju, kreativnost, sposobnost promatranja i zaključivanja, a istovremeno im se približava rad Lavoslava Ružičke, razvija interes za kemiju i prirodne znanosti te potiče istraživački duh i želju za otkrivanjem novih znanja.

Prilog 2. *Učenici OŠ Nikole Andrića Vukovar na radionici o znamenitim osobama.*

Radionica izrade božićnih čestitki inspirirana arhivskim gradivom

Aktivnost se provodi s nižim razredima osnovne škole, a s ciljem poticanja dječje kreativnosti, razvijanja fine motorike te upoznavanja učenika s vrijednošću pisane riječi i čestitanja kao oblika izražavanja pažnje i dobrih želja.

U uvodnom dijelu aktivnosti učenici se upoznaju s odabranim primjerima božićnih čestitki koje se čuvaju u Državnom arhivu u Vukovaru. Analizom njihova izgleda, sadržaja i načina izrade stječu uvid u tradiciju čestitanja tijekom različitih povijesnih razdoblja te promišljaju o ulozi pisanih poruka u svakodnevnom životu i međuljudskoj komunikaciji. Nadahnuti arhivskim predlošcima, učenici potom pristupaju kreativnom dijelu radionice tijekom kojega izrađuju vlastite božićne čestitke primjenjujući različite likovne tehnike i materijale. Završni dio aktivnosti uključuje osmišljavanje i pisanje prigodnih blagdanskih poruka, čime se njeguje kultura pisane riječi.

Radionica „Arhivski detektivi: Njemačka priča Vukovara“

Uz upoznavanje s odabranim arhivskim gradivom koje se čuva u Državnom arhivu u Vukovaru, učenici kroz analizu različitih povijesnih izvora, poput razglednica, matičnih i zemljišnih knjiga, registra obrtnika, gradiva Vukovarskog vlastelinstva te druge arhivske dokumentacije, stječu uvid u utjecaj njemačkoga jezika, kulture i stanovništva na društveni, gospodarski i kulturni razvoj Vukovara i Vukovarsko-srijemske županije.

Praktični dio radionice temelji se na istraživačkom i problemskom pristupu učenju. Koristeći različite dokumente i predmete smještene u simbolično oblikovan „kofer doseljenika“, učenici rekonstruiraju životnu priču imaginarnog njemačkog doseljenika u Vukovar. Analizom dostupnih izvora nastoje utvrditi njegov identitet, mjesto podrijetla, zanimanje, razloge doseljavanja te doprinos lokalnoj zajednici. Svoje zaključke izlažu metodom *one pager* koja podrazumijeva prikaz informacija na jednoj stranici koristeći prije pripremljene materijale poput fotografija, novinskih isječaka, tekstova, uredskog pribora i slično. Ovakav oblik rada potiče razvoj istraživačkih kompetencija, kritičkog promišljanja i sposobnosti interpretacije povijesnih izvora, istodobno omogućujući učenicima bolje razumijevanje migracijskih procesa i njihove uloge u oblikovanju lokalnog identiteta i kulturne baštine. Također, ovu radionicu je moguće prilagoditi i drugim temama, odnosno životima pojedinaca.

Prilog 3. *„Kofer doseljenika“ iz kojeg učenici otkrivaju informacije o osobi.*

Izvannastavna aktivnost „Mali arhivisti“

Osim radionica koje se svake godine sve više provode u Državnom arhivu u Vukovaru, od 2024. godine u suradnji s Osnovnom školom Dragutina Tadijanovića Vukovar provodi se izvannastavna aktivnost „Mali arhivisti“. Izvannastavnu aktivnost koordinirano provode učitelj povijesti iz ranije spomenute škole Dominik Škarica i arhivist Državnog arhiva u Vukovaru Luka Vrbanić. Navedena je izvannastavna aktivnost zamišljena kao mjesto na kojem će učenici, mahom sedmih i osmih razreda, više naučiti o lokalnoj povijesti iz prve ruke, odnosno iz primarnih povijesnih izvora. Dosad se s učenicima radilo na dva arhivska fonda. Učenici sedmih razreda proučavali su karte najvrjednijeg fonda Državnog arhiva u Vukovaru Vukovarskog vlastelinstva, dok su učenici osmih razreda radili na arhivskom fondu „Jugoslavenski kombinat gume i obuće „Borovo“ Vukovar“. Učenici sedmih razreda tijekom godine upoznavali su se s kartama Vukovarskog vlastelinstva te su u konačnici sami morali analizirati jednu kartu prema zadanim smjernicama. Učenici osmih razreda započeli su popisivati radnike Tvornice „Borovo“ prema sačuvanim personalnim dosjeima radnika kako bi se u konačnici napravila karta SFRJ iz koje bi se moglo iščitati odakle su sve dolazili radnici koji su radili u Tvornici „Borovo“. Ovakav oblik izvannastavne aktivnosti provodio se u Državnom arhivu u Vukovaru, a treba istaknuti kako ta izvannastavna aktivnost ima svoje prednosti i nedostatke.

Prednosti su očite s obzirom na to da se radi o djeci koja su zainteresirana za povijest, vrlo je lako s njima raditi i komunicirati, a pri tome se upoznaju s poviješću svoga kraja. Nedostatci ovakvog oblika rada uključuju veliku ovisnost održavanja aktivnosti o pojavljivanju učenika na istoj te dvotjedno održavanje aktivnosti s obzirom na to da učenici u školu jedan tjedan idu ujutro, a jedan tjedan popodne. Usprkos tome, izvannastavna se aktivnost uspješno održava u kontinuitetu već dvije godine.

Pub kviz u Domu za starije i nemoćne Vinkovci

S obzirom na demografska kretanja karakteristična za 20. stoljeće, odnosno na pad nataliteta i na pad mortaliteta, u pedagoškim se pojmovima pojavila nova interdisciplinarna edukacijska znanost posvećena odgoju i obrazovanju ljudi treće životne dobi. Radi se o gerontogogija i kojoj je cilj ljudima treće životne dobi pružiti odgovarajuće obrazovanje kako bi se poboljšala kvaliteta života i očuvalo zdravlje te društvena funkcionalna sposobnost.[9] U tom se smisla kao zasebna (pod)disciplina arhivske pedagogije razvila i arhivska gerontogogija koja bi obuhvaćala održavanje radionica, predavanja, izložaba i projekata za osobe treće životne dobi.[10] Tako je Državni arhiv u Vukovaru, u suradnji s Domom za starije i nemoćne osobe Vinkovci, organizirao i održao kratki kviz općeg znanja za njegove korisnike. Kviz općeg znanja održan je u sklopu projekta „Baš za nas 2“ što je lokalni program u Vinkovcima koji se fokusira na socijalnu skrb i podizanje kvalitete života i obuhvaća aktivnosti poput edukativno-kreativnih radionica i tjelovježbe za starije osobe. Sudjelovanjem u tom je projektu Državni arhiv u Vukovaru ukazao na svoju prisutnost u lokalnoj zajednici.

Promocija arhivske pedagogije

U smislu promocije rada Državnog arhiva u Vukovaru u vidu arhivske pedagogije, arhivisti Državnog arhiva u Vukovaru tijekom 2025. godine na jednom od županijskih stručnih vijeća učitelja Povijesti Vukovarsko-srijemske županije koje se održalo u Osnovnoj školi „August Cesarec“ Ivankovo predstavili su arhivsku pedagogiju Državnog arhiva u Vukovaru. Dosadašnje su se radionice mahom provodile u suradnji s osnovnim i srednjim školama s područja Vinkovaca i Vukovara, stoga je cilj te promocije bio zainteresirati

[9] *Gerontogogija*, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013-2026, https://www.enciklopedija.hr/clanak/gerontogogija (Pristup: 9.6.2026).

[10] Petra Kolesarić, Valentina Markasović, Petra Sršić, Danijel Jelaš, Heraldičke radionice u Državnom arhivu u Osijeku kao dio izložbenoga projekta Valpovački vlastelini Prandau-Normann, *Radovi 50. savjetovanja hrvatski arhivista: Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva*, Zbornik radova, Osijek 2018, 115-140.

učitelje povijesti iz ostalih škola, posebice seoskih osnovnih škola, za suradnju s Državnim arhivom u Vukovaru. Na početku predavanja je predstavljena arhivska djelatnost na području Vukovarsko-srijemske županije, a nakon toga je pažnja posvećena samoj arhivskoj pedagogiji, odnosno radionicama, virtualnim izložbama, „online" edukacijskim igricama i društveno-didaktičkim igrama koje su arhivisti Državnog arhiva u Vukovaru osmislili i proveli do tog trenutka. Na kraju predavanja učiteljima Povijesti podijeljen je mali deplijan o arhivskoj pedagogiji u Državnom arhivu u Vukovaru s kratkim informacijama o samom arhivu, djelatnosti i kontaktima na koje se mogu obratiti arhivu, ako su zainteresirani za suradnju. Predavanja na županijskom stručnom vijeću pobudilo je interes među učiteljima Povijesti za potencijalnu suradnju s Državnim arhivom u Vukovaru s obzirom na to da su krajem 2025. godine učenici Osnovne škole Stjepana Cvrkovića Stari Mikanovci posjetili Državni arhiv u Vukovaru.

Osim promocije arhivske pedagogije na županijskom stručnom vijeću učitelja Povijesti Vukovarsko-srijemske županije, arhivisti Državnog arhiva u Vukovaru predstavili su svoj rad u vidu arhivske pedagogije i studentima na diplomskom studiju Povijesti na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Naime, arhivistu Luku Vrbanića pozvao je izv. prof. dr. sc. Danijel Jelaš da učenicima u sklopu kolegija „Baštinska pedagogija" predstavi arhivsku pedagogiju Državnog arhiva u Vukovaru. Nakon kratkog predstavljanja radionica koje provode arhivisti Državnog arhiva u Vukovaru, sa studentima je odrađena pokazna radionica „Analize dokumenata". Studenti su morali analizirati zadane dokumenta iz arhivskog fonda Kotarski sud u Županji (HR-DAVU-VK-91) prema određenim smjernicama te nakon toga iznijeti svoja zapažanja.

Pozitivni čimbenici arhivske pedagogije u Državnom arhivu u Vukovaru

Nakon svih ranije nabrojanih provedenih radionica u Državnom arhivu u Vukovaru, ukratko se treba osvrnuti i na pozitivne učinke i čimbenike koje arhivska pedagogija ima na odgojno-obrazovni proces i na samog učenika. Prije svega treba reći kako uvidom u arhivsko gradivo i korištenje arhivskog gradiva u odgojno-obrazovnom procesu omogućuje učenicima neposredan kontakt s poviješću. Naime, korištenje arhivskog gradiva stvara autentičan doživljaj prošlosti i potiče dublje razumijevanje povijesnih događaja i procesa. Također, korištenjem arhivskog gradiva u nastavi sama se nastava podiže na višu i profesionalniju razinu koja bi potaknula učenike na dodatno kritičko promišljanje o pouzdanosti i upotrebljivosti izvora. Također, takav oblik vizualne nastave učenike navodi na samostalna povijesna istraživanja i analizu vrijednosnih povijesnih tema[11]. To je najprimjetnije u radionici „Analize dokumenata" koje je

[11] Darija Hofgräff, Arhivska pedagogija kao poticaj zajedničkog rada arhiva i škola, *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, Vol. LXII, No. 2, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek 2016, 279-280.

Državni arhiv u Vukovaru provodio u suradnji s Prvom srednjom školom Vukovar i Ekonomskom i trgovačkom školom Ivana Domca Vinkovci. Ono što još treba izdvojiti jest poticanje kreativnosti kod učenika. U velikom broju slučajeva arhivsko gradivo može poslužiti kao inspiracija za likovne radionice u kojima bi se spojili povijest i umjetnosti, primjerice u heraldičkoj radionici Državnog arhiva u Vukovaru. Osim toga arhivska pedagogija ima važnu ulogu u jačanju lokalnog identiteta učenika jer im omogućuje aktivno i neposredno upoznavanje s poviješću, kulturnom baštinom i svakodnevnim životom zajednice u kojoj žive. Radom sa izvornim arhivskim gradivom poput starih fotografija, dokumenata, razglednica ili karata učenici stječu dublje razumijevanje prošlosti svoga kraja i u konačnici prepoznavaju poveznice između nekadašnjeg i suvremenog života. Radionice o lokalnim temama potiču osjećaj pripadnosti lokalnoj zajednici i razvijaju svijest o vrijednosti kulture i povijesne baštine nekog kraja. Na taj način učenici ne usvajaju samo puke činjenice, već razvijaju osobni odnos prema lokalnoj povijesti i kritički promišljaju o povijesti svoga kraja. Samim time, arhivska pedagogija doprinosi izgradnji i oblikovanju odgovornih mladih ljudi i građana koji poznaju svoj zavičaj i koji su ga spremni očuvati. Upravo je to najznačajniji pozitivni čimbenik arhivske pedagogije Državnoga arhiva u Vukovaru koji se očituje kroz veliku većinu radionica poput „Analize starih razglednica Vinkovaca“, „Nijemci u Vukovaru“, „Barokni Vukovar“ itd. Na koncu, treba izdvojiti još jedan pozitivni čimbenik arhivske pedagogije, a to je popularizacija samog arhiva i arhivske djelatnosti. Ovdje se možda radi i o najznačajnijem pozitivnom čimbeniku arhivske pedagogije s obzirom na to da se radionicama koje se održavaju u suradnji s odgojno-obrazovnim institucijama razvija svijest kod učenika, kroz odgojno-obrazovni proces, o ulozi i važnosti arhiva, ali i o važnosti čuvanja spisa, knjiga, fotografija i razglednica. S obzirom na to može se reći da ukoliko bi arhivska djelatnost ostala u domeni sređivanja, obrade, čuvanja i pohranjivanja gradiva utoliko bi stagnirala, a potencijalno bi i nazadovala. Tako da bi arhivska pedagogija trebala postati jedan od ključnih alata arhivske djelatnosti, a u tom smislu i promocije iste jer da bi došlo do promjene same percepcije arhiva u suvremenom društvu, potrebno je uspostaviti komunikaciju s javnošću od školskih, odnosno učeničkih dana.

Zaključak

Primjeri predstavljeni u ovom radu pokazuju da Državni arhiv u Vukovaru sustavno razvija različite oblike suradnje s odgojno-obrazovnim ustanovama te uspješno koristi arhivsko gradivo kao vrijedan nastavni resurs. Kroz radionice, izvannastavne aktivnosti, edukativne igre, projekte i stručna predstavljanja učenicima se omogućuje neposredan susret s izvornim povijesnim izvorima, čime se potiču istraživački pristup učenju, kritičko promišljanje i razvoj svijesti o važnosti kulturne i dokumentarne baštine.

Posebna vrijednost aktivnosti koje se provode ogleda se u njihovoj prilagodbi različitim dobnim skupinama i obrazovnim potrebama korisnika. Primjena suvremenih metoda rada, poput analize dokumenata, *escape room* aktivnosti, istraživačkih radionica i kreativnih sadržaja inspiriranih arhivskim gradivom, pokazuje kako se arhivsko gradivo može uspješno integrirati u suvremene obrazovne prakse. Istodobno, takve aktivnosti doprinose jačanju lokalnog identiteta učenika, razvijanju osjećaja pripadnosti zajednici te boljem razumijevanju povijesnih procesa koji su oblikovali njihov zavičaj.

Iskustva također potvrđuju da arhivska pedagogija donosi višestruku korist ne samo učenicima i nastavnicima, nego i samim arhivima. Kroz neposredan rad s mladima povećava se vidljivost arhivske djelatnosti u javnosti, razvija svijest o važnosti očuvanja arhivskog gradiva te se stvaraju temelji za dugoročnu suradnju između arhiva i obrazovnih institucija. Upravo zato arhivska pedagogija treba zauzeti značajnije mjesto u strateškom razvoju hrvatskih arhiva, uz jačanje institucionalne potpore, razvoj specijaliziranih edukativnih programa i kontinuirano osposobljavanje djelatnika za rad u području neformalnog obrazovanja.

Summary

The examples presented in this paper demonstrate that the State Archives in Vukovar systematically develops various forms of cooperation with educational institutions and successfully utilizes archival records as a valuable educational resource. Through workshops, extracurricular activities, educational games, projects, and professional presentations, students are provided with direct access to original historical sources, thereby encouraging an inquiry-based approach to learning, critical thinking, and an awareness of the importance of cultural and documentary heritage.

The particular value of these activities lies in their adaptation to different age groups and educational needs of participants. The application of contemporary teaching methods, such as document analysis, escape room activities, inquiry-based workshops, and creative content inspired by archival records, demonstrates how archival materials can be effectively integrated into modern educational practices. At the same time, such activities contribute to strengthening students' local identity, fostering a sense of belonging to their community, and enhancing their understanding of the historical processes that have shaped their local environment.

The experiences described also confirm that archival pedagogy offers multiple benefits not only to students and teachers but also to archives themselves. Through direct engagement with young people, the visibility of archival institutions and activities is increased, awareness of the importance of preserving archival records is promoted, and foundations are established for long-term cooperation between archives and educational institutions. For these

reasons, archival pedagogy should occupy a more prominent place in the strategic development of Croatian archives, supported by stronger institutional backing, the development of specialized educational programmes, and the continuous professional training of archival staff for work in the field of non-formal education.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Rukopisi/Manuscripts:

1. Garić Ana, *Doprinos arhiva odgoju i obrazovanju*, Diplomski rad, Zagreb 2014.

Knjige/Books:

1. Ivanović Jozo, *Priručnik iz arhivistike I. dio*, Zagreb 2010.
2. Leko Krunoslav, *Umijeće sakupljanja razglednica*, Rijeka 2015.
3. Stulli Bernard, Kulturno prosvjetna djelatnost arhiva, *Priručnik iz arhivistike*, Zagreb 1977.

Članci/Articles:

1. Elez Petar, Arhivsko-pedagoške aktivnosti Državnog arhiva u Vukovaru 2013-2017, *5. kongres hrvatskih arhivista: Arhivi u Hrvatskoj (retro)perspektiva*. Zbornik radova, Zadar 2017.
2. Hofgräff Darija, Arhivska pedagogija kao poticaj zajedničkog rada arhiva i škola, *Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, Vol. LXII, No. 2, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, Osijek 2016.
3. Kolesarić Petra, Markasović Valentina, Sršić Petra, Jelaš Danijel, Heraldičke radionice u Državnom arhivu u Osijeku kao dio izložbenoga projekta Valpovački vlastelini Prandau-Normann, *Radovi 50. savjetovanja hrvatski arhivista: Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva*, Zbornik radova, Osijek 2018.
4. Vuk Ljerka, Arhivska pedagogija kao dio procesa modernizacije arhivskih ustanova, *Arhivska praksa*, br. 17, Tuzla 2014.

Internet:

1. Državni arhiv u Vukovaru, https://www.davu.hr/index.php/arhivska-pedagogija/radionice.
2. *Gerontogogija*, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013-2026, https://www.enciklopedija.hr/clanak/gerontogogija.

Doc. dr. Josip JAGODAR
ravnatelj@dasb.hr
Gordana SLANČEK
gslancek@dasb.hr
Državni arhiv u Slavonskom Brodu, Hrvatska

1.04 ***Stručni rad/Professional article***
UDK/UDC: [37.016:7+37.016:93]:930.25(497.5 Slavonski Brod)"2009/2025"

Primljeno/Received: 15. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 23. 07. 2026.

PEDAGOŠKE RADIONICE U ARHIVU – LIKOVNE I POVIJESNE RADIONICE U DRŽAVNOM ARHIVU U SLAVONSKOM BRODU OD 2009. DO 2025. GODINE

Apstrakt: *Državni arhiv u Slavonskom Brodu osnovan je 1959. godine, a tijekom razvoja svoje djelatnosti postupno je proširio ulogu od čuvanja arhivskog gradiva na obrazovni i kulturni rad s javnošću. Pedagoške radionice, kao dio arhivske pedagogije, razvijaju se u Hrvatskoj od početka 21. stoljeća, a zakonski okvir omogućio je arhivima provođenje nastavnih, edukativnih i promotivnih aktivnosti. Iako su statuti Državnog arhiva u Slavonskom Brodu kroz desetljeća predviđali suradnju sa školama, prve pedagoške radionice u Slavonskom Brodu organizirane su tek 2009. godine. Razlozi ranijeg izostanka bili su prvenstveno nedostatak prostora i organizacijskih uvjeta. Nakon uređenja prostora u potkrovlju Arhiva stvoreni su uvjeti za sustavan razvoj arhivske pedagogije.*

Od 2009. do 2025. godine organizirane su ukupno 122 radionice u kojima je sudjelovalo 3.978 učenika iz 16 škola te 100 studenata. Radionice su bile likovne i povijesne, pri čemu su likovne radionice činile većinu (98 radionica), dok je povijesnih bilo 24. Najzastupljenije teme odnosile su se na lokalnu povijest, arhivsko gradivo, književnu baštinu Ivane Brlić-Mažuranić, Domovinski rat, filateliju, numizmatiku, urbanistički razvoj Slavonskog Broda te istraživanje školstva i obiteljske povijesti. Najuspješnije radionice bile su „Izrada povijesnih mapa Slavonskog Broda uz pomoć arhivskog gradiva" (56 održavanja) i „Čudnovate zgode šegrta Hlapića" (25 održavanja). Radionice su se najčešće organizirale u okviru manifestacije „U svijetu bajki Ivane Brlić-Mažuranić", Međunarodnog dana arhiva, Dana Državnog arhiva u Slavonskom Brodu i Noći muzeja.

Poseban doprinos razvoju radionica dale su arhivistice Katarina Aladrović-Mehandžija i Gordana Slanček, koje su sudjelovale u najvećem broju

aktivnosti. Radionice su učenicima omogućile neposredan rad s arhivskim gradivom, razvoj istraživačkih i kreativnih vještina te bolje razumijevanje lokalne i nacionalne povijesti. Iskustvo Državnog arhiva u Slavonskom Brodu pokazuje da arhivi danas imaju važnu obrazovnu i kulturnu ulogu te da arhivska pedagogija značajno pridonosi približavanju arhivske struke mladim generacijama. Daljnji razvoj radionica, osobito u udaljenijim školama i uz primjenu suvremenih tehnologija, predstavlja važan smjer budućeg djelovanja Arhiva.

Ključne riječi: *Državni arhiv u Slavonskom Brodu, arhivska pedagogija, povijesne radionice, likovne radionice, djelatnici Državnog arhiva u Slavonskom Brodu.*

EDUCATIONAL WORKSHOPS IN ARCHIVES – ART AND HISTORY WORKSHOPS AT THE STATE ARCHIVES IN SLAVONSKI BROD, 2009–2025

Abstract: *The State Archives in Slavonski Brod was established in 1959 and, over the course of its development, gradually expanded its role from the preservation of archival records to educational and cultural engagement with the public. Educational workshops, as a component of archival pedagogy, have been developing in Croatia since the beginning of the 21st century, while the legal framework has enabled archives to carry out teaching, educational, and promotional activities. Although the statutes of the State Archives in Slavonski Brod had envisaged cooperation with schools for decades, the first educational workshops in Slavonski Brod were not organized until 2009. The main reasons for this delay were the lack of adequate space and organizational conditions. Following the renovation of the attic premises of the Archives, the necessary conditions were created for the systematic development of archival pedagogy.*

Between 2009 and 2025, a total of 122 workshops were organized, involving 3,978 pupils from 16 schools and 100 university students. The workshops were divided into art and history workshops, with art workshops accounting for the majority (98 workshops), while 24 were history-oriented. The most common topics included local history, archival records, the literary heritage of Ivana Brlić-Mažuranić, the Croatian War of Independence, philately, numismatics, the urban development of Slavonski Brod, and research into the history of education and family history. The most successful workshops were "Creating Historical Maps of Slavonski Brod Using Archival Records" (held 56 times) and "The Strange Adventures of Hlapić the Apprentice" (held 25 times). Workshops were most frequently organized within the framework of the event "In the World of Fairy Tales of Ivana Brlić-Mažuranić," International Archives Day, the Day of the State Archives in Slavonski Brod, and the Night of Museums.

A special contribution to the development of these workshops was made by archivists Katarina Aladrović-Mehandžija and Gordana Slanček, who participated in the largest number of activities. The workshops enabled pupils to work directly with archival records, develop research and creative skills, and gain a better understanding of local and national history. The experience of the State Archives in Slavonski Brod demonstrates that archives today play an important educational and cultural role and that archival pedagogy significantly contributes to bringing the archival profession closer to younger generations. The further development of workshops, particularly in more remote schools and through the application of modern technologies, represents an important direction for the future activities of the Archives.

Key words: *State Archives in Slavonski Brod, archival pedagogy, history workshops, art workshops, staff of the State Archives in Slavonski Brod.*

Uvod

Državni arhiv u Slavonskom Brodu (u daljnjem tekstu Arhiv) osnovan je *Odlukom o osnivanju Arhiva u Slavonskom Brodu* koju je donio Narodni odbor kotara Slavonski Brod 16. ožujka 1959. godine te je imao nadležnost za područje kotareva Slavonski Brod, Slavonska Požega i Nova Gradiška.[1] Uz stručni rad djelatnika Arhiva, tijekom godina osmišljavale su se i provodile različite aktivnosti, osobito arhivska pedagogija. Različite radionice jedna su od aktivnosti koje se intenzivno razvijaju u Arhivu posljednjih šesnaest godina. Prema Anićevu rječniku, radionica ima dva značenja. Prvo značenje odnosi se na prostoriju u kojoj se nešto izrađuje ili popravlja, a drugo značenje „organizirani tečaj pod vodstvom stručnjaka"[2] odnosi se na temu ovog rada. Pedagoške radionice u arhivističkom smislu pripadaju arhivskoj pedagogiji i nisu se uvijek ubrajale u kulturno-prosvjetnu ulogu arhiva. U dvojezičnom arhivističkom rječniku autori arhivsku pedagogiju definiraju kao interdisciplinarno područje

[1] O uspostavi mreže arhiva na području Narodne Republike Hrvatske pisao je Stuli koji navodi da je planirano da Arhiv u Slavonskom Brodu obuhvaća teritorij kotareva Slavonski Brod, Nova Gradiška i Slavonska Požega s 21 općinom. Prvotni naziv bio je Historijski arhiv, a prva promjena naziva u Povijesni arhiv u Slavonskom Brodu dogodila se 1993. godine. Bernard Stuli, O planu mreže arhivskih ustanova na području NR Hrvatske. *Arhivist*, god. VII/1958, br. 3-4 , Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd 1958, 130. Današnji naziv Državni arhiv u Slavonskom Brodu nosi od 19. ožujka 1998. godine. Tijekom povijesti mijenjala se nadležnost, a uredbom Vlade Republike Hrvatske od 2024. godine, osnovan je Državni arhiv u Požegi te je došlo je do promjene u nadležnosti i ustroju Državnog arhiva u Slavonskom Brodu te je otada Arhiv nadležan samo za područje Brodsko-posavske županije. Vid više: Gordana Slanček, Domagoj Zovak, *Povijesni razvoj Državnog arhiva u Slavonskom Brodu*, Slavonski Brod 2025, 1-4, 10, 12-14; *Uredba o osnivanju Državnog arhiva u Požegi,* „Narodne novine", službeni list Republike Hrvatske, godina CXC, broj 69, od 7. lipnja 2024, 1195.

[2] Usp. Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 2007, 467.

koje obuhvaća arhivistiku i pedagogiju te se bavi „pripremom i obradom arhivskoga gradiva u odgojno-obrazovne svrhe u skladu s dobi i interesom djece, učenika, studenata i odraslih".[3]

Razvoj arhivske pedagogije u Europi počeo se razvijati sredinom 20. stoljeća u Francuskoj, potom Demokratskoj Republici i Nizozemskoj, a kasnije se proširio i na druge europske države.[4] Na području Jugoslavije djelatnost arhiva trebala je služiti samo kao pomoć školskoj nastavi te omogućiti korištenje dokumenata „u cilju konkretnog prikazivanja i ilustracije istoriskih događaja". U tom razdoblju nije bilo planirano da se pedagoške radionice održavaju u prostorima arhiva, ali je bila poželjna suradnja arhiva i školskih ustanova. U istraživanju provedenom 1958. godine, u kojem je sudjelovalo 67 arhiva s područja Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 20 je arhiva odgovorilo da imaju stalnu vezu sa školama ili drugim ustanovama koje provode školsku nastavu, a u 11 arhiva bilo je djelatnika koji su radili u školama kao honorarni profesori. Osim toga, istaknuto je kako velik broj nastavnika uopće ne posjećuje arhiv, a ondje gdje i dolaze, jako ih je mali broj te se značaj arhiva ne priznaje bez obzira na napore i ulogu koju su tada arhivisti ulagali u svoj rad.[5] Već tada je bila prepoznata uloga arhiva u pedagoškom smislu, ali je tek u sljedećim desetljećima došlo do konkretnih pomaka i postupne organizacije radionica u arhivu za sve dobne uzraste.

Republika Hrvatska zakonskim je odredbama vezanim uz arhive i arhivsku djelatnost omogućila da se arhivsko gradivo koristi i za potrebe nastave.

---

[3] Marta Mihaljević, Milica Mihaljević i Hrvoje Stančić. *Arhivistički rječnik: hrvatskoengleski/englesko-hrvatski*, Zagreb 2015, 98.

[4] Više o razvoju u Europi u: Jan Hodel, If They are Taxi Drivers – What Are We? Archives and Schools: International Perspectives, *Public History and School*, 2018, 164-166, url: https://www.researchgate.net/publication/329777217_If_They_are_Taxi_Drivers_-_What_Are_We_Archives_and_Schools_International_Perspectives. (Pristup:14.7.2026). Danas arhivistička pedagogija zauzima posebno mjesto unutar Međunarodnog arhivskog vijeća koje ima i Sekciju za obrazovanje i treninge u sklopu koje se organiziraju aktivnosti vezane uz arhivsku pedagogiju. Više na: https://www.ica.org/ica-network/professional-sections/sae/, (Pristup: 14.7.2026).

[5] Usp. Sergij Vilfan, Položaj i uloga arhiva u Socijalističkoj Jugoslaviji, *Arhivist*, god. VII/1958, br. 3-4 , Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd 1958, 32, 52-54. Osim radionica, u arhivsku se pedagogiju ubrajaju i izložbe, stručna vodstva, slušaonice, projekcije filmova i predavanja. Hrvoje Stančić, Ana Garić, Otvorenost hrvatskih arhiva prema odgojno-obrazovnom sustavu, *Radovi 4. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi i politika"*, Opatija, 2013, 213. Kratak pregled razvoja arhivske pedagogije u Arhivu pisala je Slanček (Arhivska pedagogija i rad s učenicima u Državnom arhivu u Slavonskom Brodu, *Radovi 4. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi i politika"*, Opatija, 2013, 259-262; Kulturno-prosvjetna djelatnost Državnog Arhiva u Slavonskom Brodu, *Radovi 52. savjetovanja hrvatskih arhivista „Arhivska struka u novom normativnom okruženju*", Zagreb/Šibenik 2020, 137-160). Kolesarić navodi kako bi se radionice mogle svrstati i u djelatnosti arhivske gerontogogije te ističe mogućnost i radionica s učenicima osnovnih i srednjih škola „gdje bi se onda osobe treće životne dobi našle u ulozi predavača ili učitelja vođenog arhivskim djelatnikom na način da učenicima, uz pomoć arhivskoga gradiva, pripovijedaju o događajima iz svojeg djetinjstva ili mladosti" (Arhivska gerontogogija: treća životna dob u arhivu, *Radovi 6. kongresa hrvatskih arhivista „Na pragu 3. desetljeća 21. stoljeća – inkluzivnost kao uvjet"*, Split 2021, 213-214).

Zakonom iz 1997. godine omogućena je upotreba javnog arhivskog gradiva „za korištenje u službene svrhe, za znanstveno istraživanje i u publicističke svrhe, za potrebe nastave, za izložbe i objavljivanje, radi ostvarenja ili zaštite osobnih prava i u druge opravdane svrhe." Istim zakonom omogućeno je državnim arhivima da „priređuju izložbe, predavanja i druge oblike predstavljanja arhivskoga gradiva i arhivske djelatnosti javnosti". Tom su odredbom arhivi dobili obavezu i mogućnost osmišljavanja i provedbe različitih radionica.[6]

Organizacija pedagoških radionica u arhivima u Republici Hrvatskoj

Do početka 21. stoljeća nema puno podataka o organizaciji pedagoških radionica u arhivima u Republici Hrvatskoj. Tematika radionica spomenuta je na savjetovanju hrvatskih arhivista 2005. godine kada se govorilo o potrebi organizacije stručnih radionica koje bi vodili arhivisti koji su odradili specijalizaciju: „U našoj arhivskoj zajednici ima priličan broj arhivista koji su uže i dublje specijalizirali neko područje, te bi povremeno mogli održavati predavanja, radionice ili stručna okupljanja bilo kojega tipa, na kojima bi se doznalo i raspravljalo o pojedinim postignućima."[7] Kušen na istom savjetovanju ističe kako radionice mogu poslužiti kao „model pristupa raznim uzrastima i društvenim skupinama u tumačenju arhivske službe i uloge u društvu, te vrijednosti arhivskih izvora".[8] Već tada je prepoznata mogućnost organiziranja kreativnih radionica u pedagoškom smislu kojima se moglo obilježiti međunarodni tjedan arhiva, organizirati radionice u odgojno-obrazovnim ustanovama ili s grupom zainteresiranih osoba.[9] Pojedini arhivisti navode kako edukativne aktivnosti koje provode arhivi trebaju biti usmjerene „od predškolske djece do osoba treće dobi" jer su na taj način zastupljene sve životne skupine ljudi. Jurić ističe kako bi se trebale organizirati igraonice (za djecu predškolske dobi), radionice (za učenike razredne nastave) te predavanja i radionice (za učenike predmetne nastave osnovne škole i srednjoškolce).[10] U ovom će se radu

[6] *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima*, „Narodne novine", službeni list Republike Hrvatske, godina CLXIII, broj 105, od 9. listopada 1997, 1617. i *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima*, „Narodne novine", službeni list Republike Hrvatske, godina CLXXXIV, broj 61, od 3. srpnja 2018, 5.

[7] Silvija Babić, Jesmo li spremni odgovoriti na prioritete Međunarodnoga arhivskoga vijeća - Razmatranje strategije osposobljenosti i kompetentnosti arhivske službe za gradivo izvan arhiva. *Radovi 2. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi i društvo - izazovi suvremenog doba"*. Zbornik radova, Zagreb 2005, 6.

[8] Dražen Kušen, Arhivi i mogućnost njihova udjela u odgoju za društveno-povijesnu odgovornost. *Radovi 2. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi i društvo - izazovi suvremenog doba"*. Zbornik radova, Zagreb 2005, 5. U svom radu navodi četiri primjera radionica.

[9] Osim radionica, Kušen ističe i organizaciju predavanja te rad sa studentima prilikom izrade seminarskih radova. D. Kušen, *Arhivi i mogućnost njihova udjela u odgoju za društveno-povijesnu odgovornost*.

[10] Mirjana Jurić, Karte u oblikovanju edukativnih aktivnosti: kartografska radionica za djecu, *Radovi 4. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi i politika"*, Opatija 2013, 273. Kuk navodi da su

analizirati samo pedagoške radionice za djecu predškolske i školske dobi te studente.

Godina prekretnica u razvoju pedagoških radionica bila je 2013. godina kada je na 4. kongresu hrvatskih arhivista više arhivista izlagalo o organizaciji pedagoških radionica. U analizi tadašnjeg stanja govorili su Stančić i Garić koji su istaknuli kako su o organizaciji radionica namijenjenih djeci pronašli informacije samo na stranicama Hrvatskog državnog arhiva i Državnog arhiva u Pazinu. Osim toga, na malom uzorku od šest arhiva zaključili su da većina arhiva ima djelatnike koji su obučeni na rad s djecom školskog uzrasta te da imaju prostorne kapacitete za održavanje aktivnosti namijenjenih djeci. Kao jedan od prijedloga istaknuli su organizaciju različitih radionica za „učenike, učitelje i studente (arhivistička, genealoška, glagoljaška, heraldička, paleografska, povijesna, novinarska, likovna)".[11] Uz njih, o mogućnostima organizacije radionica u suradnji sa školama iz Osijeka pisao je i Jelaš koji navodi kako je Državni arhiv u Osijeku ponudio nastavnicima povijesti diplomatičku radionicu 2012. godine, ali za nju nije bilo interesa. Problematizirao je i pitanje djelatnika područnih arhiva te zaključio kako „nije uobičajeno da se za edukativne sadržaje posebno zaduži jedna ili više osoba, već se pojedini djelatnici uključuju u aktivnosti i programe prema potrebi". Istaknuo je kako su nastavnici povijesti u jednom istraživanju, kao prigovor, naveli nedostatak radionica namijenjenih učenicima.[12]

Radionice organizirane u prostorima arhiva na području Republike Hrvatske dosad su najčešće bile arhivističke, filmske, genealoške, glagoljaške, heraldičke, kartografske, likovne, paleografske i povijesne.[13] Njima se, osim

radionice namijenjene „učenju o djelatnosti arhiva i njegovim sadržajima, organiziraju se za različite uzraste, od dječjih, osnovnoškolskih i srednjoškolskih, kao i studenata (ne samo povijesti, nego i npr. arhitekture, i sl) i odraslih, s različitim temama." Elizabet Kuk, Obrazovne aktivnosti arhiva kao podrška izgradnji kvalitetnih spisovodstvenih sustava i korištenju informacijskih tehnologija u spisovodstvu, *Radovi 53. savjetovanja hrvatskih arhivista „Digitalizacija"*, Štrigova/Sv. Martin na Muri 2022, 308.

[11] H. Stančić, A. Garić, *Otvorenost hrvatskih arhiva*, 212-221, 236. Osim pedagoških radionica, spominju kako je Hrvatski državni arhiv i Državni arhiv u Karlovcu organizirao i stručne radionice H. Stančić, A. Garić, *Otvorenost hrvatskih arhiva*, 211.

[12] Danijel Jelaš, Mogućnosti unapređenja suradnje arhiva i nastavnika povijesti u organizaciji izvanučioničke nastave, *Radovi 4. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi i politika"*, Opatija 2013, 243, 248.

[13] Što se pedagoških radionica u arhivima tiče, dosad je pisano o: kartografskoj radionici u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu. M. Jurić, *Karte u oblikovanju edukativnih aktivnosti*, 267-276), filmskoj, grboslovnoj (heraldičkoj) i interaktivnoj radionici te stručnim radionicama u Državnom arhivu u Vukovaru. Petar Elez, Arhivsko-pedagoške aktivnosti Državnog arhiva u Vukovaru 2013–2017, *Radovi 5. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi u Hrvatskoj – (retro)perspektiva"*, Zadar 2017, 493-494, 498; Stjepan Prutki, Irena Milobara, Aspekti znanstvene uključivosti arhivske ustanove na primjeru Državnog arhiva u Vukovaru, *Radovi 6. kongresa hrvatskih arhivista „Na pragu 3. desetljeća 21. stoljeća – inkluzivnost kao uvjet"*, Split 2021, 92, arhivističkim i povijesnim radionicama Državnog arhiva u Sisku. Snježana Žegor, Pedagoška iskustva u praksi Državnoga arhiva u Sisku, *Radovi 5. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi u Hrvatskoj – (retro)perspektiva"*, Zadar 2017, 508-509; Martina Badanjak, Valentina Radić, Odnosi

provođenja pedagoških aktivnosti, promovira arhivsko gradivo i predočava javnosti.[14] Danas mnogi arhivi organiziraju radionice te o njima redovito izvještavaju putem svojih internetskih stranica.[15]

Osnova za organizaciju pedagoških radionica u Arhivu u Slavonskom Brodu

Prema Statutima iz 1965. i 1968. godine, Arhiv je imao zadaću informiranja javnosti i upoznavanja stanovnika s arhivskim gradivom. Tako se u 14. članku oba Statuta, između ostaloga, navodi da Arhiv „pridonosi obrazovanju omladine surađujući sa školama i drugim prosvjetnim ustanovama." Iako u ovom dijelu nije navedeno da se u arhivu organiziraju pedagoške radionice, ipak je bio predviđen neki oblik suradnje sa školom i učenicima. Suradnjom sa školama u to su se vrijeme trebali baviti djelatnici Odjela za vanjsku službu i kulturno-prosvjetnu djelatnost koji su imali zadatak doprinijeti „obrazovanju omladine suradjujući sa školama i drugim prosvjetnim ustanovama"[16], ali u ovom razdoblju do takve suradnje između djelatnika Arhiva i škola nije došlo. Izmjenama Statuta iz 1974. godine definirana su četiri djelokruga rada Arhiva, među kojima je bila i kulturno-prosvjetna funkcija te su djelatnici Odjela za

s javnošću Državnog arhiva u Sisku, *Radovi 55. savjetovanja hrvatskih arhivista „Arhiv – kolektivni identitet i osobna sjećanja"*, Vukovar/Vinkovci 2024, 354-355, spomenute su i radionice u Državnom arhivu u Gospiću. Katarina Mataija, Domovinski rat u kontekstu arhivske pedagogije – primjer iz prakse Državnoga arhiva u Gospiću, *Radovi 49. savjetovanja hrvatskih arhivista „Arhivi i Domovinski rat"*, Plitvice 2016, 361; heraldičkoj radionici Državnog arhiva u Osijeku, Petra Kolesarić, Valentina Markasović, Petra Sršić, Danijel Jelaš, Heraldičke radionice u Državnome arhivu u Osijeku kao dio izložbenoga projekta valpovački vlastelini Prandau-Normann, *Radovi 50. savjetovanja hrvatskih arhivista „Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva"*, Osijek 2018, 117-126; te je spomenuto održavanje radionica u Državnom arhivu u Bjelovaru, Sunčica Markanović, Izazovi komunikacije s generacijom Z: primjer Državnog arhiva u Bjelovaru, *Radovi 55. savjetovanja hrvatskih arhivista „Arhiv – kolektivni identitet i osobna sjećanja"*, Vukovar/Vinkovci 2024, 338; Državni arhiv u Bjelovaru kao čuvar kulturnog identiteta i brend, *Radovi 7. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi u digitalnome društvu"*, Pula 2025, 14), Državnom arhivu u Rijeci, Zoran Stanković, Mogućnosti stjecanja vlastitih prihoda arhiva – *conditio sine qua non* razvoja, *Radovi 52. savjetovanja hrvatskih arhivista „Arhivska struka u novom normativnom okruženju"*, Zagreb/Šibenik 2020, 77; te Državnom arhivu u Zagrebu, Živana Hedbeli, Mihaela Barbarić, Otvaranje arhiva javnosti na primjeru recentne prakse Državnog arhiva u Zagrebu, *Radovi 5. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi u Hrvatskoj – (retro)perspektiva"*, Zadar 2017, 527.

[14] Usp. Ana Garić, Marta Mihaljević, Hrvoje Stančić, Usklađenost hrvatske arhivske prakse s načelima pristupa arhivskome gradivu Međunarodnog arhivskog vijeća, *Radovi 47. savjetovanja hrvatskih arhivista „Dostupnost arhivskoga gradiva"*, Vinkovci 2014, 73.

[15] Ovdje se one neće posebno isticati niti naglašavati jer nisu u užem fokusu rada.

[16] HR-DASB-359. *Statut Historijskog arhiva Slavonski Brod*, 1965; *Statut Historijskog arhiva Slav. Brod*, 23. X. 1968.

vanjsku službu i kulturno-prosvjetnu djelatnost bili zaduženi za suradnju s nastavom.[17]

Posljednjim statutom iz razdoblja Jugoslavije iz 1978. godine navodi se da Arhiv „priredjuje izložbe, organizira predavanja, tečajeve, seminare i slične oblike rada, te na druge načine omogućuje šire upoznavanje arhivske gradje, način njene tehničke zaštite i pobudjuje interes za historijska znanstvena istraživanja".[18] Unutar ovih djelatnosti Arhiv je imao mogućnost organizirati pedagoške radionice u suradnji sa školama, ali ona nije u tom razdoblju bila ostvarena. Statutima iz 1995. i 1998. godine definirano je da Arhiv obavlja niz djelatnosti, među kojima je „promicanje arhivske struke suradnjom sa srodnim ustanovama u zemlji i inozemstvu, te sa školom i drugim pravnim osobama i zainteresiranim pojedincima".[19] Tim je odredbama omogućena suradnja sa školama u vidu posjeta izložbama, sudjelovanjem u radionicama i drugim aktivnostima, ali se djelatnici Arhiva ni u ovom razdoblju nisu odlučili na organizaciju pedagoških radionica u suradnji sa školama. Novim statutom iz 2018. godine definirano je da Arhiv „priređuje izložbe te njima, uz predavanja i druge oblike, predstavlja arhivsko gradivo i arhivske djelatnosti javnosti." Na taj je način omogućeno provođenje radionica, ali one nisu bile izričito navedene kao jedna od aktivnosti. Zbog toga je u sadašnjem Statutu, koji je na snazi od 2024. godine, navedeno da se Arhiv bavi i organizacijom predavanja za studente i učenike, te da djelatnici provode seminare i radionice.[20] Na taj su način radionice prepoznate i u temeljnom aktu Arhiva, a njihov se značaj iz godine u godinu povećava te sve veći broj učenika dolazi u Arhiv. U bliskoj budućnosti plan je da djelatnici Arhiva započnu provođenje radionica i na terenu, u udaljenijim školama, što će svakako poboljšati percepciju arhivske struke kod najmlađih generacija. Takve aktivnosti omogućene su zbog dobre opremljenosti škola informatičkom opremom te spremnosti arhivista da započnu svoje aktivnosti izvan zgrade Arhiva, što će biti veliki iskorak.

Sukladno navedenom, od osnutka Arhiva postojala je mogućnost organizacije i provođenja pedagoških radionica u suradnji sa školama i drugim ustanovama u obrazovanju, ali djelatnici Arhiva do 2009. nisu organizirali niti jednu pedagošku radionicu. Pedeset godina od osnutka organizirana je prva

[17] Uz suradnju s nastavom, unutar kulturno-prosvjetne funkcije Arhiva, u odredbama je navedena i promocija arhivske službe putem javnog informiranja, organizacija predavanja i izložbe. HR-DASB-359. kut. 2. *Statut Historijskog arhiva Slavonski Brod.* 23. I. 1974.
[18] HR-DASB-359. kut. 2. *Statut Historijskog arhiva u Slavonskom Brodu*, 27. XI. 1978.
[19] HR-DASB-359. kut. 2. *Statut Povijesnog arhiva Slavonski Brod*, 16. XI. 1995*; Statut Državnog arhiva u Slavonskom Brodu*. 26. II. 1998.
[20] Pismohrana DASB-a. *Statuti Državnog arhiva u Slavonskom Brodu*, 26. XI. 2018; 18. VII. 2024.

radionica, a do danas ukupno 122 radionice u kojima je sudjelovalo 3978[21] učenika iz 16 škola i 100 studenata.[22]

Radionice u Slavonskom Brodu

Do sada su se pedagoške radionice Arhiva spominjale na arhivističkom kongresu u Opatiji 2013. i arhivističkom savjetovanju u Šibeniku/Zagrebu 2020. godine, ali se kao zasebna tema nikada nisu detaljno obradile.[23] Kao što je ranije navedeno, prva pedagoška radionica u Arhivu u Slavonskom Brodu organizirana je 2009. godine povodom Međunarodnog dana arhiva. Bila je to prekretnica u dotadašnjem radu Arhiva jer je uvedena nova aktivnost na kojoj su prvi puta radile arhivistice i arhivska tehničarka. U razgovoru s djelatnicima arhiva može se zaključiti kako je nedostatak prostora bio jedan od glavnih razloga zašto do organizacije radionica nije došlo ranije. Naime, zgrada u kojoj se danas nalazi Arhiv koristi se u arhivističke svrhe od osamdesetih godina 20. stoljeća. Ponajprije se koristio samo dio zgrade, potom i cijela zgrada. Većina prostorija korištena je za potrebe arhivskog spremišta, a ostatak za uredske prostorije i čitaonicu. Nakon što se početkom 21. stoljeća započelo promišljati o adaptaciji prostorija u potkrovlju, najprije male dvorane, potom i velike na kojoj su radovi završeni 2008. godine, Arhiv je dobio adekvatan prostor koji je mogao primiti veći broj posjetitelja i učenika. Danas je velika dvorana u potkrovlju u potpunosti funkcionalna te služi za aktivnosti vezane uz arhivsku pedagogiju, među kojima je i organizacija pedagoških radionica.[24] Budući da se do 2018. godine organiziralo stotinjak radionica, povodom Međunarodnog dana arhiva pripremljena je izložba „Pedagoške radionice Državnog arhiva u Slavonskom

[21] Slanček navodi da je do 2019. godine arhiv posjetilo 4.270 učenika i studenata. G. Slanček, Kulturno-prosvjetna djelatnost Državnog arhiva u Slavonskom Brodu, *Radovi 52. savjetovanja hrvatskih arhivista „Arhivska struka u novom normativnom okruženju"*, Zagreb/Šibenik 2020, 154. Treba istaknuti kako su u taj broj uračunati svi posjeti učenika i studenata koji su dolazili na radionice te na izložbe i druge aktivnosti, a u brojki 3978 je sudjelovanje učenika na radionicama do kraja 2024. godine.

[22] Studenti Sveučilišnog diplomskog studija Ranoga i predškolskog odgoja i obrazovanja dislociranog studija iz Slavonskog Broda; učenici srednjih škola Gimnazije „Matija Mesić" Slavonski Brod, Klasične gimnazije „Fra Marijan Lanosović" s pravom javnosti Slavonski Brod, Srednje medicinske škole Slavonski Brod, Srednje škole „Matija Antun Reljković" Slavonski Brod; učenici osnovnih škola iz Osnovne škole „Antun Matija Reljković" Bebrina i Područnih škola Stupnički Kuti i Zbjeg, Osnovne škole „Antun Mihanović" Slavonski Brod, Osnovne škole „Bogoslav Šulek" Slavonski Brod i Područne škole Vranovci, Osnovne škole „Dr. Stjepan Ilijašević" Oriovac i područnih škola iz Brodskog Stupnika i Slavonskog Kobaša, Osnovne škole „Dragutin Tadijanović" Slavonski Brod, Osnovne škole „Đuro Pilar" Slavonski Brod, Osnovne škole „Hugo Badalić" Slavonski Brod, Osnovne škole „Ivan Brlić Mažuranić" Slavonski Brod, Osnovne škole „Ljudevit Gaj" Lužani, Osnovne škole „Vladimir Nazor" Slavonski Brod, te učenici koji su pohađali Brodski ljetni kamp.

[23] Usp. Gordana Slanček, *Arhivska pedagogija i rad*, 259-265; *Kulturno-prosvjetna djelatnost*, 137-156.

[24] Vidi više: G. Slanček, D. Zovak, *Povijesni razvoj Državnog arhiva*, 6.

Brodu" kojom su prikazale dotadašnje radove učenika od 2010. godine do 2018. godine. Otvorenju izložbe prisustvovali su i učenici dviju osnovnih škola iz Slavonskog Broda, Osnovne škole „Hugo Badalić" i Osnovne škole „Antun Mihanović". Sutradan su izložbu posjetili i učenici Osnovne škole „Ivana Brlić-Mažuranić" te je na taj način više od stotinu učenika pogledalo izložbu na kojoj su bili izloženi radovi njihovih kolega. Treba napomenuti kako arhivisti nisu koristili metodičke priručnike niti stručnu literaturu za osmišljavanje radionica, nego su radionice osmišljavali na temelju vlastitih iskustava i suradnji s učiteljima.

Bilo je više povoda za organizaciju radionica u Arhivu. Prvi puta radionica je organizirana tijekom Međunarodnog dana arhiva koji se u hrvatskim arhivima organizira od 2008. godine, a Arhiv u njemu sudjeluje od 2009. godine. Osim navedene godine, radionice su ovim povodom organizirane i 2010. te 2016. i 2018. godine. Kako su iskustva učenika bila pozitivna, radionice su organizirane i prilikom obilježavanja Dana Arhiva koji se svake godine održava 16. ožujka. Kontinuitet u organizaciji povodom Dana Arhiva bio je od 2011. do 2014. godine, a nakon toga 2017. i 2023. godine. Tada su bili organizirani i dani otvorenih vrata pa je velik broj učenika prisustvovao radionicama. Najveći je broj radionica, osobito likovnih, organiziran u sklopu dječje književno-kulturne manifestacije „U svijetu bajki Ivane Brlić-Mažuranić", njih ukupno 54. Učenici svake godine posjećuju Arhiv tim povodom od 2011. do 2025. godine, osim 2021. i 2022. kada zbog pandemije korona virusa nisu bile organizirane radionice. Na kraju treba istaknuti kako je 2025. godine po prvi puta organizirana pedagoška radionica i tijekom „Noć muzeja".[25]

Likovne radionice

Od 2009. do 2025. godine djelatnici Arhiva osmislili su 6 likovnih radionica koje su provodili s učenicima mnogih škola, a koje će se u nastavku prikazati i opisati.

Radionica „Čudnovate zgode šegrta Hlapića"

Dvosatna radionica osmišljena je kao terenska nastava za učenike 3. i 4. razreda osnovnih škola. Ova radionica nastala je uz pomoć učiteljice Branke Župan[26]. Provodi se od veljače do svibnja s posebnim naglaskom na travanj,

[25] Ova se manifestacija u Arhivu obilježava od 2016. godine. G. Slanček, D. Zovak, *Povijesni razvoj Državnog arhiva*, 26. O događanjima koja su organizirali arhivi pisano je 2020. godine. Ivona Fabris, Arhivi u Noći muzeja, *Radovi 52. savjetovanja hrvatskih arhivista „Arhivska struka u novom normativnom okruženju"*, Zagreb/Šibenik 2020, 161-178.

[26] Branka Župan (Kaluđerovac (općina Gospić), 1960) umirovljena je učiteljica. Osnovnu i srednju školu završila je u Slavonskom Brodu. Diplomirala je na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu 1982. godine. Radila je u školama u Lužanima, Šušnjevcima i Vranovcima.

tijekom manifestacije „Dani Ivane Brlić-Mažuranić" i obilježavanja Ivanina rođendana 18. travnja.

Radionica obuhvaća učenje o arhivskom gradivu kada učenici upoznaju: matične knjige, pedagošku dokumentaciju (stari imenici/spomenice), foto-albume, mikrofilmske role i DVD zapise Arhiva obitelji Brlić[27]. Potom im djelatnici arhiva ukazuju na potrebu zaštite gradiva te prikazuju primjere dokumenata prije i nakon restauriranja i konzerviranja. Nakon toga slijedi praktični rad - crtanje stripa. Učenicima se prikazuje *PowerPoint* prezentacija na kojoj su prikazane razglednice glavnog gradskog trga Slavonskog Broda (Korza) gdje se nalazi obiteljska kuća Brlić te razglednice ljetnikovca Brlićevac. Nakon prezentacije, arhivistica čita pismo Ivane Brlić-Mažuranić iz 1931. godine u kojem spisateljica češkom uredniku detaljno otkriva tajnu nastanka romana „Čudnovate zgode šegrta Hlapića", odnosno kako se u njezinoj mašti rodila priča o šegrtu Hlapiću te objašnjava da lik Hlapića nije posve izmišljen, već inspiriran stvarnim crticama iz njezine svakodnevice u Brodu na Savi. Potom učenici dobivaju zadatak pretočiti arhivske informacije u vizualni medij. Primjenom tehnike crtanja stripa, djeca u skupinama oslikavaju Hlapićevo uzbudljivo putovanje i ključne dijelove i zanimljivosti iz Ivaninog pisma češkom uredniku.

Radionica je dosad organizirana 25 puta.

Radionica „Domovinski rat u Slavonskom Brodu"

Radionica je osmišljena povodom Međunarodnog dana arhiva, u sklopu Dana otvorenih vrata Arhiva 9. lipnja 2016. godine. Može se provesti s učenicima osnovnih i srednjih škola. Na početku radionice učenici se podijele u četiri skupine te dobiju zadatak izraditi tematske panoe o ratnim stradanjima i posljedicama Domovinskog rata na teme:

- stradanja brodskih ulica u Domovinskom ratu
- stradanja ustanova u Domovinskom ratu
- ljudskih stradanja (izbjeglice i prognanici)
- stradanja znamenitosti grada Slavonskog Broda

Nakon završetka praktičnog dijela, grupe svoje uratke i zaključke javno prezentiraju pred kolegama u dvorani Arhiva. Ova je aktivnost imala snažan emotivan učinak na učenike razredne nastave te im je približila povijest i stradanje njihova rodnoga grada. Iako je radionica na temu Domovinskog rata prvotno bila zamišljena i provedena s učenicima razredne nastave, kasnijom evaluacijom i analizom pedagoških učinaka došlo je do promjene u organizaciji. Utvrđeno je da tematika ratnih razaranja, ljudskih stradavanja i izbjeglištva izaziva iznimno snažan i dubok emotivan učinak na učenike razredne nastave.

[27]Arhiv obitelji Brlić u Slavonskom Brodu obuhvaća dokumentaciju nastalu u razdoblju od 1730. do 2000. godine. U Arhiv je službeno zaprimljen i preuzet na obradu u prosincu 1997. godine. Fond je u potpunosti mikrofilmiran 2002. godine. U Arhivu, Hrvatskom državno arhivu u Zagrebu te obiteljskom arhivu čuvaju se mikrofilmovi. Arhivski fond sadrži 119 arhivskih kutija i podijeljena je na obiteljsku dokumentaciju i korespondenciju te je vlasništvo Theodora de Canzianija.

Zbog visoke osjetljivosti polaznika i potrebe za primjerenijim pedagoškim pristupom kompleksnim povijesnim temama, u kasnijim godinama odustalo se od provođenja ove specifične radionice u razrednoj nastavi, te je njezino održavanje prilagođeno i usmjereno prema učenicima predmetne nastave i srednjoškolcima, ali kao povijesna, a ne likovna radionica.

Radionica je dosad organizirana jednom.

Radionica „Filatelija i numizmatika"

Djelatnici Arhiva osmislili su novu radionicu 2017. godine u suradnji s Hrvatskim filatelističkim društvom Slavonski Brod. Radionica je namijenjena učenicima razredne nastave, a osmišljena je uz pomoć Josipa Kecerina[28] i Željka Divnića[29]. Cilj je radionice educirati najmlađe učenike (predmetne nastave) o povijesti poštanskih marki, objasniti im tko su filatelisti i numizmatičari te kako i gdje su tiskane prve marke na svijetu. U praktičnom dijelu učenici crtaju vlastitu poštansku marku s motivima i simbolima Slavonskog Broda, kao što su gradska fontana na Korzu, crkva Gospe Brze Pomoći ili čaplja s gradskog grba.

Poseban naglasak stavljen je na učenje osnova klasične korespondencije. Arhiv učenicima osigurava dopisnice, a oni uče kako pravilno napisati tekst poruke i adresirati pošiljku. Prije same radionice, učitelji pripremaju učenike da unaprijed saznaju točnu adresu osobe kojoj žele poslati dopisnicu i da ponesu svoj pribor za pisanje i bojanje. Glavna svrha ove radionice je pokazati učenicima da je komunikacija s bliskim osobama i danas moguća putem tradicionalne pošte (dopisnica), a ne isključivo preko modernih mobilnih aplikacija (*WhatsApp, Viber, Messenger*). Radionica redovito postiže izvrsne rezultate jer većina učenika na njoj prvi put dobiva priliku poslati stvarnu, fizičku poštu koja će stići na kućnu adresu njihove obitelji ili prijatelja.

Radionica je dosad organizirana 6 puta.

Radionica „Izrada povijesnih mapa Slavonskog Broda uz pomoć arhivskog gradiva"

Radionica je nastala kao plod izravne komunikacije i suradnje djelatnika Arhiva i nastavnika razredne nastave, posebice ranije spomenute učiteljice Branke Župan. Provodi se kao dio nastave iz predmeta *Priroda i društvo* u kojem učenici 3. i 4. razreda analiziraju povezanost prošlih događaja i važnijih osoba u svome zavičaju, te uče o ulozi i važnosti arhiva u gradu u kojem žive. Najčešće

[28] Josip Kecerin (Slavonski Brod, 1956), ratni zapovjednik i kolekcionar u Slavonskom Brodu. Prije rata radio je kao uspješan strojarski tehničar na inženjerskim poslovima. Nakon odlaska u mirovinu bavi se kolekcionarstvom, skuplja stare dopisnice, poštanske marke, ordenje, kovanice i vojne memorabilije.

[29] Željko Divnić (Slavonski Brod, 1956) kolekcionar i publicist, umirovljenik, djeluje kao istaknuti filatelist, istraživač lokalne povijesti pošte i autor stručnih publikacija. U Slavonskom Brodu završio je osnovnu školu i srednju Tehničku školu, nakon čega je studirao na Strojarskom fakultetu.

se provodi od veljače do svibnja, s posebnim naglaskom na travanj tijekom manifestacije „Dani Ivane Brlić-Mažuranić". Radionica traje dva školska sata, a obuhvaća vizualni prikaz povijesti Slavonskog Broda, uvid u originalne arhivske dokumente i praktičnu izradu povijesnih mapa. Na početku se učenicima prikazuje *PowerPoint* prezentacija starih arhivskih fotografija i razglednica s prikazom grada Slavonskog Broda s kraja 19. i početka 20. stoljeća te uspoređuje nekadašnji izgled ulica i zgrada s današnjim. Nakon toga djelatnici Arhiva učenicima pokazuju arhivsko gradivo koje se čuva u arhivskom spremištu - matične knjige (rođenih, vjenčanih, umrlih), staru pedagošku dokumentaciju (imenike i školske spomenice) te stare karte i fotografije. Potom slijedi praktični rad u kojem učenici, koristeći preslike arhivskog gradiva, izrađuju vlastite povijesne mape Slavonskog Broda, obrađuju povijest ustanova (kino, željeznice, Marijin dom, Državni arhiv u Slavonskom Brodu, glavni brodski trg, franjevački samostan i tvrđavu) ili značajne osobe koje su ostavile trag u Slavonskom Brodu (Mia Čorak Slavenska, Dragutin Tadijanović, Vilim Buk, Dragutin Schwendemann, fra Kamilo Kolb, dr. Josip Stadler, Julije Hoffmann, fra Ivan Velikanović i drugi).

Radionica je dosad organizirana 56 puta.

Radionica „Planovi i nacrti grada Slavonskog Broda kroz povijest"

Radionica je osmišljena 2015. godine s ciljem razvoja prostorne pismenosti i povijesne svijesti kod učenika te je vezan uz obrazovne kurikule razredne nastave uz predmet *Priroda i društvo* te su ishodi radionice usmjereni na svladavanje gradiva o snalaženju u prostoru i vremenu, čitanju planova gradova te uočavanju promjena u zavičaju. Kod učenika predmetne nastave i srednjih škola radionica se veže uz predmete *Povijest* i *Geografija* te ih potiče na dublju analizu urbanističkog razvoja, povijesne geografije i kritičkog rada s povijesnim izvorima. Na radionici se koriste preslike planova grada iz 1912. i 1933. godine iz Zbirke planova i nacrta (signatura HR-DASB-346).

Radionica započinje predavanjem uz *PowerPoint* projekciju starih razglednica i nacrta. Učenicima se kronološki i slikovito prikazuje povijesni i urbanistički razvoj Slavonskog Broda kroz stoljeća s naglaskom na vizure grada. Potom se učenici dijele u radne skupine. Svaka skupina dobiva specifičan istraživački paket koji pripremaju djelatnici Arhiva te učenici trebaju na povijesnom planu locirati zadane ulice, trgove ili zgrade iz tog razdoblja te im uspješno pridružiti današnje (suvremene) fotografije istih lokacija. Na kraju učenici prezentiraju svoje uratke.

Radionica je dosad organizirana 8 puta.

Radionica „Povijest škole u Brodskom Stupniku, Lovčiću i Oriovcu"

Radionica je osmišljena za učenike Osnovne škole „Dr. Stjepan Ilijašević" Oriovac i Područne škole Brodski Stupnik. Učenici su, proučavajući školske imenike iz ranijih razdoblja, pronašli najčešća imena i prezimena iz spomenutih mjesta i utvrdili koje su školske predmete i ocjene imali tadašnji učenici. Nakon toga, svoja su saznanja izložili na plakatima koje su prigodno ukrasili.

Radionica je dosad organizirana jednom.

Povijesne radionice

Povijesne radionice u Arhivu predstavljaju temeljni dio prosvjetne djelatnosti ustanove, usmjerene na razvoj istraživačkih vještina, popularizaciju kritičkog rada s arhivskim izvorima te očuvanje zavičajne i nacionalne kulturne baštine. Sustavna provedba radionica razvijala se kroz definirane kronološke faze, prateći ključne povijesne obljetnice i tematske cjeline povezane s lokalnom poviješću. Prva radionica organizirana je 2009. godine kada su učenici Gimnazije „Matija Mesić" sudjelovali u genealoškoj radionici koju su vodile arhivistice i arhivska tehničarka. Učenici su učili osnove istraživanja rodoslovlja i obiteljske povijesti. Za razliku od likovnih radionica koje su se često ponavljale i izmjenjivale, povijesne su radionice bile tematski različite i rijetko su se ponavljale. Do sljedeće je povijesne radionice prošlo punih pet godina kada je 2014. godine pripremljena radionica „Prvi svjetski rat: Obilježavajući stogodišnjicu početka Velikog rata" koja je provedena s brodskim gimnazijalcima. Cilj je radionice bio istražiti stradanja i društvene prilike tijekom Prvog svjetskog rata. Tema Prvog svjetskog rata obrađivana je i s učenicima osnovnih škola te je 2015. godine organizirana radionica „Istraživanje školskih spomenica u razdoblju Prvog svjetskog rata". Gimnazijalci su navedene godine sudjelovali u radionici „Povijest Gimnazije u periodu od 1930. do 1945. godine" te su istraživali razvoj i prilike u gimnaziji. U to je vrijeme u Srednjoj medicinskoj školi bila aktivna i povijesna grupa koju je vodio profesor Ivan Mikuš te je osmišljena radionica usmjerenu na urbanizam „Stari planovi i nacrti Slavonskog Broda" 2016. godine.

Radionicu „Život u Slavonskom Brodu 20-tih i 30-tih godina 20. stoljeća" i provedena je s učenicima Gimnazije „Matija Mesić" 2017. i 2023. godine, a s učenicima Srednje škole Matije Antuna Reljkovića provedena je radionica „Indikacijske skice" 2017., dok je u gimnaziji realiziran opsežan ciklus od četiri radionice na temu „Život Židova u Brodu na Savi / Slavonskom Brodu početkom 20. stoljeća". Tijekom 2019. godine započete su radionice vezane uz istraživanje židovske zajednice. Radionica „Židovska zajednica u Slavonskom Brodu" provedena je u travnju 2019. s učenicima osnovne škole, a „Istraživanje židovskih blagdana" s gimnazijalcima u rujnu iste godine.

„Razvoj školstva u Slavonskom Brodu" naziv je radionice provedene s učenicima 2023. godine, a radionica „Povijest našeg grada i kviz pitanja" 2025. godine. Iste je godine organizirana radionica „Obilježavanje 1000 godina Hrvatskog Kraljevstva na brodskom području" s učenicima brodske gimnazije.

Osim što je tema Domovinskog rata vezana uz likovne radionice, od 2016. godine tema je prepravljena kako bi mogla služiti i kao povijesna radionica te je nekoliko puta odrađena s učenicima razredne nastave. Budući da su djeca emocionalno reagirala na radionicu, odlučeno je da se u budućnosti provoditi samo sa srednjoškolcima te je sljedeće godine (2017) održana u gimnaziji „Matija Mesić" (2024) Sljedeće je godine organizirana dvodnevna radionica „Brodska bolnica u Domovinskom ratu" s učenicima Srednje medicinske škole u Slavonskom Brodu.

Značajan doprinos istraživanju lokalne povijesti ostvaren je kroz suradnju Arhiva i Ogranka Matice hrvatske u Slavonskom Kobašu s posebnim naglaskom na edukaciju mladih o povijesti brodskog Posavlja. Suradnju je inicirao doc. dr. sc. Josip Jagodar, a radionice provodi članica Ogranka Danijela Zekušić, profesorica u brodskoj gimnaziji. Prva je radionica nazvana „Domovinski rat – zavičajni aspekt" i provedena je u svibnju 2024. godine, fokusirana na lokalne izvore i sjećanja iz ratnog razdoblja. Druga „Brodska tvrđava – svjedok vremena" provedena je u svibnju 2025. te je posvećena fortifikacijskoj arhitekturi i vojnoj povijesti regije.

Podaci o održanim radionica u brojkama

U nastavku slijede tablice s podacima o broju radionica po djelatnicima i vanjskim suradnicima, tematici radionica, broju učenika po godinama i kojim povodom su organizirane radionice. Iz njih se može iščitati da su djelatnice Katarina Aladrović-Mehandžija i Gordana Slanček sudjelovale u osmišljavanju i provođenju najviše radionica. Budući da su od početka bile namijenjene učenicima razredne i predmetne nastave, veći je broj likovnih radionica. Broj učenika i studenata razlikovao se od godine do godine ovisno o manifestacijama povodom kojih su radionice organizirane. Tako je najmanji broj učenika na radionicama sudjelovalo 2009. godine (ako se u obzir uzme da 2021. i 2022. godine nisu bile organizirane), a najveći broj učenika na radionicama je sudjelovao 2025. godine. Najviše je radionica organizirano povodom dječje književno-kulturne manifestacije „U svijetu bajki Ivane Brlić-Mažuranić", a najmanji povodom Noći muzeja. U nastavku slijede tablice s podacima.

Voditelji	Broj radionica
Katarina Aladrović-Mehandžija	87
Joakim Čičić	8
Ivana Dadić	4
Anica Divić	4

Đurđica Jurišić	4
Marko Kevo	1
Gabrijela Orlović	4
Mislav Radošević	2
Valentina Samardžija	23
Gordana Slanček	87
Domagoja Zovak	2
Vanjski suradnik	**Broj radionica**
Danijela Zekušić	3

Tablica 1. *Broj radionica po voditeljima u Slavonskom Brodu* (Izvor: autori[30])

Tematika radionice	Broj radionica
Likovna	98
Povijesna	24

Tablica 2. *Broj radionica po tematici* (Izvor: *autori*).

Godina	Broj učenika	Broj studenata	Godina	Broj učenika	Broj studenata
2009.	15	-	2018.	217	-
2010.	150	-	2019.	223	-
2011.	220	-	2020.	120	-
2012.	443	-	2021.[31]	-	-
2013.	377	-	2022.	-	-
2014.	190	-	2023.	483	-
2015.	103	50	2024.	246	-
2016.	323	50	2025.	488	-
2017.	380	-			

Tablica 3. *Broj učenika i studenata na radionicama u Slavonskom Brodu 2009-2025.* (Izvor: *autori*).

Događanje	Broj radionica
Dan arhiva	8 2011, 2012 (2), 2013, 2014, 2017 (2) , 2023
Dječja književno-kulturna manifestacija „U svijetu bajki Ivane Brlić-Mažuranić”	54

[30] Autori su napravili tablice na temelju dostupnih podataka iz godišnjih izvješća Arhiva, internetskih stranica Arhiva i portala te usmenim putem u razgovoru sa zaposlenicima.

[31] Usmenom odlukom tadašnjeg ravnatelja Arhiva mr. sc. Ivana Medveda, zbog bojazni za zdravlje djelatnika i učenika, tijekom 2021. i 2022. godine nisu organizirane radionice s učenicima. Zbog pandemije COVID virusa Hrvatski državni arhiv započeo je preoblikovanje kontaktnih radionica u e-oblik, a više o tome u: Antonija Topić, Marija Zmajlović, Model preoblikovanja kontaktnih radionica u e-oblik na primjeru hrvatskog državnog arhiva, *Radovi 53. savjetovanja hrvatskih arhivista „Digitalizacija“*, Štrigova/Sv. Martin na Muri 2022, 243-258.

	2011 (2), 2012 (6), 2013, (2), 2014, 2015 (3), 2016 (7), 2017 (3), 2018. (2), 2019 (4), 2020 (3), 2023 (10),2024 (5), 2025 (6)
Međunarodni dan arhiva	5 (2009, 2010 (2), 2016, 2018)
Noć muzeja	1 (2025)

Tablica 4. *Broj radionica u Slavonskom Brodu po događanjima* (Izvor: autori).

Zaključak

Razvoj arhivske pedagogije prati i Arhiv od kraja osamdesetih godina 20. stoljeća, a pedagoške radionice u Arhivu kontinuirano se organiziraju i provode od 2009. godine te predstavljaju jedan od najuspješnijih oblika kulturno-prosvjetne djelatnosti ustanove. Analiza provedenih aktivnosti pokazuje kako su tijekom šesnaest godina organizirane ukupno 122 radionice u kojima je sudjelovalo 3.978 učenika i 100 studenata, čime je Arhiv ostvario značajan doprinos popularizaciji arhivske djelatnosti među djecom i mladima te razvoj suradnje s odgojno-obrazovnim i visokoškolskom ustanovom.

Raznovrsnost radionica, od likovnih aktivnosti inspiriranih književnom, kulturnom i lokalnom baštinom do povijesnih radionica usmjerenih na istraživanje arhivskog gradiva, omogućila je prilagodbu sadržaja različitim dobnim skupinama i obrazovnim potrebama učenika i studenata. Posebnu vrijednost radionica predstavlja njihova povezanost s izvornim arhivskim gradivom, čime su učenici imali priliku razvijati istraživačke vještine, kritičko promišljanje i svijest o važnosti očuvanja kulturne baštine. Istodobno, radionice su pridonijele boljem razumijevanju lokalne povijesti, identiteta i kulturnog nasljeđa brodskoga kraja.

Razvoj radionica bio je usko povezan s poboljšanjem prostornih i tehničkih uvjeta u Arhivu, ali i s velikim angažmanom djelatnika i vanjskih suradnika koji su osmišljavali i provodili programe. Suradnja s osnovnim i srednjim školama, fakultetom i udrugama civilnog društva pokazala se ključnim čimbenikom uspješnosti, a uključivanje radionica u manifestacije poput Međunarodnog dana arhiva, Dana Arhiva, Noći muzeja i „Dana Ivane Brlić-Mažuranić" dodatno je povećalo njihovu vidljivost i dostupnost javnosti.

Rezultati rada potvrđuju da arhivi danas nisu samo ustanove za čuvanje i zaštitu arhivskoga gradiva, nego i važni obrazovni i kulturni centri koji aktivno sudjeluju u procesu cjeloživotnog učenja. Iskustvo Arhiva pokazuje kako sustavno razvijena arhivska pedagogija može značajno pridonijeti približavanju arhivske struke mladim generacijama te jačanju društvene uloge arhiva. Budući razvoj radionica, osobito njihovo provođenje u udaljenijim školama i daljnje korištenje suvremenih informacijsko-komunikacijskih tehnologija, predstavlja

važan korak prema još većoj dostupnosti arhivskih sadržaja i uključivanju novih korisnika u aktivnosti Arhiva.

Summary

The development of archival pedagogy has been followed by the Archive since the late 1980s, and pedagogical workshops have been continuously organized and conducted at the Archive since 2009, representing one of the institution's most successful forms of cultural and educational activity. An analysis of the activities carried out shows that over a period of sixteen years, a total of 122 workshops were organized, involving 3,978 school pupils and 100 university students. Through this, the Archive has made a significant contribution to the popularization of archival practice among children and youth, and to the development of cooperation with educational and higher education institutions.

The diversity of the workshops, ranging from art activities inspired by literary, cultural, and local heritage to historical workshops focused on researching archival materials, allowed the content to be adapted to different age groups and the educational needs of the pupils and students. A particular value of these workshops lies in their connection to original archival records, which provided participants with the opportunity to develop research skills, critical thinking, and an awareness of the importance of preserving cultural heritage. At the same time, the workshops contributed to a better understanding of local history, identity, and the cultural heritage of the Brod region.

The development of the workshops was closely linked to the improvement of spatial and technical conditions at the Archive, as well as the strong commitment of staff and external associates who designed and implemented the programs. Cooperation with primary and secondary schools, the faculty, and civil society organizations proved to be a key success factor, while the inclusion of the workshops in events such as International Archives Day, Archive Day, Night of Museums, and the „Ivana Brlić-Mažuranić Days" further increased their visibility and accessibility to the public.

The results of this work confirm that today, archives are not merely institutions for preserving and protecting archival material, but also important educational and cultural centers that actively participate in the process of lifelong learning. The Archive's experience shows how a systematically developed archival pedagogy can significantly contribute to bringing the archival profession closer to younger generations and strengthening the social role of archives. The future development of workshops, particularly conducting them in more remote schools and further utilizing modern information and communication technologies, represents an important step toward even greater accessibility of archival content and the inclusion of new users in the Archive's activities.

Prilog 1. Popis likovnih radionica

1. *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*, likovna radionica

- voditeljica radionice: Gordana Slanček
  - Sveučilišni diplomski studij Ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja Slavonski Brod, travanj 2015. (1 radionica), 21. 4. 2016. (1 radionica)
- voditelji radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Joakim Čičić
  - Osnovna škola „Bogoslav Šulek", 20. 4. 2016. (1 radionica)
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Valentina Samardžija,
  - Osnovna škola „Hugo Badalić" Slavonski Brod, 16. 3. 2023. (1 radionica), 19. 4. 2023. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Đuro Pilar " Slavonski Brod, 9. 3. 2023. godine (1 radionica)
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Hugo Badalić" Slavonski Brod, 16. 4. 2013. (1 radionica), 27. 2. 2023. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Ivana Brlić-Mažuranić" Slavonski Brod, 15. 3. 2013. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Antun Mihanović" Slavonski Brod, 19. 4. 2023. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Bogoslav Šulek" Slavonski Brod, 7. 3. 2013. (2 radionice), 2. 6. 2017. (1 radionica), 9. 6. 2018. (2 radionice), 28. 3. 2018. (2 radionice), 29. 3. 2018. (2 radionice)
  - Osnovna škola „Dr. Stjepan Ilijašević", Oriovac, Područna škola Slavonski Kobaš i Područna škola Brodski Stupnik, 8. 4. 2025. (1 radionica)
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Anica Divić, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Đuro Pilar" Slavonski Brod - Područna škola Kolonija, 19. 2. 2013. (1 radionica)
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Đurđica Jurišić, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Antun Mihanović" Slavonski Brod, 18. 2. 2013. (1 radionica)
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Valentina Samardžija, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Ivana Brlić-Mažuranić" Slavonski Brod, 18. 4. 2023. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Dragutin Tadijanović" Slavonski Brod, 4. 5. 2023. (1 radionica)
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Anica Divić, Đurđica Jurišić, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Antun Mihanović" Slavonski Brod, 15. 2. 2013. (1 radionica)

2. *Domovinski rat u Slavonskom Brodu*, likovna radionica
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Antun Mihanović" Slavonski Brod, 9. 6 . 2016. (1 radionica)

3. *Filatelija i numizmatika,* likovna radionica
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Antun Mihanović" Slavonski Brod, 9. 10. 2017. godine (1 radionica), 11. 10. 2017. godine (1 radionica)
  - Osnovna škola „Đuro Pilar" Slavonski Brod - Područna škola na Koloniji, 1. 12. 2017. godine (1 radionica)
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Valentina Samardžija, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Hugo Badalić" Slavonski Brod, 25.1.2023. (1 radionica)
  - Brodski ljetni kamp Slavonski Brod, 25. 6. 2023. (1 radionica), 23. 8. 2023. (1 radionica)

4. *Izrada povijesnih mapa Slavonskog Broda uz pomoć arhivskog gradiva,* likovna radionica
- voditeljica radionice: Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Dr. Stjepan Ilijašević" Oriovac i Područnu školu Slavonski Kobaš, 31. 1. 2025. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Bogoslav Šulek" Slavonski Brod, 8. 4. 2014. (1 radionica)
  - Sveučilišni diplomski studij Ranoga i predškolskoga odgoja i obrazovanja Slavonski Brod, 15. 11. 2014. (1 radionica)
- voditeljice radionice**:** Katarina Aladrović-Mehandžija, Ivana Dadić
  - Osnovna škola „Ljudevit Gaj" Lužani, 14. 11. 2025. (1 radionica)
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Hugo Badalić" Slavonski Brod, 1. 3. 2012. (1 radionica), 2. 3. 2012. (1 radionica), 11. 2. 2016. (1 radionica), 2. 2. 2023. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Ivana Brlić-Mažuranić" Slavonski Brod, 15. 3. 2012. (1 radionica), 16. 3. 2012. (1 radionica), 21. 3. 2018. (1 radionica); 26. 3. 2018. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Antun Mihanović" Slavonski Brod, veljača 2011. (2 radionice), 16. 3. 2011. (1 radionica), 16. 3. 2012. (1 radionica), 13. 10. 2015. (1 radionica), 30. 10. 2015. (1 radionica), 25. 4 .2016. (1 radionica), 16. 3. 2017. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Vladimir Nazor" Slavonski Brod, veljača 2011. (2 radionice)
  - Osnovna škola „Bogoslav Šulek" Slavonski Brod, 26. 3. 2012. (1 radionica), 22. 2. 2013. (2 radionice), 14. 3. 2017. (1 radionica), 11. 5. 2017. (1 radionica), 25. 3. 2025. (2 radionice), 26. 3. 2025. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Dr. Stjepan Ilijašević" Oriovac – Područna škola Brodski Stupnik, 27. 4. 2017. (1 radionica)

  - Brodski ljetni kamp Slavonski Brod, sudjelovali učenici od 1. do 4. razreda raznih osnovnih škola, 2. 6. 2019. (1 radionica), 23. 8. 2024. (1 radionica)
- voditeljici radionice: Joakim Čičić, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Hugo Badalić" Slavonski Brod, 12. 2. 2016. (1 radionica)
- voditeljice radionice: Ivana Dadić, Valentina Samardžija
  - Osnovna škola „Antun Mihanović", 16. 12. 2025. (1 radionica)
- voditeljice radionice: Gabrijela Orlović, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Bogoslav Šulek" Slavonski Brod, 20. 3. 2014. (2 radionice)
  - Područna škola u Vranovcima, 21. 3. 2014. (2 radionice)
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Valentina Samardžija[32], Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Hugo Badalić" Slavonski Brod, 8. 2. 2023. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Ivana Brlić-Mažuranić" Slavonski Brod, 8. 4. 2019. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Antun Mihanović" Slavonski Brod, 28. 2. 2020. (1 radionica), 5. 3. 2020. (1 radionica), 17. 2. 2023. (1 radionica), 15. 2. 2024. (1 radionica), 16. 2. 2024. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Đuro Pilar" Slavonski Brod, 13. 3. 2023. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Bogoslav Šulek" Slavonski Brod, 28. 2. 2020. (1 radionica), 23. 3. 2023. (2 radionice)
  - Osnovna škola „Dragutin Tadijanović" Slavonski Brod, 8. 2. 2024. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Antun Matija Reljković" u Bebrini - Područna škola Stupnički Kuti, Područna škola Zbjeg, 17. 4. 2023. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Dr. Stjepan Ilijašević", Oriovac - Područna škola Brodski Stupnik, Područna škola u Slavonskom Kobašu, 22. 2. 2024. godine (1 radionica)
- voditelji radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Gordana Slanček, Domagoj Zovak
  - Osnovna škola „Bogoslav Šulek" Slavonski Brod, 9. 6. 2010. (2 radionice)
- voditelji radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Ivana Dadić, Marko Kevo, Gordana Slanček
  - Brodski ljetni kamp Slavonski Brod, 24. 6. 2025. (1 radionica)
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Anica Divić, Đurđica Jurišić, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Antun Mihanović" Slavonski Brod - Područna škola Mali Pariz, 15. 2. 2012. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Đuro Pilar" Slavonski Brod - Područna škola Kolonija, 28. 2. 2012. (1 radionica)

[32] Djevojački Matijevac.

5. *Planovi i nacrti grada Slavonskog Broda kroz povijest,* likovna radionica
- voditelji radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Joakim Čičić
  - Srednja medicinska škola Slavonski Brod, 13. 4. 2016. (1 radionica)
  - „Ivana Brlić-Mažuranić" Slavonski Brod, 3. 2. 2023. (1 radionica)
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Gordana Slanček
  - Klasična gimnazija fra Marijana Lanosovića s pravom javnosti, 30. 5. 2017. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Bogoslav Šulek" Slavonski Brod, 28. 4. 2017. (1 radionica)
- voditelji radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Joakim Čičić, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Hugo Badalić" Slavonski Brod, 12. 1. 2016. (1 radionica), 14. 1. 2016. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Antun Mihanović" Slavonski Brod, 27. 11. 2015. (1 radionica)
  - Osnovna škola „Đuro Pilar" Slavonski Brod, 8. 2. 2016. (1 radionica)

6. *Povijest škole u Brodskom Stupniku, Lovčiću i Oriovcu*, likovna radionica
- voditelji radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Ivana Dadić
  - Osnovna škola „Dr. Stjepan Ilijašević" iz Oriovca - Područna škola Brodski Stupnik, 9. 10. 2025. (1 radionica)

Prilog 2. Popis povijesnih radionica

1. *Brodska tvrđava – svjedok vremena*, povijesna radionica
- voditeljica radionice: Danijela Zekušić
  - Gimnazija „Matija Mesić" Slavonski Brod, 7. 5. 2025. (1 radionica)

2. *Domovinski rat*, povijesna radionica
- voditeljica radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija
  - Srednja medicinska škola u Slavonskom Brodu, 10. 4. 2025. (1 radionica)
- voditelj radionice: Mislav Radošević
  - Gimnazija „Matija Mesić" Slavonski Brod, 7. 2. 2024. (1 radionica), 14. 2. 2024. (1 radionica)
- voditeljica radionice: Danijela Zekušić
  - Gimnazija „Matija Mesić" Slavonski Brod, 15. 5. 2024. (1 radionica)
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Antun Mihanović" Slavonski Brod, 9. 6. 2016. (1 radionica)
  - Gimnazija „Matija Mesić" Slavonski Brod, 16. 3. 2017. (1 radionica)

3. *Geneaološka radionica*, povijesna radionica
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Gordana Slanček, Đurđica Jurišić
  - Gimnazija „Matija Mesić" Slavonski Brod, 9. 6. 2009. (1 radionica)

4. *Indikacijske skice,* povijesna radionica
- voditelji radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Joakim Čičić, Gordana Slanček
  - Srednja škola Matije Antuna Reljkovića iz Slavonskog Broda, 11. 10. 2017. (1 radionica)

5. *Istraživanje židovskih blagdana*, povijesna radionica
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Gordana Slanček
  - Gimnazija „Matija Mesić" Slavonski Brod, rujan 2019. (1 radionica)

6. *Obilježavanje 1000 godina Hrvatskog Kraljevstva na brodskom području,* povijesna radionica
- voditeljice radionice: Danijela Zekušić, Katarina Aladrović-Mehandžija, Ivana Dadić
  - Gimnazija „Matija Mesić" Slavonski Brod, 16. 10. 2025. (1 radionica)

7. *Povijest bolnice u Slavonskom Brodu*, povijesna radionica
- voditeljica radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija
  - Srednja medicinska škola u Slavonskom Brodu, 20. i 21. 10. 2025. (2 radionice)

8. *Povijest gimnazije kroz arhivsko gradivo*, povijesna radionica
- voditeljica radionice: Gordana Slanček
  - Gimnazija „Matija Mesić" Slavonski Brod, 16. 10. 2014. (1 radionica)

9. *Povijest našeg grada*, povijesna radionica
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Valentina Samardžija
  - Osnovna škola „Bogoslav Šulek" Slavonski Brod, 11. 4. 2025. (2 radionice)

10. *Prvi svjetski rat kroz školske spomenice*, povijesna radionica
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Bogoslav Šulek" Slavonski Brod, ožujak 2015. (1 radionica)

11. *Razvoj školstva u Slavonskom Brodu*, povijesna radionica
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Gordana Slanček
  - Gimnazija „Matija Mesić" Slavonski Brod, 23. 1. 2023. (1 radionica)

12. *Židovska zajednica u Slavonskom Brodu*, povijesna radionica
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Gordana Slanček
  - Osnovna škola „Đuro Pilar" Slavonski Brod, 4. 4. 2019. (1 radionica)

13. *Život u Slavonskom Brodu 20-tih i 30-tih godina 20. stoljeća,* povijesna radionica
- voditeljice radionice: Katarina Aladrović-Mehandžija, Gordana Slanček
  - Gimnazija „Matija Mesić" Slavonski Brod, 9. 10. 2017. (1 radionica), 10. 10. 2017. (1 radionica), 13. 10. 2017. (1 radionica), 6. 11. 2017. (1 radionica), 24. 10. 2023. (1 radionica)

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. *Državni arhiv u Slavonskom Brodu, Hrvatska*

   - HR-DASB-359. *Statut Državnog arhiva u Slavonskom Brodu*, 26. II. 1998.
   - HR-DASB-359. *Statut Historijskog arhiva Slav. Brod*, 23. I. 1974.
   - HR-DASB-359. *Statut Historijskog arhiva Slav. Brod*, 23. X. 1968.
   - HR-DASB-359. *Statut Historijskog arhiva Slavonski Brod*, 1965.
   - HR-DASB-359. *Statut Historijskog arhiva u Slavonskom Brodu*, 27. XI. 1978.
   - HR-DASB-359. *Statut Povijesnog arhiva Slavonski Brod*, 16. XI. 1995.
   - Pismohrana DASB-a. *Statut Državnog arhiva u Slavonskom Brodu*, 18. VII. 2024.
   - Pismohrana DASB-a. *Statut Državnog arhiva u Slavonskom Brodu*, 26. XI. 2018.

Službene novine/Official Gazettes:

1. *Uredba o osnivanju Državnog arhiva u Požegi*, „Narodne novine“, službeni list Republike Hrvatske, godina CXC, broj 69, od 7. lipnja 2024.
2. *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima*, „Narodne novine, službeni list Republike Hrvatske”, godina CLXXXIV, broj 61, od 3. srpnja 2018.
3. *Zakon o arhivskom gradivu i arhivima*, „Narodne novine“, službeni list Republike Hrvatske”, godina CLXIII, broj 105, od 9. listopada 1997.

Knjige/Books:

1. Anić Vladimir, *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb 2007.
2. Mihaljević Marta, Mihaljević Milica i Stančić Hrvoje. *Arhivistički rječnik: hrvatskoengleski/englesko-hrvatski*. Zagreb 2015.
3. Slanček Gordana, Zovak Domagoj, *Povijesni razvoj Državnog arhiva u Slavonskom Brodu*, Slavonski Brod 2025.

Članci/Articles:

1. Babić Silvija, Jesmo li spremni odgovoriti na prioritete Međunarodnoga arhivskoga vijeća - Razmatranje strategije osposobljenosti i kompetentnosti arhivske službe za gradivo izvan arhiva. *Radovi 2. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi i društvo - izazovi suvremenog doba”*. Zbornik radova, Zagreb 2005, 1-13.
2. Badanjak Martina, Radić Valentina, Odnosi s javnošću Državnog arhiva u Sisku, *Radovi 55. savjetovanja hrvatskih arhivista „Arhiv – kolektivni identitet i osobna sjećanja”*, Vukovar/Vinkovci 2024, 347-364.
3. Elez Petar, Arhivsko-pedagoške aktivnosti Državnog arhiva u Vukovaru 2013. – 2017, *Radovi 5. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi u Hrvatskoj – (retro)perspektiva”*, Zadar 2017, 489-503.
4. Fabris Ivona, Arhivi u Noći muzeja, *Radovi 52. savjetovanja hrvatskih arhivista „Arhivska struka u novom normativnom okruženju”*, Zagreb/Šibenik 2020, 161-178
5. Garić Ana, Mihaljević Marta, Stančić Hrvoje, Usklađenost hrvatske arhivske prakse s načelima pristupa arhivskome gradivu Međunarodnog arhivskog vijeća, *Radovi 47. savjetovanja hrvatskih arhivista „Dostupnost arhivskoga gradiva”*, Vinkovci 2014, 63-82.

6. Heđbeli Živana, Mihaela Barbarić, Otvaranje arhiva javnosti na primjeru recentne prakse Državnog arhiva u Zagrebu, *Radovi 5. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi u Hrvatskoj – (retro)perspektiva"*, Zadar 2017, 517-530.
7. Hodel Jan, If They are Taxi Drivers – What Are We? Archives and Schools: International Perspectives, *Public History and School*, 2018. 162-174, url: https://www.researchgate.net/publication/329777217_If_They_are_Taxi_Drivers_-_What_Are_We_Archives_and_Schools_International_Perspectives.
8. Jelaš Danijel, Mogućnosti unapređenja suradnje arhiva i nastavnika povijesti u organizaciji izvanučioničke nastave, *Radovi 4. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi i politika"*, Opatija 2013, 241-258.
9. Jurić Mirjana, Karte u oblikovanju edukativnih aktivnosti: kartografska radionica za djecu, *Radovi 4. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi i politika"*, Opatija 2013, 267-276.
10. Kolesarić Petra, Arhivska gerontogogija: treća životna dob u arhivu, *Radovi 6. kongresa hrvatskih arhivista „Na pragu 3. desetljeća 21. stoljeća – inkluzivnost kao uvjet"*, Split 2021, 203-224.
11. Kolesarić Petra, Valentina Markasović, Petra Sršić, Danijel Jelaš, Heraldičke radionice u Državnome arhivu u Osijeku kao dio izložbenoga projekta valpovački vlastelini Prandau-Normann, *Radovi 50. savjetovanja hrvatskih arhivista „Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva"*, Osijek 2018, 115-140.
12. Kuk Elizabet, Obrazovne aktivnosti arhiva kao podrška izgradnji kvalitetnih spisovodstvenih sustava i korištenju informacijskih tehnologija u spisovodstvu, *Radovi 53. savjetovanja hrvatskih arhivista „Digitalizacija"*, Štrigova/Sv. Martin na Muri 2022, str. 305-323.
13. Kušen Dražen, Arhivi i mogućnost njihova udjela u odgoju za društveno-povijesnu odgovornost. *Radovi 2. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi i društvo - izazovi suvremenog doba"*. Zbornik radova, Zagreb 2005, 1-10.
14. Markanović Sunčica, Državni arhiv u Bjelovaru kao čuvar kulturnog identiteta i brend, *Radovi 7. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi u digitalnome društvu"*, Pula 2025, 7-18.
15. Markanović Sunčica, Izazovi komunikacije s generacijom Z: primjer Državnog arhiva u Bjelovaru, *Radovi 55. savjetovanja hrvatskih arhivista „Arhiv – kolektivni identitet i osobna sjećanja"*, Vukovar/Vinkovci 2024, 338.
16. Mataija Katarina, Domovinski rat u kontekstu arhivske pedagogije – primjer iz prakse Državnoga arhiva u Gospiću, *Radovi 49. savjetovanja hrvatskih arhivista „Arhivi i Domovinski rat"*, Plitvice 2016, 355-373.
17. Prutki Stjepan, Milobara Irena, Aspekti znanstvene uključivosti arhivske ustanove na primjeru Državnog arhiva u Vukovaru, *Radovi 6. kongresa hrvatskih arhivista „Na pragu 3. desetljeća 21. stoljeća – inkluzivnost kao uvjet"*, Split 2021, 83-94.
18. Slanček Gordana, Arhivska pedagogija i rad s učenicima u Državnom arhivu u Slavonskom Brodu, *Radovi 4. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi i politika"*, Opatija 2013, 259-265.
19. Slanček Gordana, Kulturno-prosvjetna djelatnost Državnog arhiva u Slavonskom Brodu, *Radovi 52. savjetovanja hrvatskih arhivista „Arhivska struka u novom normativnom okruženju"*, Zagreb/Šibenik 2020, 137-160.
20. Stančić Hrvoje, Garić Ana, Otvorenost hrvatskih arhiva prema odgojno-obrazovnom sustavu, *Radovi 4. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi i politika"*, Opatija 2013, 209-240.
21. Stanković Zoran, Mogućnosti stjecanja vlastitih prihoda arhiva – *conditio sine qua non* razvoja, *Radovi 52. savjetovanja hrvatskih arhivista „Arhivska struka u novom normativnom okruženju"*, Zagreb/Šibenik 2020, 67-86.
22. Stuli Bernard. O planu mreže arhivskih ustanova na području NR Hrvatske. *Arhivist*, god. VII/1958, br. 3-4 , Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd 1958, 129-135.

23. Topić Antonija, Zmajlović Marija, Model preoblikovanja kontaktnih radionica u e-oblik na primjeru hrvatskog državnog arhiva, *Radovi 53. savjetovanja hrvatskih arhivista „Digitalizacija"*, Štrigova/Sv. Martin na Muri 2022, 243-258.
24. Vilfan Sergij, Položaj i uloga arhiva u Socijalističkoj Jugoslaviji, *Arhivist*, god. VII/1958, br. 3-4, Savez društava arhivskih radnika Jugoslavije, Beograd 1958, 32-61.
25. Žegor Snježana, Pedagoška iskustva u praksi Državnoga arhiva u Sisku, *Radovi 5. kongresa hrvatskih arhivista „Arhivi u Hrvatskoj – (retro)perspektiva"*, Zadar 2017, 505-515.

Internet:

1. Međunarodno arhivsko vijeće, *Sekcija za obrazovanje i treninge*, url: https://www.ica.org/ica-network/professional-sections/sae/.

Almira ALIBAŠIĆ
almira.alibasic@gmail.com
Adnan KALESIĆ
adnan.kalesic@gmail.com
JU Historijski arhiv Sarajevo, Bosna i Hercegovina

1.04 ***Stručni rad/Professional article***
UDK/UDC: 930.25(497.6 Sarajevo):[37+008] "20"

Primljeno/Received: 12. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 23. 06. 2026.

KULTURNO-OBRAZOVNA DJELATNOST HISTORIJSKOG ARHIVA SARAJEVO U SAVREMENOM OKRUŽENJU

Apstrakt: *Historijski arhiv Sarajevo kontinuirano obavlja kulturno – obrazovnu djelatnost kao važan dio svog ukupnog rada u kontekstu čuvanja, zaštite i prezentacije arhivske građe koju čuva, te promocije arhivske djelatnosti u aktuelnom okruženju. Ona se ogleda kako u tradicionalnom pristupu tako i savremenom, putem elektronskih medija i društvenih mreža, te stručnih portala. Tradicionalni pristup se ogleda prije svega u izdavačkoj djelatnosti, priređivanju i prezentovanju izložbi u formi panoa i plakata, te predavanjima, odnosno prezentovanju arhivske građe učenicima i studentima. Savremeni pristup realizuje se putem zvanične mrežne stranice Arhiva i društvene mreže Facebook. Na internet stranici su dostupni podaci o Arhivu, njegovoj djelatnosti, pravnom okviru, pristupu informacijama uvidom u arhivsku građu, te vijesti o aktivnostima Arhiva. Dostupno je i nekoliko virtuelnih izložbi. Facebook stranica Historijskog arhiva Sarajevo ima blizu 13.000 pratilaca što je za naše prilike iznimno veliki broj. Novi sadržaji se svakodnevno objavljuju kroz objavljivanje primjeraka građe iz arhivskih fondova i zbirki, kao i sadržaja iz arhivske biblioteke. Prate se i prenose obavještenja drugih, srodnih institucija iz zemlje i regije kao i globalna arhivistička dostignuća i aktuelnosti. Paralelno s modernizacijom kulturno-obrazovne djelatnosti koja se dešava u skladu sa ubrzanim tehnološkim razvojem, arhivi razvijaju i nove modele djelovanja koji nadilaze njihove tradicionalne funkcije. Savremeni pristupi arhivskoj djelatnosti podrazumijevaju intenzivnije povezivanje s drugim arhivskim i baštinskim ustanovama, kao i uspostavljanje različitih oblika institucionalne saradnje na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou. Takva partnerstva realiziraju se kroz zajedničke projekte, izložbene i izdavačke aktivnosti, stručne skupove, edukativne sadržaje i digitalne inicijative. Ovakvi oblici saradnje doprinose*

razmjeni stručnih znanja i iskustava, unapređenju profesionalnih standarda, efikasnijoj valorizaciji arhivske građe te povećanju dostupnosti i vidljivosti arhiva u javnom prostoru. Time se arhivi afirmiraju kao dinamične kulturne i naučne institucije koje aktivno učestvuju u očuvanju, interpretaciji i promociji dokumentarnog naslijeđa.

Ključne riječi: *Kulturno–obrazovna djelatnost, internet stranica, facebook, izložbe, predavanja, novi modeli.*

CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE HISTORICAL ARCHIVES OF SARAJEVO IN THE CONTEMPORARY ENVIRONMENT

Abstract: *The Historical Archives of Sarajevo continuously carries out cultural and educational activities as an important component of its overall mission of preserving, protecting, and presenting the archival records in its custody, while also promoting archival work within the contemporary environment. These activities are reflected in both traditional and modern approaches, including the use of electronic media, social networks, and professional online platforms. The traditional approach is manifested through publishing activities, presentation of exhibitions in the form of display panels and posters, as well as lectures and presentations of archival records for pupils and university students. The modern approach is implemented through the Archives' official website and its Facebook page. The website provides information about the institution, its activities, legal framework, access to information and archival records, as well as news regarding the Archives' current activities. Several virtual exhibitions are available online. The Facebook page has nearly 13,000 followers, which represents an exceptionally large audience. New content is published daily, featuring selected documents from archival collections, as well as materials from the Archives' library. The page also shares news from related institutions in Bosnia and Herzegovina and the wider region, while following and promoting developments and achievements in the international archival community. Alongside the modernization of cultural and educational activities, driven by rapid technological development, archives are also developing new models of operation that extend beyond their traditional functions. Contemporary approaches to archival practice involve cooperation with other archival and heritage institutions, as well as the establishment of various forms of institutional collaboration at the local, national, and international levels. Such partnerships are implemented through joint projects, exhibitions and publishing initiatives, professional conferences, educational activities, and digital initiatives. These forms of cooperation facilitate the exchange of knowledge and experience, contribute to the improvement of standards, enhance the interpretation and valorization of archival records, and increase the accessibility*

and public visibility of archival institutions. In this way, archives are increasingly affirmed as dynamic cultural and scholarly institutions that that actively contribute to the preservation and promotion of documentary heritage.

Key words*: Cultural - educational activities, website, Facebook profile, exhibitions, lectures.*

Uvod

Iako je kulturno-obrazovna funkcija arhivâ jedan od njegovih sastavnih zadataka i manje-više prisutna kod većine arhivskih institucija, ta funkcija je u savremenom okruženju postala još više potrebna i vidljiva. Brojne promjene modernog društva, kao ubrzan tehnološki razvoj, važnost slobodnog pristupa informacijama, globalni trendovi otvorenosti i umrežavanja uticali su i na izmijenjeno shvatanje uloge arhiva. Arhivi se sada percipiraju kao institucije koje uz tradicionalnu ulogu čuvara pisane kulturne baštine – memorije jednog društva, grade i imidž otvorenih informacijskih ustanova, koje aktivno sudjeluju u javnom kulturnom životu zajednice organizujući različite programe, događaje, prigodne izložbe, promocije, povezuju se sa drugim baštinskim i obrazovnim institucijama, te tako generalno povećavaju svoju vidljivost u javnosti. Možemo reći da se jedan od inherentnih zadataka arhiva – kulturno-obrazovna djelatnost – unapređuje i osavremenjuje u skladu sa aktuelnim zahtjevima vremena.

Osim što se kulturno-obrazovna djelatnost arhiva osavremenjuje, javljaju se i neke druge forme djelovanja, koje ranije nisu bile prisutne. U funkciji povećanja vidljivosti i mogućnosti djelovanja arhiva, oni se povezuju sa drugim arhivima i sličnim baštinskim ustanovama, ostvarujući institucionalne saradnje, zajedničke projekte, različite vrste zajedničkih aktivnosti. U skladu sa novim evropskim praksama, ali i u skladu sa smjernicama stručnih tijela na svjetskom, evropskom ili regionalnom nivou (*ICA* – Međunarodno arhivsko vijeće, *Europeana*, *ICARUS, DARIAH-ERIC* i sl), i arhivi sve više iskazuju interes za učešće u partnerskim projektima i saradnjama, kako bi ostvarili ciljeve umrežavanja i bolje vidljivosti.[1] Posebno je korisno za arhive u lokalnom okruženju da izađu iz tradicionalne svijesti o ulozi arhiva, te se orijentišu ka javnom nastupu radi ostvarivanja svoje uloge u savremenom trenutku. Upravo je ekstreman tehnološki skok omogućio bolju vidljivost i olakšao djelovanje arhiva u smislu kulturno-obrazovnih aktivnosti. Internet, društvene mreže, stručni arhivski, baštinski portali omogućavaju bolju vidljivost arhivima, njihovim aktivnostima, ali i prezentiranje onoga što čuvaju u svojim depoima i arhivskim policama.

Javna ustanova Historijski arhiv Sarajevo institucionalno, kroz svoju organizacionu strukturu, ima podijeljene stručne zadatke, a naučno–istraživačka

[1] Vlatka Lemić, *Arhivi i digitalno doba*, Zagreb 2019, 56.

i kulturno–obrazovna djelatnost koordinira se kroz Odsjek za naučno-istraživačku i kulturno-obrazovnu djelatnost. U opisu djelokruga rada pojedinih organizacionih jedinica navode se zadaci svake jedinice, pa je tako u okviru ovog Odsjeka sistematizirano, između ostalog, i obavljanje istraživačke i izdavačke djelatnosti, apliciranje i učešće u projektnim aktivnostima, predstavljanje javnosti vlastitih naučno-istraživačkih rezultata putem naučnih skupova, simpozija i slično, rad na istraživanju arhivske građe u zemlji i inostranstvu u svrhu dopunjavanja i kompletiranja arhivskih fondova i zbirki, publiciranje rezultata istraživanja kroz publikacije ili kroz stručne i naučne časopise i druge vidove izdavačkog karaktera uobičajene za arhivsku djelatnost, organizovanje i prezentacija tematskih i drugih izložbi arhivskih dokumenata, organizacija predavanja i drugih vidova dopunskog obrazovanja i stručnog osposobljavanja zaposlenika u arhivima i registraturama, učestvovanje u međunarodnoj arhivskoj saradnji, itd.[2]

Prezentacija i informisanje javnosti o radu Arhiva vrši se putem *web* stranice i *Facebook* stranice Arhiva[3]. Ove stranice su uspostavljene sa ciljem savremenijeg pristupa prezentiranju institucije javnosti, te omogućavanja bolje i lakše komunikacije sa korisnicima građe, te svim zainteresiranim za naš rad. Osim toga, aktivno djeluje izložbeno-izdavačka djelatnost, organizuju se predavanja i prezentacije učenicima i studentima, kako bi im se približila arhivska djelatnost, arhiv kao važna baštinska institucija, te arhivska građa kao nezaobilazan izvor brojnih informacija, relevantnih za najrazličitija tematska istraživanja.

Izdavačka i izložbena djelatnost Arhiva

Izdavačka i izložbena djelatnost sastavni je dio djelatnosti Historijskog arhiva Sarajevo od samih početaka njegovog rada. Tako je prva izložba priređena već 1951. godine, tri godine nakon osnivanja Arhiva. To je bila izložba u saradnji sa Narodnim pozorištem Bosne i Hercegovine „Izložba o pozorištu“ i na taj način je postavljen temelj u promociji Arhiva, arhivske građe, arhivske djelatnosti i komunikacija sa javnošću. Prvu publikaciju „Glas Arhiva grada Sarajeva“ Arhiv je izdao 1960. godine. Prvu, potpuno samostalnu izložbu Arhiv je pripremio 1969. godine: „Sarajevo 1878-1941. u dokumentima Arhiva grada Sarajeva“ koja je bila jako dobro primljena u javnosti i postigla je cilj koji je i bio postavljen: predstavljanje i povezivanje sa naučnom i kulturnom javnošću kroz ovakav vid istupanja. Od tada, Arhiv je organizirao mnoštvo izložbi, bilo samostalnih ili u saradnji sa drugim institucijama i tu praksu njeguje do današnjih dana. Osim

[2] Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta u Javnoj ustanovi Historjski arhiv Sarajevo https://drive.google.com/file/d/1zLlsL_1xBpgfy0jNI-yLrZ46NPtt64-d/view (Pristup: 25.5.2026).

[3] Web stranica: https://www.arhivsa.ba.
Facebook stranica: https://www.facebook.com/HistorijskiArhivSarajevo/.

toga, brojne naše izložbe ostvarile su gostovanja u drugim gradovima u zemlji i izvan nje, a i mi smo ugostili izložbe drugih arhiva kod nas.[4]

Arhivske izložbe su specifične i zanimljive, jer su arhivi u prilici na njima izložiti originalnu arhivsku građu u posebnim prilikama, mada se danas više praktikuje, izlaganje putem štampanih panoa, koji su mnogo praktičniji za prenos i postavku, a ne gubi se kvalitet prikazanog sadržaja. Izložbe su privlačan medij, jer na slikovit, vizuelan način prikazuju arhivske dokumente, istovremeno djelujući informativno i tako upotpunjuju sliku arhiva kao edukatora, posebno za školski uzrast korisnika. U periodu od svog osnivanja 1948. godine, pa sve do danas, Arhiv je organizirao 93 izložbe (43 samostalno, 39 u saradnji i 11 gostujućih). Ponekad izložbu prati štampa odgovarajućeg kataloga, a uvijek se pravi odgovarajući promotivni letak/deplijan i naravno plakat izložbe. Svi ovi materijali vizuelno i tekstualno sažeto daju informacije o izložbi ili nekom drugom događaju i na taj način komuniciraju sa publikom, dajući im osnovne informacije o izložbi ili događaju.

Prilog 1. *Primjer izložbenih panoa.*

[4] Ismeta Džigal Berkovac i Almira Alibašić-Fideler, *Izdavačka i izložbena djelatnost Historijskog arhiva Sarajevo (1948-2018)*, Sarajevo 2018, 8. (dalje: I. Džigal Berkovac, A. Alibašić-Fideler, *Izdavačka i izložbena djelatnost HAS*).

Tehnološki razvoj je donio novinu u prezentaciji izložbi, pa se one sada, osim u klasičnoj formi postavke na panoima, predstavljaju i u online formatu, u digitalnoj verziji. Sa ovom praksom se počelo u doba pandemije korona virusa, uslijed nemogućnosti fizičke organizacije, ali se nastavilo i poslije toga. Do sada smo objavili šest digitalnih izložbi koje su, u stvari, fizičke izložbe prezentovane u virtuelnom formatu. Ove izložbe se mogu vidjeti na našoj web stranici.[5] Do sada nismo još realizovali izložbu isključivo u digitalnoj formi, ali svakako da internetske stručne platforme i to omogućavaju.

Osim virtuelnih izložbi vidljivih na arhivskoj web stranici, dvije arhivske izložbe dostupne su i putem web platforme DARIAH-BIH – Digitalne istraživačke infrastrukture za umjetnost i humanistiku u Bosni i Hercegovini.[6] DARIAH-BIH dio je Međunarodne *DARIAH-ERIC* (eng. *Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities - European Research Infrastructure Consortium*) istraživačke infrastrukture koja je formirana 2014. godine odlukom Evropske komisije, a ima za cilj razvoj i podršku istraživanju u svim disciplinama humanističkih nauka i umjetnosti. Predmet aktivnosti *DARIAH-ERIC* mreže su digitalni podaci (tekst, slika, zvuk i video), te njihova pohrana, konverzija, distribucija i arhiviranje, uz korištenje informacionih tehnologija i medija, te se tako distribuiraju znanja o evropskom kulturnom naslijeđu. Bosna i Hercegovina je od 1. jula 2021. godine zvanično postala članicom evropske istraživačke infrastrukture *DARIAH-ERIC*, a Univerzitet u Sarajevu je imenovan koordinirajućom institucijom.[7] Historijski arhiv Sarajevo aktivni je član ovog konzorcija od početka njegovog djelovanja, učestvujući u radnim sastancima, konferencijama i drugim aktivnostima. Postavkom na ovu platformu naše izložbe će ostvariti još veću vidljivost. Postavljeni materijali se ovdje opisuju uz pomoć *Dublin Core Metadata Terms* (DCMT), kao vokabulara metapodataka opće namjene za opisivanje resursa bilo koje vrste, a sav objavljeni sadržaj licenciran je u skladu sa *Creative Commons Attribution 4.0 International* (CC BY 4.0) licencom, te autorska prava imaju isključivo institucije koje postave sadržaj.

Izdavačka djelatnost Arhiva je razvijana također od samih početaka djelovanja ove institucije, ali se značajnije realizuje tek 60-tih godina. Tako je, nakon kratke epizode sa pokušajem izdavanja arhivskog stručnog glasila, prvo ozbiljno izdanje izašlo 1967. godine – „Hronologija radničkog i narodnooslobodilačkog pokreta u Sarajevu i njegovoj okolini 1919-1945“. Vrsta izdanja koja su se pripremala u tim prvim decenijama djelovanja najviše su se odnosila na objavljivanje arhivskih dokumenata koji se odnose na određene događaje iz historije, monografije, izbori iz građe i slično. Za svoja dva velika izdavačka poduhvata koji su realizirani – za ediciju „Sarajevo u revoluciji“ (u 4

[5] https://www.arhivsa.ba/wordpress/?cat=7 (Pristup: 8.6.2026).

[6] Izložbe: „Franjo Maćejovski - kompozitor, dirigent, pedagog i humanitarac (1871-1938)“ https://dariahbih.unsa.ba/exhibits/show/-franjo-ma--ejovski---kompozit i „Femme archival - Ženski glas iz Arhiva“ https://dariahbih.unsa.ba/exhibits/show/-femme-archival-----enski-glas (Pristup: 8.6.2026).

[7] https://dariahbih.unsa.ba/o-nama (Pristup: 8.6.2026).

toma), Arhiv je dobio Šestoaprilsku nagradu grada Sarajeva 1983. godine, a za ediciju „Sarajevo u Socijalističkoj Jugoslaviji" (u 2 toma) dobio je drugu Šestoaprilsku nagradu 1988. godine, na svoju 40. godišnjicu, što je bila značajna afirmacija Arhiva u njegovom dotadašnjem radu.[8] Prvi svoj Vodič kroz fondove i zbirke Arhiv je objavio 1978. godine uz 30. godišnjicu postojanja, drugi 2003. godine, a najnovije izdanje Arhiva, upravo je novi „Vodič kroz fondove i zbirke Historijskog arhiva Sarajevo", izdanje 2026. godine. Publikovan je određen broj informativnih sredstava za fondove i zbirke, čemu je Arhiv sasvim opravdano dao posebnu važnost u izdavačkom usmjerenju 90.-tih godina 20. stoljeća. Tako su objavljena tri analitička inventara za prve tri godine (1879, 1880, 1881) fonda Gradsko poglavarstvo grada Sarajeva, iznimno važna arhivska pomagala o građi fonda od nemjerljivog značaja za proučavanje upravnog djelovanja u Sarajevu.[9] Objavljen je i analitički inventar Zbirke varia, kao i četiri sveska kataloga kompletno kataloški obrađenih zbirki i fondova na orijentalnim jezicima. Još jedna bitna karakteristika izdavaštva Arhiva u novijem periodu su saradnički izdavački poduhvati, odnosno, izdanja pripremljena uz pomoć prijateljskih, srodnih institucija, a na obostranu korist. Zajednički izdavački projekti dodatno afirmišu rad Arhiva, a naročito arhivsku građu koju Arhiv posjeduje, te svakako povećavaju njegovu vidljivost u naučnoj i društvenoj zajednici. Svoju izdavačku djelatnost Arhiv je zanovio definiranjem svojih edicija, te se ona realizira kroz edicije: Inventari, Posebna izdanja, Katalozi izložbi i Zapisi iz gradske uprave. Da bi naša izdanja bila što dostupnija korisnicima i generalnoj publici, određen broj njih dostupan je i na arhivskoj web stranici, za pregled i korištenje, u sekciji „Izdavaštvo", što svakako doprinosi lakšoj komunikaciji sa korisnicima građe i naših izdanja.[10]

Internet stranica Arhiva

U JU Historijski arhiv Sarajevo je bila prisutna svijest o važnosti pravovremenog i savremenog predstavljanja institucije još davno, tako da je prva internet stranica arhiva napravljena sada već davne 2003. godine, u statičnom formatu, te ju je zbog toga bilo jako teško održavati. Zbog toga je došlo do redizajna web stranice 2008/2009. godine, kada je ona tehnički unaprijeđena i obogaćena novim sadržajima.[11] Nakon što je, nekoliko godina nakon toga, doživjela hakerski napad i skoro potpuno uništena, web stranica Arhiva je ponovo redizajnirana i tehnički i sadržajno zanovljena, te sada postoji kao

[8] Ismeta Džigal Berkovac i Almira Alibašić-Fideler, *Izdavačka i izložbena djelatnost Historijskog arhiva Sarajevo (1948-2018)*, Sarajevo 2018, 13-14.
[9] *Isto.*
[10] https://www.arhivsa.ba/wordpress/?page_id=192 (Pristup: 9.6.2026).
[11] Ismeta Džigal Berkovac, Armen Bukvić, dipl.el.ing, Redizajn web stranice JU Historijski arhiv Sarajevo*, Arhivska praksa,* god. 11/2009, br. 12, Arhiv Tuzlanskog kantona i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, Tuzla 2009, 269-275.

zvanična web stranica JU Historijski arhiv Sarajevo, služeći kao funkcionalni prezentator Arhiva na globalnoj mreži. Web stranica Historijskog arhiva Sarajevo predstavlja službeni informacijski portal ustanove zadužene za prikupljanje, zaštitu i prezentaciju arhivske građe Sarajeva kao i Bosne i Hercegovine. Stranica ima informativnu i edukativnu funkciju, te služi kao veza između arhiva i njegovih korisnika. Sadržaj stranice obuhvata informacije o ustanovi, arhivskim fondovima i zbirkama, publikacijama, izložbama, projektima i aktuelnim vijestima. Posebna vrijednost ogleda se u dostupnosti stručnih i historijskih sadržaja koji korisnicima omogućavaju upoznavanje s kulturnom baštinom. [12] Mogu se istaći prednosti stranice: širok spektar informacija, redovno objavljivanje vijesti i aktivnosti, dostupnost stručnih publikacija i izložbi, edukativni karakter sadržaja. Nedostaci koji se nastoje unaprijediti: pojedini sadržaji zahtijevaju dodatnu sistematizaciju radi lakšeg pronalaženja informacija, arhivska građa nije dostupna u potpunosti u digitalnom obliku, što je sve veći savremeni trend u djelovanju sličnih institucija.

Prilog 2. *Izgled web stranice Historijskog arhiva Sarajevo*.

Web stranica Arhiva urađena je na platformi *WordPress* kao najdostupnijoj za stranice ovakvog tipa. WordPress je sistem za upravljanje sadržajem, poznat i kao CMS, što je skraćenica od engleskog izraza *Content Management System*. To znači da WordPress omogućava da se kreira i uređuje web stranica kroz administracijsko sučelje, bez ručnog pisanja kompletnog koda. Jako je pristupačna za administriranje, jer vlasnik stranice može sam dodavati i urediti podstranice, promijeniti tekst, dodati fotografiju, objaviti blog članak, dodati novu uslugu ili ažurirati kontakt podatke. Još jedan razlog popularnosti je činjenica da je osnovni *WordPress* softver besplatan i otvorenog koda. To znači da se može preuzeti, instalirati i koristiti bez plaćanja licence.

[12] https://www.arhivsa.ba/wordpress/.

Arhivska web stranica strukturirana je na osnovnih deset sekcija, sa podstranicama kojih ima ukupno 88 do sada objavljenih. Web stranica nudi pregledno organizirane informacije kroz više tematskih cjelina. Posjetioci mogu pronaći: podatke o historijatu, organizaciji i djelatnosti arhiva, vodiče kroz arhivske fondove i zbirke, informacije o istraživanju i korištenju arhivske građe, digitalne/virtuelne izložbe, bibliotečke fondove i stručne publikacije, obrasce i zahtjeve za istraživanje, vijesti o događajima, projektima i aktivnostima ustanove. Struktura stranice je slijedeća:

- početna (on-line izložbe, zbirke i fondovi na orijentalnim jezicima, biblioteka arhiva, priče iz arhiva, zbirka planova i karata, informacije o radu sa strankama, obavijest o polaganju stručnog ispita i najnovije, ažurirane vijesti),
- vijesti (hronologija svih vijesti koje su objavljene na stranici),
- priče iz Arhiva (prezentacije važnih i zanimljivih dokumenata, prenošenje iz naših publikacija, zanimljive priče iz arhivske građe),
- o HAS-u (historijat, organizacija, zadaci i ciljevi, planovi i programi, te kolektiv),
- djelatnost (izložbe i izdavaštvo),
- istraživanje (Vodič kroz fondove i zbirke, uslovi korištenja, dostupnosti i cjenovnik usluga),
- biblioteka (čitaonički red i bibliotečki fond),
- pravni okvir (konkursi, oglasi, zakoni, uredbe, pravilnici, programi i izvještaji o radu, upravni i nadzorni odbor, stručni kolegij, odluke, rješenja, javne nabavke, memorandumi, sporazumi, protokoli, etički kodeks arhivista, arhivski standardi i norme, opća deklaracija o arhivima i deklaracija o ljudskim pravima),
- linkovi i
- kontakt.

Ono što se može i pretpostaviti je da se najviše ažurira sekcija sa vijestima i aktuelnostima iz redovne djelatnosti Arhiva, kako bi javnost dobila pravovremenu informaciju o novostima iz naše ustanove. Sve ono što je važno u radu Arhiva, kao i sva dešavanja i važne informacije za njegovo djelovanje objavljene su na web stranici, a potom, radi dalje distribucije, podijeljene i na našoj oficijelnoj *Facebook* stranici. Redovno se objavljuju vijesti o održanim izložbama, konferencijama, učešću Arhiva u saradničkim projektima, posjetama stručnjaka ili učenika i studenata Arhivu, te sve ono što je značajno da se javnost upozna. Osim vijesti, redovno se ažuriraju teme u sekciji „Pravni okvir" gdje se objavljuje sva pravna regulativa vezana za rad Arhiva, aktuelni konkursi i oglasi kad je potrebno, redovni godišnji planovi i izvještaji o radu Arhiva, sve informacije o javnim nabavkama. Ovaj dio spada u zakonsku obavezu informisanja javnosti, te je nezaobilazni dio svake slične web stranice neke ustanove. U sekciji/blogu „Priče iz Arhiva" intencija je da se objavljuju zanimljivosti iz arhivske građe, da se prenosi javnosti, kroz arhivske dokumente,

svo blago zapisa koje krije bogati fundus arhivskih fondova i zbirki. Ovdje je objavljeno nekoliko interesantnih priča na podlozi važnih arhivskih dokumenata („80. godišnjica ZAVNOBIH-a: 25. novembar 1943. – 25. novembar 2023.“, „Početak rada gradskog zastupstva Grada Sarajeva“, „Kotarski šerijatski sud Sarajevo – neki podaci od 1878. do kraja 19. stoljeća“, itd).[13] Uvijek se priča ilustrira slikovnim prilozima da bi se sadržaj učinio i vizuelno zanimljivijim, ali i da bi se specifični arhivski dokumenti dodatno prikazali. Ovaj dio prezentacije Arhiva nije dovoljno iskorišten i pruža mogućnost za objavu desetina zanimljivih priča, što će Arhiv nastaviti da njeguje i dalje. Web stranica je prilagođena potrebama istraživača, studenata, novinara i svih zainteresiranih građana. Korisnici mogu dobiti informacije o dostupnoj građi, pravilima korištenja arhivskih dokumenata, cijenama usluga, uslovima istraživanja te procedurama za pribavljanje različitih potvrda, prijepisa i drugih arhivskih usluga. Web stranica Historijskog arhiva Sarajevo predstavlja moderan informativni portal koji uspješno povezuje tradicionalnu arhivsku djelatnost s potrebama savremenog društva. Kroz dostupnost informacija, istraživačkih resursa i digitalnih sadržaja, ona doprinosi očuvanju kolektivnog sjećanja i promociji bogate kulturne i historijske baštine Sarajeva i Bosne i Hercegovine.

Facebook stranica Arhiva

Zvanična *Facebook* stranica djeluje od 2013. godine i predstavlja važan digitalni kanal komunikacije između Historijskog arhiva Sarajevo i javnosti.[14] Putem ove društvene mreže ustanova promoviše svoje aktivnosti, arhivsku građu, kulturne projekte i značajne historijske događaje, čime doprinosi popularizaciji kulturno-historijskog naslijeđa Bosne i Hercegovine. Primarna funkcija stranice jeste informisanje građana o radu Arhiva, najava događaja, promocija publikacija, izložbi i projekata, kao i predstavljanje vrijedne arhivske građe široj publici. Na taj način Facebook služi kao most između stručne institucije i građana zainteresiranih za historiju i kulturu.

[13] https://www.arhivsa.ba/wordpress/?cat=26 (Pristup: 10.6.2026).
[14] https://www.facebook.com/HistorijskiArhivSarajevo (Pristup: 10.6.2026).

Prilog 3. *Izgled Facebook stranice Arhiva.*

Sadržaj se objavljuje svakodnevno, a uzimajući u obzir reakcije pratilaca kao povratne informacije - i jako zanimljiv korisnicima (pratiocima). Objave na stranici obuhvataju različite vrste sadržaja: najave izložbi i kulturnih manifestacija, obilježavanje značajnih historijskih datuma, predstavljanje arhivskih dokumenata, fotografija, plakata, bibliotečke građe, promociju publikacija i istraživačkih projekata, informacije o aktivnostima ustanove, stručne arhivske novosti iz Evrope i svijeta, dijeljenje stručnih informacija iz arhivske djelatnosti, dijeljenje informacija o značajnim projektima srodnih ili partnerskih institucija i slično. Posebno je značajno što stranica redovno objavljuje historijske fotografije i dokumente iz svojih zbirki, čime arhivsku građu približava široj javnosti. Dosta se objavljuje i iz bibliotečke građe, posebno iz historijske štampe, kao što su zanimljivi prilozi i članci, a objavljuju se na način: „desilo se na današnji dan" – kada se aktuelnosti iz prošlosti objave prateći iste datume nekad i sad. Tu se može naći zaista ogromna količina događaja i aktuelnosti iz svakodnevnice nekada, i to su prilozi koji često postignu dosta reakcija naših pratilaca, jer izazivaju nostalgiju, podsjećanje na neka davna vremena, ali na jedan blizak i jednostavan način. Upravo je to jedna od glavnih prednosti *Facebook*-a, jer omogućava dvosmjernu komunikaciju kroz komentare, reakcije i dijeljenje objava. Time se povećava vidljivost ustanove i omogućava aktivnije uključivanje građana u kulturne i historijske teme. Stranica doprinosi stvaranju zajednice korisnika zainteresiranih za prošlost Sarajeva i Bosne i Hercegovine.

Vizualni sadržaji predstavljaju jednu od najjačih osobina stranice. Fotografije iz arhivskih fondova, historijski dokumenti i promotivni materijali privlače pažnju korisnika i doprinose prepoznatljivosti ustanove. Budući da Historijski arhiv Sarajevo čuva bogate zbirke fotografija, plakata i druge arhivske građe, *Facebook* predstavlja pogodan medij za njihovu prezentaciju. Također, kada se organiziraju izložbe, promocije, predavanja, uvijek se za najavu koriste promotivni materijali (plakati, leci, pozivnice, *event coveri*) koji dodatno

vizuelno atraktivno i sažeto promoviraju i ističu najavljene događaje. Prednosti koje pruža *Facebook* stranica su: redovno, brzo i olakšano informisanje javnosti, promocija kulturne i historijske baštine, dostupnost sadržaja širokom krugu korisnika, kombinacija edukativnog i informativnog sadržaja, mogućnost direktne komunikacije s publikom, mogućnost oglašavanja i dodatne promocije sadržaja uz plaćanje usluge, itd. Ono što *Facebook* našeg Arhiva manje koristi, a što ova platforma omogućava je još i upotreba originalnih video sadržaja i virtualnih prezentacija, još češće uključivanje publike kroz ankete i interaktivne objave, dodatno povezivanje *Facebook* sadržaja sa digitalnim zbirkama i službenom web stranicom.

Od kako postoji, arhivska *Facebook* stranica bilježi kontinuiran porast pratilaca /*followera,* a trenutno se taj broj približio cifri od 13.000, što je za nas impozantno i značajno, s obzirom da nismo obimom velika institucija. U prosjeku, godišnji porast broja pratilaca se kreće oko 1000 novih. Međutim, ako pogledamo statistiku stranice uočavamo da naši *postovi,* odnosno, objave indirektno dostižu skoro 100.000 pregleda, onda možemo ovo uzeti kao priličan uspjeh i inspiraciju za dalje unapređenje našeg sadržaja. Također, ono što nam govori statistika je da se vizuelni sadržaji kao fotografije i plakati najviše pregledaju, a onda sadržaji koji imaju vizuelne materijale uključene, što je i razumljivo s obzirom na karakter same platforme i prirodu fotografskog materijala koji izaziva instant interes, za razliku od tekstualnih priloga. Najviše je pratilaca iz Bosne i Hercegovine, ali su tu i oni iz Njemačke, Srbije, Hrvatske, Austrije, Sjedinjenih Američkih Država, itd. Statistika korisnika sadržaja po starosnoj strukturi kaže da je otprilike jednak broj posjetitelja po spolu, međutim puno je više „starijih" korisnika: 33,2% (35-44 godine), nego mlađih: 1,4% (18-24 godine). To nije neočekivano, s obzirom da danas mlađe generacije puno više koriste neke druge društvene mreže, no svakako ostaje prostora za kreiranje sadržaja koji će i ovu populaciju učiniti brojnijim korisnicima.

Prilog 4. *Dio statistike Facebook stranice Arhiva, dana 10. 6. 2026.*

Facebook stranica Historijskog arhiva Sarajevo predstavlja uspješan primjer korištenja društvenih mreža u oblasti kulture i arhivistike. Kroz redovno objavljivanje edukativnih i informativnih sadržaja ona doprinosi očuvanju kolektivnog sjećanja, promociji kulturne baštine i jačanju veze između arhiva i javnosti. Stranica ne služi samo kao sredstvo informisanja, već i kao platforma za popularizaciju historijskih izvora i kulturnih vrijednosti koje Historijski arhiv Sarajevo čuva i prezentira.

Predavanja i prezentacije

Još jedan važan segment kulturno-obrazovnog rada Arhiva su stručna predavanja i prezentacije Arhiva, arhivske djelatnosti i arhivske građe. Historijski arhiv Sarajevo aktivno doprinosi širenju znanja kroz organizaciju stručnih predavanja, promociju publikacija, medijske prezentacije. Ove aktivnosti imaju za cilj približavanje arhivske građe istraživačima, studentima i učenicima, te široj javnosti, kao podsticanje interesa za historiju, kulturnu baštinu i arhivistiku.

Teme stručnih predavanja najčešće se odnose na historiju Sarajeva i Bosne i Hercegovine, zaštitu kulturnog naslijeđa, metodologiju historijskih istraživanja, te način istraživanja primarnih izvora u Arhivu uz korištenje arhivističkih informativnih pomagala, arhivsku teoriju i praksu, kao i prezentaciju vrijednih dokumenata iz arhivskih fondova. Predavanja, u kraćoj formi, često prate izložbe, promocije knjiga i slično, a najčešće se organizuju za učenike i studente prilikom njihovih edukativnih posjeta Arhivu. Na taj način Arhiv direktno obavlja svoju obrazovnu funkciju, prezentirajući svoj rad mladim generacijama. Zbog toga nam je ovaj dio aktivnosti uvijek zadovoljstvo izvršavati, jer komunikacija i kontakti sa mladim ljudima posebno obogaćuju, a njihove reakcije i zanimanje daju posebnu satisfakciju našem radu. Kroz ovaj vid obrazovnog rada, Arhiv ostvaruje saradnju sa srednjim školama i univerzitetima, sa naučnim ustanovama i kulturnim institucijama. Takva saradnja omogućava razmjenu znanja i iskustava, te uključivanje studenata i mladih istraživača u proučavanje arhivskih izvora i kulturno-historijskog naslijeđa. U prosjeku godišnje imamo četiri do pet takvih posjeta, iniciranih sa naše strane, a vrlo često i sa strane srednjih škola u Kantonu Sarajevo ili sa fakulteta sarajevskog Univerziteta. Najčešće su to studenti Filozofskog fakulteta u Sarajevu, i to Odsjeka za historiju, pošto ovi studenti u svom kurikulumu imaju arhivistiku i pomoćne historijske nauke kao nastavni predmet, te su njihove posjete vid praktične nastave i primjene teorijskih saznanja u okviru ovog predmeta. Osim njih, česti gosti su nam studenti orijentalne filologije, s obzirom na to da mi

imamo bogatu orijentalnu zbirku, zatim studenti historije umjetnosti, jezika, arhitekture, muzičke akademije, itd.

Prilog 5. *Edukativna posjeta studenata.*

Prošle godine smo obilježili Međunarodni dan studenata prigodnom manifestacijom "Dani otvorenih vrata u JU Historijski arhiv Sarajevo". Ovim povodom, Arhiv su posjetili studenti historije Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, studenti Orijentalne filologije, kao i studenti Interdisciplinarnog studija konzervacije i restauracije Akademije likovnih umjetnosti UNSA. Tom prilikom su studentima studija konzervacije i njihovom profesoru uručene prigodne zahvalnice Historijskog arhiva Sarajevo za uspješno realiziranu restauraciju arhivskih rukopisa iz Orijentalne zbirke Historijskog arhiva Sarajevo u okviru projekta "Konzervacija, restauracija i prezentacija kulturne baštine od izuzetnog značaja za Kanton Sarajevo". Upravo je ovo primjer jedne uspješne edukativne i međuinstitucionalne saradnje, u okviru koje je Arhiv ostvario značajnu korist kroz restauraciju vrijednih dokumenata, a studenti Akademije također, jer su imali priliku raditi i praktično primijeniti svoja stečena znanja iz ove oblasti.

Još jedan primjer dobre saradnje je saradnja sa Internacionalnim univerzitetom u Sarajevu u okviru istraživanja arhitektonskog naslijeđa Sarajeva. Naime, JU Historijski arhiv Sarajevo i ovaj Univerzitet imaju potpisan sporazum o saradnji u okviru kojega je predviđena saradnja dvije institucije, između

ostaloga i u području pristupa i korištenja arhivske građe iz fondova Historijskog arhiva Sarajevo u svrhu realizacije akademske nastave. Posjeta je organizirana u okviru njihove praktične nastave i terenskog rada, a naš Arhiv čuva velike količine arhivske građe tehničke provenijencije koja studentima može biti od koristi u njihovom praktičnom radu. Tom prilikom, studenti su se upoznali sa tehničkom građom koja se odnosi na objekat arhivskog depoa, što će im poslužiti da, pod mentorstvom svog profesora, rade na svojoj vježbi – izradi projekta sanacije i rekonstrukcije depo-prostora Historijskog arhiva Sarajevo.

Ova dva primjera jako dobro ilustruju koliko je značajno imati saradnju sa obrazovnim ustanovama i kako te saradnje mogu rezultirati obostranoj koristi, istovremeno omogućavajući Arhivu afirmaciju kao dobre baze za naučni i praktični rad iz mnogih oblasti ljudskog djelovanja. Kroz organizaciju stručnih predavanja i ostvarenje saradnje sa drugim obrazovnim i kulturnim institucijama, Historijski arhiv Sarajevo potvrđuje svoju ulogu ne samo kao ustanove koja čuva dokumente prošlosti, već i kao aktivnog centra obrazovanja, istraživanja i promocije kulturne baštine.

Medijski nastupi

Izuzetno bitan segment kulturnog djelovanja Arhiva je svakako saradnja sa medijima. Ta saradnja se ostvaruje putem našeg oglašavanja svih važnih događaja koje arhiv organizuje. U savremenom kontekstu djelovanja arhiva kao otvorenih institucija, mediji imaju značajnu ulogu kao posrednici između arhivskih ustanova i javnosti, omogućavajući širenje informacija o vrijednosti arhivske građe, njenoj dostupnosti i mogućnostima korištenja u naučne, obrazovne i kulturne svrhe. Historijski arhiv Sarajevo ostvaruje saradnju sa štampanim i elektronskim medijima (novine, radio i TV stanice, informativni portali, produkcijske organizacije) s ciljem promocije svojih programa i aktivnosti. Ova saradnja obuhvata predstavljanje izložbi, promocije publikacija, stručnih skupova, naučno-istraživačkih projekata, edukativnih programa i drugih sadržaja kojima se javnosti približava bogata dokumentarna baština Sarajeva i Bosne i Hercegovine. Kroz medijske nastupe, intervjue, saopćenja za javnost i priloge posvećene aktuelnostima iz rada Arhiva, značajnim historijskim temama, Arhiv doprinosi razvoju historijske svijesti i afirmaciji kulture sjećanja. Posebnu vrijednost imaju medijski sadržaji koji se temelje na arhivskoj građi, jer omogućavaju široj publici uvid u autentične historijske izvore te podstiču interes za proučavanje prošlosti.

U tom smislu, možemo istaknuti neke naše primjere uspješno ostvarene prezentacije kroz medije. Povodom obilježavanja 70. godišnjice postojanja Arhiva 2018. godine snimljen je dokumentarni film o Historijskom arhivu Sarajevo sa učešćem stručnih zaposlenika Arhiva, a u produkciji Televizije Sarajevo. Prošle godine sniman je serijal o istaknutim ženskim ličnostima iz naše prošlosti u kojem je sudjelovao i Arhiv kroz predstavljanje arhivske građe o

ženama. U kontekstu naših priređenih izložbi, gotovo uvijek se ostvari i prigodno gostovanje u medijima njihovih autora.[15] Za našu jako uspješnu izložbu posvećenu rukopisima Kur'ana iz naše Orijentalne zbirke, urađen je i prigodan video-vodič kroz izložbu.[16] Prilikom naših godišnjica, mediji često pripreme kratke priloge o instituciji Arhiva.[17] Brojni drugi primjeri medijskih istupa mogu se pronaći na elektronskim platformama medija ili na *YouTube* platformi, ali na žalost, istovremeno mnogi drugi više nisu dostupni za pregled.

U obrazovnom smislu, saradnja sa medijima doprinosi popularizaciji arhivske djelatnosti u široj javnosti, kao i među učenicima, studentima i istraživačima. Predstavljanjem arhivskih fondova, zbirki i istraživačkih rezultata, mediji postaju važan alat neformalnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja. Na taj način arhiv ne djeluje samo kao ustanova za čuvanje dokumenata, već i kao aktivan učesnik u procesu obrazovanja i kulturnog razvoja zajednice. Savremeni oblici komunikacije, posebno internetski portali i društvene mreže, dodatno su unaprijedili mogućnosti prezentacije arhivskih sadržaja. Digitalni mediji omogućavaju bržu dostupnost informacija, veću vidljivost kulturnih programa i efikasniju komunikaciju s različitim kategorijama korisnika. Stoga se saradnja arhiva sa medijima može posmatrati kao važan element savremene kulturne politike i jedan od ključnih instrumenata promocije arhivskog naslijeđa i obrazovne misije arhivskih ustanova.

Zaključak

Kulturna i obrazovna djelatnost arhiva predstavlja važan segment njegovog ukupnog djelovanja, jer omogućava da arhivska građa bude dostupna ne samo istraživačima i stručnjacima, već i široj društvenoj zajednici. Kroz izložbe, publikacije, predavanja, radionice, stručna vodstva, medijske sadržaje i druge programe, arhiv ostvaruje svoju ulogu čuvara kolektivnog pamćenja i aktivnog sudionika u procesu obrazovanja, naučnog razvoja i očuvanja kulturno-historijskog naslijeđa. Prednosti ove djelatnosti ogledaju se u jačanju svijesti o značaju arhivske građe, popularizaciji historijskih izvora, unapređenju istraživačkog rada te razvijanju kulture sjećanja i odgovornog odnosa prema naslijeđu. Istovremeno, kulturno-obrazovni programi doprinose većoj vidljivosti arhivskih ustanova, njihovoj otvorenosti prema javnosti i jačanju saradnje s obrazovnim, naučnim i kulturnim institucijama.

Savremeni društveni i tehnološki procesi otvaraju nove mogućnosti za obogaćivanje i proširenje kulturno-obrazovne djelatnosti arhiva. Digitalizacija arhivske građe, razvoj virtualnih izložbi, korištenje društvenih mreža, multimedijalnih sadržaja i interaktivnih platformi omogućavaju pristup

[15] https://youtu.be/8ulYLP8ru2k?si=1gbXntxZZ2AfSZCG (Pristup: 10.6.2026).
[16] https://youtu.be/3foAtXa3biw?si=8Sdnc7UsyxJ5wjmK (Pristup: 10.6.2026).
[17] https://youtu.be/IVaG--u0jkc?si=zWmvnlxYzLodvAvt (Pristup: 10.6.2026).

arhivskim sadržajima znatno širem krugu korisnika. Poseban potencijal postoji u daljem razvoju edukativnih programa za učenike i studente, organiziranju tematskih radionica, javnih predavanja, kao i u uspostavljanju partnerstava s muzejima, bibliotekama, univerzitetima i organizacijama civilnog društva. U budućnosti će uspješnost arhivskih ustanova sve više zavisiti od njihove sposobnosti da tradicionalne funkcije zaštite i čuvanja arhivske građe povežu sa savremenim oblicima komunikacije, obrazovanja i kulturne prezentacije. Na taj način arhivi će dodatno potvrditi svoju ulogu ne samo kao mjesta čuvanja prošlosti, već i kao dinamični centri znanja, kulture i društvenog dijaloga.

Summary

The cultural and educational activities of an archive represent an important segment of its overall work, as they make archival records accessible not only to researchers and professionals but also to the wider community. Through exhibitions, publications, lectures, workshops, guided tours, media content, and other programs, the archive fulfills its role as a guardian of collective memory and an active participant in the processes of education, scholarly development, and the preservation of cultural and historical heritage. The benefits of these activities are reflected in raising awareness of the importance of archival records, promoting historical sources, enhancing research work, and fostering a culture of remembrance and a responsible attitude toward heritage. At the same time, cultural and educational programs contribute to the greater visibility of archival institutions, their openness to the public, and the strengthening of cooperation with educational, scientific, and cultural institutions.

Contemporary social and technological developments create new opportunities for enriching and expanding the cultural and educational activities of archives. The digitization of archival records, the development of virtual exhibitions, and the use of social media, multimedia content, and interactive platforms enable access to archival materials for a much broader audience. Particular potential exists in the further development of educational programs for pupils and students, the organization of thematic workshops and public lectures, as well as the establishment of partnerships with museums, libraries, universities, and civil society organizations. In the future, the success of archival institutions will increasingly depend on their ability to connect the traditional functions of protecting and preserving archival records with modern forms of communication, education, and cultural presentation. In this way, archives will further affirm their role not only as places for preserving the past but also as dynamic centers of knowledge, culture, and social dialogue.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Službene novine/Official Gazettes:

1. *Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta u Javnoj ustanovi Historijski arhiv Sarajevo*. „Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 27/2021 od 8.7.2021.

Knjige/Books:

1. Džigal Berkovac, Ismeta. Alibašić-Fideler, Almira. *Izdavačka i izložbena djelatnost Historijskog arhiva Sarajevo (1948-2018)*, Sarajevo 2018.
2. Lemić Vlatka. *Arhivi i digitalno doba*, Zagreb 2019.

Članci/Articles:

1. Džigal Berkovac Ismeta, Bukvić Armen, dipl.el.ing, Redizajn web stranice JU Historijski arhiv Sarajevo, *Arhivska praksa,* god. 11/2009, br. 12, Arhiv Tuzlanskog kantona i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, Tuzla 2009.

Internet:

1. https://www.arhivsa.ba
2. https://www.facebook.com/HistorijskiArhivSarajevo/
3. https://www.arhivsa.ba/wordpress/?cat=7
4. https://dariahbih.unsa.ba/exhibits/show/-franjo-ma--ejovski---kompozit
5. https://dariahbih.unsa.ba/exhibits/show/-femme-archival-----enski-glas
6. https://dariahbih.unsa.ba/o-nama
7. https://www.arhivsa.ba/wordpress/?page_id=192
8. https://www.arhivsa.ba/wordpress/?cat=26
9. https://youtu.be/8ulYLP8ru2k?si=1gbXntxZZ2AfSZCG
10. https://youtu.be/3foAtXa3biw?si=8Sdnc7UsyxJ5wjmK
11. https://youtu.be/IVaG--u0jkc?si=zWmvnlxYzLodvAvt

Mirjana DIMITRIJEVIĆ
Istorijski arhiv Leskovac, Srbija
mirjanadimitrijevic.arhiv@gmail.com

1.02 ***Pregledni naučni rad/Review scientific article***
UDK/UDC: 930.25:004.773.3:930.85

Primljeno/Received: 05. 05. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 20. 06. 2026.

ARHIVIRANJE ELEKTRONSKE POŠTE: IZAZOVI OČUVANJA DIGITALNOG KULTURNOG NASLEĐA

Apstrakt: *Rođeno-digitalna arhivska građa, posebno elektronska pošta, čini sve veći deo savremenog kulturnog nasleđa. Elektronska pošta je nasledila ulogu tradicionalnih pisama, noseći bogat istorijski, kulturni i društveni kontekst kroz tekst i metapodatke. Prema najnovijim podacima u 2024. godini dnevno je poslato 361,6 milijardi mejlova, dok se za 2026. godinu projektuje približno 392,5 milijardi dnevno*[1].

Uprkos masovnoj produkciji, mejlovi su izuzetno krhki. Zbog brzog zastarevanja tehnologije, brisanja naloga, promene politike čuvanja i nedostatka sistematske arhivske obrade, veliki deo ove građe nalazi se pred rizikom trajnog nestanka – onim što se u literaturi naziva „digitalni tamni vek". Za razliku od papirnih pisama, mejlovi zavise od tehnoloških platformi, metapodataka i aktivnog ljudskog zalaganja da bi opstali.

Ovaj rad istražuje istorijat elektronske pošte od prvog poslatog mejla 1971. godine, razvoj protokola i simbolike @, kao i njenu ulogu u očuvanju kulturnog nasleđa. Posebna pažnja posvećena je metodološkim pristupima dugoročnog arhiviranja, uključujući OAIS model, Capstone pristup i softverske alate poput ePADD, Archivematica i DArcMail. Analiziraju se tehnički, pravni i etički izazovi sa fokusom na stanje u Republici Srbiji, gde se rođeno-digitalna korespondencija još uvek nedovoljno prepoznaje kao deo kulturnog nasleđa.

Cilj rada je da ukaže na hitnost sistematske zaštite elektronske pošte kao ključnog elementa za očuvanje savremenog identiteta i sprečavanje nepovratnog gubitka digitalnog kulturnog pamćenja, te da ponudi preporuke za razvoj nacionalnih strategija u ovoj oblasti.

[1] Cai i Charlotte, *How many emails are sent per day?* (Fresh data for 2026), EmailToolTester, https://www.emailtooltester.com/en/blog/how-many-emails-are-sent-per-day/ (Pristup: 17.2.2026).

Ključne reči: *Elektronska pošta, rođeno-digitalno nasleđe, digitalna prezervacija, kulturna baština, arhiviranje mejlova, OAIS model, Capstone pristup, ePADD, digitalni tamni vek.*

ARCHIVING ELECTRONIC MAIL: CHALLENGES IN PRESERVING DIGITAL CULTURAL HERITAGE

Abstract: *Born-digital archival material, particularly electronic mail, constitutes an increasingly significant portion of contemporary cultural heritage. Electronic mail has inherited the role of traditional letters, carrying rich historical, cultural, and social context through both text and metadata. According to the latest data, 361.6 billion emails were sent daily in 2024, while projections for 2026 estimate approximately 392.5 billion emails per day.*

Despite this massive production, emails are extremely fragile. Due to rapid technological obsolescence, account deletions, changes in retention policies, and the lack of systematic archival processing, a large part of this material faces the risk of permanent loss – a phenomenon referred to in the literature as the "digital dark age". Unlike paper letters, emails depend on technological platforms, metadata, and active human intervention to survive.

This paper explores the history of electronic mail from the first message sent in 1971, the development of protocols and the @ symbol, as well as its role in preserving cultural heritage. Special attention is given to methodological approaches to long-term archiving, including the OAIS model, the Capstone approach, and software tools such as ePADD, Archivematica, and DArcMail. The paper analyses technical, legal, and ethical challenges, with a focus on the situation in the Republic of Serbia, where born-digital correspondence is still insufficiently recognized as part of cultural heritage.

The aim of the paper is to highlight the urgency of systematic protection of electronic mail as a key element in preserving contemporary identity and preventing the irreversible loss of digital cultural memory, and to offer recommendations for the development of national strategies in this field.

Key words: *Electronic mail, born-digital heritage, digital preservation, cultural heritage, email archiving, OAIS model, Capstone approach, ePADD, digital dark age.*

Uvod

Korespondencija je vekovima bila jedan od najvažnijih načina ljudske komunikacije. Nije služila samo za prenošenje informacija na daljinu, već je ostavljala dubok trag u kulturi i istoriji. Prema Rebeki Erl (*Rebecci Earle*), već su sumerijski pripovedači tvrdili da je prvi napisani tekst na svetu bilo pismo, a

arheološka otkrića potvrđuju starost ovog načina opštenja. Opsežna diplomatska korespondencija iz drugog milenijuma pre nove ere otkrivena je u Siriji, dok hiljade pisama iz Novog kraljevstva Egipta pokazuju da pisma nisu bila privilegija moćnika, već su služila i običnim ljudima. Pisma nisu samo olakšavala razvoj država i carstava, već su, kako se sugeriše, ponekad doprinosila i njihovom propadanju. Tokom vekova pisma su ostala važna kako za elite, tako i za šire slojeve društva, dajući glas i onima koji su bili na marginama[2].

Dugo pre pojave novina, pisma su bila važan nosilac vesti i mišljenja, često pouzdanija od zvaničnih izveštaja. Pristup informacijama iz pisama davao je političku moć i otvarao prostor za subverziju, što je dovodilo do cenzure i sukoba oko nepovredivosti prepiske. Čak i obična pisma mogu da postanu autobiografski prikaz ličnosti, omogućavajući piscu da se predstavi na različite načine u zavisnosti od primaoca. U XVIII veku, u doba kulture osećajnosti, pismo je smatrano najiskrenijim oblikom izražavanja – gotovo kao razgovor licem u lice među prijateljima[3].

Sličan stav dele Minna Nevala i Minna Palander-Collin ističući da se i danas mogu čitati pisma iz drevnog egipatskog sela Deir el-Medina (oko 1307–1070. p.n.e) i iz mesopotamskog kraljevstva Mari (oko 1774–1760. p.n.e). Ta pisma, slična današnjim porukama, bila su upućena konkretnim primaocima i pružaju dragocen uvid u svakodnevni život, društvene odnose i poslove aktivnosti običnih ljudi pre više od tri hiljade godina[4].

Dolaskom digitalne ere ova uloga korespondencije nije nestala, već se temeljno transformisala. Elektronska pošta je postala najrašireniji oblik pisane komunikacije na daljinu, gotovo potpuno potisnuvši klasičnu poštu. Za razliku od tradicionalnih pisama, koja su bila retka, skupa i pažljivo sastavljana, mejlovi su brzi, jeftini i masovni. Oni ne čuvaju samo reči, već i bogate metapodatke – kada je poruka poslata, odakle, u kom kontekstu – čineći ih autentičnim svedokom savremenog života[5].

Ipak, ova transformacija donosi ozbiljne izazove. Za razliku od papirnih pisama koja mogu trajati vekovima, mejlovi su krhki i prolazni. Mogu nestati zbog gašenja servera, promene politike provajdera, hakerskih napada ili jednostavno gubitka pristupa nalogu. Metapodaci, koji nose veliku istorijsku vrednost, takođe su ranjivi. Zbog toga digitalna prezervacija mejlova zahteva aktivno i kontinuirano zalaganje, a ne samo pasivno čuvanje kao kod papira[6]. U

[2] Rebecca Earle (ur), *Epistolary Selves: Letters and Letter-Writers, 1600–1945*, Ashgate, Aldershot 1999, 1-5.
[3] *Isto,* 2-3.
[4] Minna Nevala i Minna Palander-Collin, Letters and Letter Writing: Introduction, European *Journal of English Studies 9*, br. 1 (2005): 1-7, https://doi.org/10.1080/13825570500067903 (Pristup: 5.4.2026).
[5] Christopher A. Lee i Christopher J. Prom (ur), *The Future of Email Archives: A Report from the Task Force on Technical Approaches for Email Archives*, Council on Library and Information Resources, Washington DC, 2018, 5-7, https://www.clir.org/wp-content/uploads/sites/6/2018/08/CLIR-pub175.pdf (Pristup: 5.4.2026).
[6] *Isto*, 4-7.

takvom kontekstu posebno su važni standardi i alati razvijeni poslednjih godina. Među njima se ističe OAIS model, čija je najnovija verzija objavljena 2024/2025. godine[7], zatim Capstone pristup[8], kao i softveri poput ePADD[9], Archivematica[10] i DArcMail[11]. Oni predstavljaju konkretne načine da se mejlovi sačuvaju ne samo kao sirovi podaci, već kao smisleni istorijski izvori za buduće generacije.

Istorijat elektronske pošte: od ARPANET-a do globalne komunikacije

Koreni elektronske komunikacije sežu u 1960-e godine u okviru vojno-istraživačkih projekata, ali pravi početak mejla vezuje se za 1971. godinu. Tada je američki programer Rej Tomlinson (*Ray Tomlinson*), zaposlen u kompaniji *Bolt, Beranek and Newman (BBN*), poslao prvu mrežnu elektronsku poruku preko ARPANET-a – preteče savremenog Interneta. Poruka je bila testna, a prema kasnijim sećanjima samog Tomlinsona, najverovatnije je sadržala niz slova sa gornjeg reda tastature (najčešće se navodi „QWERTYUIOP“)[12].

Tomlinson je istovremeno rešio problem adresiranja. Do tada su poruke bile ograničene na lokalni sistem. On je uveo sintaksu „korisničko_ime@ime_računara“, čime je razdvojio identitet korisnika od lokacije računara (hosta). Za separator je odabrao simbol @, jer je taj znak već postojao na tastaturi, retko se koristio u programiranju i nije se pojavljivao u imenima korisnika ili datoteka. Simbol @, koji je vekovima označavao „po ceni od“ u trgovačkim knjigama, time je dobio novo, globalno značenje.[13]

U narednim decenijama mejl se brzo razvijao. Već 1973. godine uvedene su osnovne funkcije poput "Od"(*From)*, „Za" (*To)* i "Prosledi" (*Forward)*. Pravi globalni proboj dogodio se 1982. godine standardizacijom *Simple Mail Transfer Protocol* (*SMTP*), koji je omogućio slanje poruka između različitih mreža[14]. Dalji razvoj doneo je protokole za prijem poruka. Krajem 1980-ih pojavio se *Post*

[7] *ISO-Internatinal Organization for Standardization*, https://www.iso.org/standard/87471.html (Pristup: 22.4.2026).
[8] US National Archives (NARA) https://www.archives.gov/records-mgmt/rcs/schedules/capstone-forms (Pristup: 22.4.2026).
[9] ePADD Email Archiving Tool https://www.epaddproject.org/ (Pristup: 22.4.2026).
[10] Archivematica, https://www.archivematica.org/en/ (Pristup: 22.4.2026).
[11] *Smithsonian Institution Archives, Email Preservation – DArcMail*, https://siarchives.si.edu/what-we-do/digital-curation/email-preservation-darcmail (Pristup: 24.3.2026).
[12] Rachel Swatman, *1971: First Ever Email, Guinness World Records*, 2015. https://www.guinnessworldrecords.com/news/2015/8/60/1971-first-ever-email-392973 (Pristup: 11.4.2026).
[13] William F. Allman, *Smithsonian magazine, The Accidental History of the @ Symbol*, 2012. https://www.smithsonianmag.com/science-nature/the-accidental-history-of-the-symbol-18054936/#:~:text=Or%20the%20symbol%20evolved%20from,with%20a%20built%2Din%20printer. (Pristup: 4.4.2026).
[14]Jonathan B. Postel, *Simple Mail Transfer Protocol*, RFC 821, 1982. https://datatracker.ietf.org/doc/html/rfc821 (Pristup: 27.3.2026).

Office Protocol (POP), a zatim i njegova treća verzija (*POP3*)[15]. Devedesetih godina razvijen je *Internet Message Access Protocol (IMAP)*[16], koji je omogućio pristup i upravljanje porukama direktno na serveru, sinhronizaciju između uređaja i očuvanje foldera.

Servisi poput Hotmail-a (1996) i Gmail-a (2004) učinili su elektronsku poštu dostupnom milionima običnih korisnika. Mejl je prestao da bude isključivo alat naučnika i vojnih stručnjaka i postao svakodnevni medij poslovne, privatne i društvene komunikacije.

Ovaj razvoj ima duboke posledice za očuvanje nasleđa. Za razliku od papirnih pisama, mejlovi zavise od tehnologije koja brzo zastareva. Zato razumevanje njihove istorije nije samo tehničko pitanje, već i preduslov da se spreči „digitalni tamni vek".

Karakteristika	**Tradicionalna epistola (Papir)**	**Elektronska epistola (E-mail)**
Identitet autora	Potvrđuje se rukopisom, svojeručnim potpisom i fizičkim kontekstom	Potvrđuje se zaglavljem (header), IP adresom, digitalnim potpisom ili autentifikacijom naloga
Kontekst (metapodaci)	Fizički elementi: kvalitet papira, poštanski žigovi, tragovi presavijanja	Digitalni metapodaci: vremenski pečati, server logovi, niz poruka (thread-ovi)
Integritet zapisa	Proverava se fizičkim pregledom (oštećenja, brisanja)	Proverava se hash-ovima, elektronskim potpisima i lancem čuvanja
Trajnost	Visoka prirodna stabilnost (papir može trajati stotinama godina)	Tehnološka zavisnost (format može postati nečitljiv)

Tabela 1. *Uporedna analiza: Tradicionalna epistola (papir) vs. Elektronska epistola (e-mail).*

Metodološki pristupi dugoročnom arhiviranju elektronske pošte

Savremeno arhiviranje mejlova zahteva pažljivo balansiranje između teorije i prakse.

Ključni okvir za dugoročno čuvanje digitalnih zapisa je OAIS model (*Open Archival Information System*), čija je najnovija verzija objavljena 2024. godine (kao CCSDS 650.0-M-3 i usvojena kao ISO 14721:2025). OAIS definiše kako digitalna građa treba da se prihvata, pakuje, čuva i omogućava za pristup u

[15] J. Myers and M. Rose, *Post Office Protocol – Version* 3, RFC 1939, 1996, https://www.rfc-editor.org/rfc/rfc1939.html (Pristup: 27.3.2026).
[16] M. Crispin, *Internet Message Access Protocol – Version 4rev1*, RFC 3501, 2003, https://www.rfc-editor.org/rfc/rfc3501.html (Pristup: 7.4.2026).

dalekoj budućnosti, uz obavezno očuvanje konteksta, provenijencije i metapodataka kako bi informacija ostala razumljiva određenoj zajednici i u budućnosti[17].

Upravljanje dokumentima tokom njihovog aktivnog životnog ciklusa reguliše ISO 15489-1:2016 (*Information and documentation - Records management-Part 1: Concepts and principles*)[18].

Za opisne metapodatke široko se koristi Dublin Core standard[19] (ISO 15836-1:2017), koji predstavlja široko prihvaćen standard koji znatno olakšava pretragu i otkrivanje digitalne građe.

Ovi standardi se međusobno dopunjuju i predstavljaju važnu teorijsku osnovu za rad sa elektronskom poštom u kontekstu dugoročne prezervacije.

Za selekciju ogromnih količina mejlova razvijen je Capstone pristup američkog Nacionalnog arhiva (NARA). Umesto da arhivisti pregledaju i procenjuju svaku pojedinačnu poruku, ovaj pristup radi na nivou celog naloga: mejlovi visokih funkcionera i rukovodilaca čuvaju se trajno, dok se mejlovi ostalih zaposlenih mogu obrisati posle određenog roka. To je praktično i efikasno rešenje, ali nosi i određeni rizik da se izgube važni mejlovi ljudi sa nižih pozicija koji su učestvovali u ključnim projektima[20]. Ovaj pristup je testiran u projektu TOMES[21](*Transforming Online Mail with Embedded Semantics).* Reč je o višedržavnoj saradnji između arhiva tri savezne države – Severne Karoline, Jute i Kanzasa – koja je trajala od 2015. do 2018. godine. Cilj projekta bio je da se pronađu praktični načini kako da se mejlovi javnih službenika sačuvaju na sistematičan i održiv način. TOMES nije bio samo teorijski projekat. Arhivisti su radili na tome da mejlove sa komercijalnih platformi (kao što su Microsoft 365 i Gmail) prebace u otvorene, dugoročno održive formate. Koristili su alate za obradu prirodnog jezika (NLP) i posebno pripremljene rečnike za državnu upravu, kako bi automatski prepoznali važne teme, osobe i događaje. Ceo

[17] Consultative Committee for Space Data Systems (CCSDS), Reference Model for an Open Archival Information System (OAIS), CCSDS 650.0-M-3 (Magenta Book), 2024. https://ccsds.org/Pubs/650x0m3.pdf, (Pristup: 7.4.2026.), ISO "ISO 14721:2025Space Data System Practices — Reference model for an open archival information system (OAIS)"2025. https://www.iso.org/standard/87471.html (Pristup: 7.4.2026.).

[18] ISO 15489-1:2016, Information and documentation - Records management - Part 1: Concepts and principles. https://static1.squarespace.com/static/5a1c710fbce17620f861bf47/t/5a45d41353450a6f05e9b138/1514525716795/ISO+15489-1-2016.pdf (Pristup: 11.4.2026).

[19] ISO 15836-1:2017, Information and documentation — The Dublin Core metadata element set — Part 1: Core elements (preview). https://cdn.standards.iteh.ai/samples/71339/3b7e068001f74ea7bffe4e07f153c751/ISO-15836-1-2017.pdf (Pristup: 11.4.2026).

[20] National Archives and Records Administration, *Bulletin 2013-02: Guidance on a New Approach to Managing Email Records*, 2013, https://www.archives.gov/records-mgmt/bulletins/2013/2013-02.html (Pristup: 11.4.2026).

[21] State Archives of North Carolina, *Transforming Online Mail with Embedded Semantics (TOMES)*, https://www.dncr.nc.gov/programs-services/records-management/transforming-online-mail-embedded-semantics-tomes (Pristup: 7.4.2026).

projekat finansirala je Nacionalna komisija za istorijske publikacije i evidenciju (*National Historical Publications and Records Commission - NHPRC)*[22].

Za detaljniju obradu koriste se specijalizovani alati. Najpoznatiji je ePADD razvijen na Odeljenju za specijalne zbirke i Univerzitetski arhiv Biblioteke Univerziteta Stenford (*Department of Special Collections and University Archives, Stanford University Libraries*), koji pomoću veštačke inteligencije prepoznaje osobe, teme i osetljive podatke.[23]

Drugi važni alati uključuju Archivematica[24], koji automatizuje unos, obradu i čuvanje digitalnih objekata u skladu sa OAIS referentnim modelom za automatizaciju procesa i DArcMail[25] (*Smithsonian Institution Archives*), koji mejlove pretvara u XML format kako bi se bolje očuvala struktura.

Budući da je upotreba elektronske pošte sveprisutna i da mejlovi pružaju dubok uvid u građanske, umetničke i naučne delatnosti, arhivske institucije sve više teže da prikupljaju zbirke mejlova. Britanska biblioteka (*British Library*) je, na primer, preuzela 40.000 poruka pesnikinje Vendi Koup (*Wendy Cope*), Univerzitet Stenford čuva više od 50.000 poruka pesnika Roberta Krilija (*Robert Creeley*) i više od 650.000 poruka kompjuterskog naučnika Terija Vinograda (*Terry Winograd*). Najmanje 84% univerzitetskih arhiva danas prikuplja elektronske zapise, uključujući i mejlove. Štaviše, nedavne ankete vodećih arhivskih udruženja svrstavaju elektronsku poštu među tri najveća izazova u prikupljanju zbirki, dajući ovom pitanju najviši prioritet bez obzira na tip repozitorijuma[26].

Alat / Pristup	Institucija	Glavna funkcija	Najvažnija karakteristika
Capstone pristup	NARA (SAD)	Makro-selekcija na nivou naloga	Čuva trajno mejlove visokih funkcionera
ePADD	Stanford University Libraries	Procena, obrada i otkrivanje	Mašinsko učenje i prepoznavanje osetljivih podataka
Archivematica	Artefactual Systems	OAIS-kompatibilna prezervacija	Automatizovana konverzija formata
DArcMail	Smithsonian Institution Archives	Konverzija u XML (EAXS)	Očuvanje strukture i konteksta

Tabela 2. *Glavni alati i pristupi za arhiviranje elektronske pošte.*

[22] *Isto.*
[23] ePADD Project, Email Archiving Tool, https://www.epaddproject.org/ (Pristup: 7.4.2026).
[24] Arhivematica, https://www.archivematica.org/en/ (Pristup: 11.4.2026).
[25] Smithsonian Institution Archives, Email Preservation – DarcMail, https://siarchives.si.edu/what-we-do/digital-curation/email-preservation-darcmail (Pristup: 26.4.2026).
[26] Stanford University Libraries – Email: Process, Appraise, Discover, Deliver - ePADD Phase 2, 3 https://www.imls.gov/sites/default/files/proposal_narritive_lg-70-15-0242_leland_stanford_junior_university.pdf (Pristup: 12.4.2026).

Međutim, uprkos razvoju ovih alata koji obuhvataju ceo nalog, razmere poruka, entiteta i tema unutar naloga elektronske pošte su ogromne. Jedna arhiva u Biblioteci Stenforda sadrži 700.000 poruka. Od toga je 385.000 poruka nepročitano, 78.000 označeno kao važno, 203.000 se nalazi u folderu „Poslato", dok je ostatak korisnik rasporedio u posebne foldere. Univerzitet u Mančesteru je, takođe, radio na arhivu koji sadrži 170.000 poruka (16 GB) u okviru projekta očuvanja elektronske pošte izdavačke kuće iz Mančestera Karkanet Pres (*Carcanet Press*). Čak i relativno mali arhiv, na primer arhiv mejlova Roberta Krilija na Stenfordu koji se sastoji od 50.000 poruka, sadrži 24.000 različitih sagovornika, 57.000 osoba, 42.000 organizacija i 22.000 lokacija izvučenih pomoću obrade prirodnog jezika. Takođe sadrži više od 10.000 priloga u različitim formatima.

Ovaj ogroman obim direktno utiče na sve faze životnog ciklusa digitalne prezervacije. Procena vrednosti zahteva znatno više vremena nego kod tradicionalne građe, a arhivisti se često suočavaju sa velikim količinama spama i tehničkih komplikacija. Kolekcije elektronske pošte karakteriše visok nivo duplikata zbog same prirode komunikacije (kopije kod pošiljaoca i primaoca, „odgovori svima", uključivanje starih niti)[27].

Sadržajni pristup (*content-based appraisal*)[28] podrazumeva detaljnu analizu samog sadržaja mejlova. Trajno se čuvaju poruke koje poseduju istorijsku, dokaznu (*evidential*), kulturnu, naučnu ili biografsku vrednost, odnosno one koje dokumentuju važne odluke, politike ili sadrže jedinstvene informacije.

Prednosti i nedostaci ovih pristupa i alata

Ovi alati i pristupi donose značajne prednosti – omogućavaju bržu obradu velikih količina podataka, smanjuju manuelni rad i bolje štite kontekst i osetljive informacije. Time arhivistima omogućavaju da se fokusiraju na stručne odluke umesto na rutinske zadatke[29]. Međutim, ovi pristupi i alati nisu bez ograničenja. Capstone pristup, iako praktičan, nosi rizik od gubitka istorijski vrednih mejlova zaposlenih na nižim pozicijama. Alati zasnovani na veštačkoj inteligenciji, kao što je ePADD, mogu pogrešiti u tumačenju konteksta ili osetljivih podataka. Pored toga, većina alata još uvek nije dovoljno prilagođena za potpunu automatizaciju deduplikacije u mejl arhivama, dok procesi migracije i dugoročne prezervacije zahtevaju kontinuirano ulaganje u tehničku infrastrukturu i stručno znanje[30].

Zbog toga se navedeni standardi, pristupi i alati najčešće koriste u kombinaciji. Capstone ili slični makro-pristupi služe za početnu široku selekciju,

[27] Lee and Prom, *The Future of Email Archives,* 55.
[28] *Isto,* 16–21.
[29] *Isto,* 54-56, 70-72.
[30] *Isto,* 54-56, 70-72.

dok specijalizovani alati, pre svega ePADD, omogućavaju detaljniju analizu sadržaja, automatsko prepoznavanje osoba, tema i osetljivih podataka, čime značajno olakšavaju arhivistima donošenje konačne odluke o trajnom čuvanju[31].

Iako su među najrazvijenijima, oni nisu jedini - u zavisnosti od konteksta institucije, veličine kolekcije i dostupnih resursa, primenjuju se i druge metodologije i softverska rešenja[32]. Na taj način se nastoji pronaći optimalna ravnoteža između praktičnosti, obima građe i istorijske vrednosti mejlova kao dela savremenog kulturnog nasleđa.

Etički i pravni izazovi arhiviranja elektronske pošte u globalnom kontekstu

U praksi je stanje arhiviranja mejlova znatno nepovoljnije u odnosu na teorijske modele i razvijene pristupe. Većina mejlova nastaje na privatnim ili institucionalnim nalozima (Gmail, Outlook, Microsoft 365, Yahoo) bez jasno definisane politike čuvanja i dugoročnog arhiviranja. Kada zaposleni napusti funkciju, promeni posao ili se institucija restrukturira, mejlovi se najčešće gube zajedno sa nalogom, čime trajno nestaju važni delovi institucionalnog i društvenog sećanja. Pravni i etički izazovi dodatno komplikuju ovu situaciju. Za razliku od papirnih pisama, mejlovi često sadrže lance poruka (*threads*) u kojima učestvuje više osoba, od kojih većina nije dala eksplicitnu saglasnost za arhiviranje svoje komunikacije. Time se stvara realan rizik od povrede privatnosti trećih lica. Jedan od ključnih izazova predstavlja pronalaženje ravnoteže između prava na zaborav i javnog interesa za očuvanjem istorijskih izvora[33].

Ovo pitanje je dodatno regulisano Opštom uredbom o zaštiti podataka (GDPR)[34] Evropske unije, koja je postala referentni standard za većinu evropskih zemalja, uključujući i Republiku Srbiju preko Zakona o zaštiti podataka o ličnosti[35]. GDPR nameće stroge zahteve za obradu ličnih podataka, uključujući obavezu zakonitosti, minimizacije podataka i poštovanja prava pojedinca. Pravo na zaborav (*right to erasure*), predviđeno GDPR-om i Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti Republike Srbije, omogućava pojedincu da zahteva brisanje svojih podataka[36]. Međutim, ovo pravo nije apsolutno kada je reč o arhiviranju u javnom interesu i istorijskom nasleđu[37]. Balans između privatnosti i javnog

[31] *Isto,* 96-98.
[32] *Isto,* 75-80.
[33] *Isto,* 53-54.
[34] *Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation).*
[35] *Zakon o zaštiti podataka o ličnosti*, "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 87/2018.
[36] *Uredba (EU) 2016/679 (GDPR*), 17, *Zakon o zaštiti podataka o ličnosti*, 30.
[37] *Isto*, 89.

interesa postiže se primenom embargo perioda i redakcijom osetljivih podataka[38]. Savremeni alati poput ePADD pokazuju se kao važni saveznici jer omogućavaju automatizovanu detekciju osetljivih entiteta (brojevi telefona, kućne adrese, medicinski podaci i sl), čime se značajno smanjuje rizik od ljudske greške pri obradi masovnih kolekcija. Moderna arhivska praksa takođe podrazumeva uvođenje embargo perioda – vremenskog ograničenja pristupa - kojim se štiti privatnost aktera ili njihovih neposrednih naslednika[39].

Pored etičkih dilema, autentičnost mejla kao istorijskog izvora u velikoj meri zavisi od integriteta njegovih metapodataka. Standard PREMIS ove metapodatke tretira kao svojevrsni digitalni dnevnik svih događaja i promena nad mejlom (elektronskom porukom) tokom njegovog životnog ciklusa. Drugim rečima, PREMIS predstavlja praktični okvir koji arhivistima propisuje koje metapodatke treba da čuvaju uz svaki digitalni objekat kako bi on ostao upotrebljiv, razumljiv i autentičan tokom narednih decenija, pa i vekova[40].

Ovi izazovi nisu samo tehničke prirode, već duboko dotiču pitanja odgovornosti, transparentnosti i zaštite ljudskih prava u digitalnom okruženju.

Izazovi i perspektive arhiviranja elektronske pošte u Srbiji

Uprkos postojanju normativnog okvira, arhiviranje rođeno-digitalne korespondencije u Srbiji još uvek se nalazi u početnoj fazi. Većina arhivista i dalje primarno radi sa tradicionalnom papirnom građom, dok je digitalizacija uglavnom usmerena na pretvaranje postojećih papirnih dokumenata u digitalni oblik. Rođeno-digitalna građa, a posebno elektronska pošta, još uvek se retko prepoznaje kao ravnopravni i integralni deo kulturnog nasleđa.

Pravni okvir u Srbiji formalno izjednačava papirnu i elektronsku građu. Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti[41] prepoznaje rođeno-digitalne dokumente kao arhivsku građu dok Uredba o uslovima za pouzdano elektronsko čuvanje detaljno razrađuje tehničke zahteve za njihovu dugoročnu zaštitu[42]. Međutim, u praksi nedostaju precizno definisane procedure za preuzimanje, stručnu procenu vrednosti i trajno čuvanje mejlova.

[38] National Archives (UK), Guide to Archiving Personal Data (2018), https://cdn.nationalarchives.gov.uk/documents/information-management/guide-to-archiving-personal-data.pdf (Pristup: 3.5.2026).
[39] Lee and Prom, *The Future of Email Archives*, 19, 70-72.
[40] Preservation Metadata: Implementation Strategies (PREMIS), PREMIS Data Dictionary for Preservation Metadata, version 3.0, Library of Congress, Washington, DC 2015, https://www.loc.gov/standards/premis/v3/premis-3-0-final.pdf (Pristup: 12.4.2026).
[41] *Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti*, "Službeni glasnik Repblike Srbije", broj 6/2020.
[42] *Uredba o uslovima za pouzdano elektronsko čuvanje,* "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 86/2018.

Kako bi se dobila realna slika o trenutnoj situaciji u Srbiji, sprovedena je anketa među sedam javnih arhiva različitih veličina i nadležnosti.[43] Rezultati pružaju ujednačenu i indikativnu sliku: sistematsko arhiviranje elektronske pošte još uvek nije postalo deo redovne arhivske prakse u Srbiji.

Kategorija	Da	Ne	Delimično / Izuzeci
Arhiv prima/čuva mejlove	1	5	1 (povremeno)
Ima razvijenu proceduru	0	6	1 (delimična)
Koristi specijalizovane alate	0	7	0
Vodi evidenciju o % rođeno-digitalne građe	0	7	<5% ili bez evidencije

Tabela 3. *Pregled odgovora sedam javnih arhiva u Srbiji na ključna pitanja (april, 2026).*[44]

Analiza odgovora pokazuje da nijedan od anketiranih arhiva ne sprovodi sistematičan prijem mejlova. Pet od sedam ustanova navode da uopšte ne arhiviraju ovu vrstu građe. Izuzetak predstavlja Istorijski arhiv Sombor, koji redovno preuzima zapise u *.pst* formatu uz delimično definisanu proceduru, kao i Istorijski arhiv Smederevo, koji ove aktivnosti sprovodi povremeno kroz pilot-projekte. Ipak, ni u ovim slučajevima nije razvijen celovit model za dugoročnu digitalnu prezervaciju.

Udeo rođeno-digitalne građe u ukupnoj arhivskoj građi tokom poslednjih pet godina je marginalan - najčešće ispod 15%, pri čemu arhivi često ne vode preciznu evidenciju. Većina ustanova nema razvijenu politiku čuvanja mejlova (*email retention policy*), što direktno onemogućava usklađivanje sa zakonskim zahtevima i otežava određivanje rokova nakon kojih sledi uništenje bezvrednog materijala ili trajno arhiviranje[45]. Kao ključni izazovi istaknuti su nedostatak jasnih metodoloških uputstava, neadekvatna tehnička infrastruktura i deficit obučenog kadra. Pravni i etički problemi (poput primene GDPR-a) prepoznati su kao značajni, ali trenutno nisu u prvom planu jer se masovni prijem mejlova još uvek ne sprovodi. Posebno je naglašena potreba za hitnom i specijalizovanom obukom zaposlenih u arhivima[46].

Trenutna spremnost arhiva za ovaj prelazak je niska. Većina ispitanika ocenjuje svoju ustanovu ocenom 1 na skali od 1 do 5 (potpuna nespremnost), dok su samo tri arhiva dala ocenu 3[47].

[43] Međuopštinski istorijski arhiv Šabac, Istorijski arhiv Kraljevo, Istorijski arhiv "Srem" Sremska Mitrovica, Istorijski arhiv Sombor, Istorijski arhiv Smederevo i Istorijski arhiv "Ras" Novi Pazar, Istorijski arhiv Bela Crkva.

[44] Sopstvena anketa autora sprovedena u aprilu 2026. godine.

[45] Politika čuvanja mejlova (engl. email retention policy) jeste službeni dokument institucije koji određuje rokove čuvanja različitih vrsta elektronske pošte, uslove za njihovo brisanje, kao i kriterijume za trajno arhiviranje mejlova od istorijskog, pravnog ili poslovnog značaja.

[46] Međuopštinski istorijski arhiv Šabac.

[47] Istorijski arhiv "Ras" Novi Pazar, Istorijski arhiv Sombor, Istorijski arhiv Bela Crkva.

Dok se u razvijenijim arhivskim sistemima već uveliko primenjuje OAIS model i alati za semantičku analizu poput ePADD-a, arhivi u Srbiji su još uvek na nivou rešavanja bazičnih pitanja — od načina primopredaje do same selekcije podataka.

Preporuke za unapređenje stanja:

- Nacionalna strategija: Izrada sveobuhvatne strategije za očuvanje rođeno-digitalnog nasleđa sa akcentom na e-korespondenciju.
- Proceduralna dopuna: Dopuna zakonske regulative jasnim procedurama za preuzimanje, procenu vrednosti i dugoročno čuvanje mejlova.
- Standardizacija politika: Uvođenje obaveznih politika čuvanja mejlova u svim državnim i javnim organima radi lakšeg budućeg arhiviranja.
- Stručna edukacija: Kontinuirana obuka kadra o međunarodnim standardima i alatima za digitalno arhiviranje.
- Infrastrukturni razvoj: Izgradnja nacionalnog digitalnog depoa i pokretanje pilot-projekata sa istaknutim institucijama i ličnostima (npr. zbirke savremenih umetnika i naučnika).
- Globalno povezivanje: Intenziviranje saradnje sa vodećim svetskim centrima radi primene proverenih rešenja u domaćoj praksi.

Očuvanje mejlova u Srbiji nije samo tehničko ili administrativno pitanje. To je pitanje očuvanja savremenog nacionalnog identiteta i kolektivnog digitalnog pamćenja. Ako se ne preduzmu sistematske mere na vreme, veliki deo korespondencije 21. veka biće nepovratno izgubljen, ostavljajući buduće generacije bez ključnih izvora za razumevanje našeg doba.

Zaključak

Elektronska pošta je danas najrasprostranjeniji oblik pisane komunikacije i predstavlja značajan deo savremenog kulturnog nasleđa. Kao što su tradicionalna pisma vekovima služila ne samo za prenos informacija već i za oblikovanje ličnih i društvenih odnosa, tako i mejlovi danas nose tragove našeg vremena – odluka, emocija, poslovnih procesa i svakodnevnog života. Međutim, za razliku od papirnih pisama koja su mogla da prežive vekovima uz relativno jednostavno čuvanje, mejlovi su krhki, efemerni i duboko zavisni od tehnologije koja brzo zastareva.

Ovaj rad je pokazao da digitalna prezervacija mejlova zahteva potpuno drugačiji pristup od onog na koji smo navikli kod tradicionalne građe. Potrebni su novi standardi (kao OAIS), praktični alati (ePADD, Archivematica, DArcMail) i strateški pristupi selekciji (kao Capstone). Ipak, tehnika sama po sebi nije dovoljna. Podjednako su važni pravni okvir, etička razmatranja – posebno balans između prava na zaborav i javnog interesa za očuvanjem nasleđa – kao i kontinuirana obuka arhivista. Istraživanje stanja u Srbiji otkrilo je da smo još uvek na samom početku. Od sedam anketiranih arhiva, gotovo nijedan ne

arhivira mejlove sistematski. Većina nema razvijene procedure, tehničku infrastrukturu niti dovoljno obučenog kadra. Ovo nije samo tehnički problem – to je pitanje spremnosti društva da sačuva svoje digitalno sećanje za buduće generacije.

Ako želimo da izbegnemo „digitalni tamni vek" u kojem će veliki delovi našeg savremenog života jednostavno nestati, neophodno je hitno delovanje. Potrebno je razviti nacionalne smernice za arhiviranje elektronske pošte, obezbediti obuku arhivista, ulagati u odgovarajuću infrastrukturu i uspostaviti jasne etičke i pravne okvire.

Digitalno nasleđe nije samo tehnički izazov – ono je pitanje kulturnog identiteta i odgovornosti prema onima koji će doći posle nas. Mejlovi koje danas šaljemo mogu postati važni istorijski izvori sutra. Na nama je da odlučimo hoće li oni biti sačuvani ili zauvek izgubljeni.

Summary

Electronic mail is today the most widespread form of written communication and represents a significant part of contemporary cultural heritage. Just as traditional letters served for centuries not only to transmit information but also to shape personal and social relationships, so too do emails today carry traces of our time – decisions, emotions, business processes, and everyday life. However, unlike paper letters that could survive for centuries with relatively simple preservation, emails are fragile, ephemeral, and deeply dependent on rapidly obsolescent technology.

This paper has shown that the digital preservation of emails requires a completely different approach from the one we are accustomed to with traditional material. New standards (such as OAIS), practical tools (ePADD, Archivematica, DArcMail), and strategic selection approaches (such as Capstone) are necessary. Nevertheless, technology alone is not enough. Equally important are the legal framework, ethical considerations – especially the balance between the right to be forgotten and the public interest in preserving heritage – as well as the continuous training of archivists. Research into the situation in Serbia has revealed that we are still at the very beginning. Of the six surveyed archives, almost none systematically archives emails. The majority lack developed procedures, technical infrastructure, or sufficiently trained staff. This is not merely a technical problem – it is a question of society's readiness to preserve its digital memory for future generations.

If we wish to avoid a "digital dark age" in which large parts of our contemporary life will simply disappear, urgent action is necessary. National guidelines for email archiving must be developed, archivists must be trained, investment in appropriate infrastructure is required, and clear ethical and legal frameworks must be established.

Digital heritage is not only a technical challenge – it is a matter of cultural identity and responsibility toward those who will come after us. The emails we send today may become important historical sources tomorrow. It is up to us to decide whether they will be preserved or lost forever.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Ankete/Polls:

1. Dimitrijević M, *Anketa sprovedena među javnim arhivima u Srbiji,* 2026. Neobjavljen izvor.

Službena glasila/Official Gazettes:

1. *Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation).*
2. *Uredba o uslovima za pouzdano elektronsko čuvanje* "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 86/2018.
3. *Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti*. "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 6/2020.
4. *Zakon o zaštiti podataka o ličnosti,* "Službeni glasnik Republike Srbije", broj 87/2018.

Knjige/Books:

1. Earle Rebecca (ur), *Epistolary Selves: Letters and Letter-Writers, 1600–1945*, Ashgate, Aldershot 1999.
2. Lee Christopher A. i Prom Christopher J. (ur), *The Future of Email Archives: A Report from the Task Force on Technical Approaches for Email Archives*, Council on Library and Information Resources, Washington, DC, 2018.

Članci/Articles:

1. Allman F. William, Smithsonian magazine, *The Accidental History of the @ Symbol*, 2012.
2. Nevala Minna i Palander-Collin Minna, Letters and Letter Writing: Introduction, *European Journal of English Studies 9*, br. 1, 2005.
3. Swatman Rachel, *1971: First Ever Email, Guinness World Records*, 2015.

Internet:

1. Arhivematica, https://www.archivematica.org/en/.
2. Cai i Charlotte, How many emails are sent per day? (Fresh data for 2026), EmailToolTester, https://www.emailtooltester.com/en/blog/how-many-emails-are-sent-per-day/.
3. Consultative Committee for Space Data Systems (CCSDS), Reference Model for an Open Archival Information System (OAIS), CCSDS 650.0-M-3 (Magenta Book), 2024. https://ccsds.org/Pubs/650x0m3.pdf.
4. ePADD Email Archiving Tool, https://www.epaddproject.org/.

5. ISO “ISO 14721:2025Space Data System Practices - Reference model for an open archival information system (OAIS)”2025. sahttps://www.iso.org/standard/87471.html.
6. ISO 15489-1:2016, Information and documentation - Records management - Part 1: Concepts and principles, https://static1.squarespace.com/static/5a1c710fbce17620f861bf47/t/5a45d41353450a6f05e9b138/1514525716795/ISO+15489-1-2016.pdf.
7. ISO 15836-1:2017, Information and documentation — The Dublin Core metadata element set — Part 1: Core elements (preview), https://cdn.standards.iteh.ai/samples/71339/3b7e068001f74ea7bffe4e07f153c751/ISO-15836-1-2017.pdf.
8. ISO-Internatinal Organization for Standardization, https://www.iso.org/standard/87471.html.
9. J. Myers and M. Rose, Post, https://www.rfc-editor.org/rfc/rfc1939.html.
10. Jonathan B. Postel, Simple Mail Transfer Protocol, RFC 821, 1982. https://datatracker.ietf.org/doc/html/rfc821.
11. M. Crispin, Internet Message Access Protocol – Version 4rev1, RFC 3501, 2003, https://www.rfc-editor.org/rfc/rfc3501.html.
12. National Archives (UK), Guide to Archiving Personal Data (2018), https://cdn.nationalarchives.gov.uk/documents/information-management/guide-to-archiving-personal-data.pdf.
13. National Archives and Records Administration, Bulletin 2013-02: Guidance on a New Approach to Managing Email Records, 2013, https://www.archives.gov/records-mgmt/bulletins/2013/2013-02.html.
14. Preservation Metadata: Implementation Strategies (PREMIS), PREMIS Data Dictionary for Preservation Metadata, version 3.0 (Washington, DC: Library of Congress, 2015) https://www.loc.gov/standards/premis/v3/premis-3-0-final.pdf.
15. Smithsonian Institution Archives, Email Preservation – DArcMail, https://siarchives.si.edu/what-we-do/digital-curation/email-preservation-darcmail.
16. Smithsonian Institution Archives, Email Preservation – DarcMail, https://siarchives.si.edu/what-we-do/digital-curation/email-preservation-darcmail.
17. Stanford University Libraries – Email: Process, Appraise, Discover, Deliver - ePADD Phase 2, 3, https://www.imls.gov/sites/default/files/proposal_narritive_lg-70-15-0242_leland_stanford_junior_university.pdf.
18. State Archives of North Carolina, Transforming Online Mail with Embedded Semantics (TOMES),https://www.dncr.nc.gov/programs-services/records-management/transforming-online-mail-embedded-semantics-tomes.
19. US National Archives (NARA), https://www.archives.gov/records-mgmt/rcs/schedules/capstone-forms.

Mr. Aleksander LAVRENČIČ
Arhiv Televizije Slovenija, Radiotelevizija Slovenija, Ljubljana, Slovenija
aleksander.lavrencic@rtvslo.si

1.02 ***Pregledni naučni rad/Review scientific article***
UDK/UDC: 930.251(086.8):004.8 "1969/1989"

Primljeno/Received: 14. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 30. 06. 2026.

PRAKTIČNA ISKUSTVA PRI POPISIVANJU AUDIOVIZUALNE ARHIVSKE GRAĐE POMOĆU ALATA VJEŠTAČKE INTELIGENCIJE GEMINI: TRANSKRIPT RUKOPISNIH POPISA IZ PERIODA 1969-1989.

Apstrakt: *U radu su predstavljena praktična iskustva s uvođenjem alata vještačke inteligencije Google Gemini u radne procese Arhiva Televizije Slovenija. Audiovizuelna arhivska građa, zbog svoje specifične prirode, zahtijeva tačne, standardizovane i kontekstualno bogate metapodatke, što predstavlja veliki vremenski i kadrovski izazov. Rad detaljno opisuje metodologiju rada s alatom Gemini u dvije ključne oblasti: pri tekućem popisivanju savremenih, izvorno digitalnih datoteka, te pri retrospektivnom prepisivanju starih, ručno unesenih knjiga popisa iz perioda između 1969. i 1989. godine. Autor na osnovu praktičnih testova (projekat »Sinergija 71«) razvija tzv. »Zlatni standard« – iterativni pristup koji se zasniva na segmentiranom slanju priloga, mašinskom učenju unutar kontekstnog prozora (in-context learning) te striktnom poštovanju internih arhivskih pravila za formatiranje (zapis prezimena velikim štampanim slovima, standardizacija kajrona/potpisa, strukturiranje tehničkih blokova). Posebna pažnja posvećena je sposobnostima modela za prepoznavanje i dešifrovanje teško čitljivog kurzivnog rukopisa, kao i automatskom prevođenju i terminološkom usklađivanju stranih institucija na slovenački jezik. Analizirani su i nedostaci tehnologije, prije svega pojava »halucinacija«, odnosno fantomskih podataka, kao i tehnička ograničenja radne memorije modela, zbog kojih je neophodan pravovremeni prenos podataka u produkcioni sistem EVA. Rezultati pokazuju da upotreba vještačke inteligencije značajno racionalizuje i ubrzava unos građe te olakšava uvođenje novih saradnika u posao. Uprkos visokom stepenu automatizacije, rad naglašava da vještačka inteligencija ne može zamijeniti stručnu procjenu arhivista. Ljudska intervencija ostaje ključni element kontrole kvaliteta, jer samo arhivist razumije dubinu, značenje i istorijski kontekst televizijskih sadržaja.*

Ključne riječi: *Vještačka inteligencija, audiovizuelni arhivi, arhivistika, Gemini, katalogizacija*.

PRACTICAL EXPERIENCES IN CATALOUGING AUDIOVISUAL ARCHIVAL MATERIAL USING THE GEMINI ARTIFICIAL INTELLIGENCE TOOL: TRANSCRIBING HANDWRITTEN LEDGERS FROM THE 1969-1989 PERIOD

Abstract: *This paper presents practical experiences with implementing the Google Gemini artificial intelligence tool into the workflows of the Television Slovenia Archive. Due to its specific nature, audiovisual archival material requires precise, standardized, and contextually rich metadata, posing a significant logistical and human resource challenge. This paper details the workflow methodology utilizing Gemini in two key areas: the ongoing indexing of modern born-digital assets and the retrospective transcription of legacy, handwritten catalogue ledgers from the 1969–1989 period. Based on practical testing (the "Synergy 71" project), the author establishes a "Golden Standard" – an iterative approach rooted in segmented prompt submission, in-context learning, and strict adherence to internal archival formatting rules (capitalizing surnames, standardizing lower-third graphics, and structuring technical summaries). Special focus is placed on the model's capacity to recognize and decipher difficult cursive handwriting, alongside its ability to automatically translate and harmonize foreign institutions into Slovenian. The study also analyses technological drawbacks, primarily "hallucinations" (phantom data) and context window limitations, which necessitate regular data migration into the production system, EVA. The results indicate that AI significantly streamlines data entry and accelerates onboarding. However, the paper concludes that AI cannot replace the archivist's professional judgment; human intervention remains vital for quality control, as only the archivist possesses the depth required to grasp the historical context of television broadcasting.*

Key words: *Artificial intelligence, audiovisual archives, archival science, Gemini, cataloguing*.

Uvodne napomene

»In tej misli te prepuščam, dragi bralec. Uporabljaj tehnologijo, ki jo je razvil inženir, toda uporabljaj jo s skromnostjo in dvomom v srcu. Nikoli ne dovoli tehnologiji, da te zasužnji, in nikoli je ne uporabljaj, da bi z njo zasužnjil druge.« (Marina Lewycka).[1]

U radu su opisana iskustva i rad s alatom vještačke inteligencije pri popisivanju audiovizuelne građe u Arhivi Televizije Slovenija. Rad na uvođenju postupaka pomoći pri popisivanju pomoću alata vještačke inteligencije odvija se postepeno i uz obostrano učenje (interaktivni odnos čovjek – vještačka inteligencija). Pomoć vještačke inteligencije najprije smo počeli koristiti pri popisu savremenih izvorno digitalnih datoteka, a zatim smo upotrebu vještačke inteligencije proširili i na rad na prepisivanju starih popisa za period 1969–1989.[2]

Alat Gemini je dizajniran za jednostavnu upotrebu, što omogućava racionalizaciju postupaka popisivanja i vremenski efikasniji rad.[3] Kvalitet rezultata može se istovremeno provjeravati i po potrebi ispravljati. Pristup alatu omogućen je registracijom besplatnog korisničkog naloga na veb-stranici https://gemini.google.com/.

Google Gemini funkcioniše na osnovu velikih jezičkih modela treniranih na obimnim zbirkama tekstova. Međutim, za efikasnu upotrebu pri popisivanju audiovizuelne građe ključna su prije svega jasno strukturirana i precizno definisana uputstva. Alat se dodatno prilagođava unosom konkretnih primjera na osnovu arhivske prakse, pri čemu je tekuća provjera i ispravljanje rezultata nužan dio procesa učenja. Takav iterativni pristup omogućava postepeno poboljšanje kvaliteta popisa.

Pri oblikovanju i definisanju sadržaja popisa oslanjali smo se na uputstva za digitalno arhiviranje audiovizuelne građe koje je izdao RAI za potrebe edukacije članova Međunarodnog saveza televizijskih arhiva FIAT/IFTA,[4] kao i na uputstva za popisivanje televizijske arhivske građe.[5] Postupci pri pripremi uputstava detaljno su opisani u članku *Pomoć alata Google Gemini pri oblikovanju popisa audiovizuelne građe* (A. Lavrenčić), koji će izaći u

[1] Misao iz knjige Marina Lewycka, *Kratka zgodovina traktorjev v ukrajinščini,* Formatisk Ljubljana 2006, 285. Preveo Matej Juh. »*I u toj misli te prepuštam, dragi čitaoče. Koristi tehnologiju koju je razvio inženjer, ali je koristi sa skromnošću i sumnjom u srcu. Nikada ne dozvoli tehnologiji da te zarobi i nikada je ne koristi kako bi njome zarobio druge.*«

[2] Inicativu za korištenje alata Gemini dao je kolega iz arhive Peter Wolf, a transkripciju starih popisa i njihov unos u računar provodi kolegica Tanja Bricelj.

[3] Google Gemini: Odkrijte moč generativnih modelov, https://www.umetnaineligenca.ai/blog/google-gemini.

[4] Barbara Scaramucci, Guido Del Pino, *Come si documenta la TV*, RAI Torino 2006.

[5] Aleksander Lavrenčič, We are on the road to nowhere: gremo vsak po svoje: popisovanje gradiva v televizijskem arhivu, *Standardizacija (p)opisov arhivskega gradiva in uskladitev strokovnih praks v slovenskih javnih in cerkvenih arhivih: zbornik referatov*, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2013, 105-115.

ovogodišnjem izdanju *Atlanta*, časopisa za savremenu arhivsku teoriju i praksu, zbog čega na ovom mjestu objavljujemo skraćeni postupak izrade uputstava i temeljna načela popisivanja audiovizuelne građe pomoću alata vještačke inteligencije, kao i savjete za efikasnu upotrebu. Naša razmišljanja u tom smjeru potvrdio je i dr. Bogdan Florin Popovici, vanredni profesor na Univerzitetu Alma Mater Europeana Maribor, koji je na međunarodnoj konferenciji *Tehnički i vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* u Radencima (maj 2026)[6] definisao suodnos rada arhivista i alata vještačke inteligencije: »Opšti zaključak je da je popisivanje arhivske građe i dalje temeljna arhivska djelatnost, čiji se značaj neće smanjiti zbog tehnoloških promjena. Tehnologija može podržati i olakšati rad, ali ključni aspekti – kao što su direktno posmatranje, kontekstualizacija i prepoznavanje relevantnosti u kontekstima – ostaju zadatak arhivista. Negirati to značilo bi izjednačiti kompjutersku obradu sa stvaranjem istorije, što je malo vjerovatno.« Zato svaki doprinos, koji proizlazi iz razmišljanja o suživotu brzog razvoja informacijskog društva te arhivske teorije i prakse, arhivistiku mora tretirati kao samostalnu, akademsku, interdisciplinarnu i multidisciplinarnu nauku, kako ju je u svojoj definiciji odredio Peter Pavel Klasinc.[7] Arhivistika i arhivska nauka i dalje će voditi i određivati rad arhivskih radnika na sigurnom i trajnom čuvanju arhivske i dokumentarne građe, dok će kompjuteri postajati sve efikasniji pomoćnici.

Postupak pripreme uputstava

Za pripremu uputstava pri popisivanju audiovizuelne arhivske građe koristili smo iterativni pristup koji se zasniva na postepenom uvođenju alata Google Gemini. Za eksperimentalno testiranje najprije smo izabrali uzorak dnevno-informativnih emisija, pri čemu smo definisali osnovne elemente popisa:

- *Popis događaja:* Mjesto događaja i opis sadržaja te navođenje autora (Ime Prezime, s. Ime Prezime, m. Ime Prezime). Pri tome je potrebno dosljedno koristiti velika početna slova za prezimena autora.
- *Kajroni*[8] *(potpisi) za izjave:* Kompletna struktura: izjava Ime PREZIME, funkcija, Organizacija. Prezimena se zapisuju velikim štampanim slovima, a organizacija velikim početnim slovom.

[6] Bogdan-Florin Popovici, Kako torej popisujemo arhivsko gradivo z RIC-om?, *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Knjiga povzetkov, Mednarodna konferenca 20-22. maj 2026, Radenci, Slovenija*, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2026, 56-57.
[7] Peter Pavel Klasinc, Archival science in storms. *Atlanti*, god. 29, br. 2, Mednarodni inštitut arhivskih znanosti, Trst – Maribor 2019, 8.
[8] U televizijskoj terminologiji, kajron je pokretni baner, baner teksta (često vijesti ili upozorenja) koji se pomiče preko cijelog ekrana, obično na dnu. Termin potiče od naziva kompanije Chyron, koja je počela proizvoditi prve uređaje za elektronsko prikazivanje takvih titlova na televizijskim ekranima.

Na osnovu navedenog uzorka, Google Gemini je generisao prvi prijedlog popisa koji je služio kao polazište za dalja poboljšanja i usklađivanja s internim pravilima arhivske prakse. Pri tome se pokazalo da za postizanje visoke tačnosti popisa preporučujemo slanje pojedinačnih priloga, odnosno segmenata emisija, jer to omogućava:

- *Tačnost:* Fokusiranje na pojedinačni prilog smanjuje mogućnost grešaka pri identifikaciji elemenata kao što su kajroni, autori i mjesto događaja.
- *Upotreba konteksta:* Sažetak pojedinačnog priloga omogućava prilagođavanje alata specifičnom tekstu.
- *Preglednost:* Odvojeno razmatranje priloga pojednostavljuje preglednost teksta i dalji unos u sistem za upravljanje digitalnom građom (MAM).

Iterativni proces uključuje tekuću provjeru rezultata i ispravke, što omogućava učenje alata i poboljšanje kvaliteta popisa. Pri tome su definisani osnovni uslovi:

- *Kvalitet podataka iz uredništva:* Scenariji moraju sadržavati dovoljno informacija za razumijevanje sadržaja priloga.
- *Jasna i precizna uputstva:* Pri pripremi uputstava ključno je da ona budu konkretna i dosljedna.
- *Redovna provjera i prilagođavanje:* Popisi se redovno pregledaju i ispravljaju sve dok rezultat ne dostigne zahtijevani standard.

U ovom procesu oblikovali smo i Pravila za formatiranje popisa, koja uključuju standardizovane zapise za autore, funkcije, kajrone i mjesto događaja. Pravila su se tekuće dopunjavala s obzirom na uočene probleme, kao što su:

- *Fantomski podaci odnosno halucinacije:* Nepravilno dopunjena imena ili nedostajuće informacije u scenarijima.
- *Različiti formati scenarija:* Zavisno od vrste emisije (npr. dnevno-informativna, muzička, kulturna).
- *Dizajn kajrona i izjava:* Jedinstvena struktura omogućava dosljednu identifikaciju svih uključenih osoba.

Postupak oblikovanja uputstava je, dakle, dinamičan i iterativan, što omogućava stalno poboljšanje kvaliteta popisa. Iterativni pristup je posebno važan za uvođenje novih saradnika u posao ili za popis starije građe, gdje je dostupnost podataka ograničena ili nepotpuna.

Pravila za formatiranje popisa – osnovni elementi:

- *Popis događaja*
  - Mjesto i kratak opis događaja, do 25 riječi.
  - *Primjer:* Ljubljana: podelitev nagrad paraolimpijcem.
- *Autori i uloge*

  - Ime s velikim početnim slovom, prezime velikim štampanim slovima.
  - Ako uloga nije definisana, koristimo udeleženka/udeleženec (učesnica/učesnik).
  - *Primjer:* (Rok ŠULIGOJ, s. tvdok, m. Črt PREDIN).
- *Kajroni (potpisi) za izjave*
  - Struktura: izjava Ime PREZIME, funkcija Organizacija (RP/BEZ RP).
  - *Primjer:* izjava Franček Gorazd TIRŠEK, dobitnik zlate paraolimpijske kolajne.
- *Funkcija / organizacija*
  - Veliko početno slovo kod vlastitih imena, inače mala slova.
  - *Primjer:* nemški minister za obrambo.
- *Oznaka RP (strani govorci)*
  - Slovenački govornici: izjave BEZ (RP)
  - Strani govornici: izjave SA (RP)
  - *Primjer:* izjava Boris PISTORIUS, nemški minister za obrambo (RP)

Dodatne preporuke:

- Popisivanje treba da se odvija iterativno: slanje pojedinačnih priloga i tekuća provjera.
- Kod kompleksnijih emisija (muzičke, zabavne) pravila se dosljedno poštuju za svaku kompoziciju ili segment.
- Pri popisivanju sjednica DZ/DS (Državnog zbora / Državnog savjeta) važno je da alat Gemini zapamti uloge predsjednika i druge funkcije sve dok ne dođe do promjena.
- Kod stranih imena koristi se slovenački prilagođen oblik prezimena, a oznaka RP označava govornike iz inostranstva.
- Fantomski podaci ili nedostajuće informacije se tekuće ispravljaju kako bi se očuvao standardizovan zapis.
- Alat se pokazuje kao efikasan terminološki usklađivač kod stranih sadržaja. Sposoban je automatski prepoznati stranu instituciju i u popisu je zapisati u odgovarajućem slovenačkom prevodu, a istovremeno dosljedno primijeniti oznaku (RP) za strane govornike, što osigurava terminološku konzistentnost u cijeloj zbirci građe.

Savjeti za efikasno popisivanje pomoću alata Gemini

Pored gore predstavljenih uputstava i dodatnih preporuka, dodajemo i posebne preporuke za arhiviste i dokumentaliste:

- *Segmentacija je ključ uspjeha:* Umjesto cijelih emisija, unosite pojedinačne priloge ili kraće tematske cjeline. Model će na taj način zadržati fokus i značajno smanjiti mogućnost »halucinacija« (fantomskih podataka).
- *Uspostavite »Zlatni standard«*[9]*:* Već u prvoj interakciji modelu dajte precizan primjer konačnog rezultata. Kada Gemini jednom usvoji Vaš format (npr. velika štampana slova za prezimena, specifične šifre), biće dosljedan tokom cijele sesije.
- *Koristite semantički kontekst:* Ako scenarij sadrži nepotpune podatke, naredite modelu da upotrijebi svoje opšte znanje za prepoznavanje funkcija javnih ličnosti ili prevođenje stranih institucija, ali rezultate uvijek provjerite.
- *Multimodalni opisi:* Iskoristite sposobnost modela za opisivanje vizuelnih elemenata. Podstaknite ga da u popis uključi opise okruženja (eksterijer, enterijer), što povećava vrijednost metapodataka za kasniju ponovnu upotrebu građe.
- *Iterativno ispravljanje:* Ako model napravi grešku, nemojte ga samo ispraviti, već mu recite zašto je to bila greška. Time »unutar kontekstnog prozora« (*in-context learning*) poboljšavate tačnost svih narednih popisa u istoj sesiji.
- *Oprez pri klasifikaciji:* Kod kompleksnih vijesti (npr. međunarodna politika) uvijek zadržite konačnu stručnu procjenu. Vještačka inteligencija je odlična u formatiranju, ali arhivist je taj koji razumije dubinu i značenje događaja.

Upotreba alata Google Gemini pri popisivanju audiovizuelne građe predstavlja važan korak ka digitalizaciji i racionalizaciji arhivske prakse, pri čemu:

- poboljšava brzinu i preglednost popisa,
- osigurava konzistentnost zapisa,
- omogućava lakše uključivanje novih saradnika u posao,
- ali istovremeno zadržava potrebu za stručnom procjenom i ljudskom intervencijom.

Upotreba alata Gemini tako predstavlja kombinaciju tehnološke inovacije i stručne arhivske prakse, koja omogućava efikasno i standardizovano popisivanje audiovizuelne građe u skladu sa akademskim i praktičnim zahtjevima arhivistike.

[9] Zlatni standard – tako Gemini naziva osnovna pravila koja se uspostavljaju na početku i omogućavaju kasnije nadogradnje unutar modela kroz iterativno učenje. Slično zlatnom standardu u monetarnom sistemu, zlatni standard u popisu uz pomoć vještačke inteligencije osigurava kvalitet popisa i povjerenje javnosti.

Prepis starijih popisa arhivske građe

Iskustva koja smo stekli upotrebom alata za popisivanje arhivske građe u sistemu MAM pomogla su nam da izradimo model za prepis starih popisa koji su zapisani u knjigama popisa i njihov unos u računarski sistem. Alat Gemini smo koristili za pomoć pri čitanju ručno unesenih popisa pisanih kurzivnim rukopisom. Pri tome smo koristili interfejs za pretvaranje Wordovih i drugih tekstova u uređivač teksta EVA, koji smo u Arhivi Televizije Slovenija počeli koristiti 1989. godine za popis audiovizuelne građe. Prije toga smo građu popisivali pomoću sistema kartica i upisa u knjigu popisa. Sa prepisivanjem najstarije audiovizuelne građe u arhivi smo počeli već 2002. godine, ali je taj rad, suprotno očekivanjima, tekao sporo.[10]

Paralelno s digitalizacijom filmova iz zbirke dnevno-informativnog programa KFD 1969–1989 i radom na projektu Euscreen, počeli smo prepisivati i podatke o snimcima iz pomenute zbirke.[11] I ovdje je proces rada bio prekidan pa nastavljan, a rad se odvijao ručnim prekucavanjem. Iskustva s upotrebom alata Gemini pomogla su nam da u 2026. godini započnemo s probnim prepisivanjem pomoću vještačke inteligencije.

Probno smo projekat prepisivanja podataka započeli kod nedostajućih popisa (koji su izostavljeni greškom ili je pri prenosu podataka došlo do greške) od 5. 5. 1971. do 10. 5. 1971. Projekat je, nakon saradnje arhivista i vještačke inteligencije, nazvan »Sinergija 71«. Rad na učenju odvijao se u koracima. Krajnji cilj projekta bio je izrada generativnog modela alata Google Gemini pri popisivanju audiovizuelne arhivske građe pomoću skeniranih popisa. Pri izradi modela koristili smo iterativni pristup, segmentirano slanje priloga, precizna uputstva i tekuću provjeru.

Kao ključne zaključke izdvojili smo sljedeće elemente:

- *Kvalitet i potpunost podataka iz uredništva* – scenariji moraju sadržavati dovoljno informacija kako bi omogućili pravilnu interpretaciju i zapis popisa.
- *Precizna i dosljedna uputstva* – za uspješnu upotrebu alata nužni su jasna struktura i konkretna uputstva.
- *Iterativna provjera i ispravke* – tekuća provjera i korekcije ključni su za postizanje konzistentnih i preglednih rezultata.

[10] Aleksander Lavrenčič, Ustvarjanje računalniške baze podatkov o starem filmskem gradivu Televizije Slovenija, *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja: zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike,* god. I/2002, br. 1, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor, 2002, 290 – 294.
[11] Katja Šturm, Evropski projekt EUscreen: kdo, kaj, kje, kdaj in zakaj, *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije,* god. 35, br 2, 2012, Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije, 2012, 425–432.

- *Postepeno učenje alata* – ponavljanje uputstava prije svake sesije poboljšava efikasnost i tačnost popisivanja.
- *Segmentacija priloga* – slanje pojedinačnih priloga omogućava lakše upravljanje kontekstom, precizniju obradu i smanjuje mogućnost grešaka.

Najprije smo alatu vještačke inteligencije objasnili strukturu knjige i njenih cijelih stranica, te započeli s pojedinačnim elementima popisa, odnosno pojedinačnim prilozima u dnevno-informativnim emisijama. Kao uzorak koji će pomoći u oblikovanju modela dodali smo već obavljeni prepis koji je sadržavao sve ključne elemente i bio oblikovan prema uputstvima za popisivanje. Zatim smo dodali sliku skena stranice iz knjige popisa s uputstvima za pravilno čitanje tabele i objašnjenim skraćenicama. Na osnovu poslanog skena stranice iz knjige, alat vještačke inteligencije je utvrdio kako su podijeljene kolone (nosilac, naslov, datum, sadržaj, autori, lokacija, dužina, klasifikacija).

Pomoću objašnjenja strukture stranice, Gemini je lakše razaznao rukopis iz 1971. godine i tako pravilno interpretirao tekst. Za dalji rad bio je ključan i poslani uzorak iz računarskog popisa u programu EVA, pomoću kojeg je alat vještačke inteligencije utvrdio u kojem redoslijedu moraju biti pripremljeni podaci u Wordu kako bi kasnije kopiranje u Evu bilo što jednostavnije i bez suvišnog klikanja.

Prijedlog radnog procesa za Gemini uobličen je kroz sljedeće korake:

1. *Prepis:* Gemini najprije radi čisti prepis (OCR + interpretacija rukopisa). Prepis sadrži dešifrovanje rukopisa (upoznavanje specifičnih slova karakterističnih za rukopis autora popisa i prepoznavanje skraćenica karakterističnih za određeni vremenski period).
2. *Strukturiranje:* Isti podatak Gemini odmah preoblikuje prema uputstvima u »zlatnu strukturu« (npr. prezime velikim slovima, funkcije malim slovima) i razvrstava u rubrike koje zahtijeva EVA.
3. *Provjera:* Arhivist potvrđuje da li su imena i lokacije iz 1971. godine pravilno pročitani (uključujući i imena koja su se možda do danas promijenila). Istovremeno, bilježenjem grešaka i anomalija počinje se graditi baza za analizu i otklanjanje grešaka.

Maska za unos u Evu (Projekat Sinergija 71)

Najprije smo poslali uputstva za preoblikovanje maske i teksta, koji u sirovom prepisu izgleda ovako:

„Plaintext
NOSILEC [Tukaj vpišem npr. KFD 786] FORMAT 4:3 DATUM OBJ. [Tukaj vpišem datum, npr. 4.5.1971] NASLOV [Tukaj vpišem naslov oddaje, npr. TV

OBZORNIK 411] VSEBINA [Tukaj vpišem imena voditeljev, urednikov, če so navedeni]
VSEBIN. DEL N 4/7 KFD_786-1 film Ljubljana: zasedanje vseh zborov v republiški skupščini [Minutaža] N 12/3 KFD_786-2 film + 2A perfo Ljubljana: izjava Elica DOLENC pred kongresom samoupravljalcev o samoupravni organiziranosti otroškega varstva 3'25" N 23/3 KFD_786-3 film Zagorje: uspešno poslovanje podjetja Deloza 50" N 18/6, N 24/7 KFD_786-4 film Poreč: gradbeno podjetje Pionir iz Novega mesta gradi turistične objekte ob morju 45" N 24/2 KFD_786-5 film Kotlje: razvoj turizma 50" N 22/4 KFD_786-6 film Novo mesto: razstavili so osnutke kulturnega centra 45" AVSTRI 1/5/2 KFD_786-7 film Šentjanž v Rožu: Slovensko prosvetno društvo je priredilo koncert koroških pevskih zborov 35" N 29/6 KFD_786-8 film Krumperk pri Domžalah: ureditev gradu 35""

Ključno pri prilagođavanju bilo je da popisi budu poravnati zbog kopiranja pravougaonog bloka u c Evu i da kod tabulatora budu dodati jasni razmaci pomoću kojih su poravnati pojedinačni blokovi teksta. Tako pripremljeni blokovi omogućili su pravougaono kopiranje, što je uštedjelo vrijeme pri uvozu u kolone:

„Plaintext
NOSILEC [Tukaj vpišem npr. KFD 786]
FORMAT 4:3
DATUM OBJ. [Tukaj vpišem datum, npr. 4.5.1971]
NASLOV [Tukaj vpišem naslov oddaje, npr. TV OBZORNIK 411]
VSEBINA [Tukaj vpišem imena voditeljev, urednikov, če so navedeni]
VSEBIN. DEL N 4/7 KFD_786-1 film Ljubljana: zasedanje vseh zborov v republiški skupščini [Minutaža]
N 12/3 KFD_786-2 film + 2A perf Ljubljana: izjava Elica DOLENC pred kongresom samoupravljalcev... 3'25""

Ubrzo nakon prvih unosa, Gemini je predložio da pokušamo unositi podatke za cijelu stranicu, što je omogućilo brži rad. Otklonili smo osnovne greške, kao što je pojavljivanje pojedinih neobičnih znakova pri čitanju stranice, odredili pravilo za označavanje dužine u minutama i sekundama, te pripremili uputstva za prepoznavanje i automatsko zapisivanje nekih skraćenica koje su se koristile pri ručnim upisima (npr. Ljubljana umjesto skraćenice Lj., prepoznavanje mjesta i osoba u klasifikacionim oznakama gdje su arhivisti napisali samo prvo slovo, a ostalo je bilo vidljivo iz sadržaja (npr. O/I – O/IPAVEC Benjamin, K/A – K/AJDOVŠČINA).

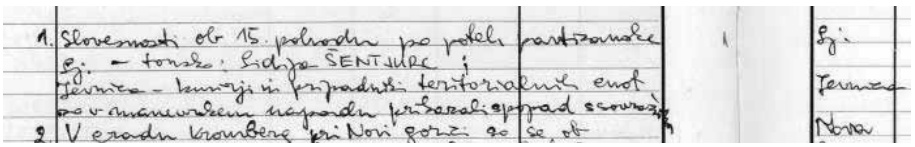
Strukturno su podaci o naslovu i datumi premješteni u jedinstvenu masku za popis u Evi, a mjesto događaja je premješteno ispred sadržaja u skladu sa savremenim pravilom o popisu audiovizuelne građe. Svaku opisanu vijest prema pravilima popisivanja u Evi zaključuje dužina priloga. Iz gornjeg primjera je vidljivo da je vještačka inteligencija prepoznala dužinu kod drugog priloga, dok

kod prvog podatka o dužini nije bilo, pa je zapisano samo [Minutaža]. Pri narednim unosima dodali smo uputstvo da se kod nedostajućih podataka to izostavi.

Gemini je preporučio prenos podataka u Evu nakon svake obrađene stranice, odnosno svakih nekoliko brojeva nosilaca. Objasnio je da to preporučuje iz dva razloga:

- *Sigurnost:* Gemini ima ograničenu »radnu memoriju« (*context window*) za pojedinačnu sesiju. Ako su sesije preduge, alat može početi previđati sitne detalje ili miješati formate s početka sesije.
- *Kontrola:* Tekućim prenosom možemo odmah uočiti eventualne sistemske griješke, koje se zatim mogu tekuće otklanjati u metodologiji.

Gemini se pokazao kao efikasna pomoć i pri čitanju dijelova teksta koji su ranije bili teško čitljivi. Zanimljivo je da je pravilno pročitao ime manjeg mjesta Jevnica i nije ga pomiješao s poznatijim gradom Sevnica, iako je ime mjesta, kako se vidi u priloženoj koloni na desnoj strani, bilo vrlo nečitko napisano i prvo slovo J se moglo pomiješati sa slovom S. Gramatički pravilno je ispravio i mjesto Kromberk.

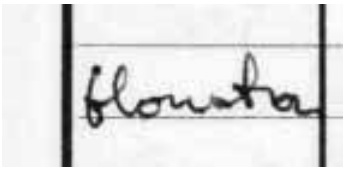
Prilog 1. *Pravilno pročitana Jevnica i grad Kromberk (KFD 791/I/1, 2).*

Pojavile su se i pojedine greške koje su ispravljene prilikom provjere. U nekim slučajevima imamo posla s teško čitljivim tekstom gdje je vještačka inteligencija pri čitanju prešla u pojavu »haluciniranja«:

Pogrešno	**Ispravljeno**
Ljubljanske opornice	vpadnice
V vajah	T. Vahen (Tone Vahen)
Aberščkova	Aškerčeva
Pomen izgradnje gradnje	posnetki gradnje
Malvavedžijska poroka	maharadžina poroka[12]
Planeta	Houston[13]

[12] U slovenačkom izvorniku: *maharadžina poroka*. Griješke kao što je »*Malvavedžijska svadba*« umjesto »*maharadžina*«, odličan su primjer kako kontekst (1971. godine su takve svadbe bile svjetska senzacija) može pomoći pri interpretaciji lošije čitljivog zapisa (KFD 791/I/7, TV dnevnik, 8. 5. 1971, New Delhi, Mararadžina poroka).

[13] Odnosi se na nečitko zapisan naziv grada *Houston.* Kod vijesti o svemirskom programu Apollo, riječ *»planeta«* bila je logički poveziva, a ujedno su slova tako ispisana da bi drugi dio prvog slova

Prilog 2. *Nečitljiv Houston.*

Testni unosi u februaru 2026. godine pokazali su se uspješnim i mogli smo započeti s redovnim unosom podataka u računar s popisima od januara 1982. godine. Za tri mjeseca prepisani su podaci za više dnevno-informativnih emisija (Obzornik, Dnevnik, V znamenju, Zrno) do decembra 1983. godine. Tokom naših prepisa došli smo i do bitnih promjena u tadašnjem načinu arhiviranja, koje su bile posljedica razvoja i promjena u televizijskoj produkciji. Snimanje na filmu počelo je zamjenjivati snimanje na videokasete, a priloga koji su pripremani i arhivirani na filmskoj traci bilo je sve manje. Zbog toga su u arhivi napustili arhiviranje u filmskim kutijama s oznakama po danima i počeli dodavati u filmske kutije kolute za više dana zajedno.

Ovu promjenu, koja se najavljivala već pri ručnom prepisu i obećavala teži rad s promjenama pri unosu datuma i naslova za svaki prilog pojedinačno, pomoću našeg modela uspješno smo riješili i nije došlo do vremenskih kašnjenja pri prenosu podataka. Ova provjera je pokazala i da smo sistem prepisa dobro postavili i da je prilagodljiv za promjene. Našem »Zlatnom standardu« za popisivanje dodali smo dodatak.

Dodatak Zlatnom standardu: Paketni unos združenih nosilaca (v2.1)

Zbog promjene načina arhiviranja (združivanje različitih emisija i datuma unutar iste filmske kutije) ukinuli smo kreiranje više odvojenih glava sesije za isti nosilac. Prešli smo na krovni sistem po prilozima.

1. *Nova struktura ulazne maske (Glava sesije)* Glava sesije se za cijelu kutiju ispisuje samo jednom na samom početku datoteke. Sadrži tačno 11 redova, pri čemu se posljednja tri reda fiksno preimenuju:

- Redovi 1–2: Broj kutije (bez rimskih indeksacija) i format (4:3).
- Redovi 3–8: Tačno 6 puta uzastopno prepisan unos kasnije.
- Redovi 9–11: Tačno 3 puta uzastopno prepisano po prilozima.

2. *Novi troredovni format tehničkog bloka vijesti*: Podaci o emisiji, datumu i autorstvu sele se iz glave direktno u sadržajni dio. Svaki pojedinačni prilog mora

mogao biti *l,* treće *(u) n,* dok su posljednja dva *(on)* slična slovu *a.* (KFD 791/I/8, TV dnevnik, 8. 5. 1971, Houston: Maketa ameriškega vesoljskega laboratorija).

biti strogo strukturiran kroz sljedeća tri uzastopna reda (prije konačnog TB[14] znaka):

- *1. red (Kod i tehnika):* Broj snimka i tehnički zapis, odvojeni zarezom.
    - *Primjer:* KFD_5045-16, 16A perfo
- *2. red (Identifikacija emisije):* NASLOV ODDAJE (NASLOV EMISIJE) sa svim VELIKIM ŠTAMPANIM SLOVIMA i datum, odvojeni zarezom.
    - *Primjer:* TV DNEVNIK, 4.10.1983
- *3. red (Sadržaj, autor i vrijeme):* Mjesto, opis događaja, eventualni autor u zagradi na kraju teksta (prezime VELIKIM slovima) te minutaža, pomjerena krajnje desno.
    - *Primjer:* Ljubljana: podsubotiška cesta – gradnja ceste...

Planirano je da ćemo nakon završetka rada na prepisu podataka aus zbirke KFD nastaviti s prepisom podataka iz starije zbirke filmske građe KF, koja je popisana do 1966. godine. U toj osnovnoj jedinstvenoj zbirci za popis filmske građe nalaze se podaci o svim filmovima u arhivi. Godine 1969. ova zbirka je, u skladu s novim uputstvima radi lakšeg uređivanja, podijeljena na zbirke:

- KF (emisije na filmu),
- 0KF (neobjavljena i nemontirana radna građa, agencijski prilozi),
- KFD (dnevno-informativni prilozi),
- XKF (neobjavljene emisije).

Zaključak

Uvođenje alata Google Gemini u Arhiv Televizije Slovenija predstavlja uspješan primjer sinergije između savremene generativne tehnologije i klasične stručne arhivske prakse. Praktična iskustva stečena kako pri popisu izvorno digitalne građe, tako i pri zahtjevnom prepisu rukopisnih popisa iz perioda 1969–1989 (projekat »Sinergija 71«), dokazuju da vještačka inteligencija može značajno racionalizovati dugotrajne postupke obrade metapodataka. Ključ uspjeha pri tome nije samo tehnologija sama po sebi, već metodološki pristup – oblikovanje »Zlatnog standarda« sa strogim pravilima formatiranja, segmentacijom građe i iterativnim učenjem modela unutar sesije.

Rezultati potvrđuju da Gemini uspješno prevazilazi prepreke kao što su nečitljivi rukopisi, složene istorijske skraćenice i potreba za terminološkim usklađivanjem stranih izjava. Uprkos tome, tehnologija donosi određene rizike, među kojima se ističu sistemske halucinacije modela i ograničenja radne memorije. Ovi nedostaci jasno pokazuju da vještačka inteligencija ne djeluje kao autonoman sistem, već kao napredno oruđe, odnosno asistent.

[14] Skračenica autorice popisa Tanja Bricelj.

Pouzdanost arhivskih baza podataka, kao što je program EVA, i dalje zavisi od stručne procjene arhivista. Čovjek ostaje nezamjenjiv arbitar koji tekućom provjerom, ispravljanjem i unošenjem istorijskog konteksta osigurava naučnu i stručnu besprijekornost popisa. U budućnosti će rad na starijim zbirkama (npr. zbirka KF od 1966. godine) ova saznanja samo dodatno potvrditi i nadgraditi.

Summary

The integration of Google Gemini into the Television Slovenia Archive represents a successful synergy between generative artificial intelligence and traditional archival practice. Practical results from both contemporary born-digital indexing and retrospective processing of handwritten ledgers from 1969–1989 (Project "Synergy 71") demonstrate that AI drastically accelerates metadata workflows. The study shows that the deployment of AI is most effective when managed through a strict methodological framework termed the "Golden Standard," which utilizes segmented data entry, in-context learning, and structured validation.

The Gemini model proved highly efficient at deciphering historical handwriting, reconstructing period-specific abbreviations, and translating foreign institutional names. Nevertheless, operational risks such as AI hallucinations and context window limitations persist. These boundaries confirm that generative AI cannot function as an autonomous archivist but rather serves as a powerful assistant.

The integrity of the production database (EVA) remains fully dependent on human expertise. The archivist must act as the final arbiter, conducting real-time quality control and providing the deep historical and semantic understanding that technology lacks. Ultimately, this human-in-the-loop methodology offers a scalable blueprint for modernizing legacy television archives globally without compromising academic and professional standards.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. KFD 791/I/1, TV dnevnik, 8. 5. 1971, Jevnica: Orožne vaje teritorialne obrambe.
2. KFD 791/I/2, TV dnevnik, 8. 5. 1971, Nova Gorica: Grad Kromberk, srečanje političnih in kulturnih delavcev Primorske.
3. KFD 791/I/7, TV dnevnik, 8. 5. 1971, New Delhi: Maharadžina poroka.
4. KFD 791/I/8, TV dnevnik, 8. 5. 1971, Houston: Maketa ameriškega vesoljskega laboratorija.

Knjige/Books:

1. Lewycka Marina, Kratka zgodovina traktorjev v ukrajinščini, Formatisk Ljubljana, 2006.
2. Scaramucci Barbara, Guido Del Pino, *Come si documenta la TV*, RAI Torino, 2006.

Članci/Articles:

1. Klasinc Peter Pavel, Archival science in storms. *Atlanti*, god. 29, br. 2, Mednarodni inštitut arhivskih znanosti, Trst – Maribor 2019, 8-17.
2. Lavrenčič Aleksander, Pomoč orodja Google Gemini pri oblikovanju popisov avdiovizualnega gradiva, *Atlanti*, god. 36, br. 1, (u pripremi za štampu), Mednarodni inštitut arhivskih znanosti, Trst – Maribor 2026.
3. Lavrenčič Aleksander, Ustvarjanje računalniške baze podatkov o starem filmskem gradivu Televizije Slovenija, *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhivirnaja: zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike,* god. I/2002, br. 1, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2002, 290-294.
4. Lavrenčič Aleksander, We are on the road to nowhere: gremo vsak po svoje: popisovanje gradiva v televizijskem arhivu, *Standardizacija (p)opisov arhivskega gradiva in uskladitev strokovnih praks v slovenskih javnih in cerkvenih arhivih: zbornik referatov*, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2013, 105–115.
5. Popovici Bogdan-Florin, Kako torej popisujemo arhivsko gradivo z RIC-om?, *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Knjiga povzetkov, Mednarodna konferenca 20. – 22. maj 2026, Radenci, Slovenija*, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2026, 56–57.
6. Šturm Katja, Evropski projekt EUscreen: kdo, kaj, kje, kdaj in zakaj, *Arhivi: glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije,* god. 35, br. 2, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2012, 425-432.

Internet:

1. Google Gemini: Odkrijte moč generativnih modelov. 2024, https://www.umetnaineligenca.ai/blog/google-gemini (Pristup 11. 11. 2025).

Ismeta DŽIGAL BERKOVAC
JU Historijski arhiv Sarajevo, Bosna i Hercegovina
ismeta.dzigal@gmail.com

1.04 ***Stručni rad/Professional article***
UDK/UDC: [35.077:004](497.6-37):930.25(497.6 Sarajevo):004.77

Primljeno/Received: 15. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 29. 07. 2026.

DIGITALNA TRANSFORMACIJA U KANTONU SARAJEVO I STVARANJE PREDUVJETA ZA PRIKLJUČIVANJE JU HISTORIJSKOG ARHIVA SARAJEVO NA USPOSTAVLJENU PLATFORMU

Apstrakt: *Digitalna transformacija u Kantonu Sarajevo zvanično je otpočela usvajanjem Zakona o elektronskom upravljanju u Kantonu Sarajevo[1] i Uredbe o radu e-Portala Kantona Sarajevo.[2] Ovaj normativni okvir postavlja temelje za digitalizaciju javne uprave, modernizaciju usluga te uvođenje interoperabilnih informaciono-komunikacionih tehnologija. Predmet ovog rada je analiza nužnih preduvjeta za integraciju postojećeg informacionog sistema JU Historijski arhiv Sarajevo u jedinstvenu kantonalnu digitalnu platformu s fokusom na razvoj elektronskog servisa, osiguranje interoperabilnosti, zaštitu ličnih podataka i uspostavljanje efikasne elektronske komunikacije. U radu se primjenjuje metoda analize sadržaja zakonskih okvira i trenutnih kapaciteti Arhiva. Prilagođavanjem informacionog sistema, Arhiv nastoji optimizovati i ubrzati proces poslovanja, s posebnim naglaskom na efikasnije izdavanje uvjerenja o činjenicama iz arhivske građe, čime se institucija direktno približava savremenim potrebama građana i privrednim subjektima.*

Rezultati istraživanja ukazuju na to da primjena navedenih zakonskih odredbi nalaže uvođenje e-pretinca i elektronske pisarnice unutar same institucije. Da bi se to realizovalo, obimna arhivska građa preuzeta od različitih stvaralaca i imalaca mora proći kroz sistemska pretvaranja u interoperabilne elektronske dokumente. Fondovi i zbirke moraju biti sistematski klasifikovani i indeksirani u skladu sa savremenim standardima metapodataka kako bi postali

[1] *Zakona o elektronskom upravljanju u Kantonu Sarajevo*, "Službene novine Kantona Sarajevo", godina XXX, broj 6, od 13.2.2025. (Dostupno na zvaničnoj stranici Vlade Kantona Sarajevo: www.ks.gov.ba).
[2] *Uredbe o radu e-Portala Kantona Sarajevo Sarajevo*, "Službene novine Kantona Sarajevo", godina XXXI, broj 3, od 22.1.2026. (Dostupno na zvaničnoj stranici Vlade Kantona Sarajevo: www.ks.gov.ba).

lako pretraživi unutar novog e-okruženja. Kroz uspostavljanje sigurnih kanala komunikacije obaveznu implementaciju kvalifikovanog elektronskog potpisa, Arhiv će osigurati punu pravnu valjanost svih izdatih dokumenata i uvjerenja.

Integracija s e-Portalom Kantona Sarajevo omogućit će građanima brz i jednostavan pristup dokumentima, sigurnu autentifikaciju, elektronsko podnošenje zahtjeva i automatsko praćenje statusa predmeta. Svi elektronski dokumenti koje Arhiv verifikuje i otpremi na platformu zadržat će punu pravnu valjanost u daljem procesu.

Sprovođenjem novih reformi, ustanova će se transformisati u otvoren, transparentan i efikasan javni servis. U radu se nastoji ponuditi teorijski doprinos i smjernice za prevazilaženje svih infrastrukturnih i pravnih izazova tokom ove reformske faze moderne, napredne i digitalno uvezene lokalne samouprave.

Ključne riječi: *E-Portal Kantona Sarajevo, Zakon o elektronskom upravljanju u Kantonu Sarajevo, interoperabilnost, javni sektor, elektronsko arhiviranje*.

DIGITAL TRANSFORMATION IN CANTON OF SARAJEVO AND THE CREATION OF PREREQUISITES FOR JOINING THE PUBLIC INSTITUTION OF HISTORICAL ARCHIVES OF SARAJEVO TO THE ESTABLISHED PLATFORM

Abstract: *The digital transformation of the Canton of Sarajevo officially commenced with the enactment of the Law on Electronic Governance in the Canton of Sarajevo*[3] *and the Regulation on the Operation of the e-Portal of the Canton of Sarajevo.*[4] *This regulatory framework lays the foundation for the digitalization of public administration, modernization of services, and the introduction of interoperable information and communication technologies. The subject of this paper is the analysis of the necessary prerequisites for the integration of the existing information system of the Public Institution of Historical Archives of Sarajevo into a unified cantonal digital platform focusing on the development of electronic services, ensuring interoperability, protecting personal data, and establishing efficient electrnic communication. The paper applies the method of analyzing the content of regulatory frameworks and the current capacities of the Archives. By adapting its information system, the Archives aim to optimize and accelerate business processes, with a particular*

[3] *Law on Electronic Governance in the Canton of Sarajevo*, Official Gazette of the Canton of Sarajevo, Year XXX, No. 6 of 13 February 2025, (Available on the official website of the Government of Sarajevo Canton: www.ks.gov.ba).

[4] *Regulation on the Operation of the e-Portal of the Canton of Sarajevo*, Official Gazette of the Canton of Sarajevo, Year XXXI, No. 3 of 22 January 2026, (Available on the official website of the Government of Sarajevo Canton: www.ks.gov.ba).

emphasis on the more efficient issuance of certificates regarding facts from archival materials, thereby directly aligning the institution with the modern needs of citizens and business entities.

The research results indicate that the application of the stated legal provisions mandates the introduction of an e-mailbox and an electronic registry office within the institution itself. To achieve this, the extensive archival material taken over from various creartors and holders must undergo a systemic transformation into interoperable electronic documents. Funds and collections must be systematically classified and indexed in accordance with modern metadata standards to become easily searchable within the new e-environment. Through the establishment of secure communication channels and the mandatory implementation of a qualified electronic signature, the Archives will ensure the full legal validity of all issued documents and certificates.

Integration with the e-Portal of the Canton of Sarajevo will provide citizens with fast and simple access to documents, secure authentication, electronic submission of requests, and automated tracking of case status. All electronic documents verified and uploaded to the platform by the Archives will retain full legal validity in the further process.

By implementing these new reforms, the institution will transform into an open, transparent, and efficient public service. The paper aims to offer a theoretical contribution and guidelines for overcoming all infrastructural and legal challenges during this reform phase of a modern, advanced, and digitally connected local self-government.

Key words: *E-Portal of Canton of Sarajevo, The Law on Electronic Governance in the Canton of Sarajevo, public sector, interoperability, digital archiving.*

Uvod

U cilju produbljivanja i razvoja zajedničke vizije digitalnog društva i digitalnih infrastruktura u institucijama Bosne i Hercegovine već nekoliko decenija se vode različite polemike, usvojeni su akcioni planovi, ali do konačne realizacije nikada nije došlo. Sa vrha ljestvice državnog uređenja, a uz pomoć Ureda koordinatora za reformu javne uprave Bosne i Hercegovine, jedinstveno rješenje trebalo se spustiti na institucije nižih nivoa vlasti, međutim, sve se svelo na parcijalne alternative od strane pojedinih institucija u digitalizaciji vlastitih usluga. Kanton Sarajevo izdigao se iznad tih retoričkih konsultacija i krenuo u digitalizaciju svog nivoa kako bi otvorio nove mogućnosti za poboljšanje kvaliteta usluga u javnoj upravi.

Već desetljećima postoji potreba za racionalizacijom troškova kako bi se na optimalan način maksimalno efikasno iskoristila budžetska sredstva i postigli najbolji rezultati. Stoga je u 2025. godini Skupština Kantona Sarajevo usvojila

Zakon o elektronskom upravljanju u Kantonu Sarajevo.[5] Za izradu istog bilo je zaduženo Ministarstvo pravde i uprave Kantona Sarajevo. Održano je nekoliko stručnih sastanaka sa različitim radnim grupama, a između ostalih i s arhivskim djelatnicima JU Historijski arhiv Sarajevo i Arhivom Federacije Bosne i Hercegovine.

Zakonom su se uredila pitanja u vezi sa uspostavljanjem i funkcionisanjem kantonalnog portala za pružanje usluga elektronskim putem, kataloga usluga, infrastrukture elektronske uprave, korištenja digitalnih tehnologija, razmjene podataka elektronskim putem, korištenje podataka iz izvornih registara i metaregistara u Kantonu Sarajevo. Također, uređeno je pružanje usluga organa državne službe, javnih preduzeća, javnih ustanova, agencija, fondova, zavoda i drugih pravnih subjekata koji vrše javna ovlaštenja i čiji je osnivač Kanton Sarajevo ili u kome Kanton Sarajevo učestvuje sa više od 50 % ukupnog kapitala i ima svojstvo pravnog lica upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija. To jeste, propisani su uslovi za uspostavljanje, održavanje i korištenje interoperabilnih informaciono-komunikacionih tehnologija organa javnog sektora, koordinacija i nadzor nad primjenom ovog zakona.

Zakon omogućava efikasnije, ekonomičnije i brže pružanje usluga putem digitalnih kanala te će građani doći do željenih informacija bez čekanja u redovima, a usvojenom *Uredbom o radu ePortala Kantona Sarajevo*[6] detaljnije su date smjernice za korisnike. Prioriteti koje treba osigurati e-Portal ogledaju se u blagovremenom i sveobuhvatnom rješavanju upravnih postupaka i pravnih stvari, sigurnosti, pouzdanosti i integritetu podataka, bržem i lakšem pristupu informacijama i dokumentima, racionalnom i cjelovitom upravljanju dokumentacijom i podacima, dijeljenju informatičkih resursa i kooperativnom radu, integraciji poslovnih procesa sa sistemom za upravljanje dokumentacijom i trajnu zaštitu i arhiviranje podataka i dokumentacije.

Analitički osvrt na arhivsko i elektronsko zakonodavstvo u Federaciji Bosne i Hercegovine i Kantonu Sarajevo

Prije same izrade *Prednacrta zakona o elektronskom poslovanju u Kantonu Sarajevo* nadležno Ministarstvo pravde i uprave Kantona Sarajevo je detaljno analiziralo relevantne arhivske federalne i kantonalne propise kako bi se utvrdili pravni i metodološki preduvjeti za digitalno arhiviranje. Analiza je obuhvatila sljedeći normativni okvir: *Zakon o arhivskoj građi Federacije Bosne*

[5] *Zakona o elektronskom upravljanju u Kantonu Sarajevo*, "Službene novine Kantona Sarajevo", godina XXX, broj 6, 1.
[6] *Uredba o radu e-Portala Kantona Sarajevo Sarajevo*, "Službene novine Kantona Sarajevo", godina XXXI, broj 3, od 22. januara 2026, 2.

i Hercegovine[7], *Zakon o elektronskom dokumentu Federacije Bosne i Hercegovine*[8], *Uredbu o organiziranju i načinu vršenja arhivskih poslova u organima uprave i službama u Federaciji Bosne i Hercegovine*[9], *Uredbu o organizovanju i načinu vršenja arhivskih poslova u pravnim licima u Federaciji Bosne i Hercegovine* [10], *Pravilnik o kancelarijskom poslovanju u Federaciji Bosne i Hercegovine* [11], *Zakon o arhivskoj djelatnosti u Kantonu Sarajevo.*[12]

Sistemskom analizom navedenih propisa došlo se do slijedećih relevantnih zaključaka:[13]

1. *Zakon o arhivskoj građi u Federacije Bosne i Hercegovine* ne sadrži eksplicitne odredbe kojima se reguliše digitalno arhiviranje, ali istovremeno ne sadrži ni ograničavajuće odredbe kada je u pitanju uvođenje ovog savremenog oblika arhiviranja.
2. Članom 18. *Zakona o arhivskoj djelatnosti* propisana je primjena federalne uredbe u poslovima vođenja arhivske knjige, čuvanja arhivske i registraturne građe, odabiranja arhivske građe, te primopredaje arhivske građe između organa uprave, službi za upravu i nadležnog arhiva.
3. *Zakon o elektronskom dokumentu u Federaciji Bosne i Hercegovine* sistemski reguliše pitanje čuvanja informacija u elektronskom obliku. Ovim propisom je utvrđeno da elektronski dokument ima jedinstvenu pravnu valjanost kao i dokument na papiru, pod uslovom da je izrađen, poslan, primljen, čuvan i arhiviran primjenom raspoložive informacione tehnologije i da ispunjava definisane zakonske uvjete.

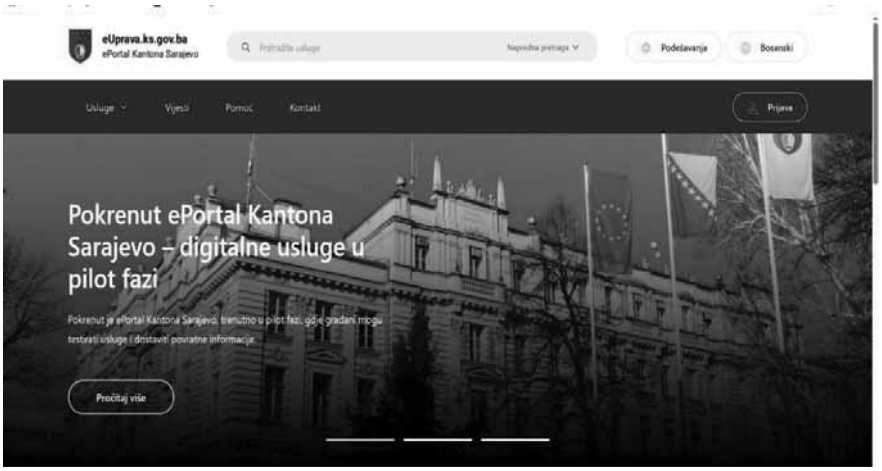
Kako bi se osigurali stabilni uvjeti za elektronsko arhiviranje te dugotrajno i pouzdano čuvanje arhivske građe koja je izvorno nastala u

[7] *Zakon o arhivskoj građi Federacije Bosne i Hercegovine*, "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", godina IX, broj 45, od 20. septembra/rujna 2002, 2040.
[8] *Zakon o elektronskom dokumentu Federacije Bosne i Hercegovine*, "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", godina XX, broj 55, od 17. jula 2013, 8.
[9] *Uredbu o organiziranju i načinu vršenja arhivskih poslova u organima uprave i službama u Federaciji Bosne i Hercegovine*, "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", godina X, broj 22, od 24. svibnja/maja 2003, 934.
[10] *Uredbu o organizovanju i načinu vršenja arhivskih poslova u pravnim licima u Federaciji Bosne i Hercegovine*, "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", X, broj 12, od 28. ožujka/marta 2003, 472.
[11] *Pravilnik o kancelarijskom poslovanju u Federaciji Bosne i Hercegovine*, "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", godina XXVI, broj 96, od 20. decembra 2019, 6; *Pravilnik o izmjenama i dopunama pravilnika o kancelarijskom poslovanju u Federaciji Bosne i Hercegovine*, "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", godina XXX, broj 91, od 24. novembra 2023, 29.
[12] *Zakon o arhivskoj djelatnosti u Kantonu Sarajevo*, "Službene novine Kantona Sarajevo", godina XXI, broj 50, od 15. decembra 2016.
[13] *Informacija: Digitalno arhiviranje*, Ministarstvo pravde i uprave Kantona Sarajevo, dostavljena Ministarstvu kulture i sporta Kantona Sarajevo i Javnoj ustanovi Historijski arhiv Sarajevo sa zajedničkih konsultacija održanih 29.9.2023. godine u Kantonu Sarajevo.

digitalnom obliku, u narednom periodu bit će neophodno izvršiti ciljane izmjene u postojećim zakonskim i podzakonskim aktima i donijeti nove. Primarni cilj je definisanje jedinstvenih tehničko-tehnoloških zahtjeva i procedura koje stvaraoci i imaoci arhivske građe i dokumentrnog materijala moraju ispuniti pri čuvanju i zaštiti dokumentarnog materijala u elektronskom obliku.

Funkcionisanje e-Portala Kantona Sarajevo

E-Portal Kantona Sarajevo, koji je trenutno u testnoj fazi, namijenjen je pružanju elektronskih usluga građanima i pravnim subjektima. Prema usvojenom normativnom okviru, u članu 2 *Zakona o elektronskom upravljanju u Kantonu Sarajevo*[14] usluga elektronske uprave definisana je kao postupanje organa javnog sektora prema korisniku, drugom organu ili drugom subjektu, prilikom prijema, razmjene, obrade, dostavljanja ili objavljivanja podataka, podnesaka, akata i drugih dokumenata u e-pretincu ili drugih vidova komunikacije iz okvira svoje nadležnosti, korištenjem informaciono-komunikacionih tehnologija i kanala digitalne komunikacije. Trenutno je platforma otvorena kako bi korisnici mogli testirati i dostaviti povratne informacije koje će doprinijeti njenom daljnjem sistemskom unapređenju.[15]

Za uspostavljanje jedinstvenog informacionog sistema zadužen je Zavod za informatiku i statistiku Kantona Sarajevo, koji će njime upravljati, razvijati ga i unaprijediti.

[14] *Zakona o elektronskom upravljanju u Kantonu Sarajevo*, "Službene novine Kantona Sarajevo", godina XXX, broj 6, 1.

[15] Vlada Kantona Sarajevo, eUprava Kantona Sarajevo (pilot faza), dostupno na www.eUprava.ks.gov.ba (Pristup: 20.7.2026).

U tehničkom smislu, e-Portal Kantona Sarajevo funkcionisat će kao web portal osmišljen kao jedinstvena pristupna tačka elektronskoj upravi organa javnog sektora, jedinica lokalne samouprave u Kantonu Sarajevo, te javnih preduzeća i javnih ustanova, čiji je osnivač Kanton Sarajevo, Grad Sarajevo ili općine na teritoriji Kantona Sarajevo. Zakonom je propisano da elektronska uprava funkcioniše preko jedinstvenog informacionog sistema organa, informaciono-komunikacijske mreže organa i Sistema za elektronsku razmjenu podataka, kao i preko informacionih sistema koje uspostavljaju sami organi javnog sektora. Nakon što se u potpunosti formira javni registar, svi podaci unutar njega moraju postati interoperabilni i sistemski uvezani kroz uspostavljenu digitalnu platformu. Uspostavljeni registri će biti dostupni svim organima javnog sektora, građanima i drugim korisnicima u skladu sa propisima o zaštiti ličnih podataka, tajnosti podataka, informacijske sigurnosti te propisima o pravu na pristup informacijama.

Zakon nalaže da informacioni sistemi, elektronske komunikacione mreže i oprema koja se koristi za vršenje elektronskog upravljanja moraju ispunjavati uslove i standarde informacione sigurnosti u skladu sa zakonskim regulativama, kao i međunarodnim standardima.

Također, zakonom su definisani prioriteti koje e-Portal treba da osigura:

a) blagovremeno i sveobuhvatno rješavanje upravnih postupaka i pravnih stvari;
b) sigurnost, pouzdanost i integritet podataka;
c) brži i lakši pristup informacijama i dokumentima;
d) racionalno i cjelovito upravljanje dokumentacijom i podacima;
e) dijeljenje informatičkih resursa i kooperativni rad;
f) integracija poslovnih procesa sa sistemom za upravljanje dokumentacijom;
g) trajna zaštita i arhiviranje podataka i dokumentacije.

Korisnik pristupa e-Portalu, unosi zahtijevane informacije i podatke u cilju početne elektronske identifikacije korisnika i kreiranja digitalnog identiteta za buduće korištenje ePortala.

Posredstvom e-Portala se pokreću upravni postupci i pravne stvari po podnesku korisnika ili stranke na način da se podnesak unosi kao skeniran dokument ili u elektronskoj formi korištenjem elektronskog dokumenta ili postojećeg elektronskog obrasca.

Od korisnika i stranaka se mogu tražiti i dodatni akti i dokumenti u cilju kompletiranja neophodne dokumentacije. Saglasnost korisnika i stranaka za obradu podataka se daje na način da se kroz e-Portal Kantona Sarajevo korisnik ili stranka izjasni elektronskim putem i na odgovarajući način potvrdi i verificira svoju saglasnost.

Podnesak primljen posredstvom e-Portala, kako je propisano Zakonom automatski se šalje u elektronsku pisarnicu Kantona Sarajevo nadležnom organu javnog sektora na daljnje postupanje.

Važno je napomenuti da je *Uredbom o radu e-Portala Kantona Sarajevo Sarajevo*[16] precizirano da je Zavod za informatiku i statistiku Kantona Sarajevo glavni administrator, te će pružati tehničku podršku organima javnog sektora.

Stoga će Historijski arhiv Sarajevo uz konsultacije i koordinaciju sa Zavodom za informatiku i statistiku KS pripremiti sadržaj, oblik i način vođenja Javnog registra i izgraditi informaciono-komunikacioni sistem kako bi se isti priključio na ePortal KS.

Informacioni sistem Historijskog arhiva Sarajevo

Uspostavljanje i razvoj informacionog sistema u Javnoj ustanovi Historijski arhiv Sarajevo prošlo kroz nekoliko faza, prateći evoluciju informaciono-komunikacionih tehnologija, ali i ograničavanja unutar domaćeg pravnog okvira. Arhiv je još 2003. godine pokrenuo svoju prvu zvaničnu veb stranicu, koja je primarno služila za javno predstavljanje arhivske djelatnosti, objavljivanje informacija o radu, za promociju arhivske građe, te kulturno-obrazovnu afirmaciju institucije.[17]

Tokom vremena, ova platforma je postepeno nadograđivana, pa je u proteklim godinama, u skladu sa tehničkim i finansijskim mogućnostima, implementirana elektronska pisarnica sa zvaničnim e-pretincem (has@arhivsa.ba). Putem ovih komunikacijskih kanala u Arhivu se svakodnevno vrši prijem, otvaranje, pregledanje i raspoređivanje pošte, evidentiranje predmeta, združivanje akata, dostavljanje predmeta i akata unutrašnjim organizacionim jedinicama, otpremanje pošte, razvođenje predmeta kao i njihovo čuvanje i arhiviranje.

Međutim, važno je metodološki i pravno razgraničiti ranije faze primjene informacionih tehnologija od savremenog koncepta elektronskog upravljanja. Iako je Arhiv rano omogućio elektronsku komunikaciju i slanje upita od strane fizičkih i pravnih lica te istraživača u vidu elektronskih zahtjeva za istraživanje podataka iz arhivske građe, puni pravni i upravni kapacitet elektronskog poslovanja koji podrazumijeva formalno podnošenje pravno valjanih podnesaka, molbi, žalbi i predstavki u elektronskom obliku sistemski će se urediti tek uvođenjem elektronskog potpisa i stupanjem na snagu novog zakonodavnog okvira Kantona Sarajevo.

U domenu interne digitalizacije i uvođenja novih tehnologija, Arhiv je samostalno izradio namjensko softversko rješenje u cilju formiranja elektronskih baza podataka. Ovaj sistem sadrži elektronske evidencije o imaocima i stvaraocima arhivske građe i njihovim dosijeima, kartoteku i popis stvaraoca prestalih s radom. U Registar stvaraoca i imaoca registraturne i arhivske građe

[16] *Uredba o radu e-Portala Kantona Sarajevo Sarajevo*, "Službene novine Kantona Sarajevo", godina XXXI, broj 3, od 22. januara 2026, 3.
[17] Zvanična internet stranica JU Historijski arhiv Sarajevo, www.arhivsa.ba (Pristup: 20.7.2026).

unose se ključni podaci iz dosijea registratura, kao što su: historijska bilješka, saglasnost na listu kategorija s prilogom, arhivska knjiga, rješenja o izlučivanju, zapisnici o vršenju stručnog nadzora nad registraturama, te primopredajni spiskovi.

Uprkos skromnim budžetskim sredstvima, Arhiv kontinuirano radi na digitalizaciji arhivske građe koja je javno dobro od izuzetnog značaja za društvo i državu Bosnu i Hercegovinu, Kanton Sarajevo, ali i za svjetsku kulturnu baštinu. Uporedo s tim, ulažu se napori na fizičkoj zaštiti arhivske građe u depoima koji trenutno nemaju adekvatne uslove predviđene savremenim arhivskim standardima, što se nastoji riješiti kroz saradnju s resornim ministarstvom i Vladom Kantona Sarajevo. Kako se u Arhivu čuvaju izvori prvog reda, dokumenti koji su svjedoci historijskih zbivanja i civilizacijskih kretanja, sistemska digitalizacija poslovanja nameće se kao prioritet za ubrzanje procesa rada i očuvanje kulturnog identiteta naroda u Bosni i Hercegovini.

S ciljem unapređenja podrške elektronskom poslovanju i digitalizaciji, uspostavljena je serverska infrastruktura s autorizovanim i kontrolisanim pristupom bazama podataka kao što su evidencije istraživača, digitalizovana građa, elektronski inventari, dosijei registratura, koja se naravno, mora unaprijediti.

Prema podacima našeg dobavljača za usluge održavanja i servisiranja računara i računarske opreme informacioni sistem u JU Historijskom arhivu Sarajevo trenutno je zasnovan na centralnom serverskom okruženju koje omogućava rad korisnika kroz domensku infrastrukturu i centralizovano upravljanje mrežnim resursima.[18] Postojeći fizički server pokreće dvije virtuelne mašine, jednu za domenske i mrežne servise, a drugu kao centralni fajl server.

S obzirom na to da je dio radnih stanica starije generacije i da koristi starije operativne sisteme Windows, u narednom period planirana je njihova postepena zamjena i nadogradnja radi veće sigurnosti, stabilnosti i kompatibilnosti sa savremenim poslovnim aplikacijama.

Uvođenjem ovih rješenja omogućila bi se bolja zaštita od sigurnosnih prijetnji te pouzdan oporavak podataka u slučaju nepredviđenih događaja. Modernizacija mrežne opreme osigurat će viši nivo pouzdanosti mrežne infrastrukture. Realizacija ovih tehničkih aktivnosti, uz obaveznu izradu *Elaborata digitalne transformacije Arhiva*, predstavlja ključni preduslov za uspješno priključivanje institucije na uspostavljenu platform e-Portala Kantona Sarajevo.

Konačni cilj ostaje izrada detaljnog projekta sistemske digitalizacije arhivske građe koji mora obuhvatiti procjenu građe koja će se digitalizirati, nabaviti novi skeneri za digitalizaciju, računari, sva popratna oprema i

[18] *Izvještaj o radu sa finansijskim izvještajem JU Historijski arhiv Sarajevo za 2023. godinu*, Sarajevo, 2024. (Dostupno na www.arhivsa.ba, www.skupstina.ks.gov.ba); Interna dokumentacija IT službe i dobavljača za održavanje računarske opreme, Historijski arhiv Sarajevo.

nadograditi postojeći server na koji će se pohranjivati digitalne kopije i u budućnosti vršiti elektronsko arhiviranje.

Zaključak

Kroz projekat e-Uprave i informacionog sistema koji je Kanton Sarajevo uspostavio sve institucije će morati unaprijediti svoje informacione sisteme kako bi se nadogradili kroz postojeću platformu Kantona Sarajevo. Tako će i Arhiv prethodno izvršiti detaljnu analizu trenutnog stanja informaciono-komunikacijske tehnologije u ustanovi i izraditi elaborat za prelazak na potpuno elektronsko poslovanje, sistemski utvrditi i realizirati hardverska i softverska rješenja, poboljšati informacijsku sigurnost prije nego se priključi sistemu e-vlade. Također će morati obezbijediti finansijska sredstva za tu namjenu u budžetu, kao i za održavanje informacionog sistema i riješiti problem nedostatka IT stručnjaka unutar Arhiva. Izvršit će se registracija Kataloga usluga s jasno definisanim i preciznim elektronskim uslugama koje će pružati elektronskim putem te zatražiti potom i pristup jedinstvenoj informaciono-komunikacijskoj mreži elektronske uprave i otpočeti elektronsko upravljanje.

Digitalna transformacija u Kantonu Sarajevo dovest će do promjena u arhivskoj teoriji i praksi, a sam proces digitalizacije arhivske građe dovest će do njene fizičke zaštite, spriječiti njeno propadanje, a korisnici će dobiti sadržaj i informacije iz arhivskih fondova i zbirki u što kraćem vremenskom roku u elektronskom obliku.

Summary

Through the e-Government project and the information system established by the Sarajevo Canton, all institutions will be required to upgrade their information systems to integrate with the existing Sarajevo Canton platform. Consequently, the Archives will first conduct a detailed analysis of the current state of information and communication technology within the institution and develop a study for the transition to fully electronic operations. This involves systematically determining and implementing hardware and software solutions and enhancing information security before connecting to the e-government system. Furthermore, it will be necessary to secure budgetary funds for these purposes, as well as for the maintenance of the information system, and to address the shortage of IT experts within the Archives. A Service Catalog will be registered with clearly defined and precise electronic services to be provided online, followed by a request for access to the unified e-government ICT network and the commencement of electronic governance.

Digital transformation in Sarajevo Canton will lead to changes in archival theory and practice. The process of digitizing archival materials will

ensure their physical protection and prevent deterioration, while providing users with content and information from archival fonds and collections in electronic form within the shortest possible timeframe.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Objavljeni izvori/Published sources:

1. *Informacija: Digitalno arhiviranje*, Ministarstvo pravde i uprave Kantona Sarajevo, dostavljena Ministarstvu kulture i sporta Kantona Sarajevo i Javnoj ustanovi Historijski arhiv Sarajevo sa zajedničkih konsultacija održanih 29.09.2023. godine u Kantonu Sarajevo.
2. Interna dokumentacija IT službe i dobavljača za održavanje računarske opreme, Historijski arhiv Sarajevo.
3. *Izvještaj o radu sa finansijskim izvještajem JU Historijski arhiv Sarajevo za 2023. godinu*, Sarajevo, 2024. (Dostupno na www.arhivsa.ba, www.skupstina.ks.gov.ba),

Službene novine/Official Gazettes:

1. *Pravilnik o izmjenama i dopunama pravilnika o kancelarijskom poslovanju u Federaciji Bosne i Hercegovine*, "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", godina XXX, broj 91, od 24. novembra 2023.
2. *Pravilnik o kancelarijskom poslovanju u Federaciji Bosne i Hercegovine*, "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", godina XXVI, broj 96, od 20. decembra 2019.
3. *Uredba o radu e-Portala Kantona Sarajevo Sarajevo*, "Službene novine Kantona Sarajevo", godina XXXI, broj 3, od 22.1.2026.
4. *Uredba o organiziranju i načinu vršenja arhivskih poslova u organima uprave i službama u Federaciji Bosne i Hercegovine*, "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", godina X, broj 22, od 24. svibnja/maja 2003.
5. *Uredba o organizovanju i načinu vršenja arhivskih poslova u pravnim licima u Federaciji Bosne i Hercegovine*, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", godina X, broj 12, od 28. ožujka/marta 2003.
6. *Zakon o arhivskoj djelatnosti u Kantonu Sarajevo*, "Službene novine Kantona Sarajevo", godina XXI, broj 50, od 15. decembra 2016.
7. *Zakon o arhivskoj građi Federacije Bosne i Hercegovine*, "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", godina IX, broj 45, od 20. septembra/rujna 2002.
8. *Zakon o elektronskom dokumentu Federacije Bosne i Hercegovine*, "Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine", godina XX, broj 55, od 17. jula 2013.
9. *Zakon o elektronskom upravljanju u Kantonu Sarajevo*, "Službene novine Kantona Sarajevo", godina XXX, broj 6, od 13.2.2025.

Internet:

1. https://vlada.ks.gov.ba
2. https://mpu.ks.gov.ba
3. https://euprava.ks.gov.ba
4. https://arhivsa.ba
5. https://www.facebook.com/HistorijskiArhivSarajevo
6. https://zis.ks.gov.ba

II

HISTORIJSKA GRAĐA // HISTORICAL RECORDS

Hatidža FETAHAGIĆ
JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Bosna i Hercegovina
hatidza.arhiv@gmail.com

1.01 ***Izvorni naučni rad/Original scientific article***
UDK/UDC:94:34(497.6) (=163.43)929 Defterdarović A)"18/19" (091)

Primljeno/Received: 15. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 27. 07. 2026.

VITEZ S PEROM - DR. AHMED-BEG DEFTERDAROVIĆ

Apstrakt: *Dr. Ahmed-beg Defterdarović je rođen 1871. godine u Trebinju, u bogatoj begovskoj porodici, lozi slavnih Resulbegovića. O njegovom životu i djelu se malo zna, iako je ostavio dubok trag u bosanskohercegovačkoj historiji krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Potomak utjecajnih i moćnih predaka, dr. Defterdarović je bio predodređen za uspješnu karijeru. Pripadao je generaciji prvih i rijetkih mladih Bošnjaka, koji su studirali u Beču, nakon austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine. Osim završenih studija prava, ostao je zapamćen i kao prvi Bošnjak koji je u Austro-Ugarskoj Monarhiji postao doktor pravnih nauka. Imao je vrlo uspješnu karijeru u administraciji, kako u austrougarskom periodu, tako i u periodu između dva svjetska rata. Bio je jedan od rijetkih lokalnih službenika, koji je radio u okružnim i kotarskim uredima u deset različitih bosanskohercegovačkih gradova. Posljednja i najviša funkcija koju je obnašao, prije penzionisanja, bila je veliki župan u Tuzli. Rasvjetljavanje životopisa dr. Defterdarovića je bilo moguće zahvaljujući Nedimu i Alidi Hrustanbegović iz Tuzle, koji su s ljubavlju čuvali i predali Arhivu Tuzlanskog kantona zaostavštinu porodice Defterdarović. Osim službeničkog posla u organima uprave, aktivni angažman dr. Defterdarovića smo otkrili i u arhivskom fondu Vakufsko-mearifskog povjerenstva u Tuzli, gdje je obnašao funkciju predsjednika Povjerenstva od 1919. do 1924. godine. Posebno se ističe njegovo nastojanje da se ženskoj muslimanskoj djeci dozvoli pristup sistemu školovanja. Lik i djelo dr. Defterdarovića je nepravedno ostalo u sjeni, marginalizirano uglavnom zbog fragmentarnosti historijskih izvora, kao i zbog urođene skromnosti svojstvene istinski velikim umovima. Pored već poznatih činjenica, ovaj rad donosi potpuno nove, do sada manje poznate podatke o životu i djelu dr. Defterdarovića, kako iz privatnog života, tako iz bogate profesionalne karijere.*

Ključne riječi: *Dr. Ahmed-beg Defterdarović, Tuzla, Vakufsko-mearifsko povjerenstvo Tuzla, „Gajret“, doktor prava, veliki župan, Bošnjak.*

A KNIGHT WITH A PEN - DR. AHMED-BEG DEFTERDAROVIĆ

Abstract*: Dr. Ahmed-beg Defterdarović was born in 1871 in Trebinje, into a wealthy bey family from the lineage of the famous Resulbegovićs. Little is known about his life and work, although he left a profound mark on Bosnian-Herzegovinian history at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. As a descendant of influential and powerful ancestors, Dr. Defterdarović was destined for a successful career. He belonged to the generation of the first and rare young Bosniaks who studied in Vienna following the Austro-Hungarian occupation of Bosnia and Herzegovina. In addition to completing his law studies, he is remembered as the first Bosniak to become a Doctor of Law within the Austro-Hungarian Monarchy. He had a highly successful career in administration, both during the Austro-Hungarian period and the interwar period. He was one of the few local officials who served in district and county offices across ten different Bosnian-Herzegovinian towns. The final and highest position he held before retirement was that of Grand Prefect (Veliki župan) in Tuzla. Shedding light on Dr. Defterdarović's biography was made possible thanks to Nedim and Alida Hrustanbegović from Tuzla, who lovingly preserved and donated the Defterdarović family legacy to the Archives of Tuzla Canton. Beyond his administrative service, Dr. Defterdarović's active engagement was also discovered in the archival fonds of the Waqf-Mearif Commission (Vakufsko-mearifsko povjerenstvo) in Tuzla, where he served as the Commission's president from 1919 to 1924. His efforts to grant Muslim female children access to the education system are particularly noteworthy. The life and work of Dr. Defterdarović have unfairly remained in the shadows, marginalized primarily due to the fragmentation of historical sources, as well as the innate modesty inherent to truly great minds. In addition to established facts, this paper presents entirely new, previously lesser-known data regarding the life and work of Dr. Defterdarović, encompassing both his private life and his distinguished professional career.*

Key words: *Dr. Ahmed-beg Defterdarović, Tuzla, Waqf-Mearif Commission Tuzla, "Gajret", Doctor of Law, Grand Prefect (Veliki župan), Bosniak.*

Uvod

Dr. Ahmed-beg Defterdarović[1] je važna ličnost bosanskohercegovačke historije s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Čovjek državne administracije i

[1] Koristeći različitu dokumentaciju i historijske izvore uočena je neujedačenost u pisanju imena i prezimena. Ime se pojavljuje u verziji Ahmed i Ahmet, a prezime Deftredarović i Defterdarević. Zvanično ime i prezime je Ahmed-beg Defterdarović jer se tako potpisivao na dokumentima i tako piše u zvaničnom kartonu službenika – tabeli o kvalifikaciji koja je vođena od 16. 3. 1898. do 15.

politike iz dva različita državna uređenja, pa ipak o njegovom životu i djelu se ne zna mnogo. O dr. Defterdaroviću su pisali Safvet-beg Bašagić, Enver Redžić, Ibrahim Kemura, Mustafa Imamović, Atif Purivatra i drugi bosanskohercegovački historičari. Uglavnom svi ga vežu za početnu fazu organizovanja bošnjačke političke elite i očuvanja identiteta u okviru austrougarske politike. Safvet-beg Bašagić je prvi skrenuo pažnju na njegovu izvrsnost, hvaleći njegov trud kada je postao prvi bošnjački doktor pravnih nauka.[2] Enver Redžić ga spominje kroz Hadžijahićevo istraživanje o nacionalnom identitetu muslimana, gdje Hadžijahić u hrvatski krug poznatih muslimanskih javnih radnika između ostalih svrstava i dr. Defterdarovića.[3] Mustafa Imamović o dr. Defterdaroviću piše da je bio kandidat Privremenog narodnog predstavništva Jugoslovenke muslimanske organizacije pri stvaranju privremenog državnog uređenja 1918. godine, kada je dr. Defterdarović obnašao funkciju tuzlanskog predstojnika[4]. U februaru mjesecu 1919. godine zvanično je osnovana Jugoslovenska muslimanska organizacija, usvojen je program i statut te izabran Centralni odbor od 31 člana među kojima je bio i dr. Defterdarović.[5] O dr. Defterdaroviću piše i Atif Purivatra[6] prenoseći povjerljive izvještaje koje je dr. Defterdarović dostavljao Pokrajinskoj upravi za Bosnu i Hercegovinu u ključnom momentu raskola u redovima Jugoslovenske muslimanske organizacije, svrstavajući ga tada kao „desničara“[7]. Ibrahim Kemura o dr. Defterdaroviću piše kada govori o ulozi „Gajreta“ u društvenom životu muslimana. Kemura navodi da je do 1900. godine broj muslimanskih intelektualaca bio mali i da su među prvim studentima u Beču i Gracu bili braća Ahmed-beg i Ibrahim-beg Defterdarović iz Trebinja, te da je Ahmed-beg bio prvi Bošnjak doktor prava 1898. godine.[8] Kemura također navodi da su ideju o osnivanju društva koje bi davalo podršku siromašnim muslimanskim učenicima i studentima dali upravo braća Ahmed-beg i Ibrahim-beg Defterdarović.[9] Jakub Dervić, o dr. Defterdaroviću piše kao uspješnom bečkom studentu, te navodi da

1. 1923. godine. Arhiv Tuzlanskog kantona (dalje: ATK), *Porodična zbirka „Deferdarević“* (dalje: *PD Z*).

[2] Mehmed Salihspahić, Dr. Ahmedbeg Defterdarević, *Gajret*, list Gajret društva za kulturno i ekonomsko podizanje muslimana, br. 5, Sarajevo, 1. 3. 1930, 76.

[3] Enver Redžić, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontraverzama istorijske nauke*, ANUBiH, Institut za istoriju, Sarajevo 2000, 92.

[4] Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, BZK „Preporod“ Sarajevo, Sarajevo 1997, 487. (dalje: M. Imamović, *Historija Bošnjaka*). Isto navodi i Husnija Kmaberović u knjizi *Mehmed Spaho (1883-1939), politička biografija*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 2009, 28.

[5] M. Imamović, *Historija Bošnjaka*, 493.

[6] Atif Purivatra, *Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, „Svjetlost“ OOUR izdavačka djelatnost Sarajevo, Sarajevo 1977. (dalje: A. Purivatra, *JMO u političkom životu*).

[7] A. Purivatra, *JMO u političkom životu*, 99

[8] Ibrahim Kemura*, Uloga „Gajreta“ u društvenom životu muslimana Bosne i Hercegovine (1903-1941)*, SOUR „Veselin Masleša“ Sarajevo, Sarajevo 1986, 21-22. (dalje: I. Kemura, *Uloga „Gajreta“*).

[9] I. Kemura, *Uloga „Gajreta“*, 30.

su braća Ahmed i Ibrahim Defterdarović bili inicijatori za osnivanje društva „Gajret“.[10] Također članak u odjeljku „Naši velikani“ kojeg je napisao Nedim Hasić[11] predstavlja mozaik od skromnih informacija do kojih je mogao doći, jer je originalni dosije službenika dr. Defterdarovića stradao u Arhivu Bosne i Hercegovine tokom požara izazvanog neredima 2014. godine. U članku Hasić koristi i dijelove izjave arhivistice Hatidže Fetahagić, iz televizijske emisije o dr. Defterdaroviću iz serijala „Hod vijekova“ urednice Azre Gegić Kahrović.[12]

Uzimajući u obzir da su nabrojana djela prilično skromno govorila o dr. Defterdaroviću, uglavnom o studentskim uspjesima, te da je zvanična arhivska građa austrougarskog perioda nepovratno izgubljena, u radu će se pomoću porodične zaostavštine, arhivskog fonda Vakufsko-mearifskog povjerenstva Tuzla i kazivanja nasljednika, dodatno osvijetliti njegov politički, pravni i društveni angažman, kao i privatni život.

Prilog 1. *Fotografija dr. Ahmed-bega Defterdarovića*. (ATK, *PD Z*, k-1).

[10] Jakub Dervić, Bošnjački studenti u Beču i njihov doprinos kulturnom preporodu i političkom organizovanju Bošnjaka početkom 20. stoljeća, *Novi mualim*, br. 104, godina XXVI, 2025, 92-98.
[11] Nedim Hasić, „Ahmed-beg Defterdarević, prvi Bošnjak sa titulom doktora“, *Stav*, sedmični list, Sarajevo, 25.1.2025.
[12] https://rtvtk.ba/rtv-tk-hod-vijekova/ emisija je emitovana 20. 1. 2024. (Pristup: 1.6.2026).

Porodična zbirka Defterdarović

Polazišna osnova istraživanja za rad je bila porodična zbirka Defterdarovića. Zaostavština supružnika Defterdarović je brižno čuvana u porodici Nedima i Alide Hrustanbegović iz Tuzli, te je 2016. godine predana dijelom Javnoj ustanovi Arhiv Tuzlanskog kantona, a dijelom Javnoj ustanovi Muzej sjeveroistočne Bosne[13]. Arhivska zbirka je u Arhivu Tuzlanskog kantona arhivistički obrađena i digitalizovana[14], a pristup je trenutno ograničen prema uputama predavaoca. Zbirka je razvrstana u tri serije. Prvu čine dokumenti dr. Ahmed-bega Defterdarovića, drugu čine dokumenti Fatime Defterdarović, rođene Hrustanbegović-Šetić, dok treća nosi naziv varia. Prve dvije serije sadrže podserije*:* biografska i lična dokumentacija, fotografije, te dokumenti imovinsko-pravne prirode, dok treća serija sadrži predmete koje su Defterdarovići koristili u toku života.[15] U seriji dr. Ahmed-beg Defterdarović nalaze se sljedeći dokumenti:

- Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Naredba o premještenju br. 118.558 od 15. 5. 1914. godine,
- Ministarstvo unutrašnjih dela Beograd, Imenovanje na mjesto velikog župana tuzlanske oblasti br. 854 od 13. 1. 1923,
- Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu, Ukaz Kralja Aleksandra I od 31. decembra 1922. godine o postavljanju dr. Ahmed-bega Defterdarovića za Velikog župana Tuzlanske oblasti, Sarajevo, 15. januar 1923. godine,
- Podaci o kvalifikaciji i službi , Sarajevo 20. 1. 1923. godine,
- Ministarstvo unutrašnjih dela Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Uverenje radi regulisanja penzije, Beograd, br. 39367 od 8. 10. 1924. godine,
- Ministarstvo unutrašnjih dela Beograd, Brzojav br. 33931 od 23. 8. 1924. godine,
- Ministarstvo unutrašnjih dela Beograd, Rešenje o penzionisanju, br. 42011 od 3. 11. 1924. godine,
- Veliki župan u Tuzli, Spisak službenika, Tuzla, 22. 1. 1929. godine.

[13] U Ugovoru o poklonu muzejskog materijala od 9. 3. 2018. godine se navodi da je Muzej sjeveroistočne Bosne u Tuzli od Nedima Hrustanbegovića preuzeo: Orden Viteškog križa Franje Josipa, metalnu čašu „Kriegs becher“ iz 1916. godine, kristalnu čašu sa srebrnim poklopcem na kojem je ugravirano dr. Ahmed-beg Defterdarović, ručni sat bez remena, dugmad za mandžetne, fes, kuburu ukrašenu srebrnom žicom i sedefom, fotografiju iz 1931. godine, tekst Zakona o uređenju uprave fondova iz 1926. godine, razglednicu sa motivom mezara Mehmeda Spahe i razglednicu Istanbula, bodež iz Istanbula, srebrni escajg za 6 osoba i satenski stolnjak. ATK, *PD Z*.

[14] Obradu arhivske zbirke i proces skeniranja uradio je arhivist JU Arhiv Tuzlanskog kantona, mr. Jasmin Jajčević.

[15] Treća serija sadrži Kur'an sa pozlaćenom kaligrafijom, sliku Radničkog doba u Tuzli, lehvu na staklu, Berat iz 1873. (1290. h. g) o određenju naknade hafizu Edhemu za mektebsku, mualimsku dužnost u mekteb sibijanu u Džindić mahali.

Djetinjstvo

Dr. Ahmed-beg Defterdarović je rođen 1871. godine u Trebinju, u čuvenoj begovskoj porodici. O njegovom privatnom životu zna se relativno malo, naročito o periodu prije odlaska na studije u Beč. Nešto više podataka nalazimo u radu njegovog brata Ibrahim-bega, objavljenom u *Glasniku Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*[16]. Predstavljajući stare dokumente porodice Resulbegović, Ibrahim-beg se u uvodnom dijelu dotiče djetinjstva i mladosti koje je u rodnom kraju proveo s bratom Ahmed-begom. Njihova porodica živjela je u naselju Bregovi u Trebinju, gdje su posjedovali veliko imanje, dok su u centru Trebinja imali kuću. Ibrahim-beg u tekstu otkriva da su Defterdarovići ogranak znamenite i moćne porodice Resulbegovića, koja se u Trebinje doselila iz Novog (Herceg Novi).[17] Zatim navodi da se ova porodica vremenom podijelila na pet porodica, od kojih su tri zadržale izvorno prezime Resulbegović, dok su preostale dvije preuzele prezimena Defterdarović i Kapetanović. Zatim objašnjava da su nova prezimena vezana za funkciju, odnosno titulu koju je obavljao starješina porodice. Tako je njihova porodica dobila prezime po starješini koji je bio defterdar. Defterdar je, kako se navodi, bio „u Turskoj Carevini u prvo vrijeme ministar finansija; kasnije šef finansija jednog vilajeta.“[18] Ime oca braće Defterdarović nije bilo moguće utvrditi iz raspoložive lične dokumentacije i izvora, ali na kraju rada, govoreći o svom pradjedu, Ibrahim-beg otkriva da mu se otac zvao Muhamed-beg. Pretposljednja rečenica u radu glasi: „Adresat ovoga pisma Salih-aga Resulbegović, djed je Muhamed-bega Defterdarovića, mojega oca“.[19] Otac braće Defterdarović, Muhamed-beg Defterdarović iz Trebinja se spominje 1906. godine među umrlim utemeljiteljima „Gajreta“. Ukupnu svotu novca za utemeljitelja je uplatio u potpunosti do kraja 1905. godine, jer se svota mogla plaćati i u ratama.[20] Risto Milićević navodi da se njegov mezar nalazi „u groblju u Rastocima, nad sarkofagom „isklesanom od bijelog mermera“, nalaze se dva nišana. Na jednom je epitaf iz koga se saznaje da je “Umrli i upokojeni kajmakan Defterdarović Muhamed-beg umro 1322“, odnosno 1904. godine (165:360).“[21]

Djetinjstvo braće Defterdarović bilo je bezbrižno i sretno, ušuškano u slavu i postignuća slavnih predaka. Mnogo vremena provodili su igrajući se na tavanu, koji je predstavljao svojevrsnu porodičnu arhivu i muzej. U tim ranim

[16] Ibrahim-beg Defterdarović, Stare listine porodice Resulbegović, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini,* knjiga 2, 1897. godina, 193-226. (dalje: I. Defterdarović, *Stare listine*).
[17] O preseljenju Resulbegovića iz Herceg Novog u Staro Slano je pisao Husnija Kamberović u knjizi *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine*, Hrvatski institut za povijest Zagreb, Institut za istoriju Sarajevo, Zagreb 2003, 426-429.
[18] Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srposkohrvatskom jeziku*, „Svjetlost“ izdavačko preduzeće Sarajevo, 1966, 606. Isto objašnjenje daje i Dževad Jahić, *Rječnik bosanskog jezika*, knj. 2, Sarajevo 2010, 23.
[19] I. Defterdarović, *Stare listine*, 226.
[20] *Kalendar Gajret 1324. godina po hidžretu*, god. I, islamanska dionička štamparija, 1906, 63.
[21] Risto Milićević, *Hercegovačka prezimena*, Svet knjige Beograd 2005, 360.

godinama nije ih zanimala pisana građa pohranjena među starim stvarima, ali će joj se s oduševljenjem vratiti kao mladići i pažljivo pročitati sve dokumente i pisama. Upravo ta stara pisma, značajna sa više aspekata, Ibrahim-beg Defterdarović predstavio je u navedenom članku *Glasnika Zemaljskog muzeja*. Navedeni rad je izuzetno vrijedan s historijskog stanovišta, jer pisma sadrže podatke o historijskim događajima i procesima u 18. stoljeću, te jasno oslikavaju ulogu i ugled predaka porodice Defterdarovića u prošlosti.[22]

Također, članak ima izuzetan značaj sa arhivističkog stanovišta, jer Ibrahim-beg naglašava važnost sačuvanih dokumenata i poziva ostale hercegovačke begovske porodice da učine isto kako se ne bi zatrlo i uništilo kulturno naslijeđe koje su im preci povjerili na čuvanje. Istovremeno izražava i žaljenje što se sačuvana dragocjena dokumentacija često dijeli među nasljednicima i tako nepažnjom i spletom okolnosti nepovratno se gubi, umjesto da se čuva na jednom mjestu. Stoga se slobodno može reći da su braća Defterdarović bili među prvima koji su prepoznali vrijednost kulturne baštine, te vizionarski tražili uspostavu institucionalne zaštite i pokretanje arhivske djelatnosti na ovim prostorima.[23]

Važno je napomenuti da tokom istraživanja života i djelovanja dr. Defterdarovića nisu pronađeni drugi pisani radovi, izuzev bilješke u Napretkovom kalendaru. U njoj Ivan Milićević, govoreći o nastojanjima da se u Mostaru osnuje hrvatski list i pjevačko društvo, spominje pomoć sarajevskih gimnazijalaca, te među prvima navodi upravo Ahmed-bega Defterdarovića, koji je objavio crticu „Pop Ilija i top zelenko“ u hrvatskom nezavisnom listu u Mostaru, ali ne navodi tačan naziv lista. Poznato je samo da je list po povratku iz Dalmacije u Mostar, pokrenuo 1883. godine, don Frano M. Milićević. Navedena crtica predstavlja prvo književno djelo mladoga Defterdarovića.[24]

Školovanje

Dr. Ahmed-beg Defterdarović je osnovnu školu završio u rodnom Trebinju, dok je gimnaziju pohađao i maturirao u Sarajevu. Izvrsno je vladao njemačkim jezikom, što mu je znatno olakšalo nastavak školovanja u Austro-Ugarskoj. Nakon mature, sa navršenih dvadeset godina (1891. godine), obrazovanje nastavlja u Beču, gdje upisuje studije prava zajedno sa bratom

[22] Pisma su bila upućena Ibrahim-paši Resulbegoviću, Mustafi Riđešiću, Salih-agi Resulbegoviću, Ibrahim-begu Resulbegović, Hasan-begu Resulbegoviću, Hasan-begu Pašiću i Hasan-begu i Omer-agi Ćatoviću. Pošiljaoci navedenih pisma su crnogorski vladika Sava I. Petrović-Njegoš, vojvode Vukadina Vukotića, knezova Tomaša i Nikolića, siromašne korijenićke raje, kapetana Stjepa Markova Jovovića i glavara Grinča, Stanislava Burtovića, Ante Meštrović, Lorenca Paruta, sopravidura (namjesnika) Vinćenca Dona, hercegovački vladika Stefan Milutinović, serdara Nikole Kecoevića i dr.

[23] I. Defterdarović, *Stare listine*, 194-197.

[24] Ivan A. Milićević, Kako je došlo do osnivanja hrvatskog potpornog društva u Mostaru?, *Napredak hrvatski narodni kalendar za priprostu 1927. godinu*, Napredak HKD Srajevo 1926, 53.

Ibrahim-begom Defterdarovićom.[25] Odlazak mladih Bošnjaka na evropske univerzitete predstavljao je prekretnicu u dotadašnjoj tradicionalnoj praksi, jer su stoljećima nadarena djeca s ovih prostora sticala znanje na osmanskim visokoškolskim ustanovama. Stoga je ovaj pionirski poduhvat predstavljao jedan viši nivo u tranziciji društva iz osmanske u evropsku kulturu i civilizaciju. Iako taj put nije bilo ni jednostavan ni lak, marljivost i kontinuitet u radu omogućili su braći Defterdarović uspješan završetak studija. U novinama *Sarajevski list*, štampanim 15. 2. 1898. godine izvještavaju, da je Ahmed-beg Defterdarović u februaru mjesecu položio sve ispite, te da će uskro na Bečkom univerzitetu biti promovisan u doktora prava. U istom članku se navodi da je i njegov brat završio pravo na istom univerzitetu.[26] *Sarajevski list* je najavio i svečanu promociju mladoga Defterdarovića u doktora prava za 23. 2. 1898. godine u 12.00 sati u svečanoj dvorani Carskog i kraljevskog univerziteta u Beču.[27]

Ahmed-beg Defterdarović je tako postao u 27. godini života prvi Bošnjak doktor pravnih nauka.[28] Doktorat je odbranio odličnim uspjehom.[29] Bio je to veliki događaj ne samo za porodicu Defterdarovića, već i za cijelu bosansku javnost. Ovaj uspjeh predstavljao je veliki podstrek za uski krug bošnjačke inteligencije koji se počeo formirati u novonastaloj političkoj situaciji, a obrazovanje je predstavljalo jedan siguran put prilagođavanja tradicionalnog plemstva novim vremenima. Rodbina, prijatelji i poznanici nisu skrivali svoju radost, a čuveni književnik, naučnik, prevoditelj i političar Safvet-beg Bašagić je ponesen ponosom napiso Defterdaroviću pjesmu „Čestitam ti bože i viteže“.[30]

Čestitam ti bože i viteže!
Čestitam ti bože i viteže!Časno slavlje današnjega dana;
Starina te uz sudbinu veže Herceg-Bosne ponosnih Ajana.
Kad bi Bog d'o i sreća nam dala,
Da se bezi ugledaju u te, moj doktore, ova zemlja mala
Brzo slavi krčala bi pute!
Božje vjera!
Kad bi zamjenili Sablju s perom, Mejdan s učilištem,
Mi bi opet velikani bili i vladali – svojijem ognjištem.[31]

[25] *Novi behar,* br. 19, 1934, 292.
[26] „Muhamedanac - prvi doktor“*, Sarajevski list*, , br. 19 od 16. 2. 1898, 2.
[27] „Promocija“, *Sarajevski list*, br. 22, 23. 2. 1898, 2.
[28] I. Kemura, *Uloga „Gajreta“*, 22.
[29] *Gajret*, list Gajreta društva za kulturno i ekonomsko podizanje muslimana, br. 5, Sarajevo, 1. 3. 1930, 76.
[30] Prema sjećanju Nedima Hrustanbegovića, pjesma je bila napisana krasnopisom na pergamentu i dugo čuvana u porodičnoj kući Defterdarovića u Tuzli, ali se izgubila tokom preseljenja u novi stan zbog opasnosti od rušenja objekta uzrokovanog posljedicama slijeganja terena.
[31] Mehmed Salihspahić, Dr. Ahmedbeg Deterdarević, *Gajret*, list Gajreta društva za kulturno i ekonomsko podizanje muslimana, br. 5, Sarajevo, 1. 3. 1930, 76.

Vješto satkana poezija predstavlja manifest bošnjačke mladeži, smješten u okvire diskursa o smjeni epoha i civilizacija koje su zadesile bosanskohercegovačko društvo, posebno njen bošnjačko-muslimanski dio, koji se doimao ponajviše izgubljen u novonastaloj situaciji. Bašagićeva pjesma ne slavi samo uspjeh njegovoga prijatelja, već od Defterdarovića čini uzora i zvijezdu vodilju koju treba i drugi da slijede. Pjesma postavlja orijentire kojima treba da krene bošnjački korpus. Bašagić nedvosmisleno osvještava zbunjeno stado i nalaže da se ostave prakse i tradicije, jer su sablja i mejdan ostali u prošlosti. Budućnost je nauka i obrazovanje, jer se u Saboru odlučuje o svemu važnome, a tamo nema mjesta neobrazovanima. Oružje savremenih vitezova trebale su da budu diplome pravnih fakulteta, što je bio i cilj austrougarske uprave, stvaranje domaće školovane elite koja bi dugoročno mogla stabilizirati vlast. Školovanje domaćeg stanovništva na pravnim fakultetima u Beču, Gracu i Zagrebu trebalo je da obezbijedi nedostajuće činovništvo te da stvori Monarhiji lojalne intelektualce.[32]

Prilog 2. *Dr. Ahmed-beg Defterdarović u vojnoj odori.* (ATK, *PD Z*, k-1).

[32] I. Kemura, *Uloga „Gajreta“*, 28-29. O temi školovanja domaće omladine na fakultetima u Monarhiji su pisali još i Dževad Juzbašić, *Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom*; Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*; Robert J. Donia, *Islam pod dvoglavim orlom* i drugi historičari.

Da je Bašagić, saborski zastupnik u Zemaljskoj vladi Bosne i Hercegovine, bio svjestan loše pozicioniranosti bošnjačkog korpusa u političkim i administrativnim okvirima govori i podatak iz *Kalendara Narodne uzdanice* za 1940. godinu gdje je objavljeno istraživanje u kome se navodi da je u Bosni i Hercegovini 1900. godine bilo svega deset fakultetski obrazovanih Bošnjaka. Od njih deset, osam su bili pravnici, jedan je završio Filozofski fakultet, a jedan je bio diplomirani veterinar (Šemso Salihbegović). Nešto kasnije, 1938. godine taj broj će se znatno povećati, pa će biti 800 visoko obrazovanih Bošnjaka.[33]

Osim školske izobrazbe dr. Defterdarović je bio i vojni obveznik. Služio je kadrovsku vojnu obavezu u austrougarskoj vojsci, đački rok, u trajanju od 1 godine i 16 dana (5. 10. 1896 - 21. 10. 1897). U tabeli o kvalifikaciji i službi u rubrici podaci o vojnoj dužnosti je navedeno da je Defterdarović bio kaplar, pješadijske pukovnije, sve do kraja 1906. godine. Također se navodi da je dobitnik ordena viteškog križa Franje Josipa.[34]

Rad u javnoj službi

Nakon završenih studija dr. Defterdarović se vraća u Bosnu i Hercegovinu i aktivno se uključuje u društveno-politički život. U toku karijere imao je vrlo dinamičan rad u javnoj službi. Kada se analiziraju podaci iz njegovog službenog kartona vidi se da su tadašnje vlasti često premještale službenike. Radni angažman je započeo u Mostaru 1898. godine, a završio u Tuzli 1924. godine. U međuvremenu je radio u 10 različitih gradova. Premještan je trinaest puta, a u Tuzlu se pet puta vraćao sa namješenjem, gdje je i penzionisan.

Po završetku studija dr. Defterdarović je došao u Mostar gdje je radio u Okružnoj oblasti Mostar, kao privremeni perovodni vježbenik u jedanaestom činovnom razredu od 16. 3. 1898. godine. Koliko je Defterdarovićevo napredovanje bilo važno za Zemaljsku vladu u Bosni i Hercegovini i koliko je to služilo kao primjer drugima vidi se iz *Sarajevskog lista* koji na prvoj stranici izvještava da je poglavar Zemaljske vlade u Bosni Hercegovini imenovao dr. Defterdarovića za privremenog perovođu vježbenika u Okružnoj oblasti u Mostaru.[35] Napredovanje u privremenog političkog službenika drugog razreda u desetom činovnom razredu dobio je također u Okružnoj oblasti Mostar dana 5. 11. 1899. godine, a zatim od 2. 1. 1900. godine je premješten u Seoski kotarski ured u Donjoj Tuzli, da bi 19. 4. iste godine bio premješten u Kotarski ured u Zvorniku.[36]

[33] *Narodna uzdanica*, Kalendar za 1940. godinu, 154-156.
[34] ATK, *PD Z*, Tabela o kvalifikaciji i službi, Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 20. 10. 1923.
[35] Zvanično, *Sarajevski list*, br. 34 od 23.3.1898, str 1.
[36] ATK, *PD Z*, Ministarstvo unutrašnjih dela Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Upravno odelenje, Beograd, Uverenje U br. 39.367 od 8. 10. 1924; Tabela o kvalifikaciji od 20. 10. 1923.

Novo premještanje je izvršeno 31. 1. 1901. godine u Kotarski ured u Bosanskoj Gradišci, a ubrzo zatim 10. 4. 1901. godine u Kotarski ured u Bijeljini gdje se zadržao skoro dvije godine.[37] Kotarski upravitelj u Bijeljini je bio August Kvašaji, a pored dr. Defterdarovića u uredu su radili još Josip Tuma i Oto Dojč.[38]

Novi premještaj je uslijedio 3. 3. 1903. godine u Kotarski ured u Vlasenici, a 27. 7. iste godine biva premješten ponovo u Seoski kotarski ured u Donjoj Tuzli gdje se zadržao skoro tri godine.[39] Napredovanje u deveti činovni razred je dobio 21. 1. 1904. godine, kada je unaprijeđen u privremenog političkog službenika prvog razreda, a 1. 5. 1905. je unaprijeđen iz privremenog u definitivnog činovnika. U Kotarsku ispostavu u Doboju je premješten 22. 12. 1906. godine, gdje se zadržao nepunu godinu dana, jer je 18. 11. 1907. godine premješeten u Kotarski ured u Kladnju[40] gdje je obnašao funkciju kotarskog upravitelja, politički pristav 1. razreda.[41]

U Kotarski ured u Srebrenici je bio raspoređen 6. 1. 1910. godine gdje je i unaprijeđen u kotarskog predstojnika drugog razreda u osmom činovnom razredu 8. 2. 1910. godine. U Srebrenici također biva ponovo unaprijeđen 10. 7. 1913. godine, ovaj puta u kotarskoj predstojnika prvog razreda u osmom činovnom razredu.[42] Iz ovoga perioda sačuvan je album sa fotografijama, dar činovnika Kotarskog ureda u Srebrenici iz 1914. godine koji sadrži osim fotografije dr. Defterdarovića u vojnoj uniformi sa ordenjem i fotografije 14 činovnika Kotarskog ureda u Srebrenici.[43] U Srebrenici ostaje sve do 15. 5. 1914. godine kada ga Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu obavještava, da sa funkcije kotarskog predstojnika prvog razreda iz Srebrenice, zbog službenih razloga, uz naknadu troškova seobe, prelazi u Tuzlu u Seoski kotarski ured na funkciju upravnika Seoskog kotarskog ureda u Tuzli. Putni predujam od 800 Kruna mu je bio na raspolaganju u Bosanskohercegovačkoj poštanskoj štedionici u Srebrenici. Na njegovo mjesto je postavljen Tomo Šandrk.[44]

U Tuzli ostaje tokom trajanja Prvog svjetskog rata, tačnije do 28. 1. 1920. godine kada je premješten u Zemaljsku vladu u Sarajevo. Zatim slijedi novo

[37] *Isto*.
[38] *Bošnjak*, Kalendar za prostu 1903. godinu, Sarajevo 1902, 24.
[39] ATK, *PD Z*, Ministarstvo unutrašnjih dela Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Upravno odelenje, Beograd, Uverenje U br. 39367 od 8.10.1924; Tabela o kvalifikaciji od 20.10.1923.
[40] *Isto.*
[41] *Bošnjak*, Kalendar za 1909. godinu, 26.
[42] ATK, *PD Z*, Ministarstvo unutrašnjih dela Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Upravno odelenje, Beograd, Uverenje U br. 39367 od 8.10.1924; Tabela o kvalifikaciji od 20.10.1923.
[43] Fotoalbum sa fotografijama činovnika Kotarskog ureda u Srebrenici sadrži sljedeće fotografije: Rudolf Zamečnik, politički činovnik, perovođa, Dr. Martin Kofinan, sanitetski činovnik – kotarski liječnik, Attilio Kralj, šumski činovnik, Richard Gans, činovnik za evidenciju geometar, Jovo Miladinović, manipulativni činovnik, Ludvig Wošahlik, Mustafa Skorup, Josip Holzleitner, Franz Kahaun i Janko Polak porezni činovnici, Richard Wranešić, cestarnik, Hermann Senft, činovnik za vojnu evidenciju, Hugo Losonezi, veterinar asistent i jedna fortografija bez imena. ATK, *PD Z.*
[44] ATK, *PD Z*, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo, br. 118558 I-1 od 15.5.1914.

unaprijeđenje 14. 10. 1920. godine u vladinog savjetnika druge klase u šestom činovnom razredu kod Zemaljske vlade u Sarajevu.[45]

U Tuzlu ga ponovo vraćaju 21. 2. 1921. godine na mjesto upravitelja Seoskog kotarskog ureda u Tuzli. Iz Seoskog kotarskog ureda u Tuzli 23. 6. 1921. godine unaprijeđen je u okružnog načelnika prve klase u petom činovnom razredu u Okrugu Tuzla.[46]

Posljednje imenovanje je bilo od strane Njegovog Veličanstva Kralja Aleksandra I koji je Ukazom br. 854 od 31. 12. 1922. godine postavio dr. Ahmet-bega Defterdarovića za velikog župana Tuzlanske oblasti.[47]

ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО

АЛЕКСАНДАР I.

ПО МИЛОСТИ БОЖЈОЈ И ВОЉИ НАРОДНОЈ

КРАЉ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

На предлог Министра Унутрашњих Дела благоволео је Превисоким указом Својим од 31 децембра 1922 поставити за Великог Жупана тузланске области, са платом од осам хиљада динара годишње Ђ. Ахмедбега Дефтердаровића, начелника округа тузланског.-

К. У. Бр. 854

13 јануара 1923 год.

У Београду.

По наредби
Министра Унутрашњих Дела
Начелник,

Прилог 3. *Ukaz Kralja Aleksandra I. o imenovanju dr. Defterdarovića za velikog župana Tuzlanske oblasti.* (ATK, *PD Z*, k-1).

[45] ATK, *PD Z*, Ministarstvo unutrašnjih dela Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Upravno odelenje, Beograd, Uverenje U br. 39367 od 8.10.1924; Tabela o kvalifikaciji od 20.10.1923.
[46] *Isto.*
[47] ATK, *PD Z*, Pokrajinska Uprava u Bosni u Hercegovinu, br. 477/prez. 1923, Srajevo, 15.1.1923.

Odlukom Komisije za prevođenje državnih službenika pri Ministarstvu unutrašnjih dela U br. 17.870 od 10. 5. 1924. godine preveden je po novom Zakonu o činovnicima[48] u oblasnog velikog župana treće grupe, prve kategorije. U ovom zvanju i položaju ostaje sve do 22. 8. 1924. godine.[49]

O doprinosu u razvoju općina u kojima je radio, pokretanju projekata od značaja za zajednicu i slično, teško je govoriti zbog nedostatka arhivske građe, ali i zbog kratkih perioda službovanja u mjestima gdje je bio raspoređen. Za razliku od gradonačelnika i drugih političkih ličnosti, dr. Defterdarović je kontinuirano premještan iz jedne općine u drugu, što svakako nije dozvoljavalo niti bolje upoznavanje sa lokalnim prilikama, niti razvijanje mogućnost nekog značajnijeg unaprijeđivanja životne sredine.

Penzionisanje

Dr. Defterdarović je ukazom od 22. 8. 1924. godine penzionisan u 53. godini života. Telegramom od 23. 8. 1924. godine mu je saopšteno da u roku od 24 sata preda dužnost najstarijem činovniku, te da ne čeka dolazak novog velikog župana.[50] Zahtjev za penzionisanje dr. Defterdarović je podnio Ministarstvu unutrašnjih poslova u Beogradu dana 23. 10. 1924. godine. Ministarstvo je konstatovalo da je imenovani stupio u javnu službu 16. 3. 1898. godine kao privremeni perovođa vježbenik u 11. činovničkom razredu u Okružnoj oblasti u Mostaru, te da je postupno premještan i unaprijeđivan do velikog župana, tj. u činovnika III. grupe prve kategorije, sa platom u iznosu od 36.000 dinara i stanarinom od 3.600 dinara godišnje. Ukupno je pri Ministarstvu unutrašnjih poslova proveo 26 godina, 5 mjeseci i 8 dana. Iz uvjerenja poglavara Trebinjskog sreza br. 9.973 od 17. 10. 1924. godine proizilazi da je imenovani regulisao kadrovsku vojnu obavezu služeći u austrougarskoj vojsci đački rok od 5. 10. 1896. do 21. 10. 1897. godine, te se ukupan vremenski period od 1 godine i 16 dana dodaje radnom stažu, što u konačnici znači da je ukupan radni staž 27 godina, 5 mjeseci i 24 dana, te mu je dodijeljena penzija u iznosu od 32.456,16 dinara.[51] Iznos penzije koji predstavlja 90% redovne plate koju je imao u zadnjoj godini rada dovoljno govori o poziciji koju je imao u hijerahiji državnih službenika. Postavlja se pitanje, da li je možda rano penzionisan sa 53 godine starosti? Zakon o činovnicima iz 1923. godine je odredio da se penzija može

[48] *Zakon o činovnicima i i ostalim državnim službenicima građanskog reda od 31. jula 1923*. Zbirka zakona protumačenih sudskom i administrativnom praksom/izdaje Gojko Niketić, sv. 51, Beograd 1926. (dalje: *Zakon o činovnicima i i ostalim državnim službenicima građanskog reda od 31. jula 1923*).

[49] ATK, *PD Z*, Ministarstvo unutrašnjih dela Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Upravno odelenje, Beograd, Uverenje U br. 39.367 od 8.10.1924; Tabela o kvalifikaciji od 20. 10. 1923.

[50] Prepis telegrama Beograd, U br. 33.931 od 23.8.1942. Telegram je uputio ministar unutrašnjih dela, Nastas Petrović.

[51] ATK, *PD Z*, Ministarstvo unutrašnjih dela Beograd, Rješenje o penzionisanju U br. 42.011 od 3.11.1924.

tražiti već nakon 10 godina kontinuiranog radnog staža u administraciji. Na punu penziju državni službenici sticali su pravo poslije 35 godina službe i 60 godina starosti.[52] Prema navedenim odredbama dr. Defterdarović je mogao biti penzionisan nekoliko godina kasnije. U dokumentima se ne spominje da je sam podnio molbu za penzionisanje, već mu se dostavlja telegram da odmah napusti radno mjesto ne čekajući dolazak novog župana. Možemo isključiti i bolest kao razlog penzionisanja, jer prilikom obračuna penzije ne navodi se invaliditet, niti oboljenje. S obzirom je na mjesto velikog župana imenovan samo godinu dana, sedam mjeseci i 22 dana prije penzionisanja, a nije ispunjavao uslove za redovnu penziju, ostaje sumnja da je možda postao nepodoban za vladajući režim, ali to treba dodatno istražiti.

Šest godina nakon penzionisanja, dr. Defterdarović je preminuo u Tuzli 7. 2. 1930. godine u 59. godini života. Sahranjen je u haremu Džindijske džamije u Tuzli i do skoro je bio jedan od rijetkih pokopanih u dvorištu jedne od najstarijih tuzlanskih džamije.[53]

Doprinos u radu Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva Tuzla

Dr. Defterdarović je tokom boravka i rada u Tuzli aktivno učestvovao i u radu Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva Tuzla. Njegov angažman nalazimo u knjigama zapisnika sa sjednica Vakufsko-mearifskog povjerenstva Tuzla[54], ali i dokumentima koje je potpisivao kao predsjednik Povjerenstva. Prvi put ime dr. Defterdarovića nalazimo u zapisniku sa sjednice održane 30. 11. 1919. godine, gdje predsjednik Muharemagić navodi da je pet puta sazivao stari saziv Odbora, a dva put novi saziv, te da će se sjednica održati bez obzira ko se odazvao. Pošto stari saziv nije htio predati upravu novoizabranom sazivu dr. Defterdarović koji je bio prisutan na sjednici predlaže da se poštujući autonomni Statut ne žuri i da se sačeka pravovaljan izbor svih kotarskih povjerenstava i izbor Medžlisa u Sarajevu. Također, predlaže da se uputi molba Vakufskom saboru da ih ubrza, ukoliko bi se i dalje odugovlačilo sa izborima u Sarajevu. Ukoliko ni to ne bude dalo rezultata, predložio je da stari saziv uputi deputaciju Zemaljskoj vladi u Sarajevu i nadležnom ministarstvu u Beogradu. Smatrao je da odugovlačenje izbora „znatno oštećuju interese Muslimana u zemlji i osjeća se nezadovoljstvo“. Ovakvim istupom dr. Defterdarović pokazuje poznavanje

[52] *Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda od 31. 7. 1923*, čl. 136-137.

[53] Graditeljska cjelina Džindijska džamija sa haremom je proglašena Nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine na sjednici Komisije od 5. 12. 2018. godine, br. 07.8-2.3-37/18-19, u Sarajevu. U opisu dobra navodi se da se u dvorištu džamije nalazi mezar dr. Ahmed-bega Defterdarovića.

[54] ATK, Vakufsko-mearifsko povjerenstvo Tuzla (dalje: VMPT) sadrži dvije knjige zapisnika sa sjednica Povjerenstva za periode od 7.4.1918. do 21.1.1923. godine i od 8.6.1924. do 20.8.1927. godine. Nažalost za period između 22.1.1923. do 7.6.1924. godine arhivski fond ne sadrži knjigu zapisnika.

pravnih propisa i procedura, uvažava hijerarhiju i poštuje autoritet, stavljajući interes svoga naroda ispred ličnog interesa. Naredna sjednica je održana tek 4. 1. 1920. godine u starom sazivu[55], a 21. 1. 1920. godine prva sjednica u novom sazivu[56]. Predsjednik novoizabranog Kotarskog povjerenstva u Tuzli je bio Ibrahim-ef. Maglajlić, a dr. Defterdarović je bio član.[57]

Kotarsko vakufsko-mearifsko povjerenstvo je redovno raspravljalo o naredbama koje su dolazile od Saborskog odbora iz Sarajeva, te prenosili informacije i naredbe na lokalni nivo, zatim o svim zahtjevima koji su dolazili, a najčešće se raspravljalo o imenovanju i radu imama, davanju pod zakup vakufskih dobara, rješavanju nesporazuma među imamima u obavljanju dužnosti, finansijama i slično. Pri analizi tačaka dnevnog reda sjednica kojima je predsjedavao dr. Defterdarović, posebno se ističe jedna na kojoj je jedini put on delegirao neko pitanje. Naime na sjednici od 23. 10. 1921. godine kao četvrta tačka dnevnog reda bio je prijedlog dr. Defterdarovića „da se nađe zgodan način kako bi se stalo na put emancipaciji našeg ženskinja u pogledu otkrivanja i školovanja po mješovitim srednjim državnim školama“. Nažalost Zapisnik sjednice je vođen u vidu izvoda iz zapisnika, jer je sa lijeve strane knjige upisan datum, prisutni članovi i tačke dnevnog reda, a sa desne strane doneseni zaključci, bez diskusije koja je vođena. Tako pod četvrtom tačkom piše samo da je nakon duljeg vijećanja donesen zaključak. U suštini, „stvar“ je prebačena na Reis-ul-ulemu s prijedlogom da formira tim od stručnih osoba koje će napraviti anketu u kojoj će pretresti sve životne prilike bosanskohercegovačkih muslimana i naći rješenja za sljedeća pitanja: čistoće islamskog braka i suzbijanja bezrazložnog razvođenja brakova, poboljšanje kućnog odgoja, posebno ženske djece, te detaljno pretresti školovanje islamske mladeži, a naročito ženske djece. Pri rješavanju zadnjeg pitanja, posebno je naglašeno da se utvrdi „da li je moguće školovanje muslimanki u srednjim mješovitim školama, naročito koju pohađaju i muški učenici ili je potrebno otvaranje islamskih škola za tu svrhu“. Naglašava se potreba „suzbijanja pokvarenosti među muslimanima i muslimankama, naročito u pogledu zavladale emancipacije muslimanki i zbog posljedica koje iz toga rezultiraju“. Anketa je trebala biti provedena u cijeloj zemlji, a finansiranje iste bi bilo na teret vakufsko-mearifskih povjerenstava, koja bi sredstva skupila dobrovoljnim prilozima.[58] Iz navedenog se zaključuje da je dr. Defterdarović ostao vjeran ideji potrebe školovanja ženske djece, jer je i prije postavljao to pitanje, o čemu ćemo kasnije reći nešto više, ali je isto tako istrajavao na tradicionalnim uvjerenjima i dosljednom pridržavanju propisa u duhu islama. Sasvim je jasno bilo da tuzlansko Povjerenstvo ne može samo donositi ovako

[55] ATK, VMPT, *Zapisnik sjednički za vrijeme od 7.4.1918. do 21.1.1923, sjednica od 4.1.1920*.
[56] ATK, VMPT, *Zapisnik sjednički za vrijeme od 7.4.1918. do 21.1.1923, sjednica od 21.1.1920*.
[57] Ostali članovi Povjerenstva bili su: Osman-ef. Vilović, Ibrahim-ef. Čokić, Salih Serdarević, Zejnil-aga Muharemagić, Muhamed-ef. Zahirović, Ragib-ef. Kosović, Muhamed-ef. Mulahalilović. ATK, VMPT, *Zapisnik sjednički za vrijeme od 7.4.1918. do 21.1.1923, sjednica od 30.11.1919.*
[58] ATK, VMPT, *Knjiga zapisnika sjednica od 7.4.1918. do 21.1.1923. Zaključak br. 318/21*.

važne odluke za bosanske muslimane i zato pozivaju sami vrh da organizuje sve aktere i donese jednoobrazne zaključke za sva vakufska povjerenstva. Iz zapisnika narednih sjednica ne može se saznati da li je Sabor raspravljao o ovom pitanju. Iz navedenog se jasno vidi da je dr. Defterdarović bio čovjek moralnih vrijednosti, ali i tradicionalnih shvatanja. Tradicionalni pristupi i običaji stare begovske loze su ostali duboko utkani u njegove svjetonazore. On se ne protivi samom školovanju ženske djece, već modelu školovanja. Nije sporno bilo sticanje znanja, već sekularni format emancipacije. Školovanje ženske djece je bilo poželjno, ali pod stogim patrijarhalnim i vjerski određenim postulatima. Zahtjevi za zaustavljanje emancipacije žena u društvu ne idu u korak sa nekim ko je tokom učenja i uspješne karijere težio uvijek razvoju i napredovanju, ali se mogu razumjeti iz šireg društvenog konteksta. Iako iz savremene perspektive ovakav stav djeluje nazadno, u kontekstu 1920-ih on je odražavao duboki strah tradicionalnog shvatanja i sveprisutnog straha od gubitka vjerskog i kulturnog identiteta u novom, kršćanskom okruženju.

Analizirajući dokumente i zapisnike sa sjednica Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Tuzli zanimljivo je da je dr. Defterdarović tri puta davao ostavku i tražio da ga razriješe dužnosti. Prvu takvu prepisku nalazimo u dopisu protokolisanom pod br. 449 od 8. 12. 1921. godine, a koji je dr. Defterdarović datirao 7. 11. 1921. godine, u kojem daje ostavku i kao predsjednik i kao član, pravdajući to službenom i poslovnom opterećenošću, jer je obavljao poslove okružnog načenika kao i zbog narušenog zdravstvenog stanja. Na dopisu je sekretar Povjerenstva, Salih Serdarević, napiso da je na sjednici od 18. 12. 1921. godine zaključeno da se molba odbije.[59] Navedeno potvrđuje i dopis Vakufsko-mearifskog povjerenstva u Tuzli br. 429 od 29. 11. 1921. godine upućenog Vakufsko-mearifskom saboru u Sarajevu gdje saznajemo da je na sjednici održanoj 13. 8. 1921. godine dr. Ahmed-beg Defterdarović izabran za predsjenika, a Ibrahim-ef. Čokić za potpredsjednika Povjerenstva. [60]

Novi izbor članstva Kotarske vakufsko-mearifske skupštine u Tuzli održan je u januaru 1923. godine. Iz Zapisnika Skupštine protokolisanog pod brojem 58/1923 se vidi da je od 39 vakufskih džemata tuzlanskog kotara prema čl. 66 Statuta, pravo glasa imalo 156 delegata[61], a da je izboru pristupilo 100 delegata, što je prema čl. 23 Statuta dovoljno za donošenje pravovaljanih zaključaka. Nakon glasanja izabrani su članovi Skupštine i njihovi zamjenici.[62] Vakufsko-mearifskom saborskom odboru u Sarajevu je dostavljen zaključak u januaru 1923. godine kojim se obavještava da se konstituisalo tuzlansko Kotarsko vakufsko-mearifsko povjerenstvo, te da je dr. Ahmed-beg

[59] ATK, VMPT, k-668.
[60] *Isto*.
[61] U izbornom materijalu se nalazi i popis članova Skupštine Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva te mjesta iz kojih dolaze za 1923, 1924. i 1925. godinu koja je brojala 156 članova iz Tuzlanskog kotara. ATK, VMPT, Popis br. 12/1925. od 21.1.1923.
[62] ATK, VMPT, k-668.

Defterdarović izabran za predsjednika 21. 1. 1923. godine.[63] Međutim ovi izbori su bili poništeni jer se određeni broj delegata žalio na proceduru zbog žalbi pojedinih glasača. Novi izbori su održani 10. 6. 1923. godine, a u Zapisniku sa održane Kotarske vakufsko-mearifske skupštine se vidi da je glasanju pristupilo 114 delgata. Skupštinom je predsjedavao dr. Defterdarović i ovaj puta su izabrani članovi i zamjenici članova Skupštine. Ponovo je za predsjednika izabran dr. Defterdarović, a za zamjenika Ibrahim-ef. Čokić.[64]

U septembru 1923. godine dr. Defterdarović ponovo podnosi ostavku na mjesto predsjednika Povjerenstva u Tuzli, pravdajući to obavezama koje je imao zbog likvidacije administrativnog odjeljenja Pokrajinske uprave u Sarajevu.[65] U dnu dopisa rukom je sekretar Povjerenstva, Salih Serdarević, napisao da se ostavka odbija, i da je usvojen prijedlog Osman-ef. Vilovića da mu se dozvoljava dopust od četiri mjeseca, a za to vrijeme će ga mijenjati potpredsjednik, Ibrahim-ef. Čokić.

Nezadovoljan odnosom sa Saborskim odborom, dr. Defterdarović je odlučio definitivno napustiti Povjerenstvo. Na sjednici održanoj 26. 10. 1924. godine on ne želi da povuče ostavku datu na sjednici od 21. 9. 1924. godine, obrazlažući da bi svi trebali zajedno dati ostavku, jer tuzlansko Povjerenstvo nema nikakvu potporu od Saborskog odbora. Prisutni su se složili i zaključili da se za narednu sjednicu pripremi materijal kojim se obrazlaže kolektivna ostavka. Na narednoj sjednici održanoj 2. 11. 1924. godine sjednicom je predsjedavao hafiz Mehmed Ali-ef. Dukatar[66] te nakon rješavanja osam tačaka dnevnog reda, posljedna deveta se odnosila na rješavanje predsjedničkog pitanja i vođenja kancelarije, jer su osim predsjednika i svi članovi Povjerenstva dali ostavke. Dukatar je predložio da se sačeka još neko vrijeme sa ostavkama, ali nakon duže rasprave osim predsjednika dr. Defterdarovića, ostavke su potvrdili uz kraće obrazloženje i članovi: hafiz Ibrahim-ef. Maglajlić, Osman-ef. Vilović, Ragib-ef. Kosović, Ibrahim-ef. Čokić, hafiz Salih-ef. Kamberović i Ahmet-aga Kovačević. Članovi su pojedinačno jednoglasno izglasali ostavku, te se Kotarsko vakufsko-

[63] ATK, VMPT, *Zaključak br. 59/1923. od 21.1.1923.* U zaključku se navodi da je za podpredsjednika izabran Hadži Jusuf-ef. Jahić.

[64] Osim dr. Ahmed-bega Defterdarovića za članove su izabrani još i hadži hafiz Ibrahim-ef. Maglajlić, Osman-ef. Vilović, Ragib-ef. Kosović, Ahmet-aga H. Kovačević iz Lukavca, Ibrahim-ef. Imamović, hafiz Mehmed-ef. Dukatar, hafiz Salih-ef. Kamberović, Ibrahim-ef. Čokić i hafiz Mehmed-ef. Mulahalilović iz Vukovija, a zamjenici: Ibrahim-beg H. Jašarević, Bećir-beg Džindo, Alijaga Ibrišimović, Mujaga Dedić i Nuraga Bešlagić. Vakufsko mearfiski saborski odbor u Sarajevu br. 2344 od 26. 6. 1923. godine, protokoliasno u VMPT dana 6. 7. 1923. godine pod br. 238. ATK, VMPT, k-668.

[65] ATK, VMPT, *Zahtjev br. 342 od 23.9.1923*.

[66] Mehmed ef. Dukatar je predsjedavao sjednicama Povjerenstva od 6.7.1924. godine kada je na sjednici dr. Defterdarović tražio da predsjedničke poslove u njegovom odsustvu zbog službenih poslova preuzme potpredsjednik Ibrahim ef. Čokić, koji je taj prijedlog odbio. Poslove vođenja kancelarije Povjerenstva, prema donesenom zaključku sa sjednice, je preuzeo ef. Dukatar, ali Saborski odbor nije htio to prihvatiti i nije priznavao njegove potpise na dopisima. ATK, VMPT, *Knjiga zapisnika sjednica od 8.6.1924. do 20.8.1927, sjednica od 6.7.1924*.

mearifsko povjerenstvo u Tuzli raspalo.[67] Iz Zapisnika od 21. 12.1924. godine se vidi da je saziv još uvijek isti, te da njihove ostavke još nisu bile prihvaćene. Dukatar, zamjenik predsjednika Povjerenstva, je pripremio i pročitao deset tačaka oko kojih se Povjerenstvo sporilo ili čekalo odgovore i upute od Sabora. Dobar dio pitanja kojima su bili nezadovoljni je prouzrokovan i radom Vakufskog sabora i Saborskog odbora koji su donosili određene odluke i reforme u radu, a da to nije bilo pripremljeno i provodivo na terenu. Osim toga bili su optuženi od strane anonimne osobe da nisu radili objektivno kod određivanja naknade za izdavanje dućana u najam što su oni kategorički odbili i dostavili Saboru izvještaj br. 113/24 od 22. 3. 1924. godine kojim su potvrdili da je prijava neosnovana, na što se Sabor oglušio.[68] Zbog svega navedenog članovi su osjećali da se prema njima gaji „neraspoloženje i nepovjerenje". Na ovoj sjednici nije prisustvovao dr. Defterdarović, ali je prenesena njegova poruka da se on zahvalio Povjerenstvu i da više neće dolaziti na sjednice, niti će prisustvovati primopredaji dužnosti. Članovi su ponovo potvrdili svoje ostavke jednoglasno.[69] Vakufsko-mearifski saborski odbor u Sarajevu je na sjednici od 3. 1. 1925. godine prihvatio ostavke predsjednika, potpredsjednika i članova Vakufsko-mearifskog povjerenstva u Tuzli, te naredilo sazivanje Vakufsko-mearifske skupštine za Tuzlanski okrug u svrhu izbora novog povjerenstva.[70]

Odrastao u plemićkoj porodici sa tradicionalnim redom i ustaljenim obrascima ponašanja, dostojanstven i principijelan, s jedne strane, te školovan po strogim i preciznim austrijskim standardima, edukovan da poštuje hijerarhiju i službene procedure, s druge strane, dr. Defterdarović nije mogao nastaviti djelovati bez jasno propisanih obrazaca. Uspostavljeni sistem sa nedovoljno jasnim uputama, izostanak odgovora na postavljena pitanja i neslužbeno i sa određenom dozom neprijateljsko djelovanje osoba izvan povjerenstva[71], koje je direktno atakovalo na njegov moral i ispravnost u radu nisu mu dozvolili da ostane u takvom okruženju.

[67] ATK, VMPT, *Knjiga zapisnika sjednica od 8.6.1924. do 20.8.1927, sjednica od 2.11.1924.*

[68] Iz prve od deset tačaka zbog kojih se podnosi kolektivna ostavka, navodi se „Pozivanje Povjerenstva na očitovanje radi podnesene prijave iza leđa ovog Povjerenstva po muteveliji A. Sijerčiću."

[69] ATK, VMPT, *Knjiga zapisnika sjednica od 8.6.1924. do 20.8.1927, sjednica od 21.12.1924.*

[70] Vakufsko-mearifski saborski odbor u Sarajevu br. 35/25 od 6. 1. 1925. godine, protokolisano u VMP Tuzla pod brojem 12/25 od 21. 1. 1925. ATK, VMPT, k-668.

[71] Deseta tačka spornih pitanja zbog kojih je Povjerenstvo u Tuzli dalo ostavku je bio i dolazak Reis-ul-uleme u Tuzlu. Povjerenstvo je povodom otvaranja objekta Behram-begove mederese pozvalo Rijaset i Reis-ul-ulemu na svečanost, ali je on došao na ceremoniju i bio u društvu privatnih lica, a ne sa članovima Povjerenstva, što su oni shvatili kao „neraspoloženje i nepovjerenje" prema članovima Povjerenstva. Također je Rijaset rješavao neka pitanja privatnih lica mimo Povjerenstva koje je nadležno da takva pitanja primi i proslijedi službeno i djeluje prema odgovoru iz Saborskog odbora, pa se postavlja pitanje realizacije istih, jer službeno ništa nije registrovano u kancelariji i protokolima Povjerenstva. ATK, VMPT, *Knjiga zapisnika sjednica od 8.6.1924. do 20.8.1927, sjednica od 7.12.1924.*

Vitez humanog srca

Dr. Defterdarović je bio markantna i uzorita ličnost svoga vremena. Na radnom mjestu je bio krajnje profesionalan, savjestan i principijelan. Kao takav bio je omiljen kako nadređenim, tako i podređenim činovnicima, ali i ostalim sugrađanima. U ponašanju i ophođenju sa ljudima, savremenici su ga zapamtili kao osobu gospodskih manira, humanih gesta i razumijevanja za tuđe potrebe i probleme. Pričalo se da je posebno pomagao najsiromašnije i najugroženije slojeve društva, te da je uvijek tražio načine da im se pomogne.[72]

Ipak ono po čemu će se posebno pamtiti je njegovo zalaganje i rad na prosvjećivanju. Radeći kao kotarski upravitelj, on je pomagao i inicirao otvaranje mnogih škola, posebno u muslimanskim selima. Mnogo je truda uložio razgovarajući sa običnim ljudima ubjeđujući ih da šalju svoju djecu u škole, a posebno se zalagao za školovanje ženske djece, jer po zakonu roditelji nisu bili obavezni slati žensku djecu u škole.[73] Šefkija Mutevelić je pišući o Ademu Bise, tuzlanskom profesoru, naveo da su Adem Bise, dr. Defterdarović i Mahmut ef. Mehmedbašić 1898. godine pokušali osnovati žensku osnovnu školu u Stocu, ali tadašnji stolački kadija (sudija) Vehbi-ef. Sikirić to nije dozvolio.[74] Dr. Defterdarović će nastaviti i u narednim godinama da se bori za prava ženske muslimanske djece, o čemu smo već govorili u okviru njegovog djelovanja u radu Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Tuzli.

Školovanje bošnjačke djece početkom austrogarskog perioda u Bosni i Hercegovini izvan vjerskih školskih ustanova bilo nedovoljno i sporadično. Posebno se to odnosilo na više i visoke škole koje su uglavnom bile izvan granica Bosne i Hercegovine. Novo društveno uređenje zapadne civilizacije, Bošnjaci nisu prihvatali, kao ni savremeno obrazovanje, a bez toga nisu mogli biti zaposleni u državnim službama, školama i industriji, koja se nezaustavljivo razvijala. Istraživanja[75] su pokazala da je do 1900. godine bošnjačkih studenata na fakultetima u Beču, Gracu i Zagrebu koji su završili studije bilo svega deset. Uglavnom su to bila djeca bogatih begovskih porodica.[76] Prve ideje o potrebi osnivanja kulturno-prosvjetnog društva koje bi finansijski pomagalo školovanje učenika i studenata Bošnjaka pojavile su se 1900. godine. Nosioci takve ideje bili su braća Ahmed-beg i Ibrahim-beg Defterdarović.[77] Braća Defterdarović, poučeni svojim iskustvom predlagali su osnivanje dobrotvornog društva koje bi pomagalo učenike i studente. Studentima je posebno trebala pomoć nakon

[72] Mehmed Salihspahić, Dr. Ahmedbeg Defterdarević, *Gajret*, list Gajreta društva za kulturno i ekonomsko podizanje muslimana, br. 5, Sarajevo, 1. 3. 1930, 76.
[73] *Isto*.
[74] Šefkija Mutevelić, Prosvjetar Adem Bise (30.4.1877-25.1.1954), *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, br. 44, Sarajevo 2014, 270.
[75] Husejn Alić, Muslimani s fakultetskom spremom, *Narodna uzdanica 1940*, 161.
[76] I. Kemura, *Uloga „Gajreta“,* 21. Među prvih deset intelektualaca Bosne i Hercegovine navode se: Ćamil Karamehmedović, dr. Ahmed i Ibrahim Defterdarević, dr. Halid, Abduselam i Mahmud Hrasnica, Muhamed Kulenović, Hašim Badnjević, dr. Safvet Bašagić i Šemso Salihbegović.
[77] I. Kemura, *Uloga „Gajreta“,* 30.

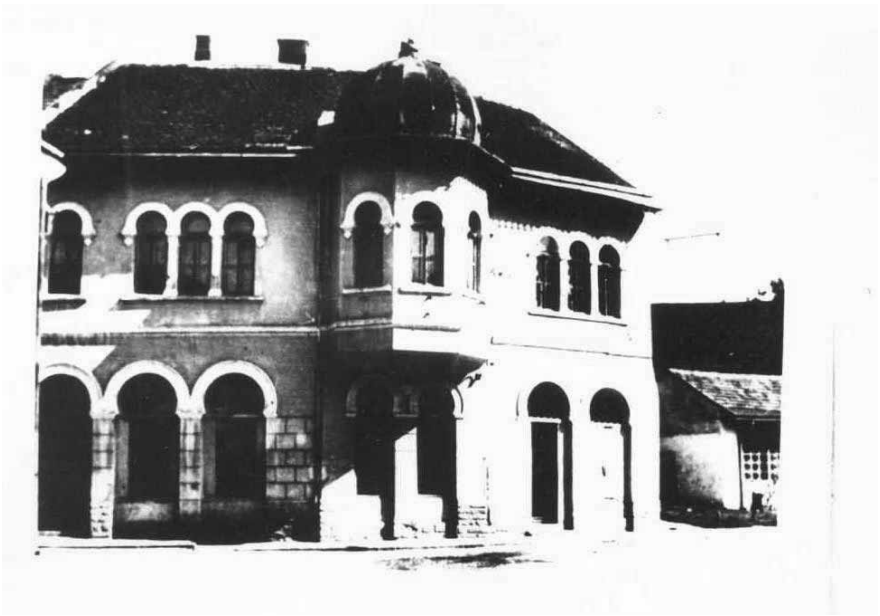
odslušanih predavanja kada prestaje stipendiranje, a predstoji polaganje ispita i diplomiranje, što zahtijeva boravak u mjestu studiranja.[78] Najveću pomoć u formiranju dobrotvornog društva dali su bošnjački intelektualci okupljeni oko „Behara".[79] Stoga Ibrahim Kemura tvrdi da „(...)se i osnivanje *Gajreta* može smatrati nastavkom *Beharove* akcije, s obzirom na njegove programske stavove koje je zastupao o potrebi obrazovanja, kao i na ličnosti koje su se angažovale u osnivanju *Gajreta*, a pripadale su istom krugu kulturnih radnika – pokretača *Behara*."[80]

U listu *Gajret* objavljen je članak Mehmeda Salihspahića posvećen dr. Defterdaroviću u kome se u ime Društva „Gajret" zahvaljuje nakon njegove smrti, odajući mu zasluženu počast. U članku se navodi da je dr. Deftredarović vrativši se iz Beča sa studija zalagao za osnivanje humanitarnog društva koje bi pomagalo studentima i učenicima, jer je jedan od razloga malog broja školovanih u to doba bio i nedostatak finansijskih sredstava za školovanje. Iako se nije aktivnije uključivao u rad „Gajreta", budno ga je pratio i pomagao.[81] Ibrahim Kemura u publikaciji o „Gajretu" ne spominje da su braća Defterdarović imali aktivnu ulogu u radu društva. Navodi samo Ibrahim-bega Defterdarovića u događajima iz 1911. godine kada se u članstvu pojavilo više struja što je vođenje društva dovelo u krizu. Ibrahim-beg Deftedarović je reagovao i tražio da društvo vode oni koji ne slušaju, ni Zagreb, ni Beograd, već rade za korist svog naroda.[82]

Porodični život

Dr. Defterdarović se oženio sa Fatimom Hrustanbegović-Šetić u Zvorniku dana 19. 12. 1900. godine,[83] dok je radio u Kotarskom uredu u Zvorniku. Tokom radnog angažmana dr. Defterdarovića kontinuirano su se selili iz jednog grada u drugi. U Tuzli su od 20-tih godina 20. stoljeća živjeli u blizini trga Kapija, u objektu koji se u narodu zvao Sindikalni dom, a nalazio se na prostoru današnjeg ugostiteljskog objekta „Limenka". U tom objektu je Fatima Defterdarović nastavila živjeti i nakon suprugove smrti, sve do 1956. godine, kada je objekat proglašen ruševnim.[84]

[78] *Novi behar,* br. 19, 1934, 292.
[79] Brojne su poznate i uticajne ličnosti radile na osnivanju Gajreta, a najčešće se pominju: Safvet Bašagić, Edhem Mulabdić, Hajdar Fazlagić, Salih Aličehić i drugi.
[80] I. Kemura, *Uloga „Gajreta",* 30.
[81] Mehmed Salihspahić, Dr. Ahmedbeg Defterdarević, *Gajret*, list Gajreta društva za kulturno i ekonomsko podizanje muslimana, br. 5, Sarajevo, 1. 3. 1930.
[82] I. Kemura, *Uloga „Gajreta",* 62.
[83] ATK, *PD Z*, Rješenje Ministarstva unutrašnjih poslova Beograd, br. 9853 od 9. 4. 1930.
[84] Prema kazivanju Nedima Hrustanbegovića, Fatima se tada preselila kod svog bratića Hase Hrustanbegović u zgradu u Titovoj ulici, preko puta Tuzlanske pivare i tu živjela do smrti uz sva uvažavanje i poštovanja. *Kazivanje zabilježila Hatidža Fetahagić*, 22. 6. 2026.

Prilog 4. *Objekat u kojem je živio dr. Defterdarović u Tuzli sa suprugom.* (ATK, *PD Z*, ZF572).

Defterdarovići nisu imali potomke, pa su nezvanično usvojili sina od Fatiminog brata, Ešrefa Hrustanbegovića i snahe Zumrete rođ. Zaimović iz Brčkog. Dječak se zvao Haso Hrustanbegović, rođen je 1909. godine u Zvorniku. U porodici Defterdarović je odrastao, a oni su mu omogućili školovanje i sretno odrastanje.[85] Djetinjstvo je bilo bezbrižno, uz ličnog odgajatelja – dadilju, a jedan od najneobičnijih poklona, koje je dobio od usvajatelja, bio je magarac. Na fotografiji (*Prilog br. 5*) desno stoji dr. Defterdarović, na magarcu sjedi dječak Haso Hrustanbegović, a lijevo stoji Hasin odgajatelj. Magarac je bio atrakcija cijele Džindić mahale, sva djeca su se igrala sa njim. Ljeti su se igrali sa magarcem u obližnjem parku, a zimi bi ih on vozio na saonicama na obližnja uzvišenja. Haso Hrustanbegović je završio Pravni fakultet u Zagrebu i radio kao sudija u Opštinskom sudu u Tuzli.[86]

[85] Također su neslužbeno usvojili i Džemku Pekarić iz Tuzle, kojoj su također obezbijedili školovanje. Prema kazivanju Nedima Hrustanbegovića, sina od Hase Hrustanbegovića iz Tuzle. *Kazivanje zabilježila Hatidža Fetahagić*, 22. 6. 2026.

[86] Prema kazivanju Nedima Hrustanbegovića, sina od Hase Hrustanbegovića iz Tuzle. *Kazivanje zabilježila Hatidža Fetahagić*, 22. 6. 2026.

Prilog 5. *Dr. Ahmed-beg Defterdarović (desno), dječak na magarcu je Haso Hrustanbegović, momak pored je dječakov odgajatelj-dadilja.* (ATK, *PD Z*, k-1).

Nakon smrti dr. Defterdarović 7. 2. 1930. godine njegova supruga, Fatima Defterdarović, je 25. 2. 1930. godine podnijela zahtjev Ministarstvu unutrašnjih poslova u Beogradu za dodjeljivanje porodične penzije. Potvrđeno je da je imenovana bila u braku sa dr. Defterdarovićem od 19. 12. 1900. godine do njegove smrti, da je jedini nasljednik i da joj pripada pola penzije[87] pokojnog muža, bivšeg velikog župana u penziji.[88] Promjenom vlasti 1941. godine Fatima Defterdarović se obratila Dražavnoj riznici Nezavisne Države Hrvatske i zatražila priznavanje prava na porodičnu penziju, koju je do tada primala. Pravo joj nije uskraćeno i dodijeljna joj je mirovina u iznosu od 2.744 kune, počevši od 1. 5. 1941. godine pa dok ne nastupi neki od slučajeva navedenih u čl. 154 *Zakona o činovnicima od 31. 5. 1923.*[89] Fatima Defterdarović, rođena Hrustanbegović-Šetić je preminula 24. 3. 1957. godine u 74. godini života. Sahranjena je u mezarju Borić. Nakon smrti Fatime Defterdarović 1957. godine

[87] Porodična penzija državnih službenika za jedno lice iznosi 50%, *Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda od 31. 7. 1923*, čl. 148.

[88] ATK, *PD Z*, Ministarstvo unutrašnjih poslova Beograd, br. 9.853 od 9.4.1930. Polovina porodične penzije iznosila je 16.228,08 dinara godišnje, a datum isplate od 1.3.1930. pa sve dok ne nastupi slučaj iz čl. 154 *Zakona o činovnicima*.

[89] ATK, *PD Z*, k-1, Nezavisna Država Hrvatska, Državna riznica, Zagreb, br. 19189-1-1941 od 13.10.1941.

Haso Hrustanbegović je kao jedini nasljednik i na osnovu testamenta naslijedio imovinu u Trebinju, Sutorini (Herceg Novi) i Rastošnici (Zvornik).[90]

Zaključak

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća, dr. Ahmed-beg Defterdarović dao je značajan doprinos bosanskohercegovačkoj historiji. Bio je pravnik, odani čovjek državne administracije i politike kojeg su krasile skromnost, nenametljivost i dosljedna principijelnost.

Historičari ga uglavnom pominju kao naprednog intelektualca, bečkog studenta sa diplomom doktora pravnih nauka, stečena u 27. godini života. Neki su ga svrstavali uz desničare, te kao simpatizera hrvatskog kruga intelektualaca, mada je vjerovatnije da se dr. Defterdarović ipak samo taktički i ideološki pozicionirao s namjerom iznalaženja modernih političkih instrumenata u borbi za interese bošnjačkog identiteta. Poznat je njegov doprinos u osnivanju društva „Gajreta" za pomoć nadarenim učenicima i studentima, ali nije aktivno učestvovao u radu društva. Kontinuirano se zalagao za prava siromašnih i marginaliziranih skupina. Posebno se zalagao za pravo na školovanje muslimanskih djevojčica, ali u duhu islamskih vrijednosti. Manje je poznato da je dr. Defterdarović bio član, a potom predsjednik Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva u Tuzli od 1919. do 1924. godine. Dva puta je podnosio ostavku na mjesto predsjednika zbog previše obaveza koje je imao u kotarskim upravama u Sarajevu i Tuzli, ali ostavke nisu prihvaćene, pa je nastavio predsjedavati Povjerenstvom. Zbog lošeg odnosa Saborskog odbora iz Sarajeva prema Povjerenstvu u Tuzli rad je bio otežan. Nepostojanje jasnih propisanih okvira djelovanja, te donošenje odluka koje su na lokalnom nivou neprovodive, jer nisu prethodno pripremljene procedure ili je nedostajalo finansijskih sredstava učinile su da kompletno tuzlansko Povjerenstvo da kolektivnu ostavku u oktobru 1924. godine. Iako je rad Povjerenstva bio organizovan prema odredbama vežećih zakona, te se poštovala hijerarhija i tražile saglasnosti od nadređenih u donošenju odluka, neosnovana anonimna optužba za rad i nedostatak podrške iz Sarajeva su opredijelili dr. Defterdarovića da zauvijek napusti Vakufsko-mearifsko povjerenstvo u Tuzli.

Penzionisan je 22. 8. 1924. godine u 53. godini života, nakon 27 godina, 5 mjeseci i 24 dana radnog staža, iako je mogao raditi još nekoliko godina do redovne penzije. Dr. Defterdarović je preminuo u Tuzli 7. 2. 1930. godine u 59. godini života i sahranjen u haremu Džindijske džamije u Tuzli.

[90] ATK, *Opštinski sud u Tuzli* (dalje: OST) , O.793/1957.

Summary

At the end of the 19th and the beginning of the 20th century, Dr. Ahmed-beg Defterdarović made a significant contribution to Bosnian-Herzegovinian history. He was a jurist and a loyal official of the state administration and politics, characterized by modesty, unobtrusiveness, and steadfast integrity.

Historians generally refer to him as a progressive intellectual—a student of Vienna with a Doctorate in Law obtained at the age of 27. While some classified him as a right-winger and a sympathizer of the Croatian intellectual circle, it is more likely that Dr. Defterdarović positioned himself tactically and ideologically with the intent of identifying modern political instruments to advocate for the interests of the Bosniak identity. His contribution to the founding of the "Gajret" society, established to support gifted pupils and students, is well known, though he did not actively participate in the society's daily operations. He continuously advocated for the rights of the poor and marginalized groups. He particularly championed the right to education for Muslim girls, provided it remained within the spirit of Islamic values.

It is less known that Dr. Defterdarović was a member, and later the president, of the District Waqf-Mearif Commission in Tuzla from 1919 to 1924. He resigned from the presidency twice due to an excessive workload within the district administrations in Sarajevo and Tuzla; however, his resignations were not accepted, and he continued to lead the Commission. Work was made difficult by the poor relationship between the Sarajevo Assembly Board and the Tuzla Commission. The lack of clearly defined operational frameworks, coupled with the passing of decisions that were unenforceable at the local level due to a lack of established procedures or financial resources, led the entire Tuzla Commission to submit a collective resignation in October 1924. Although the Commission's work was organized according to valid legal provisions, respecting the hierarchy and seeking approval from superiors for all decisions, an unfounded anonymous accusation and a lack of support from Sarajevo prompted Dr. Defterdarović to leave the Waqf-Mearif Commission in Tuzla for good.

He retired on August 22, 1924, at the age of 53, after 27 years, 5 months, and 24 days of service, even though he could have worked several more years until reaching the regular retirement age. Dr. Defterdarović passed away in Tuzla on February 7, 1930, at the age of 59, and was buried in the courtyard (harem) of the Džindijska Mosque in Tuzla.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

Arhiv Tuzlanskog kantona Tuzla, Bosna i Hercegovina
- Porodična zbirka Defterdarović (ATK, PD Z).
- Vakufsko-mearifsko povjerenstvo Tuzla (ATK, VMPT).

- Opštinski sud u Tuzli (ATK, OST).

Službeni listovi/Official Gazettes:

1. *Zakon o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda od 31. 7. 1923*, čl. 136-137. Zbirka zakona protumačenih sudskom i administrativnom praksom / izdaje Gojko Niketić ; sv. 51, Beograd 1926.

Knjige/Books:

1. Imamović Mustafa, *Historija Bošnjaka*, BZK „Preporod“ Sarajevo, Sarajevo 1997.
2. Jahić Dževad, *Rječnik bosanskog jezika*, knj. 2, Sarajevo 2010.
3. Kamberović Husnija, *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine*, Hrvatski institut za povijest Zagreb, Institut za istoriju Sarajevo, Zagreb 2003.
4. Kamberović Husnija, *Mehmed Spaho (1883-1939), politička biografija*, Vijeće kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo 2009.
5. Kemura Ibrahim, *Uloga „Gajreta“ u društvenom životu muslimana Bosne i Hercegovine (1903-1941),* SOUR „Veselin Masleša“ Sarajevo, Sarajevo 1986. godine, str. 21-22.
6. Milićević Risto, Hercegovačka prezimena, Svet knjige Beograd 2005.
7. Purivatra Atif, *Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, „Svjetlost“ OOUR izdavačka djelatnost Sarajevo 1977.
8. Redžić Enver, *Sto godina muslimanske politike u tezama i kontraverzama istorijske nauke*, ANUBiH, Institut za istoriju, Sarajevo 2000.
9. Škaljić Abdulah, Turcizmi u srposkohrvatskom jeziku, „Svjetlost“ izdavačko preduzeće Sarajevo 1966.

Članci/Articles:

1. Defterdarović Ibrahim-beg, Stare listine porodice Resulbegović, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini,* knjiga 2, 1897. godina, 193-226.
2. Mehmed Salihspahić, dr. Ahmedbeg Defterdarević, *Gajret*, list Gajret društva za kulturno i ekonomsko podizanje muslimana, Sarajevo, 1.3.1930, br. 5, 76.
3. Dervić Jakub, Bošnjački studenti u Beču i njihov doprinos kulturnom preporodu i političkom organizovanju Bošnjaka početkom 20. stoljeća, *Novi mualim*, br. 104, godina XXVI, 2025, 92-98.
4. Hasić Nedim, *Ahmed-beg Defterdarević, prvi Bošnjak sa titulom doktora*, „Stav“ sedmični list, Sarajevo, 25.1.2025.
5. Milićević Ivan A., Kako je došlo do osnivanja hrvatskog potpornog društva u Mostaru?, *Napredak hrvatski narodni kalendar za priprostu 1927. godinu*, Napredak HKD Srajevo 1926.
6. Mutevelić Šefkija, Prosvjetar Adem Bise (30.4.1877-25.1.1954), *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, br. 44, Sarajevo 2014.
7. Alić Husejn, Muslimani s fakultetskom spremom, *Narodna uzdanica 1940*.
8. Muhamedanac - prvi doktor, *Sarajevski list*, br. 19 od 16. 2. 1898.
9. Promocija, *Sarajevski list*, br. 22, 23. 2. 1898.
10. Zvanično, *Sarajevski list*, br. 34, 23.3.1898.
11. *Bošnjak*, Kalendar za prostu 1903. godinu, Sarajevo 1902.

Internet:

1. https://rtvtk.ba/rtv-tk-hod-vijekova/ RTV Tuzlanskog kantona, emisija Hod vijekova emitovana 20. 1. 2024.

Senad BEGOVIĆ
JU Centar za kulturu Tuzla, Bosna i Hercegovina
vucko.begovic@gmail.com; rukovodilacdommladih@centarzakulturutuzla.ba

1.04 ***Stručni rad/Professional article***
UDK/UDC: 94:28-747:347.235.11(497.6 Tuzla)"1889/1901"

Primljeno/Received: 16. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 28. 07. 2026.

VAKUFI U GRUNTOVNIM KNJIGAMA KATASTARSKE OPŠTINE TUZLA (1889-1901)

Apstrakt: *U radu se analiziraju prvi zemljišnoknjižni upisi nastali 1889. godine pri sastavljanju gruntovnice, u procesu katastarskog popisa nekretnina na području Tuzle (zemljišne knjige sa oznakama katastarske opštine Tuzla I, II, III i IV). Obrađeno je 35 zemljišnoknjižnih uložaka koji se odnose na vakufsku imovinu, od ukupno 2.012 zemljišnoknjižnih uložaka katastarske opštine Tuzla. Uvodni dio daje opšti pregled historijskih prilika i položaja Bosne i Hercegovine s kraja XIX stoljeća, te je opisan tapijski sistem kao način evidencije osmanske uprave i katastarski sistem kao novi način zemljišnoknjižne evidencije. Jedan dio rada se odnosi na historijat i genezu tuzlanskih mahala, od XVI do kraja XIX stoljeća. Glavni dio rada donosi sadržaje A, B i C listova – Posjedovnice, Vlastovnice i Teretovnice, unutar kojih su sadržani svi elementi nosioca prava vlasništva na predmetnim nekretninama.*

Istraživanje predmetne teme se temeljilo na primjeni historijske, komparativne i analitičke metode, uz sistematsku obradu zemljišnoknjižnih uložaka, važećih pravnih propisa i relevantne historiografske literature. Posebna pažnja posvećena je odnosu između osmanskog tapijskog sistema i austrougarskog katastra i gruntovnice, kao i analizi sadržaja A, B i C listova zemljišnoknjižnih uložaka, koji omogućavaju praćenje vlasništva, pravne prirode nekretnina i kasnijih promjena nastalih primjenom propisa o nacionalizaciji.

Rezultati istraživanja pokazuju da su zemljišne knjige iz 1889. godine pouzdan i sadržajno izuzetno vrijedan historijski izvor za rekonstrukciju razvoja vakufske imovine u Tuzli. Analizom je utvrđeno da su brojni vakufi evidentirani kao vlasnici nekretnina različite namjene, dok su kasniji upisi omogućili precizno praćenje posljedica agrarne reforme, eksproprijacije i nacionalizacije na vakufsku imovinu. Istovremeno, zemljišne knjige pružaju dragocjene podatke o urbanom razvoju grada, prostornom rasporedu mahala i evoluciji vlasničkih odnosa od osmanskog do socijalističkog perioda.

Rad potvrđuje da zemljišnoknjižna građa predstavlja izvor prvog reda za istraživanje pravne historije, historije vakufa i urbanog razvoja Bosne i

Hercegovine te ukazuje na potrebu njenog sistematskog korištenja u budućim historiografskim, pravnim i interdisciplinarnim istraživanjima.

Ključne riječi: *Vakufska imovina, katastarska opština Tuzla I, II, III i IV, tapijski sistem, katastarski sistem, Gruntovnički zakon 1884. godina, zemljišnoknjižni ured, tuzlanske mahale*.

WAQFS IN THE LAND REGISTRY BOOKS OF THE CADASTRAL MUNICIPALITY OF TUZLA (1889-1901)

Abstract: *This paper analyzes the first land registry entries from 1889, created during the compilation of the land register (gruntovnica) within the process of the cadastral land survey in the Tuzla area (land register books designated as Cadastral Municipality Tuzla I, II, III, and IV). A total of 35 land registry folios (zemljišnoknjižni ulošci) relating to waqf property were processed, out of a total of 2,012 land registry folios for the Cadastral Municipality of Tuzla. The introductory section provides a general overview of the historical circumstances and the status of Bosnia and Herzegovina at the end of the 19th century, describing the tapu system as the Ottoman administration's method of land registration, and the cadastral system as the new method of land registry. One section of the paper focuses on the history and genesis of Tuzla's mahalas (quarters/neighborhoods) from the 16th to the late 19th century. The main body of the paper presents the contents of the A, B, and C sheets-namely, the Property Register (Posjedovnica), the Ownership Register (Vlastovnica), and the Encumbrances Register (Teretovnica)-which contain all elements regarding the holders of property rights over the real estate in question.*

The research on this subject was based on the application of historical, comparative, and analytical methods, accompanied by a systematic analysis of the land registry folios, applicable legal regulations, and relevant historiographical literature. Particular attention was paid to the relationship between the Ottoman tapu system and the Austro-Hungarian cadastre and land registry, as well as to the analysis of the contents of the A, B, and C sheets of the land registry folios, which allow for the tracking of ownership, the legal nature of the real properties, and subsequent changes arising from the implementation of nationalization regulations.

The research findings indicate that the land register books from 1889 represent a reliable and highly valuable historical source for reconstructing the development of waqfs property in Tuzla. The analysis reveals that numerous vakufs were recorded as owners of properties with various uses, while subsequent entries enable precise tracking of the impacts of agrarian reform, expropriation, and nationalization on waqfs property. Concurrently, the land registers provide valuable data on the urban development of the city, the spatial layout of its

mahalas, and the evolution of property relations from the Ottoman to the socialist period.

The paper confirms that land registry records represent a primary source for the study of legal history, the history of waqfs, and the urban development of Bosnia and Herzegovina, highlighting the need for their systematic utilization in future historiographical, legal, and interdisciplinary research.

Key words: *Waqfs property, Cadastral Municipality of Tuzla I, II, III, and IV, tapu system, cadastral system, Land Registry Act of 1884, land registry office, Tuzla mahalas.*

Uvod

Austrougarska okupacija Bosne i Hercegovine značila je veliku historijsku prekretnicu, koja je bila ne samo političke nego i socijalno-ekonomske i uopšte kulturno-civilizacijske prirode. Nakon više od četiri stoljeća Bosanski ejalet kao upravno-teritorijalna jedinica je bila sastavnim dijelom Osmanskog Carstva, te je odlukom Berlinskog kongresa 1878. godine ušla u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. Osnovni međunarodno-pravni akti koji su određivali njen položaj bili su član XXV Berlinskog kongresa i Carigradska konvencija.[1] Period austrougarske vladavine Bosnom i Hercegovinom, iako relativno kratak, svega četiri decenije (1878-1918), predstavlja jedan od najznačajnijih perioda u novijoj ekonomskoj, političkoj i kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine. To je vrijeme dubokih unutrašnjih ekonomskih, psihosocijalnih, političkih i kulturnih previranja i promjena.[2] Bosna i Hercegovina je doživjela ogromnu promjenu, te je iz stoljetnog orijentalnog političko-kulturnog civilizacijskog kruga, koji je trajao preko četiri stoljeća, prešla u zapadno-europski civilizacijski sistem. Promjene su se ogledale, između ostalog, i u pitanju vlasništva nad zemljom i nekretninama, te načinu njihove evidencije, upotrebe i, u konačnici, pokušaju rješavanja agrarnog pitanja, koje je, između ostalog, i poslužio austrougarskoj diplomatiji kao opravdanje za privremenu okupaciju 1878. godine, a kasnije 1908. i aneksije Bosne i Hercegovine. Politika ministra vanjskih poslova Andrassy-a prema upravi Osmanskog Carstva bila je kritika propuštanja rješavanja agrarnog pitanja u Bosanskom ejaletu, što je predstavljalo *(...) osnovni izvor periodičkih nemira, koji su potresali ove pokrajine, problem pun smetnji u jednoj sredini, gdje je pučanstvo razdirano vjerskom mržnjom i socijalnim jalom* i u isti mah preporučio svoju zemlju kao onu snažnu i nepristrasnu snagu koja je u stanju da sredi

[1] Mustafa Imamović, *Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914. godine,* Sarajevo 1997, 12. (dalje: M. Imamović, *Pravni položaj*).
[2] M. Imamović, *Pravni položaj*, 5.

prilike.[3] Vojna okupacija koje je uslijedila, te proglas cara Franca Josipa od 28. jula 1878. godine u kojem je proklamovano da se *(...) vaši zakoni i uređenja neće proizvoljno ukinuti, vaši običaji i navike poštovati i da se ništa silom neće mijenjati bez zrelog prosuđivanja što vam treba. Stari zakoni će vrijediti sve dotle dok novi ne budu doneseni (...)*[4] Nova austrougarska vlast je zadržala zatečeno stanje u oblasti agrarnih odnosa, preuzela cjelokupno osmansko zakonodavstvo, te ga provodila tačnije nego bivša osmanska vlast. Može se reći da su zakonske odredbe Ramazanskog zakonika i Saferske naredbe bile primjenjivane tek od okupacije, u okviru novog državno-pravnog okvira. Bosna i Hercegovina je prije okupacije bila zaostala agrarna zemlja, sa izrazitim težištem na stočarstvu, u kojoj se preko 90% stanovništva bavilo poljoprivredom, uključujući tu i mnoge stanovnike pedesetak gradskih naselja.[5] Agrarno pitanje se nalazilo u središtvu bosanskohercegovačkih socijalnih, nacionalnih i političkih previranja u toku čitavog 19. i prve decenije 20. stoljeća. S tim u vezi potrebno je istaknuti elementarne karakteristike sistema evidentiranja nekretnina u osmanskom periodu (1463-1878).

Ćiro Truhelka je početkom XX stoljeća, shvatajući značaj institucije vakufa, posebno u okviru rješavanja agrarnog pitanja obradio historijat i instituciju vakufa u tekstu *Historička podloga agrarnog pitanja u Bosni"*, Sarajevo 1915. godine. Truhelka pojašnjava terminologiju i ističe „*osobitu važnost u islamskom svijetu imala je zemlja, koja se zvala erazi mevkufe, to će reći vakufska zemlja. Vakuf je zaklada, što bi ju pojedinac za sva vremena dodijelio u dobrotvorne, većinom religiozne svrhe, a odnosni dokumenat – vakufnama – sastavio bi pred šerijatskim sudom te bis e imetak, koji je bio objektom vakufa, predao u ruke imenovanom muteveliji – staratelju - koji je njime imao strogo po ustanovama vakufname upravljati*.[6]

Vakuf predstavlja imovinu koja je voljom njenog vlasnika izdvojena iz prometa (njegova vlasništva) i čija se korist ili prihod daje u tačno utvrđene dobrotvorne svrhe koje su u skladu sa islamskim učenjem. *Vakif* (dobrotvor, utemeljitelj, zadužbinar, legator zakladatelj) je osoba koja zavješta ili uvakufljuje svoju imovinu ili jedan njen dio. *Vakufnama* (knjiga, povelja, zakladnica) je dokument o uvakufljenju kojim se određuje promet, svrha i način upravljanja

[3] Ferdo Hauptmann, *Privreda i društvo Bosne i Hercegovine u doba austrougarske vladavine (1878-1918),* Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, Knjiga LXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 18, Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1987, 139. (dalje: F. Hauptmann, *Privreda i društvo BiH).*

[4] *Isto*.

[5] Dževad Juzbašić, *Politika i privreda u Bosni i Hercegovini u pod austrougarskom upravom*, ANUBIH, Posebna izdanja CXVI, 35, Neke karakteristike privrednog razvitka Bosne i Hercegovine u periodu od 1878. do 1914. godine, Sarajevo 2002, 141.

[6] Ćiro Truhelka, *Historička podloga agrarnog pitanja u Bosni, Separatni otisak iz Glasnika Zemaljskoj muzeja, u Bosni i Hercegovini 1915*, Zemaljska štamparija, Sarajevo 1915.

vakufskom imovinom.[7] Vakufska imovina je igrala veoma značajnu ulogu i u razvoju gradskih naselja u osmanskom periodu u Bosni i Hercegovini. Posebno je velika uloga vakufa bila u XV i XVI stoljeću kada su i nastali najveći vakufi.[8] Za osmanski period kao primarni historijski izvori za izučavanje vakufa najznačajnije su *vakufname*, kojih je sačuvan mali broj u odnosu na broj osnovanih vakufa. Osim njih veliki broj podataka je sačuvan u defterima – katastarskim popisima, koji sadrže podatke o vakufima u urbanim naseljima.

Sadržaj zemljišne knjige kao historijskog izvora na području grada Tuzle, u drugoj polovini XX stoljeća, prvi je u svojim istraživanjima koristio prof. Šaban Hodžić u prilogu "Vakufnama tuzlanske dobrotvorke (vakife) Tahire-hanume Tuzlić".[9] Osim njega, Adem Handžić je za potrebe izrade monografije *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku* konsultovao zemljišne knjige katastarske opštine Tuzla, kako bi opisao genezu nastanka naselja u Tuzli i okolnih sela (npr. Dragodol, Pločnik, Kužići, Donja Lipnica i dr), prvenstveno koristeći podatke koji su sadržani u A listu (posjedovnici) – oznaka, površina i pravni narav parcele.[10] Hamdija Kreševljaković je 1941. godine u nauci obradio *Turalibegov vakuf u Tuzli, prilog povijesti XVI stoljeća*.[11] Nekoliko godina poslije (1944. godine) Alija Bejtić je objavio rad *Uloga vakufa u izgradnji i razvitku naših gradova*.[12]

U novijoj bosanskohercegovačkoj historiografiji primjetan je porast interesa za ovu temu. Rezultat tog interesa ogleda se u organizaciji naučnih skupova i publikovanju naučnih priloga, monografija i studija. Za vakufsku imovinu u Bosni i Hercegovini (pojmovi, definicije, historijat i perspektive) potrebno je istaknuti naučni skup u Sarajevu od 22. juna 2011. godine, *Vakufi u Bosni i Hercegovini* i publikovanje istoimenog zbornika radova u izdanju Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i Vakufske direkcije Sarajevo. O ulozi Turali-bega u razvoju Tuzle objavljena su tri naučna priloga: Rusmir Djedović, *O urbanom razvoju Tuzle;* Kemal Bašić, *Turali-beg i njegov vakuf;* Izet Šabotić, *Uzurpacija nekretnina Turali-begova vakufa u Tuzli.*[13] Vrijedi istaknuti i dvotomnu monografiju *Monografija tuzlanskih vakufa* objavljene 2017. i 2018.

[7] Mehmedalija Hadžić, Vakufi i vakufname – definicija i implementacija, *Zbornik radova Vakufi u Bosni i Hercegovini*, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini/Vakufska direkcija Sarajevo 2011, 15.

[8] Behija Zlatar, Značaj izvora za izučavanje historije institucije vakufa, *Zbornik radova Vakufi u Bosni i Hercegovini*, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini/Vakufska direkcija Sarajevo 2011, 19.

[9] Šaban Hodžić, Vakufnama dobrotvorke (vakife) Tahire-hanume Tuzlić, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne/Bulletin de muse*, Tome IV, Tuzla 1960.

[10] Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo 1975.

[11] Hamdija Kreševljaković, *Turalibegov vakuf u Tuzli, prilog povijesti XVI stoljeća*, Državna štamparija, Sarajevo 1941.

[12] Alija Bejtić, „Uloga vakufa u izgradnji i razvitku naših gradova", *Kalendar Narodna uzdanica za 1944. godinu*.

[13] *Zbornik radova o vakufima*, Mukate vakufi u Bosni i Hercegovini (Sarajevo, 13.6.2012); Vakufi u Banja Luci (Banja Luka, 15.6.2012); *Turali-begov vakuf u Tuzli* (Tuzla, 14.6.2012), Sarajevo 2012.

u koautorstvu Elmedina Avdibašića i Dženana Rahmanovića, koje donose katastarske, historijske, geografske i druge značajne podatke o vakufskim nekretninama u katastarskim opštinama uže i šire okoline grada Tuzle.

Tapijski sistem

Tapijski sistem je uvođen paralelno sa osmanskim osvajanjem Makedonije, Srbije, Bosne i Hercegovine i dijela Crne Gore. Sistem tapija i deftera (knjige tapija) je u toku osmanske vladavine bio strogo centralizovan. Svi podaci o nepokretnostima sadržani u tapiji evidentirani su u tzv. defterhanama (uredima u kojima su vođene knjige tapija). Defteri sa istovjetnim podacima vođeni su po tadašnjim sandžacima, a svi podaci o nepokretnostima sa čitave teritorije tadašnje osmanske države vođeni su u centralnoj carigradskoj defterhani.[14] Sandžački defteri su u početku imali tugru (sultanov monogram), invokaciju i datum. Dalje su sadržavali upise nepokretnosti sultana (rudnici, solane, kamenolomi i sl.) beglerbega, sandžakbega i ostalih državnih funkcionera. Osim navedenih nekretnina u defterima su još bili evidentirani baštine, čifluci, vojničke baštine, filurdžijska i prazna zemljišta.[15]

Osmansko carstvo je u cilju agrarne reforme pristupilo reformi zakonodavstva i revizije deftera (zemljišnih popisnih evidencija). Tako je nakon Ramazanskog zakonika 1858. godine, doneseno nekoliko zakona koji su imali za cilj uređenje ove oblasti (*Zakon o tapijskim ispravama, Zakon o tapijskim ispravama vakufskog zemljištva, Zakon o slobodnom vlasništvu na nekretninama*). Po navedenim zakonima o tapijama, svaki titular prava na nekretninama je morao posjedovati tapiju kao dokaz o vrsti i obimu svog prava. Postupak izdavanja tapija bio je veoma spor i komplikovan. Ukoliko je imalac tapije htio otuđiti svoju nekretninu, morao je pred lokalnim organom uprave u prisustvu pribavioca nekretnine, sastaviti ispravu o otuđenju, platiti takse i predati lokalnom organu uprave na staru tapiju. Pribaviocu nekretnine izdavana je privremena tapija na osnovu koje je mogao ući u posjed stečene nekretnine. Stara tapija je zajedno sa ispravom o otuđivanju i dokazom o plaćenim taksama, upućivana u Centralnu carigradsku *defterhanu*, gdje je odlagana. Istovremeno sastavljana je nova stalna tapija (*tugrali tapija*) i zavođena u defter, koja je putem lokalnog organa uprave upućivana pribaviocu nekretnine. Stalna tapija je sadržavala tugru, podatke o mjestu u kome se nekretnina nalazi, o granicama zemljišta, površini i titularu prava, kao i o samom pravu na nekretnine. Osmanske tapije za osnovu nisu imale detaljan premjer zemljišta. Osim toga, površine zemljišta su označavane približno u dunumima, a granice posjeda su opisivane

[14] Vladimir Lukić, Mustafa Begić, Jasmin Imamović, *Teorijski i praktični Komentar zakona o premjeru i katastru nekretnina*, SID „STRUKA“ Sarajevo 1991, 6.
[15] Jasmin Imamović, *Geodetski glasnik*, Savez geodetskih inženjera i geometara Bosne i Hercegovine, br. 24, juni, Sarajevo 1987, 52-56. (dalje: J. Imamović, *Geodetski glasnik*).

površno.[16] Kao jedan od nedostataka tapijskog sistema je i približno označavanje granica, npr. *s jedne strane potok, s druge šuma*. Katastar zemljišta koje je uspostavila austrougarska uprava imao je ekonomsku, fiskalnu, pravnu i vojnu namjenu, a dijelom je služio i za naučna istraživanja.[17]

Ramazanski zakonik od 3. maja 1858. godine razvrstao je pet kategorija zemljišta.[18] Prvu kategoriju predstavljao je mulk, koji je obuhvatao kuću, okućnicu i pola dunuma zemljišta. Vlasnik je mulkom mogao slobodno raspolagati. Druga kategorija zemljišta bila je erazi mirija – državna zemlja. U treću kategoriju predstavljala su vakufska zemljišta[19], a četvrtu ispasišta i šume za opštu upotrebu,[20] i peta kategorija[21] – puste zemlje.[22] Uspostavom gruntovnih knjiga prema Gruntovničkom zakonu za Bosnu i Hercegovinu iz 1884. godine, napušten je tapijski sistem evidentiranja nekretnina, ali su vlasnički odnosi uređivani i dalje prema pravnoj kodifikaciji Ramazanskog zakonika iz perioda osmanske uprave.[23]

Sistem katastra

Uspostava katastra je bio preduslov za svaku agrarnu promjenu. Osmanska vlast u Bosanskom ejaletu nije posjedovala katastar. On je izgrađen nakon okupacije 1878. godine u relativno kratkom roku, do 1885. godine, a gruntovnim zakonom iz 1884. godine položen je temelj za kodifikaciju agrarnih odnosa. Kmetovsko selište je u tom sklopu postalo predmet gruntovnog spisa, posebna jedinica privrednog i pravnog karaktera, što do tada nije bilo, jer se selište ranije shvaćalo kao nepromjenjiv i jednostrano neraskidiv sklop parcela.[24] Kmetovsko selište je upisano u predmetnim zemljišnoknjižnim ulošcima u dva upisa. Prvo je kmetovsko selište Divković, a drugo Marinović.

Za sastavljanje gruntovnih knjiga tačno je ustanovljeno vlasništvo svake parcele i tom su prilikom kmetovi – uz gotovo redovito manjkavi interes aga – prijavili kao sastavni dio svog kmetovskog selišta sve što nije bilo begluk ili agino zemljište dato samo u obični zakup. Kmet je shvatao važnost te gruntovne operacije za osiguranje svog selišta, te zbog nezainteresovanosti age prijavio kao dio svog selišta čak i parcele koje nikada dotle nije uživao ili koristio se njima kao dijelom svog selišta.[25] Ovo je posebno vidljivo u dijelovima Bosne i

[16] Mustafa Begić, *Zemljovlasnici Bosne*, Sarajevo 1997, 215-216.
[17] *Isto*, 216.
[18] M. Imamović, *Pravni položaj*, 52.
[19] U zakoniku definisano kao: kat. zemlijšta crkveno-zakladna tj. zemljišta pripadajuća zakladam ili zavodom (*mevkufe*).
[20] U zakoniku definisano kao: kat. općoj porabi prepuštena zemljišta (*metruke*).
[21] U zakoniku definisano kao: kat. zemljišta puta (*mevat*).
[22] J. Imamović, *Geodetski glasnik*, 53.
[23] Vidi više: M. Imamović, *Pravni položaj*, 49-58.
[24] F. Hauptman, *Privreda i društvo BiH*, 146.
[25] *Isto*.

Hercegovine koja su se tradicionalno bavila poljoprivrednom djelatnošću. U Tuzli, kako je već navedeno evidentirana su samo dva, iz razloga što je Tuzli zbog svog rudnog bogatstva namijenjena sudbina industrijskog centra sjeveroistočne Bosne.

Do 1908. godine gruntovne su knjige za čitavu Bosnu i Hercegovinu bile završene. No, uprkos katastarskoj procjeni zemljišta i gruntovnih knjiga, do 1906. godine nije došlo ni do modernizacije osnovnog državnog poreza, desetine, niti se uspjelo nedvosmisleno utvrditi pravo vlasništva nad zemljom. Oboje je u vezi s politikom ministra Kallaya, koji je načelno čuvao i priznavao zatečeno stanje na agrarnom sektoru, iako ga je u praksi korak po korak sistematski mijenjao prije svega time što je u okviru agrarnih odnosa i jednom i drugom partneru dao pravnu sigurnost položaja i vlasništva, odnosno uživanja.[26]

U procesu uvođenja katastarskog sistema i uspostavljanja gruntovnice u Tuzli do 1889. godine učestvovale su službe Zemaljske vlade predstavljene u tzv. *šematizmu svijeh oblasti u Bosni i Hercegovini*.[27]

Na čelu okružne oblasti Donje Tuzle 1884. godine u svojstvu okružnog predstojnika nalazi se Eduard Horowitz.

U austrougarskom upravnom šematizmu za 1885. godinu kao upravitelj okruga evidentiran je vladin savjetnik Anton Vitez Vuković, dok je kotarski upravitelj bio Alfred pl. Wiener.

Godine 1885. godine se kao upravitelj okružja spominje vladin savjetnik Anton Vitez Vuković, dok je kotarski upravitelj bio Alfred pl. Wiener. Okružni mjernik bio je Rudolf Sokal, mjernički pristav Aleksandar Nitribit i mjernički vježbenik Henrik Delaveaux. Načelnik Tuzle bio je Hadži Hašim-aga, a njegovi zamjenici – podnačelnici Živko Crnogorčević, Muhamed-aga.

Prema izvještaju Bosnischer Botte u okružnoj oblasti Donja Tuzla za 1889. godinu, evidentirani su kao okružni upravitelji: vladin savjetnik: Anton Vuković, vit. okružni mjernik Franjo Mihanović, pl. mjernici: Franjo Bartl, Viljem Prawener, mjernički pristavi: Rihard Ruscher, Anton Niedzielski, mjesnički vježbenik, Franjo Straub.

Tuzlanske mahale

Postojanje prvih mahala u Tuzli je zabilježeno u prvoj polovini XVI stoljeća. Od malene kršćanske varošice, nakon osmanskih osvajanja i stabilizacije prilika kada se od 1533. do 1548. godine uvećalo stanovništvo Tuzle, koja je u tom periodu doživjela izmjenu fizionomije - nastale su nove muslimanske mahale i to: Džamijska mahala, Timur-hodžina mahala, Isa-begova mahala, Mahala hisarije Ferhada, sina Ahmedova i Mahala subaše Alije. Tuzla je sa povećanim brojem kršćanskog i muslimanskog stanovništva dobila status

[26] F. Hauptman, *Privreda i društvo BiH*, 146.
[27] *Bošnjak*, kalendar za proste godine od 1884. do 1889. godine, Zemaljska štamparija, Sarajevo.

kasabe.[28] Navedene mahale, odnosno njihovi nazivi su već nestali u drugoj polovini XVI stoljeća, te ne postoje nikakvi dokazi o bližim lokacijama tih mahala.[29] Osim navedenih mahala zabilježeno je i postojanje kršćanskog džemata Varoš. Do kraja XVI vijeka u kasabi se razvilo osam muslimanskih mahala, uz razvijenu kršćansku varoš okupljenu oko crkve. Handžić, osim Atik mahale, navodi postojanje četiri mahale na desnoj strani Jale: Sagrakčije Murge, Mustafe džindije, Turali-begova i Malkoča džindije, a na lijevoj strani razvile su se: Mehmed-agina, Osmana ćehajina i Mosnička mahala.[30] Krajem XVI stoljeća, definitivno je utvrđeno postojanje sljedećih mahala: Atik mahala (ranije Džamijska mahala, Mahala časne stare džamije odnosno Stara mahala ili Gradska mahala); Hadži Hasanova mahala (naziva se i Čaršijska džamija); Mehmed agina mahala (nekadašnja Timur-hodžina mahala, kasnije Mahala Mehmed-agine džamije ili Jalska mahala); Mahala Sagrakčije Murge[31] (Mahala časne džamije); Turali-begova mahala[32] (Poljska mahala, Mahala mesdžida pokojnog Turali-bega); Mahala Osmana ćehaje (Mahala mesdžida Osmana ćehaje, Kethoda = ćehaja mahala ili Mahala Donje Brdo); Mahala Mosnik; Mahala Malkoča, Džindije (Mahala Malkoča džindije - Hadži Duraka); Mahala Mustafe džindije (Mahala časne džamije Mustafe džindije, Džindijska mahala); Varoš – kršćanski džemat. Dalje u XVII stoljeću je obovljena Čaršijska mahala i nastale su četiri manje mahale: Tušanjska, Dželalina ili Mejdanska mahala, Kosundže Osman begova mahala i Arslan-agina mahala (Vikalijska).[33]

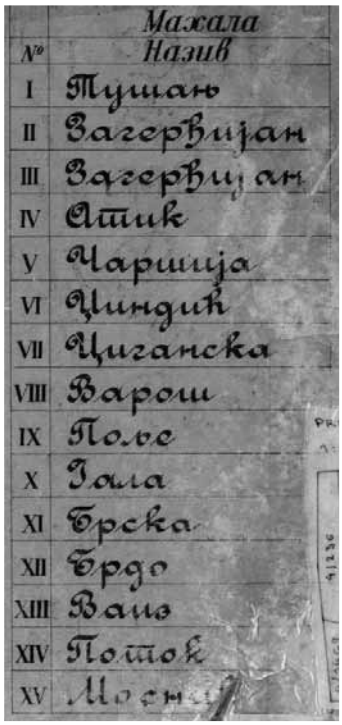
Ambrozije Benković donosi naziv mahala 1750. godine: Atik, Turalibeg, Džindić, Jala, Kjosendž, Kethoda, Vaiz, Arslan-aga, Mukčijan i Tušanj. Neke su dobile ime po svojem istaknutom stanovniku: vaiz = propovjednik, kosendži = bubnjar,[34] kethida = ekonom, majordom.[35]

U zemljišnim knjigama iz 1889. godine evidentirane su mahale i naselja abecednim redom kako slijedi: Atik mahala, Bare, Brđani, Čaršija, Čethoda, Ciganluk, Ćosendže, Dolovi, Drežnik, Dždedit mahala, Frölichova ulica, Gradovrh, Jalska mahala, Kula, Mahala Tušanj, Mandići, Moluhe, Mosnik,

[28] Adem Handžić, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo 1976, 173. (dalje: A. Handžić, *Tuzla i njena okolina*).
[29] A. Handžić, *Tuzla i njena okolina*, 176.
[30] *Isto*, 180.
[31] Mahala je dobila naziv po naseljenim sagradžijama (sagrakčijama), koji su se bavili preradom kože.
[32] Mahala je dobila naziv po vakifu Turali-begu iz XVI stoljeća.
[33] O nastanku i razvoju mahala Tuzle u drugoj polovini XVI i početku XVII stoljeća više u: A. Handžić, *Tuzla i njena okolina*, 176-188.
[34] Prema Ademu Handžiću Kosundže Osman-begova mahala je dobila naziv po nadimku Kösündže = ljut, naopak, te smatra pogrešnim naziv "Kosendže mahala". A. Handžić, *Tuzla i njena okolina*, 188.
[35] Ambrozije Benković, *Tuzlansko područje, negda i sada, s posebnim obzirom na vjerske prilike* (*OPUS POSTHUMUM*), HKD Napredak glavna podružnica Tuzla, Tuzla 2021, 183. (dalje: A. Benković, *Tuzlansko područje, negda i sada*).

Poljska mahala, Potok mahala, Rasovac, Sagrdžijan mahala, Solina, Vaiz mahala i Varoš.

Katastarski planovi koji se koriste u operativnom radu Službe za geodetske i imovinsko pravne poslove Grada Tuzla, sadrže podatke i informacije od značaja za istraživanje urbanističkog razvoja s kraja XIX stoljeća. Naziv mahala je zapisan ćiriličnim pismom, rimskim brojevima od I do XV i one se razlikuju od podjele kakva je zabilježena u zemljišnim knjigama. Na prvom mjestu je Махала Тушањ, drugo i treće mjesto zauzima Махала Загерђијан, zatim slijede Атик, Чаршија, Циндић, Циганска, Варош, Поље, Јала, Брска, Брдо, Ваиз, Поток и Мосник.

Prilog 1. *Popis tuzlanskih mahala prema katastarskom planu* (Izvor: *Digitalna evidencija Službe za geodetske i imovinsko pravne poslove Grada Tuzla*).

Gradska opština Tuzla imala je 1885. godine 1.577 kuća (1.902 stana), 1895. godine 1.920 kuća (2.191 stan) i 1910. godine 2.053 kuće (2.465 stanova). Od 1885. do 1895. godine broj kuća se povećao za 343, a broj stanova za 289. Nakon popisa 1895. godine, od tuzlanskog sreza osnovani su gradski i seoski srez, pa je došlo do promjene teritorijalnog okvira gradskog područja, iz kojeg su isključena četiri okolna sela: Grabovica Turska, Rosovac, Solina i Vršani, koji su 1895. godine imali 216 kuća sa 167 stanova (55 kuća nije nastanjeno). U isto vrijeme, u gradsko područje uvrštena su industrijska naselja Lukavac i Simin-

Han, koji su imali ukupno 77 kuća sa 197 stanova (5 kuća nenastanjenih). Ovom promjenom broj kuća u gradskom području je smanjen za 139, a broj stanova povećan za 30, što pokazuje da su u industrijskim naseljima podizane kuće sa više stanova. Realan prirast kuća od 1895. do 1910. godine iznosio je 227, a stanova 441. U istom razdoblju, broj stanovnika je porastao za 5.084 ili 70, 72%, što znači da je gotovo dvostruko brže rastao broj stanovnika od broja kuća i stanova. U gradu je zbog povećane gustine naseljenosti aktuelizirana stambena izgradnja za smještaj velikog broja doseljenika (činovnici, vojnici, poslovni ljudi, radnici i dr). Uz orijentalni izgled grada nicale su nove „europske" upravne, poslovne i stambene zgrade, a na periferiji, u industrijskim naseljima živjele su radničke porodice u jednostavno sagrađenim kućama (preko 70 u Kreki, Simin Hanu i Lukavcu), sa više malih stanova i spavaonica za neoženjene radnike. Za razliku od ovih, u najljepšim dijelovima grada podizane su činovničke i oficirske zgrade u pseudobaroknom i pseudorenesansnom stilu. Na taj način se postepeno formirala nova fizionomija grada, u kojoj se miješala autohtona bosanska, orijentalna i europska arhitektura, a njegove četvrti nisu bile samo etnički i vjerski, nego i klasno struktuirane.[36]

Vakufi u zemljišnim knjigama katastarske opštine Tuzla I, II, III i IV

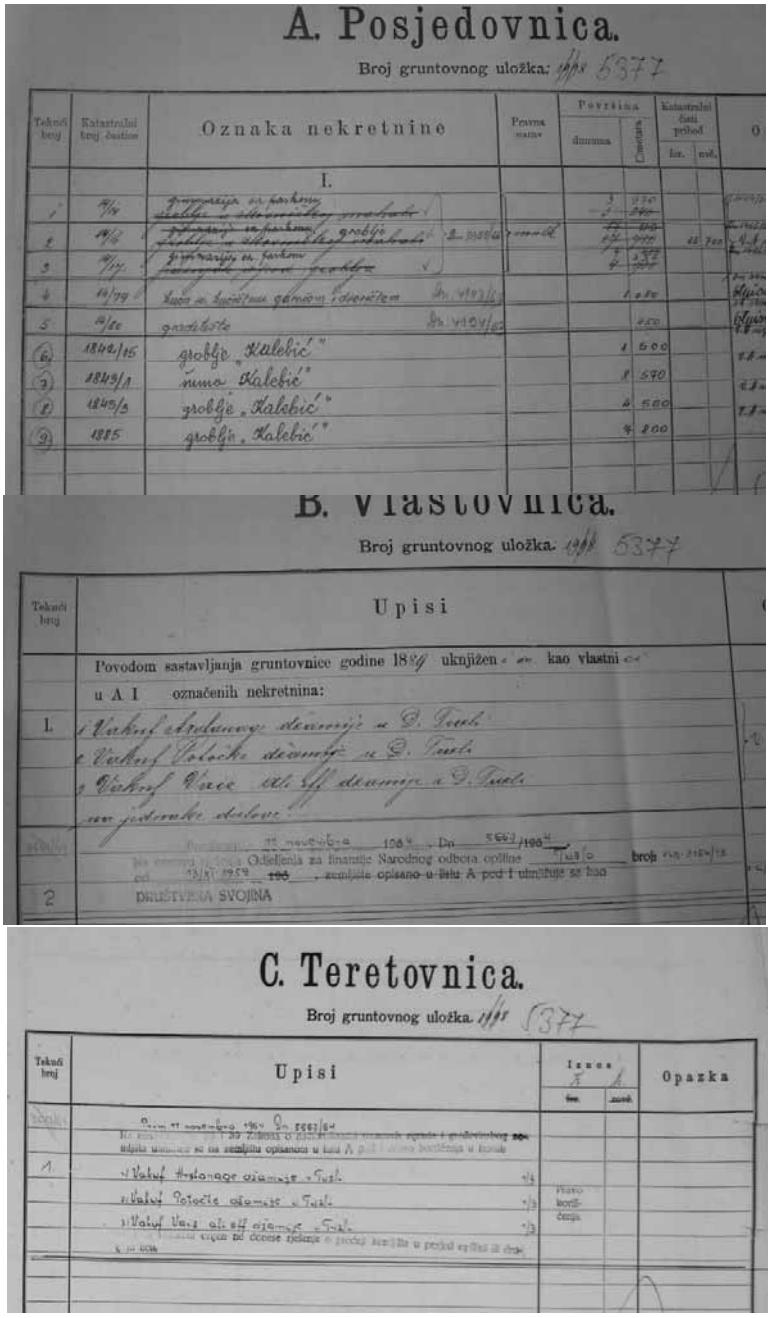
Zemljišna knjiga je sastavljena od zemljišnoknjižnih uložaka koji sadrže A, B i C list. Svaka pojedinačna zemljišna knjiga sadrži 50 zemljišnoknjižnih uložaka, koji se sukcesivno upisuju za jednu katastarsku opštinu.

A list se naziva *Posjedovnica* u kojoj su upisani sljedeći podaci: broj gruntovnog uloška, tekući broj, katastralni broj čestice, oznaka nekretnine, pravna narav, površina (u dunumima i kvadravnim metrima), katastralni čisti prihod i opazka.

B list se naziva *Vlastovnica,* koja sadržava podatke o vlasniku nekretnine upisane u posjedovnici, kao i pravnu narav upisa (tekući broj, upisi – pravna narav i opazka) i sve promjene u smislu prava vlasništva.

C list se naziva *Teretovnica* sadrži upise stvarnih i drugih prava kojima je opterećena nekretnina (založnog prava na nekretninama-hipoteka, zabilježba služnosti puta, druga prava kojima je opterećena nekretnina).

[36] A. Benković, *Tuzlansko područje, negda i sada*,133.

A. Posjedovnica.

Broj gruntovnog uložka: 1998 5377

Tekući broj	Katastralni broj čestice	Oznaka nekretnine	Pravna narav	Površina jutrima	Površina Cimtara	Katastralni čisti prihod for.	Katastralni čisti prihod nč.	O
		I.						
1	7/14	~~Gimnazija sa parkom~~		~~3~~ 2	~~230~~ 740			
2	8/4	~~Gimnazija sa parkom~~		~~1~~ 1/2	~~600~~ 600			
3	7/17	~~Gimnazija sa parkom~~		~~4~~ 4	~~537~~ 537			
4	13/79	Kuća sa dvorištem gdnom i dvorištem			1080			
5	8/50	gradilište			250			
6	1842/15	groblje „Kalebić"		1	500			
7	1843/1	njiva „Kalebić"		1	570			
8	1843/3	groblje „Kalebić"		4	500			
9	1885	groblje „Kalebić"		4	800			

B. Vlastovnica.

Broj gruntovnog uložka: 1998 5377

Tekući broj	Upisi
	Povodom sastavljanja gruntovnice godine 18~~9~~8 uknjižen ~~se~~ kao vlastni ~~c~~
	u A I označenih nekretnina:
1.	1 Vakuf Hadumage džamije u D. Tuzli
	2 Vakuf Potočke džamije u D. Tuzli
	3 Vakuf Vare ali-efi džamije u D. Tuzli
	na jedinoke dielove!
	22 novembra 1898 Dn 5663/1898
	Odjeljenja za finansije Narodnog odbora općine Tuzla broj 2184/58
	od 13/X 1959 1995 zemljište opisano u listu A pod I ubilježe se kao
2	DRUŠTVENA SVOJINA

C. Teretovnica.

Broj gruntovnog uložka: 1998 5377

Tekući broj	Upisi	Iznos for.	Iznos nč.	Opazka
	22 novembra 1898 Dn 5663/98			
1.	1 Vakuf Hadumage džamije u Tuzli			
	2 Vakuf Potočke džamije u Tuzli			Pravo korišćenja
	3 Vakuf Vare ali-efi džamije u Tuzli			

Prilog 2. *Zemljišnoknjižni uložak 1998, A, B i C list* (Izvor: *Digitalna evidencija Zemljišnoknjižnog ureda Općinskog suda u Tuzli*).

Od ukupnoj broja (2.012) zemljišnoknjižnih uložaka katastarske opštine Tuzla I, II, III i IV vakufska imovina je evidentirana u 35 zemljišnoknjižnih uložaka. Prvi upis koji se ponavlja za sve evidentirane nekretnine glasi: *Povodom sastavljanja gruntovnice godine 1889 uknjižen je kao vlasnik označenih nekretnina.* Za vakufsku imovinu je posebno zanimljivo da su promjene u vlasničkim odnosima za veći dio uložaka evidentirane, nakon navedene 1889. godine i sredinom '60-ih godina XX stoljeća. Detaljniji sadržaj pojedinačnih zemljišnoknjižnih upisa u nastavku:

- Zemljišnoknjižni uložak broj (dalje u tekstu: Zk.ul.br) 52 *mahala Tušanj – Vakuf Tušanjskog mejtefa u D. Tuzli*, kč.br. 1/131, kuća sa kućištem. Sadržaj Vlastovnice (B list) glasi: *Na osnovu člana 37 Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjiženo je pravo korištenja na parceli broj 1/131 u korist SOPSTVENIKA ZGRADE.* Teretovnica (C list) sadrži identičan upis kao postojeći upis u B listu, sa pečatom *Pravo korišćenja.*
- Zk.ul.br. 115 *Atik mahala – Vakuf medrese u Atik mahali u Donjoj Tuzli*, kč. br. (katastarska čestica 4/100 kuća k.br. *115 sa kućištem i dvorištem* površine 200 m^2, pravne naravi mulk); C list – Teretovnica ne sadrži upis.
- Zk.ul.br. 164 - *Atik mahala – Vakuf mejtefa u Atik mahali u Donjoj Tuzli,* kč. br. 4/79 kuća k.br. 164 sa kućištem i dvorištem, površine 60m^2 i kč.br. 4/80 šljivik pred mejtefom, površine 220m^2. Vlastovnica (B list) ovog zk.uloška sadrži pečat sa sadržajem promjene pravne naravi gdje se nekretnine opisane u A listu uknjižuju kao DRUŠTVENA SVOJINA: *Primljeno 6. aprila 1964. DN2426/1964 – Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odobra opštine Tuzla, broj VLN-2164/3 od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao Društvena svojina.* C list – Teretovnica sadrži sljedeći upis: *Primljeno 6. aprila 1964. Dn: 2426/1964. Na osnovu člana 37 Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I parcela broj 4/79 pravo korišćenja (zemljišta pod zgradom i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade) u korist: SOPSTVENIKA ZGRADE kao zemljišnoknjižno tijelo II – dok na tom zemljištu postoji zgrada. Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljšta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist: Vakuf mejtefa u Atik mahali. Dok nadležni organ ne donese rješenje o predaji zemljište u posjed opštini ili drugom licu.*
- Zk.ul.br. 272 - *Čaršija* - Hadži Zulejha rođ. Obralić udova iza Hadži Eminbega Kapetanovića iz Maglaja, kč.br. 5/191 kuća k.br. 272 sa kućištem i dvorištem u Čaršiji, površine 58m^2, pravne naravi mulk, i kč.br. 10/32 gradilište u *Jalskoj mahali* površine 270m^2 pravne

naravi mulk. Na temelju uručbene isprave od 21. jula 1898. godine uknjižene nekretnine u A listu se prenose na *Vakuf Hadži Zulejhe-hanume Kapetanović iz Maglaja.* C list – Teretovnica ne sadrži upis.

- Zk.ul.br. 220 – *Jalska mahala* kč.br. 4/444 kuća br. 220 sa kućištem i dvorištem /mejftefom/ u Jalskoj mahali površine 90m^2, pravna narav mulk kč.br. 1877 voćar „Potok" površine 6.100m^2, pravna narav mulk i kč.br. 2272 šljivik „Vinište" površine 1.100m^2, pravna narav mulk upisana kao vlasništvo *Vakuf Vilovića mejtefa u D. Tuzli.* Jedina zabilježena promjena pravnog osnova u vlastovnici, nakon prvog upisa iz 1889. godine je od 10. aprila 1964/DN: 2465/1964 : *Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla, broj VLN-2164/3 od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu je uknjiženo kao DRUŠTVENA SVOJINA.*
- Zk.ul.br. 267 kč.br. 10/35 kuća br. 267 sa kućištem i dvorištem, površine 30m^2, pravna narav mulk/kč.br. 10/44 gradilište sa dućanom s dva ćefenka u Jalskoj mahali površine 15m^2, pravna narav mulk/kč.br. 10/46 gradilište sa dućanom, površine 30m^2, pravna narav mulk. Nekretnine upisane u posjedovnici su pripadale prema prvom upisu iz 1889. godine u korist: *Vakuf Hadži Dautbega u Donjoj Tuzli,* da bi kasnijim upisom od 15. aprila 1964. DN: 2540/1964: *Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj VLN-2164/21 upisane kao DRUŠTVENA SVOJINA.*
- Zk.ul.br. 284 kč.br. 2665/3 mlinište sa mlinom u Draževici, površine 30m^2, pravna narav mirie. Pravo vlasništva na parceli upisanoj u posjedovnici dijelili su sljedeći suvlasnici: Šemsibeg (sin Hadži Osmanbega) Tuzlić iz Donje Tuzle sa vlasničkim udjelom od 3/7, Ibrahim (sin Osmana) Valjevac iz Donje Tuzle sa vlasničkim udjelom od 2/7, Mehaga (sin Sulejmana) Ćilimković iz Donje Tuzle sa vlasničkim udjelom od 1/7 i *Vakuf Potočke džamije u Donjoj Tuzli sa vlasničkim udjelom od 1/7*. Nakon smrti Šemsibega Tuzlića njegov pripadajući dio je na temelju urudžbene isprave od 5. decembra 1893. godine uknjižen na sljedeće suvlasnike: Fatima han. rođena H. Alibegović udova iza Šemsibega Tuzlića sa vlasničkim udjelom od 1/7, Tahira han. rođena Tuzlić udova iza Bećirbega Gradaščevića iz Donje Tuzle sa vlasničkim udjelom od 1/7 i Zuhra rođ. Tuzlić udata za H. Muhamedbega Gradaščevića sa vlasničkim udjelom od 1/7.
- Zk.ul.br. 2004 kč.br. 10/132 gradilište sa džamijom u Jalskoj mahali, površine 140m^2, pravna narav mulk, / kč.br. 5/64 gradilište sa magazom u Čaršiji površine 50m^2, pravna narav mulk, kč.br. 10/80 groblje Musafirovac, površine 6.350m^2, pravna narav mulk i 10/131 groblje površine 2.140m^2, pravna narav mulk, u vlasništvu *Vakufa*

Jalske džamije u Donjoj Tuzli. Prvi sljedeći upis datiran je u januar 26. 1948. godine.

- Zk.ul.br. 2006. kč.br. 14/19 gradilište sa džamijom i šljivikom u Potok mahali, površine 80m^2, pravna narav mulk; kč.br. 12/66 vrt „Potok“, površine 3.300m^2, pravna narav mulk; kč.br. 14/18, površine 580m^2, pravna narav mulk; kč.br. 15/3 oranica „Bašča“, površine 4.290m^2, pravna narav mulk; 15/17 šljivik „Potok“, površine 850m^2, pravna narav mulk; kč.br. 15/152 šljivik u „Njivi“ površine 170m^2,“ pravna narav mulk; kč.br. 1889/1 oranica „Vikalj“, površine 4.100m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2671 oranica Luka“ površine 14.170m^2, pravna narav mirie, u vlasništvu *Vakufa Potočke džamije u D. Tuzli.* Drugi upis sadrži tipski sadržaj pečata: *Primljeno 11. novembra 1964. godine Dn: 5673/1964. Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj VLN: 2164/11, 13, 14, 22, 26 od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA*.“ C list – Teretovnica donosi također tipski sadržaj pečata *Primljeno 11. novembra 1964. Dn: 5673/1964. Na osnovu člana 37. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I – na parcele broj 14/19 – 12/125, pravo korišćenja (zemljšta pod zgradom i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade) u korist: SOPSTVENIKA ZGRADE kao zemljišnoknjižno tijelo II, III i IV dok na tom zemljištu postoji zgrada. Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanim u A listu pod I pravo korišćenja u korist: Vakuf Potočke džamije u Tuzli, dok nadležni organ ne donese rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.*
- Zk.ul.br. 2004. kč.br. gradilište sa džamijom u Jalskoj mahali, površine 140m^2, pravna narav mulk; kč.br. 5/64 gradilište sa magazom u Čaršiji, površine 50m^2, pravna narav mulk; kč.br. 10/80, groblje „Musafirovac“ površine 6.350m^2, pravna narav mulk; kč.br. groblje, površine 2.140m^2, pravna narav mulk; kč.br. 1403, oranica „Ovsište“ površine 5.900m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1406/1 oranica „Ovsište“, površine 23.900m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1406/2 šikara „Ovsište“ površine 3.840m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1407/1 oranica „Ovsište“ površine 14.800m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1407/2 šikara „Ovsište“ površine 2.800m^2, pravna narav mirie, kč.br. 1411, šuma „Luka“ površine 2.570m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1412, oranica „Luka“ površine 17.280m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1463/1 oranica „Gojtinovac gornji“, površine 16.450m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1463/2, oranica „Gojtinovac dolnji“ površine 6.050m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1703/1 oranica „Lihovo“, površine 19.800m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1704/1

šuma „Lihovo“ površine 5.400m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1721/1 oranica „Vrabče“ površine 17.800m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1721/2 šikara „Vrabče“, površine 3.210m^2, pravna narav mirie; oranica „Palučak“ površine 3.400m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2649, oranica „Zmijanica i Duga njiva“, površine 9.750m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2713, površine 2.800m^2, pravna narav mirie. B list – Vlastovnica sadrži upis prema kojem su nekretnine u A listu upisane u vlasništvo *Vakufa Jalske džamije u D. Tuzli.* Drugi upis sadrži sljedeću zabilježbu: *Primljeno: 26. januara 1948. Dn. 117/48 (Arik broj 38/48 Grad. Agr. Komisija Tuzla), Zabilježuje se da su eksproprisane po Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji NRBiH – cijele nekretnine u A I i A II.* Sljedeći upis od 23. augusta 1957. Dn: 1878/57 sadrži brisovnicu zabilježbe ekspropriacionog postupka. Posljednji, treći upis sadrži tipski upis u formi pečata: „*Primljeno 11. novembra 1964. Dn: 5672/1964. Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj VLN: 2164/9-18-21 od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA. Zabilježuje se da se uknjižba pod rednim brojem 1 odnosi samo na zemljišnoknjižno tijelo II (zgrada bez zemljišta). C list – Teretovnica sadrži dva upisa. Prvi se odnosi na rješenje Zemaljskoj zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti u Sarajevu od 10. januara 1951. godine broj 32/51 kojim se zabilježuje da katastarske čestice br. 10/132 i 10/131 upisane i A listu potpadaju pod ograničenja zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti od 17. aprila 1947. godine (Službeni list NRBiH broj 19 od 30/4 1947. god) Drugi upis se odnosi na zakon o nacionalizaciji: Primljeno: 11. novembra 1964. DN: 5672/1964. Na osnovu člana 37. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu u A listu pod I parcela broj 10/132, 10/131 pravo korišćenja (zemljišta pod zgradom i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade) u korist: SOPSTVENIKA ZGRADE kao zemljišnoknjižno tijelo II, III... – dok na tom zemljištu postoji zgrada. Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist: Vakuf Jalske džamije u Tuzli, dok nadležni organ ne donose rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.*

- Zk.ul.br. 1997*,* kč.br. 15/34 gradilište sa džamijom i haremom u Mosničkoj mahali površine 465m^2, pravna narav mulk; kč.br. 1888/2 oranica „Vikalj“ površine 2.800m^2, pravna narav mirie, kč.br. 1889/2 oranica „Vikalj“, površine 3.000m^2, pravna narav mirie. B list vlastovnica sadrži dva upisa. Prvi upis glasi: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889. uknjižen je kao vlasnik nekretnina označenih u A listu u korist: Vakuf Arslan-aga džamije u Tuzli.* Drugi upis je pečat

Odjeljenja za finansije Narodnog odbora: *Primljeno: 10. novembra 1964. Dn: 5665/1964. Na osnovu rješenja odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj VLN- 2164/14, 22, 26 od 13. XI 1959. zemljišta opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA. Zabilježuje se da se uknjižba pod rednim brojem 1- odnosi samo na zemljišno knjižno tijelo II (zgrada bez zemljišta).* C list – Teretovnica sadrži sljedeći upis: *Primljeno: 10. novembra 1964. Dn: 5665/1964. Na osnovu člana 37. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu u A listu pod I parcela broj 15/34 pravo korišćenja (zemljišta pod zgradom i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade) u korist: SOPSTVENIKA ZGRADE kao zemljišnoknjižno tijelo II, III... – dok na tom zemljištu postoji zgrada. Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist: Vakuf Arslan – age džamije u Tuzli, dok nadležni organ ne donose rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.*

- Zk.ul.br. 2007, kč.br. 1708, oranica „Lipe“, površine 10.640m^2, pravna narav mirie; B list – Vlastovnica donosi dva upisa od kojih prvi glasi: *Povodom sastavljanja gruntovnice godine 1889. uknjižen je kao vlasnik označenih nekretnina: Vakuf Rahmanovića u D. Tuzli*; Drugi upis glasi: *Primljeno: 11. novembra 1964. Dn: 5674/1964. Na osnovu rješenja odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj VLN- 2164/21 od 13. XI 1959. zemljišta opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA.* C list – Teretovnica sadrži sljedeći upis: *Primljeno: 11. novembra 1964. Dn: 5674/64 Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist: Vakuf Rahmanovića u Tuzli, dok nadležni organ ne donose rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.*
- Zk.ul.br. 220, kč.br. 4/444 kuća k.br. 220 sa kućištem i dvorištem /mejtef/ u Jalskoj mahali, površine 90m^2, pravna narav mulk; kč.br. 1877, voćar „Potok“, površine 6.700m^2, pravna narav mulk; kč.br. 2272 šljivik „Vinište“ površine 1.100m^2, pravna narav mulk. B listi Vlastovnica sadrži dva upisa: Prvi upis datira iz 1889. godine: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889. uknjižen je kao vlasnik u A I označenih nekretnina Vakuf Vilovića mejtefa u D. Tuzli*. Drugi upis je iz 1964. godine: *Primljeno: 10. aprila 1964. Dn. 2465/1964. Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj: VLN 2164/3 od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA. Zabilježuje se da se uknjižba pod rednim brojem 1. odnosi samo na zemljišnoknjižno tijelo II (zgrada bez zemljišta)*. C list Teretovnica donosi dva upisa:

Primljeno: 10. aprila 1964. DN: 2465/1964 Na osnovu člana 37. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu u A listu pod I parcela broj 4/444 pravo korišćenja (zemljišta pod zgradom i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade) u korist: SOPSTVENIKA ZGRADE kao zemljišnoknjižno tijelo II – dok na tom zemljištu postoji zgrada. Drugi upis se odnosi na čl. 38 i 39. Zakona o nacionalizaciji: *Primljeno 10.02.1965. DN: 647/65 Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist: Vakuf Vilović mekteba u Tuzli - dok nadležni organ ne donose rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.*

- Zk.ul.br. 2005, kč.br. 940 oranica „Stankina bašča“, površine 13.700m^2, pravna narav mirie; B list – Vlastovnica sadrži upis: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889. uknjižen je kao vlasnik u A I označenih nekretnina*: *Vakuf Derviš Hanume Muratbegović u D. Tuzli.* C list – Teretovnica sadrži zabilježbu sa sljedećim sadržajem: *Primljeno 26. oktobra 1931. Dn: 3359/31 Zabilježuje se da nekretnine u AI potpadaju pod propise i ograničenja Zakona o bivšim kmetovskim selištima i stečenim beglucima d 17 V 1928. godine*.
- Zk.ul.br. 1178, kč.br. 12/21 kuća k.br. 1178 sa kućištem /:mejtef/ u Čethoda mahali, površine 30m^2, pravna narav mulk. B list donosi dva upisa. Prvi upis glasi: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889 godine uknjižen je kao vlasnik u A I označenih nekretnina: Vakuf Hadži Dautbega u D. Tuzli.* Drugi upis se odnosi na rješenje Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla: *Primljeno 9. septembra 1964. Dn: 4460/1964. Na snovu rješenja odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj VLN – 2164/11 od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA. Zabilježuje se da se uknjižba pod rednim brojem 1 odnosi samo na zemljišnoknjižno tijelo II – (zgrada bez zemljišta).* C list – Teretovnica sadrži sljedeći upis: *Primljeno: 09. septembra 1964. DN: 4460/1964 Na osnovu člana 37. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu u A listu pod I parcela broj 12/21 pravo korišćenja (zemljišta pod zgradom i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade) u korist: SOPSTVENIKA ZGRADE kao zemljišnoknjižno tijelo II – dok na tom zemljištu postoji zgrada.*
- Zk.ul.br. 1996, kč.br. 1/176 groblje Tušanjsko, površine 15.400m^2, pravna narav mulk. B list – Vlastovnica sadrži dva sljedeća upisa: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889. uknjiženi su kao vlasnici u A I označenih nekretnina:* 1**.** *Vakuf Amber-Hatun džamije u D. Tuzli i 2. Vakuf Sagrdžijan džamije u Donjoj Tuzli*. Drugi upis glasi:

Primljeno: 10. novembra 1964. Dn: 5664/1964. Dn: Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj VLN 2164/1 od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA. C list Teretovnica sadrži sljedeći upis: *Primljeno 10. novembra 1964. DN: 5664/64 Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist: Vakuf Amber Hatun džamije u Tuzli i Vakuf Sagrdžijan džamije u Tuzli sa po ½, dok nadležni organ ne donose rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.*

- Zk.ul.br. 1998, kč.br. 14/14 groblje u Mosničkoj mahali, površine 5.240m^2, pravna narav mulk, kč.br. 14/16 groblje u Mosničkoj mahali, površine 27.780m^2, pravna narav mulk, kč.br. 14/17 pašnjak ispod groblja, površine 4.900m^2, pravna narav mulk. B list Vlastovnica sadrži dva upisa*: Povodom sastavljanja gruntovnice 1889 uknjiženi su kao vlasnici u A I označenih nekretnina: 1 Vakuf Arslanage džamije u D. Tuzli, Vakuf Potočke džamije u D. Tuzli i Vakuf Vaiz ali eff. Džamije u D. Tuzli na jednake dielove*. Drugi upis: *Primljeno 11. novembra 1964. Dn: 5667/1964. Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj: VLN 2164/13 od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA*. C list – Teretovnica glasi: *Primljeno: 11. novembra 1964. Dn: 5667/64 Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist: Vakuf Arslanage džamije u Tuzli, Vakuf Potočke džamije u Tuzli i Vakuf Vaif ali eff. Džamije u Tuzli sa po 1/3, dok nadležni organ ne donose rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.*
- Zk.ul.br. 2000, kč.br. B list Vlastovnica sadrži sljedeće upise: *Povodom sastavljanja gruntovnice godine 1889. uknjižen je kao vlasnik u A I označenih nekretnina: Vakuf Hadži Mahmuta Ćate u D. Tuzli.* Drugi upis glasi: *Primljeno: 11. novembra 1964. Dn: 5668/1964 Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj VLN- 2164/4 od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao: DRUŠTVENA SVOJINA*. C list Teretovnica: *Primljeno 11. novembra 1964. DN: 5668/1964 64 Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist: Vakuf Hadži Mahmuta Ćate, dok nadležni organ ne donose rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.*
- Zk.u.br. 2001. kč.br. 12/20, gradilište sa džamijom i haremom, površine 2.000m^2, pravne naravi mulk; kč.br. 1993 oranica „Batva“,

površine 18.220m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1998, oranica „Dolina“, površine 6.230m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2102, oranica „Dolina“ površine 3.640m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2014, oranica „Dolina“, površine 11.450m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2183, oranica „Luka“ površine 10.900m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2184, oranica „Luka“, površine 7.400m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2188, oranica Ravan, površine 6.010m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2189, oranica „Vakuf“ površine 13.450m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2190, šuma „Njivica“ površine 1.340m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2191, oranica „Njivica“, površine 3.950m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2192, šikara „Njivica“, površine 640m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2201/2 šuma „Ravan“, površine 5.820m^2, pravna narav mirie; 2217/2 šuma „Luka“, površine 2.780m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2219, oranica „Strana“ površine 4.700m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1994/1, šuma „Batva“ površine 20.530m^2, pravna narav mirie; kčbr. 2103/13 šuma „Doline“ površine 6.400m^2, pravna narav mirie; 2103/29 šuma „Doline“ površine 37.500m^2, pravna narav mirie. Za sve navedene parcele opisane u A listu – Vlastovnici kao vlasnik u B listu – Vlastovnici od 1889. godine upisane je *Vakuf Četvoda džamije u Tuzli.* C list donosi sljedeće upise: *Primljeno: 16. septembra 1895. br. 12261 civ. Na temelju uporavnog ugovora ddo Sarajevo od 30. augusta 1895. i ddo Tuzla od 12. augusta 1895. uknjižuje se pravo zakupa na kat. čest. Broj 1998, 2102 i 2104 u A I – uz uvjete navedene u tačkama 1 do 10 pomenutog ugovora u korist: Ces. i kralj. vojničke uprave.* U daljnjim upisima sa početka dvadesetih godina XX stoljeća zabilježeno je sljedeće: *Примљено11. јануара 1922. Г 169/22 На основу наредбе земаљске владе од 13. јануара 1921 бр. 750/II укњижује се пренос под 1 укњиженог права закупа у коист: Државног ерара Краљевине Југославије.* Sljedeći upis glasi: *Primljeno 19. svibnja 1942. Z 697/42 Na temelju okružnice ministarstva pravosuđa i bogoštovlja u Zagrebu od 11. prosinca 1941. broj 90714/1941 promjenjuje se ime vjerovnika pod 2 na: Nezavisna Država Hrvatska.* Posljednji upis glasi: *Primljeno 11. novembr 1964. godine Dn: 5669/1964 Na osnovu člana 37. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu u A listu pod I parcela broj 12/20 pravo korišćenja (zemljišta pod zgradom i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade) u korist: SOPSTVENIKA ZGRADE kao zemljišnoknjižno tijelo II – dok na tom zemljištu postoji zgrada.*

- Zk.ul.br. 2010, kčbr. 13/33 gradilište sa džamijom i haremom, površine 280m^2, pravna narav mulk; kč.br. 1840/4 oranica „Doc“, površine 18.800m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1984, oranica „Mukata u Batvi“, površine 13.310m^2, pravna narav mirie. Dva

upisa u B listu – Vlastovnici glase*: Povodom sastavljanja gruntovnice 1889 uknjižen je kao vlasnik u AI i AII označenih nekretnina*: *Vakuf Vajz džamije u D. Tuzli*. Drugi upis: *Primljeno 12. novembra 1964. Dn: 5721/1964. Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj VLN-2164/12, 22, 23, od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA*. C list – Teretovnica upis: *Primljeno 12. novembra 1964. godine Dn: 5721/1964 Na osnovu člana 37. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu u A listu pod I parcela broj 13/33 pravo korišćenja (zemljišta pod zgradom i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade) u korist: SOPSTVENIKA ZGRADE kao zemljišnoknjižno tijelo II – dok na tom zemljištu postoji zgrada. Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist: Vakuf Vajz džamije u Tuzli, dok nadležni organ ne donose rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.*

- Zk.ulbr. 1162, kč.br. 10/73 kuća k.br. 1162 sa kućištem /mejtef/, površine 50m^2, pravna narav mulk; kč.br. 10/72 voćar kod mejtefa, površine 160m^2, pravna narav mulk; Navedene katastarske čestice upisane su u B list – *Vlastovnica u povodu sastavljanja gruntovnice 1889 u korist: Vakuf mejtefa Jalske mahale u D. Tuzli*. Drugi upis glasi: *Primljeno 09. septembra 1964. Dn: 4448/1964. Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj VLN-2164/9 od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA.* C list – Teretovnica glasi: *Primljeno 9. septembra 1964. godine Dn: 4448/1964 Na osnovu člana 37 Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu u A listu pod I parcela broj 13/33 pravo korišćenja (zemljišta pod zgradom i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade) u korist: SOPSTVENIKA ZGRADE kao zemljišnoknjižno tijelo II – dok na tom zemljištu postoji zgrada. Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist: Vakuf mejtefa Jalske mahale u Tuzli, dok nadležni organ ne donose rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.*
- Zk.ul.br. 2003, kč.br. 2133/2 oranica „Kojišin dol“ površine 7.800m^2, pravna narav mirie. B list: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889. uknjižen je kao vlasnik označenih nekretnina: Vakuf Hasanbega Muratbegovića iz D. Tuzle*. Drugi upis glasi: *Primljeno 11. novembra 1964. Dn: 5671/1964. Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj VLN*

2164/19 od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA. Sadržaj C lista – Teretovnice: *Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist: Vakuf Hasanbega Muratbegovića iz Tuzle, dok nadležni organ ne donose rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.*

- Zk.ul.br. 2008, kč.br. 2/48, gradilište sa džamijom u Sagrdžijan mahali, površine 140m^2, pravna narav mulk; kč.br. 2/47 groblje kraj džamije, površine 600m^2, pravna narav mulk; kč.br. 4/586 oranica „Bara“, površine 1.400m^2, pravna narav mulk; kč.br. 1946 oranica „Luka“ površine 4.500m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1967, oranica „Strana“, površine 4.610m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1975, oranica „Deminac“, površine 3.750m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1977 oranica „Brdo“, površine 15.700m^2, pravna narav mirie, kč.br. 1978, oranica „Sprečica“, površtine 9.810m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1982, oranica „Mukata“, površine 3.500m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1988, šuma „Stublić“, površine 1.100m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1989, oranica „Stublić“, površine 7.900m^2, pravna narav mirie. B list -Vlastovnica upis: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889 uknjižen je kao vlasnik nekretnina u AI i AII označenih nekretnina: Vakuf Sagrdžijan džamije u D. Tuzli.* Sljedeći upis glasi*: Primljeno: 27. aprila 1960. Dn: 948/1960. Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj VLN 2164/23 od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA.* C list Teretovnica sadrži upis: *Primljeno: 27. aprila 1960. Dn: 948/60 Na osnovi rješnja N.O.O. Tuzla (o preuzimanju iz posjeda) br. 04/II-4371/1 od 24.03.1960. uknjižuje se pravo korišćenja na zemljištu opisanom u listu A u korist: Opštine Tuzla.*
- Zk.ul.br. 352, kč.br. 5/103 gradilište sa džamijom u Čaršiji, pravna narav mulk; kč.br. 5/204, kuća k.br. 352 sa kućištem u Čaršiji, pravna narav mulk; kč.br. 5/165 gradilište sa dućanom u Čaršiji, pravna narav mulk; kč.br. 5/170, gradilište sa dućanom u Čaršiji, pravna narav mulk; kč.br. 5/308 gradilište sa dućanom od 3 ćefeneka u Čaršiji, pravna narav mulk; kč.br. 5/309 gradilište medju dućanima pravna narav mulk. B list glasi: *Povodom sastavljanja gruntovnice u Tuzli 1889. uknjižen je kao vlasnik u AI i AII označenih nekretnina: Vakuf Hadži Hasan džamije u Čaršiji u D. Tuzli.* Drugi upis: *Primljeno: 22. aprila 1964. Dn: 2697/1964. Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA.* C list Teretovnica: Primljeno: 22. aprila 1964. Dn: 2697/1964. *Na osnovu člana 37 Zakona o nacionalizaciji najamnih*

zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu u A listu pod I parcela broj 5/103 pravo korišćenja (zemljišta pod zgradom i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade) u korist: SOPSTVENIKA ZGRADE kao zemljišnoknjižno tijelo II – dok na tom zemljištu postoji zgrada.

- Zk.ul.br. 2002, kč.br. 11/15 gradilište sa džamijom i haremom, površine 380m^2, pravna narav mulk; kč.br. 11/18, groblje „Brdsko" površine 1.090m^2, pravna narav mulk; kč.br. 10/191, oranica „Bašča", površine 2.900m^2, pravna narav mulk; kč.br. 10/192, oranica „Bašča", površine 770m^2, pravna narav mulk; kč.br. 10/335, „vrt do Ragibove kuće", površine 380, pravna narav mulk; kč.br. 11/39, voćar do Isaj bega, površine 540m^2, pravna narav mulk; kč.br. 11/63, oranica pod Ilinčicom, površine 1.210m^2, pravna narav mulk; kč.br. 11/68, šljivik do Valjevca, površine 1.050m^2, pravna narav mulk; kč.br. 11/105 šuma „Ilinčica" površine 880m^2, pravni narav mirie; kč.br. 1680/1 oranica „Doline" površine 6.300m^2, pravna narav mirie; 1686/2 oranica „Palučak", površine 2.750m^2, pravni narav mirie; kč.br. 1720 oranica „Vrabče" površine 13.300m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1865 oranica „Paljika" površine 7.900m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1870, površine 7.400m^2, pravna narav mirie; B list glasi: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889 uknjižen je kao vlasnik u A I i AII i AIII označenih nekretnina: Vakuf Ćosendž Osmanbega džamije u D. Tuzli.* Drugi upis glasi: *Primljeno 26. januara 1948. (Arik broj 38/48, grad. Agrar. Komisija Tuzla) Zabilježuje se da su eksproprisane po Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji R.BiH, cijele nekretnine u AI, A II i A III*. Posljednji upis glasi: *Primljeno: 11. novembra 1964. Dn: 5670/1964. Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla od 13. XI 1959. VLN.2164/10, 21 zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA.* C list Teretovnica sadrži sljedeći upis: *Primljeno 11. novembra 1964. godine Dn: 5670/1964. Na osnovu člana 37 Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu u A listu pod I parcela broj 1720/2 pravo korišćenja (zemljišta pod zgradom i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade) u korist: SOPSTVENIKA ZGRADE kao zemljišnoknjižno tijelo II – dok na tom zemljištu postoji zgrada. Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist: Vakuf Ćesendž Osmanbega džamije u Tuzli, dok nadležni organ ne donose rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.*
- Zk.ul.br. 631, kč.br. 6/173, gradilište sa džamijom, pravna narav mulk; kč.br. 6/175, pravna narav mulk; kč.br. 6/174, kuća k.br. 631 sa kućištem u *Džindić mahali*, pravna narav mulk; kč.br. 6/364

groblje „Bukovčić“ pravni narav mirie; kč.br. 1336/1 groblje na Bukovčiću, pravni narav mirie. B list Vlastovnica sadrži dva upisa: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889. godine uknjižen je kao vlasnik nekretnina u A I, A II i AIII označenih nekretnina*: *Vakuf Husein Čauš džamije u D. Tuzli;* drugi upis: *Primljeno 16. maja 1964. Dn: 2997/1964. Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA.* C list Teretovnica sadrži dva upisa: *Primljeno: 26. januara 1951. Dn: 50/51. Na osnovi rješenja Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti u Sarajevu od 09. januara 1951. broj 30/51 zabilježuje se da kat. čest. Broj 6/173 i 6/175 u A I i kat. čest. Broj 6/174 upisana u AII potpadaju pod ograničenja Zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti od 17. aprila 1947.* (*Službeni list NRBiH broj 19 od 30/4 1947*). Drugi upis: *Primljeno 16. maja 1964. godine Dn: 2997/1964 Na osnovu člana 37. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu u A listu pod I parcela broj6/173, 6/174, 6/810 pravo korišćenja (zemljišta pod zgradom i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade) u korist: SOPSTVENIKA ZGRADE kao zemljišnoknjižno tijelo IV, V i VI – dok na tom zemljištu postoji zgrada. Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist: Vakuf Husein-Čauš džamije u Tuzli, dok nadležni organ ne donose rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.*

- Zk.ul.br. 1999, kč.br. 4/76, gradilište sa džamijom u *Atik mahali*, površine 200m^2, pravna narav mulk; kč.br. 4/75 groblje kod džamije, površine 610m^2, pravna narav mulk; kč.br. 4/77 dvorište pred džamijom, površine 130m^2, pravna narav mulk; kč.br. 4/78 groblje pred džamijom, površine 210m^2 pravna narav mulk; kč.br. 4/549 površine 10m^2, pravna narav mulk; kč.br. 1/111 oranica „Luka“ površine 21.100m^2 pravna narav mulk; kč.br. 2/3 oranica „Kicelj“, površine 11.920m^2, pravna narav mulk; kč.br. 4/101 vrt „Čajr“ površine 480m^2, pravna narav mulk; kč.br. 4/113 vrt „Čajr“, površine 5.670m^2, pravna narav mulk; kč.br. 4/478 vrt „Luka“ preko ceste, površine 820m^2, pravna narav mulk; kč.br. 4/590, vrt „Kojšino“ površine 1.040m^2, pravna narav mulk; kč.br. 11/64, oranica pod Ilinčicom, površine 4.360m^2, pravna narav mulk; kč.br. 2633/95 šljivik kod Mehmedove kuće, površine 510m^2, pravna narav mulk; kč.br. 2633/96 šljivik niže Mehmedove kuće, površine 690m^2, pravna narav mulk; kč.br. 11/106 šuma „Ilinčica“ površine 970m^2, pravna narav mirie; kč.br. 423/2 oranica „Mandići“ površine 4.250m^2, pravna narav mirie; kč.br. 433/2 oranica „Vino“ površine

2.300m^2, pravna narav mirie; kč.br. 433/3 šljivik „Vino“ površine 940m^2, pravna narav mirie; kč.br. 433/4 oranica „Vino“, površine 4.000m^2, pravna narav mirie; kč.br. 433/5, šljivik „Vino“, površine 530m^2, pravna narav mirie; kč. br. 822 oranica „Poratci“ površine 14.200m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1148 oranica „Strana i Pločnik“, površine 6.740m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2094 oranica „Vukotica“ površine 1.000m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2096/1 šuma „Dol“ površine 1.350m^2, pravna narav mirie; kč.br 2096/2 oranica „Dol“ površine 4.250m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2208/4 oranica „Kojšino“, površine 1.940m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2242 oranica „Dragodol“ površine 1.970m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2243, oranica „Dragodol“ površine 6.830m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2245/2 šuma „Dragodol“ površine 3.010m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2246 oranica „Dragodol“, površine 2.360m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2355 oranica „Krečevac“, površine 14.310m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2358, oranica „Krečevac“ površine 21.500m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2419 oranica „Strana“ u Desetini, površine 15.810m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2441/2 oranica „Rieka“ površine 9.880m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2600, mlinište sa mlinom, površine 10m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2651 oranica „Zmijnica“ površine 10.700m^2, pravna narav mirie, kč.br. 2652 oranica „Zmijnica“ površine 10.800m^2 pravni narav mirie; 2657 oranica „Vjetrovac“, površine 4.120m^2, pravni narav mirie; 2685/1, pašnjak „Suvat“, površine 36.200m^2, pravni narav mirie; B list sadrži tri upisa: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889 uknjižen je kao vlasnik nekretnina u A listu: Vakuf Behrambega džamije u Atik mahali u Dol. Tuzli.* Drugi upis glasi: *Primljeno 26. januara 1948. Dn: 117/48 (Arik broj 38/48 Grad. agrar. komisija Tuzla) Zabilježuje se da su eksproprisane po Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji NRBiH cijele nekretnine u AI, A II, A III i AIV. Zabilježba o eksproprijaciji je obrisana 15. juna 1954. godine. Posljednji upis glasi: Primljeno: 9. jula 1960. Dn: 1681/1960. Na osnovu rješenja Odjeljenja za finansije Narodnog odbora opštine Tuzla broj VLN-2164/1,2,3,10,23,25, od 13. XI 1959. zemljište opisano u A listu pod I uknjižuje se kao DRUŠTVENA SVOJINA.* C list – Teretovnica sadrži sljedeći upis: *Primljeno 9. jula 1960. godine Dn: 1661/1960 Na osnovu člana 37. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu u A listu pod I parcela broj 4/76, 4/820, 1/378, 1/389 pravo korišćenja (zemljišta pod zgradom i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu zgrade) u korist: SOPSTVENIKA ZGRADE kao zemljišnoknjižno tijelo II – dok na tom zemljištu postoji zgrada. Na osnovu člana 38. i 39. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist:*

Vakuf Behrambega džamije u Tuzli, dok nadležni organ ne donose rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.

- Zk.ul.br. 405 kč.br. 5/164 Kuća br. 405 sa kućištem i dvorištem u *DŽEDIT MAHALI*, površine 260m^2, pravna narav mulk. B list Vlastovnica sadrži jedan upis: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889 uknjižen je kao vlasnik u A I označenih nekretnina u korist: Vakuf Hadži Hasan džamije u Čaršiji u Donjoj Tuzli*.
- Zk.ul.br. 643, kč.br. 6/199, kuća k.br. 643 sa kućištem i dvorištem u *Džindić mahali*, površine 100m^2, pravna narav mulk; kč.br. 6/453, vrt za kućom, površine 180m^2, pravna narav mulk. B list vlastovnica sadrži sljedeći upis: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889. uknjižen je kao vlasnik nekretnina u A listu: VAKUF Čaršijske džamije u Donjoj Tuzli sa 14/64 vlasničkog udjela,* Hamid (sin Muharema) Ćatibović iz Carigrada sa 14/64 vlasničkog udjela, Naja rođ. Ćatibović udova iza Muratage Turkuše iz Donje Tuzle sa 7/64 vlasničkog udjela, Pašana rođ. Ćatibović udata za Abdiju Ćatića iz Bjeline /Bijeljine/ sa 7/64 vlasničkog udjela, Vasvija rođ. Ćatibović udata za Fajka Šehića iz Carigrada sa 7/64 vlasničkog udjela, mldb. Zejna (kći Muharema) Ćatibović iz Donje Tuzle sa 7/64 vlasničkog udjela, Šaha rođ. Gatarić udova iza Muharema Ćatibovića iz Donje Tuzle sa 7/64 vlasničkog udjela.
- Zk.ul.br. 1415, kč.br. 2633/38, kuća k.br. 1415 sa kućištem i dvorištem /mejtef/ *u Moluhama*, površine 170m^2, pravna narav mulk; kč.br. 2633/39 vrt kod mejtefa, površine 2.380m^2, pravna narav mulk; kč.br. 1939, groblje „Molužka“ površine 3.610m^2, pravna narav mirie; k.br. 2008/2, površine 10.000m^2, pravna narav mirie; *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889. uknjižen je kao vlasnik nekretnina u A listu: Vakuf Molužkog mejtefa u D. Tuzli.*
- Zk.ul.br. 912, kč.br. 9/10, kuća k.br. 912, sa kućištem i dvorištem u Poljskoj mahali, površine 280m^2, pravna narav mulk; kč.br. 5/35 gradilište sa dućanom i 1 ćefenkom u Čaršiji, površine 100m^2, pravna narav mulk; kč.br. 10/249, oranica „Bašča“ površine 2.720m^2, pravna narav mulk, kč.br. 10/250 šljivik iznad Malkočevića, površine 290m^2, pravna narav mulk; kč.br. 1413/2 oranica „Luka“, površine 2.420m^2, pravna narav mirie; kč.br. 1413/3 oranica „Luka“ površine 3.000m^2, pravna narav mirie; B list vlastovnica sadrži upis: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889. uknjižen je kao vlasnik nekretnina u A listu označenih nekretnina: Vakuf Hadži-Radži-Kadune u D. Tuzli.* Sljedeći upis je datiran u 1948. godinu: *Primljeno: 26. januara 1948 Dn: 117/48 (Arik broj 38/48 Grad. Agr. Komisija Tuzla), Zabilježuje se da su eksproprisane po Zakonu o agrarnoj reformi i kolonizaciji RBiH – cijele nekretnine u A I i A II.* Sljedeći upis se odnosi na brisovnicu eksproprijacije:

Primljeno: 22. maja 1954. Dn: 634 /54 Briše se zabilježba eksproprijacije pod r.b.2.

- Zk.ul.br. 2009, kč.br. 1/201, vrt u „Tušnju“, površine 1.850m^2, pravna narav mulk; kč.br. 1/202, vrt u „Tušnju“, površine 1.880m^2, pravna narav mulk; kč.br. 1/203, vrt u „Tušnju“ površine 2.170m^2, pravna narav mulk. B list vlastovnica sadrži upis: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889. uknjižen je kao vlasnik nekretnina u A listu označenih nekretnina Vakuf Sinana Sumbulovića iz D. Tuzle.*
- Zk.ul.br. 1995, kč.br. 2309, oranica „Vino“, površine 5.300m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2359, oranica „Krečevac“ površine 6.880m^2, pravna narav mirie; kč.br. 2361/2 šuma „Krečevac“, površine 4.000m^2, pravna narav mirie; B list vlastovnica sadrži upis: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889. uknjižen je kao vlasnik nekretnina u A listu označenih nekretnina: Vakuf Amber Hatun džamije u D. Tuzli.*
- Zk.ul.br. 1153, kč.br. 13/99, kuća k.br. 1153 sa kućištem u *Vaiz mahali*, površine 40m^2, pravna narav mulk. B list vlastovnica sadrži upis: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889 uknjižen je kao vlasnik nekretnina u A listu označenih nekretnina u korist: Vakuf Hadži Dautbega u D. Tuzli.*
- Zk.ul.br. 1061, kč.br. 9/334, kuća k.br. 1061 sa kućištem i dvorištem u *Poljskoj mahali*, površine 90m^2, pravna narav mulk; kč.br. 9/335, šljivik više kuće, površine 775m^2, pravna narav mulk; kč.br. 9/423, površine 400m^2, pravna narav mulk. B list vlastovnica sadrži upis: *Povodom sastavljanja gruntovnice 1889. uknjižen je kao vlasnik nekretnina u A listu označenih nekretnina: Alemša rođ. Serdarević udova iza Jusufa Hercegovca iz Donje Tuzle sa ¼ vlasničkim udjelom, i Vakuf Gazi Turalibega iz Donje Tuzle sa ¾ vlasničkim udjelom.* Sljedeći upis datira iz 1892. godine: *Primljeno: 07. marta 1892. br. 2944 gr. Na temelju uručbene isprave od 4. marta 1892. godine br. 1781 šer. uknjižuje se pravo vlasništva na četvrtinu nekretnina u A I Alemše Hercegovac u korist: Vakuf Gazi Turalibega iz Donje Tuzle.*

Zaključak

Podaci iz predmetnih zemljišnoknjižnih uložaka mogu poslužiti za tačnu rekonstrukciju promjene vlasničkih odnosa u različitim državno-pravnim okvirima (prvenstveno osmanske i austrougarske uprave, ali i društveno-političke promjene socijalističkog uređenja Bosne i Hercegovine u sastavu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije). Uspostava gruntovnice u Tuzli 1889. godine evidentirala je faktičko stanje u imovinsko-pravnim odnosima naslijeđenim iz prethodnog perioda, ali na način kako je to predviđala agrarna

politika Austrougarske Monarhije, koja je proces katastarskog popisa inicirala početkom 1880. godine, da bi konačno ovo pitanje bilo uređeno Gruntovničkim zakonom iz 1884. godine. U periodu od 1889. do danas upadljivo je odsustvo bilo kakvih promjena sadržaja u vlastovnici, s tim u vezi i u posjedovnici, kao i u teretovnici, u periodu između 1918. do 1945. godine. Tek od 1945. godine se donošenjem zakonskih okvira koji su predviđali korjenitu promjenu društvenih odnosa, promjene privatnog u državno vlasništvo, primjetne i zabilježbe navedene promjene *(Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji u NRBiH, Službeni list NRBiH, 2/46) i Zakon o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta* (*Službeni list FNRJ broj 52/58*). Na vakufsku imovinu su se posebno odnosila tri člana zakona iz 1958. čl. 37, 38. i 39. Član 37. Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta (*Službeni list FNRJ broj 52/58*), propisuje da *(...)ako se na nacionalizovanoj građevinskoj parceli nalazi zgrada koja nije nacionalizovana, sopstvenik te zgrade ima pravo besplatnog korišćenja zemljišta koje pokriva zgrada i zemljišta koje služi za redovnu upotrebu te zgrade, sve dok na tom zemljištu postoji zgrada.“ Čl. 38 i 39 Zakona o nacionalizaciji najamnih zgrada i građevinskog zemljišta uknjižuje se na zemljištu opisanom u A listu pod I pravo korišćenja u korist: predmetnog vakufa - dok nadležni organ ne donose rješenje o predaji zemljišta u posjed opštini ili drugom licu.*

Vakufska imovina upisana u gruntovnim knjigama katastarske opštine Tuzla može poslužiti za daljnja istraživanja vlasničkih odnosa s kraja XIX stoljeća do danas i za rekonstrukciju gradskih mahala (danas naselja). Zemljišnoknjižni ulošci postaju primarni izvor u postupku istraživanja za porijeklo vakufske imovine, kao i već navedenu promjenu nastalu u drugoj polovini XX stoljeća, kada je ista bila predmetom nacionalizacije i eksproprijacije.

Summary

The data from the subject land registry folios can serve to accurately reconstruct changes in ownership relations under various state-legal frameworks (primarily the Ottoman and Austro-Hungarian administrations, but also the socio-political changes of the socialist system in Bosnia and Herzegovina within the Socialist Federal Republic of Yugoslavia). The establishment of the land registry office (gruntovnica) in Tuzla in 1889 recorded the actual state of property-legal relations inherited from the previous period, but in the manner envisaged by the agrarian policy of the Austro-Hungarian Monarchy, which had initiated the cadastral survey process at the beginning of 1880, with this matter finally being regulated by the Land Registry Act of 1884. In the period from 1889 to the present day, there is a striking absence of any changes in the content of the ownership sheet (vlastovnica), and consequently in the property sheet (posjedovnica) as well as the encumbrance sheet (teretovnica), specifically

during the period between 1918 and 1945. It was only from 1945, with the adoption of legal frameworks that envisaged a radical change in social relations-the transition from private to state ownership-that notations of these changes became noticeable (*the Law on Agrarian Reform and Colonization in the PRBiH*, *Official Gazette of the PRBiH, no. 2/46, and the Law on Nationalization of Rental Buildings and Construction Land, Official Gazette of the FPRY, no. 52/58). Three articles of the 1958 law specifically applied to waqf property: Articles 37, 38, and 39. Article 37 of the Law on Nationalization of Rental Buildings and Construction Land (Official Gazette of the FPRY, no. 52/58*) prescribes that... *if on a nationalized construction plot there is a building that has not been nationalized, the owner of that building has the right to free use of the land covered by the building and the land used for the regular use of that building, for as long as the building exists on that land.* Under Articles 38. and 39. of the *Law on Nationalization of Rental Buildings and Construction Land*, the right of use is registered on the land described in Section A under I in favor of the subject waqf-until the competent authority issues a decision handing over possession of the land to the municipality or another person.

Waqf property registered in the land registers of the cadastral municipality of Tuzla can serve for further research into ownership relations from the end of the 19th century to the present day, as well as the reconstruction of urban mahallas (today's settlements). Land registry folios thus become a primary source in researching the origin of waqf property, as well as the aforementioned changes that occurred in the second half of the 20th century, when this property was subject to nationalization and expropriation.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. *Zemljišne knjige katastarske opštine Tuzla*, I, II, III. i IV.

Knjige/Books:

1. Avdibašić Elmedin, Rahmanović Dženan, *Monografija tuzlanskih vakufa, Tuzla, Edicija tuzlanski vakufi*, Knjiga I, Tuzla 2017.
2. Avdibašić Elmedin, Rahmanović Dženan, *Monografija tuzlanskih vakufa, Edicija tuzlanski vakufi*, Knjiga II, Tuzla 2018.
3. Begić Mustafa, *Zemljovlasnici Bosne*, Sarajevo 1997.
4. Benković Ambrozije, *Tuzlansko područje, negda i sada, s posebnim obzirom na vjerske prilike* (OPUS POSTHUMUM), HKD Napredak glavna podružnica Tuzla, Tuzla, 2021.
5. Hamdija Kreševljaković, *Turalibegov vakuf u Tuzli, prilog povijesti XVI stoljeća*, Državna štamparija, Sarajevo 1941.
6. Handžić Adem, *Tuzla i njena okolina u XVI vijeku*, Svjetlost, Sarajevo 1976.
7. Hauptmann Ferdo, *Privreda i društvo Bosne i Hercegovine u doba austrougarske vladavine (1878-1918)*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Posebna

izdanja, Knjiga LXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knjiga 18, Prilozi za istoriju Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1987.
8. Imamović Mustafa, *Pravni položaj i unutrašnjo-politički razvitak Bosne i Hercegovine od 1878. do 1914. godine*, Sarajevo, 1997.
9. Juzbašić Dževad, *Politika i privreda u Bosni i Hercegovini u pod austrougarskom upravom*, ANUBIH, Posebna izdanja CXVI, 35, Neke karakteristike privrednog razvitka Bosne i Hercegovine u periodu od 1878. do 1914. godine, Sarajevo 2002.
10. Lukić Vladimir, Begić Mustafa, Imamović Jasmin, *Teorijski i praktični Komentar zakona o premjeru i katastru nekretnina*, SID „STRUKA“ Sarajevo, 1991.
11. Truhelka Ćiro, *Historička podloga agrarnog pitanja u Bosni, Separatni otisak iz Glasnika Zemaljskoj muzeja u Bosni i Hercegovini 1915*. Zemaljska štamparija, Sarajevo 1915.

Članci/Articles:

1. Bašić Kemal, Turali-beg i njegov vakuf, *Zbornik radova o vakufima, Mukate vakufi u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo, 13.6.2012), *Vakufi u Banja Luci* (Banja Luka, 15.6.2012), *Turali-begov vakuf u Tuzli* (Tuzla, 14.6.2012), Sarajevo 2012.
2. Bejtić Alija, Uloga vakufa u izgradnji i razvitku naših gradova, *Kalendar Narodna uzdanica za 1944. godinu.*
3. *Bošnjak*, kalendar za proste godine od 1884. do 1889. godine, Zemaljska štamparija, Sarajevo.
4. Djedović Rusmir, O urbanom razvoju Tuzle, *Zbornik radova o vakufima, Mukate vakufi u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo, 13.6.2012), *Vakufi u Banja Luci* (Banja Luka, 15.6.2012), *Turali-begov vakuf u Tuzli* (Tuzla, 14.6.2012), Sarajevo 2012.
5. Hadžić Mehmedalija, Vakufi i vakufname – definicija i implementacija, *Zbornik radova Vakufi u Bosni i Hercegovini*, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini/Vakufska direkcija Sarajevo, Sarajevo 2011.
6. Hodžić Šaban, Vakufnama dobrotvorke (vakife) Tahire-hanume Tuzlić, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne/Bulletin de muse*, Tome IV, Tuzla 1960.
7. Imamović Jasmin, *Geodetski glasnik*, Savez geodetskih inženjera i geometara Bosne i Hercegovine, br. 24, juni, Sarajevo 1987, 52-56.
8. Juzbašić Dževad, O problemu utvrđivanja i ozakonjenja osnovnih principa upravljanja Bosnom i Hercegovinom na početku austro-ugarske okupacije, Istorijske pretpostavke Republike Bosne i Hercegovine*, Prilozi*, godina IV, br. 4, Institut za istoriju radničkog pokreta Sarajevo, Sarajevo 1968, 83-87.
9. Kapidžić Hamdija, Položaj Bosne i Hercegovine za vrijeme austro-ugarske uprave (državnopravni odnosi), Istorijske pretpostavke Republike Bosne i Hercegovine, *Prilozi* godina IV, br. 4, Institut za istoriju radničkog pokreta Sarajevo Sarajevo 1968, 59-81.
10. Šabotić Izet, Uzurpacija nekretnina Turali-begova vakufa u Tuzli*, Zbornik radova o vakufima, Mukate vakufi u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo, 13.6.2012), *Vakufi u Banja Luci* (Banja Luka, 15.6.2012), *Turali-begov vakuf u Tuzli* (Tuzla, 14.6.2012), Sarajevo 2012.
11. Zlatar Behija, Značaj izvora za izučavanje historije institucije vakufa, *Zbornik radova Vakufi u Bosni i Hercegovini,* Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini/Vakufska direkcija Sarajevo, Sarajevo 2011.

Erika ŽILIĆ VINCETIĆ
Državni arhiv u Osijeku, Hrvatska
erika.zilicvincetic@dao.hr

1.04 ***Stručni rad/Professional article***
UDK/UDC: 930.25(497.5 Osijek):659.12:908(497.6 Tuzla):061.4

Primljeno/Received: 15. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 14. 07. 2026.

TRAGOVI VIZUALNOG IDENTITETA TUZLE U FUNDUSU DRŽAVNOG ARHIVA U OSIJEKU: OD ARHIVSKOGA GRADIVA DO IZLOŽBENE INTERPRETACIJE

Apstrakt: *Rad analizira razglednice Tuzle iz Zbirke razglednica Josipa Šmidta (HR-DAOS-2158), pohranjene u Državnom arhivu u Osijeku, kao višeslojni arhivski izvor za proučavanje urbanog, društvenog i vizualnog razvoja grada u razdoblju od 1913. do 1983. godine. Polazište istraživanja bila je gostujuća izložba „Graditeljski simboli Tuzle", otvorena u Državnom arhivu u Osijeku 3. ožujka 2026. povodom 30. obljetnice prijateljstva Osijeka i Tuzle, kojoj se Arhiv pridružio s 32 razglednice iz navedene zbirke. Metodološki okvir rada čini troslojna analiza: kronološka, tematska i materijalno-tehnička.*

Kronološka razina prati razglednice kroz tri državnopravna sustava u kojima se Tuzla razvijala – Austro-Ugarsku Monarhiju, Kraljevinu Jugoslaviju i Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju – i bilježi kako se mijenjaju vizualni motivi, od reprezentativnih javnih zdanja do socijalističke stambene izgradnje i industrijalizacije. Tematska analiza obuhvaća prikaze urbanizma, uličnog života, arhitekture (uključujući sakralne objekte kao pokazatelje vjerske raznolikosti) te pisanih poruka na poleđini, razvrstanih prema obrascima poput boravka, putovanja, svakodnevnice, emocionalnih stanja i zdravlja. Materijalno-tehnička analiza prati promjene formata, tehnike izrade (od crno-bijelih prema koloriranim i punobojnim primjercima) te medija, povezujući ih sa širim procesima modernizacije tiskarske industrije tijekom 20. stoljeća, što svjedoči o širem tehnološkom napretku toga doba.

Poleđina razglednice tretira se kao ravnopravan nositelj arhivske informacije: analizom poštanskih maraka, žigova, tiskarskih podataka te jezika i pisma moguće je preciznije datirati primjerke, rekonstruirati poštanski i tiskarski sustav te pratiti multietnički i višejezični karakter Tuzle kroz promjene u administrativnim i političkim okvirima. Rad ujedno problematizira ulogu izložbe kao oblika arhivske interpretacije, pozivajući se na teorijske postavke Terryja

Cooka i Joan Schwartz o arhivima kao aktivnim sudionicima u konstrukciji društvenog pamćenja, a ne tek pasivnim čuvarima gradiva.

Rad zaključuje da arhivsko gradivo pohranjeno izvan matične sredine može biti ravnopravan sudionik u rekonstrukciji lokalne povijesti i kulturne baštine te da izložba kao oblik arhivske interpretacije omogućuje koordiniranu međuarhivsku suradnju u zajedničkom građenju i prezentaciji kolektivnog pamćenja.

Ključne riječi: *Razglednice, Tuzla, Zbirka razglednica Josipa Šmidta, arhivska interpretacija, urbana povijest.*

TRACES OF THE VISUAL IDENTITY OF TUZLA IN THE HOLDINGS OF THE STATE ARCHIVES IN OSIJEK: FROM ARCHIVAL MATERIAL TO EXHIBITION INTERPRETATION

Abstract: *This paper analyzes postcards of Tuzla from the Josip Šmidt Postcard Collection (HR-DAOS-2158), housed at the State Archives in Osijek, as a multi-layered archival source for studying the city's urban, social, and visual development from 1913 to 1983. The point of departure for the research was the guest exhibition "Architectural Symbols of Tuzla" (Graditeljski simboli Tuzle), which opened at the State Archives in Osijek on March 3, 2026, to mark the 30th anniversary of friendship between Osijek and Tuzla, and to which the Archives contributed 32 postcards from the aforementioned collection. The methodological framework of the study comprises a three-tiered analysis: chronological, thematic, and material-technical.*

The chronological level tracks the postcards through three constitutional-legal systems under which Tuzla developed—the Austro-Hungarian Monarchy, the Kingdom of Yugoslavia, and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia—documenting how visual motifs shifted from representative public buildings to socialist residential housing and industrialization. The thematic analysis encompasses representations of urban planning, street life, architecture (including sacred buildings as indicators of religious diversity), and the written messages on the reverse, categorized according to themes such as stays, travel, everyday life, emotional states, and health. The material-technical analysis tracks changes in format, production techniques (ranging from black-and-white to hand-colored and full-color specimens), and the physical medium, linking them to broader modernization processes within the printing industry during the twentieth century, thereby reflecting the wider technological advancements of the era.

The reverse of the postcard is treated as an equal carrier of archival information: through the analysis of postage stamps, postmarks, printer's marks, as well as language and script, it is possible to date the items more accurately, reconstruct the postal and printing systems, and trace Tuzla's multi-ethnic and

multilingual character across changing administrative and political frameworks. Furthermore, the paper problematizes the role of the exhibition as a form of archival interpretation, drawing on the theoretical concepts of Terry Cook and Joan Schwartz regarding archives as active participants in the construction of social memory, rather than mere passive custodians of records

The paper concludes that archival material preserved outside its place of origin can serve as an equal contributor to the reconstruction of local history and cultural heritage, and that exhibitions, as a form of archival interpretation, facilitate coordinated inter-archival cooperation in the collective building and presentation of public memory.

Key words: *Postcards, Tuzla, Josip Šmidt Postcard Collection, archival interpretation, urban history.*

Uvod

Gostujuća izložba *„Graditeljski simboli Tuzle"*, koju su priredili Javna ustanova Arhiv Tuzlanskog kantona i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona u Državnom arhivu u Osijeku[1], polazište je ovoga rada posvećenog razglednicama Tuzle iz fundusa DAOS-a.[2] Izložba je otvorena na Dan Državnoga arhiva u Osijeku 3. ožujka 2026. godine[3], datum koji seže u 1698. godinu, kada je izdana povijesna Magistratska instrukcija za grad i tvrđavu Osijek. Proslava je ujedno bila i prigoda za obilježavanje 30 godina prijateljstva gradova Osijeka i Tuzle, potvrđujući kontinuitet dugogodišnje suradnje i očuvanja kulturno-povijesne baštine. Otvorenje izložbe okupilo je čelnike arhiva, predstavnike Grada Osijeka te brojne zainteresirane građane koji su dobili priliku za upoznavanje s kulturnom i graditeljskom poviješću Tuzle.

Prilog 1. *Plakat izložbe Graditeljski simboli Tuzle koja je otvorena u Osijeku, 3. ožujka 2026. godine.*

[1] Javna ustanova Arhiv Tuzlanskog kantona, Otvorena izložba *Graditeljski simboli Tuzle* u Državnom arhivu u Osijeku, https://www.arhivtk.ba/?p=7748 (Pristup: 25.5.2026).

[2] Državni arhiv u Osijeku.

[3] Državni arhiv u Osijeku, Facebook stranica, objava: Otvorenje izložbe „Graditeljski simboli Tuzle",https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0eneT81dKXaghcxfubviC2pd4J4hiVj5xNoyLvuF8M4jBq1tcsa8hc3hVhWBV2TkMl&id=100047321485445&rdid=4qlTHWOn3O3Wy54l (Pristup: 10.6.2026).

Autori izložbe, arhivisti i povjesničari JU Arhiv TK[4] Hatidža Fetahagić, Selma Isić, Alma Hasukić i Adnan Tinjić, uz potporu ravnatelja mr. sc. Omera Zulića, izložbu su koncipirali kroz tri tematske cjeline: objekti koji su u dobrom stanju i predstavljaju simbole kulturnog naslijeđa, objekti koji su zbog posljedica slijeganja bili porušeni, ali su i obnovljeni i objekti koji su porušeni i na čijem mjestu su izgrađeni novi objekti. DAOS se pridružio sa svoje 32 razglednice iz različitih povijesnih razdoblja Tuzle iz Zbirke razglednica Josipa Šmidta[5], koje su za tu prigodu odabrali dr. sc. Dražen Kušen, ravnatelj i Erika Žilić Vincetić, arhivska savjetnica.

Cilj rada jest istražiti na koji način razglednice Tuzle iz Zbirke razglednica Josipa Šmidta dokumentiraju urbanistički razvoj grada, obrasce svakodnevne komunikacije i promjene društveno-političkog konteksta od 1913. do 1983. godine.

Razglednica kao sredstvo vizualne i pisane komunikacije

Trenutak nastanka razglednice vezuje se uz spajanje pisane komunikacije (dopisnice) s vizualnim elementom u svrhu dopisivanja između dvije osobe. Dopisnica tada postaje nositelj vizualne poruke te pod pojmom razglednica u svojoj biti postaje dopisna poštanska karta sa slikom, fotografijom, crtežom i slično na njezinoj poleđini.[6] [7] [8] [9]

Takvo poimanje razglednice kao nositelja vizualne poruke pronašlo je svoju potvrdu u prvim konkretnim primjerima ilustriranih dopisnica. Nakon uvođenja običnih dopisnica, u austrougarskom kontekstu, među najranijim poznatim ilustriranim razglednicama je ona s prikazom opatije Stift Melk an der Donau, nastala na samom kraju 1869. ili između 1870. i 1871. godine. Na prijedlog Petra Manojlovića, geodetskog oficira u Beču, uredništvo „Zmaja" izdalo je ilustriranu dopisnicu (razglednicu) izrađenu u bakrorezu, 1871. godine, čiji naziv razglednice „Zmaj" ili „Die Drache" potječe kako od naziva uredništva srpskog časopisa, tako i od ilustracije na njoj.[10]

[4] Javna ustanova Arhiv Tuzlanskog kantona.
[5] Državni arhiv u Osijeku, *Zbirka razglednica Josipa Šmidta*, HR-DAOS-2158.
[6] *Hrvatska enciklopedija*, sv. 9: Pri–Sk, Zagreb 2007, 227.
[7] *Razglednica*, dopisna poštanska karta sa slikom, fotografijom, crtežom, reklamom i sl. na poleđini. Nakon uvođenja dopisnica, prve razglednice (oslikane dopisnice) započele su se objavljivati u Beču 1870-ih. Kvalitetnija reprodukcijska tehnika i razvoj fotografije pridonijeli su u XX. st. procvatu industrijske proizvodnje razglednica, koje su danas tražene i kao suvenir i predmet kolekcionarskih zbirki. *Hrvatska enciklopedija*, sv. 9: Pri–Sk, Zagreb 2007, 227.
[8] *Razglednica*, ž – 1. poštanska karta sa slikom (grada, predjela i sl) na jednoj strani, ilustrirana dopisnica. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb 2002, 1106.
[9] *Razglednica*, ž – poštanska karta sa slikom (grada, predjela i sl) na jednoj strani. *Rječnik hrvatskog jezika*, Zagreb 1991, 607.
[10] Ivan Bogavčić, Iva Salopek Bogavčić, Prve razglednice na prostoru Hrvatske, *Peristil,* 63, 2020, 125-138.

Usavršena tehnika reprodukcije i razvoj fotografije u 20. stoljeću doprinijeli su procvatu industrijske proizvodnje razglednica. Kao predmet kolekcionarstva pojavile su se umjetničke reprodukcije, pejzaži te osobito prikazi gradova kao turistički suveniri, a procjenjuje se da se tada u svijetu dnevno slalo čak 4,5 milijuna razglednica.[11] Upravo ta masovna rasprostranjenost razglednica kao medija čini je danas vrijednim arhivskim izvorom koji svjedoči o vizualnoj kulturi, svakodnevnom životu i komunikacijskim obrascima pojedinih povijesnih razdoblja.

Izložba kao oblik arhivske interpretacije

Jedan od načina na koji arhivi ispunjavaju svoju ulogu je prikazivanje gradiva široj javnosti kroz oblik arhivske interpretacije. Upravo takav karakter nosi tuzlanska izložba *„Graditeljski simboli Tuzle"*, u kojoj institucionalna memorija prelazi kako u vizualni, tako i u pisani trag naglašavajući dugu tradiciju čuvanja arhivskog gradiva kao društvene obveze. Da gradivo koje nije sačuvano ne postoji ni u društvenom pamćenju, najsažetije je istaknuo Meša Selimović tvrdnjom da ono što nije zapisano, i ne postoji; bilo pa umrlo.[12] Ovu misao potvrđuje i suvremena arhivska teorija, u kojoj Terry Cook i Joan Schwartz ističu da arhivi nisu pasivni čuvari objektivne prošlosti, nego aktivni sudionici u konstrukciji društvenog pamćenja, pri čemu odluke o tome što se čuva i što se prezentira oblikuju granice onoga što društvo može znati o vlastitoj prošlosti.[13]

Kroz tuzlansku izložbu, ovo teorijsko načelo dobiva praktičnu namjenu – izložba kao aktivna arhivska interpretacija koja pasivno čuvano gradivo prevodi u javno sjećanje i na taj način graditeljsku baštinu Tuzle trajno otima od zaborava te je prezentira javnosti. Dodavanjem razglednica iz fundusa DAOS-a iz zbirke razglednica Josipa Šmidta u tuzlansku izložbu, dolazi do koordiniranog pristupa više institucija u arhivskoj interpretaciji. Ovakvi oblici međuarhivske i međunarodne suradnje potvrđuju da cjelovita rekonstrukcija određenog kulturno-povijesnog konteksta nije isključivo unutar granica jednog arhiva nego je moguća i u koordiniranom pristupu više arhiva. Izložba je time poprimila karakter interpretativnog čina u kojemu arhivi prestaju biti samo čuvari gradiva te postaju aktivni sudionici u razmjeni informacija i zajedničkom građenju i prikazivanju arhivske memorije.

[11] *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, br. 5, P – Sjöström, Zagreb 1969, 408.
[12] Meša Selimović, *Tvrđava*, Sarajevo 1970, 152.
[13] M Joan Schwartz, Terry Cook, Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory, *Archival Science*, 2, 2002, 1-19.

Razglednice Tuzle u Zbirci razglednica Josipa Šmidta u DAOS-u

Razglednice Tuzle u Zbirci razglednica Josipa Šmidta, kroz vremenski raspon od 1913. do 1983. godine, jasno prikazuju razvoj urbanizma i turizma, komunikacije i vizualne kulture grada kao i poštanski promet i svakodnevni život stanovništva. Njihova je primarna vrijednost vezana uz komunikacijsku funkciju razglednice, ali i uz njihovu povijesnu, etnološku, topografsku i kulturološku vrijednost. Opisi putovanja, studentskog života, doživljaja grada i radnih migracija svjedoče o slojevitom socijalnom životu Tuzle i njezinih stanovnika.

Multietnički karakter grada, političke i kulturne promjene vidljive su kroz višejezičnost i višepismovnost razglednica koje odražavaju države u kojima se Tuzla razvijala: Austro-Ugarska Monarhija, Kraljevina Jugoslavija i Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Na razglednicama je vidljiva razlika između austrougarske terminologije, bilingvalnih natpisa latinicom i ćirilicom u međuratnom vremenu te standardiziranog jezika socijalističkog razdoblja. Razglednice Tuzle tako postaju nezaobilazan izvor za interdisciplinarna istraživanja povijesti, kulture i svakodnevnog života te se povezuju s deltiologijom/kartofilijom, filatelijom, lingvistikom, grafologijom te tiskarstvom.

Prilog 2. *Najstarija razglednica Tuzle iz Zbirke razglednica Josipa Šmidta, HR-DAOS-2158, 2.17.47.1.*

Prilog 3. *Poleđina najstarije razglednica Tuzle iz Zbirke razglednica Josipa Šmidta, HR-DAOS-2158, 2.17.47.1.R.*

Analitička obrada razglednica

Analitička obrada razglednica Tuzle obuhvatila je višestruku metodološku perspektivu koja uvažava složenu prirodu razglednica kao arhivskog dokumenta. Uz proučavanje slikovnog prikaza prostora, koji dokumentira urbanistički razvoj, arhitektonsko naslijeđe i svakodnevni život grada, pristupilo se i analizi poleđine razglednica, koja donosi podatke o tiskarama i izdavačima, poštanskim uredima i markama, žigovima te jeziku i pismu kojim su ispisane poruke.[14]

Svaka razglednica ima signaturu, naslov, opis, podatke o poleđini, dataciju, mjesto nastanka, tehničke karakteristike (format, medij, tehnika, napomena, broj kutije). Većinom su privatne korespondencije s elementima vizualne reprezentacije prostora, obiteljskih i društvenih odnosa pošiljatelja što znači da sadrže slikovni prikaz prostora, rukopisnu poruku, podatke o slanju, poštanske oznake i elemente identifikacije. Sadrže kratke pozdravne obrasce, izraze prisnosti te standardizirane završne formule. Dvije razglednice imaju duplikate, ali su svojim sadržajem, poštanskim oznakama i datiranjem svaka od

[14] Erika Žilić Vincetić, Razglednice u arhivskim fondovima i zbirkama – doprinos arhivističkoj obradi i sređivanju, *Arhivska građa u teoriji i praksi. Zbornik radova,* br. 5, Novi Sad 2021, 385-395.

njih zapravo *unicum*[15], bez obzira što u ilustrativnom smislu predstavljaju duplikate.[16]

Arhivistički su opisane u skladu s Općom normom za opis arhivskoga gradiva ISAD (G)[17] i Međunarodnom normom arhivističkoga normiranoga zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji ISAAR (CPF)[18] u kombinaciji sa sljedećim elementima opisa:

1. Signatura

2.17.47.1. (2. – signatura serije zbirke - Inozemstvo, 17. – signatura države Bosne i Hercegovine, 47. – signatura grada Tuzle, 1. – signatura razglednice Tuzle);

Ukoliko je signaturi digitalizirane razglednice pridodano slovo **R** (engl. *reverse* – obrnuto), ono označava digitalni snimak poleđine razglednice.

2. Naziv razglednice

Tuzla. Foglarova ulica. (mjesto iz kojeg je razglednica poslana, a koje je ispisano na prednjoj strani razglednici ili otisnuto na gornjem lijevom dijelu poleđine razglednice);

3. Opis razglednice

Foglarova ulica s kućama i prolaznicima u tradicionalnoj i civilnoj odjeći. (ono što se na prednjoj fotografskoj ili ilustriranoj strani razglednice nalazi).

4. Poleđina razglednice

Adresa primatelja: Obitelj Premzl, Stubica, Hrvatska. Poštanska marka: Bosnien Hercegovina, K. u. K. Militar Post. Car Franjo Josip. 5. Poštanski žig: Tuzla Doboj 5. X. 13. Tisak: Knjižara Jovana Petrovića, Tuzla. Tekst razglednice: "Srdačan pozdrav Lukšiji (?)." (ime i prezime pošiljatelja, adresa, poštanska marka, žig, tekst razglednice te tiskara).

5. Vrijeme nastanka

1913. (može biti vrijeme tiska razglednice, ali i vrijeme pisanja razglednice što je obično vidljivo iz poštanskog žiga ili ako je nejasna u samom tekstu razglednice ukoliko je pošiljatelj naznačio);

[15] Lat. *unicus* – jedinstven, jedini.
[16] Dražen Kušen, Erika Žilić Vincetić, *Rijeke koje povezuju. Dunav, Drava i Sava na starim razglednicama iz fundusa Državnog arhiva u Osijeku*, Osijek 2013. (katalog izložbe).
[17] Međunarodno arhivsko vijeće (ICA), *ISAD(G): Opća norma za opis arhivskog gradiva*, 2. izd, Zagreb 2001.
[18] Međunarodno arhivsko vijeće (ICA), *ISAAR(CPF): Međunarodna norma arhivističkog normiranoga zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji*, 2. izd, Zagreb 2006.

6. Mjesto nastanka

Tuzla (odnosi se na mjesto pisanja razglednice, a ne na mjesto tiskanja razglednice);

7. Format

14 x 9 cm (postoje i manji i veći formati iako je najčešći format razglednica u zbirkama DAOS-a 14 x 9 cm);

8. Medij

Papir (DAOS u drugim zbirkama posjeduje razglednice na sva 3 medija: papir (pozitivi), film (negativi ili dijapozitivi), staklo (negativi));

9. Tehnika

Crno-bijela, u boji i kolorirana;

10. Napomena

Ukoliko razglednica posjeduje dodatne informacije poput razglednica iz Zbirke razglednica HR-DAOS-2092 na kojima se nalazi žig imatelja zbirke: *FILMOTEKA Centar za filmsku dokumentaciju, 54000 Osijek, Drapšinova 11*;

11. Broj kutije

12 (broj kutije u kojoj se razglednica nalazi).

SIGNATURA	NAZIV RAZGLEDNICE	OPIS RAZGLEDNICE	POLEĐINA RAZGLEDNICE	VRIJEME NASTANKA	MJESTO NASTANKA	FORMAT	MEDIJ	TEHNIKA	NAPOMENA	BROJ KUTIJE
2.17.47.1.	Tuzla. Foglarova ulica.	Ulica s kućama i prolaznicima u tradicionanoj i civilnoj odjeći.	Adresa primatelja: Obitelj Premzl, Stubica, Hrvatska. Poštanska marka: Bosnien Hercegovina, K. u. K. Militar Post. Car Franjo Josip. 5. Poštanski žig: Tuzla Doboj 5. X. 13. Tisak: Knjižara Jovana Petrovića, Tuzla. Tekst razglednice: "*Srdačan pozdrav Lukšiji (?).*"	1913.	Tuzla	14 x 9 cm	Papir	Crno-bijela	/	12
2.17.47.2.	Tuzla. - Tuzla.	Panoramski snimak grada (kuće, ulice, džamija, crkva).	Neispisana Korrespondenzkarta tj. dopisnica bez poštanske marke i žiga. Tisak: V. Neugebauer, Tuzla. K. J. Bp. Gesetzl. Gesch. 1919/23.	1919. - 1923.	Tuzla	14 x 9 cm	Papir	Crno-bijela	/	12
2.17.47.3.	Tuzla. - Tuzla.	Ulica s kućama i prolaznicima u tradicionalnoj, civilnoj i vojnoj odjeći. Trgovina "Vaso R. Crnogorčević".	Neispisana Korrespondenzkarta tj. dopisnica bez poštanske marke i žiga. Tisak: V. Neugebauer, Tuzla. K. J. Bp. Gesetzl. Gesch. 1919/23.	1919. - 1923.	Tuzla	14 x 9 cm	Papir	Crno-bijela	/	12
2.17.47.4.	Tuzla. - Tuzla.	Ulica s kućama i prolaznicima u tradicionanoj i civilnoj odjeći. Tragovina "Adolf Engel Buchbinderei".	Neispisana Korrespondenzkarta tj. dopisnica bez poštanske marke i žiga. Tisak: V. Neugebauer, Tuzla. K. J. Bp. Gesetzl. Gesch. 1919/23.	1919. - 1923.	Tuzla	14 x 9 cm	Papir	Crno-bijela	/	12
2.17.47.5.	Tuzla. - Tuzla.	Pročelje zgrade Okružne pošte.	Neispisana Korrespondenzkarta tj. dopisnica bez poštanske marke i žiga. Tisak: V. Neugebauer, Tuzla. K. J. Bp. Gesetzl. Gesch. 1919/23.	1919. - 1923.	Tuzla	14 x 9 cm	Papir	Crno-bijela	/	12
2.17.47.6.	Tuzla. - Tuzla. Gimnazija.	Pročelje zgrade Gimnazije.	Neispisana Korrespondenzkarta tj. dopisnica bez poštanske marke i žiga. Tisak: V. Neugebauer, Tuzla. K. J. Bp. Gesetzl. Gesch. 1919/23.	1919. - 1923.	Tuzla	14 x 9 cm	Papir	Crno-bijela	/	12

Prilog 4. *Isječak iz analitičkog inventara razglednica Tuzle iz Zbirke razglednica Josipa Šmidta HR-DAOS-2158.*

Kronološka analiza

Razglednice obuhvaćaju vremensko razdoblje od 1913. do 1983. godine što pokriva tri različita državno-pravna okvira u kojem se Tuzla razvijala: Austro-Ugarsku Monarhiju, Kraljevinu Jugoslaviju i Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju. Svako od tih razdoblja ostavilo je prepoznatljiv trag kako u prostornoj strukturu grada tako i na samim razglednicama – njihovoj koncepciji, tiskarskoj izvedbi i načinu distribucije.

U tom kontekstu razglednice postaju povijesni izvori koji istodobno dokumentiraju materijalne i prostorne transformacije grada te ideološke i estetske obrasce vremena u kojem su nastale. Kronološka analiza ima dvostruku metodološku funkciju – uspostavlja temeljni okvir za datiranje i kontekstualizaciju pojedinih primjera te ujedno omogućuje praćenje dugoročnih procesa urbanog razvoja Tuzle kroz prizmu razglednice. Na taj način razglednice predstavljaju vrijedan izvor ne samo za istraživanje pojedinih povijesnih razdoblja nego i za razumijevanje kontinuiteta i promjena u urbanom identitetu Tuzle tijekom više od sedam desetljeća.

Promatrajući razglednice kao kronološki niz, moguće je pratiti promjene u vizualnoj reprezentaciji grada. Austrougarske i međuratne razglednice naglasak stavljaju na reprezentativne gradske ulice, javne ustanove i administrativne objekte dok razglednice socijalističkog razdoblja sve češće prikazuju nove stambene četvrti, prometnu infrastrukturu, javne prostore i spomenike. Usporedo s promjenama u sadržaju mijenjaju se i tehnike izrade, od crno-bijelih fotografskih prikaza prema višebojnim i višefotografskim kompozicijama s naglašenom promotivnom i turističkom funkcijom.

Prilog 5. *Vrijeme nastanka razglednica Tuzle.*

Austrougarsko razdoblje

Najstarija razglednica: 2.17.47.1. „*Tuzla Foglarova ulica*." (1913)

Koristi austrougarsku poštansku terminologiju, „K. u. K. Militar Post" žig, njemačke administrativne elemente, prikazuje društvenu strukturu kroz tradicionalne i građanske elemente odijevanja te rani urbanizam Tuzle.

Međuratno razdoblje (1919-1939)

Razglednice: 2.17.47.2. – 10. (9 razglednica)

Koriste se bilingvalni natpisi na latinici i ćirilici („Tuzla - Тузла), prikazuju urbani razvoj centra grada, moderne hotele, institucije, trgovine, obrte (Gimnazija, Hotel Bristol, Okružna pošta, trgovine, obrti). Imaju urbanističku i sociokulturnu vrijednost.

Socijalističko razdoblje (1945-1983)

Razglednice: 2.17.47.11. – 2.17.47.32. (22 razglednice)

Prikazuju modernizaciju grada, socijalistički urbanizam, spomenike, javne ustanove, promet (automobili, autobusi, kamioni itd). Uvodi se višefotografska kompozicija, noćna fotografija te turistička promotivna funkcija. Često korišteni motivi su: Ulica Maršala Tita, Hotel Bristol, Slana Banja, spomenik „Husinski rudar".

Analiza poleđine i poštanske komunikacije

Osim privatne korespondencije, poleđine razglednice sadrže i niz drugih važnih elemenata kojima možemo preciznije datirati vrijeme nastanka razglednice, odredišno mjesto slanja i primanja te rekonstrukciju društvenog i političkog kontekst vremena. Analizom poleđine kao arhivskog izvora moguće je dobiti podatke koji nadopunjuju informacije vidljive na prednjoj, fotografskoj, strani razglednice. Poleđina tako postaje ravnopravni nositelj arhivske informacije.

Poštanske marke

Austrougarska marka „Bosnien Hercegovina, K. u. K. Militar Post" s prikazom cara Franje Josipa 2.17.47.1. iz 1913. godine najstarija je marka na razglednicama Tuzle u zbirci što prikazuje vojni ustroj poštanskog sustava u Bosni i Hercegovini prije Prvog svjetskog rata. Ostale poštanske marke potječu uglavnom iz socijalističkog razdoblja Federativne Narodne Republike

Jugoslavije i Socijalističke Republike Jugoslavije te prikazuju motive radnika, berbe voća, autoputa, XIV zimskih olimpijskih igara Sarajevo 1984.

Poštanski žigovi

Posebnu dokumentarnu vrijednost nose poštanski žigovi kojima možemo precizno odrediti vrijeme i mjesto slanja. U zbirci se nalaze austrougarski žig, međuratni žigovi Kraljevine Jugoslavije, žigovi FNRJ i SFRJ od kojih neki sadrže i propagandne natpise poput razglednice 2.17.47.21. „*Jugoslovenske pionirske igre – 20 godina u slobodi*" što prikazuje i ideološku funkciju poštanskog sustava u socijalističkoj Jugoslaviji.

Jezik i pismo

Vrlo je jasan multietnički karakter Tuzle kroz pisma, jezike te političke promjene u društvu. Osim austrougarske terminologije, korišten je i tadašnji jugoslavenski diskurs. Na poleđini su vidljivi i različiti oblici adresiranja koji su karakteristični za pojedina razdoblja poput „*Modemoiselle*", „*Gđa*.", „*Drug*", „*G-đica*" što ukazuje na promjene društvenih normi. Latinica i ćirilica su jedina pisma koja su korištena pri pisanju razglednica. Jezik je uglavnom kolokvijalan i neformalan te sadrži lokalizme i pravopisne karakteristike toga vremena.

Tiskarski podaci

Razglednice su tiskane u sljedećim gradovima: Tuzla (Knjižara Jovana Petrovića, „Duvan", „Putnik", „Universal", V. Neugebauer), Sarajevo (NP „Oslobođenje", SOUR „Svjetlost", NIP „Zadrugar" Sarajevo), Beograd (Jugoturist, TK – Beograd, Turistička štampa, Izdavački zavod „Jugoslavija") i Zagreb (turistkomerc). Raznolikost tiskara otvara mogućnost istraživanja razvoja razgledničkog tiskarstva, turističke reklame i popularizacije fotografije.

Tematska analiza vizualnog sadržaja

Dominacija urbanih prizora razvoja grada kroz različita povijesna razdoblja od austrougarskog urbanizma do socijalističke gradnje razglednice Tuzle svrstava u kategoriju arhivske građe s izrađenom dokumentacijskom vrijednošću za proučavanje urbanističkih i graditeljskih procesa. Vizualni sadržaj razglednica nije sam odraz grada u fizičkom pogledu nego je i pokazatelj kulturnih, gospodarskih i političkih prioriteta toga vremena. Motivi koji su tiskani govore o tome kako su lokalne vlasti, izdavači i stanovnici doživljavali i prezentirali vlastiti grad prema vanjskom svijetu.

Urbanizam

Na razglednicama su vidljive ulice, trgovi, mostovi, panorame i vizure koje bilježe postupno širenje gradskog tkiva od austrougarskog centra s pravilnom uličnom mrežom i reprezentativnim javnim prostorima, sve do socijalističke stambene izgradnje i industrijalizacije koja je dramatično izmijenila demografsku i prostornu strukturu grada. Na panoramskim snimcima može se pratiti nestajanje starih objekata, nicanje novih četvrti, izgradnja infrastrukture itd.

Ulične scene

Osim prometa prikazane su trgovačka aktivnost, tržnice, izlozi trgovina i kavana, moda tadašnjeg vremena, javne manifestacije, gradske proslave, kulturni događaji koji svjedoče o javnom životu grada. Vidljiva su prometna sredstva od konjskih zaprega, preko automobila do autobusnog prometa čime se dokumentira i tehnološki i infrastrukturni razvoj grada. Posebnu vrijednost imaju prikazi trgovačkih ulica i gradskih trgova koji bilježe gospodarski razvoj Tuzle. Izlozi trgovina, natpisi i reklame dodatni su izvor za istraživanje jezičnih i kulturnih promjena u gradu, ali i za praćenje razvoja vizualne kulture i oglašavanja.

Arhitektonski prikazi

Najbrojnija i najsadržajnija kategorija su arhitektonski prikazi koji obuhvaćaju stambene i javne zgrade, zgrade iz austrougarskog razdoblja, privatne obiteljske kuće i industrijske objekte koji svjedoče o gospodarskom razvoju grada i okolice. Posebno mjesto zauzimaju sakralni objekti – džamije, crkve, sinagoga koji prikazuju raznolikost vjerskog i kulturnog života grada. Vidljive su javne zgrade poput gradske vijećnice, hotela, škola, gimnazije kao i industrijski objekti vezani uz proizvodnju soli i kemijsku industriju.

Komunikacijski obrasci

Pisane poruke na poleđini razglednica Tuzle omogućuju analizu komunikacijskih obrazaca koji odražavaju društvene odnose, svakodnevni život i emocionalne veze pošiljatelja i primatelja. One su uglavnom kratke, neformalne i osobne, a njihov sadržaj je moguće razvrstati u pet dominantnih komunikacijskih obrazaca. Ograničen prostor za pisanje uvjetovao je sažetost i jezičnu ekonomičnost poruka, dok je javna priroda dopisnica i razglednica, dostupna pogledu svih koji su s njom rukovali, utjecala na intimnost izraženog sadržaja.

Boravak

Ovaj najzastupljeniji komunikacijski obrazac odnosi se na pozdrave obitelji i prijateljima iz mjesta na kojem se pošiljatelj privremeno ili stalno nalazi, u ovom slučaju iz Tuzle. Sadrže konkretne informacije o razlozima boravka, radnim obvezama i planovima povratka. Njih su ponajviše slali radnici, službenici i studenti koji su zbog posla ili školovanja privremeno boravili u Tuzli te se dopisivali s članovima obitelji i prijateljima u druge gradove. One svjedoče o migracijskim kretanjima stanovništva i ekonomskim prilikama toga vremena (sezonski ili dugotrajni odlasci radi zaposlenja ili obrazovanja).

Putovanja

Uglavnom obuhvaćaju poruke o sretnom dolasku na odredište, kratak opis kvalitete smještaja, trenutnih vremenskih prilika, prvih dojmova o gradu te najave skorog povratka kući. Svjedoče o mobilnosti stanovništva i migracijama između Tuzle, Sarajeva, Osijeka, Zagreba. U porukama se spominju dolasci i odlasci, planiranja putovanja te organizacija svakodnevnih aktivnosti tijekom boravka izvan mjesta stanovanja. Jedino izrijekom navedeno prijevozno sredstvo jesu *kola,* što pruža uvid u tadašnje načine putovanja. Otkrivaju praktične okolnosti putovanja te ovisnost o tuđim planovima i mogućnostima prijevoza.

Svakodnevni život

Razglednice koje nose uvid u dnevne događaje u životu pošiljatelja poput radnih obveza, studentskog života, obiteljskih i prijateljskih odnosa imaju najveću vrijednost za istraživanje socijalne povijesti sredine 20. stoljeća. Osim radnih i obrazovnih tema, značajno mjesto zauzimaju obiteljski i prijateljski odnosi. Pošiljatelji prenose pozdrave članovima obitelji, raspituju se o poznanicima, zahvaljuju na primljenim pismima ili izražavaju želju za skorim susretima. Takvi detalji, premda često navedeni usputno, omogućuju vrijedan uvid u društvenu povijest razdoblja.

Emocionalno stanje

Emocionalna dimenzija komunikacije koja nosi nostalgiju za domom ili bliskom osobom, sjećanja na zajedničke susrete te želje za skorim viđenjem, uz informacijsku vrijednost razglednice služi i kao sredstvo održavanja emocionalne bliskosti. Svjedoče o potrebi za bliskošću, strahu od zaborava, radosti susreta i tuzi rastanaka te pružaju uvid u emocionalno stanje i odnose ljudi sredine 20. stoljeća. One nadilaze puku sentimentalnost, dokumentiraju složeni unutarnji život pošiljatelja te potvrđuju razglednicu kao medij koji je, unatoč svojoj kratkoći, sposoban nositi dublje osobne sadržaje.

Zdravlje

Informacije o zdravstvenom stanju pošiljatelja ili upiti o zdravlju članova obitelji i prijatelja govori o važnosti zdravlja kao teme u svakodnevnoj komunikaciji te održava brigu za bližnje u trenutnom razdoblju. Zdravlje se spominje kao sastavni dio pozdrava, prilikom raspitivanja o bližnjima ili objašnjenje trenutnih životnih okolnosti. Iako se zdravstvene teme spominju povremeno i najčešće u obliku kratkih napomena, njihova prisutnost potvrđuje da je briga za vlastito zdravlje bližnjih bila važan element korespondencije.

Materijalna i tehnička obilježja

Analiza materijalnih i tehničkih obilježja razglednica Tuzle iz Zbirke razglednica Josipa Šmidta obuhvaća tri osnovna parametra: format, tehniku i medij. Navedeni parametri omogućuju uvid u tehnološki razvoj tiskarske proizvodnje tijekom prve polovice 20. stoljeća te ukazuju na promjene koje su obilježile prijelaz iz predratnog i međuratnog u socijalističko razdoblje. Svaki od analiziranih aspekata odražava širi kontekst industrijalizacije i modernizacije tiskarstva i zajedno pružaju osnovu katalogizaciju i razumijevanje zbirke.

Format

Najzastupljeniji format, 14 x 9 cm, prisutan je u 11 razglednica i obuhvaća cjelokupno austrougarsko i međuratno razdoblje, kao i jednu razglednicu socijalističkog razdoblja, što odgovara standardu austrougarskih i međuratnih dopisnica koji se održao i u prvim desetljećima socijalističkog razdoblja. Postupno povećanje formata vidljiv je od 1957. godine kada se pojavljuju dimenzije 14,5 x 10 cm, 15 x 10 cm i 15 x 10,5 cm, što prati industrijalizaciju tiskarske proizvodnje. Osim navedenih zastupljeni su i formati 14 x 9,5 cm, 14 x 10 cm, 14,5 x 10,5 cm i 16 x 10 cm te format 17 x 8 cm koji se izdvaja od ostalih razglednica svojim dimenzijama karakterističnim za panoramske snimke gradova i krajolika.

a) 14 x 9 cm — 11 razglednica
b) 14 x 9,5 cm — 1 razglednica
c) 14 x 10 cm — 4 razglednice
d) 14,5 x 10 cm — 3 razglednice
e) 14,5 x 10,5 cm — 1 razglednica
f) 15 x 10 cm — 5 razglednice
g) 15 x 10,5 cm — 4 razglednice
h) 16 x 10 cm — 2 razglednice
i) 17 x 8 cm — 1 razglednica

Tehnika

Prijelaz iz crno-bijele tehnike prema izradi koloriranih razglednica i razglednica u punoj boji prati tehnički razvoj tiskarstva u 20. stoljeću. Crno-bijele razglednice Tuzle dominiraju u austrougarskom i međuratnom razdoblju te u prvoj fazi socijalističkog razdoblja. Razglednice nastale do 1957. godine u pravilu su crno-bijele kao i nekoliko primjeraka razglednica iz 1960-ih godina, dok se u boji pojavljuju isključivo u socijalističkom razdoblju od 1960. do 1964. godine te predstavljaju prijelaznu fazu između crno-bijele tehnike i boje. Od sredine 1960-ih godina sve su razglednice u boji.

a) *crno-bijele razglednice*: 17 razglednica
b) *razglednice u boji*: 11 razglednica
c) *kolorirane razglednice*: 4 razglednice

Medij

Sve razglednice Tuzle iz Zbirke Josipa Šmidta pohranjene su na papirnatom nosaču koji je dominantan medij poštanske komunikacije toga razdoblja. Ne postoji niti jedna iznimka, bez obzira na godinu nastanka, nakladnika ili tehniku izrade. Iako Državni arhiv u Osijeku posjeduje razglednice i na negativima i dijapozitivima, u slučaju tuzlanskih razglednica temeljni nosač razglednica kao tiskovine jest papir. Papir na kojem su tiskane razglednice uglavnom je kartonski ili polukartonski, povećane gramature, što razglednicama osigurava posebnu krutost za rukovanje i poštanski promet te veću dugoročnu stabilnost u usporedbi s tankim tiskarskim papirom, premda je sklon žućenju i krhkosti.

a) *papir* (32 razglednice)

Zaključak

Razglednice Tuzle iz Zbirke razglednica Josipa Šmidta u Državnom arhivu u Osijeku predstavljaju vrijednu i metodološki višeslojnu arhivsku cjelinu koja dokumentira sedam desetljeća urbanog, društvenog i vizualnog razvoja grada. Obuhvaćajući vremenski raspon od 1913. do 1983. godine, razglednice prolaze kroz tri različita državno-pravna okvira: Austro-Ugarsku Monarhiju, Kraljevinu Jugoslaviju i Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju – i na taj način postaju nezaobilazan izvor za proučavanje ne samo lokalne povijesti Tuzle, nego i širih političkih, kulturnih i društvenih procesa koji su obilježili 20. stoljeće na prostoru jugoistočne Europe.

Analitička obrada pokazala je da razglednica kao arhivski dokument nadilazi svoju primarnu komunikacijsku funkciju. Kroz kombiniranu analizu slikovnog prikaza i poleđine, moguće je rekonstruirati urbanistički razvoj i

arhitektonsko naslijeđe grada, pratiti promjene poštanskog i tiskarskog sustava, iščitavati ideološke poruke pojedinih povijesnih razdoblja te razumjeti obrasce svakodnevne komunikacije i društvenih odnosa pošiljatelja i primatelja. Svaki od tih slojeva samostalno nosi arhivsku vrijednost, no tek u međusobnoj vezi tvore cjelovitu sliku epohe.

Tematska analiza vizualnog sadržaja potvrdila je dominaciju urbanih prizora i arhitektonskih prikaza, dok analiza komunikacijskih obrazaca otkriva osobnu geografiju svakodnevnog života – putovanja, radne migracije, obiteljske veze i emocionalne odnose koji su se isprepletali s vizualnom reprezentacijom prostora. Multietnički karakter Tuzle vidljiv je kako u sakralnim motivima na prednjoj strani razglednica, tako i u jezičnoj, grafijskoj i terminološkoj raznolikosti njihovih poleđina.

Materijalna i tehnička obilježja razglednica odražavaju opće tendencije razvoja tiskarstva i fotografije u 20. stoljeću, od crno-bijelih razglednica austrougarskog i međuratnog razdoblja do koloriziranih i primjeraka u boji socijalističke epohe, čime se zbirka može koristiti i kao izvor za povijest vizualnih medija i industrijske grafičke produkcije.

Predstavljanje dijela ove zbirke na gostujućoj izložbi „Graditeljski simboli Tuzle" u Državnom arhivu u Osijeku, priređenoj u povodu 30 godina prijateljstva Osijeka i Tuzle, pokazalo je da arhivsko gradivo pohranjeno izvan matične sredine može biti ravnopravni sudionik u rekonstrukciji lokalne kulturne baštine. Ovakvi oblici međuarhivske suradnje potvrđuju da cjelovita arhivska memorija nije zatvorena unutar jedne institucije, nego se gradi koordiniranim djelovanjem više arhiva koji dijele zajednički interes očuvanja i prezentacije kulturno-povijesne baštine.

Razglednice Tuzle, sagledane u svojoj ukupnosti, nadilaze puku dokumentaciju urbanog razvoja – one su istodobno i svjedočanstvo o ljudima koji su grad promatrali, u njemu živjeli, radili i putovali te međusobno održavali veze, čuvajući na taj način trag svakodnevnice u arhivskom gradivu.

Summary

The postcards of Tuzla from the Josip Šmidt Postcard Collection in the State Archives in Osijek represent a valuable and methodologically multi-layered archival unit that documents seven decades of the city's urban, social, and visual development. Spanning a time period from 1913 to 1983, the postcards traverse three different state and legal frameworks – the Austro-Hungarian Monarchy, the Kingdom of Yugoslavia, and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia – thus becoming an indispensable source for studying not only the local history of Tuzla, but also the broader political, cultural, and social processes that marked the 20th century in Southeast Europe.

Analytical processing has shown that the postcard, as an archival document, transcends its primary communication function. Through a combined

analysis of the pictorial representation and the reverse side, it is possible to reconstruct the urban development and architectural heritage of the city, track changes in the postal and printing systems, interpret the ideological messages of specific historical periods, and understand the patterns of everyday communication and social relations between senders and recipients. Each of these layers independently carries archival value, but only when interconnected do they form a comprehensive picture of the era.

Thematic analysis of the visual content confirmed the dominance of urban scenes and architectural depictions, while the analysis of communication patterns reveals the personal geography of everyday life – travels, labor migrations, family ties, and emotional relationships that intertwined with the visual representation of space. The multiethnic character of Tuzla is visible both in the religious motifs on the front sides of the postcards, and in the diversity of languages, scripts, and terminology on their reverse sides.

The material and technical characteristics of the postcards reflect the general trends in the development of printing and photography in the 20th century, from the black-and-white postcards of the Austro-Hungarian and interwar periods to the colorized and full-color examples of the socialist era, making the collection a viable source for the history of visual media and industrial graphic production as well.

The presentation of a part of this collection at the guest exhibition "Architectural Symbols of Tuzla" in the State Archives in Osijek, organized to mark 30 years of friendship between Osijek and Tuzla, demonstrated that archival material stored outside its home environment can be an equal participant in the reconstruction of local cultural heritage. Such forms of inter-archival cooperation confirm that a comprehensive archival memory is not confined within a single institution, but is built through the coordinated action of multiple archives sharing a common interest in the preservation and presentation of cultural and historical heritage.

The postcards of Tuzla, viewed as a whole, transcend mere documentation of urban development – they are simultaneously a testimony to the people who observed the city, lived, worked, and traveled within it, and maintained connections with one another, thereby preserving the traces of everyday life within archival material.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. Državni arhiv u Osijeku
   - *Zbirka razglednica Josipa Šmidta, HR-DAOS-2158.*
   - *Promotivni materijali izložbe „Graditeljski simboli Tuzle" (plakat).*

Normativi i standardi/Normative Documents and Standards:

1. Međunarodno arhivsko vijeće (ICA), ISAD(G): *Opća norma za opis arhivskog gradiva*, 2. izd, Zagreb 2001.
2. Međunarodno arhivsko vijeće (ICA), ISAAR(CPF): *Međunarodna norma arhivističkog normiranoga zapisa za pravne i fizičke osobe te obitelji*, 2. izd, Zagreb 2006.

Enciklopedije i rječnici/Encyclopaedias and Dictionaries:

1. *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, br. 5, P – Sjöström, Zagreb 1969.
2. *Hrvatska enciklopedija*, sv. 9: Pri–Sk, Zagreb 2007.
3. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, Zagreb 2002.
4. *Rječnik hrvatskog jezika*, Zagreb 1991.

Knjige i katalozi/Books and Catalogues:

1. Kušen Dražen; Žilić Vincetić Erika, *Rijeke koje povezuju. Dunav, Drava i Sava na starim razglednicama iz fundusa Državnog arhiva u Osijeku*, Osijek 2013 (katalog izložbe).
2. Selimović Meša, *Tvrđava*, Sarajevo 1970.

Članci/Articles:

1. Bogavčić Ivan, Salopek Bogavčić Iva, Prve razglednice na prostoru Hrvatske, *Peristil*, 63, 2020, 125-138.
2. Schwartz Joan M, Cook Terry, Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory, *Archival Science*, 2, 2002, 1-19.
3. Žilić Vincetić Erika, Razglednice u arhivskim fondovima i zbirkama – doprinos arhivističkoj obradi i sređivanju, *Arhivska građa u teoriji i praksi*, Zbornik radova, br. 5, Novi Sad 2021, 385-395.

Internet:

1. Državni arhiv u Osijeku, Facebook stranica, objava: Otvorenje izložbe „Graditeljski simboli Tuzle", https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0eneT81dKXaghcxfubviC2pd4J4hiVj5xNoyLvuF8M4jBq1tcsa8hc3hVhWBV2TkMl&id=100047321485445&rdid=4qlTHWOn3O3Wy54l.
2. Javna ustanova Arhiv Tuzlanskog kantona, Otvorena izložba Graditeljski simboli Tuzle u Državnom arhivu u Osijeku, https://www.arhivtk.ba/?p=7748.

Krešimir IBRIŠIMOVIĆ
Državni arhiv u Osijeku, Hrvatska
kresimiribra@gmail.com

1.04 ***Stručni rad/Professional article***
UDK/UDC: 930.25:651.71(497.5 Osijek:497.6) "1945/1990"

Primljeno/Received: 11. 04. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 05. 07. 2026.

ZBIRKA MEMORANDUMA U DRŽAVNOM ARHIVU U OSIJEKU U RAZDOBLJU OD 1945-1990. GODINE S OSVRTOM NA BOSNU I HERCEGOVINU

Apstrakt: *Rad obuhvaća zbirku Memorandumi u fondovima Državnog arhiva u Osijeku u razdoblju 1945-1990. godine. Zbirka obuhvaća izdvojene memorandume firmi/poduzeća koje su poslovale s osječkim gospodarstvenicima s područja cijele tadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije kao i one iz drugih područja Europe i svijeta. Fond je podijeljen po serijama koje obuhvaćaju područje Osijeka, današnjih županija u Republici Hrvatskoj, te serije po svakoj federativnoj jedinici tadašnje države. Rad opisuje izgled memoranduma, njihovu svrhu, promjene i način komunikacije. Rad opisuje izgled memoranduma, promjenu tijekom vremena, pregled istih kojim se može pratiti i društveno politička i gospodarstvena odrednica određenih poduzeća pa i grana djelatnosti koja su definirana klasifikacijom djelatnosti. Gradivo je u excell tablici analitičkog inventara same zbirke podijeljeno sukladno klasifikaciji djelatnosti gdje se može pratiti i razvoj određenog dijela djelatnosti i obuhvatnost iste u navedenom razdoblju. Gradivo je opisano pojedinačno uz dva osnovna kriterija, klasifikaciju djelatnosti i prostornu odrednicu. Prvotna osnova klasifikacije djelatnosti prati dokument u excell tablici i u datoteci gdje je svaki pojedinačni dokument skeniran pod prethodnim brojem radi nesmetanog i nepatvorenog traženja istog. Budući da je gradivo koje pripada gradu Osijeku najbrojnije bitno je isto označiti jedinstvenom oznakom radi lakšeg daljnjeg pronalaženja, a gradivo županija Republike Hrvatske obuhvaća abecedno poredanu svaku županiju s pripadajućim adresama. Gradivo s prostora tadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije zahtjeva opis istih sukladno današnjim međunarodno priznatim republikama/ državama, a opet opisujući svaki dokument i s pripadajućom adresom odnosno nazivom grada/ mjesta/ naselja radi lakšeg pronalaženja. Gradivo s područja Europe zahtjeva također isti opis, ali i uz poneku napomenu sukladno prijevodu s pripadajućeg stranog jezika.*

Ključne riječi: *Memorandumi, Osijek, županije, Republika Hrvatska, klasifikacija djelatnosti, SFRJ, Federativne jedinice SFRJ, Europa, svijet.*

THE COLLECTION OF MEMORANDUMS IN THE STATE ARCHIVES IN OSIJEK (1945–1990) WITH A FOCUS ON BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: *This paper covers the collection of Memoranda (Letterheads) within the holdings of the State Archives in Osijek in the period from 1945 to 1990. The collection comprises selected letterheads of companies and businesses that conducted business with entrepreneurs from Osijek, spanning the entire territory of the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia, as well as other parts of Europe and the world. The fonds is divided into series covering the area of Osijek, the current counties of the Republic of Croatia, and series for each of the federal units of the former state. The paper describes the physical appearance of the letterheads, their purpose, changes over time, and the methods of communication used. Furthermore, it analyzes their design and evolution, providing an overview that helps track the socio-political and economic characteristics of specific enterprises, as well as the branches of activity defined by the classification of activities. In the Excel spreadsheet of the collection's analytical inventory, the archival material is categorized according to the classification of economic activities, allowing the development and scope of specific sectors to be traced over the specified period. The material is described individually based on two primary criteria: the classification of activities and the geographical indicator. The primary framework of the classification of activities links the documents in the Excel spreadsheet to the digital files, where each individual document is scanned under a reference number to ensure seamless and authentic retrieval. Since the material pertaining to the city of Osijek is the most numerous, it was crucial to mark it with a unique identifier for easier subsequent retrieval. The material concerning the counties of the Republic of Croatia includes each county arranged alphabetically with their respective addresses. The material from the territory of the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia required description in accordance with today's internationally recognized republics/states, while still detailing each document with its corresponding address (the name of the city, town, or settlement) to facilitate search and retrieval. Finally, the material from Europe required the same description, accompanied by occasional notes based on translations from the respective foreign languages.*

Key words: *Memoranda (Letterheads), Osijek, Counties, Republic of Croatia, classification of activities, SFRY, Federal units of the SFRY, Europe, World.*

Uvod

Pristup opisu Zbirke memoranduma iz sačuvanog gradiva Državnog arhiva u Osijeku, a nakon pregleda istog i propisnog sređivanja gradiva iz različitih fondova koji su zahtijevali izlučivanje gradiva zahtijevao je osmišljavanje koncepta opisa Zbirke sukladno arhivističkim normama te daljnjeg opisa radi pronalaženja određenih memoranduma, koji su prethodno od strane kolegica/ kolega propisno izdvojeni radi reprezentativnosti buduće zbirke i prethodnog fonda memoranduma u razdoblju prije 1945. godine.

Rad obuhvaća zbirku Memorandumi u fondovima Državnog arhiva u Osijeku u razdoblju 1945-1990. godine. Zbirka obuhvaća izdvojene memorandume firmi/poduzeća koje su poslovale s osječkim gospodarstvenicima s područja cijele tadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije kao i one iz drugih područja Europe i svijeta.

Zbirka je podijeljena po serijama koje obuhvaćaju područje Osijeka, današnjih županija u Republici Hrvatskoj, te serije po svakoj federativnoj jedinici tadašnje države Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, prije FNRJ. Rad opisuje izgled memoranduma, njihovu svrhu, promjene i način komunikacije. Rad opisuje izgled memoranduma, promjenu tijekom vremena, pregled istih kojim se može pratiti i društveno politička i gospodarstvena odrednica određenih poduzeća pa i grane djelatnosti koje su definirane klasifikacijom djelatnosti. Gradivo je u excell tablici analitičkog inventara same zbirke podijeljeno sukladno klasifikaciji djelatnosti gdje se može pratiti i razvoj određenog dijela djelatnosti i obuhvatnost iste u navedenom razdoblju. Gradivo je opisano pojedinačno uz dva osnovna kriterija, klasifikaciju djelatnosti i prostornu odrednicu. Prvotna osnova klasifikacije djelatnosti prati dokument u excell tablici i u datoteci gdje je svaki pojedinačni dokument skeniran pod prethodnim brojem radi nesmetanog i nepatvorenog traženja istog. Budući da je gradivo koje pripada gradu Osijeku najbrojnije bitno je isto označiti jedinstvenom oznakom radi lakšeg daljnjeg pronalaženja, a gradivo županija Republike Hrvatske obuhvaća abecedno poredanu svaku županiju s pripadajućim adresama. Gradivo s prostora tadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije zahtjeva opis istih sukladno današnjim međunarodno priznatim republikama/ državama, a opet opisujući svaki dokument i s pripadajućom adresom odnosno nazivom grada/ mjesta/ naselja radi lakšeg pronalaženja. Gradivo s područja Europe zahtjeva također isti opis, ali i uz poneku napomenu sukladno prijevodu s pripadajućeg stranog jezika.

Dugi niz godina, tijekom svakog preuzimanja gradiva u Državni arhiv u Osijeku i prethodniku Povijesnom arhivu u Osijeku gradivo je preuzimano u kojekakvim uvjetima uvijek u najboljoj namjeri sukladno Zakonu i prezervaciji čuvanja gradiva. Gradivo bilo da je preuzimano u rinfuzi ili djelomično te potpuno sređeno pristupalo se opisu arhivskog gradivu kao i prethodnom sređivanju istog.

Naravno, tijekom sređivanja iz gradiva koje bi inače bilo predviđeno za izlučivanje tijekom godina ciljano je izdvajano, u ovom slučaju kako bi se stvorila zbirka gradiva relevantnog i ciljanog dijela gradiva memoranduma koja bi predstavljala prikaz, što izgleda načina komunikacije, što ukupnosti razvoja društva, odnosno u ovom slučaju većim dijelom razvoja industrije i gospodarstva. Kako se gradivo gomilalo pokazala se potreba sređivanja istog u cjelinu izgleda prikaza zbirke kao odvojene cjeline.

Prethodno je kolega Mlinarević već opisao način organizacije i prikaza gradiva do 1945. godine. Moj dio posla je gradivo u razdoblju od 1945-1990. godine. Način prikaza sređenosti gradiva treba gledati kroz ukupnost opisanog; naravno kako je većina gradiva uklopljena u izvorne fondove i kroz njih predstavlja upravo djelatnost i bitak samog fonda odnosno relevantnog gradiva specifične provenijencije.

Gore spomenuti način odvajanja u ovom slučaju svakog pojedinačnog dokumenta bez prethodne organizacije i plana mogao je opteretiti i stvoriti kaos u neorganiziranosti dokumenata no pravovremenom izradom plana posao je dijelom skraćen i organiziran.

Opis memoranduma odnosno u ovom slučaju svakog pojedinačnog dokumenta podliježe dvama glavnim kriterijima: podjeli po nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti i naravno abecednom redu. Bez određivanja djelatnosti samog subjekta dokument ne bi mogao biti označen i kao takav definiran unutar same zbirke.

Svaki memorandum je prethodno skeniran i pohranjen u bazu podataka Državnog arhiva u Osijeku te označen mjestom u datoteci, mjestom nastanka, jedinstvenim brojem u datoteci i excell tablici.

Bitna razdioba je svakako i mjesto odašiljanja dokumenta (primitak dokumenta je područje provenijencije nadležnosti Državnog arhiva u Osijeku). Većina dokumenata kao što sam i spomenuo je iz sfere gospodarstva/ industrije te dolaze doslovno iz cijelog svijeta. Više od trećine dokumenata je s osječkog i šireg područja te je kao takvo i adresirano. Otprilike trećina dokumenata je s područja današnje Republike Hrvatske te je podijeljeno po današnjim granicama županija. Manje od trećine obuhvaća područje tadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (od 1945. FNRJ op.a) te je opet odijeljeno po granicama današnjih međunarodno priznatih država nakon podjele tadašnje države, odnosno osamostaljenja. Unutar svake države posebno je odijeljeno gradivo po gradovima a unutar svake košuljice je naveden sam subjekt koji je memorandum stvorio. Jedna nepuna kutija je naslovljena Europa i svijet gdje je opet praćeno navedeno pravilo i naveden subjekt slanja memoranduma i eventualni prijevod na hrvatski jezik radi dodatnog pojašnjenja.

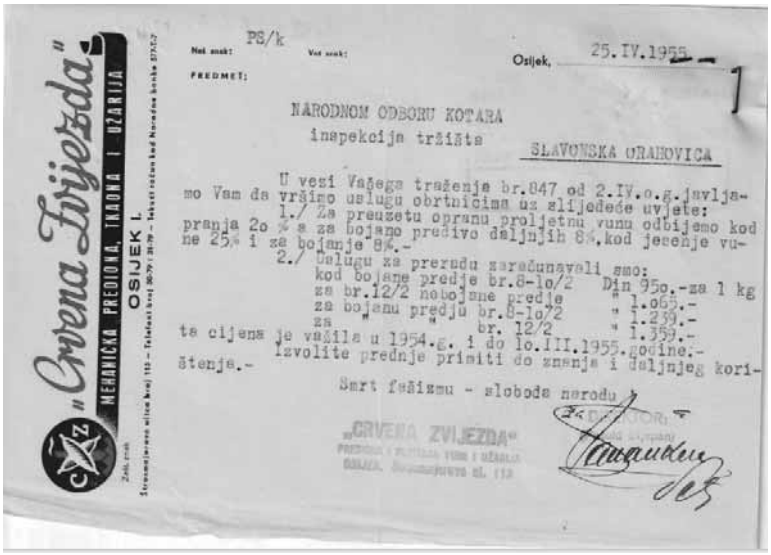
U vodiču Državnog arhiva u Osijeku navedena je jedna zbirka memoranduma pod oznakom L.1.9. Tiskovine - ZBIRKA MEMORANDUMA; polovica 19. st. - 1945: kut. 16; 1,6. AI.

Pojam odrade

Memorandum (lat. *podsjetnik memorandus: spomena vrijedan, značajan*) je službeni dokument, zabilješka ili pismo kojim se bilježe dogovore, činjenice, stajališta ili poslovne obavijesti. Najčešće se koristi kao pismo namjere u poslovanju, interni podsjetnik u tvrtkama ili kao službeni diplomatski dokument. Sinonimi uključuju: memo, podsjetnik, pismo namjere, predstavka, zabilješka.

U Hrvatskoj enciklopediji memorandum se definiše kao:

1. Diplomatski dokument; u međudržavnim odnosima, potpisan ili nepotpisan tekst koji sadrži pregled određenih činjenica, stajališta, pravnih razlaganja, zahtjeva. Predaje se neposredno nakon završenog usmenog izlaganja ili prilaže pisanomu podnesku. Izrazi *mémoire, aide-mémoire, pro memoria* javljaju se pretežito kao sinonimi.
2. Listovni papir maloga formata, s utisnutom glavom, koji služi za službeno prenošenje naredaba, zapovijedi i dr.
3. U trgovini, pismo koje sadrži obavijest o nekom pitanju, bilo kakvoj okolnosti ili činjenici (pregovori o sklapanju posla, postavljanje uvjeta i sl). Primjer skeniranog dokumenta oznake G.2.4.2.6.1.4; "Crvena Zvijezda" mehanička prediona, tkaona i užarija Osijek.[1]

„Crvena Zvijezda"
MEHANIČKA PREDIONA, TKAONA I UŽARIJA
OSIJEK I

PS/k

Osijek, 25.IV.1955

PREDMET:

NARODNOM ODBORU KOTARA
inspekcija tržišta
SLAVONSKA ORAHOVICA

U vezi Vašega traženja br.847 od 2.IV.o.g.javlja-
mo Vam da vršimo uslugu obrtnicima uz slijedeće uvjete:
1./ Za preuzetu opranu proljetnu vunu odbijemo kod
pranja 2o % a za bojano prediво daljnjih 8%.kod jecenje vu-
ne 25% i za bojanje 8%.-
2./ Uslugu za prerudu zaračunavali smo:
kod bojane predje br.8-1o/2 Din 95o.-za 1 kg
za br.12/2 nebojane predje " 1.o65.-
za bojanu predju br.8-1o/2 " 1.239.-
za " br. 12/2 " 1.359.-
te cijene je vašila u 1954.g. i do 1o.III.1955.godine.-
Izvolite prednje primiti do znanja i daljnjeg kori-
štenja.-

Smrt fašizmu - sloboda narodu !

„CRVENA ZVIJEZDA"

[1] Memorandum. *Hrvatska enciklopedija*, *mrežno izdanje.* Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2026. Pristupljeno 21.3.2026. https://www.enciklopedija.hr/clanak/memorandum.

Također, *memorandum* je dokument u kome su obrađena pitanja koja su predmet međunarodnih razgovora, a služi kao podsjetnik, predstavka, prilaže se i uz diplomatsku notu da objasni njen sadržaj ili se uručuje predstavnicima druge države bez pečata i potpisa.

U trgovini memorandum služi za skretanje pažnje u vidu pisma na neki nastali problem između poslovnim predmeta.

Isto tako memorandum je izveštaj ili informacija neke ustanove, te poslovno ili službeno pismo sa štampanim zaglavljem neke ustanove ili poduzeća.

Memorandumi, poslovni dopisi s tipiziranim ukrasno-promidžbenim zaglavljem, službeni su oblik posebnog poslovnog pisma. Sredstvo su poslovne komunikacije pri čemu, uz specifično vizualno predočavanje likovnim govorom originalnih grafičkih tehnika i oblicima slova, namjerno potiču na pamćenje, spominjanje (lat. memorandus-spomena vrijedan) i obavješćivanje.[2]

Izgled memoranduma uglavnom zahtijeva vjerodostojni prikaz imena poslovnog subjekta, uglavnom u lijevom kutu dokumenta oblikujući ime subjekta ovisno o statusu subjekta u boji ili crno bijelo. Podaci su uglavnom detaljni s obzirom na način komunikacije i potrebu dobivanja povratne informacije sukladno važnosti dopisa u svrhu nuđenja proizvoda i daljnje poslovne komunikacije. Kronološki se najbolje vidi način, mogu slobodno reći, uresivanja, ukrašavanja dopisa jer od poratnih godina kada se i štedjelo na papiru pa nije papir bio ni A4 formata nego manji s porastom gospodarstva i industrije nastojalo se proširiti format i ukrasiti ga te se može slobodno govoriti o prepoznatljivosti pojedinih specimena. Izgled definitivno ovisi o vrsti djelatnosti gdje se može pratiti i ukupnost rasta pojedinih grana gospodarstva i likvidnosti te potencijalna percepcija ulaganja u marketing radi boljeg i većeg izlaganja proizvoda. Iz današnje prespektive gledano respektabilan memorandum bi bio ekvivalent današnjim prezentnim mrežnim stranicama. Boje podloge su ujednačene. Najčešće je to prirodna boja papira te se time logotip tvrtke mora isticati radi prezentnosti. Dopisi su razni ovisno o gradivo koje je prethodno izdvojeno kao obavijesti o uplati novca, ponude proizvoda, molbe za suradnju, iskazana potraživanja. Memorandumi u zbirci nude u postotcima gro dokaza o poslovnoj suradnji domaćih tvrtki i bogatoj korespondenciji europskih i ex jugoslavenskih tvrtki s osječkim, što ukazuje na dosege gospodarskog poslovanja u Osijeku.

Netočno bi bilo reći kako Zbrika memoranduma predstavlja cjelokupnu povijest korespondencije i povijesti komunikacije osječkih tvrtki u navedenom razdoblju, ali budući se služimo sačuvanim gradivom i kao takvo isto prezentiramo građanstvu i čuvamo sukladno zakonu i navedena Zbirka može poslužiti u prikazu povijesti područja provenijencije gradiva nadležnosti Državnog arhiva u Osijeku i kao takva pregledavana kroz analitički inventar.

[2] Deplijan izložbe Memorandumi Državnog arhiva u Zagrebu Memorandumi između dva rata 2004, autorica izložbe: Mirjana Gulić, autorica deplijana: Mirjana Gulić.

Sređivanje i opis *Zbirke memoranduma*

Kao što već navedoh svi memorandumi su upućivani na adrese ustanova i tvrtki na području današnje Osječko-baranjske županije što odgovara nadležnosti djelovanja Državnog arhiva u Osijeku. Prilično bi bilo konfuzno serije podijeliti po pricipu nadležne teritorijalnosti već se u skladu s već preferiranim i iskušanim modelom Voditelja odjela pristupilo rasčlanjivanju gradiva. Najveći dio zbirke pripada kolokvijalno rečeno osječkom području pa se pristupilo sređivanju serije Osijek koja bi obuhvaćala korespondenciju osječkih poduzeća što daje dosta dobru sliku razvijenosti industrije na tom području. Primjetna je razvijenost tekstilne industrije no spomenut ću i druge.

PREPIS IZVODA IZ RAČUNA 142/58

·GOLUB· PODUZEĆE ZA PROIZVODNJU LAGANE KONFEKCIJE

OSIJEK
A. CESARCA 20 — TELEFON BR. 31-25
Žiro rač. kod Komunalne banke i štedionice
Osijek broj 423-701-1-101

Osijek, dne 29.IV. 195 8

G.2.4.2.6.3.8; Memorandum tvrtke "Golub", tekstilna industrija što označava G za gospodarstvo; 2.4.2.6. za tekstilnu industriju broj 3. podserije i 8 za osmi dokument u samoj podseriji.

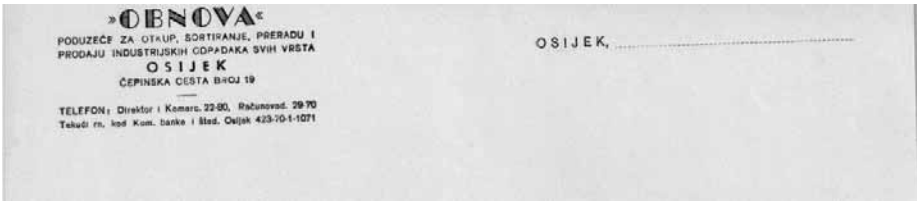
U tisućama dokumenta možda neću primjereno ni izabrati najbolje no ovdje vidimo stilizirani prikaz naziva poduzeća/firme s izduženom kravatom, osnovne podatke o firmi i dolje neprikazano nastavak teksta.

Krenuvši ispočetka prilažem u ovom slučaju crno-bijeli prikaz Grada Osijeka tadašnje općinske skupštine.

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA HRVATSKA
OPĆINSKA SKUPŠTINA OSIJEK
Predsjednik

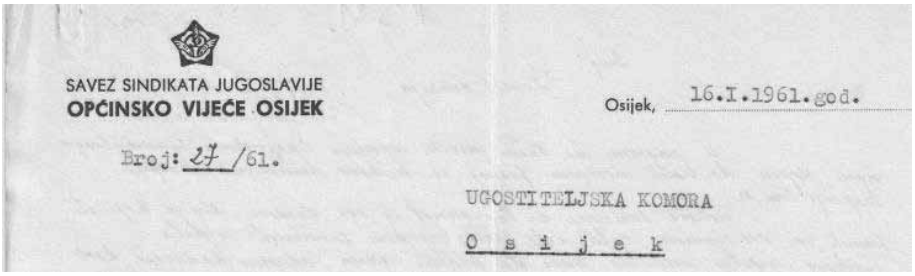
Broj 1050
Dne 17.08 1972.

Bez obzira na prazni dio i sine anno iskaz ostavljeni su kao specimeni i takvi dokumenti jer prikazuju i takav element.

»OBNOVA«
PODUZEĆE ZA OTKUP, SORTIRANJE, PRERADU I PRODAJU INDUSTRIJSKIH ODPADAKA SVIH VRSTA
OSIJEK
ČEPINSKA CESTA BROJ 19
TELEFON: Direktor i Komerc. 22-80, Računovod. 29-70
Tekući rn. kod Kom. banke i šted. Osijek 423-70-1-1071

OSIJEK, ...

SAVEZ SINDIKATA JUGOSLAVIJE
OPĆINSKO VIJEĆE OSIJEK

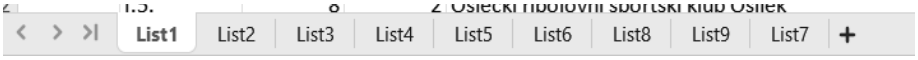
Broj: 27 /61.

Osijek, 16.I.1961.god.

UGOSTITELJSKA KOMORA
O s i j e k

Manji dio gradiva obuhvaćaju i dokumenti društveno-političkih organizacija tadašnjeg doba gdje se na materijalu i u ovom slučaju boji nije štedilo. Dokument je pod oznakom H.3.1.1.

Cjelokupna zbirka uz skenirane dokumente je detaljno popisana u excell dokumentu koji je odvojen za svaki list po mjestu nastanka dokumenta. List 1 označava Osijek, List 2 Zagreb, List 3 Županije Republike Hrvatske, List 4 Europa i svijet, List 5 Republika Crna Gora, List 6 Republika Kosovo, List 7 Republika Sjeverna Makedonija, List 8 Republika Bosna i Hercegovina, List 9 Republika Slovenija, te List 10 Republika Srbija.

Svaki pojedinačno skenirani memorandum je označen i opisan u excell tablici te se pretragom upisanog dokumenta koji ima svoj jedinstveni broj može pristupiti skeniranom dokumentu te pratiti detaljno ostale similarne dokumente po mjestu nastanka i strukturi djelatnosti.

I.5.	3	1	Kotarski odbor za proslavu Dana mladosti i Titove štafete Osijek	Kotarski odbor za proslavu Dana mladosti i Titove štafete Osijek	Osijek	1959.	b	tekst
I.5.	4	1	Nogometni klub "Olimpija" Osijek	Nogometni klub "Olimpija" Osijek	Osijek	1953.	b	tekst
I.5.	5	1	Nogometni klub Osijek	Nogometni klub Osijek	Osijek	1979.	b	tekst
I.5.	5	2	Nogometni klub Osijek	Nogometni klub Osijek	Osijek	1978.	b	tekst
I.5.	6	1	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Osijek	1953.	b	tekst
I.5.	6	2	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Osijek	1952.	b	tekst
I.5.	6	3	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Osijek	1958.	b	tekst
I.5.	6	4	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Osijek	1958.	b	tekst
I.5.	6	5	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Osijek	1959.	b	tekst
I.5.	6	6	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Osijek	1954.	b	tekst
I.5.	6	7	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Osijek	1952.	b	tekst
I.5.	6	8	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Nogometni klub "Proleter" Osijek	Osijek	1962.	b	tekst
I.5.	7	1	Nogometni klub "Radnik" Josipovac	Nogometni klub "Radnik" Josipovac	Osijek	1979.	b	tekst
I.5.	8	1	Osječki ribolovni športski klub Osijek	Osječki ribolovni športski klub Osijek	Osijek	1969.	b	tekst

Bosna i Hercegovina s osvrtom na Tuzlu

Što se tiče sačuvanih memoranduma iz Bosne Hercegovine točno navodim slovom i brojke dvjesto devedeset i pet (295) primjeraka od kojih prilažem one sa sjedištem u Tuzli.

Mjesna oznaka	Razredbena oznaka	Oznaka dosjea	Broj mem. u dosjeu	Naziv tvrtke/vlasnik	Hrvatski naziv	Naziv iz otiska	Adresa	Vremenska odrednica
Bosna i Hercegovina								
				NR BiH Narodni odbor opštine		NR BiH Narodni odbor opštine		
	A.2.5.	1	1	Tuzla Rudnici lignita		Tuzla Rudnici lignita	Tuzla	1959.
	G.2.4.1.	1	1	Kreka		Kreka	Tuzla	1957.
	G.2.4.1.	2	1	Uprava ugljenokopa u Brezi SOUR "Titovi rudnicu uglja" u Tuzli RO Rudnici mrkog uglja		Uprava ugljenokopa u Brezi SOUR "Titovi rudnicu uglja" u Tuzli RO Rudnici mrkog uglja	Tuzla	1947.
	G.2.4.1.	3	1	Đurđevik Rudarsko kemijski		Đurđevik Rudarsko kemijski	Tuzla	1988.
	G.2.4.1.	4	1	kombinat Koksara		kombinat Koksara	Tuzla	1964.
	G.2.4.1.	5	1	Lukavac Koksara		Lukavac Koksara	Tuzla	1952.
	G.2.4.1.	5	2	Lukavac Rudnici uglja		Lukavac Rudnici uglja	Tuzla	1952.
	G.2.4.1.	6	1	"Tito" u Litvi Industrija špirita, kvasca i ugljične kiseline		"Tito" u Litvi Industrija špirita, kvasca i ugljične kiseline	Tuzla	1952.
	G.2.4.2.2.	1	1	Kreka		Kreka	Tuzla	1950.

G.2.4.2.3.	1	1	Industrija mašina i livnica	Industrija mašina i livnica	Tuzla	1985.
G.2.4.2.5.	1	1	Fabrika sode Lukavac	Fabrika sode Lukavac	Tuzla	1959.
G.2.5.1.	1	1	"Budućnost" trgovinsko preduzeće na malo	"Budućnost" trgovinsko preduzeće na malo	Tuzla	1958.
G.2.5.1.	2	1	Metal-impex preduzeće za unutrašnju i spoljnu trgovinu	Metal-impex preduzeće za unutrašnju i spoljnu trgovinu	Tuzla	1971.
G.2.5.2.	1	1	Zora trgovačko preduzeće tekstilom i tekstilnom galanterijom na malo	Zora trgovačko preduzeće tekstilom i tekstilnom galanterijom na malo	Tuzla	1957.
G.2.5.3.	1	1	"Bosnapromet" trgovinsko preduzeće građevinskim i ogrevnim materijalom na veliko i malo	"Bosnapromet" trgovinsko preduzeće građevinskim i ogrevnim materijalom na veliko i malo	Tuzla	1967.
G.2.6.	1	1	"Central" zanatsko uslužno preduzeće Hotel	"Central" zanatsko uslužno preduzeće Hotel	Tuzla	1967.
G.2.6.	2	1	Bristol	Bristol	Tuzla	1963.

G.2.7.	1	1	Siporex Društveno preduzeće za proizvodnju, montažu i promet građevinskih elemenata od gas betona i kvarcnog pijeska	Siporex Društveno preduzeće za proizvodnju, montažu i promet građevinskih elemenata od gas betona i kvarcnog pijeska	Tuzla	1965.
G.2.9.24.	1	1	"Tapetar" samostalna tapetarska radnja	"Tapetar" samostalna tapetarska radnja	Tuzla	1957.

Zaključak

Naizgled mali prikaz povijesti jednog razdoblja prikazan kroz prizmu u ukupnosti male zbirke dokumenata Državnog arhiva u Osijeku nudi uvid u djelatnost društva kroz specifične dokumente koji bez entuzijazma arhivista i tehničara pri sređivanju gradiva bi mahinalno završili na popisu za izlučivanje. Sve navedeno bi naravno bilo po zakonu i opravdano, ali iz već opisane situacije u ovom članku i ustaljene sheme rada djelatnika državnih arhiva stvaraju se specifične zbirke kao stručni odgovor na prikaz gradiva. Još jedan specifičan momentum bih izdvojio kao sukus ove Zbirke, a to je svakako cjelokupna digitalizacija Zbirke i njen u konačnici prikaz i mogućnost prezentacije digitaliziranog gradiva Državnog arhiva u Osijeku. Specifičnost memoranduma kao izdvojenog segmenta gradiva i prikaz svakog pojedinačnog subjekta stvaratelja dokumenta izdvaja i povijesni prikaz momentuma određenog razdoblja razvoja društva. Iako mali prikaz skeniranih dokumenata značajan je posao odrađenih skeniranih dokumenata u svrhu dostupnosti gradiva i naknadnog pronalaska istih.

Summary

At first glance, a modest presentation of the history of a particular period, viewed through the prism of a relatively small collection of documents held by the State Archives in Osijek, offers insight into the activities of society through

specific documents which, without the enthusiasm of archivists and technical staff during the arrangement of the material, would have automatically ended up on the disposal list. All of the above would, of course, have been lawful and justified; however, from the situation already described in this paper, as well as from the established working practices of state archive employees, specialized collections emerge as a professional response to the presentation of archival material. Another specific aspect that should be highlighted as the essence of this Collection is certainly its complete digitization, along with its final presentation and the possibility of showcasing the digitized material of the State Archives in Osijek. The specificity of memorandums as a distinct segment of archival material, and the presentation of each individual creator of the document, also highlights a historical reflection of a particular moment in the development of society. Although the number of scanned documents presented may seem small, a significant amount of work has been carried out in scanning them, with the aim of ensuring accessibility of the material and facilitating its subsequent retrieval.

BIBLIOGRAFIJA/BIBLIOGRAPHY

Neobjavljeni izvori/Unpublished sources:

1. Državni arhiv u Osijeku, Hrvatska
   – *Zbirka memoranduma Državnog arhiva u Osijeku (1945-1990) AI.*

Knjige/Books:

1. Deplijan izložbe Memorandumi Državnog arhiva u Zagrebu Memorandumi između dva rata 2004; autorica izložbe: Mirjana Gulić, autorica deplijana: Mirjana Gulić.
2. Vodič Državnog arhiva u Osijeku.

Internet:

1. Hrvatska enciklopedija, *mrežno izdanje.* Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2026. Pristupljeno 21.3.2026. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/memorandum>.

III

NOVA IZDANJA //
NEWLY PUBLISHED

Mr. Jasmin JAJČEVIĆ
JU Arhiv Tuzlanskog kantona
Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, Bosna i Hercegovina
jasmin.jajcevic989@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0760-6091

UDK/UDC: 94:930.85(497.6 Tuzla)"1878/1918" Zulić O. (049.3)

Primljeno/Received: 10. 07. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 22. 07. 2026.

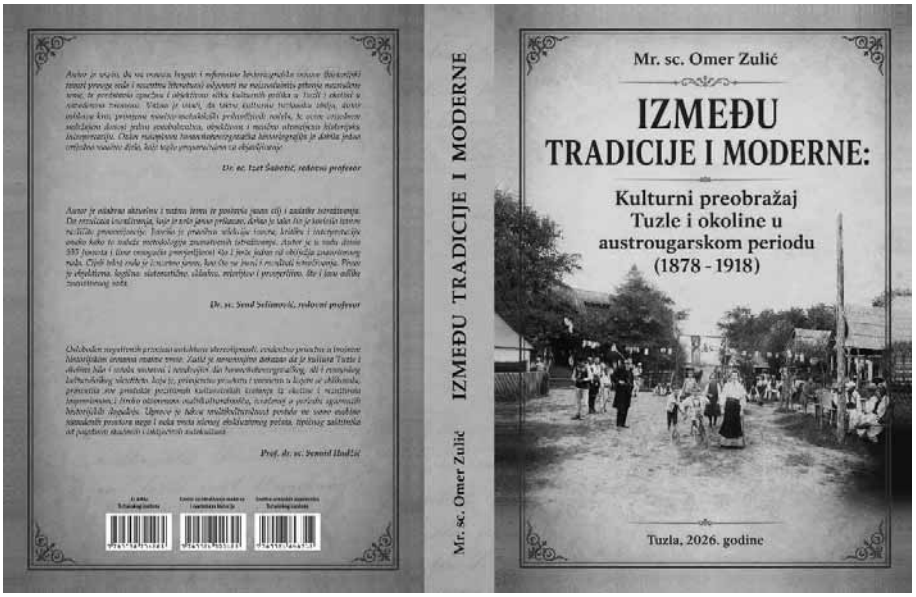
Omer Zulić, IZMEĐU TRADICIJE I MODERNE: Kulturni preobražaj Tuzle i okoline u austrougarskom periodu (1878-1918), JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla i Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, Tuzla 2026, 359 str.

U izdanju JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Centra za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla i Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona u 2026. godini publikovana je knjiga mr. sc. Omera Zulića *IZMEĐU TRADICIJE I MODERNE: Kulturni preobražaj Tuzle i okoline u austrougarskom periodu (1878–1918).* Recenzenti knjige su prof. dr. Izet Šabotić i prof. dr. Sead Selimović sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli, te prof. dr. Seanid Hadžić iz Tuzle.

Knjiga predstavlja izuzetno vrijedan naučni doprinos historiografskom izučavanju kulturne historije Bosne i Hercegovine na prelazu iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće. Fokusirajući se na tuzlansku regiju kao mikro-prostor intenzivnih modernizacijskih procesa, autor u djelu rekonstruiše složenu dinamiku prelaska iz tradicionalnog, osmanskog društveno-političkog poretka u evropski, kapitalistički i sekularni okvir koji je nametnula austrougarska uprava. Knjiga se metodološki oslanja na savremene teorijske koncepte kulturne historije, socijalne historije i sociologije kulture, uspješno demonstrirajući kako kulturni preobražaj jednog prostora nije izolovan, autonoman proces, već direktna refleksija dubljih ekonomskih, političkih i demografskih strujanja.

Autor analizu započinje nužnim kontekstualiziranjem historijskog kontinuiteta, odbacujući pojednostavljenu tezu o tome da modernizacija Bosne i Hercegovine počinje isključivo činom okupacije 1878. godine. Uočava se da su temelji prosvjetnog i kulturnog djelovanja položeni još tokom završnih dekada osmanske vladavine u Bosanskom ejaletu/vilajetu (1851–1878), kada se pod utjecajem reformi (Tanzimata) javljaju prve čitaonice, štamparije, periodične

publikacije i pozorišne predstave. Zbog toga, nova austrougarska uprava nije zatekla kulturni vakuum, već duboko ukorijenjeno orijentalno-osmansko nasljeđe, stvarano i njegovano stoljećima. To nasljeđe nije nestalo s promjenom suvereniteta; ono je nastavilo da koegzistira i aktivno utječe na društvenu zbilju tokom cjelokupnog austrougarskog perioda, služeći kao kulturno-civilizacijska osnova na kojoj su se, često kroz sukob i prilagodbu, nadograđivale nove zapadnoevropske kulturne vrijednosti.

Jedna od ključnih naučnih teza ovog djela odnosi se na uzročno-posljedičnu vezu između intenziviranja kulturnog života i reakcije domicilnog stanovništva na okupacionu upravu. Autor argumentovano pobija simplifikovanu predstavu prema kojoj je pojačani intenzitet kulturnog razvoja bio tek puka zasluga „benevolentnog" administrativnog ambijenta koji je stvorila nova vlast. Naprotiv, masovnost u osnivanju kulturnih i prosvjetnih društava interpretira se kao specifična forma društvenog aktivizma i latentnog otpora prema austrougarskom režimu. Budući da je austrougarski režim u Bosni i Hercegovini karakterisao deficit demokratskih institucija, građanskih sloboda i mogućnosti direktnog političkog organizovanja, prosvjetna i kulturna udruženja su postala supstitut za političke partije. Na toj osnovi stalne konfrontacije dvaju dijametralno suprotstavljenih usmjerenja – imperijalnog, s jedne strane, i težnji domicilnog stanovništva, s druge – formirao se cjelokupni kulturno-prosvjetni, a u konačnici i politički i nacionalni kurs u posmatranom razdoblju.

U nastavku analize, autor precizno locira Tuzlu kao paradigmatičan prostor za proučavanje ovih promjena. Politički motivi okupacije, praćeni intenzivnom privrednom i industrijskom ekspanzijom, direktno su se odrazili na tuzlansku regiju, čiji su bogati prirodni resursi – drvo, ugalj i so – postali temelj

nagle industrijalizacije. Ova ekonomska transformacija dovela je do dubokih demografskih promjena, uslovljavajući promjenu konfesionalne, etničke i socijalne strukture stanovništva. U Tuzlu se doseljava brojna strana radna snaga i činovnički aparat iz drugih dijelova Monarhije, što je od grada stvorilo multikulturalno i kosmopolitsko središte, ali i prostor izražene socijalne i konfesionalne segregacije. Dok su se strani doseljenici organizovali u društva s ciljem zadovoljenja vlastitih estetskih i kulturnih potreba, domicilno stanovništvo je kroz procese udruživanja nastojalo zadovoljiti elementarne prosvjetne potrebe, ali i artikulisati vlastite kolektivne interese.

Posebno je analitički plodno autorovo istraživanje procesa institucionalizacije kulture kroz rad čitaonica, pjevačkih i kulturno-prosvjetnih udruženja. Uprkos činjenici da su statuti ovih društava, pod strogim nadzorom vlasti, eksplicitno isključivali bilo kakav oblik političkog angažmana, ona su neizbježno postajala žarišta nacionalnog buđenja i kristalizacije političkih identiteta. Ovaj proces je doživio svoj vrhunac početkom 20. stoljeća, kada se osnivaju centralna nacionalna kulturno-prosvjetna društva: srpska „Prosvjeta“, bošnjački „Gajret“ i hrvatski „Napredak“. Autor kritički ukazuje na paradoks ovog razvoja: iako su ova društva ostvarila izvanredne rezultate na polju opismenjavanja i obrazovanja, njihova strogo konfesionalna i nacionalna ekskluzivnost doprinijela je daljoj fragmentaciji bosanskohercegovačkog društva. Takva podijeljenost je, s aspekta kolonijalne uprave, olakšavala primjenu političke strategije podjela, čineći društvo manje homogenim u otporu prema vlasti.

Centralni dio knjige posvećen je komparativnoj analizi reakcija triju konfesionalnih grupa na modernizacijski izazov. Autor detaljno elaborira borbu tradicionalizma i modernizma, koja je zahvatila sve segmente društvenog života, u kojoj su dotadašnji društveni i prosvjetni odnosi utemeljeni na orijentalno-islamskom naslijeđu zamjenjivani evropsko-kapitalističkim i zapadno-kršćanskim modelima. U tom kontekstu, pravoslavno stanovništvo se pokazalo kao najdinamičniji i politički najzreliji akter. Predvođeni Srpskom pravoslavnom crkvom, sveštenstvom, te ekonomski snažnim trgovačkim i posjedničkim slojem, Srbi u tuzlanskoj regiji sistemski rade na prosvjećivanju i izgradnji jedinstvenog fronta kulturnog djelovanja. Njihova izražena sinhronizovanost i solidarnost među čitaonicama i društvima omogućile su im da ostvare najbolje rezultate na polju nacionalnog sazrijevanja i političkog profilisanja, usmjerene protiv austrougarske vlasti.

Nasuprot tome, bošnjačko stanovništvo se suočavalo sa ozbiljnim poteškoćama u procesu adaptacije. Vijekovna strukturiranost Bosne, sa njenim specifičnim agrarnim odnosima, esnafskim privređivanjem i izraženom religioznošću, postepeno se raspadala u susretu s novim pravno-političkim poretkom. Odgajani u tradicionalnom duhu, Bošnjaci su pružali otpor modernom, evropsko-kršćanskom sistemu obrazovanja i kapitalističkom načinu privređivanja. Autor argumentovano ukazuje da je izostanak pravovremene sekularne edukacije usporio njihovo uključivanje u nove društveno-političke

tokove, zbog čega je izgubljeno dragocjeno vrijeme. Dodatni problem predstavljala je i nedovoljna organizaciona jedinstvenost unutar bošnjačkog korpusa na lokalnom nivou, što se ogledalo u pojavi paralelnog osnivanja više sličnih čitaonica na uskom prostoru, čime su se resursi usitnjavali umjesto da se homogenizuju. Tek s osnivanjem „Gajreta“ i aktivnijim učešćem u borbi za vakufsko-mearifsku autonomiju, dolazi do snažnije nacionalne i političke emancipacije ove zajednice.

Katoličko stanovništvo, je imalo znatno olakšan put integracije. Budući da je novi režim u svojoj konfesionalnoj osnovi bio katolički, bosanski katolici su bez većih unutrašnjih lomova prihvatili tekovine austrougarske vlasti. Njihovo prilagođavanje novim administrativnim i obrazovnim strukturama odvijalo se znatno brže i jednostavnije, što im je omogućilo da se bezbolnije pozicioniraju u novom društveno-ekonomskom poretku.

U sferi materijalne i graditeljske kulture, autor prikazuje kako je industrijski uspon Tuzle promijenio fizionomiju grada. Izgradnja administrativnih, vojnih, školskih i hotelskih objekata donijela je nove estetske standarde. Posebno se naglašava uloga hotela kao novih, sekularnih i polifunkcionalnih prostora javnosti, čije su sale bile ključna mjesta za održavanje koncerata, pozorišnih predstava i društvenih zabava. Ipak, u javnom graditeljstvu i sakralnoj arhitekturi i dalje je dominirao orijentalno-islamski stil, dopunjen pseudomaurskim stilom, koji je uprava koristila kao zvanični arhitektonski izraz, pokušavajući vizuelno pomiriti imperijalne težnje s lokalnim naslijeđem.

Značajan doprinos knjige ogleda se i u rasvjetljavanju izdavačke djelatnosti, štampe, otvaranja knjižara i štamparija. Autor analizira kako je porast opće pismenosti kreirao potražnju za kalendarima, novinama i knjigama. Iako je austrougarska vlast nastojala striktno kontrolisati rad štamparija i provoditi cenzuru, Tuzla je na ovom polju postigla zavidne rezultate, svrstavajući se, uz Sarajevo, Mostar i Banju Luku, u vodeće kulturne centre u zemlji. Srpska zajednica je ponovo prednjačila u ovoj sferi, prepoznajući štampu kao ključno medijsko sredstvo za političku borbu i nacionalnu mobilizaciju, dok je u bošnjačkom korpusu tuzlanske regije zabilježen izostanak značajnijeg izdavačkog angažmana.

Naročito je intrigantno autorovo povlačenje paralele između kulturnog djelovanja doseljenog i domicilnog stanovništva. Iako ove dvije grupacije nisu imale zajedničke ciljeve niti su djelovale u koordinaciji, njihovi su se putevi neizbježno ukrštali. Djelovanje gostujućih pozorišnih grupa, knjižara i distributera štampe izvan granica Bosne i Hercegovine bilo je primarno motivisano ekonomskim razlozima, budući da je Tuzla u to vrijeme predstavljala propulzivno tržište na kojem se moglo dobro zaraditi. Međutim, izvan ekonomskog profita, autor na osnovu povjerljivih spisa Okružne oblasti Donja Tuzla dokazuje da su ovi akteri često vršili i političku agitaciju protiv austrougarskog režima, podstičući nacionalne i iredentističke aspiracije kod domaćeg stanovništva. Bez obzira na njihovu političku pozadinu, ove aktivnosti su trajno obogatile estetski i kulturni senzibilitet lokalne sredine.

Prvobitni oblici udruživanja na konfesionalnoj osnovi, koji su započeli kao prosvjetne i humanitarne inicijative pojedinaca, tokom četiri decenije austrougarske uprave evoluirali su u dobro organizovane nacionalne institucije i platforme za političko djelovanje. Odsustvo demokratskih institucija, ekonomske promjene i stalni pritisak modernizacije ubrzali su tokove kulturnog razvoja i nacionalnog sazrijevanja u tuzlanskoj regiji. Knjiga *IZMEĐU TRADICIJE I MODERNE* predstavlja metodološki zrelo, arhivski utemeljeno i izbalansirano historiografsko djelo koje pruža dragocjene odgovore na pitanja o tome kako se kroz kulturu i obrazovanje rađalo moderno bosanskohercegovačko društvo.

Knjiga *IZMEĐU TRADICIJE I MODERNE: Kulturni preobražaj Tuzle i okoline u austrougarskom periodu (1878–1918),* autora mr. sc. Omera Zulića nudi cjelovitu i naučno utemeljenu sintezu jednog od najdinamičnijih perioda u historiji tuzlanske regije. Kroz analizu preplitanja osmanskog naslijeđa i austrougarskih modernizacijskih reformi, autor uspijeva rekonstruisati složeni proces u kojem kultura i obrazovanje nisu bili samo odraz vremena, već primarni prostor društvene emancipacije, političkog otpora i oblikovanja modernih nacionalnih identiteta.

Komparativni prikaz reakcija pravoslavnog, bošnjačkog i katoličkog stanovništva na civilizacijske promjene donosi nijansiran uvid u unutrašnju dinamiku bosanskohercegovačkog društva, izbjegavajući pojednostavljene generalizacije. Fokusiranjem na Tuzlu kao industrijski i urbani centar, knjiga rasvjetljava kako su ekonomske migracije, urbanistički razvoj i pojava novih društvenih prostora, poput čitaonica, štamparija i hotela, trajno promijenili fizionomiju i kulturni senzibilitet ovog kraja.

Zasnovana na bogatoj i relevantnoj arhivskoj građi, ova knjiga predstavlja vrijedan doprinos bosanskohercegovačkoj historiografiji. Osim što detaljno osvjetljava lokalnu prošlost Tuzle i njene okoline, knjiga nudi i koristan metodološki okvir za razumijevanje širih tranzicijskih i integracijskih procesa koji su oblikovali temelje modernog društva u Bosni i Hercegovini.

Ahmed HADŽIĆ
JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Bosna i Hercegovina
ahmedhadzic@22mail.com

UDK/UDC: 94:341.485(497.6 Srebrenica)(=163.43)"1995"(092) (049.3)

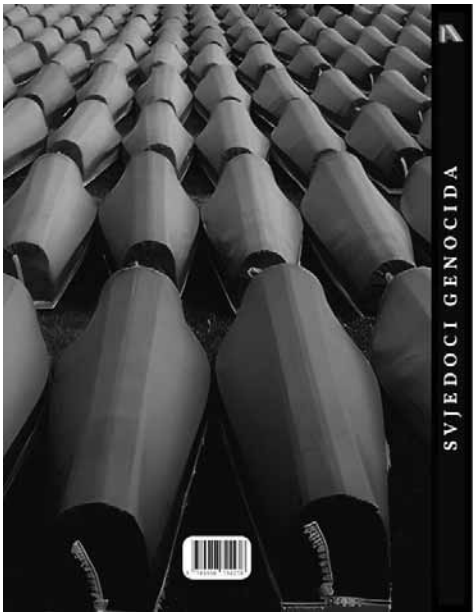
Primljeno/Received: 15. 07. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 31. 07. 2026.

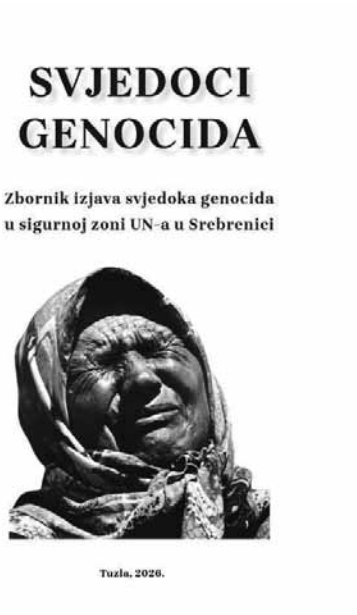
SVJEDOCI GENOCIDA: Zbornik izjava svjedoka genocida u sigurnoj zoni UN-a u Srebrenici, JU Arhiv Tuzlanskog kantona, Tuzla 2026, 187 str.

Arhiv Tuzlanskog kantona početkom jula 2026. godine javnosti je predstavio publikaciju *SVJEDOCI GENOCIDA: Zbornik izjava svjedoka genocida u sigurnoj zoni UN-a u Srebrenici* koja za cilj ima da širi istinu o genocidu nad Bošnjacima zaštićene UN zone Srebrenice. Priređivači zbornika su: mr. sc. Omer Zulić (urednik), Adnan Tinjić i Hatidža Fetahagić, a štampanje publikacije finansirano je sredstvima Vlade Tuzlanskog kantona i ista je štampana u sklopu obilježavanja 31. godišnjice sjećanja na genocid u sigurnoj zoni UN-a u Srebrenici. Recenzenti publikacije su eminentni profesori historije sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Tuzli i priznati istraživači Sead Selimović i Izet Šabotić. Vizuelni identitet zbornika zasniva se na jednostavnom, ali simbolički snažnom grafičkom rješenju koje odražava tematiku publikacije. Prednja korica izvedena je u bijeloj boji, s naslovom i ostalim bibliografskim podacima ispisanim crnim slovima, čime je postignut decentan i profesionalan izgled, primjeren karakteru naučne publikacije. Minimalističko grafičko rješenje dodatno ističe fotografiju Almira Zrne *Majka Srebrenice*, koja bez riječi prenosi duboku bol i patnju majki Srebrenice te simbolizira trajno sjećanje na žrtve genocida. Na zadnjoj korici nalazi se fotografija Junikija Sana *Pogled na tabute prije ukopa 2010. godine*, koja svojim dokumentarnim karakterom i snažnom simbolikom tematski zaokružuje vizuelni identitet publikacije i skladno se nadovezuje na njen sadržaj.

Izjave korištene u pripremi ovog zbornika dio su šire dokumentacije nastale tokom agresije na međunarodno priznatu Republiku Bosnu i Hercegovinu. Davali su ih preživjeli svjedoci neposredno nakon počinjenih zločina na području sjeveroistočne Bosne, u vremenu kada su sjećanja na tragične događaje još bila svježa. Njihovo prikupljanje obavili su odgovorno i profesionalno nadležni organi Republike Bosne i Hercegovine, prvobitno *Biro za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima*, koji je vremenom prerastao u *Državnu komisiju za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima na području*

Okruga Tuzla. Tokom svog rada Komisija je prikupila obiman dokumentacioni materijal koji obuhvata svjedočenja civilnog stanovništva, ratnih zarobljenika, kao i preživjelih žrtava najsvirepijih ratnih zločina. Prikupljena dokumentacija predstavlja dragocjeno svjedočanstvo o stradanjima stanovništva i zločinima počinjenim tokom rata. Nakon sistematizacije i stručne obrade, materijal je pohranjen u Arhivu Tuzlanskog kantona, gdje se i danas čuva. Tokom proteklih godina bio je dostupan istražnim organima i nadležnim agencijama za potrebe dokumentovanja, istraživanja i procesuiranja ratnih zločina.

Za potrebe zbornika izdvojeno je 47 izjava koje se prema sadržaju najvećim dijelom odnose na događaje iz jula 1995. godine. Nekoliko svjedočenja donosi vrijedne podatke o životu u Srebrenici uoči agresije, zatim tokom početka rata i učešću Srbije u agresiji na Bosnu i Hercegovinu, kao i o teškom životu u Srebrenici u periodu demilitarizacije i njenom proglašenju zaštićenom zonom Ujedinjenih nacija, pa sve do krvavog jula 1995. godine, kada je nad Bošnjacima zaštićene zone UN-a, pred očima međunarodne javnosti, počinjen genocid. Nakon prikupljenih saglasnosti, priređivački tim izvršio je anonimizaciju podataka koji se odnose na lične podatke svjedoka, žrtava i počinilaca zločina. Izuzetak predstavljaju samo podaci o pravosnažno osuđenim ratnim zločincima Ratku Mladiću i Radovanu Karadžiću, čija su imena i prezimena navedena u punom obliku. Pored prekucanih izjava, u prilozima su objavljene i skenirane originalne izjave, kako bi se dodatno upotpunila dokumentarna vrijednost zbornika i omogućio neposredniji uvid u izvorne iskaze svjedoka.

Danas je o počinjenom genocidu nad Bošnjacima u sigurnoj UN zoni Srebrenice napisan značajan broj publikacija, a također je dostupno jako puno

dokumenata i svi oni jasno ukazuju da je zločin genocida pripremljen daleko prije jula 1995. godine i da su svi zločini bili u službi stvaranja velikosrpskog državnog projekta. Njegov početak možemo pratiti još od 1989. godine i skupa srpskih nacionalista na Gazimestanu, kada „novi srpski vožd" Slobodan Milošević najavljuje nove bitke. Samo par mjeseci nakon ovog skupa pripadnici Resora državne bezbjednosti Srbije upadaju na teritoriju Bosne i Hercegovine i lansiraju priču o sistematskom ugrožavanju Srba na području Podrinja. Targetiranje Bošnjaka nastavit će se i kasnije, a sve u cilju mobilizacije srpskih masa i pripreme genocida. Paralelno sa medijskim spinovanjem, teledirigovano se ruši ustavni poredak Bosne i Hercegovine, sprovodi se ilegalno naoružavanje Srba, a vremenom dolazi i do prvih ubistava Bošnjaka, koja ostaju neriješena zbog sabotiranja države da sprovodi zakon. Sve navedeno bilo je u službi projekta koji je jedan od čelnika Srpske demokratske stranke u Bosni i Hercegovini i kasnije gospodar života i smrti u Podrinju, Miroslav Deronjić, iznio na suđenju pred Međunarodnim sudom u Hagu, a koji je prvi put čuo u proljeće 1991. godine u Beogradu: *da 50 kilometara od Drine sve mora biti čisto srpsko.* Realizaciju tog plana će tokom 1992. godine realizirati Vojska Jugoslavije, otvoreno ili preko svog kadrovskog centra vješto zamaskiranog u tzv. Vojsku Republike Srpske, kao i preko eskadrona smrti jedinica pod kontrolom Državne bezbjednosti Srbije, vješto predstavljanih kao paravojne snage raznih odmetnika.

Iz dostupnih izjava, u kojima svjedoci govore o ovom periodu, saznajemo kako su *sa svojim komšijama živjeli u miru, kako oni (Bošnjaci) nisu imali oružje, niti su se bavili politikom.* Ova izjava možda najbolje oslikava naivnost bošnjačkog naroda, jer se vrlo brzo pokazalo da druga strana nije imala slično mišljenje. Tako se u izjavama spominje: naoružavanje Srba i organizovanje šverca oružja preko Drine, dolazak tzv. Arkanovaca i Šešeljevaca, učešće Vojske Jugoslavije u agresiji kroz djelovanje artiljerije, teškog oružja i avijacije po civilnim ciljevima. Agresiju su od samog početka pratili zločini, ubistva, prekomjerna granatiranja civilnih područja, pljačke i ubistva civila, bez obzira na to da li su oni bili politički svjesni ili apolitični. Iz izjava se vidi da je skromno organizovan otpor pomrsio planove agresora i da je Srebrenica, nakon kratke okupacije, postala utočište za mnoge protjerane Bošnjake iz drugih krajeva Podrinja. S druge strane, život je bio više nego težak na šta je uticao niz faktora: kao prvo grad je opljačkan u periodu okupacije od strane agresora, zatim civilna infrastruktura je sve vrijeme uništavana, a izostanak plodne zemlje i prenapučenost stanovništva, okruženog neprijateljem, doveli su do humanitarne katastrofe u kojoj su ljudi umirali od gladi, izostanka adekvatnog medicinskog tretmana ili usljed smrzavanja. Prema izjavama svjedoka, 1993. godine, sa proglašenjem Srebrenice zaštićenom zonom UN-a, situacija sa hranom se malo poboljšala. Međutim, konvoji s humanitarnom pomoći ponovo su bili na meti i pod kontrolom agresora, a posebno se vodilo računa da se onemogući dovoz prijeko potrebne soli u ovu regiju. Svjedoci dalje navode kako se demilitarizacija isključivo odnosila na pripadnike Armije Republike Bosne i Hercegovine, dok je agresorska strana i dalje granatirala civilna područja, u nešto manjoj mjeri nego

tokom ranijeg perioda. Prema izjavama svjedoka, sigurnost u enklavi je evidentno poljuljana rotacijom snaga UNPROFOR-a 1994. godine, kada su mandat za obezbjeđenje enklave od kanadskog bataljona preuzeli Holanđani, koji nisu poduzeli ništa da zaštite enklavu od napada tzv. Vojske Republike Srpske, koji je uslijedio u julu 1995. godine.

Tom prilikom, pred očima svjetske javnosti, izvršen je zločin genocida, a upravo se najveći broj izjava objavljenih u ovoj publikaciji odnosi na užase koji su uslijedili nakon osvajanja zaštićene zone UN-a od strane tzv. Vojske Republike Srpske. Narod je zaštitu potražio u bazi UNPROFOR-a u Potočarima, ali pripadnici mirovnih snaga bili su nemoćni pred srpskim agresorom i, prema izjavama svjedoka, nisu uradili ništa da zaštite nedužni narod. Jedna svjedokinja ulazak pripadnika tzv. VRS-a poredi sa odnosom jastrebova i piladi. Brojna svjedočenja ukazuju na prisilno izvođenje muškaraca i dječaka iz kruga baze te njihovo brutalno likvidiranje. Jedna svjedokinja doživjela je da joj na najsuroviji način zakolju sina i da joj isti iskrvari na rukama. Žene su također izvođene i tom prilikom su pretrpjele silovanja. Neke su se vraćale, za neke svjedoci ne znaju šta se s njima desilo, dok su neke nakon zločina silovanja izmasakrirane i tako ostavljene. Dobna granica za izdvajanje i likvidaciju muškaraca i muške djece bila je od 12 godina pa nadalje, no bilo je izuzetaka, tako da su ubijana muška djeca i djevojčice ispod navedene dobi. Jedan svjedok je svojim očima gledao kako su agresorski vojnici rasporili stomak trudnice, izvadili iz njega blizance, a potom majku preklali. Zločinci su u većini izjava bili nekadašnje komšije svjedoka ili žrtava. Izjave također pokrivaju proces izdvajanja muškog stanovništva i deportaciju žena, djece i staraca, kao i strahote koje su preživjeli na putu od Srebrenice do teritorije pod kontrolom pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine. Na kraju čitanja izjava može se zaključiti da su Bošnjaci zaštićene UN zone Srebrenice bili izloženi svim oblicima zločina koji predstavljaju genocid.

Genocid nad Bošnjacima zaštićene UN zone je najmonstuozniji i najveći zločin počinjen na tlu Evrope nakon Drugog svjetskog rata, a zbog počinjenog genocida pred Međunarodnim sudom pravde u Hagu osuđena su 54 zločinca na 781 godinu zatvora, dok je pet zločinaca presuđeno na doživotnu kaznu zatvora. Ulazeći u analizu presuda radi se o čitavom vojnom i političkom vrhu paradržavne tvorevine tzv. Republike Srpske. Međutim, danas, 31 godinu nakon počinjenog zločina, uprkos brojnim historijskim i pravosudno utvrđenim činjenicama, genocid nad Bošnjacima u Srebrenici i dalje se od strane učesnika velikosrpske politike institucionalno negira, dok se istovremeno ulažu napori na njegovoj relativizaciji i prekrajanju historijskog narativa. Ratni zločinci se veličaju, a kroz različite oblike javnog djelovanja, uključujući i folklorne manifestacije i druge oblike propagandnog djelovanja, šalju se poruke koje negiraju počinjene zločine i stvaraju prostor za ponavljanje ideologija koje su do njih dovele. Upravo zbog toga ogleda se važnost i značaj publikovanja *Zbornika izjava svjedoka genocida*, jer ove izjave predstavljaju neprocjenjiv izvor za daljnju borbu za istinu, pravdu i očuvanje kulture pamćenja. Osim toga,

objavljivanje ove publikacije predstavlja pozitivan primjer kontinuiranog rada državnih institucija Bosne i Hercegovine na očuvanju istine, rada koji je započeo stvaralac ove arhivske građe, a nastavila institucija nadležna za njeno čuvanje, odnosno, Arhiv Tuzlanskog kantona.

IV

NOVOSTI // NEWS

Selma ISIĆ
JU Arhiv Tuzlanskog kantona
Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, Bosna i Hercegovina
selmaisic@yahoo.com

UDK/UDC: 930.25(497.6 Tuzla)"2025" (047)

Primljeno/Received: 02. 07. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 20. 07. 2026.

Izvještaj sa Međunarodne arhivske konferencije "6. TUZLANSKI ARHIVSKI DANI", Tuzla, 26. i 27. septembar 2025. godine

Conference Report from the International Archives Conference "6. TUZLANSKI ARHIVSKI DANI", Tuzla, September 26 and 27, 2025.

Šesta Međunarodna arhivska konferencija pod nazivom „Tuzlanski arhivski dani"[1] održana je 26. i 27. septembra 2025. godine u Hotelu „Salis" u Tuzli. Konferenciju su organizovali Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona i Arhiv Tuzlanskog kantona. Kao i prethodnih godina, ista je privukla stručnjake i izlagače iz okruženja, uključujući Sloveniju, Hrvatsku, Srbiju, Crnu Goru i Bosnu i Hercegovinu. Projekt "Tuzlanski arhivski dani" nastao je kao rezultat nastojanja stručnjaka iz područja arhivske djelatnosti s ciljom omogućavanja razmjene znanja i iskustava iz oblasti arhivistike, uključujući teorijske i praktične izazove sa kojima se suočava arhivska zajednica, kao i usavršavanje u arhivskoj djelatnosti. Organizacioni odbor Konferencije se odlučio da u fokus interesovanja šeste Konferencije stavi temu *Vidljivost arhiva u 21. stoljeću.*

[1] Informacije o održanoj Konferenciji mogu se naći na linku: https://daztk.net/2025/09/29/odrzana-konferencija-6-tuzlanski-arhivski-dani/ (Pristup:23.6.2026).

Svečani dio Konferencije održan je 26. septembra 2025. godine, a isti je vodila moderatorica Alma Hasukić, arhivistica Arhiva Tuzlanskog kantona.

Održavanje Konferencije omogućili su pokrovitelji skupa Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, Ministarstvo kulture, sporta i mladih Tuzlanskog kantona i Grad Tuzla, te sponzori "Kabas" d.o.o. Sarajevo i "Mikrografija" d.o.o. Sarajevo. Medijski pokrovitelj Konferencije bila je Radio televizija Tuzlanskog kantona.

Na samom početku Konferencije u ime Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona okupljenima se obratila predsjednica Organizaciong odbora, Hatidža Fetahagić, a potom i mr. Damir Gazdić, ministar kulture, sporta i mladih u Vladi Tuzlanskog kantona.

Prilog 2. *Detalj sa otvaranja konferencije "6. Tuzlanski arhivski dani".*

Učesnike skupa pozdravili su i dr. Vlatka Lemić u ime ICARUS-a Hrvatske, ICARUS-a i EURBICA-e; Slobodanka Cvetković u ime Arhivističkog društva Srbije; mr. Nina Gostenčnik, u ime Arhivskog društva Slovenije i Pokrajinskog arhiva Maribor; dr. Dražen Kušen, u ime Hrvatskog arhivističkog društva i Državnog arhiva u Osijeku, mr. Sejdalija Gušić, u ime Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine i Arhivističkog udruženja u Federaciji Bosne i Hercegovine, kolega Darko Rubčić, istaknuti arhivski radnik u penziji, te mr. Aida Škoro Babić, u ime Arhiva Republike Slovenije.

Drugi tematski dio Konferencije bio je posvećen promociji časopisa "Arhivski pogledi". Časopis je kao prateći sadržaj Konferencije, međunarodno indeksiran, dobro poznat i cijenjen u arhivističkim krugovima, prepoznat kao publikacija koja ostaje otvorena i pristupačana široj stručnoj publici. Prisutni su u okviru sadržaja Konferencije imali priliku slušati promociju dva broja časopisa petog i šestog. Promotori petog[2] broja časopisa bili su dr. Ivo Orešković, i mr.

[2] Elektronska verzija petog broja časopisa dostupna na linku: https://arhivskipogledi.daztk.net/arhivski-pogledi-5-archival-views-no-5/. (Pristup:23.6.2026).

Jasmin Jajčević, a promotori šestog[3] broja bili su: Slobodanka Cvetković i mr. sc. Omer Zulić.

Prilog 3. *Promocija časopisa "Arhivski pogledi" br. 5(2024) i br. 6(2025).*

U okviru "6. Tuzlanskih arhivskih dana", učesnici su kao i do sada imali priliku da uživaju u jednoj predstavljanoj gostujućoj izložbi. Ove godine učesnici Konferencije imali su priliku da pogledaju izložbu "Arhivi i tragovi migracija" pripremljenu u okviru Međunarodnog projekta "Archives and Traces of Migration - AToM" koji istražuje transnacionalne kontekste migracija i dijaspore kroz arhivsku i arhivističku perspektivu, kojim upravlja ICARUS Hrvatske, a koji je realizovan kroz program Kreativna Europa. U osnovi ovog projekta je očuvanje arhivske baštine o migracijama i istraživanja modela dokumentiranja prošlih i sadašnjih migracija. Državne granice vrlo često nisu stvarne granice arhivske baštine, ljudi putuju, a s njima i zapisi koje su stvorili ili koji su stvoreni o njima. Zato se projektom željela naglasiti uloga arhiva kao mjesta komunikacije između zajednica, kultura i država kroz različita vremenska razdoblja. Razumijevanje, vrednovanje, opisivanje i prezentacija arhivskog i dokumentarnog gradiva o migraciji u kontekstu određene zajednice su važni jer doprinose kolektivnom pamćenju i čine ga inkluzivnim, pravednijim i raznolikim.[4] O samoj izložbi je govorila dr. Vlatka Lemić predsjednica ICARUS-a Hrvatska.

[3] Elektronska verzija šestog broja časopisa dostupna na linku: https://arhivskipogledi.daztk.net/arhivski-pogledi-6-archival-views-no-6/. (Pristup:23.6.2026).

[4] Više o izložbi pogledajte na: https://hrcak.srce.hr/file/455251; https://www.culturenet.hr/virtualna-izloba-arhivi-i-tragovi-migracija/210369; https://www.icarushrvatska.hr/projekti-i-suradnje/atom. (Pristup:23.6.2026).

U subotu 27. septembra 2025. godine održan je radni dio Konferencije. U okviru I sesije prisutni su imali priliku slušati šest predavanja:

- Doc. dr. Vlatka Lemić (ICARUS Hrvatska/ Sveučilište u Zagrebu) – *Arhivi i kreativna industrija: iskustva programa Kreativna Europa;*
- Prof. dr. Mirza Mahmutović (Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli) i mr. sc. Miralem Dautović (Radio-televizija Tuzlanskog kantona) – *Transmedijalne inovacije u komuniciranju baštine: studija slučaja kolaborativnog projekta "Žene ljekari u Tuzli za vrijeme austrougarske uprave";*
- Prof. dr. Miroslav Novak (Pokrajinski arhiv Maribor) – *Arhivski stručni izazovi i mješovite metode za njihovo rješavanje;*
- Mr. Adnan Tinjić (Arhiv Tuzlanskog kantona) – *Budućnost prošlosti: Veliki jezički modeli, arhivisti i historičari;*
- Tarik Dževlan (LuminaAi.net) i mr.sc. Sejdalija Gušić (Arhivističko udruženje u Federaciji Bosne i Hercegovine) – *Umjetna inteligencija kao alat za identifikaciju dokumenata rukopisne građe;*

Prilog 4. *Program konferencije "6. Tuzlanski arhivski dani".*

- Mirjana Dimitrijević (Istorijski arhiv Leskovac) – *Popularizacija arhivske delatnosti putem društvenih mreža;*

- Nataša Kristić i Erika Vincetić (Državni arhiv u Vukovaru) – *Edukativni sadržaj u virtualnom okruženju Državnog arhiva u Vukovaru;*
- Mustafa Bešić (Mikrografija d.o.o. Sarajevo) – *Pametno upravljanje dokumentima u arhivskoj stvarnosti.*

U okviru II sesije predstavljena su izlaganja:

- Mr. Jasmin Jajčević (Arhiv Tuzlanskog kantona/Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona) – *Na TV ekranima: Arhiv Tuzlanskog kantona i emisija "HOD VIJEKOVA";*
- Mr. Aleksander Lavrenčić (Radiotelevizija Slovenije, Ljubljana) – *Audiovizuelni materijal o gradu Tuzla u Arhivu Televizije Slovenije;*
- Mr. Amel Redžić i Husein Hadžić (Arhiv Unsko-sanskog kantona) – *Saradnja arhiva sa kulturno-obrazovnim ustanovama u cilju promocije arhiva i arhivske službe sa akcentom na Arhiv Unsko-sanskog kantona;*
- Dr. sc. Ivo Orešković (Državni arhiv u Dubrovniku – Arhivski sabirni centar Metković – Opuzen – Ploče) – *Gdje je nestao arhiv! Gdje je nestao arhivist?;*
- Dr. Dušan Bojković (Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd) i mr. Siniša Tadić (Arhiv Jugoslavije, Beograd) – *Digitalizacija fondova u Arhivu Jugoslavije 2015-2025.*

Pitanje izazova različitih segmenata vidljivosti arhiva u 21. stoljeću, kao tema Konferencije pobudila je veliko zanimanje stručnjaka i otvorila nekoliko značajnih pitanja, o čemu se razvila konstruktivna diskusija. U diskusiji su učestvovali: Omer Zulić, Slobodanka Cvetković, Aida Škoro Babić, Zdenka Semlič Rajh, Selma Isić, Miroslav Novak i Vlatka Lemić.

Tom prilikom istaknuto je da nijedan arhiv ne djeluje izolirano, već da savremeni izazovi u oblasti zaštite, očuvanja i prezentacije arhivske građe zahtijevaju kontinuiranu saradnju, razmjenu znanja i međusobno povezivanje stručnjaka. Razvoj informacionih tehnologija, promjena načina na koji ljudi dolaze do informacija, kao i sve veća očekivanja javnosti od kulturnih, baštenskih ustanova, zahtijevaju i od arhiva da kontinuirano preispituju vlastite metode rada i da budu spremni na prilagođavanje novim okolnostim. Pri tome će iskustva i dobre prakse sigurno dobro doći svima, te je izražena nada da će svi sigurno prepoznati i iskoristiti afirmativne primjere, te ih integrirati u buduće planove i projekte arhiva, kako bi se vidljivost arhiva poboljšala. Naglašeno je da se afirmativni primjeri mogu koristiti kao model za unapređenje postojećih aktivnosti, ali i kao osnova za kreiranje novih pristupa koji odgovaraju savremenim potrebama korisnika i šire društvene zajednice. Na taj način arhivi ne samo da čuvaju kulturno-historijsko naslijeđe, već aktivno učestvuju u procesima obrazovanja, istraživanja i promocije znanja. Vidljivost se ne odnosi

samo na fizičku dostupnost građe, nego i na sposobnost arhiva da postanu aktivni sudionici u kulturnom, obrazovnom i naučnom prostoru.

Posebna pažnja skupa posvećena je pitanju vidljivosti arhiva u savremenom društvu, kao jedog od ključnih zadataka arhivskih ustanova. Istaknuto je da se vidljivost arhiva ne smije posmatrati površno ili isključivo kroz povećanje prisutnosti u medijima i na društvenim mrežama. To je naprotiv mnogo širi i kompleksniji koncept koji svakako podrazumijeva prepoznatljivost ustanove i dostupnost njenih sadržaja, ali uključuje i kvalitet komunikacije sa korisnicima, kao i aktivno učešće u društvenim procesima.

Pored navedenog podvučeno je i da sami arhivi moraju definisati koji je razlog zašto arhivi žele biti vidljivi. Potrebno je utvrditi razloge koje želimo postići vidljivošću, koji su efekti te vidljivosti i mogu li se izmjeriti rezultati vidljivosti.

Prilog 5. *Zajednička fotografija učesnika konferencije "6. Tuzlanski arhivski dani".*

To potvrđuje da svaki projekt usmjeren na povećanje vidljivosti arhiva treba sadržavati i mehanizme za praćenje njegovih efekata. Važno je analizirati da li su i na koji način planirane aktivnosti doprinijele većoj posjećenosti arhiva, povećanju broja korisnika, većoj upotrebi digitalnih sadržaja, boljoj saradnji sa drugim institucijama ili nekom drugom segmentu rada arhiva. Samo na osnovu takvih pokazatelja moguće je objektivno procijeniti uspješnost provedenih aktivnosti i planirati njihovo dalje djelovanje.

U konačnici prisutni su se složili da vidljivost arhiva predstavlja složen i višedimenzionalan proces koji podrazumijeva mnogo više od puke prisutnosti u javnom prostoru. Ona podrazumijeva izgradnju povjerenja, razvoj partnerskih odnosa, kvalitetnu komunikaciju sa korisnicima, primjenu savremenih tehnologija i kontinuirano unapređenje stručnog rada.

Nakon diskusije prisutnima se obratila predsjednica Organizacionog odbora Konferencije "6. Tuzlanski arhivski dani", izrazila zadovoljstvo održanom Konferencijom, te zahvalila svima na učešću i stručnom doprinosu skupu.

Konferencija je, medijski bila dobro predstvaljena kroz najave i vijesti o održavanju iste, te video priloge i emisije. Informacije o istim mogu se naći na

nekoliko portala u tuzlanskoj regiji[5] i okruženju[6], kao i u video prilozima snimljenim i emitovanim na lokalnim televizijskim kućama.[7]

[5] https://www.bhstring.net/tuzlauslikama/tuzlarije/viewnewnews.php?id=124532 (Pristup:23.6.2026); https://boljatuzla.ba/6-tuzlanski-arhivski-dani/ (Pristup:23.6.2026); https://rtvtk.ba/tuzlanski-arhivski-dani/ (Pristup:23.6.2026).

[6] https://www.facebook.com/100047321485445/posts/u-tuzli-smo-sudjelovali-na-me%C4%91unarodnoj-arhivisti%C4%8Dkoj-konferenciji-6-tuzlanski-a/1477803130473722/ (Pristup:23.6.2026), https://dacg.me/drzavni-arhiv-crne-gore-na-vi-medjunarodnoj-konferenciji-tuzlanski-arhivski-dani/. (Pristup:23.6.2026).

[7] https://www.youtube.com/watch?v=FOsPIY91WWE. (Pristup:23.6.2026). https://www.youtube.com/watch?v=QCWHugt1ZUs. (Pristup:23.6.2026).

Šejla HADŽIĆ
JU Arhiv Unsko-sanskog kantona, Bihać, Bosna i Hercegovina
sejla-hadzic@hotmail.com

UDK/UDC: 930.25(063)(497.6)"2025" (047)

Primljeno/Received: 10. 06. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 07. 07. 2026.

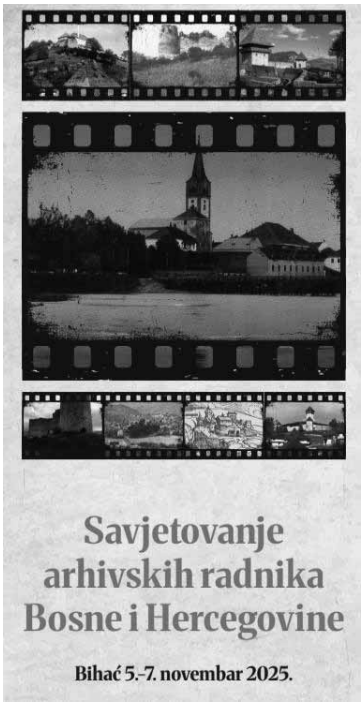
Izvještaj sa „SAVJETOVANJA ARHIVSKIH RADNIKA BOSNE I HERCEGOVINE“ Bihać, 5-7. novembar 2025. godine

Report on the „Advisory Meeting of Archivists of Bosnia and Herzegovina” Bihać, November 5–7, 2025

U organizaciji Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine i Arhiva Unsko-sanskog kantona, te u suorganizaciji Udruženja arhivskih radnika Republike Srpske i Arhivističkog udruženja Federacije Bosne i Hercegovine, održano je Savjetovanje arhivskih radnika Bosne i Hercegovine „Bihać 2025“. Savjetovanje je trajalo tri dana, od 5. do 7. novembra, a održano je u hotelu „Rekić“ u Bihaću.

Svečano otvaranje Savjetovanja upriličeno je 5. novembra 2025. godine s početkom u 16:00 sati u sali hotela „Rekić“. Savjetovanje arhivskih radnika okupilo je značajan broj stručnjaka iz oblasti arhivistike i historije iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije.

Izloženo je 16 naučnih radova iz oblasti arhivskog zakonodavstva u kontekstu prava i obaveza imalaca arhivske građe i autorskih prava, dok se najveći broj radova odnosio na ponuđenu temu „Arhivi – riznice ljudskih sudbina“.

Domaćin Savjetovanja arhivskih radnika Bosne i Hercegovine „Bihać 2025“ bio je JU Arhiv Unsko-sanskog kantona, pod pokroviteljstvom premijera Vlade Unsko-sanskog kantona, Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona, Grada Cazina i Grada Bihaća.

Na samom početku prisutnima su se obratili: direktorica JU „Arhiv USK“, Rejhana Saračević, predsjednik Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine, Vladan Vukliš, savjetnik premijera Unsko-sanskog kantona, Izudin Hilić, ministar obrazovanja, nauke, kulture i sporta Unsko-sanskog kantona, Denis Osmankić, direktor Arhiva Federacije Bosne i Hercegovine, Hajrudin Ćuprija i zamjenik direktora Arhiva Bosne i Hercegovine, Šimun Novaković.

Prilog 2. *Detalj sa otvaranja Savjetovanja arhivskih radnika Bosne i Hercegovine „Bihać 2025“.*

Nakon svečanog otvaranja i obraćanja gostiju upriličena je promocija *Zbornika radova Četvrtog kongresa arhivskih radnika Bosne i Hercegovine*, održanog u Travniku od 19. do 21. juna 2024. godine.

Potom je upriličeno predstavljanje izložbe Arhiva Unsko-sanskog kantona u galeriji svečane sale hotela, kao i obilazak stare gradske jezgre te upoznavanje s historijskim spomenicima grada Bihaća. U 19:00 sati uslijedilo je otvaranje izložbe „Banja Luka 1941–1945: mjesta stradanja i otpora“.

Prva sesija:

1. Danijela Milovac (Državni arhiv u Zagrebu), *Korištenje arhivskog gradiva u arhivima Republike Hrvatske s naglaskom na autorska prava i propise*;
2. Marijana Todorović Bilić (Arhiv Republike Srpske), *Arhivska građa privatnih pravnih lica u zakonodavstvu Republike Srpske*;

3. Šejla Hadžić (Arhiv USK), *Arhivska građa privatnih pravnih lica u kontekstu prava i obaveza*.

Prilog 3. *Naslovnica programa Savjetovanja arhivskih radnika Bosne i Hercegovine „Bihać 2025“.*

Druga sesija

1. Ivo Orešković (Državni arhiv u Dubrovniku), *Pišem pismo, tinta mi se proli, daleko je onaj ko me voli!;*
2. Svjetlana Stefanović (Arhiv Jugoslavije), *Iz prepiske Pauline L. Albale i Save Kosanovića;*
3. Snežana Lazić (Istorijski arhiv Beograda), *Žovijalan život i tragičan kraj: Klemens Pekelman Klemenčić;*
4. Vidosava Eraković (Arhiv Jugoslavije), *Položaj žena u sistemu teritorijalnog zakonodavstva Kraljevine Jugoslavije;*
5. Marko Perić i Mirjana Milenković (Istorijski arhiv Beograda), *Fondovi i zbirke Istorijskog arhiva Beograda kao riznice ljudskih sudbina: primjeri dobre prakse.*

Na kraju prvog dana radnog dijela Savjetovanja upriličena je posjeta tvrđavi Ostrožac i ručak za učesnike.

Prilog 4. *Posjeta tvrđavi Ostrožac.*

Treća sesija

1. Stjepan Prutki (Državni arhiv u Vukovaru), *Potraga za nestalim u Drugom svjetskom ratu i poraću u spisima Općinskog suda u Vinkovcima;*
2. Vladan Vukliš (Arhiv Republike Srpske), *Sudbine nadomak zaborava: pali borci i saradnici NOP-a u arhivalijama danas (povodom jedne izložbe);*
3. Esaf Lević i Nedim Hadžić (Služba za arhiv Brčko distrikta Bosne i Hercegovine), *Gruntovne knjige kao svjedočanstvo sudbine porodice Kučukalić iz Brčkog;*
4. Sejdalija Gušić (Arhivističko udruženje Federacije Bosne i Hercegovine), *Od Šabana do Almase: crtice za povijest porodice Hadžišabanović;*
5. Amel Redžić i Sadika Maslak (Arhiv Unsko-sanskog kantona), *Tragom dječijih sudbina u Bihaćkom okrugu 1917-1918. i 1941-1945*.
6. Adnan Kalesić (Historijski arhiv Sarajevo), *Živopisna sudbina kompozitora Franje Maćejovskog kroz arhivske fondove Historijskog arhiva Sarajevo;*
7. Natali Veličković i Nataša Radenković (Istorijski arhiv Niš), *Princ Đorđe Karađorđević u vrtlogu životnih okolnosti;*
8. Željko Marković (Istorijski arhiv Užice), *Posljednja dvorska straža gardiste Vukovića*.

Cilj ovog trodnevnog Savjetovanja bila je razmjena znanja i iskustava na polju korištenja arhivske građe, s posebnim akcentom na autorska prava, što

predstavlja izuzetan značaj za unapređenje arhivske djelatnosti, naučno-istraživačkog rada i zaštitu kulturno-historijskog nasljeđa. Zaključeno je da posebnu pažnju treba posvetiti pitanju autorskih prava, imajući u vidu da se arhivska građa često koristi u publikacijama, medijima, na digitalnim platformama i u drugim oblicima javnog predstavljanja. Kroz stručne rasprave i saradnju moguće je unaprijediti razumijevanje zakonskih propisa, etičkih standarda i dobre prakse u pogledu zaštite intelektualnog vlasništva, uz istovremeno omogućavanje šire dostupnosti i odgovornog korištenja arhivskih izvora.

Prilog 5. *Zajednička fotografija učesnika na izletu, Savjetovanje arhivskih radnika Bosne i Hercegovine „Bihać 2025“.*

Tematizirana je i arhivska građa privatnih pravnih lica u kontekstu prava i obaveza, koja predstavlja važan dio ukupnog dokumentarnog nasljeđa jednog društva. Njeno pravilno stvaranje, čuvanje, evidentiranje i zaštita regulisani su zakonskim propisima koji definišu prava i obaveze stvaralaca i imalaca arhivske građe. Naglašeno je da je posebno značajno razvijati svijest o odgovornosti privatnih i pravnih lica u pogledu očuvanja dokumenata trajne vrijednosti, kao i o obavezama njihove predaje nadležnim arhivskim ustanovama. Dosljednom primjenom zakonskih odredbi doprinosi se zaštiti kulturne baštine, pravnoj sigurnosti i očuvanju historijskog pamćenja za buduće generacije.

Najveći broj radova odnosio se na temu arhiva kao riznica ljudskih sudbina, naglašavajući njihovu ulogu ne samo u očuvanju dokumenata, već i u svjedočenju o životima pojedinaca, porodica i zajednica kroz vrijeme. U arhivskoj građi sačuvani su tragovi života pojedinaca, porodica i zajednica – njihove radosti, izazovi, uspjesi i stradanja. Svaki dokument, fotografija, pismo ili zapis svjedoči o vremenu u kojem je nastao i ljudima koji su ga stvarali. Upravo zato arhivi imaju neprocjenjivu ulogu u očuvanju kolektivnog pamćenja, omogućavajući budućim generacijama da upoznaju i razumiju prošlost kroz autentične životne priče.

Đurđija BOROVNJAK
Arhiv Jugoslavije, Beograd, Srbija
borovnjak@arhivyu.rs

UDK/UDC: 930.25(063)(497.11 Šabac)"2025" (047)

Primljeno/Received: 21. 07. 2026.
Prihvaćeno/Accepted: 05. 08. 2026.

Izvještaj sa IX Međunarodng arhivističkog savetovanja Arhivističkog društva Srbije „ŠABAC 2025“ – rezime i utisci

Conference Report on the 9th International Archival Conference of the Archival Association of Serbia “ŠABAC 2025” – Summary and Impressions

U Šapcu je od 8. do 10. oktobra 2025. godine održano Deveto međunarodno arhivističko savetovanje Arhivističkog društva Srbije. Ovaj značajan stručni skup organizovan je pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture Republike Srbije i uz veliku podršku grada Šapca. Ulogu domaćina preuzeo je Međuopštinski istorijski arhiv Šabac, dok je Međuopštinski istorijski arhiv Čačak učestvovao kao suorganizator. Ovogodišnje Savetovanje okupilo je više od dvadeset eminentnih domaćih stručnjaka i stručnjaka iz regiona koji su učestvovali sa svojim radovima.

Prilog 1. *Obraćanje Lele Pavlović, predsednice Arhivističkog društva Srbije*.

Svečano otvaranje upriličeno je u sredu, 8. oktobra, u šabačkom Hotelu „Sloboda“ u kome je održano Savetovanje. Prisutnima se najpre obratila Lela Pavlović, predsednica Arhivističkog društva Srbije. U ime domaćina, reč je uzela Svetlana Stanković, direktorka Međuopštinskog istorijskom arhiva u Šapcu, dok su goste pozdravili i dr. Nebojša Kuzmanović,

direktor Arhiva Vojvodine, kao i gradonačelnik Šapca, dr. Aleksandar Pajić, koji je učesnicima Savetovanja poželeo srdačnu dobrodošlicu.

Prilog 2. *Obraćanje Svetlane Stanković, direktorka Međuopštinskog istorijskog arhiva u Šapcu*.

U okviru programa prikazan je film o Međuopštinskom istorijskom arhivu Šabac pod naslovom „Tiha riznica prošlosti“. Nakon toga, dugogodišnji partneri ovog savetovanja – beogradska preduzeća za proizvodnju metalne opreme *Trevis d.o.o.* i *Metal Furniture Plus d.o.o.* – predstavili su svoj asortiman proizvoda. Tom prilikom, Jovica Zeković je održao kratku prezentaciju o poslovanju i proizvodnom programu firme *Trevis d.o.o.*

Poseban segment programa bio je posvećen promociji publikacije „Arhivist I-XXXIX (1951–1989): Bibliografija“ autorke Slobodanke Cvetković. Ovo kapitalno delo objavilo je Arhivističko društvo Srbije krajem 2024. godine, povodom obeležavanja 70 godina od osnivanja Društva arhivskih radnika Srbije. O značaju bibliografije i samom časopisu „Arhivist“ na promociji su govorili Nebojša Cvejić, bibliotekar savetnik iz Biblioteke šabačke, Tatjana Jovanović, bibliotekar savetnik Državnog arhiva Srbije, recenzenti, kao i sama autorka, arhivski savetnik Slobodanka Cvetković.

Prilog 3. *Promotori publikacije „Arhivist I-XXXIX (1951–1989): Bibliografija“*, *autorke Slobodanke Cvetković.*

Radni deo Savetovanja započeo je prvom sesijom na temu *Arhivi, društvo i država*, u okviru koje je predstavljeno pet stručnih radova. Ovom sesijom predsedavali su moderatori Milorad Jovanović (Istorijski arhiv Jagodina) i Ljiljana Dožić (Arhiv Vojvodine).

U okviru ove teme, dr. Jasmina Živković (Istorijski arhiv Požarevac) predstavila je koautorski rad sa Markom Markovićem (direktor Arhiva Kosova i Metohije) pod naslovom „Arhivska građa na Kosovu i Metohiji. Stanje, zaštita i dostupnost". Iz iste institucije, Nemanja S. Dimitrijević (Arhiv Kosova i Metohije) izlagao je na temu „Arhiv Kosova i Metohije i stvaraoci: trenutno stanje i izazovi u radu". Takođe, dr. Saša Ilić (Narodna banka Srbije) predstavio je svoj rad „Istorija danas. Savremeni društveni pokret(i), njihova arhivska građa i uloga arhiva". O iskustvima i praksi iz regiona govorio je Jasmin Turčalo iz Istorijskog arhiva Sarajevo (Bosna i Hercegovina), koji je akcenat stavio na, kako i njegov rad nosi naslov, „Važnost odnosa osnivača i arhiva kao preduslov za napredak arhivske struke u Bosni i Hercegovini". Prva sesija uspešno je zaokružena izlaganjem Dušana Guteše, koji je predstavio zajednički rad sa Suzanom Milenković iz Vojnog arhiva u Beogradu na temu „Arhivska građa u ratnim okolnostima: iskustva iz savremene istorije Srbije i normativni okviri".

Prilog 4. *Detalj sa IX Međunarodnog arhivističkog savjetovanja „ŠABAC 2025".*

Drugom sesijom, održanom u nastavku prvog radnog dana, predsedavali su dr. Boris Bulatović (Arhiv Vojvodine) i Goran Milosavljević (Istorijski arhiv Šumadije, Kragujevac). Tokom ove sesije predstavljeno je osam radova u okviru teme *Aktuelna pitanja arhivske teorije i prakse*.

O radu pod naslovom „Arhiva Bogoslovije Svetog Kirila i Metodija u Prizrenu", čiji su autori Bojana Dašić i Milutin Miltojević (Istorijski arhiv Niš),

referisao je Milutin Miltojević. Siniša Domazet (Arhiv Bosne i Hercegovine) predstavio je rad „Šabac u fondu Kraljevske banske uprave Drinske banovine u Arhivu Bosne i Hercegovine“, dok je mr. Vladimir Ivanišević (Arhiv Vojvodine) govorio na temu „Upravljanje dokumentarnim materijalom prema standardu SRPS ISO 15489-1:2019“.

Istorijski razvoj administracije približio je Predrag Vidanović (Istorijski arhiv Pirot) kroz izlaganje „Istorija delovodnog protokola u modernoj Srbiji“, a Mirjana Dimitrijević (Istorijski arhiv Leskovac) prikazala je praktičnu primenu novih tehnologija u radu „E-pisarnica u službi efikasne uprave: Primer Opštine Medveđa“. Iz Državnog arhiva Srbije, Tamara Govedarica dala je analizu na temu „Rokovi čuvanja dokumentarnog materijala propisani zakonom koji se primenjuju kod pravnih lica“. Radni deo prvog dana Savetovanja zaokružen je zajedničkim izlaganjem doc. dr. Irene Kolaj Ristanović (Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu) i Dragane Mitrašinović (Istorijski arhiv Beograda) pod naslovom „Osmansko nasleđe u muzičkom delu Said-efendije“.

Pored radnog dela, domaćini su se potrudili da gostima predstave i kulturno-istorijsko nasleđe ovog kraja, pa je u popodnevnim časovima organizovan izlet do Spomen-kompleksa „Tekereš“ i Banje Koviljače. Nakon ekskurzije, učesnici su u Šapcu obišli i Međuopštinski istorijski arhiv, domaćina ovogodišnjeg skupa. Prvi dan Savetovanja uspešno je zaokružen svečanom večerom i zajedničkim druženjem u lepom ambijentu.

Prilog 5. *Zajednička fotografija učesnika IX Međunarodnog arhivističkog savjetovanja „ŠABAC 2025“ u Banja Koviljači.*

Program Savetovanja nastavljen je u petak, 10. oktobra, daljnjim izlaganjima u okviru teme *Aktuelna pitanja arhivske teorije i prakse*, kojom su predsedavale moderatorke Tatjana Segedinčev (Istorijski arhiv Subotica) i Jasmina Latinović (Istorijski arhiv Beograda).

U fokusu prvog dela bile su teme tehničke zaštite. O očuvanju starih rukopisa govorila je dr. Nataša Dimitrić (Biblioteka Matice srpske) sa temom „Konzervacija i restauracija rukopisa Rukopisnog odeljenja Matice srpske", dok se dr. Biljana Škrbić sa Univerziteta u Novom Sadu osvrnula na važnost kontrole aerozagađenja u depoima radi zaštite građe i zdravlja zaposlenih i predstavila rad „Specifikacija maksimalno dozvoljenih nivoa zagađujućih jedinjenja u arhivima u cilju održivosti arhivske građe i zdravlja zaposlenih". Praktična iskustva na lokalnom nivou prenela je Jasminka Marković (Istorijski arhiv Kraljevo), analizirajući zaštitu građe u institucijama kulture u Kraljevu, sa radom „Zaštita arhivske građe u ustanovama kulture u Kraljevu". Političku i društvenu istoriju te složenu strukturu fondova društveno-političkih organizacija od 1941. do 1990. godine osvetlila je Aleksandra Matić (Državni arhiv Srbije) radom „Fondovi društveno-političkih organizacija u Državnom arhivu Srbije – Centralni komitet Saveza komunista Srbije i pridružene partijske organizacije, 1941–1990". Pedagošku dimenziju struke i kako arhivi imaju ulogu u obrazovanju pokazala je predstavnica Arhiva Jugoslavije, Vidosava Eraković, predstavljajući svoj koautorski rad sa Tamarom Stojanović (Arhiv Jugoslavije) u izlaganju „Uloga arhiva u vaspitno-obrazovnom procesu. Primeri iz strane i domaće prakse". Plodnu izdavačku delatnost kragujevačkog arhiva i dugu tradiciju publikovanja u okviru svoje kuće izložio je Goran Milosavljević (Istorijski arhiv Šumadije) kroz rad „Osvrt na izdavačku delatnost Istorijskog arhiva Šumadije od osnivanja do današnjih dana".

Predstavljanje radova na Savetovanju završeno je izlaganjem o vrednosti pisane baštine i pregledom zbirki starih i retkih knjiga u srpskim arhivima, što su u zajedničkom radu pripremili mr. Marko Perić (Istorijski arhiv Beograd) i Milan Gačić (Biblioteka „Milorad Panić Surep", Beograd) pod naslovom „Pregled i značaj zbirke stare i retke knjige u arhivima u Srbiji".

Konačno, tokom dva radna dana i u okviru dve raspisane teme, na Savetovanju je uspešno predstavljeno 19 od ukupno 20 prihvaćenih radova. Jedina autorka koja zbog objektivnih okolnosti nije bila u mogućnosti da prisustvuje skupu i lično izloži svoj rad na temu „Zakon o arhivskoj građi i arhivskoj delatnosti – od norme do potrebe" bila je Milena Popović Subić, arhivski savetnik u penziji.

Program je upotpunjen i vrlo posećenom radionicom namenjenom arhivistima i arhivarima, pod naslovom *Aktuelna pitanja arhivske teorije i prakse od značaja za arhive i pravne subjekte/stvaraoce i imaoce arhivske građe i dokumentarnog materijala*, koja se kako se iz naslova vidi bavila aktuelnim pitanjima teorije i prakse od značaja za arhive, ali i za pravne subjekte kao stvaraoce i imaoce građe. Ovu konstruktivnu raspravu vodila je moderatorka dr. Jasmina Živković ispred Radne grupe ADS za zaštitu arhivske građe van arhiva,

uz učešće kolega iz ove grupe – Marije Todorović (Istorijski arhiv Šumadije), Jasmine Latinović (Istorijski arhiv Beograd) i Aleksandra Rafailovića (Državni arhiv Srbije).

Tokom radionice razmatrane su dve ključne teme: *Valorizacija arhivske građe i dokumentarnog materijala u kontekstu najnovijih arhivskih zakonskih i podzakonskih propisa* i *Elektronsko arhiviranje (eArhiv) – aktuelni trenutak, prednosti, dileme i izazovi*. Poseban doprinos skupu dao je gost radionice, Vojkan Gligorijević iz Kancelarije za informacione tehnologije i elektronsku upravu Vlade Republike Srbije. On je prisutnima bliže predstavio rad u softverima eArhiv i ePisarnica i kroz otvoreni dijalog odgovorio na mnoga pitanja koje struka trenutno ima u vezi sa digitalizacijom i primenom ovih softvera u praksi.

Sa puno pozitivnih utisaka i ostvarenih ciljeva, u Šapcu je uspešno završeno Deveto međunarodno arhivističko savetovanje. Na jednom mestu su se čule stručne novine, predstavljeni su rezultati najnovijih istraživanja u struci i analizirani su ključni izazovi te tekuće stanje struke. Na ovom uspehu Arhivističko društvo Srbije duguje zahvalnost kako izlagačima i moderatorima, tako i brojnim pratiocima programa i radionica.

Ovaj događaj, značajan za arhivsku struku, organizovan je pod okriljem Ministarstva kulture Republike Srbije, uz svesrdnu podršku Grada Šapca i domaćina, Međuopštinskog istorijskog arhiva Šabac. Za realizaciju skupa zaslužan je Organizacioni odbor, dok su stručni pečat Međunarodnom arhivisičkom savetovanju „Šabac 2025“ dali sami učesnici, koji su svojim elaboracijama i teorijskim ekspertizama potvrdili visok nivo koji tradicionalno neguje Arhivističko društvo Srbije.

Uspešnoj realizaciji ovogodišnjeg Savetovanja doprinela je sveobuhvatna institucionalna i strukovna podrška vodećih udruženja arhivskih radnika, arhiva i imalaca građe iz Republike Srbije i država regiona. Kontinuitet saradnje sa strukovnim udruženjima potvrđen je aktivnim učešćem regionalnih i nacionalnih udruženja arhivskih radnika. Podršku Arhivističkom društvu Srbije uputili su: Društvo arhivskih radnika Vojvodine, Udruženje arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Udruženje arhivskih radnika Republike Srpske, Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, Udruženje arhivskih radnika u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Naučnoj i stručnoj dimenziji skupa doprinelo je prisustvo rukovodstva i stručnih kadrova iz ključnih arhivskih ustanova Srbije. Na Savetovanju su uzeli učešće arhivi nacionalnog ranga i posebnog statusa: Državni arhiv Srbije, Arhiv Kosova i Metohije, Arhiv Vojvodine, Arhiv Jugoslavije i Vojni arhiv; zatim brojni istorijski arhivi: iz Beograda, Novog Sada, Subotice, Sombora, Pančeva, Zrenjanina, Bele Crkve, Požarevca, Kragujevca, Jagodine, Čačka, Užica, Kraljeva, Kruševca, Novog Pazara, Zaječara, Niša, Pirota i Leskovca kao i arhivi iz okruženja: Arhiv Bosne i Hercegovine, Arhiv Republike Srpske, Javna ustanova Arhiv Tuzlanskog kantona, Državnog arhiva Crne Gore.

U prilog unapređenju saradnje i povezivanja teorije i prakse, zabeleženo je učešće predstavnika stvaralaca i imalaca arhivske građe. U ovom segmentu

posebno je bilo uočljivo aktivno učešće i brojnost predstavnika koji dolaze iz administrativnih i privrednih centara, prevashodno Beograda i Kragujevca.

Podrška i broj prijavljenih učesnika za ovo Savetovanje, kako iz zemlje tako i iz regiona, čini nas veoma ponosnim i daje nam podsticaj za daljnji rad. Ideja vodilja o međusobnoj stručnoj razmeni iskustava u radu i odgovarajućim teorijskim studijama odabrane problematike pokazala je zavidan nivo dosadašnjih rezultata. Vrednost ovog Savetovanja čini upravo struktura učesnika koju čine stručni i naučni kadrovi iz domaćih i inostranih institucija zaštite. Konačno, Arhivističko društvo Srbije svim učesnicima koji su doprineli uspešnosti Savetovanja upućuje zahvalnost, a reči pohvale iskazuje svim učesnicima koji su pored izlaganja pripremili i svoje priloge za *Zbornik radova*.

Upravo zbog toga, ovakva stručna okupljanja ne predstavljaju samo uspešan završetak jednog poglavlja, već i snažan putokaz za sve buduće profesionalne korake, što nas dodatno obavezuje da i u narednim godinama ostanemo središte okupljanja eminentnih stručnjaka i podrška razvoju arhivističke profesije, kako u zemlji, tako i širom regiona.

UPUTE SARADNICIMA // INSTRUCTIONS TO ASSOCIATES

UPUTE SARADNICIMA

Časopis *Arhivski pogledi* publikuje se u izdanju Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona. U časopisu se objavljuju radovi iz područja arhivske teorije i prakse, historije, pomoćnih historijskih i informacionih nauka, kao i nova izdanja/prikazi i ocjene stručnih i naučnih publikacija i časopisa, te novosti/izvještaji sa naučnih i stručnih skupova iz zemlje i inozemstva.

Radovi koji pristignu za časopis *Arhivski pogledi* podliježu recenziji od strane eminentnih stručnjaka i naučnika iz oblasti arhivistike i historije, kojima će biti određena njihova naučna, stručna, ili pak druga vrijednost i klasifikacija. Kategorizaciju radova za časopis *Arhivski pogledi* predlaže autor rada i to: *Izvorni naučni rad*, *Pregledni naučni rad, Stručni rad i Drugo/Ostalo*. Radovi treba da budu neobjavljeni i da predstavljaju lični doprinos autora određenoj temi iz oblasti arhivske teorije i prakse, historije, pomoćnih historijskih i informacionih nauka.

Obim radova (članaka) može iznositi najmanje 5 i najviše 16 stranica i 5 ilustracija, a za nova izdanja/prikaze i ocjene (kao i druge priloge) 3 do 6 stranica teksta.

Struktura članka treba biti slijedeća:

- *ime i prezime sa e-mail adresom autora i nazivom ustanove u kojoj je zaposlen,*
- *naslov rada,*
- *apstrakt na jeziku članka (oko 300 riječi) sa ključnim riječima (5-10 riječi) koji se donose poslije naslova članka,*
- *prevod naslova rada, apstrakta i ključnih riječi na engleski jezik,*
- *tekst samog članka (uvodne napomene, razrađena tema sa podnaslovima, zaključak/rezime),*
- *sažetak (zaključak, rezime) na engleskom jeziku obima oko 200 riječi.*
- *bibliografiju korištenih izvora i literature.*

Prilozi koji se dostavljaju trebaju biti napisani u elektronskoj formi u nekoj od verzija MS WORD programa (doc ili docx), te snimljeni na formatu MS WORD dokumenta.

Rad se dostavlja u Times New Roman vrsti slova, veličine od 12 tačaka, na formatu A4, (jednostruki prored) za tekst, odnosno od 10 tačaka za fusnote koje se donose ispod teksta.

Naslov priloga piše se velikim slovima (bold), podnaslovi malim slovima (bold), a sažeci, originalni termini i nazivi na stranom jeziku kurzivom (italic).

Ilustracije treba da budu jasne i oštre u crno-bijeloj ili kolor tehnici. Prilozi se dostavljaju elektronskom poštom ili na nekom od digitalnih nosača informacija.

Radove (članke) neophodno je poslati najkasnije do 31. oktobra tekuće godine. Radovi koji dobiju pozitivnu ocjenu recenzenata, bit će objavljeni u časopisu *Arhivski pogledi*. Rukopisi ne podliježu vraćanju. Radovi se štampaju latinicom i ćirilicom.

Primjerak rukopisa poslati poštom na adresu Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona ili na e-mail adresu **daztk.tz@gmail.com,** sa naznakom **„za časopis Arhivski pogledi".** Autori imaju pravo na besplatan primjerak časopisa u kojem im je objavljen rad.

Napomena: Uz rad idu fusnote (podnožne napomene).

Kako pisati podnožne napomene:

1. ime i prezime autora – normal
2. naslov knjige, zbornika, publikacije – kurziv
3. naslov članka – normal (bez navodnika)
4. naslov novina i časopisa – kurziv
5. naslov zakona – kurziv
6. naziv službenih glasila normal sa navodnicima
7. Isto – kurziv.

Citiranje arhivskih izvora:

Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABiH), fond: Ministarstvo prosvjete Bosne i Hercegovine (dalje: MPBiH), k-231, dok. 1001/48, *Materijal sa konferencije po pitanju narodnog prosvjećivanja*, 1-2. oktobar 1946. Napomena: Navesti naziv dokumenta u kurzivu. Ako se radi o neobrađenoj građi, navesti osnovne podatke o dokumentu, u smislu pošiljaoca, adrese i datuma.

Citiranje knjige:

Vlatka Lemić, *Arhivi i digitalno doba*, Zagreb 2019, 133. (kod broja strane ne pisati str.).
Kad se ista knjiga citira u narednoj podnožnoj napomeni, staviti: *Isto*, 81.
Kad se ista knjiga ponovo citira na drugom mjestu u radu, koristiti skraćeni naziv koji će se definisati u početnoj fusnoti za navedenu knjigu. (npr. V. Lemić, *Arhivi i digitalno doba*).

Citiranje radova u časopisima:

Izet Šabotić, „Hibridno arhiviranje" i korisnička funkcija arhivske građe, *Arhivski zapisi*, god. XXI/2014, br. 1, Državni arhiv Crne Gore, Cetinje 2015, 119.
Kad se isti rad citira u narednoj podnožnoj napomeni, staviti: *Isto*, 125.

Kad se isti rad ponovo citira na drugom mjestu u radu, koristiti skraćeni naziv koji će se definisati u početnoj fusnoti za navedenu literaturu. (npr. I. Šabotić, *Hibridno arhiviranje*).

Citiranje radova u zbornicima:

Hrvoje Stančić, Arian Rajh, Integracija digitaliziranog i digitalnog gradiva u jedinstveni arhiv elektoničkih zapisa, *12. seminar „Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture"*, Zbornik radova, Zagreb 2009, 85-88.
Kad se isti rad citira u narednoj podnožnoj napomeni, staviti: *Isto*, 92.
Kad se isti rad ponovo citira na drugom mjestu u radu, koristiti skraćeni naziv koji će se definisati u početnoj fusnoti za navedenu literaturu. (npr. H. Stančić, A. Rajh, *Integracija digitaliziranog i digitalnog gradiva*).

Citiranje članaka u novinama:

„Novi udarac napukloj Jugoslaviji", *Oslobođenje*, god. XLVIII, br. 356, Sarajevo, 12. septembar 1991, 6.
Napomena: Ako članak ima autora, navesti i autora (kako je naveden u potpisu).
Kad se isti članak citira u narednoj podnožnoj napomeni, staviti: *Isto*.
Kad se isti članak ponovo citira na drugom mjestu u radu, koristiti skraćeni naziv, koji će se definisati u početnoj fusnoti za navedene novine. (npr: Novi udarac napukloj Jugoslaviji, *Oslobođenje*).

Citiranje službenih glasila:

Odluka o priznavanju državnosti SR Bosne i Hercegovine, „Službeni list SR Bosne i Hercegovine", godina XLVII, broj 37, od 23. decembra 1991, 1085.

Citiranje sa interneta:

Mirsad Rogatica, *Arhivska građa Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini od 1883-1895-Rogatica*, http://rogatica-bih.blogspot.com/2015/02/arhivska-graa-islamske-zajednice-u-bih.html (Pristup: navesti dan, mjesec i godinu pristupa).

Adresa Redakcije: Turalibegova br. 24 (PP 120)
(za časopis „Arhivski pogledi")
75000 Tuzla – Bosna i Hercegovina
E-mail: daztk.tz@gmail.com

Redakcija časopisa
Arhivski pogledi

INSTRUCTIONS TO ASSOCIATES

The journal *Arhivski pogledi* // *Archival Views* is published by the Association of Archival Employees in Tuzla Canton. The journal publishes papers in the field of archival theory and practice, history, auxiliary historical and information sciences, as well as new editions / reviews of professional and scientific publications and journals, and news / reports from scientific and professional conferences from the country and abroad.

Papers submitted to the journal are subject to review by eminent experts and scholars in the field of archival science and history, who will determine their scientific, professional, or other value and classification. The categorization of papers for the journal *Archival Views* is proposed by the author of the paper, namely: *Original scientific article*, *Review scientific article*, *Professional article* and *Other*. Papers should be previously unpublished and represent the author's personal contribution to a particular topic in the field of archival theory and practice, history, auxiliary historical and information sciences.

The volume of papers (articles) can be a minimum of 5 and a maximum of 16 pages and 5 illustrations, and for new editions / reviews and ratings (as well as other attachments) 3 to 6 pages of text.

The structure of the article should be as follows:

- *name and surname with the e-mail address of the author and the name of the institution in which he is employed,*
- *title of the paper,*
- *abstract in the language of the article (about 200 words) with key words (5-10 words) that are passed after the title of the article,*
- *translation of the title of the paper, abstract and keywords into English,*
- *the text of the article itself (introductory remarks, elaborated topic with subheadings, conclusion / summary),*
- *abstract (conclusion, summary) in English of about 200 words.*
- *bibliography of used sources and literature.*

Attachments that are submitted should be written in electronic form in one of the versions of MS WORD programs (doc or docx), and recorded in the format of MS WORD document.

The paper is submitted in Times New Roman typeface, size 12 points, in A4 format, (single line spacing) for the text, or 10 points for the footnotes that are brought below the text.

The title of the article is written in capital letters (bold), subtitles in small letters (bold), and abstracts, original terms and names in a foreign language in italics (italic).Illustrations should be clear and sharp in black and white or color. Attachments are submitted by e-mail or on one of the digital media.

Papers (articles) must be sent no later than October 31 of the current year. Papers that receive a positive reviewer's review will be published in the journal Arhivski pogledi. Manuscripts are non-refundable. Papers are printed in Latin and Cyrillic.

A copy of the manuscript should be sent by mail to the address of the Association of Archival Employees of Tuzla Canton or to the e-mail address daztk.tz@gmail.com, with the note **„for the journal Archival Views“**. Authors are entitled to a free copy of the journal in which their work was published.

Note: Footnotes (footnotes) accompany the paper.

How to write footnotes:

1. name and surname of the author - normal
2. title of the book, collection, publication - italics
3. article title - normal (without quotes)
4. title of newspaper and magazine - italics
5. title of the official publications - italics
6. name of official gazettes normal with quotation marks
7. Same - italics.

***Citing archival sources*:**

Archives of Bosnia and Herzegovina (hereinafter: ABiH), fund: Ministry of Education of Bosnia and Herzegovina (hereinafter: MPBiH), k-231, doc. 1001/48, *Material from the Conference on Public Enlightenment*, 1-2. October 1946. Note: Indicate the name of the document in italics. In the case of unprocessed material, provide basic information about the document, in terms of sender, address and date.

***Book citation*:**

Vlatka Lemić, *Archives and the Digital Age*, Zagreb 2019, 133. (do not write „page number“).
When the same book is quoted in the next footnote, put: *Ibid*, 81.
When the same book is cited again elsewhere in the paper, use the abbreviated title that will be defined in the opening footnote for that book. (eg V. Lemić, *Archives and the Digital Age*).

***Citation of papers in journals*:**

Izet Šabotić, Hybrid archiving and the user function of archival material, *Archival records*, vol. XXI / 2014, no. 1, State Archives of Montenegro, Cetinje 2015, 119.
When the same work is cited in the following footnote, put: *Ibid*, 125.

When the same paper is cited again elsewhere in the paper, use the abbreviated title that will be defined in the opening footnote for the cited literature. (eg I. Šabotić, *Hybrid archiving*).

***Citation of papers in proceedings*:**

Hrvoje Stančić, Arian Rajh, Integration of Digitized and Digital Material into a Unified Archive of Electronic Records, *12th seminar „Archives, Libraries, Museums: Possibilities of Cooperation in the Environment of Global Information Infrastructure"*, Proceedings, Zagreb 2009, 85-88.
When the same work is cited in the following footnote, put: *Ibid*, 92.
When the same paper is cited again elsewhere in the paper, use the abbreviated title that will be defined in the opening footnote for the cited literature. (eg H. Stančić, A. Rajh, *Integration of digitized and digital material*).

***Citing newspaper articles*:**

„A new blow to the cracked Yugoslavia", *Oslobođenje*, vol. XLVIII, no. 356, Sarajevo, 12 September 1991, 6.
Note: If the article has an author, state the author (as stated in the signature).
When the same article is cited in the following footnote, put: *Ibid*.
When the same article is cited again elsewhere in the paper, use an abbreviated title, which will be defined in the opening footnote for the newspaper. (eg: A new blow to a cracked Yugoslavia, *Oslobodjenje*).

***Citing official gazettes*:**

Decision on Recognition of the Statehood of the FR of Bosnia and Herzegovina, „Official Gazette of the FR of Bosnia and Herzegovina", year XLVII, No. 37, dated 23 December 1991, 1085.

***Quoting from the Internet*:**

Mirsad Rogatica, *Archives of the Islamic Community in Bosnia and Herzegovina from 1883-1895-Rogatica*, http://rogatica-bih.blogspot.com/2015/02/arhivska-graa-islamske-zajednice-u-bih.html (Accessed: specify the day, month and year of access).

Editorial office address: Turalibegova br. 24 (PP 120)
(for the journal „Archival Views")
75000 Tuzla - Bosnia and Herzegovina
Email: daztk.tz@gmail.com

Journal editorial office
Archival Views

O AUTORIMA //
ABOUT THE AUTHORS

Izr. prof. dr. Miroslav NOVAK

Diplomirao je historiju i sociologiju kulture na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani. Od 1986. zaposlen je u Pokrajinskom arhivu Maribor. U razdoblju 1995-1996. prvo je bio vršitelj dužnosti, a zatim od 1996. do 2000. godine i direktor ove ustanove. Od 2000. zaposlen je kao arhivist s doktoratom znanosti, te je 2007. godine stekao najviše arhivsko stručno zvanje – arhivski savjetnik.

Postdiplomski studij završio je na Sveučilištu u Zagrebu, gdje je 1999. promoviran u doktora društvenih znanosti – znanstveno područje: informacijske znanosti. Njegov znanstveno-istraživački rad u početku je bio usmjeren na historiografiju i arhivistiku, a u novije vrijeme na arhivske stručne i informacijske probleme suvremene arhivistike.

Svoju pedagošku karijeru započeo je kao predavač arhivistike na Višoj stručnoj školi u mariborskoj drvo-prerađivačkoj školi, a zatim je nastavio prvo kao docent na fakultetu DOBA u Mariboru, a od 2013. u Alma Mater Europaea ECM Maribor, gdje je izvanredni profesor arhivistike od 2018. godine.

Autor je više od 470 objavljenih radova povezanih s arhivistikom, informatikom i historiografijom, te je registrirani istraživač pod SICRIS brojem 12772.

Doc. dr. sc. Josip JAGODAR

Rođen 15. kolovoza 1991. godine u Slavonskom Brodu. Osnovnu školu završio je u Slavonskom Kobašu, potom jezičnu gimnaziju u Gimnaziji „Matija Mesić“ u Slavonskom Brodu. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Rijeci završio je dvopredmetni preddiplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i povijesti 2013. godine, a dvopredmetni diplomski studij hrvatskog jezika i književnosti i povijest 2015. godine. Doktorirao je kroatologiju na Fakultetu hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu 2019. godine te stekao titulu doktora znanosti iz znanstvenog područja interdisciplinarnih znanosti, znanstvenog polja kroatologija. U siječnju 2023. godine izabran je u znanstveno zvanje znanstvenog suradnika iz znanstvenog polja povijesti, a u travnju 2024. godine na Fakultetu za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Juraja Strossmayera u Osijeku izabran je u znanstveno-nastavno zvanje naslovnog docenta iz znanstvenog polja povijesti. U lipnju 2025. godine položio je državni stručni ispit iz arhivistike. Za vrijeme studija završio je pet ljetnih škola (četiri ljetne škole poljskoga jezika i kulture – Krakow, 2012; Torunj, 2013; Rzeszow, 2014. i Varšava, 2015; te ljetnu

školu talijanskog jezika i kulture u Bovecu, 2015) i bio stipendist dviju stipendija za potrebe istraživanja doktorskog rada (CEEPUS-ova stipendija na Institutu za zapadnu i jugoistočnu slavistiku Sveučilišta u Varšavi od 14. srpnja do 13. kolovoza 2018. i stipendija Kraljice Jadwige Jagiellonskog sveučilišta u Krakovu od 1. do 30. studenog 2018. Radio je kao lektor/predavač na Riječkoj kroatističkoj školi Odsjeka za kroatistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (2014/2015), kao učitelj hrvatskog jezika u Osnovnoj školi „Dr. Stjepan Ilijašević" u Oriovcu, Područnoj školi u Slavonskom Kobašu (2016-2021), kao viši asistent na Odjelu društveno-humanističkih znanosti Sveučilišta u Slavonskom Brodu gdje je održavao predavanje, seminare i vježbe na 6 kolegija (Zavičajna povijest, Hrvatska povijest, Hrvatska nacionalna baština, Hrvatska jezična kulturna baština, Religije svijeta, Radionica povijesnih artefakata).

Od siječnja 2024. godine ravnatelj je Državnog arhiva u Slavonskom Brodu te predaje kao vanjski suradnik na Sveučilištima u Slavonskom Brodu i Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku (dislociranim studijima u Požegi i Slatini). Znanstvenim se radom i istraživanjima bavi od 2012. godine, a teme koje obrađuje su iz zavičajne i crkvene povijesti, jezika, dijalektologije, književnosti, etnologije, folkloristike i metodike. Autor je osam knjiga, tridesetak znanstvenih i stručnih radova, jednog kataloga, urednik jednog zbornika radova sa znanstvenog skupa, nekoliko prikaza te autor dviju izložbi. Član je uredništva časopisa „Marsonia: časopis za društvena i humanistička istraživanja" koji izdaje Odjel društveno-humanističkih znanosti Sveučilišta u Slavonskom Brodu. Izlagao je na tridesetak međunarodnih konferencija, znanstvenih skupova i okruglih stolova u Hrvatskoj, Poljskoj, Mađarskoj, Srbiji i Bosni i Hercegovini. Voditelj je više stručnih projekata. Dosad je recenzirao dvadesetak znanstvenih knjiga i radova iz područja povijesti. Od 2016. godine aktivan je član Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti, od 2017. godine član je Matice hrvatske, a od rujna 2022. godine jedan je od utemeljitelja te prvi predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Slavonskom Kobašu. Od 2022. godine redoviti je član Družbe „Braća Hrvatskoga Zmaja", a od 2023. redoviti je član Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić".

Prof. dr. sc. Biljana ŠKRBIĆ

Biljana Škrbić (https://orcid.org/0000-0002-8615-8989; Web of Science T-1660-2019), redovni profesor Univerziteta u Novom Sadu, dopisni član Vojvođanske akademije nauka i umetnosti, autor 11 knjiga, 4 poglavlja u međunarodnim monografijama, 726 radova i prezentacija, od kojih je 136 publikovano u vodećim međunarodnim časopisima sa IF. Na osnovu Scopus author identifier ID: 7003271130, H-index je 43, ukupan broj citata 4.898. Na osnovu podataka sa Google scholar h-index je 48, ukupna citiranost je 6.995, i10-index 102.

Od 2019. godine kada je *Stanford University USA* publikovao spisak od 2% najutjecajnijih naučnika u svetu, pa do danas nalazi se na spisku izuzetnih u karijeri, i u 1% uticajnih na osnovu ostvarenih rezultata na godišnjem nivou. Associate Editor je časopisa "Environmental Processes", Springer, IF 4.6, od 2013. godine; član Uređivačkog Odbora „Environmental Monitoring and Contaminants Research (EMCR)" - open access časopisa koji izdaje Japan Society for Environmental Chemistry , od 2019. godine; Editor časopisa „Central European Journal of Occupational Environmental and Medicine, Occupational Health Foundation", Budapest, Hungary, od 2010-2018. Editor nacionalnog časopisa "Acta Periodica Technologica", od 1996-1998. Gost Urednik „Central European Journal of Occupational and Environmental Medicine 2003/2004, vol 9(4) and vol 10(1), i član Uređivačkog Odbora „Central European Journal of Occupational and Environmental Medicine".

Nosilac nagrade „Milutin Milanković" dodeljene 2020. godine, za sveobuhvatni i izuzetni doprinos naučnom radu. Godine 2014. od strane Japan Society for the Promotion of Science uvršćena u 100 najboljih istraživača u svetu.

Doc. dr. sc. Nuša KOVAČEVIĆ TOJNKO

Doc. dr. Nuša Kovačević Tojnko ima bogato iskustvo u izvođenju nastave, razvoju i koordinaciji visokoškolskih studijskih programa iz područja psihologije i psihoterapijske znanosti. Trenutačno je docentica i koordinatorica Odjela za psihologiju i psihoterapiju na Alma Mater Europaea te potpredsjednica Slovenskog krovnog saveza za psihoterapiju (SKZP). Aktivno sudjeluje u radu stručnih tijela slovenskih i europskih psihoterapijskih udruženja.

Doktorirala je psihoterapijsku znanost na Sveučilištu Sigmunda Freuda u Beču. Njezin istraživački rad usmjeren je na proučavanje procesa i ishoda u psihoterapiji, razvoj psihoterapijske znanosti te njezino interdisciplinarno povezivanje sa srodnim znanstvenim i stručnim područjima. Sudjeluje u istraživačkim i razvojnim projektima iz područja psihoterapije, psihologije i mentalnog zdravlja.

Certificirana je psihoterapeutkinja s europskim certifikatima te supervizorica i edukacijska analitičarka. Direktorica je Ambulante za mentalno zdravlje Pamina, u kojoj radi kao psihologinja i psihoterapeutkinja te pruža individualne, grupne i supervizijske usluge. Ima dugogodišnje kliničko iskustvo, a koordinirala je i rad sveučilišnih ambulanti te različite projekte u području mentalnog zdravlja. Redovito izvodi predavanja, seminare i programe stručnog usavršavanja za studente, zdravstvene djelatnike i širu stručnu javnost.

Mr. Aleksander LAVRENČIČ

Aleksander Lavrenčič je rođen 12. 1. 1970. u Šempetru pri Gorici (Slovenija), osnovnu školu je završio u Kobaridu, gimnaziju u Novoj Gorici. Diplomirao je 1996. godine na Filozofskom fakultetu u Ljubljani, smjer samostalna historija. Godine 2018. magistrirao je na univerzi Alma Mater Europeana – Europski centar Maribor. Nakon završenog fakulteta 1996. godine zaposlio se kao nastavnik u Osnovnoj školi Majde Vrhovnik u Ljubljani. Godine 1997. počinje raditi u Historijskom arhivu i muzeju Univerziteta u Ljubljani. U periodu od 1999. do 2003. godine bio je zaposlen kao dokumentalist istraživač u Arhivu Televizije Slovenije. Od 2003. do 2012. godine bio je rukovodilac Arhiva Televizije Slovenija.

Učestvovao je kao koordinator u EUscreen projektu za promociju i očuvanje europske audiovizuelne kulturne baštine. Od 2012. godine ponovo je zaposlen kao dokumentalist istraživač u Arhivu Televizije Slovenija. Član je društva T. G. Masaryk za filozofsku antropologiju, etiku i humanističke i društvene nauke. Student doktorskih studija arhivskih nauka na Univerzitetu Alma Mater Europea – Europski centar Maribor

Mr. Jasmin JAJČEVIĆ

Rođen u Tuzli 5. 12. 1989. godine. Osnovnu školu završio u Memićima, a srednju školu u Mješovitoj srednjoj školi u Kalesiji – smjer Gimnazija. Na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli upisan je akademske 2008/2009. godine, Odsjek historija, a diplomirao 2012. godine i stekao zvanje *Bachelor historije*. Drugi ciklus studija upisao akademske 2012/2013. godine, a završio 2014. godine i stekao zvanje *Magistar historije*. Akademske 2019/2020. godine upisao je Treći ciklus studija (*Doktorat*), smjer: Historija, studijski program: Historija Bosne i Hercegovine u 19. i 20. stoljeću.

Volonterski-pripravnički staž odradio je u Arhivu Tuzlanskog kantona, a 2016. godine položio je stručni arhivistički ispit i stekao stručno zvanje *arhivist*. Od 2022. godine zaposlen u Arhivu Tuzlanskog kantona.

Učestvovao je kao predavač na nekoliko međunarodnih naučnih i stručnih skupova, kao i u pripremi i organizaciji nekoliko naučnih i stručnih skupova održanih u Bosni i Hercegovini iz oblasti historije i arhivistike. Autor je nekoliko desetina naučnih radova iz oblasti historije i arhivistike u referentnim časopisima u Bosni i Hercegovini i inostranstvu. Član je nekoliko društvenih asocijacija iz oblasti historije i arhivistike. Sekretar Redakcije časopisa *Historijski pogledi*, čiji je izdavač Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzle. Urednik časopisa *Arhivski pogledi*, čiji je izdavač Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona. Aktuelni predsjednik Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona.

Mr. sc. Alma HASUKIĆ

Rođena je u Gradačcu, gdje je završila osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje. Filozofski fakultet završila u Tuzli 2009. godine, a magistrirala 2013. godine. U Arhivu Tuzlanskog kantona radi na radnom mjestu arhiviste za evidenciju i zaštitu arhivske građe izvan Arhiva. Napisala je nekoliko stručnih radova iz arhivistike. Članica je Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona.

Erika ŽILIĆ VINCETIĆ

Rođena je 10. kolovoza 1977. godine u Travniku (Bosna i Hercegovina). Diplomirala je povijest te hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Osijeku. Od 2006. godine zaposlena je u Državnom arhivu u Osijeku, gdje radi na poslovima obrade, zaštite i digitalizacije nekonvencionalnoga arhivskog gradiva. Nakon položenoga stručnog ispita stekla je zvanje arhivista specijalista za novije arhivsko gradivo, potom višeg arhivista, a 2025. godine i arhivskog savjetnika. Autorica je više stručnih i prikaznih radova te je sudjelovala na domaćim i međunarodnim arhivističkim skupovima, kongresima, savjetovanjima i radionicama.

Stevan MAČKOVIĆ

Stevan Mačković (Subotica, 1959) istoričar, arhivist. Od diplomiranja (1984) na grupi za istoriju na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu radio kao profesor u osnovnim školama, asistent na fakultetu. Od 1992. prelazi u Istorijski arhiv Subotica, gde radi do danas – dužnost direktora obavlja od 2001, a zvanje arhivskoga savetnika stekao je 2009. Osim arhivistikom bavi se istraživanjima zavičajne istorije, redovno objavljuje istoriografske radove, mahom u domaćim, ali i u inostranim časopisima. Objavio je više od 200 bibliografskih jedinica – članaka, studija i leksikografskih priloga. Autor je monografskih studija: *Industrija i industrijalci Subotice (1918-1914)*, (2004); *Szabadka és a felszabadulás után (1944-1945)*

áldozatul esett polgári személyek, (2017); *Obrazovanje učitelja na mađarskom jeziku u Subotici (1871-2006),* (2022); *A magyar nyelvű tanítóképzés Szabadkán (1871–2006),* (2022); *Subotica na granici (13. XI 1918 – 4. VI 1920), grad i ljudi, beleške jednog arhiviste*, (2024). Koautor je još četiri monografije iz lokalne istorije.

Član je uredništva časopisa *Ex Pannonia* od pokretanja 1996. godine, te glavni urednik od 2003. godine. Učesnik je većega broja stručnih konferencija i skupova u zemlji i inostranstvu. Od 2012. na svojim blogovima (11 ukupno) objavio je preko 4.000 priloga o različitim temama iz istorije i prošlosti Subotice: https://stevanmackovic.wordpress.com/; https://suistorijablog.wordpress.com/; https://subotickaistorija.wordpress.com/; https://arhivsubotica.wordpress.com/; https://suboticazasvakoga.wordpress.com/; https://historysubotica.wordpress.com/; https://suistorija.wordpress.com/; https://suistorijablog.wordpress.com/; https://istorijskiarhivsubotica.wordpress.com/; https://suboticacelix.wordpress.com/; https://mixsu.wordpress.com/.

Danijela MILOVAC

Rođena sam 1975. g. u Grazu, Republika Austrija. U Varaždinu sam završila opću gimnaziju, 2010. godine na Pravnom fakultetu u Zagrebu stječem zvanje upravnog pravnika, a 2018. godine diplomirala sam na Pravnom fakultetu u Splitu, smjer javna uprava te stječem zvanje magistre javne uprave. U Državnom arhivu u Zagrebu zaposlena sam od 2001. godine, prvo na radnom mjestu arhivskog tehničara, a zatim na radnom mjestu tajnika Arhiva. Godine 2001. stječem zvanje arhivskog tehničara, a 2021. godine položila sam stručni ispit iz arhivske struke, za zvanje arhivist, uz stručni rad *Sumarni inventar fonda HR-DAZG-1138 Općinski sud Donja Stubica.*

Od zaposlenja do danas radila sam na arhivskim poslovima uključujući rad na fondovima i zbirkama više klasa gdje sam radila izrazito zahtjevne i stručne poslove (uz sređivanje, obradu i opis arhivskog gradiva, sređivanje pismohrane, radila sam na prijevo du dokumenata iz razdoblja Habsburške Monarhije tj. s njemačkog na hrvatski te transkribirala s gotice na latiničko pismo). Bila sam uključena u jedan od prvih značajnijih projekata DAZG-a - ARMA (transkripcija i obrada grbova i grbovnica DAZG-a). Ispred DAZG-a bila sam jedan od suradnika na znanstveno-istraživačkom projektu *Popis žrtava Drugog svjetskog rata, poraća i Domovinskoga rata.*

Kao suradnik sudjelovala sam u pripremi i postavu izložbi *Šetnja Zagrebom dokonog Purgera*, *Plakati zagrebačkog zbora*, *100 godina Arhiva* i drugih.

Nakon potresa u ožujku 2020. godine, ispred Arhiva imenovana sam voditeljem svih operacija projekta konstrukcijske obnove zgrade koji se sufinancirao iz Fonda solidarnosti EU te sam u cijelosti, uz suradnju stručnih djelanika, organizirala preseljenje arhivskog gradiva i zaposlenika na nove lokacije. Prisustvovala sam kongresima i savjetovanjima. Na 7. kongresu hrvatskih arhivista koji je održan od 21. do 24. 10. 2025.g. u Puli održala sam izlaganje s radom: *Arhivi pod napadom: kibernetička sigurnost i zaštita digitalne baštine*. Na Savjetovanju arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, Bihać 2025, koje je održano od 5. do 7.11.2025. održala sam izlaganje s radom: *Korištenje arhivskog gradiva u arhivima Republike Hrvatske s naglaskom na autorska prava i propise*. Trenutno sam na radnom mjestu voditeljice Odsjeka za opće poslove i ljudske potencijale.

Almira ALIBAŠIĆ

Almira Alibašić, viša arhivistica u JU Historijski arhiv Sarajevo, voditeljica Odsjeka za naučno-istraživačku i kulturno-obrazovnu djelatnost. Bavi se sređivanjem arhivskih fondova, pripremom projekata, organizacijom i koordinacijom kulturno-obrazovnog segmenta rada u Arhivu, zastupa Arhiv u međunarodnim asocijacijama (ICA, DARIAH, ICARUS, itd), bavi se promocijom rada Arhiva kroz društvene mreže i web stranicu Arhiva. Autorica je više stručnih članaka i koautorica dvije knjige u izdanju Historijskog arhiva Sarajevo. Također, članica je Upravnog odbora Asocijacije informacijskih stručnjaka: bibliotekara, arhivista i muzeologa (BAM) u aktuelnom sazivu.

Gordana SLANČEK

Gordana Slanček (rođ. Čengić) rođena 10. prosinca 1970. godine u Slavonskom Brodu. Nakon završetka srednjoškolskog obrazovanja u Centru za odgoj i usmjereno obrazovanje „Rade Končar“ u Slavonskom Brodu, ekonomskog smjera, 1997. godine diplomira sam na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, te stekla zvanje diplomirane politologinje.

Od 1. studenoga 1997. godine zaposlen sam u Državnom arhivu u Slavonskom Brodu. Stručni ispit za arhivista položila sam 30. siječnja 2001.

godine, a 2007. godine stekla sam zvanje arhivist specijalist. Od 1. siječnja 2008. godine obnašam dužnost voditeljice Odjela za zaštitu, obradu i korištenje arhivskog gradiva.

Rješenjem Ministra kulture Republike Hrvatske od 20. rujna 2016. godine stekla sam više stručno zvanje viši arhivist. Odlukom Hrvatskog arhivskog vijeća iz 2021. i 2024. godine, na prijedlog Hrvatskog državnog arhiva, imenovana sam mentoricom za polaganje stručnog ispita u arhivskoj struci na mandat od četiri godine.

Od 2018. godine obnašam dužnost službenice za zaštitu osobnih podataka, a od 2021. godine i službenice za informiranje. Članica sam Stručnog vijeća Arhiva te je neposredno odgovorna ravnatelju za stanje i rad u Odjelu.

Aktivna sam članica Hrvatskog arhivističkog društva od 2012. godine, gdje sudjelujem u radu Sekcije za arhivsku pedagogiju i od 2026. godine u Sekciji za opis arhivskog gradiva.

U veljači 2024. godine imenovan sam zamjenicom ravnatelja Državnog arhiva u Slavonskom Brodu, doc. dr. sc. Josipa Jagodara, te voditeljicom Odjela za zaštitu, obradu i korištenje arhivskog gradiva. U listopadu 2024. godine preuzela sam dužnost voditeljice ustrojstvene jedinice 1 u Odjelu za sređivanje, obradu i zaštitu arhivskog gradiva, s nadležnošću nad Odsjekom za korisnike, digitalizaciju i informacijske tehnologije.

Tijekom dugogodišnjeg rada sudjelujem je u brojnim stručnim povjerenstvima za odabir kandidata za radna mjesta u arhivskoj djelatnosti te u organizaciji i provedbi stručnih i pedagoških aktivnosti. Autorica i koautorica sam više izložbi te objavila niz stručnih radova. Redovito sudjelujem na stručnim skupovima s izlaganjima iz područja arhivistike i povijesti Slavonskog Broda i okolice.

Hatidža FETAHAGIĆ

Arhivski savjetnik u Arhivu Tuzlanskog kantona. Radi od 2002. godine na radnom mjestu Arhivist za rukovanje građom u depou i rad sa korisnicima. Zvanje profesora Bosanskog jezika i književnosti stekla je na Filozofskom fakultetu u Tuzli. Radila je u italijanskim humanitarnim organizacijama, kao prevodilac italijanskog jezika. Jednu školsku godinu je radila u Osnovnoj školi "Dobošnica" u Dobošnici, općina Lukavac, gdje je izvodila nastavu iz predmeta Bosanski jezik i književnost. Aktivno je učestvovala u pripremi i realizaciji Međunarodnog stručnog i naučnog savjetovanja „Arhivska praksa" u Tuzli od 2002. do 2018. kao član Organizacionog odbora i učesnik sa izlaganjem stručnih

radova. Objavila je više stručnih radova iz oblasti arhivistike, te radova iz arhivske građe, kao i članaka i prikaza u referentnim časopisima (*Arhivska praksa*, *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine*, *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* i drugi). Koautor je velikog broja arhivskih izložbi. Pripremila je više zapaženih priloga za emisije iz oblasti kulture na RTV TK. Lektorisala je sve brojeve časopisa *Arhivska praksa* od 2012. godine do 2018, i časopisa *Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Herecegovine*, Sarajevo od broja 41 (2011) do 2020, te brojne druge publikacije i izložbe čiji je izdavač Arhiv Tuzlanskog kantona. Aktivno učestvuje u radu strukovnog udruženja Društvo arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona, u kome je obavljala i funkciju sekretara, od oktobra 2010. do 2018. godine, te predsjednika u toku 2018. i 2019. godine. Predsjednica je Skupštine Arhivističkog udruženja u Federaciji Bosni i Hercegovine. Predsjednica Organizacionog odbora konferencije „Tuzlanski arhivski dani" počev od 2019. godine.

Selma ISIĆ

Zaposlena u Arhivu Tuzlanskog kantona od 2006. godine. U dosadašnjem radu objavila oko sedamdeset priloga (stručnih i naučnih radova, prikaza i izvještaja), u referentnim stručnim i naučnim časopisima u Bosni i Hercegovini, Sloveniji, Hrvatskoj i Srbiji. Sa stručnim saopćenjima učestvovala na savjetovanjima arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, učestvovala u organizaciji Savjetovanja „Arhivska praksa", seminara iz oblasti kancelarijskog i arhivskog poslovanja za registrature, okruglih stolova, naučnih i stručnih skupova, itd. Član je nekoliko arhivskih udruženja: Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine, Arhivističkog udruženja u Federaciji Bosne i Hercegovine, te Društva arhivskih zaposlenika Tuzlanskog kantona gdje je obavljala različite funkcije. Od 2009. do 2018. bila je sekretar redakcije časopisa „Arhivska praksa", te sekretar redakcije časopisa „Glasnik arhiva i Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine". Učestvuje u organizaciji i realizaciji Konferencije „Tuzlanski arhivski dani" počev od 2019. godine.

Сузана ПЕТРОВИЋ

Рођена 26. октобра 1969. године у Врању. По образовању мастер економије, а по звању архивски саветник. Радила петнаест година у Хемијско-технолошкој школи у Врању, као професор стручних предмета. За директора ЈУ Историјски архив „31. јануар“ у Врању, именована 2008. год, а 2009. године положила стручни испит и добила звање архивисте.

Руководилац Одељења за заштиту архивске грађе ван архива (2016–данас). Руководи пословима евиденције, заштите и преузимања архивске грађе од стваралаца и имаоца са територије Пчињског округа. У периоду 2021-2025. организовала и реализовала саветовања и радионица за регистратуре на територији Пчињског округа. Аутор/коаутор/уредник/ стручни сарадник следећих публикација и изложби: *50 година у служби истине 1962-2012* – коаутор монографије (2012); *За крст часни и слободу златну* - аутор - изложба и каталог (2012); *Природно наслеђе југа Србије* - аутор - изложба и каталог (2013); *Српско- турски ратови 1876-1878*, аутор - изложба и каталог (2014); *Друштвена историја Врања* – уредник (2014); *Знаменити врањанци* – уредник и аутор уводне речи (2014); *Православље Округа врањског* – аутор - изложба и каталог (2016); *У сусрет 115. рођендану Кола српских сестара у Врању* – аутор монографије (2017); *Народни одбор Среза врањског Врање 1945-1955. година - Записници Народног одбора Среза врањског Врање 1945-1949. година*–- аутор публикације (2017); *Народни одбор Округа врањског – Врање 1944-1947. Записници Народног одбора Округа врањског – Врање 1944-1947*, књига I/II. – аутор публикације (2021); *Чувари прошлости* – аутор каталога монографије и изложбе поводом јубилеја 60 година Архива у Врању (2022); *Упознајмо архив – креативна сликовница бојанка за децу*, аутор (2022); *Свети Викентије митрополит скопски* - стручни сарадник - изложба и каталог (2022); *Сурдулички мученици* – стручни сарадник - изложба и каталог (2022); *Од окупације до интернације – Свети сурдулички мученици* – коаутор изложба и каталог (2024); *Лоптачки спорт у Врању – од турског гробља до звезда* – аутор - публикација и изложба (2025); *Нато агресија – Сурдулица 1999-2025*.- стручни сарадник - изложба и каталог (2025)

Има објављених преко 20 стручних и научних радова у домаћим и међународним публикацијама. Председник Надзорног одбора Архивистичког друштва Србије (текући мандат) (2023-2027).

Милена СТОЈИЉКОВИЋ

Милена Стојиљковић рођена 25. децембра 1984. године у Врању по занимању мастер учитељ, а по звању виши архивиста, радила на радном месту руководилац Одељења депоа и техничке заштите архивске грађе у Историјском архиву „31. јануар“ Врање, Србија од 2012-2026. године.

Аутор следећих публикација и изложби: *Православље Округа врањског* - аутор - изложба и каталог (2016); *Народни одбор Среза врањског Врање 1945 -1955. година - Записници Народног одбора Среза врањског Врање 1945 – 1949. година* - аутор публикације (2017); *Народни одбор Округа врањског - Врање 1944-1947. Записници Народног одбора Округа врањског – Врање 1944-1947. књига I/II.* – аутор публикације (2021); *Чувари прошлости* - аутор каталога монографије и изложбе поводом јубилеја 60 година Архива у Врању (2022); *Упознајмо архив* - креативна сликовница бојанка за децу, аутор (2022); *Лоптачки спорт у Врању – од турског гробља до звезда* – аутор - публикације и изложбе (2025).

Има више објављених стручних и научних радова у домаћим и међународним публикацијама. Издвојени радови: Систематски приступ техничко-технолошкој заштити архивске грађе (*Архивска пракса*, Тузла (2018), Проблеми смештаја и безбедности архивске грађе у Историјском архиву Врање (*Саветовање Тара 2018*); Дигитализација или микрофилмовање (*Саветовање Чачак 2019*); Preservation of archival materials – Technical and technological protection of archival materials (*Раденци,* Словенија 2023); Православље Пчињског управног округа (*Зборнику радова са Четвртог конгреса архивских радника Босне и Херцеговине 2025).* Више објављених радова из области историје медицине и здравства у зборницима „Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура“ (2021–2025); Значај објављивања архивске грађе управних органа на примеру Записника Народног одбора округа врањског (1944–1947) *Топлички зборник, часопис за друштвено хуманистичке науке год.* Народни музеј Топлице и Историјски архив Топлице.

Члан Извршног одбора Архивистичког друштва Србије (2023-2027).

Martina GLUMAC

Magistar je informacijskih znanosti i muzeologije i upravljanja baštinom, a od 2021. aktivno volontira u Udruženju za razvoj kulture (URK) gdje primarno organizira, katalogizira te brine o čuvanju fizičke i digitalne arhive Kluba Močvara u Zagrebu. Od 2025. zaposlena je u Arhivu Srba u Hrvatskoj na poziciji arhivistice pripravnice, gdje se trenutno priprema za polaganje stručnog ispita za zvanje arhivist. Interesira se za rad arhiva zajednice u Hrvatskoj te za teme digitalizacije.

Mirjana DIMITRIJEVIĆ

Mirjana Dimitrijević (1967), viši arhivist u Službi zaštite arhivske građe i dokumentarnog materijala van arhiva diplomirala je na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, 1991. godine. Bila je dugogodišnji novinar u JP Radio-Leskovcu, JP Televizija Leskovac, a prelaskom u Istorijski arhiv Leskovac, dnevno izveštavanje zamenila je zaštitom arhivske građe koja se nalazi kod stvaraoca i imaoca arhivske građe i dokumentarnog materijala. Autor je dokumentarnog filma povodom 60 godina Arhiva, oživljavanje dokumenata ponovnim postavljanjem izložbe „Arhivska građa izvor za istoriju Leskovca 1877-1941. godine“. Koautor je izložbe u Leskovcu najznačajnije prikupljene arhivske građe u okviru realizacije projekta sa Pravoslavnom Eparhijom niškom „Prikupljanje, sređivanje, obrada i digitalizacija arhivske građe crkvenih opština u arhijerejskom namesništvu leskovačkom“. Autor je knjige „Pop Gute-Život za pamćenje“ i jedan od autora stručne publikacije „Vodič za stvaraoce i imaoce arhivske građe i dokumentarnog materijala“. Učestvovala je i bila predavač na brojnim radionicama u svim većim centrima Jablaničkog okruga koji su okupljali arhivare iz tih područja, sve u cilju edukacije u zaštiti arhivske građe. Zvanje višeg arhiviste dobija 2021. godine.

Senad BEGOVIĆ

Historičar, kustos, istraživač kulturno-historijskog naslijeđa i autor brojnih naučnih i stručnih publikacija iz oblasti historije, muzeologije, heritologije i zaštite kulturne baštine Bosne i Hercegovine.

Diplomirao je historiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli 2008. godine, stekavši zvanje profesora historije. Tokom profesionalnog usavršavanja završio je stručnu obuku iz arhivistike u Arhivu Tuzlanskog kantona, stekao stručno zvanje kustosa kroz program muzeološkog usavršavanja u Umjetničkoj galeriji Bosne i Hercegovine.

Profesionalnu karijeru započeo je 2010. godine kao stručni saradnik za kulturno-historijsko naslijeđe u Javnoj ustanovi Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona. U tom periodu bavio se istraživanjem graditeljskog naslijeđa, arhivske građe i kulturne historije Tuzlanskog kantona, povezujući terenska istraživanja s izvornom dokumentacijom i učestvujući u projektima zaštite kulturne baštine.

Od 2011. do 2012. godine radio je kao kustos u Muzeju istočne Bosne u Tuzli, gdje je bio angažovan na obradi, istraživanju i stručnoj prezentaciji umjetničkih zbirki, kao i na pripremi izložbi i publikacija iz oblasti historije umjetnosti i muzeologije. Tokom ovog perioda započinje intenzivan naučno-istraživački rad koji će obilježiti njegovu kasniju profesionalnu karijeru.

Od 2017. do 2018. godine obavljao je dužnost kustosa u Međunarodnoj galeriji portreta Tuzla. Učestvovao je u organizaciji i realizaciji brojnih izložbi nacionalnog i međunarodnog karaktera, sarađivao sa umjetnicima, istraživačima i kulturnim institucijama te radio na projektima zaštite i promocije umjetničke baštine Bosne i Hercegovine.

Od oktobra 2018. godine zaposlen je u Javnoj ustanovi Centar za kulturu Tuzla, gdje rukovodi organizacionom jedinicom Dom mladih. U okviru ove funkcije koordinira kulturne, umjetničke i izdavačke programe, organizuje izložbe, koncerte, filmske projekcije i druge kulturne manifestacije te učestvuje u razvoju i realizaciji projekata od značaja za kulturni život Tuzle i Bosne i Hercegovine.

Tokom dosadašnje karijere autor je i koautor velikog broja muzejskih izložbi, stalnih postavki i stručnih projekata posvećenih očuvanju i valorizaciji kulturno-historijskog naslijeđa. Posebno se izdvajaju projekti digitalizacije umjetničkih kolekcija, istraživanja zemljišnih knjiga kao historijskih izvora, izrada monografija o istaknutim bosanskohercegovačkim umjetnicima te projekti proglašenja kulturnih dobara nacionalnim spomenicima Bosne i Hercegovine.

Objavio je brojne naučne i stručne radove iz oblasti historije, muzeologije, urbanog razvoja, spomeničke baštine, kulturnog naslijeđa, kao i više monografija i kataloga posvećenih historiji umjetnosti i kulturnoj baštini Bosne i Hercegovine. Njegovi radovi objavljeni su u naučnim zbornicima, stručnim časopisima i monografskim publikacijama, a kao autor i urednik učestvovao je u pripremi više značajnih izdanja iz oblasti kulture i historije.

Aktivno učestvuje na domaćim i međunarodnim naučnim skupovima, konferencijama, stručnim savjetovanjima i edukacijama posvećenim zaštiti kulturnog naslijeđa, muzeologiji, arhivistici i borbi protiv ilegalne trgovine umjetninama. Svoja stručna iskustva predstavljao je na skupovima u Bosni i Hercegovini i inostranstvu, uključujući međunarodna savjetovanja u Italiji te stručne edukacije za pravosudne institucije Bosne i Hercegovine.

Pored stručnog i naučnog rada, urednik je časopisa *Godišnjak Centra za kulturu Tuzla*, član organizacionih odbora međunarodnih kulturnih manifestacija te saradnik na brojnim interdisciplinarnim projektima iz oblasti kulture, historije i zaštite kulturne baštine.

Tečno govori engleski jezik, aktivno koristi informatičke alate u naučnoistraživačkom i stručnom radu te posjeduje višegodišnje iskustvo u upravljanju kulturnim ustanovama, realizaciji naučnih projekata, muzejskim istraživanjima i izdavačkoj djelatnosti.

Svoj naučni i stručni rad kontinuirano usmjerava na istraživanje historije Bosne i Hercegovine, kulturne baštine, muzeologije, urbanog razvoja i zaštite kulturno-historijskih dobara, nastojeći povezati naučna istraživanja sa savremenim metodama dokumentovanja, digitalizacije i interpretacije kulturnog naslijeđa.

Jasminka MARKOVIĆ

Rođena 1967. godine u Kraljevu. Filozofski fakultet u Beogradu - odeljenje za etnologiju završila je 1991. godine. U Istorijskom arhivu Kraljevo je zaposlena od 2009. godine, a zvanje višeg arhiviste je stekla 2021. godine. Rukovodilac je odeljenja za sređivanje i obradu arhivske građe. Autor je i koautor više stručnih radova i publikacija kao što su: *Voz bratstvo-jedinstvo Maribor-Kraljevo 1961-1989.* i *Muzička škola Stevan Mokranjac Kraljevo 1964-2014*, i samostalnih i grupnih izložbi među kojima su: *Život i delo Milivoja Crvčanina* i *Arhiv u izlogu*. Učestvovala je na međunarodnim arhivističkim savetovanjima i stručnim skupovima. Autor je i koordinator više projekata finansiranih od strane Ministarstva kulture Republike Srbije. Ostvarila se i kao recenzent i član izdavačko-uređivačkog odbora ustanove, a svoj doprinos

dala je i u afirmaciji arhivske i kulturno-propagandne delatnosti i na unapređenju saradnje među ustanovama kulture.

Od 2021. do 2024. godine bila je na čelu Narodne biblioteke „Stefan Prvovenčani“ Kraljevo. Na početku karijere radila je na projektima Odeljenja društvenih nauka Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu. Jedno vreme je predavala na etno odseku u Srednjoj muzičkoj školi „Stevan Mokranjac“ Kraljevo, a 15. godina je bila novinar i urednik JP „Ibarske novosti – Radio televizija Kraljevo“, gde je najduže pratila oblast kulture.

Alenka ANDULAJEVIĆ

Rođena je 1983. godine. Diplomirala je na Odseku za srpsku književnost i jezik Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Radila kao profesor srpskog jezika u TŠ „Mileva Marić Ajnštajn“ pet godina. U Arhivu Vojvodine zaposlena od 2019. na Odeljenju za sređivanje i obradu novije arhivske građe od 1918. godine. Stručni arhivistički ispit je položila 2022. godine.

Tokom karijere radila je na sređivanju i obradi arhivske građe, bila je stručni saradnik na izložbi *Osvajanje ravnice, Begej Sveti Đurađ 1319-1947. kroz odabranu arhivsku građu* (2023) i autor je više biografskih odrednice za *Srpski biografski rečnik* Matice srpske. Lektorisala je sledeće knjige u izdanju Arhiva Vojvodine: Nebojša Petrović, *Arhipelag mržnje*; Grupa autora, *Smernice za projekte digitalizacije za zbirke i građu u javnoj svojini, naročito onu koju čuvaju biblioteke i arhivi.*

Nataša KRIŠTIĆ

Rođena 13. 9. 1988. godine u Vukovaru. Nakon povratka, u Vukovaru završava osnovnu i srednju školu. Diplomirala na Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, kao magistra edukacije informatike i magistra muzeologije i upravljanja baštinom. U Državnom arhivu u Vukovaru zaposlena kao arhivist na Odsjeku za nadzor i zaštitu dokumentarnog i arhivskog gradiva izvan arhiva s korisničkom službom od 2021. godine, a od 2025. godine je voditeljica istog. Zadužena je za koordinaciju projekata digitalizacije i *eArhiva*, te arhivske pedagogije u Državnom arhivu u Vukovaru.

Krešimir IBRIŠIMOVIĆ

Rođen 17. 6. 1981. godine. U periodu od 1. 10. 2000. do 4. 10. 2005. godine, stekao je zvanje profesor filozofije i povijesti. Dana 27. 6. 2007. godine položio je stručni ispit za zvanje: arhivist.

U periodu od 30. 11. 2004. do 31. 8. 2005. godine obavljao je pomoćne poslove i službe nadzora u Gradskoj knjižnici u okviru reguliranja vojnog roka odrađivanjem civilnog vojnog roka u Gradskoj knjižnici Slavonski Brod.

Od 1. 9. 2005. do 31. 12. 2005. godine radio je kao učitelj engleskog jezika u Osnovnoj školi Augusta Šenoe Gundinci.

U periodu od 1. 1. 2006. do 31. 5. 2015. godine bio je zaposlen kao Arhivist, voditelj Odjela za zaštitu arhivskog i registraturnog gradiva Državnog arhiva u Slavonskom Brodu.

Od 1. 6. 2015, godine radi u Državnom arhivu u Osijeku na mjestu arhivist na Odjelu za sređivanje gradiva javne uprave na fondovima Skupštine općine Beli Manastir 1963-1991. godina, sređivanje gradiva mjesnih narodnih odbora 1945-1952. godine: Sumarni inventari koji su obrađeni i napisani odnose se na sljedeća mjesta: Baranjsko Petrovo Selo, Bilje, Branjina, Čeminac, Darda, Draž, Duboševica, Gajić, Jagodnjak, Kneževi Vinogradi, Kneževo, Kopačevo, Kotlina, Lug, Novi Bezdan, Popovac, Podolje, Suza, Topolje, Torjanci, Vardarac i Zmajevac. Sređivanje gradiva Gradskog poglavarstva 1918-1945. godine te trenutni rad na zbirci memoranduma osječkih poduzeća i poduzeća diljem regije i svijeta s kojima su isti surađivali.

Trenutno radi kao lektor i stručni saradnik na projektu *Izabrana dela Dimitrija Kirilovića* u šest tomova.

Ahmed HADŽIĆ

Rođen 1997. godine u Tuzli. Osnovnu školu, a potom i Gimnaziju „Meša Selimović“, završio je u Tuzli 2016. godine. Iste godine upisao je studij historije na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli, koji je uspješno završio 2021. godine, stekavši zvanje bachelor historije. Tokom studija iskazivao je interes i posvećenost naučno-istraživačkom radu. Prvo radno iskustvo, u vidu volontersko-pripravničkog angažmana na mjestu profesora historije, ostvario je u JU Mješovitoj srednjoj saobraćajnoj školi u Tuzli, a 12. 12. 2022. godine

uspješno je položio stručni ispit. Trenutno pohađa drugi ciklus studija – studijski program *Historija Bosne i Hercegovine na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Tuzli*. Autor je i koautor nekoliko naučnih radova iz oblasti historije, dok se nekoliko radova nalazi u fazi objavljivanja. Od 2026. godine angažovan je u Arhivu Tuzlanskog kantona kao pripravnik - arhivista na sređivanju, obradi i zaštiti arhivske građe u Arhivu.

Đurđija BOROVNJAK

Rođena 1974. godine. Diplomirala istoriju umetnosti na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Kao primarnom oblašću naučnog rada bavi se istorijom evropske i srpske arhitekture i urbanizma 19. i 20. veka. Učestvovala na više domaćih i međunarodnih naučnih skupova i konferencija sa temom arhitektonskog i urbanističkog nasleđa. Objavila više monografija i naučnih radova iz ove oblasti. Autor je studijskih izložbi sa ovom tematikom. Svojim radom ima za cilj afirmaciju arhitektonskog nasleđa i njegovih istorijsko-umetničkih vrednosti utemeljenih na faktografsko-analitičkim i kritičkim segmentima savremene istoriografije. Nagrađena plaketom „Takovski ustanak“ opštine Gornji Milanovac.

Odabrani projekti: Učestvovala u realizaciji dokumentarnog filma „Život kao projekat. Svetomir Lazić, arhitekta 1894–1975“ (dokumentarno-obrazovanog programa RTV Vojvodne, 2014); u realizaciji dokumentarnog filma „Tapavica“ (Olimp produkcija, 2016); bila je deo edukativno-istraživačkog projekta „Dani arhitekture“ (2015) u organizaciji Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Katedre za Istoriju umetnosti kao autor segmenta „Crkvena arhitektura Bograda 19–20. vek“; održala autorsko predavanje „Verski objekti u Beogradu. Projekti i ostvarenja u dokumentima Istorijskog arhiva Beograda (Edifices religieux à Belgrade. Projets et réalisations dans les documents des Archives historiques de Belgrade)“ u Kulturnom centru Srbije u Parizu (2015) u okviru realizacije projekta Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije. Autor je radionoce „Značaj arhiva kao podrška u stvaranju filmske umetnosti – dokumentarni film Tapavica“, u okviru Međunarodnog festivala studentskog dokumentarnog filma Bistre reke (Temska, 2022) u organizaciji Fakulteta Dramskih umetnosti Univerziteta u Beogradu.

Zaposlena u Arhivu Jugoslavije kao viši arhivista gde je zadužena za Zbirku fotografija Arhiva Jugoslavije. Radila i u Državnom arhivu Srbije kao i Arhivu grada Beograda gde je bila angažovana na poslovima uređivanja monografija, tematskih zbornika dokumenata i kataloga izložbi te organizaciji i promociji izložbenih postavki arhiva.

Adnan KALESIĆ

Rođen 7. 7. 1980. godine u Tuzli. U mjestu rođenja završio osnovnu i srednju školu, te Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, odsjek Historija gdje je stekao zvanje profesor historije. Nakon završenog studija pripravnički staž je odradio u JU Zavod za zašititu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona. Nakon odrađenog pripravničkog staža sarađuje sa Zavodom kao vanjski saradnik. Od maja 2017. godine je zaposlen u Vladi Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, prvo u pisarnici, a nedugo potom prelazi u Službu za arhiv (Arhiv Brčko distrikta) gdje ostaje do maja 2022. godine. Radio je na poslovima istraživanja i digitalizacije arhivske građe kako u matičnom Arhivu tako i u ostalim arhivima u Bosni i Hercegovine, te zemljama okruženja. Od juna 2022. godine stalno zaposlen u JU Historijski arhiv Sarajevo na poziciji Arhivist za rad na naučno-istraživačkim poslovima. Učestvovao je u organizaciji i radu više stručnih i naučnih skupova sa tematikom: historija, arhivistika i kulturna baština, te u priređivanju mnogih arhivističkih izložbi i stručnih radova.

Grigorije JOVANOVIĆ

Doktor medicine, specijalista fizikalne medicine i rehabilitacije, praktičar akupunkture, zaposlen u Domu zdravlja Zvezdara Beograd. Član, Lekarske komore Vojvodine. Objavio 4 rada u časopisima sa IF, 1 rad u regionalnom, i 4 rada u nacionalnim časopisima. Učestvovao na 9 međunarodnih i domaćih konferencija sa saopštenjima. Prema Scopus ID: 57191480015, ima H-index 4, ukupan bro j citata 168. Na osnovu Google scholar h-index je 4, ukupna citiranost 211, i10-index 4.

Georg JOVANOVIĆ

Restaurator i konzervator, sa dugogodišnjim iskustvom u radu Biblioteke Matice srpske u Novom Sadu na zaštiti starih knjiga. Uža specijalnost konzervacija i restauracija artefakata papirne građe i pergamenta. Autor je 18 radova objavljenih u časopisima nacionalnog značaja i 2 rada u zbornicima radova domaćih konferencija.

Mojca KOSI

Mojca Kosi holds a degree in Sociology and History Education and a Master's degree in Archival Science and Documentology. She acquired extensive expertise in the methods and techniques of records and archives management through her graduate studies in Archival Science and Documentology.

In 2016, she joined the Archives of the Republic of Slovenia, where she contributed to the development of Slovenia's public electronic archives project, e-ARH.si.

Since 2022, she has been employed at the Regional Archives Maribor as an archivist responsible for the business records sector. In addition to managing archival holdings in this field, she has taken on responsibilities in the archives' document issuance office, participates in the institution's educational activities, and is actively involved in promoting archival services and raising public awareness of archival heritage.

Šejla HADŽIĆ

Zaposlena na poziciji arhivist za zaštitu arhivske građe u JU Arhiv Unsko-sanskog kantona Bihać od 2020. godine. Član je Upravnog odbora Arhivističkog udruženja u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Stella Maria VARGA

Rođena u Varaždinu 1997. godine. Diplomirala je muzeologiju i upravljanje baštinom, te informacijske znanosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2024. godine. Od 2019. do 2020. godine radila je na projektu digitalizacije u Arhivu *Večernjeg lista*. Godine 2021. zaposlena je u Hrvatskom državnom arhivu na projektu digitalizacije kulturne baštine financiranom sredstvima Europske unije. Od 2021. do 2023. godine bila je suradnica na projektu „Muzej susjedstva Trešnjevka", a trenutno radi u Arhivu Srba u Hrvatskoj (SNV) te na projektu „Arhiv Nesvrstanih" u suradnji s Kulturnom udrugom „Jutro".

Ismeta DŽIGAL BERKOVAC

Profesor sociologije, viša arhivistica, uposlenica je JU Historijski arhiv Sarajevo od 2006. godine. Trenutno obnaša funkciju direktorice Arhiva na koju je imenovana u septembru 2022. godine. Radno iskustvo u arhivistici sticala je kroz različite segmente rada, sređivanju i obradi arhivske građe, istraživačkim projektima i programima za promociju Arhiva i arhivske građe. Objavila je više radova, koautorica je dvije knjige u izdanju Historijskog arhiva Sarajevo. Prije dolaska u Arhiv radila je kao novinar i urednik u dnevnim novinama, te je u više mandata bila član i predsjednica Upravnog odbora Arhiva, kao i član Arhivističkog udruženja Bosne i Hercegovine i Sindikalnog odbora Historijskog arhiva Sarajevo.

Luka VRBANIĆ

Diplomirao 2020. godine na Filozofskom fakultetu u Osijeku gdje je stekao titulu magistra edukacije hrvatskoga jezik i književnosti i magistra edukacije povijesti. Nakon kratkog rada u osnovnim školama u Vukovaru i Belom Manastiru predavajući povijest, 2024. godine zaposlio se u Državnom arhivu u Vukovaru kao arhivist na odjelu za stručne poslove, odsjeku za sređivanje i obradu arhivskog gradiva. Od svog dolaska u arhiv aktivno se počinje baviti arhivskom pedagogijom i promocijom arhiva i arhivske djelatnosti među djecom osnovnih i srednjih škola u Vukovarsko-srijemskoj županiji te je jedan od koordinatora za arhivsku pedagogiju Državnog arhiva u Vukovaru. Osim toga, treba istaknuti da je član Hrvatskog arhivističkog društva te Matice hrvatske.

KABAS

Kabas doo Sarajevo
Oprema za arhive, muzeje i biblioteke
Oprema za restauraciju i konzervaciju građe
Digitalizacija i mikrofilmovanje arh. građe
Sistemi za skeniranje i reprodukciju podataka sa mikrofilma

kabas@kabas-bh.com

Pokretni regalni sistemi omogućavaju Vam maksimalnu iskorištenost prostora uz minimalan napor. Njihov dizajn, fleksibilnost i prilagodljivost prostoru omogućavaju da se optimalno iskoristi svaki kvadratni metar prostora i poveća kapacitet skladištenja, te Vam omogućavaju formiranje bibliotečkog kutka ili priručnog arhivskog depoa na malom prostoru pristupačnog svima.

OFF-SET
ŠTAMPARIJA

MOGUĆE JE!
Brzo
Kvalitetno
Povoljno

ŠTAMPA
- knjiga
- udžbenika
- časopisa
- kataloga
- plakata
- letaka
- blokovske robe
- pozivnica i dr.

IZRADA
- svijetlećih reklama
- reklama na baneru (roll up postolje)
- reklama na PVC foliji
- brendiranje vozila
- bedževa
- privjesaka i dr.

SITO I TERMO ŠTAMPA
- na olovke
- upaljače
- rokovnike

kao i na sve vrste tkanina:
- radna odijela
- majice
- dresove
- kape i dr.

UVEZ
- doktorskih disertacija
- magistarskih i diplomskih radova.

Otokara Keršovanija 78
75000 Tuzla, BiH

+387 35 297 197
+387 61 193 387

info@off-set.ba
www.off-set.ba